Рôкъ VII. Львôвъ дня 1. (13.) Цвѣтня 1886. Число 7.

Выходить два разы на мѣсяць, кождого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. 8. улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ 5 зр., на пôвъ року 2 зр. 50 кр., на чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належить присылати до администрациі „Зорѣ“ (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ДОВБАНЮКЪ.

(Оповѣданѣ.)

Та то єго властиво такъ тôлько прозвали Довбанюкомъ за те, що все ходивъ въ тыхъ шляхоцкихъ, незбираныхъ, якъ то въ насъ кажуть, выбачте, „довбаныхъ“ штанахъ. А звавъ ся ôнъ властиво Городискій. Шляхціцъ бувъ, правда, що зъ тыхъ ходачковыхъ, але фумы шляхецкои тôлько, що хочь и графови не встыдъ. Иде тото бувало улицею, обшарпане, въ полотнянцѣ два роки нѐпранôй, заталапанôй по колѣна, — хто бы го не знавъ, то бы му кусникъ хлѣба давъ якъ дѣдови, — а зустрѣне ся зъ хлопомъ, то надуѐ ся якъ той индикъ, нôсъ до горы, нѣбы зорѣ лѣчить, тай просто насупротивъ, не вважаѐ на нѣ-на-що. И най но бы поважившъ ся чоловѣкъ не обминути або пôдтокою за полотнянку зачепити, то такъ зганьбить, що й о свѣтѣ не стямишь ся!

— А ты мудю! А ты хтопѐ! А ты опрышку! Чи не бачишь, що я йду, не можешь уступити ся!

Свои люде вже знали тоту єго фудулію, то тôлько всмѣхне ся бувало тай скаже:

— Ну, ну, пане Городискій (якъ бы не сказавъ „пане“, то крый мати Божа, образить ся на смерть!), выбачайте за сей разъ, я не хотячи!

И Городискій гордо кивне головою на знакъ, що перемѣнивъ гнѣвъ на милôстъ, и почалапкаѐ собѣ дальше улицею. Але коли се лучило ся зъ незнакомымъ, чужосѣльнымъ чоловѣкомъ, то такій неразъ стане, слухаѐ-слухаѐ Довбанюковои ганьбы, а ту видить, що чоловѣчокъ зовсѣмъ ледащо, тай почне кпити собѣ зъ него.

— Ба, а чому-жь то панъ въ каритѣ четвернею не ѣдуть, а тôлько пѣшки по болотѣ чвалають?

— Чекай но ты, чекай, — скрикне на те Довбанюкъ, — прийде ще такій часъ, що мы, шляхта, будемо вами хамами ѣздити!

— А бодай то Богъ о тôмъ не довѣдавъ ся! — смѣѐсь чоловѣкъ, — а Довбанюкъ ще дужше лютуѐ.

— Орати будемо вами, такъ! А вашими бабами волочити, щобъ ты знавъ! Ты гадаѐшь, що я жартую? Чекай тôлько, за два роки Польща буде, побачишь!

Почувши таку бесѣду чоловѣкъ швидко перестаѐ смѣятись, зъ якимось острахомъ позирне на Довбанюка тай мовчки рушаѐ дальше въ свою путь. А Довбанюкъ сплюне тай воркоче собѣ пôдъ носомъ:

— Онъ хамы! Якъ собѣ розôбрали. Забули вже дісціпліну, зовсѣмъ забули. Але чекайте лишень, прийде ще на васъ криска, пôзнаѐте вы, що хляхтичь, то не хлопъ! Най но тôлько намъ Польща верне ся!

Дуже часто ôнъ бѣдолаха ту Польщу згадувавъ. Тай Богъ єго знаѐ, якъ єму здавало ся: чи тодѣ грушки на вербахъ рости будуть, чи колачова туча спаде, чи що? То тôлько выдавалось єму певнымъ, що тодѣ й найгôршому шляхтичеви що день пущанѐ буде. А тутъ у него бѣдолахи що день велика пятниця. Робити, бачите, не хоче ся такъ тяжко якъ хлопови, своихъ достаткôвъ хиба тôлько, що на хребтѣ, ну, а ѣсти треба. Отъ такъ де саду пильнувати, въ пасѣцѣ роѣвъ доглянути (хочь пчôлъ дуже боявъ ся и на пасѣчництвѣ не розумѣвъ ся), пôдчасъ толоки коло женцѣвъ постояти або зимою скипóкъ наколоти та збôжѐ на млынку провѣяти, — тôлько єго й роботы було. А не кличе бувало й до такои нѣхто, то ôнъ лѣтомъ у лѣсъ на губы плентаѐсь, набере голубѣнокъ, гôркинь, сыроѣжокъ, накладе денебудь огникъ тай пече-пече и ѣсть. А зимою то такъ таки голôручь зъ хаты до хады волочить ся, посидить, посопе, побалакаѐ, коли що дадуть, то перекусить, а якъ нѣ, то далѣ плентаѐсь.

Було въ нашôмъ селѣ кôлька богатыхъ шляхтичѣвъ, — ще й тески Довбанюковй, все Городискй, хочь и не свояки. То тй вже зглядъ мали на него. Лѣтомъ до роботы запрошують, и зимою не забувають. Не знаю, чи тамъ яка змова мѣжь ними була, чи що, досыть, що коли Довбанюкъ у нихъ не сидѣвъ и не стравувавъ ся, давали єму лігурально*) що тыждня по гарцови ячмѣннои муки. Мы дѣти бувало смѣху маѐмо. Скоро тôлько субота вечѣръ, мôй Довбанюкъ нѣчого нѣкому не кажучи бере мѣшочокъ за ремѣнь тай у село. А мы такожь нѣчого не кажучи тай за нимъ.

— А вы куды, колодачики? (Всѣ дѣти у него звались колодачики).

— Та такъ собѣ! Бѣжимо послухати, ôдки псы гавкають.

— Дамь я вамъ псôвъ! — И ôнъ грозивъ намъ пальцемъ. Дуже, бачите, не любивъ, коли хто за нимъ наглядаѐ, що ôнъ робить або куды ходить. А намъ тôлько того треба. Хоча бъ и на конець села пробѣгатись, щобъ тôлько Довбанюка подразнити. И якъ то вже ôнъ звивавъ ся, черезъ плоты скакавъ, въ кукурузы та въ колопнѣ ховавъ ся, щобъ тôлько змилити насъ, щобы мы не знали, въ котру хату ôнъ заходить. Та куды тобѣ сховати ся передъ чотырма парами всевидющихъ дитячихъ очей! Куды ôнъ, туды й мы за нимъ, а все кричимо:

— Пане Городискій! Гепъ-гепъ! Пане Городискій! Гепъ-гепъ!

— Ну, ну, — воркоче ôнъ, — гепну я тебе одного зъ другимъ, лишь ты не йди ми зъ очей!

А коли вже дôстане свôй гарчикъ ячмѣннои муки, зъ хаты выходить тай просто на улицю. Анѣ гадки по

*) Лігурально = регулярно.

за плоты скакати. Самою серединою суне, и борони Господи до него пôдступити! Тай просто до нашои хаты. Зъ моимъ татомъ ôнъ якійсь давный знакомый бувъ, ну, тай пасѣка у насъ, садъ, — досыть що все ôнъ любивъ пересиджувати у насъ, коли де инде дѣла не мавъ. „Ту моє припиновнще, — каже бувало, — поки не проженете“. И скринька єго зъ шматємъ у насъ въ коморѣ стояла. Навѣть горнець свôй и лыжку зелѣзну въ тôй самôй скриньцѣ мавъ. Такъ ото ôнъ въ тôмъ горшку що дня у насъ собѣ лемѣшку варивъ зъ тои муки. Зварить бувало, водою розпустить тай сербає. Мама не вытерплять, капнуть єму молока до тои бевки, а ôнъ ôдверне ся, нѣбы не бачить, щобъ не потребувавъ дякувати. Не любивъ, бачите, виду показувати, що хтось єму ласку робить, а вже попросити кого о що — радше зъ голоду згине! „Що то, — кажуть бувало мама, — шляхецка манерія!“ Тай байдуже собѣ, привыкли до старого Довбанюка.

Та отже послухайте, яка то старои головы на старôсть дурниця вхопила ся. Недѣля була, десь такъ передъ Петромъ, саме того року, якъ то тота польска рухавка въ Варшавѣ счинила ся. Газетъ у насъ тодѣ нѣякихъ не було, а такъ тôлько глухй вѣсти помѣжь народомъ ходили, що „Польща буде“, що „Поляки прийдуть, хлопôвъ будуть рѣзати“, або що найменше „панщину завернуть“. Хлопы дуже похнюпились, а шляхтичѣ мовь на дрôжджахъ росли. А що вже нашь Довбанюкъ, такъ той неразъ и крôзь сонъ кричавъ: „Чекайте но вы, хамы, скоро Польща буде! Мы вамъ!“ Ôдъ самои весны ходивъ якъ загорѣлый. До роботы нѣякои хочь єго рѣжь, то не пôде, а хочь бы й пôшовъ, то що зъ него за робота. Най тамъ собѣ роѣ летять, куды ихъ Богъ провадить, най костогрызы черешнѣ объѣдають, най пастухи весь плôтъ на огонь поломають, най каня всѣ гусята побє, — ôнъ анѣ не бачить анѣ не чує нѣчого, — адже швидко Польща буде! То й не дивниця, що поки що до чого, а нашь Довбанюкъ таки порядно зъ голоду млѣвъ. На єго лихо й губы того року не зродили и рыба не ловила ся, — якъ бы не той гарчикъ ячмѣннои муки, що єму що суботы тески давали, то бувъ бы Довбанюкъ таки не дочекавши Польщѣ зъ голоду погибъ. Мама прогодувати єго не могли, бо й у насъ дѣтей було досыть а передновокъ тяжкій выпавъ. Але Довбанюкъ байдуже собѣ: чимъ тѣснѣйше коло него, тымъ дужше ôнъ за своєю Польщею вбиває ся.

Сидимо мы отакъ на приспѣ зъ полудня: тато, ще кôлька сусѣдôвъ и мы дѣти, а Довбанюкъ на сѣнешнôмъ порозѣ лемѣшку ѣсть, таки зъ горшка, не розпущену. Пожурились нашй газды передновинкомъ, а далѣ на повстанє зôйшли, розказують, що хто на ярмарцѣ чувъ або ôдъ чужосѣльныхъ.

— Кажуть, що щось Маскаль замагає, — бовкнувъ одинъ.

— Хто то каже? Хто смѣє казати? — ажь скрикнувъ Довбанюкъ зôрвавши ся зъ порога и кинувши до горшка своєю зелѣзною лыжкою.

— Ой, пане Городискій, круто зъ вашою Польщею. Тамъ, повѣдають, Маскаль повстанцѣвъ якъ рыбы въ саку ловить, а котрыхъ зловить, то зъ тыми таке робить, що бувъ-бувъ когутъ, а потому зôставъ каплуномъ!

— Дурнѣ повѣдають, а ще бôльшй дурнй слухають!

— Ну, та мы власне по тихо собѣ шептали, щобы вы не потребували слухати.

Зновъ регôтъ. Довбанюкъ ажь почервонѣвъ зо злости, але не сказавъ нѣчого, тôлько сѣвъ назадъ на порôгъ и взявъ ся зновъ до свого горшка зъ лемѣшкою.

— Отъ дармо-сте пана розгнѣвали, — передразнює одинъ газда. — Хто знає, може онъ завтра Польща буде. То-то будете въ ярмѣ ходити, що ажь гей.

— Га, якъ въ ярмѣ, то въ ярмѣ, — ôдказує другій. Але я такъ гадаю, що панъ Городискій не будуть такй, покажуть свою велику ласку для насъ, дурныхъ хлопôвъ.

А Городискій нѣчого, тôлько сопе та ячмѣчну лемѣшку уплѣтає. Коли въ тôмъ собаки загавкали а зъ сусѣдного закаулка роздавъ ся мовь цапиный бекъ, тонкій голосокъ:

— Гóршки друтовáць мамо-о-о-о!

— Агій, сказивъ ся, та въ недѣлю горшки дротує! загомонѣли газды

— Препрашамъ, я семъ завтра подротую, а нынѣ тôлько шукамъ, де семъ проночую, — ôдозвавъ ся зъ за плота такій самый цапиный голосъ дротаря.

— Чи бачь, якій хитрый! Ну, ходи сюда, ходи, — сказали тато и вказали дротареви перелазъ.

Дротарѣвъ у насъ въ ту пору дуже радо приймали, бо дротарь все одно що газета, про всяку всячину розкаже. Бувало повна хата людей найде, якъ на комáшню, а ôнъ собѣ на лавѣ засяде, та „семъ“ та „лемъ“ — и плете, що слина на языкъ наверне, а люде ажь роты порознимають, та тôлько ахають. Тай волочилось тыхъ дротарѣвъ богато, що кôлька день все якійсь новый. Чутка йшла навѣть, що ихъ навмысне пôдсылано. Одни казали, що паны пôдсылають, щобы хлопôвъ бунтували, а другй казали, що урядъ пôдсылає, щобы пантрували, чи хлопы справдѣ не бунтують ся.

Такъ и сей дротарь. Перелѣзъ на подвôрє, привитавъ ся зъ газдами тай сѣвъ на приспѣ. Спочиває. Газды єго розпытують, ôнъ нѣчого, — слово-двѣ скаже, тай сопе. За невелику хвилю вже ôдкись по селу чутка пробѣгла, — пôвъ подвôря людей насходило ся, новинъ послухати. Тодѣ мôй дротарь якъ не розбалакаєсь. Зразу затинавъ и „семъ“ и „лемъ“, плѣвъ щось таке, що мара знає що, а далѣ почавъ чисто по польски, тай вже не про що, якъ тôлько про повстанє. Почавъ розказувати, якъ то повстанцѣ бють Москаля, якъ Французъ и Англикъ туй туй уже Полякамъ на помôчь выступлять, якъ и нашь цѣсарь нѣчого противъ того не має, щобъ Москалеви курты скроити, якъ то де инде и хлопы до повстаня йдуть а паны хлопамъ не лишь панщину, але й усѣ лѣсы и пасовиска дарують.

— Pójdźcie, ludzie, pójdźcie! — говоривъ ôнъ. — Ojczyzna woła! Słuchajcie piosneczki! — Тай затягнувъ своимъ цапинымъ голоскомъ:

Stój, wrogu, stój,
Bo nie ustał bój!

Спѣвавъ пôдскакуючи, крутячись на однôй нозѣ, помахуючи въ однôй руцѣ звоємъ дроту, а въ другôй тымъ шиломъ, що горшки править. Люде слухали, дивились якъ на комедію, деякй смѣяли ся, жѣнки хрестили ся. А коли дротарь закінчивъ свою пѣсню страшными словами:

Powiesimy was po parze,
Czynowniki, dygnitarze!

То всѣ выбухнули голоснымъ реготомъ, такъ кумедно вертѣвъ ся та перекривлювавъ ся дротарь.

— Pójdźcie, ludzie, pójdźcie! — приговорювавъ ôнъ дальше. Pokażcie, że wy wierne polskie dzieci!

— Та брешешь, козячій сыну, — сказавъ на те зъ добродушнымъ притискомъ одинъ газда, — бо мы анѣ не дѣти, анѣ не польскій!

— Дротарю, я иду зъ тобою! — роздавъ ся наразъ рѣзкій, могучій голосъ. Всѣ озирнули ся и ахнули. На порозѣ сѣнешныхъ дверей стоявъ Довбанюкъ зъ горшкомъ недоѣденои кулешѣ въ однôй а зелѣзною лыжкою въ другôй руцѣ и не зводячи очей зъ дротаря грозивъ, бачилось, цѣлому свѣту.

— Я йду зъ тобою, чуєшь, дротарю! — повторивъ ôнъ ще разъ. — А ихъ не кличь, се хлопство нѣчого не розумѣє!

— Довбанюку, — скрикнувъ єму мôй тато, забувши навѣть утитулувати єго паномъ, — чи ты стѣкъ ся, чи тобѣ що такого?

— Мовчь, хаме! — гримнувъ Довбанюкъ, кинувши на тата такимъ неописано згôрднымъ поглядомъ, якого я зъ роду не бачивъ и бачити не буду. И не кажучи бôльше нѣчого ôнъ обернувъ ся, пôшовъ до коморы, ôдмокъ свою скриньку, вложивъ до неи свôй горнець до половины повный лемѣшки, положивъ таки необтерту лыжку, замóкъ скриньку, сховавъ ключь въ сѣнехъ пôдъ ступу и взявши въ руки палицю, выйшовъ на подвôрє.

— Гурра, — повитали єго люде грôмкимъ окликомъ.

— Отъ козакъ, — разъ козакъ!

— Оперезавъ ся, зовсѣмъ зôбравъ ся.

— Хочь до повстаня, хочь у просо выробцѣвъ пуджати!

Мовь градъ сыпали ся насмѣшки на Довбанюкову голову. А ôнъ нѣчого собѣ. Взявъ дротаря за-пôдъ-руку, навѣть не поклонивъ ся нѣкому.

— Гей, музики вôйсковои! Зъ парадою провести пана капітана! — крикнувъ хтось, и за хвилю де не взялась юрба хлопцѣвъ зъ цебриками, нецками, скôпцями; другѝ по при нихъ зъ патыками, тай лупъ-цупъ, трахъ-тарахъ, — тарабанять що силы! Я й самъ — тямлю якъ нынѣ, — лупивъ по цебрику, що трохи дно не выбивъ. Крикъ, гвалтъ, гармідеръ! А за бандою друга купа йде — парубки, газды, та ревуть-ревуть:

Пристань Юрку до вербунку,
Будешь ѣсти зъ масломъ курку!
Будешь ѣсти, будешь пити,
Довбеньками в... бити!

Ну вже, одно слово, зъ знатною парадою проводили мы Довбанюка ажь за село. А ôнъ нѣчого, пôшовъ, навѣть не подякувавъ.

Минули жнива, — за Довбанюкомъ и слухи загули. Мовь у воду канувъ. Уже люде й смѣяти ся перестали. Ажь ось на першои Матки зновъ якось такъ выпало, що у насъ на приспѣ народу зôбрало ся чимало. Сидять, балакають. Коли наразъ глядимо: лѣзе щось улицею, обдерте, згорблене, скулене, ледво ноги за собою тягне. Тай ноги лепськѝ: подрапанѝ, покровавленѝ по самѝ колѣна, бо якъ разъ тôлько до колѣнъ останки штанôвъ досягали. Лѣзе просто на наше подвôрє, наближаєсь, знимає зъ головы щось нѣбы лопуше лыкомъ повязане... Господи, та се-жь ôнъ самъ, Довбанюкъ!

— Юрку! Пане Городискій! Чи то вы? — скрикнуло разомъ до него кôльканайцять голосôвъ. Але въ жаднôмъ голосѣ й тѣни насмѣшки не було.

— Я, — ôдповѣвъ коротко Довбанюкъ и, здавалось, зъ послѣднымъ напруженємъ своихъ силъ выпростувавъ ся и гордо пройшовъ крôзь товпу обступившихъ єго людей. Всѣ до него зъ запытанями: а що? а якъ? а де? а куды? а коли? а ôнъ анѣ слова. До сѣней, та пôдъ ступу, та до коморы, та до своєи скриньки. Ôдмокъ и першимъ дѣломъ хапъ за горнець зъ лемѣшкою та за зелѣзну лыжку! Горнець бувъ повный и лыжка була повна — але плѣснятины. Єму байдуже. Немовь нѣчого й не бувало сѣвъ на той самый сѣнешный порôгъ, здрапавъ плѣсень та якъ почне ѣсти, якъ почне!... Люде обступили єго довкола и постовпѣли.

— Бѣдный чоловѣкъ, два мѣсяцѣ нѣчого не ѣвъ!

На силу мама вырвали єму зъ рукъ заплѣснѣлу лемѣшку та дали теплого борщу, пирога, молока. На силу попоѣвъ и прийшовъ до себе. На силу розговоривъ ся.

— Та де-жь вы були?

— А дѣдько знає. Десь на граници.

— Та що-жь вы робили?

— А дѣдько знає. Якѝсь дубы тягавъ. Було насъ дванайцять. Якійсь панъ заставивъ дубы тягати зъ одного боку границѣ на другій черезъ лѣсы та нетры. Тягати каже, а ѣсти не дає. Тягали мы, тягали, а далѣ взяли тай втекли.

— Та куды-жь вы ходили такъ довгѝ часы?

— А дѣдько знає. Найбôльше лѣсами.

— А нѣхто вамъ нѣчого не казавъ?

— Нѣ, нѣхто. Я гадавъ, що хочь арештують та цюпасомъ до села ôдошлють, — отже не хотѣли.

— Ну, а въ повстаню вы були?

— А дѣдько знає, — здає ся, не бувъ.

— Ну, а Польща буде? — вырвалось у когось мимоволѣ. Довбанюкъ и голову понуривъ. Мовчавъ, мовчавъ, а далѣ зôрвавъ ся, тупнувъ покалѣченою ногою до землѣ та на цѣле горло якъ не крикне:

— А най имъ усѣмъ тристéнный дѣдько матѣрь мучить!

Иванъ Франко.

ГОРЕ ПОЕТА.

Люде добрѝ, пожалѣйте
Бѣдолашного піиту,
Що ôдъ горя, ôдъ наруги
За слѣзми не бачить свѣту!
Розкажу вамъ все: учора
Я пôшовъ собѣ въ крамничку,
Щобъ на вечѣръ запасти ся,
Лоёву купити свѣчку.

И гидкій, поганый крáмарь
(Чи бува' що въ свѣтѣ гôрше?)
Увернувъ менѣ ту свѣчку
У мои чудовѝ вѣршѣ!
Ôдъ зневаги, ôдъ досады
Не заснувъ я цѣлу нôчку...
Якъ! въ мою поему дивну
Лоёву ввернути свѣчку!

Ту поему вѣршь по вѣршу
Я складавъ старанно, пильно
Перелѣчувавъ трохеѣ,
Розмѣрявъ ихъ такъ усильно;
Розкуёвдивши волосє
Не одну писавъ я нôчку, —
И въ чудовую поему
Лоёву ввернули свѣчку!

Я скôнчивши ту поему,
Самъ ôднѣсъ єѣ въ цензуру,
Самъ продавъ єѣ въ книгарню,
Самъ продержавъ корректуру.
Я за неѣ ôдъ выдавця
Маю по шагу за стрôчку, —
И въ таку поему дивну
Лоёву ввернути свѣчку!

Нѣ, не можу бôльшь терпѣти
На землѣ неправды злои!
Най же смерть мене сховаєе
Ôдъ наруги навѣснои!
Напишу́ остатнѝ вѣршѣ,
Та тодѣ изъ моста въ рѣчку.
Боже! Въ дивнѝ мои вѣршѝ
Лоёву ввернули свѣчку!

Напишу́ я въ заповѣтѣ:
Най сховають мене въ полѣ,
Най высокій хрестъ поставлять,
Щобъ виднѣвсь по всѣмъ роздолѣ.
На хрестѣ-жь на вѣчный споминъ
Мѣдну най прибють табличку
И напишуть: „Въ єго творы
Лоёву ввернули свѣчку“.

Кіѣвъ, 6. сѣчня 1886. *В. Сивенькій.*

ЧАРÔВНИЦЯ.

Я въ чары вѣривъ вже давно,
Ôдъ нихъ я сокотивъ ся,
И на кощавыхъ бабъ старыхъ
Нѣколи не дививъ ся.

Я зъ „Гриця“ знавъ, що кождая
Вдова чи молодиця
Гидка, лиха та злющая —
Правдива чарôвниця.

Такъ думавъ я — ажь ось попавъ
У руки чарôвницѣ,
Що въ неи очи такъ блищать,
Якъ у ночи зôрницѣ;

Що въ неи личко — рожѣ цвѣтъ,
А станъ, якъ та тополя,
А губоньки, якъ ягôдки,
Калина середъ поля.

Якъ слово скаже, то здаєсь,
Що соловѣй щебече, —
Ажь бѣдне серце въ груди бєсь,
Мовь рыбка въ сѣти-сь мече.

Чаруй мене! бо я попавъ,
Дѣвчино, въ твои руки!
Хочь труты дай, — усе знесу
И рай, и пекла муки!

Данило Млака.

Весна въ украиньскôмъ селѣ.

Та хоть крôзь сонъ подивлю ся
На ту Украину.
Т. Шевченко.

I. Говѣнє и сповѣдь.

Отъ уже й Євдокіи минуло. Настали Сóроки (40 мученикôвъ, 9. Березозоля). Незабаромъ и Теплого Олексы. Потеплѣло. Третій тыждень посту.

Старѝ дѣды та бабусѣ, що мають звычай у пôстъ двѣчи говѣти, одговѣлись ще на першôмъ тыднѣ. Теперь говѣють тôльки дѣтвора, дѣвчата та молодицѣ. Матушка попадя набираєе до себе у дôмъ цѣлый натовпъ, и они за душѣ спасенiє сповняють ѣй по господарству деякѝ требы: дѣвчата и жѣнки мыють и прибирають у горницяхъ, прядуть призапасенѝ матушкою куделѣ, дѣтвора пôдъ приводомъ старои поповои тещѣ скубе пѣрє. Панъ-отець у церквѣ объявивъ, щобъ усѣ говѣйники зъ другого села*) заразъ же пôсля службы Божои йшли до нёго поробитись матушцѣ, хто чимъ здолѣе.

„Она васъ погодуєе, а вы ѣй де у чôмъ пособите. А то розôйдетесь по селу, та тôльки грѣшити будете“— наставлявъ ôнъ говѣйникôвъ.

Спѣшно, швиденько одчитавъ батюшка часы, бо матушка напутствувала ёго прúпоминкомъ, присылати швидше говѣйниць, щобъ не простигъ у печи окрôпъ, наготовленый за для золеня зôбранои у стырку бѣлизны.

У пятницю тôльки пôсля обѣднѣ понавѣдались у своє село до домôвокъ, щобъ прибратись до сповѣди, попростить ся зо своими та узяти кôлька шагôвъ на проскурку, на заплату батюшцѣ за сповѣдь, дякови за молитву, та титареви за вино. Та ще на свѣчечки, якъ хто не маєе своихъ, насуканыхъ зо свого жовтого воску.**)

Поприбирались говѣйники; понадѣвали чистѝ сорочки, дѣвчата позаплѣтувались у дрѣбушки, повывязувались хустками,***) пообгортувались картатыми плахтами. Малымъ дѣвчаткамъ неслухняни космики не одрослого ще волося матерѣ позаплѣтали, всучуючи кôсники у тоненькѝ кôски и те-жь позавязували хустками. Малымъ хлопчикамъ въ бѣлѝ, а инодѣ новѝ ще, не гараздъ выбѣленого полотна сорочки сестры позатягали въ комѣрчики червонѝ застѣжки; повзували ихъ у великѝ чоботы и на дорослыхъ шитѝ свитки и полушубки. Молодицѣ позавѣрчувались у выкатанѝ круглымъ камѣнцемъ намѣтки****) по верхъ парчовыхъ очѣпкôвъ, щобъ стати до причастя, якъ слѣдъ хозяйцѣ, мужевôй жонѣ, а не якою небудь салдаткою

*) Церкви бувають не у во всякому селѣ. Невеличкихъ кôлька селъ становлять одну парафію.

**) У кого єе бжолы, той не купуєе у церквѣ свѣчокъ, а робить ихъ самъ. За для сёго надъ выгорнутымъ на припѣчокъ жаромъ розминаєть ся вôскъ и наминаєть ся на нитяный гнôтъ — се зветь ся сукати свѣчки.

***) Зимою и постомъ дѣвчата головы повязують зложеными поясомъ хустками, не прикрываючи тôльки верхъ головы и выпускаючи зъ пôдъ хустки косы, коли они не зложенѝ на тѣмени. Хустки вывязують такъ, що зъ переду здають ся молодицями зъ повязанымъ очѣпкомъ. Се-бъ то значить — дивѣть ся на мене, яка зъ мене молодиця выйде! Молодôсть знимаєть ся до старости, старôсть хоче здаватись молодостью!

****) Намѣтка, або серпанокъ — тонка прозора тканина мало выбѣляна, инодѣ буваєе зъ шовку сирцю, складуєть ся поясомъ въ кôлькоро, въ 3—4 цалѣ завширшки и выкатуєть ся камѣнцемъ. Камѣнець — зъ самого поганого шкла куля 5—6 цалѣвъ въ дiяметрѣ. Теперь уже нема ихъ въ продажи.

або покрыткою. Попростились зо своими и въ перше, и въ друге, и въ трете, и отъ купою йдуть по шляху, обминаючи по снѣгу дорожнѝ калюжѣ и проталу зъ пôдъ снѣгу грязючку. Попôдтыканѝ довгѝ полы батькôвскихъ и материньскихъ свитокъ у пôдросткôвъ, высоко пôдсмыканѝ мережѐнѝ подôлки пôдтычокъ у дѣвчатъ и молодиць, хистко придержують ся заднѝ рясы одежѣ, щобъ не закаляти ѣи заболотяными чобôтьми. Лицемѣрнои сокрухи, девоціи не видно на ихъ обличяхъ. Пôсля тыждневого стояня и сидѣня у поповôй пекарнѣ, де тôльки цѣкавенька салдатка Горпина осмѣлювалась заговорювати зъ поповою тещею, радôсно имъ оглядати себе и другихъ у святковôй одежи, пройтись на свѣжôмъ здоровôмъ повѣтрѣ и зознавати, що уже конець сього духовного одбутку — говѣня.

Церква ôдперта. По-биля дзвôнницѣ примостилась зъ ночовками бубликôвъ пономариха. Бублики зъ танои непетлёванои муки, та за те-жь за шага можна купити ихъ ажь три, а за яйце чотыри. Тѝ, що вже посповѣдались, стоять на папертѣ по-биля дзвôнницѣ. Деякѝ зъ дорослыхъ, а дѣтвора уся, жують бублики, бо вже пôсля вечернѣ ѣсти не можно. Понамѣтаный по пôдъ церквою и по пôдъ парканомъ цвинтаря снѣгъ увесь утоптаный, проштурханый чобôтьми, забрызканый грязею, котру зчищали зъ чобôтъ. Тѝ, що входять у церкву, набожно хрестять ся. Се такѝ, що ще не сповѣдались. Людей мало въ церквѣ. Де хто стоить по-пôдъ-стѣнню, деякѝ посѣдали у трапезѣ. По-биля лѣвого крилосу стоять купкою, степенно, поважно. По за тымъ крилосомъ по збôчь пôвнôчныхъ вратъ на дзиглику возсѣдає священикъ и тутъ же стôлець накрытый старенькою хустиною, а на нёму лежить хрестъ и циньова терѣлочка, а въ нѣй мѣдянѝ грошѣ. Набожно хрестючись пôсля трохъ поклонôвъ, пôдходять говѣйники до батюшки сповѣдатись. Бôльше все жѣнки, чоловѣкôвъ мало. Дѣвчата по показу батюшки пôдходять сповѣдатись по двѣ, по три, стуляють ся головами пôдъ епитрахиль, и одбравши одпустъ своимъ грѣхамъ, засоромленѝ, зачервонѣлѝ, не тямлючи, якъ то кажуть, куды очи дѣти, хрестять ся. Пôдростки, дѣтвора, сповѣдають ся цѣлыми купами, по пять, по сѣмъ. Инше й перехрестить ся забуде, та вже хто зо старшихъ нагадає. Якось тамъ перехрестившись, або поклавши два три поклоны, они зъ топотомъ, пôдволѣкаючи важкѝ чоботы, заразъ же выходять на цвинтарь ѣсти бублики або розглядати дзвôнницю, ôдкôль зганяє ихъ пономарь, що понюхавши табаки забираєть ся дзвонити до вечернѣ.

Скоро усѣ посунули въ церкву, де вже дякъ читавъ часы и по суставамъ пальцѣвъ руки вылѣчувавъ сорокъ разъ „Господи помилуй“. Батюшка досповѣдує останнѣхъ говѣйникôвъ. Отъ и кôнчивъ сповѣдь. „Господи и владико живота моєго“ — на ходу прорѣкае священикъ и усѣ кладуть усердно поклоны. Въ церквѣ душно и у трапезѣ сливе зовсѣмъ темно. Слѣпуючи мигтить восковый огарокъ передъ образомъ Св. Миколая, титарь те-жь прилѣпивъ до своєи канторки свѣчечку и лѣчить мѣдяки, установлюючи стовпчиками шаги, копѣйки и гривнѣ. У намѣстнымъ образôвъ свѣту бôльше: тамъ сяють свѣчечки, а надъ царскими вратами мигтить невгасаюча лямпочка. Постатѣ переднѣхъ людей освѣтляють ся якимсь червоноватымъ свѣтломъ, а всѣ заднѝ говѣйники тонуть у темрявѣ. Дёгтяный, кожушаный запахъ, пануючій у трапезѣ, поблизше до ôвтаря змѣшуєть ся зъ ладановымъ куромъ и зъ медовымъ запахомъ воску.

Усяке молить ся по своєму, нѣякъ не розбираючи того, що читає батюшка и дякъ. Всѣ якѝсь хмурѝ, степеннѝ, поморенѝ; хлопчикôвъ, що почали було штовхать ся, хтось зо старыхъ сумиряє, погрозивши пальцемъ. Сумно якось, моторошно. Отъ и скôнчилась вечѣрня, и часы, повечеріе и молитва по сповѣди, титарь и дякъ обôйшли всѣхъ зъ капшучкомъ и зъ тарѣлочкою. Выходять зъ церкви. На дворѣ вже темно и говѣйники розходять ся по селу до знакомыхъ и родичѣвъ на ночôвку.

Задзвонили рано, ще темно. Спѣшно якось пôдходять до церкви говѣйники, наче своимъ поспѣхомъ хотять ускорити церковну ôдправу. Купують проскурки у тіеи-жь, що продає бублики, пономарихи, старои вдовы покôйного пономаря. Пôсля заутренѣ подають на часточку проскурки зъ книжечками. Усѣ якѝсь приспѣшенѝ, жвавѣйшѝ. Пôдростки выходять зъ церкви и пустують на папертѣ. Пôсля отченашу говѣйники заворушились: бють поклоны, складають по-пôд-стѣнню де-яку збутню одѣжь, хустки, проштовхують ся прикладуватись до образôвъ, прибирають малыхъ дѣтей; де-якѝ простують до тыхъ, зъ кимъ ще не попрощались и киваючи головами опрощують ся: — „Простѣть мене!“ каже одно — „Богъ простить!“ ôдповѣдає друге. — И въ друге простѣть! — Богъ простить! — И въ трете! — Богъ простить! — Простѣтжь же й мене! — Богъ простить и въ друге, и въ трете! — и такихъ опрощанникôвъ чимало по церквѣ. Малѝ дѣти пôднятѝ на руки тôльки озирають ся, а деякѝ починають плакать. Ажь ось рѣзько чиркнула завѣса кôльцями по прутови, царскѝ врата одкрылись и посередъ затихаючого шовкоту чобôтъ провозносить ся „Со страхомъ Божіимъ и со вѣрою приступите!“ Священикъ зъ дарами выходить зъ ôвтаря до ступенѣвъ передъ иконостаснымъ помостомъ. Усѣ понатовпились до священика; на рôжнѝ лады, хто шепочучи, а хто дзвôнко одрубуючи, повторяють за попомъ молитву „Вѣрую, Господи“. Набожно зложивши навъ-хрестъ на грудяхъ долонѣ, пôдходять спасенники причащатись, пôсля чого хрестячись, ôдходять у трапезу або й зовсѣмъ выходять зъ церкви. Малыхъ дѣтей, а особливо хлопчикôвъ до причастя пôдносять дѣвчата, затаюючи грѣшный помыслъ о тôмъ повѣрьѣ, що така дѣвка, котра у пôстъ пôднесе трохъ дѣтей до причастя, у сѣмъ роцѣ буде выдана замѣжь. Скôнчивъ батюшка причащати, замовкъ на крилосѣ дякъ разôвъ десять або й бôльше проспѣвавши „Тѣло Христово пріймите“, и спѣшно кôнчить ся служба Божа. Спасенники радôсно идуть до дому. Ранне ясне сонце ще не вспѣло въ повнѣ розбгрѣти стиснуту въ ночи приморозкомъ проталу землю и кришталями вкритѝ калюжѣ розтопнѣлого снѣгу. Легко йти якъ по сухому, легко на душѣ у спасенникôвъ сповнившихъ духовный обовязокъ.

Усѣ дорослѝ чоловѣки говѣють по приказу панъотця на пятôмъ або й на шестôмъ тыжднѣ. Тодѣ они, спасаючись, де що пообгороджують у поповому обôйстѣ, справлять старый хлѣвець, поскидають у буртъ гнôй, поприбирають на току, а то, якъ що буває весняный заморозокъ стисне землю, або якъ що она вспѣє гараздъ просохнуть, то й помолотять де що не змолочене. Швець Янко попôдмѣтує та посоюзить деяку обувь; кравець Нечипôръ полатає попôвскимъ наймитови и наймичцѣ деяку одежу, а то й нове що пошиє.

Борисъ П-скій.

(Конець буде.)

БЛАГОСЛОВИ БОЖЕ!

Благослови Боже весь людъ мôй єдиный
Вкраину широку мою,
Вкраину далеку, вдовицю бездольну,
Сирôтску Русь — Неньку святу!

Благослови Боже высокî могилы,
Що вкрыли вкраиньскихъ сынôвъ,
Князѣвъ и гетьманôвъ, що насъ боронили,
Що били тьмы й ложѣ рабôвъ.

Благослови Боже — на дéнь воскресеня
Мôй тихій, мôй щирый весь людъ,
Най ôнъ процвитає, най ôнъ покрѣпляє
И серце и душу и грудь.

В. Маслякъ.

КОРОТКА
ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ДРУГІЙ.

(Дальше.)

Литература церковна.

Хоча церковь не дôзнавала нарушеня своихъ правъ ôдъ ханôвъ татарскихъ, то однако не була она забороломъ духового житя своєи паствы, бо ієрархи не сіяли свѣтломъ науки, а єдиный розсадникъ тогдѣшньои просвѣты, печерскій монастырь, бувши розрушенымъ Татарами, лежавъ въ руинахъ звышь ста лѣтъ, поки Кіевскій митрополитъ Кипріянъ при кôнци вѣку XIV. не велѣвъ ôдновити єго стѣнъ. Тогдѣ-то самî духовнî грамотѣѣ любували ся въ книгахъ заказаныхъ церквою и незрячимъ свѣтскимъ братямъ читали тî фантастичнî творы, що основувались на мудрости византійскôй. Справдѣ, тî книги подобались чи-мало людови неграмотному, бо передъ єго очима розкрывали свѣтъ чудесный зъ тайными дивами. Ôдтакъ простый людъ розвивавъ сю заказану литературу своимъ ладомъ, вытворюючи собѣ свои гаданя, заклинаня, молитвы и т. и. Були вправдѣ грамотѣѣ деякî, котрî хотѣли подати своимъ землякамъ якîсь позитивнî вѣдомости, але ихъ труды не були самостôйнî и не вызначувались яснымъ выкладомъ даного предмета. Сюды належить именно Дмитро Зоографъ,[1]) що бувъ вѣдай священикомъ и переложивъ около 1385. р. зъ грецкого на церковно-славяньскій языкъ поему византійского писателя Георгія Писида (що живъ въ VII. вѣцѣ) пôдъ заголовкомъ *„Шесть дней творенія“* або *„Похвала къ Богу о сотвореніи всея твари“*.[2]) Поема тота була писана въ ямбахъ, Зоографъ же зладивъ свôй перекладъ прозою. Симъ перекладомъ подавъ ôнъ письменнымъ людямъ того часу деякî вѣдомости о природѣ.

[1]) *Ζωγράφος*, слово грецке, значить „малярь“.

[2]) Пôсля рукописи библіотеки синодальноі въ Москвѣ выпечатавъ Буславъ деякî урывки сего твору въ Историч. Христоматіи, стор. 915—921.

а) Писателѣ.

1. Кирило II. Изъ лѣтописи Волыньско-Галицкоі можь дôзнатись, що Кирило въ 1241. р. бувъ „печатникомъ“ галицкого князя Данила[1]) и оказавъ єму велику прислугу тымъ, що втихомиривъ ворохобню князя Ростислава, сына Михайла Черниговского, яку той непосидючій князь супротивъ свого вуя Данила въ Понизю[2]) бувъ заколотивъ. Коли-жь опôсля Данило и єго братъ Василько (1250) пôслали Кирила въ Царгородъ „на поставленіе митрополіи рускоі“, то вступивъ ôнъ до короля угорского Белѣ IV., котрый просивъ єго, примирити єго зъ Даниломъ. По воли короля мавъ Кирило такожь наклонити Данила, щобы женивъ свого сына Льва зъ єго дочкою; за тую прислугу дававъ Беля Кирилови безпечный супровôдъ въ Византію. И дѣйстно Кирило вернувшись въ Русь, намовивъ Данила, подружити Льва зъ дочкою короля угорского.

Будучи митрополитомъ Кирило (II) старавъ ся исправити обычаѣ духовенства и народу; въ загалѣ розвинувъ ôнъ широку дѣяльнôсть въ справахъ церковныхъ и переписувавъ ся зъ болгарскимъ деспотомъ Яковомъ Святославомъ (1262), котрый приславъ єму болгарско-славяньску рукопись Кормчоі книги. Въ 1274. р. Кирило скликавъ церковный соборъ до Володимира Залѣского, бо замѣтивъ, що єго духовенство потребує великоі реформы, та що на Руси проявляє ся поганьскій свѣтоглядъ зъ „играми бѣсовскими“. Зъ собою привѣзъ ôнъ архимандрита печерского, Серапіона, и поставивъ єго епископомъ Володимирскимъ. На тôмъ соборѣ отже установлено 12 правилъ въ дѣлахъ реформы рускоі церкви и для исправленя обычаѣвъ народу; такожь заявивъ митрополитъ, що славяньскій перекладъ Кормчоі книги, що єго одержавъ ôдъ болгарского володаря Якова Святослава, уважає ся автентичнымъ, почôмъ рускî грамотѣѣ стали текстъ тоі книги переписувати. Згаданî правила написавъ самъ Кирило.[3]) Въ сѣмъ своѣмъ творѣ митрополитъ каже, що всѣ нещастя и бѣды, якî нападами татарскими навѣстили Русь, суть карою божою за грѣхи.

Кирилови приписують ще *„Слово на соборъ архистратига Михаила“*, *„Поученіе къ попомъ“* и кôлька иншихъ творôвъ меншои ваги. У „Словѣ“ згадує проповѣдникъ про деякî звычаѣ народнî, именно про танцѣ на весѣляхъ и на вечерницяхъ, про поганî игры, плесканє руками и скаканє ногами, про „басни“, се-бъ-то про устнî переказы, про вѣру въ ворожбу, въ стрѣчу, чиханє та иншî забобоны; — ôдтакъ заявляє сей книжникъ, що вже наближує ся конець свѣта. Въ „Поученію къ попомъ“ писавъ мѣжь иншимъ отъ-се: *„Разумѣйте, како духовныя дѣти учити. — Аще ли самъ недоумѣваеши, спроси умѣющаго, не стыдися“*.[4]) Кирило умеръ 1280. р. въ Переяславѣ Залѣскôмъ.

2. Серапіонъ, архимандритъ лавры печерскоі, опôсля-жь (1274) епископъ Володимирскій, писавъ *слова* (поученія для народу), въ котрыхъ живыми барвами малює сумный образъ неволѣ татарскоі. Хоча же Серапіонъ звавъ ся свѣточемъ свого часу, то однако не

[1]) Полн. собр. рус. лѣтоп. II, 179.

[2]) Понизє — земля при долѣшнѣмъ Днѣстрѣ.

[3]) „Правило о богослуженіи и благочиніи жизни“, выпечатано въ „Рускихъ Достопамятностяхъ“, часть I., стор. 106—118.

[4]) Порôвн. „Исторія русской церкви. Сочиненіе Филарета, архіепископа Черниговскаго“. Москва, 1862. Періодъ II., стор. 39.

бувъ ôнъ вôльный ôдъ забобонôвъ. Вычисляючи бо тî бѣды, якî зъ лихолѣтємъ татарскимъ повалились на Русь, згадує ôнъ про трясенє землѣ и заявляє, що земля трясе ся по причинѣ нашихъ грѣхôвъ. Въ однôмъ словѣ згадує про обычай, ôдкопувати зъ гробôвъ тыхъ, щó втопились або повѣсились. Нарôдъ не дозволявъ ихъ погребати, приписуючи имъ пошесть, пожары та иншî нещастя. — До насъ дôйшло пять „слôвъ“ Серапіона.[1]) — Ôнъ умеръ 1275. р.

3. Кипріянъ. Ôнъ бувъ родомъ Болгаринъ[2]) и вчивъ ся за молоду вѣдай въ рôднôй земли. Царгородскій патріярхъ Нилъ, посвятивши Кипріяна на митрополита, пôславъ єго въ Русь въ роцѣ 1376. До 1380. р. пробувавъ Кипріянъ въ Кієвѣ, однако по смерти Алексѣя, митрополита Московского, переселивъ ся въ Москву. Тутъ не мôгъ угодити великому князеви Московскому Димитрію Ивановичеви, и живъ про-те въ приязни зъ Михайломъ, княземъ Тверскимъ. Побувши ôдтакъ два роки въ Москвѣ, мусѣвъ зновъ ôдъѣхати до Кієва, та ажь 1390. р., по смерти вел. князя Димитрія, вернувъ ся въ Москву, де пробувавъ до своєи смерти (1407). Ôдъ 1390. р. корыстувавъ ся ôнъ титуломъ митрополита всеи Руси. По причинѣ отже, що вченый сей мужь не довго сидѣвъ въ Руси полудневôй, не мôгъ ôнъ розбудити духового житя въ Кієвѣ, зруйнованôмъ нападами татарскими. Ôнъ привѣзъ зъ собою багато церковныхъ книгъ зъ полудневои Славянщины, именно изъ Сербіѣ, и за-для того ввôйшли въ языкъ церковный деякî сербизмы. Мало-що не всѣ важнѣйшî рукописи, якî до насъ дôйшли, ôдносять ся до того часу, коли Кипріянъ пробувавъ въ Кієвѣ.

Кипріянъ переписавъ своєю рукою *Служебникъ*, зладивъ новый перекладъ грецкого *Номоканона* и написавъ *Житіє Петра*, митрополита Кіевского, котрый передше живъ черцемъ въ монастырѣ Спаса при селѣ Двôрцяхъ, недалеко Мостôвъ великихъ, въ нынѣшнѣмъ повѣтѣ Жовкôвскôмъ надъ рѣкою Ратою. Кипріянови приписують ся такожь *посланія* ко духовенству и *прощальная грамота*, котру велѣвъ читати при своѣмъ похоронѣ.[3]) Впрочôмъ написавъ статю *о книгахъ истинныхъ и ложныхъ*, де згадує про „ложніи номоканоны“, се-бъ-то про книги, заказанî церквою. Кажуть такожь, що ôнъ займавъ ся зведенємъ повнои лѣтописи рускои, и що лишивъ въ рукописи перекладъ псалтыри. Видно отже, що Кипріянъ бувъ трудящимъ книжникомъ; шкода тôлько, що ôнъ лишь короткій часъ пробувавъ въ Кієвѣ, а то мôгъ бы бувъ дѣйстно пôднести просвѣту, занапащену нападами татарскими.

б) Збôрники. Литература апокрифична.

1. Кормчая книга. Сеся книга служила пôдставою въ дѣлахъ церковнои управы. Кормчая (ôдъ „кормити“, с. є. кермувати, управляти) звалась по грецки Номоканонъ[4]) и въ основѣ своѣй була зложена заходомъ великого князя Ярослава Володимировича и митрополита Иларіона по взôрци грецкого Номоканона. Той же Номоканонъ бувъ списаный навпередъ патріярхомъ Іоанномъ Схоластикомъ въ VI. вѣцѣ, почôмъ въ IX. в. выдавъ єго опять патріярхъ Фотій. Ôнъ обôймає двѣ части: въ першôй части находимо правила апостольскî, уставы соборнои церкви и рѣшеня св. отцѣвъ церковныхъ; въ другôй же части бачимо законы власти свѣтскои въ справахъ церковныхъ. Ôдтакъ першу часть Номоканона принято на Руси безъ всякихъ змѣнъ; друга же часть улягла рôжнымъ змѣнамъ, одвѣтно потребамъ и окремымъ вымогамъ племенъ славяньскихъ.

Кормчу книгу вельми поважано на Руси. Церковна бо управа не ограничалась однымъ тôлько духовенствомъ та духовными справами; она пôдчинила собѣ багато справъ житя приватного и хôснувалась правомъ, судити выступки противъ обовязкôвъ родинныхъ. Въ спорахъ о наслѣдство, въ суперечкахъ родинныхъ тогдѣшнî Русины звертались до посредства духовного, а духовенство выдавало свои рѣшеня судовî всюды однаково, такъ въ Кієвѣ, якъ и въ Новгородѣ, тому-що всюды у него передъ очима були грецкî законы церковнî. Останки поганства, народнî вѣруваня и обычаѣ пôдлягали судови духовному и пôдъ вплывомъ духовенства уступали єдинымъ для всѣхъ краѣвъ христіяньскимъ понятямъ и вѣруванямъ. И такъ Кормчая книга дорѣкає тымъ, котрî послѣдуючи поганьскимъ обычаямъ глядають помочи и порады у чарôвникôвъ, — котрî годують медвединѣвъ або иншихъ звѣрѣвъ на забаву простыхъ людей, — котрî вѣрують въ стрѣчу, въ рожаницѣ,[1]) и въ вѣдьмы, щó „облаки гонять“. Въ сѣмъ памятнику находимо такожь згадку про-те, що деякî люде передъ домами своими розкладають огонь и черезъ него перескакують по давному якомусь обычаю и т. и.

Одна зъ найдавнѣйшихъ рукописей ôдносить ся до 1280—1282 р., котру пôсля тексту болгарско-славяньского велѣвъ зладити митрополитъ Кирило II. Єѣ зберегають теперь въ Московскôй синодальнôй библіотецѣ.[2])

2. Пчела. Коли нападами татарскими полуднева Русь обернулась въ пустыню, то въ тяжкôй недоли народнôй не було анѣ одного писателя, котрый бы своими творами загрѣвъ духа землякôвъ до новои працѣ въ справѣ рôднои просвѣты. Про-те тогдѣшнî грамотѣѣ займались въ бôльшôй части лише переписуванємъ давнѣйшихъ книгъ, або зладженємъ збôрникôвъ, въ котрыхъ поббчь всякои всячины находились особливо умнî высказы давныхъ мудрецѣвъ и ôдтакъ прислôвя народнî. До такихъ збôрникôвъ належить такожь памятникъ *Пчела*. Єго уложено по взôрци подôбныхъ грецкихъ збôрникôвъ, котрî списувались уже ôдъ VII. вѣку по рôздвѣ Христовôмъ. А вже-жь „Пчела“ въ засновку своѣмъ була ачейже рано звѣстна на Руси, коли по думцѣ деякихъ ученыхъ мужѣвъ корыстувавъ ся нею Данило Заточникъ, авторъ „Моленія“;[3]) тôлько-жь треба признати, що въ „Пчелѣ“ де-що яснѣйше сказано, нѣжь въ „Моленію“ Данила. Впрочôмъ не дивно, що нашî предки такъ вельми любувались тымъ збôрникомъ. Вже самъ заголовокъ заявляє, що „Пчела“ уважалась жереломъ

[1]) Чотыри слова Серапіона найдено въ збôрнику „Златая Цѣпь“, а пяте слово въ збôрнику Паисієвскôмъ зъ XIV. вѣку.

[2]) Деякî гадають, що Кипріянъ бувъ Сербомъ.

[3]) Житєпись митрополита Петра и Прощальная грамота находять ся въ „Степеннôй книзѣ“ XVI. вѣку ч. I. Прощальную грамоту замѣщено такожь въ V. томѣ Полн. собр. рус. лѣтоп., стор. 254—256.

[4]) „Номоканонъ“, єсть слово зложене: *νόμος* = законъ и *κανών* = правило.

[1]) Про „Рода“ и „Рожаницѣ“ гляди въ „Зорѣ“ 1886. р. число 5, стор. 75.

[2]) „Историч. Христоматія“ Ѳ. Буслаева, стор. 379—385. Порôвн. Н. Калачовъ, О значеніи Кормчей въ „Чтеніяхъ имп. общ. ист. и древн. росс.“, кн. 3. 1847.

[3]) П. Полевый, „Исторія русской литературы“. СПб. 1872; стор. 48.

всякои мудрости (*„Книгы бчела, рѣчи и мудрости отъ евангелия, и отъ апостола и отъ святыхъ мужь, разумъ внѣшнихъ философъ“.*)[1] Побѡчь приповѣдокъ Соломона, Сираха, апостола Павла, поставлялись тутъ умнѝ слова Платона, Демостена, Менандра, Александра Великого, Плютарха и иншихъ „внѣшнихъ философъ“, с. в. поганьскихъ мудрецѣвъ.

3. Златая Цѣпь. *Золотыми Цѣпями*[2]) въ литературѣ византійскѡй и латиньскѡй звались такѝ збѡрники, щó въ нихъ мѣстились мѣсця, выбранѝ изъ поясненя письма святого и зъ наукъ отцѣвъ церковныхъ. Въ рускѡй Золотѡй Цѣпи находять ся не тѡлько статьѣ, переложенѝ зъ тексту грецкого, але й оригинальнѝ розправы религійно-моральнѝ. Для рускои литературы „Златая Цѣпь“ єсть цѣннѣйшимъ памятникомъ, нѣжь збѡрникъ „Пчела“, тому що єсть творомъ бѡльше самостѡйнымъ и що подекуды являє ся зеркаломъ сучасныхъ звычаѣвъ и обычаѣвъ. Именно важнымъ єсть *„Слово нѣкоего христолюбца“*, въ котрѡмъ читаємо, що (въ XIV. вѣцѣ) поганьскихъ обычаѣвъ придержують ся *не токмо невѣжи, но и вѣжи, попове и книжници.* Се бо *вѣруютъ въ Перуна и въ Хорса и въ Мокошь и въ Сима и въ Рьгла и въ Вилы, ихъ же числомъ три девять сестрѣниць глаголютъ оканнии невѣгласи, то все мнятъ богы и богинями. И тако покладываютъ имъ требы и кораваи имъ ломятъ и куры имъ рѣжутъ, и огневи молятьсѧ зовутъ єго Сварожичемь, и чесновитокъ богомь же творятъ, єгда же будетъ у кого пиръ, тогда же кладутъ въ вѣдра и въ чашю и тако пьютъ о идолѣхъ своихъ веселящиися“*[3]) (Переклад: „Вѣрують въ Перуна и въ Хорса и въ Мокоша и въ Сима и въ Ригла, и въ Вилы, про котрѝ окаянѝ недоумы кажуть, що ихъ єсть три девять сестриць; тыхъ всѣхъ уважають богами и богинями. И такъ кладуть передъ ними жертвы, и кораваѣ имъ ломлять и куры имъ рѣжуть, и огневи молять ся, зовучи єго Сварожичемъ, и чѡснокъ богомъ уважають, и якъ буде у кого бенкетъ, тогдѣ кладуть єго (чѡснокъ) въ ведра и въ чашу и такъ пють въ честь своихъ болванѡвъ веселячи ся“.)[4])

4. Литература апокрифична. Хочь Русь просвѣтилась свѣтломъ науки Христовои, то все-таки довгій часъ по принятю христіянства придержувались поганьскихъ обычаѣвъ не тѡлько люде неписьменнѝ, але й ученѝ грамотѣѣ. Про-те не диво, що побѡчь правдъ и переказѡвъ церкви христіяньскои утворилось багато такихъ легендъ и казокъ, котрѝ не зовсѣмъ були згѡднѝ зъ духомъ вѣры нашои, та що именно простый людъ своимъ ладомъ вытворювавъ собѣ свои вѣруваня. Такъ зложилась литература апокрифична,[1]) або тайна, заказана церквою, обѡймаюча переважно легенды изъ исторіѣ старого и нового завѣта. Таяжь литература навязує ся до апокрифичнои словесности византійскои, але зъ часомъ багато такихъ легендъ зложилось на Руси самостѡйно, по-за-якъ фантазія Русинѡвъ була вельми плѡднымъ полемъ для утвореня такихъ поетичныхъ переказѡвъ. Хочь отже церковь такѝ словеснѝ творы строго осуджала, то однако розкоренились они на Руси ѡдъ XII. до XVII. вѣку и зъ наслѣдствомъ нашихъ предкѡвъ перейшли по части ажь до нашихъ часѡвъ. Томуто найшлись и такѝ грамотѣѣ, котрѝ письма византійскѝ сего рода, будьто въ оригиналѣ, будьто въ перекладѣ болгарско-славяньскѡмъ, перероблювали, и такожь простонародными переказами своихъ землякѡвъ корыстувались. Такъ отже явились въ Руси деякѝ апокрифичнѝ книги вже рано, с. є. въ XII. вѣцѣ, коли письменнѡсть розвивалась переважно по взѡрцямъ византійскимъ. И въ тѡмъ-то вѣцѣ появилась вельми поетична легенда: *Хожденіе Богородицѣ по мукамъ*, въ котрѡй книжники фантазіею своєю поважились вглянути въ жизнь будущу, бажаючи ѡдхилити завѣсу, щó скрывала муки въ пеклѣ.

Апокрифичнѝ книги занесенѝ були изъ Греціѣ въ Болгарію и тамъ переложено ихъ на болгарско-славяньскій языкъ. Въ Болгаріи ширилась тая заказана литература именно заходами єретикѡвъ Богомилѡвъ, котрѝ переважно придержувались давнои науки Манихеѣвъ. Изъ Болгаріѣ же книги апокрифичнѝ переносились въ Русь вразъ зъ книгами церковными. Вже Несторъ замѣстивъ въ лѣтописи деякѝ апокрифичнѝ казки, взятѝ изъ „Палеѣ“ и зъ письма Методія, епископа Патарского „о царствѣ языкъ послѣднихъ врѣменъ“. А вже-жь найбѡльше ширилась на Руси тая литература въ вѣкахъ XIV. и XV., коли за-для лихолѣтя татарского запропастились майже всѣ нашѝ книги и не було у насъ науки розумнои.

Межи апокрифичными письмами старого завѣта вызначують ся казки про *Адама, Ламеха, Мельхиседека, Авраама, Соломона.* Сюды належать такожь *Завѣты двѣнадцати патріарховъ, Повѣсть о плѣненіи Іерусалима* и и. Изъ апокрифичныхъ книгъ нового завѣта важнѣйшѝ суть отъ-сѝ: *Евангеліе отъ Ѳомы* (про дитячій вѣкъ Іисуса Христа), *Никодимово Евангеліе* (про страсти и смерть Спасителя), *Посланіе Пилата къ Тиверію кесарю объ Іисусѣ Христѣ, Варѳоломеевы вопросы Богородицѣ, Хожденіе апостола Павла по мукамъ, Хожденіе Зосимы къ Рахманамъ, Вопросы Іоанна Богослова Господу на горѣ Ѳаворской, Вопросы Іоанна Богослова Аврааму о праведныхъ душахъ* и т. и.[2])

Казки и легенды, якѝ въ тыхъ книгахъ списувались, подѡбали ся людямъ неграмотнымъ бѡльше, нѣжь догмы христіяньскѝ, котрыхъ тогдѣшнѝ грамотѣѣ не вмѣли пояснити. Тѝ казки заспокоювали цѣкавѡсть чоловѣка въ пытаняхъ про сотворенє свѣта, про долю Адама, про конець свѣта и страшный судъ. Хочь отже іѣрархія церковна проклинала такѝ книги вразъ зъ тыми, щó ихъ читали, то однако литература апокрифична ширилась що-разъ бѡльше, по-за-якъ розкрывала свѣтъ тайный и чудовый та й вязалась зъ поконвѣчными переказами устнои нашои словесности.

---

[1]) „Историч. Христоматія“ Ѳ. Буслаева, стор. 545.

[2]) „Цѣпь“, значить ланцюхъ, catena.

[3]) „Описаніе русскихъ и словенскихъ рукописей Румянцовскаго музеума“. Составленное Александромъ Востоковымъ. С.-Петербургъ, 1842; стор. 228. 229. — Порѡвн. Историч. Христом. Ѳ. Буслаева, стор. 519. 520.

[4]) *Перуна* вважали богомъ грому и блискавки, *Хорса* богомъ сонця а *Мокоша* богомъ мокроты и воды. Про *Сима* и *Ригла* (Рьгла) нѣчого певного не звѣстно. Въ лѣтописи Несторовѡй (Полн. собр. рус. лѣтоп. I, 34) читаємо про *„Симарьгла“*, однакже Бѣльовскій и Вагилевичь въ выданю сеи лѣтописи поправляють тее слово на *„Съварога“* (стор. 335). *Съварогъ* же по давному вѣруваню бувъ отцемъ Дажбога, бога сонця и огню, и про-те въ наведенѡмъ мѣсци Сварожичемъ называє ся Дажбогъ, котрого внуками уважались „Русичѣ“ (Слово о полку Игоревѡмъ, VI). — *Вилы* були звѣстнѝ именно у Сербѡвъ; ихъ прирѡвнують подекуды нашимъ Русалкамъ. — Поганьскій обрядъ чѡснока зберегає ся досѣль въ Галичинѣ на святый вечеръ. Се бо кладуть на столѣ тѡлько головокъ чѡсноку, кѡлько особъ сидить при вечéрѣ. Въ празникъ коляды маєчѡснокъ ѡдвертати ѡдъ членѡвъ родины бѣду й недугу.

[1]) Грецке слово ἀπόκρυφος значить „скрытый“, „тайный“.

[2]) „Памятники отреченной русской литературы собраны и изданы Николаемъ Тихонравовымъ“. Москва; 1863. — Пыпинъ: „Ложныя и отреченныя книги русской старины“ (въ „Памятникахъ стар. рус. литер.“ (СПб. 1862. вып. 3).

Крôмъ наведеныхъ книгъ, щó засновкомъ своимъ ôдносять ся до исторіѣ библійнои, були ще *молитвы* и *заговоры*, заказанѣ церквою, примѣромъ: *а*) *Молитва апостола Павла отъ зміи*; *б*) *Молитва св. священномученика Антипы зубная*; *в*) *Молитва, егда прется вода* и и. Гадавъ бы хто, що пôдъ культурнымъ вплывомъ христіянства черезъ шѣсть вѣкôвъ тая апокрифична литература мѣжь людомъ неграмотнымъ доси безъ слѣду запропастилась, уступаючись передъ повагою науки, котру церковь проповѣдуе, — та отъ, изъ щоденного досвѣду можна ôзнатись, що мимо змаганъ духовникôвъ нашъ людъ все ще маѣ свôй окремый катехизисъ, примѣромъ про сотворенѣ свѣта, свои молитвы ôдъ пропасницѣ, ôдъ зубôвъ и т. и.[1])

Литература свѣтска.

Коли вже литература церковна изъ-за лихолѣтя татарского не могла розвиватись, хоча татарскѣ ханы церквѣ свою охорону заявляли, то свѣтска словеснôсть справдѣ мусѣла змарнѣти, бо въ татарскôмъ погромѣ свѣтскѣ грамотѣѣ не могли найти тихого захисту для праць науковыхъ. Въ загальнôй недоли не мигтѣла въ пôтьмѣ нѣ одна зôрка, не проявлялась нѣ одна провôдна идея, та тôлько слава Романа та Данила одушевила деякихъ книжникôвъ, збирати матеріялы про дѣя тыхъ князѣвъ, щó звеличили имя Руси въ Европѣ. Впрочôмъ хто йно мôгъ, старавъ ся зберегати свои права и своѣ майно ôдъ занапащеня, и про-те були такѣ щасливѣ люде, котрѣ у власти выѣднали собѣ одвѣтнѣ грамоты и привилегіѣ, щобы охоронити право свого посѣданя. Такъ отже въ другôмъ періодѣ свѣтска наша литература крôмъ однои лѣтописи и деякихъ грамотъ не може выказати майже нѣ одного якого-небудь памятника. Изъ литературы апокрифичнои можь сюды ôднести деякѣ творы, щó именно на практичнôмъ досвѣдѣ основувались и устнымъ переказомъ ажь до нашихъ часôвъ переховались.

1. Лѣтопись Волыньско-Галицка.

То не сумне згарище видно на батькôвщинѣ, щó въ нѣй всьо згорѣло крôмъ одного явора, котрый зелеными вѣтями чудово ôдрôжняе ся ôдъ сусѣдньои обсмаленои деревины: то настала руина народного и просвѣтного житя изъ-за лихолѣтя татарского на Руси, — руина-жалôбниця, въ котрôй нема нѣ слѣду словесного житя крôмъ одного памятника, щó здвигъ ся велично середъ пустынѣ духовôи. Тымъ памятникомъ ѣсть лѣтопись Волыньско-Галицка, котра дивнымъ дивомъ списувалась саме-тогдѣ, коли дика Татарва згнущалась изъ народныхъ святощій Руси. Она обôймаѣ повѣсти про полуднево-захôднѣ князѣвства рускѣ и про-те ѣсть головнымъ жереломъ для выученя исторіѣ Руси галицкои. Подекуды же можь изъ сеи нашои лѣтописи ôзнатись такожь про дѣя литовскѣ. Незвѣстный намъ по имени редакторъ сего твору бувъ вѣдай чоловѣкомъ свѣтскимъ и спriявъ династіи Волыньского князя Романа Мстиславича. Будучи мужемъ ученымъ, корыстувавъ ся ôнъ повѣстями самовидцѣвъ дѣй историчныхъ и такожь актами офиціяльными. Такими ôддѣльными повѣстями, щó ихъ писали иншѣ грамотѣѣ, суть розказы про похôдъ Игоря Святославича на Половцѣвъ, про битву при рѣцѣ Калцѣ и про побоище Батыѣве. Авторъ любивъ поезію народну: згадуе ôдтакъ про спѣвака Митусу, котрый за гордôсть не хотѣвъ служити князеви Данилови и живъ въ Перемышли, ôдки Андрѣй, дворецкій Данила, привѣвъ ѣго звязаного и въ подертôй одежи ко свому князеви; споминаѣ такожь про пѣсню, котру спѣвано Данилови и ѣго воинамъ послѣ того, якъ ôнъ поборовши Ятвягôвъ освободивъ багато Христіянъ зъ неволѣ. Впрочôмъ нашь лѣтописець знавъ грецкого хронографа Іоанна Малалу въ болгарско-славяньскôмъ перекладѣ и читавъ мабуть Гомера, по-за-акъ изъ ѣго рапсодій наводить одно мѣсце.[1]) — По мнѣню К. Бестужева-Рюмина[2]) Волыньско-Галицка лѣтопись, рôвно якъ лѣтопись Несторова и Кіѣвска, не ѣсть творомъ одного автора, а лишь зборомъ историчныхъ матеріялôвъ, котрѣ звѣвъ до купы та й уладивъ одвѣтный редакторъ.

До насъ дôйшла лише друга половина лѣтописи, котра починаѣ ся властиво 1205. рокомъ; перша же половина до смерти Романа десь запропастилась. Що однако перша часть справдѣ колись истнувала, доказуе ся повѣстію про ослѣпленѣ Василька, князя Теребовельского. Тота-жь повѣсть находить ся теперь въ лѣтописи Несторовôй, и безперечно внесено ѣѣ тамъ изъ тои першои части лѣтописи Волыньскои. Впрочôмъ вже самъ початокъ сеи лѣтописи доказуе, що значна часть въ оповѣданю пропущена. Читаѣмо бо: „*Начало княженія великаго князя Романа, самодержца бывша всей руской земли, князя Галицкого*“. А ôдтакъ слѣдують сейчасъ слова: „*По смерти же великаго князя Романа*“ и т. д.[3])

Волыньско-Галицка лѣтопись була написана въ кôнци XIII. вѣку въ Руси полудневôй, именно першу ѣи часть (ôдъ 1205. до 1220. р.) написано въ Галичи, другу же на Волыни. Ученый же Петрушевичь, послѣдуючи Бестружеву-Рюмину каже, що цѣлу лѣтопись написано на Волыни. Сю свою гадку мотивуе ôнъ тымъ, що авторъ, наколи-бъ дѣйстно писавъ въ Галичи, не мôгъ бы про Галичанъ выражатись зъ презирствомъ. Авторъ бо зове Галичанъ „безбожными“ и „невѣрными“; ôдтакъ и Галицкихъ бояръ называѣ „безбожными“.[4]) Але-жь авторъ, спriяючи династіи Романовичѣвъ, мôгъ справдѣ ворохобныхъ Галичанъ именувати безбожными и невѣрными, хоча-бъ и середъ стѣнъ Галича писавъ свою лѣтопись. Щобы же подати вѣрный образъ внутрѣшньои исторіѣ Галицкого князѣвства, треба було авторови конечно писати на мѣсци крамолъ и усобиць.

Хронологія сеи лѣтописи ѣсть похибна. Крилошанинъ Петрушевичь догадуе ся, що числа лѣтъ, якѣ находимо въ лѣтописи Волыньско-Галицкôй, поставивъ той переписувачь, щó сполучивъ ѣѣ зъ попередньою лѣтописею Кіѣвскою, котра кôнчить ся рокомъ 1200. Тымъ-то неуважный переписувачь рукописи Ипатскои

[1]) „Малорусскія народныя преданія и разсказы“. Сводъ Мих. Драгоманова. — Кіевъ, 1876; стор. 24—31 89—98.

[1]) „О лесть зла ѣсть! якоже Омиръ пишеть, до обличенья сладка ѣсть, обличена же зла ѣсть; кто въ ней ходить, конець золъ пріиметь; о злѣе зла зло ѣсть!“ Сѣ слова записано пôдъ рокомъ 1233. въ лѣтописи Волыньско-Галицкôй, однако доси не повелось ще нѣкому вынайти одвѣтного мѣсця въ грецкôмъ оригиналѣ.

[2]) „Лѣтопись Волынско-Галицкая. О составѣ русскихъ лѣтописей до конца XIV. вѣка. Изслѣдованіе К. Бестужева-Рюмина“. С.-Петербургъ, 1868; стор. 151—157.

[3]) Полн. собр. рус. лѣтоп. II, 155.

[4]) „Волынско-Галицкая лѣтопись, составленная съ концемъ XIII. вѣка. 1205—1292. Издалъ и объяснилъ А. С. Петрушевичъ“. Львовъ, 1871; стор. 7.

(щó обôймає лѣтопись Несторову, Кіѣвску и Волыньско-Галицку), сполучаючи лѣтопись Волыньску зъ лѣтописею Кіѣвскою, поставивъ на самôмъ початку лѣтописи Волыньскои рôкъ 1201., яко слѣдуючій зъ ряду, черезъ щó хронологія въ сѣй лѣтописи спôзнилась о два або три роки. Ôдтакъ догадує ся Петрушевичь, що въ сѣй нашôй лѣтописи первѣстно не було майже нѣякои хронологіѣ; вже-жь бо самъ авторъ пôдъ рокомъ 1254. написавъ отъ-се: „*Число же лѣтомъ здѣ не писахомъ, въ задняя впишемъ*“.[1]) Крилошанинъ Петрушевичь думає отже, що авторъ за-для якоись перепоны не мôгъ выповнити своєи обѣтницѣ.[2])

Для лекшого погляду можь сю лѣтопись роздѣлити на чотыри части:[3])

1. Ôдъ смерти Романа (1205) ажь до 1214. р.;

2. ôдъ 1214. р. до смерти угорского короля Андрѣя II. Въ тôмъ (1214) роцѣ Краковскій князь Лешко Бѣлый ôдступивъ ôдъ сынôвъ Романа, Данила и Василька, зъ котрыми доси живъ въ приязни, и заключивъ договôръ зъ Андрѣємъ II., королемъ угорскимъ, почôмъ допомôгъ сынови єго Коломанови вступити на тронъ Галицкій;

3. ôдъ 1235. р. с. в. ôдъ смерти Андрѣя II. ажь до смерти короля Данила (1266);

4. ôдъ смерти Данила (1266) ажь до кôнця лѣтописи 1292.

Въ лѣтописи сѣй высуває ся на-передъ именно велична стать Галицкого короля Данила Романовича, котрый бувъ мудрымъ политикомъ и славнымъ богатыремъ, изъ-за чого лѣтописець про него пише: „*бѣ дерзъ и храборъ, отъ главы и до ногу єго не бѣ на немь порока*“.[4])

Языкъ Волыньско-Галицкои лѣтописи являє ся въ оповѣданю переважно церковно-славяньскимъ, въ діялогахъ же по бôльшôй части (мало)рускимъ. Въ загалѣ бачимо въ нѣмъ багато такихъ формъ и конструкцій граматичныхъ, якѣ и теперь въ мовѣ рускôй уживають ся.

Выданя лѣтописи:

1. „Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Томъ вторый: Ипатіевская лѣтопись“.[5]) С.-Петербургъ, 1843.

2. „Лѣтопись по Ипатскому списку. Изданіе археографической коммиссіи“. С.-Петербургъ, 1871.

3. „Волынско-Галицкая лѣтопись, составленная съ концемъ XIII. вѣка. 1205—1292. Издалъ и объяснилъ А. С. Петрушевичъ“. Львовъ, 1871.

До поясненя сеи лѣтописи можуть послужити отъ-сѣ два творы:

1. „О составѣ русскихъ лѣтописей до конца XIV. вѣка. 1. Повѣсть временныхъ лѣтъ. 2. Лѣтописи южно-русскія. Изслѣдованіе К. Бестужева-Рюмина“. С.-Петербургъ, 1868.

2. „Die Hypatios-Chronik“, als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte von Dr. Isidor Szaraniewicz. Lemberg, 1872.

(Дальше буде).

---

[1]) Полн. собр. рус. лѣтоп. II, 189.

[2]) Волынско-Галицкая лѣтопись, стор. 8.

[3]) Dr. Isidor Szaraniewicz. Die Hypatios-Chronik, als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte. Lemberg, 1872; стор. 38.

[4]) Полн. собр. рус. лѣтоп. II, 104.

[5]) Рукопись Ипатіевска (або Ипатска) єсть найлучшою изъ всѣхъ рукописей Волыньско-Галицкои лѣтописи. Про сю рукопись гляди въ сегорôчнôй „Зорѣ“, число 4., стор. 64.

ЖИДЫ ВЪ ЖИТЮ И ЛИТЕРАТУРѢ.

I.

Мозесъ Мендельзонъ — реформаторъ жидôвскій.

Було се въ р. 1769., коли въ нѣмецкôй, тодѣ иноще пôдъ проводомъ Лессинга розцвитаючôй литературѣ завязалась цѣкава и въ наслѣдкахъ своихъ для цѣлого жидôвского племене дуже важна суперечка. Два роки передъ тымъ выдавъ бувъ ученый жидъ, въ той часъ одинъ зъ чôльныхъ нѣмецкихъ писателѣвъ и найблизшій другъ Лессинга, Мозесъ Мендельзонъ, свою книжку п. з. „Phädon oder die Unsterblichkeit der Seele, in drei Gesprächen“, котра въ слѣдуючихъ трехъ рокахъ мала ще три выданя и славу автора рознесла широко по всѣй Нѣмеччинѣ. Була се пора завзятыхъ споровъ теологичныхъ въ Нѣмеччинѣ. Боротьба мѣжь протестантами и католиками скомпликувалась ще могучимъ вплывомъ англійскихъ раціоналистôвъ, званыхъ тодѣ „деистами“. Чôльный ихъ представитель въ Нѣмеччинѣ, Реймарусъ, выдавъ вже 1754. р. „Die vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion“, за чимъ въ пару лѣтъ слѣдувала „Vertheidigung des Deismus oder eine Apologie der Vernunft gegen ihre Verschreiung auf den Kanzeln“. Але головне дѣло своє, критичный розбôръ традицій письма св. Реймарусъ не осмѣливъ ся публикувати за свого житя, але передавъ єго Вольфенбиттельскôй библіотецѣ, котрои кустосомъ 1770. р. именованый бувъ найбôльшій критичный геній Нѣмеччины того часу, Лессингъ. Лессингъ выдавъ въ р. 1776. и 77. кôлька частинъ Реймарусовои рукописи п. з. „Fragmente eines Ungenannten“; тѣ урывки въ цѣлôй Нѣмеччинѣ наробили величезного гомону, втягли й Лессинга въ виръ теологичныхъ споровъ и остаточно скристализувались въ геніяльнôмъ єго творѣ — „Натанѣ Мудрôмъ“. Та поки ще до того, въ згаданôмъ 1769. р. выйшла въ Цюриху невелика книжечка п. з. „Розбôръ доказôвъ правдивости христіянства“, перекладъ зъ французского аббé Бонне, зладженый прославившимъ ся пôзнѣйше своєю „Физіономикою“ Лафатеромъ. Книжечка була присвячена Мендельзонови зъ торжественнымъ завôзванємъ, „щобъ ôнъ або опрокинувъ єи выводы, коли основнѣ доказы, пôдпираючѣ христіянство, покажуть ся єму хибными, або, коли тѣ доказы покажуть ся єму повноважными, зробивъ те, що велить єму зробити розумъ, любовь правды и чеснôсть, що бувъ бы зробивъ Сократъ, коли бъ бувъ прочитавъ сю книжку и доказы єи узнавъ за неопровержимѣ“, т. є. щобъ покинувъ религію жидôвску и перейшовъ на христіянство, боронене Боннетомъ. Мендельзонъ ôдповѣвъ на той неделикатный и свободу совѣсти ображаючій зазывъ „отвертымъ письмомъ до діякона Лафатера“, зъ д. 12. грудня 1769. р., въ котрôмъ торжественно запевнивъ, що та сама чеснôсть и любовь правды, котра одушевляє Лафатера й Боннета для христіянства, держить и єго при религіѣ єго батькôвъ. Зъ великимъ тактомъ не вдаєсь Мендельзонъ въ розбôръ Боннетовыхъ доказôвъ, твердячи, що кождый прихильникъ певнои религіи до розбору основъ другои религіи вносить велику суму власныхъ пересудôвъ, выхованємъ набутыхъ симпатій и антипатій, не може затымъ грати ролѣ чисто логичного трибуналу, супроти котрого доказы и Боннета и Мендельзона могли бъ показатись далеко не выстарчаючими.

Помимо що Лаватеръ самъ узнавъ нетактовнôсть свого вызову и публично (1770. р.) перепросивъ Мендельзона, пôднявъ ся однако-жь на сего послѣдного такій завзятый крикъ зô стороны рôжныхъ (навѣть жидôвскихъ) ортодоксôвъ, що хоровитый и вразливый писатель занедужавъ и на довгй часы покинувъ писательство нѣмецке. Вызовъ Лаватера и послѣдувавша за нимъ буря, що мали ôдôрвати єго ôдъ жидôвства, зробили якъ разъ противне: ôнъ почавъ писати для жидôвъ, и то або по гебрейски, або по нѣмецки жидôвскими буквами.

Двояка цѣль руководила нимъ при тôй роботѣ. Въ литературнôмъ зглядѣ бувъ ôнъ противникомъ мѣшаня старожидôвскои мовы зъ нѣмецкою, противникомъ т. зв. жидôвско-нѣмецкого жаргону. Ôнъ бажавъ навчити масу жидôвску чистои нѣмецкои мовы и зладивъ въ тôй цѣли перекладъ Мойсеєвого Пятикнижія, котре напечатавъ жидôвскими буквами 1780. р., и перекладъ Псальмôвъ, выданый такъ само 1783. р. Ôнъ бажавъ, щобъ тй переклады введенй були до шкôльнои науки и прищеплювали середъ жидôвскои молодѣжи знанє чистого нѣмецкого языка. Правда, на разѣ таке нововведенє спôткало завзятый опôръ жидôвскихъ ортодоксôвъ, а рабины кинули були навѣть клятву на всѣхъ жидôвъ, котрй поважуть ся читати Мендельзоновй переклады письма святого. Але думка Мендельзона була здорова и свѣтла, то й не погибла ôдъ рабиньскои клятвы; и коли нынѣ по всѣхъ жидôвскихъ школахъ не тôлько Нѣмечины, але й Австріи и Россіи обôчь гебрейского тексту св. книгъ читаєсь и Мендельзонôвъ перекладъ, коли нѣмецкй жиды поробились правдивыми Нѣмцями, а польскй та рускй жиды въ великôй мѣрѣ згерманизувались, то єсть се попередъ всего єго заслуга. Правда, мы, и навѣть жиды живучй въ нашôмъ краю, можемо въ єго заслузѣ бачити для себе шкоду о тôлько, о кôлько рухъ выкликаный Мендельзономъ середъ жидôвства, захвативъ и нашихъ жидôвъ, и не находячи у насъ нѣякого противдѣланя въ напрямѣ до нашого грунту, ôдчуживъ ту масу жидôвску ще дужше ôдъ нашого народа. Але то вже не вина Мендельзона, а вина нашихъ обставинъ, котрй не позволили у насъ розвитись паралельному ассимилюючому рухови.

Друга цѣль тои реформаторскои дѣяльности Мендельзона, тѣсно звязана зъ першою, була — подвигнути масу жидôвску й соціяльно, выбороти ѣй рôвноправне становище въ людскôй суспôльности, розсѣяти тьму пересудôвъ, нагромадженыхъ столѣтями въ умахъ христіянъ. До тои цѣли мала служити зъ одного боку освѣта жидôвъ, котра бъ вела ихъ назустрѣчь такôй рôвноправности и робила бъ ихъ єи гôдными, прокладала бъ стежки народнôй ассимиляціѣ, — а зъ другого боку вплыванє й на христіянъ въ дусѣ вырозумѣня, примиреня и толеранціи. Вже 1761. р. выдавъ бувъ Мендельзонъ, хочь пôдъ чужою ще назвою, початки логики по гебрейски. 1782. р. выдавъ ôнъ въ нѣмецкôмъ перекладѣ апологетичну книжку рабина Манассе бенъ Израéль п. з. „Rettung der Juden“ зъ своєю передмовою. Заразъ же въ слѣдуючôмъ 1783. роцѣ выйшла въ свѣтъ друга єго полемична книжка, ôдповѣдь на брошуру радцѣ военного Франца и пастора Мершеля п. з. „Das Forschen nach Licht und Recht“, де ще разъ зôбрано до купы всѣ давнй завины противъ жидôвъ. Мендельзонъ давъ своѣй ôдповѣди написъ „Jerusalem oder über religiöse Macht und Judenthum“; зручными и быстрыми аргументами, котрй збудили пóдивъ навѣть у самого Канта, старавъ ся ôнъ выказати згôдноѣть религіи зъ свободою совѣсти и выяснити, що рôжниця вѣры не ставовить достаточнои причины для того, щобъ кого небудь не допускати до сповнюваня всѣхъ горожаньскихъ правъ и обовязкôвъ и що законъ Мойсеѣвъ зовсѣмъ не накладає путъ на духа и совѣсть.*)

Змаганя Мендельзона мали великій и тривкій вплывъ на жидôвъ не тôлько въ Нѣмеччинѣ, але и въ схôдныхъ ôдъ Нѣмеччины краяхъ: въ Польщѣ, Россіѣ и Австріѣ. Они були тымъ каменемъ, що будить живй хвилѣ на поверхности воды; въ єго письмахъ першій разъ выразно зарисувавъ ся розколъ въ лонѣ жидôвства. Все, що мѣжь жидами носило на собѣ окраску освѣты и богатства, що бажало блеску и карієры, пôшло тымъ шляхомъ, котрый указавъ Мендельзонъ, т. є. бодай зъ верха приняло нѣмецку культуру, нѣмецку мову, одѣжь, звычаѣ, переняло рôвночасно й той Мендельзонôвскій, хочь позбавленый єго идеализму и глубины, способôвъ мысленя въ рѣчахъ вѣры и религіи: загальна, все обнимаюча толеранція перемѣнила ся въ поверховый скептицизмъ и грубо-матеріялистичный индеферентизмъ, зъ котрымъ любѣсько згожувались закорѣненй въ глубинѣ душѣ стародавнй пересуды, забобоны и брудней инстинкты. За то друга, и то, якъ н. пр. у насъ — переважна часть жидôвъ, силою природного противдѣланя, поперла ся на дорогу ще бôльшои екскльюзивности и замкнутости въ тѣснôмъ крузѣ тальмудизму, и въ крайныхъ своихъ выприскахъ — чудотворныхъ рабинахъ (цадикахъ) — цѣлковито ôдчужила ся ôдъ окружаючого єѣ свѣта.

Иванъ Франко.

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЬ.

(Додатокъ.)

(Дальше.)

Що окрôмъ обрядовыхъ були и суспôльнй антагонизмы, на се вказують на пр. слова посланія, що „народъ рускій соединенный одолженъ есть“ (цѣсареви Леопольдови II., 1790.) „благодарностю сего ради, яко его люде всякая преимущества гражданскаго и военнаго чина, равно съ людьми повинующимися обряду латинскому, получити могутъ“, — не згадуючи вже про знесенє пôдданчои неволѣ (Leibeigenschaft) та вменшуванє тягарѣвъ панщины.— Не збувало и на пробахъ заведеня латинского абецадла; дуже характеристичне, що коли 1834-ого р. Лозинскій покликавсь яко на аргументъ *за* абецадломъ, що має у себе „kilka książek ruskich treści nabożnej, których atoli początek i koniec jest wydarty“, а котрй „drukowane są czcionkami polskimi, i zdają się do bardzo odległych należeć czasów“, то Шашкевичь ôдповѣдає єму („Азбука и Abecadło“, 1836): „Księgi te nie należą do odleglejszych czasów, jak wiek 17, lub do początku wieku 18, czyli są z czasów gorliwego usiłowania rozprzestrzenić uniję na Rusi pod rządem polskim zostającej“. Чи-жь дивно було, коли при такихъ животрепечучихъ антагонизмахъ звертались деколи очи зъ тоскою на сѣверъ та на всхôдъ? туды, де выйшла згадана „минія“ 1705-ого року?

А що звертались, се фактъ. Ту переходимо до другого ряду проявôвъ, практичнои натуры, проявôвъ замѣтныхъ въ загалѣ на южнôй Руси, почавши ôдъ другои половины

*) Гл. Dr. M. Kayserling, „Moses Mendelssohn, sein Leben und seine Werke“ (1862), а такожь Dr. Jak. Minor, Moses Mendelssohn (въ 73 томѣ Kürschners Deutsche National-Litteratur, стор. 213—252.). Про тодѣшнй споры литературнй и религійнй гл. надто Kuno Fischer, „Lessings Nathan de Weise“ и David Friedrich Strauss, „Hermann Samuel Reimarus“, а такожь Erich Schmidt, „Lessing“, друга часть другого тому.

XVII-ого столѣтя, т. є. до переходовъ южноруссовъ на сѣверъ. Угрорусы и Галичане, такъ само якъ и многи кіевски, многи словянски ученѣ идуть туды, займають тамъ высокѣ учительскѣ и иншѣ мѣсця, а є мѣжь ними безперечно многи талановитѣ и заслуженѣ люде, хоть впрочѣмъ ишло ту однаково о интересъ зовучихъ и званыхъ. Може й важко було часомъ розлучитись зъ рѡдною землею,*) та всякѣ були до сего причины. „На философическомъ выдѣлѣ перестали уже съ 1805. годомъ преподаванія русскіи. Заслуженный професоръ дръ П. Лодій, послѣ двацатилѣтного труда покинулъ въ негодованіи наши страны и переселился на дальній сѣверъ, призваный туда своими земляками, угорскими же Русинами, придворнымъ медикомъ дромъ І. Орлаемъ и проф. М. Балудянскимъ. Нашу Русь не забывалъ онъ, и долгое время присылалъ онъ на руки своихъ друзей професоровъ Гриневецкого и Радкевича значительное количество лучшихъ книгъ изъ литературы россійской, во всякихъ вѣтвіяхъ наукъ. Библіотека св.-онуфрейского монастыря изъ его дара получила прибыль нѣсколькосотъ (!!) томовъ“ (Голов. Перв. движ. 83—4). До тыхъ же переходовъ, и въ загалѣ до давныхъ звязей австрійскои Руси зъ Россіею ѡдносять ся слѣдуючѣ два письма львовского Василіянина В. Компаневича, написанѣ дуже вѣрноподдаными словами до М. П. Погодина (такъ письма, якъ и біогр. подробицѣ въ Письмахъ къ М. П. П-ину, III). Перве зъ нихъ писане: Leop. 23. febr. 1837: Clarissime Domine! Libri quibus bibliothecam Basilianorum leopoliensium ditare dignatus es, non ita diu adstituti sunt. Summas quas possum nomine totius conventus gratias Tibi, vir clarissime, refero. Exstruxisti Tibi in bibliotheca nostra monumentum aere perennius, quod nulla oblivione delebitur, de omnium temporum edacitate triumphabit. Hic tuus erga filios Divi Basilii favor, hic animus propensus, nostris imis (!) infixus manebit medullis, perpetuique manebimus Tui debitores. Locum non ultimum occupabit nomen Tuum in serie virorum in rempublicam literariam meritis conspicuorum, doctrina et scientia illustrium, uti celebris Joannis Orlay, Basilii Kukolnik, Lodi (П. Лодія) etc., qui pie defunctum Modestum Hryniewiecki († 1823) nostratium antesignanum sua amicitia dignum judicantes, cum eodem familiaritatem et consuetudinem per litteras foverunt, atque non secus ac Tu, vir clarissime, doctrinae et eruditionis nostris in oris juvandae causa, variis libris bibliothecam nostram auxerunt. Insigni Tua benevolentia adeo animum meum devinxisti, ut ingratus moriar, nisi, quacunque occasione licet, observantissimam Tibi mentem adhibuero. Clarissimae dominationis vestrae hummillimus exorator, Barlaamus Kompaniewicz, basilita. Друге письмо писане: Leop. 14. aug. n. s. 1839: Clarissime, multum aestimande domine! Litteras peramoenas Clarissimi domini ad 27. jul. sub die 5. aug. (такъ довго йшовъ листъ) a. c. gratus recepi. Esti praesenti tempore multis curis me distractum esse fateri cogar, non intermittam tamen perquirere antiquissimas Leopoli et Cracoviae editiones et manuscripta, esti talia apud bibliopolas non praeveniantur (отже въ библіотекахъ, або зъ приватныхъ рукъ). Nuperrime acquisivi desideratum mantscriptum Viri Dei Ефрема Сирина 120 поученій къ Братіямъ, quodque terminatur Vita s. Onuphrii, celebris eremitae (отже власность котрогось василіянского монастыря!) — relinquo posterioribus litteris caetera (!), istud solum additurus, quod tam illud manuscriptum s. Ephremi, quam reliqua nefors acquirenda, per notum in Brody mercatorem Hartenstein**) transmittendi certior mihi videatur facilitas. Id quoque haud praetermittendum censeo: *N. B.* Pulcherrimum manuscriptum ruthenum sub Tit. Acta Apostolorum deprehendi in monasterio nostro Lavroviensi (ubi et Leo princeps sepultus est, scriptum in Moldavia въ монастырѣ путеньскомъ, Року... (рѡкъ сей, кирилицею, подає К. зовсѣмъ хибно; слово „року“ вм. „года“ вказує або нѡзный часъ, або нѡзнѣйшу дописку), — quaeritur modo: quisnam est iste annus, et cui correspondent aerae christianae? Permaneo interim cum debito cultu, Clarissimi Domini Domini humillimus orator P. Barlaamus Kompaniewicz, basilita. — Погодинъ бувъ 1835-ого року у Львовѣ и заходивъ до св.-онуфрейского монастыря; цѣкава рѣчь, хто на пр. поносивъ кошты пересылки, и до кого, и якѣ на се приходили грошѣ? Що значить таке „caetera“, та „N. B.“, — не тяжко догадатись, а и сей вѣрнопреданный стиль такожь бувъ щось вартъ; цѣкавѣ бы були ще й дальшѣ письма К-а до Погодина, але сѣ вже не выданѣ. — Сей самый василіянинъ Компаневичь (урод. 1779, † 1858), згадує въ однѣй дрѡбнѣй историчнѣй замѣткѣ, помѣщенѣй въ „Czasop. księgozb. Ossol.“ 1834 (якъ разъ теперь не могли мы добути; сей рочникъ є тѡлько въ библ. Оссол.; вызыченый; порѡвн. „Письма къ П.“ III, 535), що въ его молодости посѣтили св.-онуфрейскій монастырь якѣсь россійскѣ ученѣ, присланѣ скт.-петербурскою академіею наукъ, та що они розпытували настоятеля проф. Гриневецкого о древнихъ рускихъ достопамятностяхъ у Львовѣ.*) Що-жь до нашихъ ученыхъ, (у угорскихъ Русинѡвъ), згаданыхъ въ першѡмъ письмѣ Компаневича, то первый зъ нихъ, Орлай, уродивъ ся 1770-ого р., а вмеръ въ Одессѣ, 15-ого лютого 1829; бувъ „дѣств. ст. совѣтникомъ, гоф-медикомъ, директоромъ ришельевского лицея, магистромъ свободныхъ наукъ, дромъ фил. и мед., членомъ ученыхъ товариствъ“, и пр.; Кукольникъ (1767—1821) бувъ „проф. замостьского лицея, потомъ въ педагог. институтѣ и школѣ правовѣденія, проректоромъ нѣжинского лицея“; Лодій († яко д. ст. сов. 1829), перейшовъ до Россіи 1803-ого р. и бувъ въ С.-Петербурзѣ: проф. въ педагогичнѡмъ институтѣ, директ. коммечерского училища, а ѡдъ 1819-ого р. професоромъ спб. университета. О всѣхъ нихъ можна-бъ найти докладнѣйшѣ подробицѣ въ російскихъ біографичныхъ словаряхъ.

Яко примѣръ тодѣшнихъ поглядѡвъ Русинѡвъ на ихъ ѡдношеня въ Австріи, и ихъ поглядѡвъ на своихъ найблизшихъ сусѣдѡвъ, наводимо ще слова класичного свѣдка, згаданого дра Орлая. Вправдѣ єго статіи: „о Карпато-россахъ“, помѣщеной въ „Сѣверномъ Вѣстникѣ“ (1804) не могли мы дѡстати**), за те-жь находять ся въ библіотецѣ Н. Дому „Записки и труды моск. общ. ист. и древ. росс.“, (Москва, 1826, ч. III, кн. I), де на стр. 220—8. помѣщена статя того-жь Орлая о „югозападной Россіи“, а властиво о австрійскихъ Русинахъ. Отъ єго слова: „Та часть пространнѣйшого нашого отечества, обитаемая и поднесь рускимъ народомъ, говорящимъ *кіевскимъ рускимъ* нарѣчіемъ, угнетаема была наперемѣнно то Поляками за Вислою жившими,

*) Шафарикъ пише до Погодина 26. вер. 1835 р. (*Письма*. II, 143): „Ich... komme gleich auf unser Hauptthema: ich meine den Plan meiner Uebersiedlung nach Moskau. Ich bitte sie einstweilen die Sache nicht allzusehr zu urgiren“. А вже 21. лютого 1836 ѡдказує рѣшучо: „Ich kenne die Vortheile die mir dort geboten werden, und weiss, dass ich hier nichts als Armuth und Noth zu erwarten habe, allein das schreckt mich nicht. Ich habe zu viel stoischen Muth, Entschlossenheit, Ausdauer, Resignation... Es ist meine Pflicht, zuerst und zunächst meinen Landsleuten zu nützen“ (Письма, II, 151 s.). Такъ говоривъ перворядный, знаменитый словянскій ученый европейскои славы, — въ часѣ, коли Прага и Любляна були нѣмецкими мѣстами, а ледви 2—3 аристократы до Чехѡвъ признавались!

**) Отъ куды дѣвались нашѣ старѣ выданя и рукописи!... Не згадуємо вже „дѣяльности“ Зубрыцкого, але зъ дуже поважаныхъ устъ (очевидця) знаємо, що греч.-руска граматика „Адельфотесъ“ (выдана 1591-ого р. у Львовѣ, „в друкарни братской“, м. 8°), котра ще до недавна була въ Ставропигіѣ, нынѣ вже десь „заподѣлась“. Лебединый спѣвъ би оставсь въ описѣ о. О. Лепкого, въ „Сборнику Матицѣ“ 1871, стр. 35—48. Такъ само заподѣлась „Львѡвска Лѣтопись“, правдивый нашъ скарбъ историчный, и пр. и пр. Добре бъ знати, якъ стоить нынѣ дѣло зъ рукописями нашихъ василіянскихъ монастырѣвъ та зъ тыми прислаными зъ Россіи книгами.

*) Що до Компаневича, взглядно-жь до дѣяльности галицко-рускихъ науковыхъ кружкѡвъ у Львовѣ (1838), важнѣ ще слѣдуючѣ слова Б. А. Дѣдицкого (Сборникъ Матицѣ, 1886, IV, 229, „Сочиненія А. С. Петрушевича“): „Русскіи историческіи книги получалъ (Петрушевичъ) тогда изъ библіотеки Д. Зубрыцкого, а старопечатныи славянскіи книги и рукописи изъ монастырской библіотеки св. Онуфрія во Львовѣ, черезъ посредство тогдашного ученого монаха В. Компаневича“. Що и Головацкій заходивъ до св. онуфрейского монастыря, доказує помѣщена нимъ въ „Русалцѣ“: „Вѣдомѡсть о рукоп... въ книжници монаст. св. О. у Львовѣ“.

**) Въ библ. „Н Дому“ находять ся тѡлько части V, VI и VII (1805) сего вѣстника; цѣкаве, що дѡстались они тамъ „изъ книгъ Іоанна Недѣльского, питомца к. к (кес.-кор.) конвикта, Вієнна, 1827“ (написано на бѣлѡмъ листку передъ заголовкомъ, давнымъ почеркомъ; сигнатура: IV, 7921, B.) Цѣкавый се слѣдъ, якъ росс. выданя проникали не тѡлько до Львова, але и до „Вієнны“.

то Уграми“ (ту додає авторъ въ примѣткѣ: „Угры — то єсть: у горъ живше, или горцы“, а Полякамъ закидає, що Угрôвъ Нестора помѣшали зъ назвою рыбы: „венгоршъ“, węgorz)... „Наконецъ Поляки, успѣвъ покорить ее себѣ, употребили всѣ средства, чтобы православное вѣроисповѣданіе уничтожить и водворить въ оныхъ областяхъ власть папъ римскихъ. Первый былъ езуитъ Поссевинъ, который подалъ проектъ о соединеніи грекокатолическихъ (!) церквей съ римскими, что и произвело извѣстную намъ нынѣ унію (unio), или соединеніе. Вторый былъ князь Санѣга, который въ 1707. году подалъ на варшавскомъ сеймѣ проектъ объ уничтоженіи грекороссійскаго исповѣданія, и который имѣю честь при семъ представить въ копіи на польскомъ языкѣ“ (чи надрукували єго, не знаємо). „Послѣ таковыхъ неимовѣрныхъ и неслыханныхъ притѣсненій обитавшее тамъ руское дворянство скоро, измѣнивъ народу, отпало отъ православія.. Сія часть Россіи до такой степени упущена изъ виду рускими писателями, что они ее нерѣдко описывали, да и до нынѣ описываютъ подъ именемъ Польщи“ (робить сей закидъ на пр. Бантышъ-Каменскому, и „даже новѣйшимъ географіямъ, статистикамъ.. по южной Россіи“, котрй, „весьма много ошибаются, наполняя *Русію* болѣе Поляками, нежели природными ея жителями рускими“). Порушивши ще деякй подрôбности, кôнчить: „Всѣ сіи обстоятельства, будучи достойны вниманія всякаго благонамѣреннаго Русина, доказываютъ необходимость вникать въ дѣла южной Россіи со всевозможнымъ тщаніемъ: что наипаче предлежитъ сдѣлать гг. членамъ историческаго общества, и дабы можно было достигнуть въ преднамѣренномъ успѣха, должно имѣть непосредственныя сношенія съ выше означенными мѣстами“.

В. Коцовскій.

(Дальше буде.)

Очерки изъ исторіи сучасныхъ славяньскихъ литературъ.

II.

Йосифъ Богданъ Залескій.

Słowiczku mój,
A leć, a piej,
Na pożegnanie piej
Wylanym łzom,
Spełnionym snom,
Skończonej piosnce twej.

А. Мицкевичъ до Залескаго.

Сны о Украинѣ — не дѣйстнôй, не идеализованôй навѣть, а чисто высненôй, фикційнôй, — и слёзы за Польщею, не дѣйстною, а такожь фикційною, сконструованою на основѣ якоись дивоглядной философіи, — отсе бувъ змѣстъ поезіи свѣжо померщого польского бояна. И сны тй и слёзы скôнчили ся и не повторять ся бôльше; пѣснѣ о нихъ, хочь пристроєнй цѣлымъ чаромъ, на якій могла здобути ся польска мова, богато дечого й ôдъ нашои запозычаючи, теперь уже, въ хвили смерти спѣвака не находять слухачѣвъ, стрѣчають слуховй знаряды не такъ зъорганизованй, щобъ могли ихъ розумѣти, щобъ могли ихъ мелодійне „бряцане“ перетворювати въ живй тоны, будити ними въ серцяхъ живй чутя.

Кажуть, що за часôвъ римского кесаря Августа, коли въ серцяхъ людей давно вже выгасла вѣра въ стару грецку митологію, морякамъ плывучимъ коло якогось пригôрка пелопонезкого, зъ гôръ Аркадіи почувъ ся могучій голосъ: „Перекажѣть тамъ въ Римѣ, що великій Панъ померъ!“ А въ Римѣ про великого Пана крôмъ поетôвъ и спеціялистôвъ митологіи нѣхто й не знавъ. Отсей самый голосъ донѣсъ ся й до насъ изъ малесенькои Аркадіи Вільпре коло Парижа: „Перекажѣть тамъ на Украинѣ, що вмеръ єи великій Панъ!“ Не вже-жь ажь теперь? А мы, читаючи колись, дѣтьми ще, єго думки украиньскй, тодѣ вже думали, що авторъ ихъ давно-давно померъ въ якôйсь незвѣстнôй закутинѣ, не знаный нѣкому, таємничій и митологичный, якъ таємничою и митологичною, ôдôрваною ôдъ живого контексту житя и исторіи, облитою надприроднымъ, казочнымъ блескомъ, єсть та Украина, котру ôнъ заклявъ въ свои строфы.

Сонъ, митологія, мары! Чайки козацкй плывуть по лиманѣ, що лунає окриками: „urra-ho, urra-ho, urra!“ Куды плывуть, ôдки, за чимъ? Богъ знає. Козакъ — чомусь названый Косиньскимъ — жене по степу, до Ставищь, до полкôвъ и до жѣнки (!?) — чисто горячкове манячѣне. Чорнымъ шляхомъ, степовою дорогою, иде вся Украина за марами „Ляха Сердечного“ и великій жаль подає въ небо всѣми звонами — въ початку XVI-го вѣку, коли степова полоса стояла пустынею! Якійсь романтичный, закоханый студентъ — чомусь названый Золотаренкомъ — пôдмовляє гарну ляшку кудысь въ безвѣсти; не менше романтичный трубадуръ, названый Мазепою, выбырає ся на Сѣчь зъ Варшавы, та не може розстати ся зъ гарною полкою; любощѣ и бунчуки, степъ и роскôшнй красавицѣ, „Людмила“ надъ днѣпровою водою ридає за коханкомъ; все въ тôй поезіѣ, навѣть ôдголосы, навѣть переклады зъ живыхъ пѣсень украиньскихъ, таке змѣнене, перевернене на фантастичну подобу, выбуяле по за нормальнй границѣ поетичнои правдоподôбности, що читаешь и самъ собѣ не вѣришь, що могли бути поколѣня, котрй ту фата-моргану приймали за правду. Прошу для примѣру прочитати єго „думку“ „Ukaranie“*) щобъ побачити, яку дивоглядщину зробивъ сей „украиньскій боянъ“ изъ нашои простои, а въ простотѣ своѣй такъ реальнои пѣснѣ „Не ходи Грицю на вечерницѣ“.

Nie chodź, mój Archory
Na cudze wieczory,
Młoda go Makryna
Prosi — upomina.

„Украиньскій боянъ“ зробивъ зъ сеи пѣснѣ романтичну баляду, въ котрôй о посѣданє „Archorego“, перехрещеного такъ зъ нашого Гриця, борють ся дѣвчата Макрина — и Анєля! Свою выдуману Украину пристроює ôнъ въ выдуманй пѣснѣ: о Ляху Сердечнôмъ, котрои нѣколи й не було, а на котру ôнъ покликаєсь (I, 224), „Powij witre bujny, myły“, котру перероблює въ слѣдуючу свою строфу:

Świat omamień mych pomału
Niknie z lekką mar drużyną;
Coraz rzadsze dni zapału
I łzy czucia rzadziej płyną. (I, 181)

И се має бути „duma z pieśni ludu ukraińskiego“! Навѣть митологія украиньска въ єго митологичнôй Украинѣ або нимъ самымъ выдумана (якійсь патронъ кобзарѣвъ-вѣщунôвъ — Наумъ, котрого ôнъ навѣть робить дѣдомъ Шевченка! т. IV. стор. 99 и др.) або зъ устъ народныхъ перетворена и перероблена въ дивоглядный способôбъ (н. пр. Русалки, що въ повѣрцѣ народнôй залоскотують людей и ôдносять ся до нихъ ворожо, мали пôсля єго слôвъ, єго самого выховати, поячи єго „mlekiem dum i mleczem kwiecia“, т. II, 235 и дальше). Se non e vero, e ben trovato те, що сказавъ н. Лямъ въ своѣмъ посмертнôмъ ôдзывѣ о Залескôмъ, що буцѣмъ то та Украина, котру ôнъ оспѣвувавъ, о котрôй думавъ и снивъ, о котру просивъ Бога по смерти въ небѣ — in corpore находилась у него въ кабинетѣ, на образочку, намалёванôмъ для него якимсь родакомъ артистомъ. Самъ поетъ чувъ часами призрачнôсть своихъ творôвъ, чувъ, що впиває ся фантастичными надѣями и плаче ôдъ фантастичного горя, по за котрымъ въ ôддали, неткнутый нимъ и незнакомый єму, лежить свѣтъ реальный зъ иншими интересами, надѣями и змаганями; самъ ôнъ въ такихъ хвиляхъ пытавъ себе:

Sen-że moje łzy żywota?
Sen-że moja Duma złota?
Sen-że Polszcza? Ukraina?
Sen-że jedna, o! jedyna
Moja — moja — Bezimienna?

И на те пытанє самъ ôдповѣдавъ: такъ єсть,

Człowiek — tajemnica senna! (т. II, 299)

Не диво затымъ, що теперѣшнй поколѣня, склонній не до „брудного реализму“, котрымъ старй няньки литературнй страшать маленькихъ дѣтей, а до тверезого и ясного погляду на свѣтъ, перестали розумѣти сю сонну поезію, перестали интересувати ся нею.

Потрѣбна ту одна маленька оговорка. Всяка поезія, се свого рода сонный привидъ, галюцинація, на хвилю заслонююча передъ нами окружаючу насъ дѣйстнôсть. Та тôлько-

*) Pisma Bohdana Zaleskiego, wydanie zbiorowe, Lwów, 1877, т. I., стор 167.

жь рôжнй бувають галюцинаціѣ поетичнй. Одній, якъ покрѣпляючій напôй, змôцнюють нашй силы до труду, проясюють нашй очи духовй, розвивають чутє, роблять насъ лѣпшими и пожиточнѣйшими членами суспôльности — и тй поезіѣ вѣчно живй, вѣчно свѣжй, тыхъ и по тысячахъ лѣтъ люде не перестають розумѣти. Другій, се розтвôръ гашишу або опіюмъ: уколысують до сну, розвертають передъ сонными очима чудовй фантасмагоріѣ, але лишають заворотъ головы, млôсть, отупѣнє нервôвъ и ослабленє мускулôвъ; до сего розряду я ôднѣсъ бы найбôльшу часть оригинальныхъ поезій Б. Залеского. Для оправданя сеи моєи думки доволѣ было бъ навести єго найбôльшу поему „Duch od stepu“ (II, 234—300), котра ôдъ початку до кôнця єсть не чимъ иншимъ, якъ беззвязною фантасмагорією, писаною немовь бы справдѣ пôдъ вплывомъ гашишу. Спомины зъ власного житя и спомины зъ исторіи всесвѣтнои за послѣдныхъ пôвторы тысячѣ лѣтъ, Украина и польскій месіянизмъ, — все те змѣшалось въ тôй поемѣ въ такій хаосъ, въ котрôмъ неразъ годѣ доглупатись змыслу поодинокихъ вѣршевъ и речень. Але, якъ сказано, „Duch od stepu“ — се тôлько крайній выприскъ тои фантастичнои творчости; хочь въ меншôй неразъ мѣрѣ, але до того самого розряду належать всѣ майже єго творы. Не диво затымъ, що одинока поема, яку удалось єму выконати гармонійно и пластично, „Przenajświętsza rodzina“, єсть, що такъ скажу, найчистѣйшимъ хрусталемъ фантазіи. Основа єи — невеличке євангельске оповѣданє о подорожи семилѣтного Христа до Єрусалиму, пристроєна ту такою богатою тканиною фантастичныхъ сценерій, фантастичнои психологіи и фантастичнои теологіи, що справдѣ поему сю вважити треба однымъ зъ найинтереснѣйшихъ творôвъ романтичнои поезіи польскои. Та тôлько-жь не треба забувати, що коли ся поема на читателя, особливо при першôмъ читаню, робить сильне вражѣнє, то вражѣнє се тымъ именно сильне, що намъ здаесь, немовь мы перенесенй въ якійсь зовсѣмъ неземный свѣтъ, мѣжь зовсѣмъ незнакомыхъ людей, въ околицю зовсѣмъ не подôбну до того, що бачимо звычайно на свѣтѣ, и навѣть до тыхъ фантасмагорій, якй бачимо звычайно у сего самого поета; однымъ словомъ, поетъ на хвилю очаровує наше око лагôднымъ пôвсвѣтломъ, нашъ слухъ солодкою, хочь доволѣ монотонною и мягкою музикою, и на легкихъ филяхъ єго вѣрша мы колышемось въ полу-снѣ, не тямлячи себе самыхъ, не выносячи зъ тои солодкои дрѣмоты нѣчого для свого реального житя.

А прецѣнь було въ тыхъ думахъ и фантасмагоріяхъ щось таке, що свого часу рвало людей за собою, що спонукало Мицкевича назвати Залеского першимъ поетомъ Славянщины, що зъєднало єму славу барда и вѣщуна. Погляньмо, що се було? Розберѣмъ, чи и о кôлько оно надає Залескому право до безсмертности въ свѣтѣ духа?

Иванъ Франко.

(Конець буде.)

БИБЛІОГРАФИЧНЫЙ ПОКАЗЧИКЪ за рôкъ 1885.

(Зладивъ Прокимъ Калитовскій).

Знаючи, якою то недостачею въ литературѣ єсть бракъ доброи и докладнои библіографіи, якъ тяжко ôдтакъ приходить ся зладити єѣ, єли нема рôкъ за рокомъ систематично проведеныхъ записокъ, — зъ другого-жь боку зновъ, кôлько прислуги чинять такій записки вже черезъ те, що подають кождому, такъ сказати, статистичный образъ литературного руху за певный часъ, зарôвно якъ и образъ силъ писательскихъ въ данôй хвили, — подаю тутки показчикъ библіографичный за рôкъ 1885, показчикъ усѣхъ тыхъ литературныхъ творôвъ, котрй чи то по языку чи то по змѣсту дають ся займити въ рамки руско-украиньскои словесности.

Очевидно, що говорячи о руско-украиньскôй библіографіѣ за рôкъ 1885, не мôгъ я мати на оцѣ тôлько самои Галичины, але що рôвну вагу поклавъ на Буковину, Угорщину та Украину, стараючись тамъ, де мене не доходили книжки и часописи, бодай всѣ вѣстки библіографичнй зъ газетъ выловити и ихъ тутки спожиткувати. Такимъ способомъ обôймає сей показчикъ образъ руху литературного украиньско-руского за рôкъ 1885 зарôвно у насъ, якъ и за границею.

Кладучи головный натискъ на мову, на якôй писанй творы та працѣ литературнй, роздѣливъ я той показчикъ на двѣ части: въ однôй замѣщенй творы на мовѣ руско-украиньскôй, въ другôй же на инчихъ, а то на великорускôй, польскôй, ческôй и нѣмецкôй. Того порядку тримавъ ся я въ загалѣ, поповняючи хиба ту одну неконсеквенцію, що творы и статіѣ писанй псевдороссійскимъ (а деякй на пр. Головацкого, й чисто россійскимъ) языкомъ въ Галичинѣ — помѣщаю всѣ въ части першôй, бо зъ ними трудно бъ инакше дôйти до якогось ладу. Въ укладѣ самôмъ заведеный скрôзь порядокъ поазбучный, тôлько де не було автора, тамъ поставлено на передѣ або загальну назву выдавництва, або порядковано пôсля першои буквы заголовка статіи. При тôмъ мушу завважати, що для повноты втягнувъ я сюды такожь деякй книжки изъ 1884 р. а то именно изъ такихъ выдавництвъ періодичныхъ, котрй почали выходити въ половинѣ або зъ кôнцемъ 1884. року. По тôй самôй причинѣ знайде ся ту такожь зъ двѣ-три книжцѣ зъ р. 1886, а зъ другого боку залученй ту й календарѣ та временники на р. 1886, выданй властиво въ р. 1885.

Кождому, хто перегляне сей показчикъ, кидаєсь на увагу, що литературный рухъ на Украинѣ, якъ ôнъ представляє ся числомъ и объємомъ книжокъ, выйшовъ и въ р. 1885. зовсѣмъ не потѣшаючимъ. 11 невеличкихъ книжокъ въ Кіевѣ, 3 въ Харьковѣ, 3 въ Петербурзѣ, Нива зъ ôдбитками та передрукъ пѣсень Коцюпиньского въ Одессѣ и 1 въ Елабузѣ — отъ и цѣлый засôбъ украиньскои литературы въ Россіѣ за часъ цѣлого року 1885! Та ще коли завважаємо, що въ Харьковѣ выйшли творы Кропивницкого другимъ накладомъ, а въ Петербурзѣ „Оповидання“ Мордовцева, въ Кіевѣ „Фотографіі“ Коніського а въ Одессѣ „Писни“ Коцюпиньского такожь нѣчого не приносять нового, то выйде, що хиба одеска Нива та Кулѣшôвъ „Байда“ — вся новизна литературна на Украинѣ. Звѣстно, бували ще гôршй роки, але се для насъ слаба потѣха.

Натомѣсць въ Галичинѣ рухъ литературный за рôкъ 1885 коли не поглубшавъ, то поширшавъ досыть замѣтно. Новй выданя, якъ Руско-Украиньска Библіотека, Творы Навроцкого, Правотарь Домовый, Новй учебники шкôльнй, книжочки Рускаго Товариства Педагогичнаго, Збôрники квартетôвъ та пѣсень, се все речѣ, котрй вказують, що рôдна литература въ Галичинѣ хочь повôльно, та двигає ся впередъ, ба, займає що разъ ширше поле и втревалюєсь на грунтѣ. Тôлько бѣда, що найбôльше силъ писательскихъ кинулось на буденну журналистику, про що до поважнѣйшихъ працъ рѣдко хто забирає ся, а богато лану лежить облогомъ. Та не можна заперечити, що ôдъ 80-тыхъ рокôвъ появились змаганя, бодай значнѣйшй люки поповнити и для найпотрѣбнѣйшихъ галузей фаховыхъ поставити осôбнй часописѣ. И такъ замѣсто „Правды“, одинокаго органу народовцѣвъ майже черезъ цѣлу добу 70-тыхъ рокôвъ, спôльного журнала для политики, економіи и литературы, почала зъ р. 1880. выходити часопись политична „Дѣло“; науково-литературна „Зоря“ и педагогично-наукова „Шкôльна Часопись“. Того-жь самого року стала выходити въ Станиславовѣ двотыжнева часопись для сѣльского господарства та промыслу „Господарь и Промышленникъ“ пôдъ ред. Ап. Ничая. Всѣ тй газеты выходили безъ впину въ р. 1885 и выходять зъ новымъ р. 1886, опрôчь „Господаря и Промышленника“, котрого выдаванє покинувъ зъ кôнцемъ 1885. самъ редакторъ задля недостачѣ часу. Для перегляду подаю за рядомъ всѣ тй часописи періодичнй, що выходили въ Галичинѣ въ р. 1885, кладучи коло кождои цифру рочника. И такъ выдавались у Львовѣ: час. политично-литературнй: Дѣло VI., Слово XXV., Новый Проломъ (V.) III., Миръ I. (залож. въ Цвѣтни 1885), Русь I. (зъ кôнцемъ 1885), Батькôвщина (для народа) VII., литературно-наукова Зоря VI., педагогично-наукова Шкôльна Часопись VI., для агрономіи и промыслу Господарь и Промышленникъ VI., для народа церковно белетристична. Наука XIV., гумористична Нове Зеркало III., въ кôнци посвяченый справамъ Народного Дому „Вѣстникъ Нар. Д.“. Въ Коломыѣ Русская Рада, газета политична для народа.

Загаломъ взявши выйшло въ Галичинѣ въ р. 1885. рôжного змѣсту книжокъ 60, не вчисляючи часописей, котрыхъ було 13.

До нового житя пробудилась такожь Буковина, почавши выдавати въ Чернôвцяхъ зъ 1885. рокомъ двотыжневу ча-

сопись политично-литературну „Буковину“ пôдъ редакцією Осипа Федьковича. При тôмъ заложивъ тамъ-же зъ початкомъ 1885. р. д. Ом. Поповичь свою „Библіотеку для молодѣжи“.

Изъ книжокъ не выдано крôмъ „Календаря Буковинського“ (на р. 1886) та повѣстки Федьковича „Днѣстровй кручѣ“ ôдбитои зъ „Буковины“ — мабуть бôльшь нѣчого.

Сумный образъ духового упадку представляє за те Угорщина. Въ 1885 р. выходила тамъ час. „Карпатъ“ въ Унгварѣ, та она зовсѣмъ перетворилась въ мадярску газету. Щобъ бодай честь Русинôвъ ратувати, заложено тамъ-же въ вересни 1885 р. „Листокъ“, але сей зарôвно мертвый змѣстомъ якъ языкомъ, не выкреше огню жизнѣ зъ нутра пропадаючого народа!

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украинськôй.

(Книжки, що выйшли въ Россіѣ, зазначенй на передѣ звѣздкою.*)

Абдурраманъ ханъ. Изъ споминокъ россійского переводчика въ Ташкентѣ. (Пôсля „Нового Времени“) Дѣло (фейл.) чч. 42, 43.

Авдыковскій О. — Жаль ихъ, шкицъ. Миръ (фейл.) чч. 2, 3. — Маня, шкицъ. Миръ (фейл.) ч. 7.

А. В. О причинахъ недостаточнои рентовности господарствъ священическихъ. Госп. и Пром. ч. 22.

А. Т. — Управа деякихъ плодôвъ торговельныхъ. Госп. и Пром. ч. 3. — О крестяньскихъ плугахъ Шарапова. Госп. и Пром. ч. 21.

* **Александеръ В.** — Не ходи Грицю на вечерницi — драматична оперета у 5 актахъ. Петербургъ 1885. Ц. 50 коп. (Перше выданѣ въ Харковѣ 1873 р.)

Андрейко Дм. — Вѣнокъ, уплѣвъ изъ народныхъ мельодій. Львôвъ 1885. Ст. 12 (8°). Ц. 20 кр.

Антоновичь В. Б. — Польско-рускй взаємины XVII. вѣку въ сучаснôй польскôй призмѣ. Крититный поглядъ на повѣсть Г. Сѣнкевича „Ogniem i mieczem“. (Зъ Кіев. Старины, 1885, V.) Дѣло (фейл.) чч. 55—65.

А-ръ М. — Отрывокъ изъ угро-русской жизни. Слово ч. 9.

α—ω. — Церковь на востоцѣ. Миръ (фейл.) чч. 29, 30.

Бажаньскій П. — До ластôвки, дуетъ О. Нижанковского (реценз.), Зоря ч. 23.

— такожь гл. Кобзарь.

Банахъ М. — Лиликъ. Шк. Часоп. ч. 7.

Барвинокъ Ганна. — Вѣрна пара, оповѣданє въ кал. Просв. на р. 1886.

Барвѣньскій Володя — Сонни мары молодого питомця. Руско-Укр. Библ., вып. 2. Львôвъ 1884. Накл. Ев. Олесницкого. Зъ друкарнѣ тов. им. Шевченка. Ст. 95 (16°). Ц. 10 кр.

Барвѣньскій Олександеръ. — Микола Костомарôвъ, посмертна згадка, въ Кал. Просв. на р. 1886.

— Лѣтопись суспôльнои роботы и силы Русинôвъ Австрійскихъ, въ кал. Просв. на р. 1886; такожь осôбнымъ ôдбиткомъ, ст. 46 (8° вел.) Львôвъ 1885. Коштомъ тов. Просвѣта. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— На Украинѣ, споминки и вражѣня зъ подорожи. Дѣло (фейл.) чч. 101—118.

— Тарасъ Шевченко, промова въ XXIV. роковины смерти поета на вечерѣ въ Тернополи. Батькôвщина чч. 14, 16, 17.

— Перепелиця, повѣстка И. С. Тургенева (перекл. зъ велико-рус.). Школ. Часоп. ч. 8.

Барвѣньскій Осипъ. — Житье св. Евстахія. Выд. тов. „Просвѣта“. Львôвъ 1885. Книж. I. Чис. 84. Ст. 64 (12°) въ 2000 прим. Ц. 10 кр. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— Дрôбна птиця господарска — а великй грошѣ. Выд. тов. „Просвѣта“. Львôвъ 1885. Книж. IV. Чис. 87. Ст. 44 (12°) въ 2000 прим. Ц. 10 кр. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

Бѣлей Иванъ. — Гл. Библ. найзнам. повѣстей.

Белзаненько К. Гр. — О управѣ сѣножатей (ôдчитъ). Госп. и Пром. чч. 13, 14, 20, 21, 22.

— Помôчь въ несподѣваныхъ случаяхъ захорованя. Госп. и Пром. чч. 5, 6, 7, 10, 11, 12, 23.

Бердяєвъ Сергій. — Въ ночи, вѣршь. Зоря ч. 18.

Библіотека для молодѣжи. — Выданье „Рускои Бесѣды“ въ Чернôвцяхъ пôдъ ред. Ем. Александра Поповича, выходила въ мѣсячныхъ брошурованыхъ книжочкахъ въ объемѣ одного печатаного аркуша въ малôмъ 8°. На рôкъ (12 книжочокъ) 1 злр. Поодинокй книжочки по 10 кр. Вѣршѣ и важнѣйшй прозовй статейки розписанй нарôзно.

Библіотека „Зорѣ“. — Тутъ выйшло 5 книжокъ рôжныхъ авторôвъ, розписаныхъ въ сѣмъ показчику нарôзно.

Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей — пôдъ редакцією Ивана Белея:

— томъ XVII. Батько Горіо, повѣсть Г. Бальзака, зъ франц переложивъ М. Подолиньскій. Львôвъ 1885. Ст. 275 (8°). Ц. 2 зрл. Накладомъ ред. „Дѣла“.

— томъ XVIII. Князь Серебряный, повѣсть зъ часôвъ Ивана Грозного — гр. Ол. Конст. Толстого. (Зъ великор. переложивъ М. Павликъ). Перекладъ провѣривъ и выгладивъ М. Подолиньскій. Львôвъ 1885. Ст. 303 (8°). Ц. 2 злр. Накл. ред. „Дѣла“.

— томъ XIX. Зъ чужихъ зѣльникôвъ Збôрникъ повѣстокъ и оповѣдань. Львôвъ 1885. Ст. 223 (8°). Ц. 1 злр. 40 кр. Накладомъ ред. „Дѣла“. Змѣстъ: Вагнера — Слѣпенька (перел.?); Гаршина — Чотыри днѣ (перел.?); Бретъ-Гарта — Меліса (перел. Ив. Франко); Г. Сѣнкевича — Малюнки вуглемъ (перел. С. Круть и Ив. Белей); Уіды — Нелльо и Патрашь (перел. Б Кирчôвъ); Достоєвского — Хоре серце (перел. Ив. Франко).

Блонскій Т. К. — Литературныи записки. Слово (фейл.) чч. 39—46.

— Tempora mutantur et nos in illis. Слово ч. 9.

— Студенческіи прогулки (Изъ записокъ туриста). Слово (фейл.) чч. 93, 94, 119, 120, 121, 122.

Бобенко. — Осинь холодна: Не стою я; Готовъ уже кинь — вѣршѣ въ Нывѣ.

Бобикевичь. — Стихъ выголошеный на могилѣ Ев. Желехôвского. Дѣло. (фейл.) ч. 18 и 19.

* **Бораковскій.** — Влюбленный Жидъ. Жартъ въ 1. дiи. Кіевъ 1885 г. Цѣна 25 коп.

* **Брутъ Хома.** — Заклята Крыныця. Жартъ въ двухъ одминахъ. Кіевъ 1885. Ц. 20 коп.

Будникъ въ Шулигулѣ, опов. Р. Бергнера. (Зъ єго збôрника новель „In der Marmaros“). Дѣло (фейл.) чч. 72, 73.

Буква Спондей. — За два корцы. Слово (фейл.) ч. 76.

Бѣлорусъ. — О чужоземцяхъ. Изъ русско-польскихъ отношенiй. (Изъ Литвы). Слово (фейл.) чч. 79, 80, 81.

(Дальше буде.)

ДРÔБНЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

До біографіи Т. Гр. Шевченка. Подаю тутъ деякй факты зъ житя Шевченка, записанй трохи не дословно зъ розмовы одного попа И. Б. Вѣрити єму мы можемо, бо въ ту пору, коли Шевченко живъ въ Переяславѣ (1845—1846 р.) въ господѣ Козачковского, сей И. Б. учивъ въ Переяславскôй семинарiѣ, бувъ приятелемъ Шевченка и часто навѣщавъ єго. Можемо такожь думати, що въ своѣй повѣсти „Музикантъ“ Шевченко нагадуе сего самого „благочинного И. Б.“, бо справдѣ сей пôпъ бувъ тодѣ якъ разъ благочиннымъ въ семинарiѣ.

Живучи въ Переяславѣ два годы Шевченко бравъ удѣлъ въ працѣ Кіевского Археологичного Общества. Живъ ôнъ тамъ у свого доброго знаємого Козачковского. Мавъ окрему кôмнатку, любивъ, якъ до него збирали ся єго товаришѣ и молодй єго приятелѣ, але не любивъ богато зъ ними балакати. Завсѣгды було сидить, мовь нѣкого не бачить, курить люльку одну за другою, та все про щось думає. Коли збирались до него гостѣ, то бôльшь балакали самй промѣжь собою, а ôнъ рѣдко вмѣшувавъ ся въ ихъ розмову. Треба було чимъ небудь цѣкавымъ зачепити єго. Жартуючи починали гостѣ розмовляти про Украину, про Хмельницкого и т. и. Одинъ зъ нихъ починавъ говорити, що добре було-бъ, коли-бъ Украина мала самостôйнôсть, лаявъ Хмельницкого, — а другій нарошне казавъ, що нѣ исторія нѣ географичнй обставины Украины не могли запевнити сего, що Хмельницкій зробивъ те, що треба було и т. и. До сего опонента пристававъ гуртъ, а потôмъ всѣ звертались до Т. Гр., мовь до судіѣ: адже такъ, Т. Гр.? адже исторія и географія?...

— Тай обрыдли вы менѣ зъ вашою исторiєю и географiєю, — починавъ тодѣ Шевченко. Подивѣть ся, на вôщо

похожа ваша исторія, що въ нѣй написано: „Былъ такой-то царь, поправилъ государство, финансы, администрацію, и умеръ завѣщавши государство своему наслѣднику. Новый государь засталъ государство въ крайне разстроенномъ состояніи; но стараніемъ и непрестанными заботами поправилъ дѣла государства, обогатилъ казну, учредилъ судъ правый и умеръ благословляемый народомъ.... Новый государь засталъ государство въ крайне бѣдственномъ положеніи и т. д. — (Шевченко, здається, указувавъ такъ на исторію Кайданова).

Шевченко нѣбы забувавъ ся, все щось думавъ, нѣкого навѣть не бачивъ кругомъ себе, а къ тому ще бувъ дуже не дбалый о себе. Якъ бы не було кому доглядати за нимъ, то ôнъ бы й по двѣ недѣлѣ ходивъ въ однôй сорочцѣ. Новои одежѣ шить ôнъ не любивъ, а ходивъ у старôй, поки вже не попадаєть ся на шматки. Знаючи добре, коли Шевченко дôстане грошѣ зъ Кіевского Археол. Общ., Козачковскій тыждень передъ тымъ кликавъ до себе кравця-жида, бравъ изъ кôмнаты Шевченка єго жупанъ, поки той спавъ, дававъ жидови знять мѣрку, а жупанъ знову клавъ на мѣсце. Коли Шевченко дôстававъ грошѣ зъ Кіева, тодѣ кравець приносивъ єму новый жупанъ. Шевченка се дуже дивувало.

— Якъ? Якій жупанъ?

— Вы-жь, паночку, заказували жупанъ на сегодня, ще я зъ Васъ и мѣрку знимавъ.

— Що за бѣсъ! Нѣчого не згадаю!... И торгувавъ ся?

— А якъ же!

Шевченко оддававъ грошѣ и заспокоювавъ ся, повѣривши жидови Грошей изъ Кіева ôнъ дôстававъ чимало, але они у него нѣколи не держались, бо ôнъ роздававъ и лакеєви и кому попало, не дивлячись, скôльки дає. Разъ пôдъ таку-ручь приходить до Козачковского крѣпакъ и плачучи розказує, що у него украдено пару волôвъ. Козачковскій тôльки пожалкувавъ и одôславъ мужика зъ Богомъ. Шевченко выйшовъ на зустрѣчь мужикови такъ, щобъ єго нѣхто не бачивъ, розпытавъ про все и давъ єму 50 карб. „въ позику, а оддаси коли небудь, якъ розбогатѣєшь“.

— Якъ же я оддамь вамъ, коли я васъ не знаю? — одмовивъ здивованый мужикъ.

— Все одно, пôзнаєшь!

Два роки живъ Шевченко въ Переяславѣ, потôмъ кудысь поѣхавъ, и И. Б. не скоро вже почувъ, що Т. Гр. опинивъ ся ажь у далекôй, чужôй сторонѣ, въ тяжкôй неволѣ.

Зал-а, В. Ал-а.

До біографіи Анатоля Свидницкого. Було се 1859 чи 1860 року. До кумпаніи студентôвъ, чекаючихъ ажь пустять насъ до авдиторіи, що при химичнôй лабораторіѣ проф. Фомберга, пôдôйшовъ студентъ-словесникъ у потертому сюртучѣ (тодѣ була форма) и просивъ мышьяку (арсенику) для отруты щурѣвъ, що пожираютъ у него призапасенй зъ дому сухарѣ. Росту высше середнього, прямый, обличе попсоване ôспою, але не погане. Се бувъ Анатоль Свидницкій. Самъ я бувъ бѣдолашнымъ студентомъ и возремствувавъ на тыхъ щурѣвъ и дуже зацѣкавивъ ся симъ бѣдолахою. Пôдъ претекстомъ свого мышьяку я добувъ єго адресъ. Живъ ôнъ верстовъ 5 ôдъ университету, десь ажь на Курѣнѣвцѣ у якôйсь мѣщаньскôй кухоньцѣ. У сѣй кôмнатцѣ въ 4 аршины въ квадратъ стоявъ тапчанъ, столикъ, дзигликъ и велика кухонна пѣчь, на котрôй зложенй були два мѣшки сухарѣвъ. Зъ того часу я познакомивъ ся зъ Анат. Свидницкимъ. Бували мы зъ нимъ въ гостяхъ у студентôвъ Духовнои Академіи, де устроювались загально-славяньскй вечерки зо спѣвами на всѣхъ славяньскихъ мовахъ. Тамъ же спѣвались пѣснѣ зложенй й самымъ Анат. Свидницкимъ: „Въ полѣ доля стояла“, „Вже бôльше лѣтъ двѣстѣ“, „Украино мати наша“. Пѣснѣ сй нецензурнй. Послуховувавъ я й читанй творы Свидницкого и знаю, що они були дуже душевнй, писанй на нашôй мовѣ. Свидницкій не скôнчивъ университету, служивъ акцизнымъ чиновникомъ у Чернигôвскôй губ., оженивъ ся зъ богатою панною, а опôсля вмеръ на сухоты. Єго братъ Исай довго тинявъ ся неприкаяннымъ у Кіевѣ; десь ажь у Криму зсунувъ ся зъ глузду. Нѣхто такъ не вмѣвъ спѣвати Чабаньскои пѣснѣ, якъ Исай Свидницкій. По особливостямъ выконаня и самои модуляціи сю пѣсню не можно було записати, и теперь єи нѣхто такъ не заспѣвае. Свидницкй були поповичѣ, родомъ зъ полуденного Подôля, мабуть чи не зъ Терновки, Гайсиньского повѣту.

Борисъ П-кій.

До библіографіи творôвъ Ст. Руданьского. Ôдъ п. Ивана Мандычевского, котрый ôдъ довшого часу занимає ся уложенѣмъ повнои руско-украиньскои библіографіи, одержавъ я слѣдуючй данй для поповненя библіографіи Ст. Руданьского. Въ р. 1880. на жаданє Кіевлянъ ôдобравъ п. М. рукопись Иліяды ôдъ проф. Романчука, у котрого тодѣ хоронились рукописѣ редакціи „Правды“, и переславъ до Кіева. Рукопись Руданьского мѣстила, „здаєсь, перекладъ цѣлои Иліяды“. Зъ дрôбныхъ творôвъ Руд. одна поезійка „Ластôвка“ була напечатана 1862 р. въ календари „Львовянинъ“, выданôмъ накладомъ М. Косака, на стор. 86. Цѣкавый сей календарь, котрого два рочники (1861 и 1862) маю пôдъ рукою, крôмъ части календарскои и господарскои мѣстить въ собѣ слѣдуючй працѣ: 1861. Передмова М. (Косака), Месть Верховинця, повѣстка Н. Устіяновича, Святый речеръ, поема Ом. Огоновского, Св. Варвара, легенда вѣршована М. О. П(опель) и того-жь автора вѣршѣ. „Думка при гробѣ“ и „Нога и Чобôтъ“, дальше два цѣнній очерки М. К(осака) „Гуцулы, шкицъ етнографичный“ и „Добошъ“, де зведено богато цѣкавого матеріялу зъ оповѣдань народныхъ и зъ книжокъ; того-жь автора „Буря, популярно-физическій выкладъ“; И. Шараневича „Вѣстка о стародавнôмъ Львовѣ“; Макс. Новицкого „Додаточокъ до галицко-рускои номенклятуры ботаничнои“, 12 приповѣдокъ и одна анекдота народна. Въ р. 1862: „Закоханый чортъ“, повѣстка О. Стороженка, „Именины, повѣстка зъ житя“ не названого автора, „Пустка“ Шевченка, „До дітей“ Кузьменка, „Пісня“ Глѣбова, „Ластівка“ Руданьского и „Плачь сироти“ Климентія, — всѣхъ сихъ 5 поезій правописею фонетичною Кулѣшевою; „О числѣ монастырей въ Галичинѣ“ М. Косака, „Русины“ — цѣкавый геграфично-етнографичный оглядъ руско-украиньского племени, зъ долученою „Картою етнографичного Малоруси“. Була се мабуть перша того рода проба въ Галичинѣ; цѣкава рѣчь, що неназваный авторъ подавъ єѣ якъ „урывковыи выписы изъ бôльшого до печатаня приготовляючою ся исторично-етнографичного сочиненія“. Кôнчить ся календарь статейкою И. Шараневича про „Высокій Замокъ у Львовѣ“, до котрои долученый рисунокъ Высокого Замку зъ р. 1613.

И. Ф.

Ôдъ редакціи „Зорѣ“. Щобъ дати мѣсце на листкахъ „Зорѣ“ деякимъ залягаючимъ матеріяламъ, мы на 7 и 8 н-ры перерываємо печатанє повѣсти „Люборадскй“, котра за те по святахъ пôде бôльшими куснями. Заразомъ оповѣщаємо, що обѣцянй нами въ проспектѣ працѣ: Коскена про европейскй казки и „Укр. кобзарскй думы зъ рукоп. збôрника 1808 року“ по волѣ автора ихъ не будуть помѣщенй въ „Зорѣ“. Натомѣсць прийде рядъ статей п. Бориса П-ского „Кругъ сонця на Украинѣ“, зъ котрыхъ першу п. з. „Весна въ украиньскôмъ селѣ“ мы починаємо печатати въ сѣмъ н-рѣ. Въ однôмъ зъ найблизшихъ н-рôвъ буде помѣщена такожь гарна и старанно оброблена статя п. И. Кокорудза „Становище женщины въ Статутѣ Литовскôмъ“. Недостачу праць науковыхъ загальнѣйшого змѣсту думаємо поповнити перекладомъ цѣлого ряду популярныхъ и дуже цѣкаво написаныхъ статей дрезденьского професора Фритца Шульце, складаючихъ зъ себе короткій очеркъ исторіи философіи ôдъ єи початкôвъ въ старинѣ ажь до нашого часу Статѣ тй пôдъ загальнымъ заголовкомъ „Очерки изъ исторіи людскои мысли“ почнемо печатати заразъ по святахъ. При тôй нагодѣ звертаємо увагу нашихъ читателѣвъ, що на послѣднôй сторонѣ попереднього н-ру „Зорѣ“ въ послѣднôй звѣстцѣ про вечерокъ Шевченкôвскій зайшли двѣ немилй помилки, котрй просимо просимо поправити. А именно въ рядку 26 ôдъ долины зам. странно має бути старанно, а въ рядку 10 ôдъ долины промова дра Ом. Огоновского черезъ помилку названа ôдчитомъ, що єсть о тôлько хибне, бо дръ О. не читавъ, а выголосивъ зовсѣмъ свобôдно.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІИ.

Зъ симъ числомъ зачинає ся другій чвертьрôкъ нашого выдавництва. Просимо отже поспѣшити зъ передплатою такъ чвертьрôчныхъ Абонентôвъ нашихъ, якъ и тыхъ, що „Зорю“ тôлько замовили. Довжникôвъ нашихъ просимо о вырôвнанє залеглостей.

Ôдповѣдає за редакцію: **Д-ръ Омелянъ Калитовскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского

Рôкъ VII. Львôвъ дня 15 (27.) Цвѣтня 1886. **Число 8.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЛѢСЪ.

(Казка Бернштерна Бернзона.)

Мѣжь двома скалами лежавъ глубокій яръ; дномъ єго важко котивъ ся многоводый потôкъ по камѣню и корѣню. По обохъ бокахъ настôвбурились высокій, стрômкій скалы, зовсѣмъ голій. Але тутъ же надъ самымъ потокомъ стоявъ молодый лѣсъ купками на зарѣнку. Весною та осѣнью клекотячій воды потока заливали зарѣнокъ, але лѣсъ стоявъ, глядѣвъ въ гору и напередъ себе, и не мôгъ анѣ сюды анѣ туды двигнутись.

— А що, якъ бы мы вкрыли сю скалу? — сказавъ одного дня бозъ до карловатои дубины, що стояла найблизше него. Дубина перехилила голову, щобъ побачити, хто се говорить; потому зновъ выпрямилась и не сказала нѣчого. Потôкъ ревѣвъ, ажь увесь запѣнивъ ся; холодный вѣтеръ скигливъ въ яру и завывавъ въ камяныхъ щѣлинахъ; гола скала мовчки нависала зверху и мерзла...

— А що, якъ бы мы вкрыли сю скалу? — сказавъ бозъ до смереки зъ другого боку.

— Коли бъ на те пôшло, то певно, що за насъ нѣхто того не зробить, — сказала смерека; затымъ потрясла своими довгими пачосами и глипнула на березу.

— А ты якъ кажешь?

Але береза осторожно повела окомъ по скалѣ; важко нависала скала надъ нею, що ажь немовь духъ въ нѣй спирала.

— Га, въ имя боже, даваймо вкривати єѣ, — сказала береза, и хочь ихъ було лишь троє, почали вкривати скалу. А бозъ по передъ усѣхъ.

Уйшли вже добрый кусникъ дороги, коли въ тôмъ пострѣчалась имъ папороть. Бозъ хотѣвъ обминути єѣ.

— Нѣ, бери й папороть зъ собою! — сказала смерека. И папороть пристала до нихъ. Швидко почавъ бозъ зôсковзуватись и зсувати ся.

— Вчепись мôцно за мене! — сказала папороть. Бозъ зробивъ се, и де тôлько найшлась яка ямочка чи щѣлиночка, тамъ заразъ папороть тыкъ свои пальчики, а де папороть вôткнула пальчики, тамъ бозъ застромивъ цѣлу руку. Такъ они карабкались и лѣзли, отяжѣла смерека зъ самого заду, береза тожь.

— А все-жь оно ажь духа тобѣ додає! — сказала береза.

Але скала почала думати надъ тымъ, щó се може бути за хробацтво, що по нѣй порпаєсь та пне ся. Подумавши объ тôмъ пару сотъ лѣтъ, пôслала туды маленькій потôчокъ, щобъ подививъ ся. Було то въ самôмъ початку весны-прóвесны и потôчокъ бувъ такій манюсѣнькій, поки доплывъ до папороти.

— Папоротко, люба папоротко, пусти мене, — бачишь, якій я манюсѣнькій, — сказавъ потôчокъ. Папороть такъ була занята своєю роботою, що ледви глипнула на него, и дальше до працѣ. Потôчокъ помѣжь неѣ, тай далѣ.

— Бозику, любый бозику, пусти мене, — бачишь, якій я манюсѣнькій! — Бозъ остро поглянувъ на него, але що папороть єго пропустила, то й ôнъ давъ єму спокôй. Потôчокъ промѣжь него тай далѣ, ажь поки дôйшовъ до того мѣсця, де стогнучи драпалась въ гору смерека.

— Смерѣчко, люба смерѣчко, пусти мене, — бачишь, якій я малесенькій, — сказавъ потôчокъ и цѣлувавъ смеречинѣ стôпки и такъ то вже до неи пôдлещувавсь и примилювавсь! Смерека ажь заполонѣлась и пустила єго. А береза, такъ та посторонилась, закимъ ще потôчокъ и попросивъ.

— Гі-гі-гі! — запищавъ потôчокъ и давай рости.

— Га-га-га! — забренѣвъ потôкъ и давай рости.

— Го-го-го! — заревѣвъ ручѣй и пôрвавъ папороть и бозъ и смереку и березу, зваливъ ихъ собѣ на плечѣ и шубовсть ними ажь на саме дно яру. Довгій лѣта сидѣла скала на своѣмъ мѣсцѣ и нагадувала собѣ, якъ то она въ той день смѣяла ся.

Була рѣчь очевидна, що скала такъ таки й остане ся невкрытою. Папороть такъ тымъ розлютилась, що ажь на ново зазеленѣла ся, и затымъ на ново полѣзла напередъ.

— Гей же напередъ! — крикнула папороть.

Бозъ до половины выпростувавъ ся, щобъ поглянути, куды полѣзла папороть; ôнъ сидѣвъ выпростуваный до половины такъ довго, поки въ кôнци зовсѣмъ не выпростувавъ ся. Почухавъ ся въ коструbату голову, зробивъ крокъ и впиливъ ся такъ цупко въ скалу, що ажь теперь — думавъ — скала мусѣла добре почути.

— Хочь ты мене не хочешь, коли я тебе хочу!

Смерека потупцювала трохи на пальцяхъ, щобъ побачити, чи они ще цѣлій, пôдняла одну ногу, котра була зовсѣмъ здорова, потому другу, котра такожь була здорова, а потому й обѣ. Затымъ розглянулась, куды впередъ ишла, а де потому лежала, и въ кôнци куды бы далѣ йти треба. Пôсля того встала на ноги и навѣть виду не подавала, що коли небудь була въ упадку. Береза була страшно „зъогиджена“ намуломъ, але таки встала и очистилась. И зновъ пустились усѣ въ дорогу, чимъ разъ далѣ и далѣ, въ гору и на боки, въ слоту и въ погоду.

— А се що тамъ зновъ за хробаче? — воркотѣла скала, коли сонѣчко єѣ огрѣвало; все блыскотѣло росою, пташки спѣвали, лѣсова мышка посвистувала, а ласочка зъ радôснымъ крикомъ ховалась въ норѣ.

Такъ надôйшовъ въ кôнци той день, коли папороть своимъ однымъ окомъ змогла зазирнути понадъ самый верхный гребѣнь скалы.

— О не! о не! о не! — скрикнула папороть и побѣгла.

— Ей бре, а се що тамъ таке папороть побачила? — сказавъ бозъ и пôдлѣзъ до горы такъ, що мôгъ зирнути понадъ скальный гребѣнь.

— О не! о не! о не! — скрикнувъ — и побѣгъ.

— А що се нынѣ тому бзови сталось? — сказала смерека, широкими кроками драпцюючи въ сонѣчнôй спецѣ. Швидко здужала, зôпявши ся на пальцѣ, перезирнути черезъ скальный гребѣнь.

— О не!

Гильки и шпильки єи зъ диву такъ и настобýрчились. А затымъ давай драпцювати ще высше, поки не вылѣзала на самый вершокъ и — побѣгла.

— Що тамъ таке, що всѣ другѝ видять, лишь я нѣ? — сказала береза, припôдняла гарненько спôдничку и подрôботѣла за ними. Наразъ и она выхилилась цѣлою головою понадъ скальный гребѣнь.

— О не! Ахъ!

Великій, пышный лѣсъ, изъ самыхъ смерѣкъ, берѣзъ, бзôвъ та папоротей стоявъ на широкôмъ, рôвнôмъ полю и ждавъ на нихъ. Радôсно зашумѣли листочки березы въ сонѣшнôмъ свѣтлѣ, ажь роса перлами зъ нихъ посыпались.

— Еге, ось оно якъ! — сказавъ бозъ. — Ось що значить — ити на передъ!

*Переклавъ Миронъ.****

ВЕСНЯНА ДУМА.

Сьяє сонѣчко!
Усмѣхаєть ся
Небо яснеє,
Звонить пѣсеньку
Жайвороночокъ
Затонувши десь
Въ безднѣ-глубѣни
Кришталевого
Океану...
Встань,
Встань орачу! Вже
Прогулѝ вѣтры,
Проскрипѣвъ морозъ,
Вже пройшла зима!
Любо дыхає
Воздухъ леготомъ;
Мовь у дѣвчины,
Що зъ сну будить ся,
Въ груди радôсно
Бєсь здоровая
Молодая кровь, —
Такъ и грудь землѣ
Дыше-двигаєсь
Силовь чудною
Оживущою.

Встань орачу, встань,
Сѣй въ щасливый часъ
Золоте зернó!

28/III 1880.

Зъ трепетомъ любви
Мати щирая
Обôйме єго,
Кровю теплою
Накормить єго,
Оберѣжливо
Выростить єго.

Гей браты, въ кого
Серце чистеє,
Руки сильніи,
Думка чесная, —
Прокидайте ся!
Встаньте, слухайте
Всемогучого
Поклику весны!
Сѣйте въ головахъ
Мысли вольніи,
Въ серцяхъ жадобу
Братолюбія,
Въ грудехъ смѣливôсть
До великого
Бою за добро,
Щастє й волю всѣхъ!
Сѣйте! На пухку,
На живу рôлю
Впадуть сѣмена
Мысли вашои!

*Миронъ.****

Весна въ украиньскôмъ селѣ.

(Конець.)

II. На провеснѣ.

Тепло стало. Почорнѣли острѣшки, тины, вишники и терны по городамъ. Каплѣжь и мокрóта скрôзь; протаяла грязючка по вулицямъ и по дорогамъ, позосталый де-не-де по пôдъ тинами та на узбочахъ снѣгъ замурзавъ ся; блискучимъ глянцемъ чорнѣють капустянѝ грядки зъ прошлогоднѣми пеньками качанôвъ. Заджурчала вода по яркахъ и рôвчакахъ; пôдмыта водою крыга торчить гострыми шклистыми краями, слабо тримаючись бережинъ, яркôвъ и рôвчакôвъ. Наче обкоптилась она — брудна одъ нанесеного водою мулу. Зацвѣрѣньчали горобцѣ табунцями уносячись зъ крышь будынкôвъ на старѝ грушевѝ дерева; на горѣ на обсохлôй проталинѣ несмѣло ще одôзвавъ ся жайворонокъ. Сонце ясно свѣтить зогрѣваючи землю. Тепло, нѣжисто, млôсно.

Дѣтвора, що за-зиму надокучила въ хатѣ своєю турботою, уся выперлась до рôвчакôвъ, де то ставить на ожившôй водѣ млыночки, то оббиває кійками краѣ стремлячои крыги и дивить ся, якъ она уносить ся водою, то пробиває стоки гнойовôй водѣ зъ дворôвъ и обôръ у рôвчакъ.

Старѝ бабусѣ зъ малыми дѣтьми попримощувались по призьбамъ на усонѣ и жмурять ся проти промѣнистого сонця. Немовлята пообгортанѝ одежою цѣкаво споглядають на усе обôйстє ясѣюче пôдъ веснянымъ сонцемъ и вдыхають въ себе сей воздухъ одмѣнный одъ хатнього, котрымъ они дыхали усю осѣнь и зиму ôдъ свого нарожденя.

Онде на просохлôй, паруючôй зъ середины гноистôй соломѣ роскôшно простягъ ся молодожонъ Грицько, зложивши свою кучеряву голову на колѣна своєй Гальцѣ, котра задумана наче у якôй турботѣ ськає єму въ головѣ, орудуючи великою пряжевою гребѣнкою, та одъ часу до часу оглядаючись зъ укоса на стару бабусю, въ пôвъ голоса скаже: „Поверни голову!“ або: „Та не пустуй, а то не буду ськати“.

Старый дѣдусь зганяє у прокопаный рôвчакъ текучу зъ горы воду, пѣклуючись, щобъ она не влилась у єго омшаникъ, до котрого ôнъ теперь усе частѣйше навѣдуєть ся, оглядаючи бджôлъ: отъ-отъ и выставить ихъ, Божу птаху, на свѣтъ зъ темного зимового супокою.

Дорослымъ чоловѣкамъ теперь саме бездѣлє: зимова робота пройшла, а весняну ще починати не можно тай робúть нѣчого не хочеть ся — лѣнощѣ, перелоги якúсь опанували всѣхъ. Отъ стоять, поспирались на свои тины и лѣниво перекидають ся словами сусѣды:

— Тепло! — каже одинъ.

— Хвалити Бога, потеплѣло! — ôдказує позѣхаючи другій. — Якъ такъ попогрѣє, то зъ Благовѣщеня и въ поле прийдеть ся...

— А то-жь и нѣ...

— Та ще й у ярмарокъ... чи на саняхъ, чи возомъ...

— Поѣдемо якось!...

— Не вôбєшь ще коляки у землю... — зновъ промовивъ хтось, штурхаючи объ землю заступомъ, котрымъ прочищавъ рôвчакъ.

— Хиба збираєтесь городитись?

— Та треба...

Онъ де дѣвчатъ троє збѣглись, пересмѣюють ся

згадуючи говѣнє та змовляючись, якъ бы то хоть на хвилину збѣгтись у вечерѣ на проталину та тихесенько, щобъ старй не чули, вытягнути весняночки:

„Ой весна весна
Днемъ красна!
Що ты намъ весна
Принесла?“

Прийшло й Теплого Олексѣя (17. Березозоля). Тепло, щезає зовсѣмъ снѣгъ, парує земля. Ночами по долинахъ туманъ залягає и надъ нимъ десь высоко посвистують крылами зъ вирія летючй качки, герготять гуси, або якъ у сурму заграє залетѣлый лебѣдь. Настане день, засяє сонечко, и зновъ освѣщає и зогрѣває землю й усе живуще на нѣй и все, що замирало зимою.

Збѣгла вода зъ ярôвъ у рѣки а ними у Днѣпро и пôдняла лѣдъ, выперлась у широкй забережины, зтаявъ на леду снѣгъ и зосталась тôльки шклиста товща наче подзюбана зъ верху и помѣчена щелинами, затаялыми слѣдами полозя, копытъ и людскихъ ступнѣвъ. Лѣдъ, якъ кажуть, ставъ сухій, воды на нёму не має, темносиня просторôнь єго обрамилась смугами брудныхъ забережинъ. Отъ отъ и затрѣщала ледяна нива, посунулась усією своєю площѣнью впередъ, одрываючись одъ берегôвъ и спираючись на колѣнахъ рѣки, де вже она тріщить ся на шматки, що або выстрчують ся ребрами, або пôдрынають одна пôдъ одну. Наче напухнувшій Днѣпро рве такимъ побытомъ на собѣ зимню одежукору; мутный, нечистый выливаєть ся ôнъ по всьому лузѣ Гетьманщины и пôдрѣзує крутй горы Украины, пôдмываючи глинястй обрывы.

„Весною, кажуть, миска воды а ложка болота“. Збагнѣла, одтаяла земля скоро всосує воду, частина которои выпаровуєть ся теплымъ сонцемъ. Не всѣвъ стопнѣти снѣгъ, ще по-декуды по глыбокихъ кругахъ и яругахъ и зовсѣмъ не розтопивъ ся, а вже попросыхали взгôря и высокй площовины, вже попротоптувались сухй стежечки по болотистыхъ улицяхъ въ селѣ, вже зачервонѣли на усонѣ де небудь на стѣнѣ або на тину комашки-москалики, щетиною полѣзла зъ землѣ усяка ростина. Набрунѣли дерева припухлыми брунъками, опушились вербы и лозы, высунулась зъ землѣ нѣжными червонястыми листочками кропива по-пôдтиню.

Прийшло й Благовѣщенє (25. Березозоля). Благовѣстно сяє тепле сонце, провѣщує погожй днѣ на Великодныхъ святкахъ, вѣщує перезимувавшôй тварѣ тепло, ясоту, радôсть и жизнь. Святково приодяглись люде у сей весняный празникъ идучи до церкви Божои, радôсно сяють обличя молодѣжи, розгладились морщинистй лиця дѣдôвъ и бабусь. А дѣтвора... се то-жь комашня: сонцеви, свѣтови, веснѣ рада! Не заженешь єи въ хату теперь. Пôдросточки вже погнали у поле овечокъ и телятъ, малй бѣгають по двору та по садкахъ усе розглядаючи, до всего придивляючись, привѣчують усяку травичку, квѣточку. Дѣвчата уквѣтчались оджившимъ барвѣнкомъ и синенькими пролѣсками.

Пройшовъ теплый дощикъ, прогуркотѣвъ першій грôмъ, ажь ось и вербна (цвѣтна) недѣля, уже „верба бє, не я бю — за тыждень великдень, черезъ сѣмь денёчкôвъ красне яєчко“. Отъ и страшна и Рухви (4. Квѣтня св. Руєь), що вже все живуще зъ землѣ рушилось.

Деякй хазяйки ще передъ Благовѣщенємъ упорались зъ мазанємъ: побѣлили стѣны й комины хатъ зовсѣмъ, а деякй вспѣли тôльки пошпарунити сѣрою глиною и теперь пôдсмыканй, пôдтыканй, обляпанй глиною, часто въ чоловѣковôй сорочцѣ поверхъ усего надѣтôй, причепуряють хаты. Де въ дворѣ є дѣвка або молода невѣстка, тамъ ôкна ще попôдводянй червоною глиною, рямы повымережуванй синькою.

Ой тай дѣла-жь того, дѣла жѣнкамъ на страшнôмъ тыжнѣ! Добѣлити хату, шматє попрати, коровку первѣсточку, що то на вербнôй отелилась, доглядѣти, и надъ гусинятами попѣклуватись, и квочокъ посадить, и розсаду и конопельки посѣяти, и де що дошити й полатати, и грядки зимовои цибулѣ и часнику одкрыти, и вулѣки выставити, бжолу погодувати, а тутъ и кабанець на одколѣ и печовє поранє... Не даромъ сказано „шити — бѣлити — завтра великдень“. А тутъ ще стара бабуся на сѣмъ тыжнѣ говѣє, нѣкому гусенятъ, дѣтей малыхъ доглядѣти, тай мужики благословились, выйшли въ поле орати... Порають ся, мотають ся хозяйки ажь имъ запаски повысмыкувались зъ заду зъ пôдъ поясôвъ, ажь имъ очѣпки на бакиръ позлазили и волосє зъ пôдъ нихъ повылазило.

Дѣвчата помагаючи матерямъ у пораню урывають ся й до свого дѣла — подошивати святочнй зъ шитыми рукавцями сорочки, новй горсетки, домережити подôлки пôдтычки або вынизати лýчку зъ мѣлкого намиста.*) Набѣгцемъ довѣдують ся одна до однои, позычають то заполочѣ, то иншого дрôбязку, цѣкаво придивляють ся до шитва и проводячи до ворôтъ постоюють, перекидаючись шепотомъ якимись таємничими, незрозумѣлыми стороннѣмъ речами, въ котрыхъ заименникъ ôнъ склоняєть ся у всѣхъ припадкахъ: ôнъ, єго, єму, єго, нимъ, при ньому и т. д.

Ослабѣвшй за пôстъ ôдносины дѣвчатъ, теперь по веснѣ одновляють ся а то й на ново починають ся. Богато тыхъ дѣвчатъ, що подругували прошлого лѣта на улицѣ а въ пилипôвку и въ зимнй мясницѣ на досвѣткахъ, повыходило замѣжь. Меньшй ихъ сестры, що ще недавнечко були пôдростками, въ перше задѣвували, выступаючи дружками на сестриныхъ весѣляхъ, и отеперь постомъ, говѣючи, познакомились зъ подругами, наче доси одна другу не бачили, наче въ перве одна другу запримѣтили.

Охъ вы дѣвчаточка, макôвочки у розцвѣтѣ! Якй-жь то вы свѣженькй та молоденькй, наче вчора въ вечерѣ на свѣтъ народились, а сёгодня свѣтъ Божій прекрасный, сонце яснеє побачили. Наче той квѣтчастый метеликъ, що тôльки що выклюнувъ ся зъ лялечки, житю радѣє, трѣпочеть ся мережаными, розписаными крильцями надъ квѣткою, купаючись у сояшнôмъ промѣню, — такъ и тй дѣвчатка. Ще по осени она на попаскахъ була дитиною, ще се було оно а не она, бавилась безпечне зъ хлопцями однолѣтками, боролась зъ ними, безъ сорому дивилась на все, що дѣялось передъ єи очима, зодягалась у що попалось, не дбаючи нѣ о чôмъ, не зважаючи на те, що здôровй чоботы смѣшно човгали по землѣ, що материна свитка обвисала на нѣй — ще такъ недавнечко се була комáшина лялечка безъ почутя встыду красы — и отъ зъ того часу, якъ въ перше зодягли єѣ по дѣвоцки у дружки до старшои сестры, якъ зачула она весѣльныхъ пѣсень, якъ сама нарядно выступаючи зъ дружками, поспѣвала тыхъ пѣсень, а особливе зъ тіеи

*) Подекуды на Украинѣ и на Полѣсѣ жѣнки носять на шиѣ ожерельце — пасочкомъ змережене зъ цвѣтныхъ намистинъ — що зветь ся лучка.

незабутнои хвилины, коли ѳнъ (той що бувъ старшимъ бояриномъ) якось чудно стиснувъ єѣ за руку на вечоринахъ, а пѳсля обгорнувши полою кожуха, обѳйнявъ и поцѣлувавъ — зъ того незабутного часу почалось нове житє для неи, нове якесь почутє прокинулось въ нѣй. Ѳнъ у неи на мысли; тѣ досвѣтки на масляноѳй не зходять зъ памяти. Тодѣ она єму почепила червону стрѣчку, колоду, и зъ того часу нѣ разу не сходилась зъ нимъ, тай сливе не бачила єго. Разъ тѳльки, якъ ихнѣ возили сѣно и она зупинилась, щобъ не перебѣгти дороги зъ порожнѣми вѣдрами, ѳнъ, поганяючи волѳвъ, наче мало й уважаючи на неѣ, кивнувъ ѣй головою, доторкнувсь до высокои смушевои шапки, та наче щось сказавъ: засоромившись и не вчула гараздъ, що ѳнъ сказавъ. Мабуть поздоровавъ ся, та тѳльки подививъ ся на неѣ, такъ то вже подививъ ся пильно... И радѳсно, и соромно и весело, любязно ѣй на душѣ, не втямуче загадливо у думцѣ. И якій же то прекрасный сей свѣтъ Божій, ся весна люба для сіеи вчорашнеи дитины, обновленои тымъ новымъ почутємъ житя, любощвъ, тыми чарѳвничими спогадками и мрѣями?! У неи все теперь любе, хороше, ласкаве: батько ставъ батечкомъ, мати — матѣнкою, братъ — братикомъ, подруга — сестричкою, сонце — сонечкомъ, весна — весняночкою-паняночкою. И сама она ясочка, голубонька, сиза горлиця, квѣточка рожева, зоря ясная...

Чоловѣкѳвъ дорослыхъ и пѳдросткѳвъ весна вывела зъ хаты, зъ пѳдъ крышѣ. Весело граютъ ся хлопята на полѣ, одъ часу до часу ѳганяючи овець одъ зазеленѣлыхъ озимыхъ посѣвѳвъ, ганяютъ ся за ховрахами, та вдивляютъ ся въ спѣвучихъ жайворонкѳвъ. Деякѣ попали у погоничѣ до орачѣвъ, що заздалегѳдь посправлювали плуги, рала та бороны, и теперь вырушили въ поле орати, просохлу одъ весняного вѣтру и теплого сонця скибу пѳдѳймати. Занѣмѣле поле оголосило ся людскими окликами: „Гей, гей! Собъ! Цабе!“ лунає по полю. Чорна одвернута лемѣшемъ и полицею скиба землѣ, якъ живе мясо, парує; гайвороны тутъ же слѣдомъ за плугомъ выдовбуютъ зъ рѳлѣ розбухле торѳшне зерно и оживаючихъ червякѳвъ и лялечокъ комахъ. Вытягнулась супряга у три або й чотыри пары сѣрыхъ волѳвъ, важко волочучи плугъ зъ глубоко застромленымъ лемѣшемъ, ляскаютъ батоги погоничѣвъ, сторчить по рѳли колешня безъ обоза, не вспѣває плугатырь зчищать истикомъ*) налипнувшу до полицѣ землю. „Гей, гей, собъ!“ лунає по нивѣ, а высоко у прозорѳй синевѣ неба зъ пѳдъ полуденного сонця ключемъ вытягнулись журавлѣ, дзвѳнко курлюкаючи. Позадырали погоничѣ въ гору свои непокрытѣ шапками головы, весняный смалькій вѣтеръ має ихъ чупринами... Жайворонокъ тремтить надъ ними, выводячи свою безконешну пѣсню...

А онде зайшовши по нивѣ зъ пѳдъ вѣтру широкомѣрно ступає по зраленѳй рѳлѣ сѣячь. Зъ перевѣшенои черезъ праве плече по пѳдъ лѣву руку торбы повною жменею бере ѳнъ зерно и хистко розмахуючи рукою и розтопирюючи пальцѣ, рѳвно сѣє єго. Уроди Господи!

III. На страшнѳмъ тыждни.

Тѣ що не пѳшли въ поле, те-жь не сидять въ хатѣ: городять ся, де що прибудовують, пѳдчищають сады, лагодять возы, колеса, обкопують ровы. Все ожило, заворушилось: лунають голосы людскѣ по селу, стукотять сокиры, перекликають ся люде, цвѣрѣньчать горобцѣ, кукурѣкає пѣвень, розмахуючи крылами на тину, розкудакались куры, злѣтаючи зъ покладѳвъ пѳдъ повѣтками, ляскають жѣнки праниками на кладкахъ, на тинахъ бѣлизна сохне.

Онде на левадѣ, раннымъ ранкомъ у богатого хозяина, у котрого стало хлѣба не тѳльки собѣ, але ще й на те, щобъ догодувати кабаньця, цѣле збѣжище дѣтей. Пѳдгнѣчуваный соломою палахкає огонь; дѣтвора, сторонячись одъ дыму, стовпилась и перешѣптуєть ся, дивлячись цѣкаво на усю ту справу. Огонь то палахне полумємъ, то причорнѣє горѣлою соломою и червонѣє зъ пѳдъ неи, поки єго зновъ не пѳднетять новымъ вѣхтемъ. Зъ по за полумя, дыму и чорнои золы виднѣєть ся кабаняча туша: выщерили ся зубы и клы зъ замурзаного золою рыла, настобурчились присмаляни вуха, пѳдкорченѣ задубѣлѣ ноги зъ припеченными ратицями, закарлючивъ ся хвѳстъ. А єѣ, тую тушу, усе обгортують жаромъ, присмалюють вѣхтями соломы. Смалить самъ хозяинъ, та инколи хто зо своихъ дѣтей, хвастовито поглядаючи на чужу дѣтвору, пѳдгорне до тушѣ жару або кине трохи соломы. Хозяйка тутъ же зъ начинємъ: ночовками, вѣдромъ зъ водою и зъ мискою, въ котрѳй лежить окрѳвавленый гострый нѳжь-колѣй.

Скѳнчили смалить, позгортували зъ тушѣ чорну золу, злюнули єѣ водою и обгорнули чистою соломою, поверхъ котрои накинули свитку и самъ хозяинъ лѣгъ на тушу, обѳйнявши єѣ. Се все за для того, щобъ уся туша одпарилась, щобъ легче зчищати зъ неи копоть — шкребти, що й роблять трохи згодомъ розкрывши кабана. Обшкребли чисто, ополоскали водою. Потеръ хозяинъ брусомъ нѳжь и промовивши „Господи благослови!“, нарѣзує нимъ на груди у кабана хрестъ и починає розчинять єго. Рѳвно розрѣпуєть ся пѳдъ гострымъ лезомъ жовтиста шкурка на черевѣ, выказуючи зъ пѳдъ себе бѣле сало а далѣ блѣдо-голубу плену тельбухѳвъ. Дѣтвора ще близше понатовпилась: ихъ зваблює ся нѣма лекція зоотоміи. Уважно, нѣчого не проглядаючи, дивлять ся они на выбранѣ въ ночовки тельбухи и шипочучи вказують одно одному на рѳжнѣ частины кабанячого нутра, котре по ряду выпатрошуєть ся умѣлымъ хозяиномъ.

— Диви, онде пухирь!

— А то, диви, печѣнка! а отъ то меньша, довга печѣнка!

— Е, то не печѣнка, то коса.

— А отъ серце — ото кругле червоне!

— А отъ легенѣ, горлянка... шипочуть ся дѣти.

Усе те выймаєть ся зъ тушѣ, ополоскуєть ся и складаєть ся у ночви. Далѣ ополоскуєть ся нутро, обмываєть ся зъ крови туша, мыють ся руки закрѳвавленѣ и усе прибираєть ся на вѳзъ, запряженый однією конякою и везеть ся до хаты.

Отъ и чистый (въ Галич. живный) четверъ. Сходили до страстей, поприносили позапалюванѣ свѣчѣ до дому и повысмалювали на выбѣленыхъ стеляхъ и мытыхъ сволокахъ копотю зъ нихъ хресты. Хаты уже выбѣлянѣ, причепуряни. Де въ кого пѳдновленѣ черенѣ въ печахъ, щобъ можно було паски до ладу повыпѣкати. Отъ и страшна пятниця пройшла и настала субота. Зъ ранку усе село навперѳмѣнки побувало у церквѣ, де на-швидку прикладувались до плащаницѣ. Дѣтвору возили до церкви

*) Истикъ — палиця зъ загостреною зелѣзною лопаточкою, котрою орачь зчищає зъ полицѣ налиплу землю.

цѣлыми хурами. Хозяйки зъ нôгъ збились за поранѥмъ; мужчинамъ и навернути ся не можно у хату — ихъ и не пускають туды, бо змазанѝ долôвки ще не просохли, такъ щобъ чобôтьми не посколуплювали глину. Та они й не дуже туды и никають, имъ и по двору не мало дѣла: и пообмѣтати и дровець нарубать и де що позлагожувать по-биля возôвъ на завтра, оглядѣти, щобъ не калять ся, уже одягшись, дёгтемъ. На кôлкахъ тину вылискують ся змазанѝ чоботы. Онде пôдъ причôлкомъ однiѥи хаты пôдстрыгують ся чоловѣки, а въ кузнѣ у коваля цѣла цѣлюрьня: тамъ пôдголюють ся якоюсь старою бритвою, що лишила ся пôсля померлого торôкъ солдата, та гострымъ скôскомъ, придивляючись замѣсць зеркала у чисту воду налиту у поливану миску.

Въ корчмѣ у жида беруть горѣлку; хто за грошѣ а то й нá-бôръ, обѣцяючи оддати ажь въ осени, якъ що Господь уродить. Дымлять комины, вѣтерець наносить запахъ жареного...

Ажь отъ и зъ полудня повернуло, скоро й вечѣръ.

Поприбирано и въ хатахъ и на дворѣ. Въ коморѣ хозяйки подоставали зо скринь та бодень чисту бѣлизну и святкову одѣжь. Иконы въ хатахъ пообвѣшуванѝ шитыми рушниками, заквѣчанѝ квѣтками зъ паперу, голубцями, позасвѣчуванѝ лямпочки. У хатахъ панує якiйсь особливый запахъ не зовсѣмъ просохлои глины, свѣжо спеченого тѣста и смаковитого духу жареного мяса. Столы накритѝ новыми настôльниками и на нихъ у великихъ деревяныхъ мискахъ або въ ночовкахъ стоить свячене. Жовта внбирного тѣста паска, наче коровай убрана шишкою и вѣнцемъ попритыкаными прутиками свяченои вербы, печене зъ роздутымъ начинкою животомъ порося, зъ хрѣномъ у выщереныхъ зубахъ и зъ закарлюченымъ хвостикомъ, шматокъ сала, хлѣбъ, пляшка горѣлки, маленькiй узличокъ соли. Все те доладно зложене и перекладане червоными крашанками. Тамъ же лежить и гострый кôнчастый нôжь-колѣй. Се все понесеть ся святити до церкви. Ножемъ-колѣмъ посвяченымъ опôсля колють и рѣжуть усяку животину, нимъ же хозяйки, лягаючи спати, передъ тымъ якъ гасить свѣтло, хрестять ôкна, дверѣ и челюсти печи, охороняючись одъ вступу въ хату злого духа. Чи се святѣнѥ ножа ѥсть память тiѥи поганьскои давнины, коли ще старымъ богамъ приносились кровянѝ жертвы, чи се маѥ спôльнôсть зо святѣнѥмъ гайдамацкихъ ножôвъ часôвъ колѣѣвщины, не берусь розгадувати. Бачивъ я разъ кôнчастого ножа на подобу турецкихъ малыхъ запоясникôвъ у мѣднôй похвѣ зъ костяною втопленою у похву ручкою, на 8—9-дюймовôмъ лезѣ котрого було нарѣзьно написано: „сѡѡрѣженѝ Ѳ Лѧха“. Чи нôжь той „сооруженъ“ якимсь „Ляхомъ“, чп въ оборону одъ Ляха — не стану доказувати. Тай на слѣдъ розводитись надъ симъ орудiѥмъ смерти, коли рѣчь иде про те, якъ Христосъ смертiю смерть поправъ и навѣть сущимъ въ гробахъ животъ даруваръ.

Наставъ вечѣръ. На селѣ якось усе затихло и нѣкого не видно — усѣ по хатамъ прибирають ся. Зъ комôръ выходять чоловѣки у бѣлыхъ сорочкахъ, у вальквряхъ, або, де ихъ нема, то на полу по-за выбѣляными и попôдвожуваными мережисто печами приодягають дѣтвору, що збираѥть ся до церкви. Мати змагаѥть ся зъ дочкою-дѣвкою, уговорюючи ѥ̀ не взувати червоныхъ чобôтъ зъ колодочками, щобъ не покаляти ихъ грязею; дочка упевнюѥ матѣрь, що теперь скрôзь сухо, що она зъ дѣвчатами пôйде не по шляху а на впростець межею, а тамъ по селу на кладки и городами. Парубокъ нишкомъ пытаѥ у сестры дѣвки стёжку ту, що ѥму на заговины причепили замѣсць колодки. Сестра, гараздъ розумѣючи, щó се выказуѥ, дôстаѥ ѥму стёжку зъ намотаного вороха своихъ биндъ, пôдсмѣюючись. Стара бабуся, що отсе тôльки зъ дѣтьми привезли ѥ̀ одъ церкви одъ плащаницѣ, бо она цѣлый тыждень говѣла, завѣрчуѥть ся у намѣтку (може се вже въ останнѥ прийдеть ся ѣй почути „Христосъ Воскресе“) и уговорюѥ малыхъ онукôвъ не пустувати; обѣцюѥ имъ привезти въ ранцѣ красне яѥчко.

IV. Великдень.

Темно на дворѣ, свѣтить ся по хатамъ. Небо вызвѣздилось, щобъ ще не було морозцю до ранку. Тихо по селу. Нôчь.

А ось заскрипѣли однѝ-другѝ ворота, почулись людскѝ голосы и люде вырушили до церкви. Поѣхали возами по шляху. На возахъ поскладали свячене, понасажали дѣтей — дорослѝ идуть по-биля возôвъ, а иншѝ простяглись прямо черезъ гору межами. Дома позôстались тôльки хозяйки зъ малыми дѣтьми и зъ такими, що нѣ въ-вôщо озуть ся. Де тамъ уже имъ сердешнымъ, поморенымъ цѣлотыжневымъ поранѥмъ, выстояти службу Божу! И такъ ихъ порозломлювало! Молодѝ молодицѣ, що мають свекрухъ, тѝ попричепурювались, позавѣрчувались у намѣтки поверхъ парчовыхъ очѣпкôвъ и подались зъ усѣма до церкви. И они не згôршь свекрухъ наморились, та имъ ще соромъ зознатись у сьому.

Посередъ темрявы сяють пôдслѣпуватѝ ôкна деревянои церковцѣ, дзенькають невеличкѝ дзвоны. У церквѣ по цвинтарѣ и по пôдъ дзвôницею повно людей — и на папертѣ и ажь зъ ворôтъ за цвинтарь выпирають ся. По-за цвинтаремъ цѣлый таборъ воловыхъ и кôнныхъ возôвъ.

Отъ-отъ дочитають ся Христа. Дочитались. Засiяла церква ще бôльше зъ пôвночи, затрезвонили дзвоны и потомляный безсонною нôчью людъ стрепенувъ ся. Радôсно розголосилось по пôдъ церковною пôдшалёваною банею „Христосъ воскресе изъ мертвыхъ, смертiю смерть поправъ и сущимъ во гробѣхъ животъ дарувавъ“. Гучно, рубко на батюшчине „Христосъ воскресе!“ ôдповѣдують люде „во истинну воскресе!“ и другiй разъ и третiй разъ — и выходять зъ церкви. По надъ чубатыми, завѣрченими въ намѣтки, въ хустки и заквѣтчаными въ вѣнки головами пронесли зъ церкви хоругви й хресты. Кругомъ церкви на цвинтарѣ установляне свячене, а за нимъ стѣною стоять люде, затуляючи собою передосвѣтнiй вѣтерець, що забираѥть по за комѣры и у рукавы одежѣ, освѣжуѥ, тверезить усѣхъ и не гасить засвѣченыхъ при свяченому восковыхъ свѣчечокъ. Хоругви и хресты несуть парубки — се ихъ справа, посправляна на ихъ колядни грошѣ. Прихильнѝ до церкви добровольцѣ-пѣвчѝ выводять „Христосъ воскресе“, а батюшка благословляѥ и кропить святою водою выставляне свячене. Титарь зъ пономаремъ идучи слѣдкомъ за попомъ одбирають одъ кожнои миски и ночовокъ по двѣ крашанки и нагорѣлѝ свѣчечки. Тѝ, побиля которыхъ уже пройшовъ батюшка, убирають свячене, затыкаючи пляшки зъ горѣлкою и завязуючи миски у скатертѣ, и товплять ся до выходу зъ цвинтаря. Говôръ людскiй покриваѥть ся трезвономъ. Усѣ радôснѝ, прибранѝ у лучшу одежу. Степеннѝ люде христосують ся

дѣвчата те-жь христоскають ся зъ подругами-сестричками. Розôходять ся по дворамъ. Улиця повна возôвъ, людей. Просвѣтилось небо на сходѣ и невеличкѝ хмариночки плывуть попôдзолочуванѝ зъ низу промѣнѣмъ ще не выплывшого на небо сонця.

Весело йдуть святочнѝ богомольцѣ свѣжимъ ранкомъ, простуючи черезъ гору. Ще въ пôвъ дороги сонце наздогнало ихъ своимъ промѣнѣмъ и яснымъ свѣтомъ зъукрасило сю нарядну купу людей, що вытягнулась по обсохлôй зовсѣмъ межѣ. Жваво, бадёристо ступають попереду всѣхъ парубки въ чорныхъ ярчастыхъ свиткахъ, попôдперезуванѝ зеленими одескими поясами, зъ червоными стёжками у шитыхъ заполочью вузенькихъ комѣрцяхъ, въ высокихъ, смушевыхъ, чорныхъ та сѣрыхъ йоломахъ. За ними слѣдомъ дѣвчата цвѣтуть якъ квѣтки въ штуковистыхъ вѣнкахъ и зъ цѣлыми хвостами цвѣтистыхъ биндъ, въ картатыхъ плахтахъ, запятыхъ червоными якъ жаръ та голубыми запасками, що выказують ся зъ пôдъ переднѣхъ пôлъ свитокъ, рясныхъ-прерясныхъ зъ заду, въ червоныхъ зъ колодочками чоботяхъ — поспѣшають за парубаками пересмѣюючись, цѣкавенько выпрямившись — тôльки намисто та дукачѣ зъ хрестами побрязкують имъ коло шиѣ. Тутъ жé и молодѝ молодицѣ, приряженѝ у золотѝ парчевѝ очѣпки, у тонкихъ намѣткахъ. Не одна зъ нихъ завистливо, зъ жалемъ за своєю молодостею, дивить ся на передуючихъ дѣвчатъ и парубкôвъ. Далѣ уже идуть въ перемѣшку степеннѝ хозяйны и хозяйки, пôдбѣгцемъ поспѣшають пôдростки, чмыхаючи ногами, а вже позаду усѣхъ дыбають старѝ дѣды зъ палицями та присугибляннѝ бабусѣ, що не вмостились зъ малыми дѣтьми на возы, котрѝ поѣхали шляхомъ. Всѣмъ весело, радôсно; сонце свѣтить, ранній свѣженькій вѣтерець помаває стёжками парубкôвъ, биндами дѣвчатъ и намѣтками жѣнокъ; тремтять у горѣ жайворонки, пташки цвѣрѣньчать у побѣлѣлому одъ цвѣту терну; травичка молода зеленѣє... Ажь ось и своє село, розкидане по яру; привѣтливо бѣлѣють хаты, оболокомъ бѣлястымъ одъ цвѣту поширились пôдъ гору садки, жовто-зелено вкрылись вербами низы та левады — дѣтвора бѣжить на зустрѣчь або розсѣлась по призьбахъ, чекаючи нетерпеливо повороту своихъ зъ церкви.

Розôйшлись богомольцѣ по селу по хатамъ, позабирали зъ надъѣхавшихъ возôвъ свячене, христоскають ся зо своими домашнѣми; стара бабуся поки що вже дала найменьшому онукови крашанку и ôнъ сидячи на лежанцѣ уже потрафивъ заялозити собѣ губи червоною краскою. Въ хатахъ прибрано чепурно, покутя такъ гарно прибране образами и рушниками, мигтить лямпочка, легесенько похитують ся причеплѣнѝ надъ столомъ на ниткахъ папѣровѝ голубцѣ; хозяйка прибрана у чистôй бѣлôй сорочцѣ, вывязана новою хусткою, у горсетцѣ, накладає жару у ладанницю; усѣ роздягають ся зъ верхньои одежѣ, дѣвка бережно здôймає зъ головы и вѣшає на кôлочку вѣнокъ зъ биндами. Хозяинъ мыє руки, бере у хозяйки ладанницю и вкинувши туды зъ узятого зъ пôдъ образôвъ паперцю ладану, христячись и проказуючи „Христосъ воскресе!“ кадить передъ образами, надъ столомъ, по хатѣ, передъ челюстями печи; усѣ одповѣдують „во истину воскресе!“ Чинно, поважно... Ôнъ тутъ верховный жрець, голова усёму, ôнъ священнодѣйствує. Хозяйка наче на сторожѣ стоить побиля печи, сього семяного огнища-жертвенника. Се свôй домашній храмъ, свôй ôвтарь передъ своими пенатами.

Усадовлюють ся за стôлъ по чину: хозяинъ на передньому краѣ за столомъ, праворучь по-биля него стара єго мати, а тамъ старшѝ, якъ що єсть жонатѝ сыны, невѣстки, хлопцѣ, дѣвка, дѣтвора. Хозяинъ рѣже паску и розкладає єѣ усѣмъ, крошить свяченого поросяти, сала, де хто облуплює крашанки — усе на одну велику деревляну тарѣлку, хозяйка прибирає велику миску зо свяченымъ и примощуєть ся по лѣву-ручь побиля мужа.

Розговляють ся перше паскою, пôсля крашанками, а тодѣ вже иншимъ, що єсть. Тодѣ вже й по чарцѣ горѣлки выпють дорослѝ и тодѣ приймуть ся за борщь. Хозяйка, та ще, якъ що єсть, котра зъ невѣстокъ подають страву, въ хатѣ тихо, нѣхто не балакає, хиба тôльки панъ-отець що скаже, то дѣвка прицытькає дѣтвору, що нѣякъ не всидить и за столомъ спокôйно.

Отъ и пообѣдали... Встають и степенно хрестять ся, Богу дякують тôльки, бо у селянъ нема звычаю дякувати своимъ домашнѣмъ за страву — дякують тôльки въ гостяхъ. Може се походить зъ того, що усѣ семьяне своєю посильною роботою дбають той хлѣбъ, що ѣдять.

Пôсля обѣдъ старѝ збирають ся одпочити, молодожонъ сынъ зъ молодицею идуть до тещѣ въ гостѣ, дѣтвора одôбравши одъ матери крашанки, выпираєть ся юрмою зъ хаты, цокаючи объ переднѝ зубы крашанками, ковтають ся ними помѣжь собою або бѣжать до сусѣдскихъ дѣтей гулять, ковтатись цѣлыми яйцями, грать ся въ покотюхи битыми. Парубокъ знов вдягаєть ся въ нову свиту, пôдперѣзуєть ся зеленымъ поясомъ и настобурчивши йоломъ у сѣняхъ выпрошує у матери або сестры-дѣвки двѣ крашанки. Дѣвка выйшла за дверѣ и прислонюючись одъ сонця долонею, выглядає, чи не видно подругъ-сестричокъ, що помѣнились зайти за нею, идучи до каплицѣ на цвинтарь.

V. Великодній забавы.

Ясный погожій день, высоко пôдбилось сонце и освѣчує усе село. Не чуть буденного стукоту сокиръ и перекликôвъ. Коло ворôтъ купками дѣтвора метушить ся зъ крашанками, та онъ тôльки старый ажь бѣлый слѣпый литвинъ сидить у бѣлôй сорочцѣ, грѣеть ся на усонѣ. Онъ по улицѣ степенно идуть молодожоны, що побрали ся у зимнѝ мясницѣ. Ôнъ хисткій, молодый зъ тôльки що засѣянымъ вусомъ, пôдперезаный, у вымащеныхъ дёгтемъ чоботяхъ зъ запыленими передами, зъ завернутою у хусточку паляницею пôдъ лѣвою рукою, выступає ступнѣвъ на два впередъ своєи молодицѣ. Она вывязана новою хусткою, гарна та пышна якъ повная рожа, иде рядомъ трохи пристаючи, придержуючи лѣвою рукою полу новои рясноі свитки. Бѣлѣє у неи подôлокъ мережанои ляхôвкою пôдтычки, яскраво сяють червонѝ чоботы. Порôвнявшись зо старою бабусею, що выйшла до ворôтъ споглянути на дѣтвору, ôнъ зъ повагомъ ухиляє йолома и каже: „Христосъ воскресе!“ То-жь само каже й молодиця, уклоняючись на ходу бабусѣ самою тôльки головою, не згинаючи спины.

— „Воистину воскресе, дѣтки!“ одповѣдує бабуся, проводить ихъ очима и пытає старшенькои онуки-дѣвчинки: „Чиѣ се молодѝ?“

— Се Галька Явтушенкôвска, що выдана за Гапоненкового Грицька — розказує дѣвчинка.

— Ага! А, знаю! Ачь якѝ! шамкотить бабуся.

Онъ на бѣлому тлѣ хатнёи стѣны наче змальована

квѣтка зайснѣла цвѣтисто убрана дѣвка, а по-биля воротъ у тѣни жовто-зелено опушенои старои вербы цѣлый пучокъ яскристо-цвѣтно поубираныхъ дѣвчатъ. Сѝ зайшли за подругою. Та мотнулась въ хату, надѣла вѣнокъ зъ биндами, тихо ступаючи, щобъ не розбудити батька, поправила вѣнокъ передъ умазанымъ у стѣну шматочкомъ зеркальця и завязуючи у хустину поданѝ матѣрью крашанки, иде зъ хаты. Ласкавымъ окомъ провела єѣ матѣнка, причинила за нею сѣнешнѝ дверѣ и глянувши ще разъ у ѳкна на свою донечку, мостить ся на лавѣ трохи спочити.

Зеленѣє трава на выгонѣ, выбрыкують по нѣй чорнѝ гарненькѝ ягнята, жовтѝ якъ шафранъ гусенята то тамъ то сямъ пасуть ся пѳдъ приводомъ шипучого зъ вытягнутою по-низу шиєю гусака, дѣтвора-пѳдпаски зѳбрались купкою, сидячи на зеленѳй травичцѣ. Одъ каплицѣ доносить ся ляскане невеличкого дзвоника, до котрого уже добрались хлопята, що хотять также трезвонить, якъ чули въ церквѣ.

Туды то до каплицѣ на той лякъ дзвоника зѳходять ся усѣ, хто выбравъ ся зъ дому: збѣжить ся дѣтвора, пѳдѳйдуть гуртомъ дѣвчата, зайдуть идучи одъ тещѣ молодожоны, причвалають усѣ. Дѣтвора стрепенула ся на лякъ дзвона и спѣшно городами збѣгаєть ся туды. Туды-жь простують и дѣвчата. Проходячи по-биля кузнѣ, де купою стоять парубки, дѣвчата здоровкають ся, дивлячись у землю: „Христосъ воскресъ“! Хлопцѣ ухиляючи йоломѳвъ, одповѣдують „Воистину воскресъ!“

— Отсе тѳлько й буде? — зачѣпає одинъ дѣвчатъ.

— А то-жь ще чого вамъ?! — одповѣдає одна смѣливѣйша.

— Якъ се чого? А христоскать ся!....

Дѣвчата засоромились.

— Та хиба-жь намъ до васъ пѳдходить?! — одбиваєть ся усе та сама цокотуха.

Хлопцѣ перемѣшують ся зъ дѣвчатами и знимаючи шапки, по тричѣ цѣлують ся, христоскають ся. Дѣвчата позасоромлювались, почервонѣли, одна сама себе не тямлючи, христоскаючись зъ чужими, нацѣлилась похристоскатись и зъ братомъ, що бувъ мѣжь парубками, и симъ розсмѣшила усѣхъ.

Дѣвчата зновъ одбились у особливу купу и переглянувшись зъ парубками пѳшли до каплицѣ, зъ-де-рѣдка озираючись на выбухи парубоцкого розголосого реготу.

Трохи згодомъ парубки, не змовляючись, а такъ однѳхѳтю подались и собѣ до каплицѣ. Мало по малу туды зѳходить ся все село. Тутъ христоскають ся, розсаджують ся купами — степеннѝ хазяины, жѣночки-цокотухи, старѝ дѣды и бабы; дѣтвора то купкою зѳбралась, граєть ся у покотюхи, то бѣгає кругомъ каплицѣ, пустуючи. Дѣвчата посторонь ѳдъ хлопцѣвъ стоять розцвѣченѝ, наче пукъ квѣтокъ; чорнѣє юрба парубкѳвъ. Пяныхъ нема сьогодня и нѣхто не йде до шинку; се одинъ тѳлько празникъ у году, коли люде суцѣльне святять ёго „Господеви Богови“. Мѣжь дорослыми иде рѣчь про те, хто якъ упоравъ ся зъ сѣйбою, якъ торѳкъ ще тѳлько пѳсля провѳдъ вырушали въ поле, у кого не стає пашѣ, коли задумують докѳнчивши сѣйбу вырушати чумаки, якъ управлятись зъ паньскою землею, що громада узяла въ посесію, де у якому лѣску становить на лѣто пасѣки, якъ ѣхати на Юра у Стенанцѣ на ярмарокъ; — рѣчь за рѣчью плыве поважно, зъ тиха. Корпають паличками землю, посмоктують черепянѝ люльки, обличя задуманѝ, поважнѝ, шапки позсованѝ на потылицѣ, хиба тѳлько той, що ускаржуєть ся на свѳй недостатокъ пашѣ, рухомъ головы здвигне йоломъ зъ заду на лоба, та усією пятернею пошкребе у потылицѣ. Сьогодня-жь починають уже рѣчь про чередника, але щось и замовкли про се. Бачте, нѣчого объ сѣмъ розводитись сьогодня: про се буде рѣчь на дняхъ по-биля корчмы: тамъ одъ разу рѣшить ся се дѣло и тамъ-же заразъ и могорычь. А сьогодня що!! Тѳльки побалакають, а дѣйснои скрѣпы дѣла безъ могорычу не буде.

Мѣжь жѣнками йде безконечна рѣчь про те, якъ телилась корова; якъ не договѣвши ободилась невѣстка; якъ сорока зъ покладу краде яйця; якъ понѣсши до ткачихи пряжу, прийшлось позычати у кумы Хвеськи пѳвмѳтокъ; якъ батюшка ходячи на страшнѳй зъ молитвою, заставъ Цимбалку у печи, коли саме чирѣнь выкладала. „Лежу уже нѣ жива нѣ мертва, тѳльки ноги зъ челюстей сторчать — якъ його тамъ вылазити при ньому!“

Розказують, якъ и коли управились зъ розсадою, якъ одкрывали зимовѝ грядки, якъ становили опару на паски, якъ лупились гусенята.... про все балакають, и не переслухаєшь, — якъ вода бурчить, текуть ихъ речѣ. Трошки на осторонѣ зла свекруха судить невѣстку и сваху. Выразисто поблыскують очи, наче гадюка шипоче злыми стиснутыми губами, додаючи выразности мовѣ прикивомъ головы. Та, що слухає, тѳльки хитає головою та пѳдводить очи.

Онде молодѝ молодицѣ зъ немовлятками, прибраными у цвѣтистѝ зъ нашитыми квѣтками шапочки и обгорнутыми въ приполы свитокъ, те-жь ведуть свои речѣ про те, якъ о н о було захворѣло, якъ кликали до н ё г о стару Гороблиху пристрѣтъ выливати, якъ одшѣптували крикливцѣ. Речѣ нѣжнѝ: „моя матѣнко“, „ono сердешне“, „серденько“, „манюсѣньке“, „янголятко“ — чути у тыхъ розмовахъ. „Нашѝ“ „батько“, „мѳй“, „зовиця“, „дѣверь“ попадають ся не менше часто.

Зъ купы дѣвчатъ по заду каплицѣ доносять ся несмѣлѝ ноты пѣснѣ: нѣхто не бере на себе почину, хоть сьогодня и г о д и т ь с я проспѣвати де-що. А ось стара Янчиха, уставниця усѣхъ сѣльскихъ обрядкѳвъ, одзываєть ся до дѣвчатъ:

— Вы се що-жь, дѣвки?! Чому не починаєте водить танокъ та спѣвать? Починайте!

Дѣвчата ще трохи позмагались, кому выводить, и почали побравшись за руки коломъ. — „Ой кѳзле мѳй, кѳзле, зѳйди рано! Ой кѳзле мѳй, кѳзле! прийди Мало(?)“.

Сей незрозумѣлый теперь выкликъ повторяють безъ кѳнця и ходять коломъ. Перестануть трохи, порадять ся и зновъ побравшись за руки затягнуть: „Ой ш у м ъ ходить по дубровѣ, а ш у м и х а рыбу ловить!“ Напѣвы протяжнѝ зъ выкликами, чисто обрядовѝ. До ш у м а уже пристають и парубки. Водячи ш у м а кружать ся швидко, розтягаючи якъ можно ширше коло.

Молодѣжь усе бѳльше втягаєть ся въ спѣвы и танки; змаганя, кому починать, уже не чуть; усѣ ожившяни, почервонѣли, розжеврились. Коженъ парубокъ примостивъ ся по своѣй вподобѣ по-биля дѣвки, щиро стиснувши держить єѣ за руку. Єи стрѣчка у комѣрѣ доказує, що ѳнъ єи не забувъ за пѳстъ. Електричный токъ зо всією силою проходить по колу, по тымъ живымъ елементамъ гальваничного ланцюха, и вызыває въ нихъ нове почутє житя и любощѣвъ. Ш у м ъ протѣкає по жилахъ и суставахъ, розбужує занѣмѣлу за зиму кровь, и отъ сей танокъ змѣняєть ся к о р о л е м ъ. Зновъ зчѣпляєть ся коло, але одного зъ парубкѳвъ выпхнули зъ раду, и ѳнъ

ходить за коломъ, котре крутить ся мѣри пôдъ ладъ протяжнои пѣснѣ:

Король!
Коло городу ходить король!
Всѣхъ дѣвчатъ выбираѥ —
Король!

И ôнъ выбираѥ свою избранницю, цѣлуѥ єѣ и становить ся рядомъ зъ нею въ коло на змѣну одгоненого одъ неи парубка, котрый въ свôй чередъ выходить за коло.

Мало по малу спѣвы и танки молодѣжи звертають на себе увагу усѣхъ; усѣ дивлять ся на нихъ, и я нѣколи не чувъ, щобъ кого зъ челяди посудили або охаяли. Дивлять ся мовчки; на сѣй спѣваючôй и водячôй танки молодѣжѣ зъосереджуѥть ся у сей великій день веснянного свята увага всѣхъ, наче у сихъ дѣяхъ и єсть суть сего празника. Малй дѣвчата осторонь те-жь водять танки и спѣвають-пищать тоненькими голосками.

Тымъ часомъ сонце схиляѥть ся къ заходу, тѣни одъ каплицѣ и могильныхъ хрестôвъ усе довше простягають ся, де хто пригадуѥ вже про якусь домашню турботу и пôднимаѥть ся ити до господы, де якй зазывають ся до себе. Кôнчаѥть ся обрядове свято. Молодѣжь закôнчила безконечного короля, потопталась наче нараджуючись и знов зчѣпляѥть ся за руки, але вже не въ коло, а простягаѥть ся довгимъ рядомъ. — Бѣжать у довгои лозы. Передній парубокъ бѣжить впередъ, вытягаючи рядъ поки можно; самый задній зъ ряду парубокъ чи дѣвка бѣжить тодѣ, звиваючи рядъ, по пôдъ руки переднои пары и за собою провадить усѣхъ и вытягаѥ знов рядъ поки можно. Задній стали переднѣми, передній заднѣми. Знов звиваѥть ся рядъ и пробѣгаѥ по пôдъ руками переднѣи пары. Оттакъ то вытягаючись рядомъ, то звиваючись цвѣтистымъ клубкомъ, зъ регôтомъ и выкликами молодѣжь збѣгаѥ одъ каплицѣ зъ горы у село и ажь въ половину села, де вже розрывають рядъ и розходять ся по дворамъ. Симъ и закôнчуѥть ся сей празникъ весны.

Борисъ П—слій

Павловске на Дону, 30 сѣчня 1884 року.

ДУМКА.

Пй скелѣ могучй хоть часъ розбѣѥ
И пыломъ въ просторѣ розвѣѥ,
И лѣсъ потрощить, снѣгомъ лугъ замете,
То сила жива не змалѣѥ.

Розбита пылина въ кругъ творôвъ вôйде
Новымъ, все новымъ сотворѣнѣмъ;
Гниль змѣнить ся въ зелень и въ цвѣтъ зацвите
Пôдъ сонечка теплымъ промѣнѣмъ.

И людскеѥ горе — лишь путь до добра!
Хочь людскôсть ще двига' оковы,
Колись и зъ затвердлыхъ душь спаде кора,
Розтаѥ пôдъ жаромъ любови.

Юлія Шнайдеръ.

КОРОТКА ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

(Дальше.)

2. Грамоты.

а) Грамоты князя Льва.

Въ XVI. и XVII. вѣкахъ появилось 9—10 грамотъ, котрй приписувано Галицкому князеви Львови Даниловичеви, щó подавъ ихъ въ хосенъ рôжныхъ особъ и церквей. Важнѣйшй изъ сихъ грамотъ суть отъ-сй: 1) Грамота, дана монастыреви св. Спаса на село Страшевичѣ и Созань монастырь св. Михаила, писана вô Львовѣ 1291. р. 8. жовтня въ пятницю; 2) грамота, дана владыцѣ Антонію на посѣданѥ монастыря Лаврова, писана въ Перемышли 1291. р. 8. жовтня; 3) грамота, дана соборнôй Крилоскôй церквѣ Успенія пресв. Богородицѣ, писана въ Галичи 1301. р. 8. марта, и. и.[1]) — Критичный оглядъ тыхъ грамотъ доказуѥ, що они майже всѣ суть фабрикатомъ пôзнѣйшихъ часôвъ, коли именно урядъ польскій домагавъ ся ôдъ нашихъ предкôвъ доказôвъ, що они недвижимй добра посѣдають правно. Тому отже, що первѣстнй грамоты, выданй колись рускими князями та иншими добродѣями на законне посѣданѥ тыхъ дôбръ, въ часѣ нападôвъ татарскихъ запропастились, посѣдателѣ дôбръ постарали ся о грамоты новй. Изъ грамотъ князя Льва єсть автентичною лише грамота, дана монастыреви св. Спаса на село Страшевичѣ и Созань монастырь св. Михаила, писана вô Львовѣ 1291. р. 8. жовтня въ пятницю. Затвердивъ же єѣ польскій король Жигимонтъ Августъ. Автентичною уважаѥ сю грамоту проф. Шараневичъ,[2]) крилошанинъ же Петрушевичъ почитуѥ всѣ такъ-званй Львовй грамоты пôдложными.[3])

б) Грамоты литовско-рускй.

Грамоты тй появились вже передъ 1386. р., колито полуднево-захôдну Русь сполучено зъ Польщею. Сюды належать именно отъ-сй грамоты:

а) Договорная грамота литовскихъ князѣвъ Евнутія, Кейстутія и Любарта Гедыминовичѣвъ, Юрія Наримунтовича и Юрія-Коріятовича зъ польскимъ королемъ Казимиромъ и зъ мазовецкими князями Семовитомъ и братомъ єго Казимиромъ, сынами Тройдена, 1350. р.

б) Купчая грамота, котрою купивъ панъ Петрашь дѣдицтво у Анны Радивонковои, 1359. р.

в) Купчая грамота, котрою купивъ панъ Петръ Радзѣйовскій дѣдицтво Пнеколтъ[4]) у Шульжичѣвъ, 1366. р.

г) Грамота пана Оты, старосты рускоѣ землѣ пану Вятславу Дмитровскому на дворище, котре ôнъ купивъ зъ землею и ужитками, 1371. р.

д) Жалованная грамота литовского великого князя Александра Витовта Кейстутовича Василю Кара-

[1]) А. Петрушевичъ, „Галицкій историческій сборникъ, издаваемый обществомъ галицко-русской Матицы". Выпускъ II. Львовъ 1854; стор. 82—86. Пять грамотъ, щó зовуть ся Львовыми, выпечатано въ сѣмъ збôрнику, стор. 145—172.

[2]) „Szkoła". Pismo poświęcone sprawom szkół ludowych, średnich, tudzież seminaryów nauczycielskich. Tom III, 1869. Nr. 16. 17. „O źródłach, służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego" przez Dra Izydora Szaraniewicza; str. 265.

[3]) „Галицкій историч. сборникъ", II, стор 82. 83.

[4]) Пнеколтъ, теперь Пникутъ, село належаче до латинскои капитулы въ Перемышли.

чевскому о призволенію єму въ подôльскôй земли заснôвати нове село Княжу-Луку, 1383. р.

е) Грамота пана Михаила Иванковича, котрою ôнъ заставивъ Остапкови Давидовскому своє село Черепинъ[1]), 1386. р. — и иншй.[2])

Почавши ôдъ XIV. вêку списано на Руси багато рускихъ грамотъ, привилегіêвъ, котрыми правнй ôдносины нашихъ предкôвъ до литовского и польского ряду бували упорядкованй, а приватнй посêданя ôдъ нарушеня убезпеченй. Сюды належать такожь судовй акты, списанй въ справахъ спôрныхъ та въ случаю нарушеня правъ личныхъ и майна приватного.

Небавомъ по 1386. р. основано Метрику руску. Сю институцію заведено при королêвскôй канцеляріи польскôй для вписуваня административныхъ и судовыхъ актôвъ, выходячихъ ôдъ короля и такожь ôдъ генерального сойму для воєводствъ Кіêвского, Волыньского, Брацлавского и, опôсля, Чернигôвского. Всѣ дѣла вписувались въ книги тои Метрики въ языцѣ рускôмъ.

Найновѣйшй дослѣды доказали, що на Руси Червонôй писано грамоты рускй межи р. 1340—1430; по роцѣ 1430. ажь до 1506. р. не появивъ ся тутъ нѣ оденъ документъ въ языцѣ рускôмъ, бо на соймѣ въ Єдльнѣ (1433) рѣшено завести въ нашôй батькôвщинѣ институцію права польского. Про-те ôдъ 1435. р. въ воєводствѣ рускôмъ писано всѣ акты судôвъ земскихъ и городскихъ въ языцѣ латиньскôмъ. Доси выпечатано звышь 2.000 документôвъ, писаныхъ на Руси Червонôй межи р 1340—1506., и въ сêмъ числѣ єсть тôлько 47 грамотъ рускихъ; всѣ прочй, крôмъ кôльканайцяти нѣмецкихъ документôвъ, писанй въ языцѣ латиньскôмъ.[3])

3. Литература апокрифична.

Межи-тымъ, коли церковна литература апокрифична переважно утворилась изъ легендъ, ôдносячихъ ся до библійнои исторіѣ старого и нового завѣта, свѣтска литература сего рода основувалась на астрологіи, на вѣрѣ въ чары, сны и стрѣчу, або й на практичнôмъ досвѣдѣ. Книгами, заказаными церквою, були отже: *Остромія* (Астрономія), *Чаровникъ*, *Сносудець*, *Путникъ*, *Звъздочетець*, *Зелейникъ*, *Колядникъ* и и. Въ „*Зелейнику*“ читаємо н. пр. отъ-се: „*Аще у кого будеть бѣльмо на глазѣ*,[4]) *кобылє молоко съ медомъ, помажи онѣми бѣльмо, и сгонить съ ока. — Аще кто болить, то тѣстомъ всего помажи теплымъ, лице, руць и ногъ и псу дай: аще ясть, то живъ будеть больный; аще не ясть, то умреть. — Зубы болять, луковѣє листвіе*[5]) *топити въ винѣ съ медомъ, подержи въ устахъ и испивай въ винѣ. — Аще который человѣкъ чахнеть*[6]) *ходя, — ни оживеть, ни умреть: маія мѣсяца въ 5. день зарѣзати корову, да лѣсти на локтяхъ въ брюхо вплоть*[7]) *до горла, минешь болѣзнь єго. — Аще у кого будуть волосы желты, журавлиныя яйца мѣшати съ виномъ и будуть черны.*“

Слѣдує наконець єще взорець „*Колядника*“: „*Аще будеть рождество Христово въ недѣлю, зима добра, а весна дождева, жатва сухая, — скоту язя*[1]), *меду и вина много, юнымъ пагуба. Аще будеть рождество Христово въ понедѣлокъ, зима добра, а весна ведрена*[2]), *потомъ дождеве будуть, обиліе всему миру, язя напрасна, а смерть многа*“ и т. д.

Всякій схоче признати, що сеся литература не звелась до сегодня, и що про-те въ просвѣченôмъ вѣцѣ XIX. можь повторити звѣстнй слова одного грамотѣя зъ вѣку XIV.: „*Та творять не токмо невѣжи но и вѣжи*“...[3])

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

Загальный поглядъ историчный и литературный.

Русь литовска, сполучена зъ Польщею (1386), не зазнала щаснои долѣ въ житю суспôльнôмъ и народнôмъ. Автономичнй єи институціѣ зъ годомъ-перегодомъ ишли пôдъ ладъ польскôй шляхетчинѣ, що́ намагалась на Руси завести свои порядки. Въ оборонѣ нашои батькôвщины станули въ сêмъ періодѣ деякй князѣ литовско-рускй, бо нарôдъ бувши приголомшенымъ дикою Татарвою, не мôгъ такъ скоро прочуняти, щобы вже тогдѣ зберегавъ свои народнй святощѣ ôдъ непохибнои затраты. И такъ противъ короля Ягайла и самовôльного змаганя политики польскои повстає навперед рôдный єго братъ, Свидригайло, котрый при помочи Руси бажавъ розôрвати унію Литвы зъ Польщею и статись самостôйнымъ володаремъ руско-литовскимъ. Але-жь такй пляны Свидригайла помѣшавъ чи-мало стрыйный єго братъ Витовтъ Кейстутовичь, що́ бувъ великимъ княземъ литовскимъ. Вже на соймѣ въ Городлѣ надъ Бугомъ (1413) Ягайло и Витовтъ та паны польскй и литовскй, охрещенй на вѣру латиньску, рѣшали про Русь безъ Русинôвъ; се бо постановлено на тôмъ соймѣ, що всякими правами корыстувати-муть ся тôлько паны вѣры латиньскои, мѣжьтымъ коли православнй въ соймахъ засѣдати не можуть. Все-жь таки Витовтъ не хотѣвъ зависѣти ôдъ Польщѣ; впрочôмъ нѣмецкій цѣсарь Жигимонтъ не радо дививъ ся на такого сильного сусѣда, якимъ була Польща, сполучена зъ Литвою. Жигимонтъ бажавъ отже поставити Витовта королемъ, ôддѣлити Литву ôдъ Польщѣ и ôдтакъ уменшити перевагу, яку Польща надъ Уграми и Прусами була осягнула; ба й самъ Ягайло вже радъ бы бувъ, щобъ єго ôтчина, се бъ-то Литва, ôдъ власти польскои шляхты вызволилась. Такъ отже межи Жигимонтомъ, Витовтомъ и Ягайломъ умовлено зъѣздъ монархôвъ до Луцка на Волыни въ день Богоявленія 1429 р. Крôмъ сихъ трохъ володарѣвъ зъѣхались туды єще даньскій король Ерихъ XIV., великій князь московскій Василь II., магистры ординôвъ нѣмецкого и ливоньского, посолъ папы Андрѣй Доминиканець, ханы заволжскій и перекопскій, господарь волоскій, послы грецкого цѣсаря Іоанна Палеолога та й иншй князѣ. Але паны польскй, видячи въ тôмъ пôдвысшеню Витовта загроженє унiѣ, противились пляпамъ монархôвъ и перехопивши у Львовѣ послôвъ цѣсаря, що́ ѣхали зъ Риму, ôдобрали имъ корону и порубали єѣ въ куснѣ[4]). Не довго опôсля Витовтъ умеръ (1430), занедужавши зъ журбы. Держава єго простягалась ôдъ моря Балтицкого и заливу Финьского ажь по Чорне море. Про него Русь не згадувала

---

[1]) Черепинъ, село въ повѣтѣ Львôвскôмъ.

[2]) „Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ Галицко-Володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, съ второй половины XVI. столѣтія“, издалъ Яковъ Ѳ. Головацкій. („Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. 1865. 1 стор. 181—200; II. стор. 36—56; III. стор. 135—157.

[3]) Zygmunt Lisiewicz, „Język urzędowy na Rusi czerwonej między r. 1340—1506“. (Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek do „Gazety Lwowskiej“. We Lwowie. 1886. Tom XIV.; str. 255—256)

[4]) глазъ — око; [5]) луковое листвіе — листє зъ чôсноку; [6]) чахнути — сохнути; [7]) вплоть — цупко, сильно; вплоть до горла — ажь до самого горла

[1]) язя — недуга; [2]) ведреный — погôдный; [3]) Историч. Христоматія Буслаєва, стор 520.

[4]) „Лѣтопись литовская“ (Pomniki do dziejów litewskich — ze brane przez Teod. Narbutta. Wilno 1846; str. 44).

добрóмъ: ôнъ бо бажавъ запропастити автономію рускихъ земель и въ загалѣ не спріявъ Русинамъ.

Здавалось, що Русь двигне ся зъ упадку, коли по смерти Витовта на тронъ литовскій вступивъ Свидригайло. И ôнъ забажавъ короны королѣвскои, и про-те порозумѣвъ ся въ тôй справѣ зъ цѣсаремъ Жигимонтомъ и зъ рицарями ордина нѣмецкого; такожь приклонивъ Волохôвъ и Татаръ на свою сторону. Ôнъ володѣвъ Литвою, Волынею и схôдною частею Подôля; але противъ сего великого князя, щó спріявъ Руси, повстали прихильники уніѣ Литвы зъ Польщею. По ихъ воли займивъ литовскій тронъ братъ Витовта Жигимонтъ, и опôсля не мôгъ вже Свидригайло добитись до своихъ правъ, хоча въ єго имени славный богатырь того часу, Федько князь Острожскій, Полякôвъ на Подôлю поборювавъ[1]).

Коли-жь литовска Русь нерôвными силами боролась зъ Польщею про свою самостôйиôсть, то галицка Русь похилилась пôдъ могучою кормигою Польщѣ, неначе трава въ степу пôдъ косою. Се бо на соймѣ въ Єдльнѣ (1433) Ягайло прилучивъ сю Русь яко провинцію до Польщѣ, изъ-за чого наша батькôвщина втративши останки автономіѣ уважалась воєводствомъ польскимъ, щó стояло пôдъ польскою управою и польскими законами.

Въ боротьбѣ зъ Жигимонтомъ, великимъ княземъ литовскимъ, Свидригайло не мавъ щастя, и про-те бувъ ôнъ приневоленый жити надъ Прутомъ въ добрахъ своихъ на Руси Червонôй. Якъ же князѣ Чорторыйскî та иншî паны литовско-рускî, вбивши Жигимонта (1440), спонукали Свидригайла вернутись въ Литву и добиватись до трону, то не вмѣвъ ôнъ покорыстуватись до гôдною порою и живъ опôсля тихо въ Луцку, де й вмеръ 1452 р.

Крôмъ Свидригайла вступались ôдтакъ за права Руси ще й славнî князѣ Олельковичѣ. Казимиръ Ягайловичь, великій князь литовскій, ôдновивъ князѣвство Кіѣвске (1440), надавши єго Олелькови, сынови князя Володимира Ольгердовича, котрого зъ Кіѣва усунувъ бувъ Витовтъ, поставивши княземъ Скиргайла Ольгердовича. Якъ же Скиргайло вмеръ (1396), то Витовтъ назначивъ въ Кіѣвѣ свого намѣстника. Олелько, ставши Кіѣвскимъ княземъ, бувъ справдѣ щирымъ заступникомъ Руси супротивъ змаганя польского. По єго смерти (1455) двигали Русь изъ загибели два єго сыны, Семенъ и Михайло. Казимиръ, великій князь литовскій, давъ старшому Семенови Кіѣвъ тôлько въ досмертну державу, а Михайлови признавъ єго батькôвщину Копыль и Слуцкъ. Семенъ Олельковичь бувъ вельми дѣяльный въ хосенъ Кіѣвщины: здвигъ столицю изъ руины и ôдновивъ печерскій монастырь. По єго смерти (1471) король Казимиръ поставивъ въ Кіѣвѣ воєводу. Першимъ Кіѣвскимъ воєводою бувъ Мартинъ Гаштолдъ, про котрого осталась приповѣдка: „Король давъ, Гаштолдъ взявъ“.

Противъ порядкôвъ польскихъ на Руси що-разъ бôльше змагало ся невдоволенє. Рускî князѣ зворушились и вчинили заговôръ противъ Казимира. Проводыремъ невдоволеныхъ бувъ князь Михайло Олельковичь; але заговôръ ôдкрыто и сему смѣливому князеви ôдрубано голову (30. серпня 1482) передъ воротами литовского замку въ Кіѣвѣ.[1])

Останнiй разъ противъ польскон кормиги повстали рускî князѣ пôдъ проводомъ князя Михайла Глиньского, воєводы Кіѣвского. Коли 1507. р. ôдобрано єму воєводство, то въ порозумѣню зъ Василемъ Ивановичемъ, великимъ княземъ московскимъ, загадавъ ôнъ ôдорвати ôдъ Литвы рускî землѣ, и вôзвавъ рускій нарôдъ, щобы ôдступивъ ôтъ Литвы и горнувъ ся пôдъ єго хоругвь. Однако крôмъ Кіѣвлянъ майже нѣ оденъ городъ рускій не приступивъ до повстаня, та й князѣ ôдтягались ôдъ заговору. Побачивши, що Москва не щиро єму спріяє, ставъ Глиньскій тайкомъ зноситись зъ польскимъ королемъ Жигимонтомъ I.; коли-жь великій князь московскій про се дôзнавъ ся, то велѣвъ єго увязнити. Хоча же заходами нѣмецкого цѣсаря Максимиліяна выпущено Глиньского на волю, то въ Москвѣ видѣли въ нѣмъ чоловѣка небезпечного: старцеви вылуплено очи и засуджено на досмертну вязницю.

Такъ отже рускимъ князямъ не повелись самостôйнî змаганя противъ самоволѣ польскои, бо маса люду не станула рѣшучо по ихъ сторонѣ. Бувши побореною тяжкимъ лихолѣтємъ, не здужала она єще пôднестись до тои самовѣжи, щобы выступити зъ протестомъ противъ чужои безправнои власти. Ажь въ вôйнахъ козацкихъ горнувъ ся людъ пôдъ хоругви тыхъ славныхъ лицарѣвъ, щó зберегали волю ôдъ загибели.

Коли-жь не стало тыхъ рускихъ князѣвъ, щó не могли погодитись зъ наслѣдками политичнои уніѣ, то вже лекше було Польщи осущити заповѣтнî свои бажаня. На соймѣ въ Люблинѣ (1569) довершилось дѣло уніѣ Литвы зъ Польщею, яке розпочалось було въ рокахъ 1386 и 1413. Ôдорвано отже ôдъ Литвы землѣ рускî (воєводства Волыньске, Брацлавске и Кіѣвске) и яко провинціѣ включено въ складъ королѣвства польского. Червона Русь належала до Польщѣ ще ôдъ часôвъ польского короля Казимира Великого. Правда, що сейчасъ основано трибуналъ Люблиньскій, котрый мавъ бути высшою инстанцією судовою, запоручаючою Руси литовскôй автономію, правда и те, що въ Статутѣ литовскôмъ постановлено, щобы всѣ листы и позвы въ судахъ городскихъ и земскихъ писано по руски[2]), та що въ загалѣ исповѣдникамъ вѣры православнои обѣцювано всѣ свободы та иншî вольности, якими корыстувались католики: однако небавомъ опôсля показалось, що Поляки не думали сповнити тыхъ вымѣнокъ уніѣ и наблюдати высказану девизу: „вôльнî зъ вôльными, рôвнî зъ рôвными“. Знесено самосудъ громадскій и заведено судъ шляхоцкій, обмежено права хлѣборобôвъ до землѣ, и ôдтакъ цѣла людноôсть розпала ся на шляхтичѣвъ и людей посполитыхъ або простыхъ. Просвѣту руску подолѣла культура польска.

Коли хлѣборобы рускî втративши особисту свободу (1573) побивались тяжкою недолею, то гóроды рускî на-

[1]) Федько Острожскій прославивъ ся вже передше въ вôйнѣ ческихъ Гуситôвъ зъ нѣмецкимъ цѣсаремъ Жигимонтомъ. Коли бо почались вôйны гуситскî, то ческî послы запрошували Витовта на тронъ ческій. По тôй причинѣ ôдправилось въ Чехію вôйско литовско-руске пôдъ проводомъ Жигимонта Корибутовича. Рускî полки оставались въ ческôй земли черезъ 8 рокôвъ и брали участь въ боротьбѣ Чехôвъ зъ вôйсками нѣмецкого цѣсаря.

[1]) В. Б. Антоновичъ, „Монографіи по исторіи западной и юго-западной Россіи.“ Томъ I. Кіевъ 1885, стор. 241.

[2]) Въ Статутѣ литовскôмъ 1566. р. постановлено, що „писарь земскій маѣть по руску литерами и словы рускими вси листы и позвы писати, а не иншимъ языкомъ и словы“. („Исторія славянскихъ литературъ А. Н. Пыпина и В. Д. Спасовича“. — Изданіе второе С.-Петербургъ 1879. Томъ I. стор. 322).

ходили ще способъ, выдобутись зъ-подъ власти воєводскои и старостяньскои. Торгуючи зъ нѣмецкими мѣстами нашѝ городы й собѣ одъ Нѣмцѣвъ переймили способъ, якъ бы одъ паньскои напасти оборонитись. Котрѝ були богатшѝ городы, то собѣ у королѣвъ польскихъ выпрóшували право городовé, щó звалось правомъ Магдебурскимъ. Коротка исторія сего права ось-така: Якійсь дворянинъ Епко зъ Репкова (Repkhow) зóбравъ (1215—1235) рóжнѝ нѣмецкѝ уставы въ Вестфаліи, Фризіи, Бранденбургіи, Лузаціи та въ иншихъ провинціяхъ, котрѝ въ тóмъ часѣ звались Саксонією. Той-то збóрникъ правъ, переважно публичныхъ, звавъ ся по нѣмецки „Sachsenspiegel“. Мѣжь-тымъ въ судахъ складалось право цивильне и криминальне. Гóродъ Магдебургъ списавъ свои правá въ одну книгу и назвавъ єѣ „Weichbild“ („святый образъ“). Тѝ два збóрники, „Sachsenspiegel“ и „Weichbild“ творили отже право нѣмецке або Магдебурске въ Польщи. Крáковъ одержавъ се право въ 1257. р. Въ силу сего права всякѝ справы администраціѣ, полиціѣ и судóвъ въ городахъ польскихъ велись въ языцѣ латиньскóмъ або нѣмецкóмъ. Изъ польскихъ городскихъ судóвъ ишла апеляція до Магдебурга; однако одъ 1356. р. апеляція не односилась до того нѣмецкого города, але до магдебурского провинціяльного суду въ замку Крáковскóмъ (judicium supremum provinciale castri Cracoviensis). Третьою же инстанцією бувъ трибуналъ королѣвскій, до котрого король назначивъ по двохъ комисарѣвъ изъ райцѣвъ Кракова, Сандеча, Бохнѣ, Велички и Олкуша. [1]) Одъ вѣку XIII. до XVI. право Магдебурске розширилось по цѣлóй Коронѣ польскóй и по Литвѣ. Король Казимиръ В. надавъ се право Львову, Сѧнокови, Решеву, а Ягайло призволивъ єго Городку, Перемышлеви и Теребовли. Симъ правомъ корыстувались такожь городы Жидачѣвъ, Щирець, Новый Самбóръ, Дрогобычь, Стрый, Снятынъ и и. Въ литовскóй же Руси надано право Магдебурске городамъ Кіеву, Чернигову, Нѣжинови, Переяславу и и.

Майже кожда грамота, надѣляюча городъ правомъ Магдебурскимъ, починає ся заявленємъ короля або великого князя, що городъ освободжає ся одъ суду воєводъ, каштелянóвъ, старостъ и другихъ земскихъ урядникóвъ. Въ такихъ городахъ жовнѣрѣ постоємъ не стояли, на вóйну мѣщане зъ такихъ городóвъ не ходили, хиба що король „своєю головою потягне“, подвóдъ у вóйско не давали, мыта и промыта не платили, свóй скарбъ особный мали и зъ того скарбу на городску оборону вóйско своє удержували. Въ городахъ такихъ були двѣ колегіѣ зъ выбóрныхъ урядникóвъ: 1) „Рада“, щó въ нѣй засѣдавъ бурмистеръ зъ райцями; она завѣдувала судомъ цивильнымъ, полиціею, майномъ городскимъ и надзирала торговлю; 2) „Лавничій судъ“ изъ 12 присяжныхъ подъ проводомъ вóйта; онъ судивъ справы криминальнѝ. [2])

Тою пóльгою, яку подавало право Магдебурске, хóснувались мѣщане, щó сидѣли внутрь городскихъ мурóвъ; а по-за-якъ Русины въ бóльшóй части сидѣли по-за укрѣпленями, то и въ такихъ городахъ лишь подекуды мáли они лучшу долю. А впрочóмъ хоча Русины й стояли подъ управою городскихъ урядникóвъ выбóрныхъ, то все таки не мáли они той волѣ, якою корыстувались давнѣйше, коли жили подъ захистомъ своихъ порядкóвъ громадскихъ. (Дальше буде).

[1]) „Права, по которымъ судится малороссійскій народъ“... изданныя подъ редакціею... профессора А. Ѳ. Кистяковскаго. Кіевъ 1879; стор 60, 61.

[2]) В. Б. Антоновичъ, „Монографіи по исторіи западной и юго-западной Россіи“. Томъ I. Кіевъ 1885; стор. 171.

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЬ.

(Додатокъ.)

(Дальше.)

Не бувъ нашъ угрорусъ *) Орлай нѣ историкомъ, нѣ филологомъ, се правда; але мимо того, а радше — власне для того може намъ послужити вѣрнымъ примѣромъ поглядóвъ тогдашныхъ Русинóвъ, поглядóвъ высказаныхъ тымъ свобóднѣйше, що за границею. Слова єго заслугують зъ многихъ причинъ на увагу. Попередъ всего важне и цѣкаве те, що языкъ галицкихъ и угорскихъ Русинóвъ называє óнъ: кієвскимъ рускимъ нарѣчіемъ; може бути, що Орлай поклавъ ту акцентъ на Кіевъ головно въ противставленю до Москвы („высокое московское произношеніе“), але се певно, що пишучи наведенѝ слова мавъ на мысли однаковóсть языка на всѣй южнóй Руси, и назвавъ сей южнорускій языкъ пóсля центра сеи Руси — Кіева. Видно, що сѝ рóжницѣ мѣжь украинскими а австро-рускими пóднарѣчіями южнорускаго языка, на якѝ теперь дехто радо вказує, не выдались Орлаєви такъ надто великими: якъ же бы мóгъ бувъ инакше писати, що въ Галичинѣ говорять „кіевскимъ нарѣчіемъ“? А вже-жь помимо всѣхъ незаперечимыхъ симпатій єго до „пространнѣйшого отечества“ и до „грекороссійского исповѣданія“ симпатій, выкликаныхъ зовсѣмъ природно „неимовѣрными и неслыханными притѣсненіями“, нѣякъ не зможемо додивитись въ єго словахъ якои небудь племѣннои або й языковои идентификаціи въ теперѣшнѣмъ значѣню: вѣра одна, отечество („Русія“) одно, але ту Кіевъ — тамъ Москва, зъ двома головными, рóвнорядными нарѣчіями, хоть и зъ однымъ церковнымъ и офиціяльнымъ языкомъ. Ту мѣсце пригадати слова, наведенѝ Шашкевичемъ въ „передслóвю“ до Русалки, „зъ кн. 7. извѣстій росс. академіи“ о тóмъ, що купленый академією „словарь малороссійскій порученъ отъ академіи господину члену оной Николаю Ивановичу Гнѣдичу, и при немъ двумъ любителямъ словесности, знающимъ малороссійское нарѣчіе, и согласившимся изъ усердія къ общей ползѣ содѣйствовать въ семъ предпріемлемомъ трудѣ, а именно господину Капписту, и князю Цертелеву“. Правда, иде и ту также тóлько о нарѣчіе, але о нарѣчіе всеи „Малои Руси“, въ одрóжненю: одъ „Великои“, и — одъ спóльно вытвореного церковно-офиціяльного языка. Тогдѣшнѝ-жь погляды на „литературный“ языкъ були одмѣннѝ одъ нашихъ: що-йно Шашкевичъ **) поста-

*) Якъ угорскѝ Русины придались и въ Галичинѣ (по 1772), о сѣмъ згадує Головацкій (Перв движ., 87): „Они дали намъ первыхъ ученыхъ настоятелей въ семинаріи (Самуилъ Волканъ, Бачинскій и др.) и первыхъ профессоровъ на русскомъ языцѣ“. Якъ епископъ Л. Шептицкій вже 1773. порозумѣваєсь зъ рускимъ епископомъ мукачѣвскимъ, - гл. Малиновскій, Kirchen- u. Staats-Satzungen, стр. 302. Якъ Россія „выписувала“ собѣ австрійскихъ ученыхъ Словянъ вже въ XVIII. ст, о тóмъ находимо кóлька даныхъ у Веселовского — Западное вліяніе въ новой русской литературѣ: „Наконецъ и о народномъ образованіи стали заботиться только тогда, когда Іосифъ II (въ Австріи) поставилъ его на первый планъ, и, чтобъ дать русскому крестьянину или мѣщанину школы, выписали казеннымъ способомъ изъ Венгріи Серба Янковича“ (стр. 51); якимъ способомъ були выписанѝ Орлай и др. угорскѝ Русины — не знаємо. „Извѣстно, что Петръ В. разсчитывалъ на Славянъ (особенно Чеховъ), какъ на естественныхъ посредниковъ въ передачѣ къ намъ западной образованности; въ Прагѣ неразъ набирали для Россіи актеровъ, заказывали ученые переводы, посылали туда молодежь учиться. Одинъ изъ посланныхъ такимъ образомъ людей, сынъ Козловскаго помѣщика Максимъ Суворовъ, проведя сначала пять лѣтъ въ Австріи, отправился въ 1724. г. въ Сербію, гдѣ выступилъ энергическимъ распространителемъ народнаго образованія и литературы“; тамже, стр. 36—7, на подставѣ: Н. Попова. Къ вопросу о реформѣ В. Караджича; Веселовскій подає въ загалѣ богату литературу предмету.

**) „Азбука и Abecadło“: „Literatura każdego narodu jest obrazem jego życia, jego sposobu myślenia, jego duszy. Dążnością jej jest między wszystkimi członkami całego narodu krzewić oświatę... A z drugą, obcą duszą nie przylgnie do narodu, ze swoim głównym rozminie się celem“. „Gramatyka powinna być nie zakonodawczynią języka, lecz jego najwierniejszym obrazem; nie z gramatyki przeto uczyć się języka swego.“ „Etymologia jest tylko przedmiotem niewielu filologów, a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłusznym“. Отсе слова М. Шашкевича (1836), не якого небудь „фонетика-какографа“.

вивъ для „литературы“ новй, ясно сформулованй провôднй думки и завданя, — що-йно Пушкинъ радивъ учитись языка ôдъ няньки.

Та хочь и не бувъ Орлай историкомъ, а все таки добре ôнъ тямивъ про двѣ историчнй даты: про унію, та про „projekt na zniszczenie Rusi“. Отсй двѣ нимъ наведенй даты, якъ и доданый до нихъ коментарь („неслыханніи притѣсненія“), дуже ясно вказують, якй и якъ сильнй були антагонизмы противъ давнои Польщѣ; а єго слова, що „дворянство“ зрадило народъ („измѣнивъ народу“), также дуже характеристичнй. Чи возьмемъ до рукъ збôрники нашихъ пѣсень народныхъ. чи памятники историчнй, чи литературнй — все одно и те саме находимо... Думавъ бы хто, що Орлаєви случайно попавъ сей „projekt“ въ руки: нѣ! сей „проєктъ“ ходивъ свого часу зъ одныхъ рускихъ рукъ до другихъ, батьки дѣтемъ єго показували, — маємо на се доказъ. У насъ въ рукахъ стара рукопись (удѣлена намъ ласкаво п. Франкомъ), fol., 2 картцѣ битымъ письмомъ записанй; въ горѣ заголовокъ: „Projectum Polonorum contra Ruthenos editum anno 1717“ („editum“ о стôлько невѣрно, бо „проєктъ“ бувъ тôлько долученый до актôвъ соймовыхъ, але не ставсь ухвалою); потôмъ слѣдує польскій текстъ, а при кôнци лат. додатокъ: „Hoc projectum transscriptum est ex apographo archivi Ecclesiae cathedralis gr. cath. Praemisliensis, 1788 anno, per Simeonem Sklepkiewicz, alumnum Seminarii generalis Leopoliensis, in domo praesbiteriali protunc existentem Praemisliae“. Мабуть не одинъ тôльки Склепкевичь ôдписавъ собѣ сей проєктъ, а ôдписавши — певно не самъ тôлько єго читавъ *).

(Дальше буде.)

В. Коцовскій.

Очерки изъ исторіи сучасныхъ славяньскихъ литературъ.

II.

Йосифъ Богданъ Залескій.

Bóg — Świat — Sławiaństwo — Polszcza — Ukraina —
W pięć strun mej gęśli pięciorakie dźwięki!
J. B. Zaleski (t. IV. 194)

„А зъ помѣжь тыхъ пяти струнъ двѣ скрайнй найголоснѣйшй, а особливо писклива квинта (!) майже всѣ прочѣ глушить“. Правда, —

Polszcza jedyna pomiędzy Narody,
Och! Męczennica wielka, której płaczą;
Polszczy klaskałem ja z mogił, wieszcz młody;
Dzisiaj (1864) przerażon jej krwią i rozpaczą
Tęsknię odkupić w Pieśniach dawne winy —
Ale w głos zawżdy Matki Ukrainy!

Значить ся — не въ Украинѣ ту дѣло. Колись „wieszcz młody“ розпочавъ свою вѣщу карієру оплесками повстаню 1831 року, въ котрôмъ навѣть бравъ дѣяльну участь; а скôнчивъ свою карієру плачемъ по невдалôмъ повстаню 1863—64 р. Колись Украина въ єго пѣсняхъ, ота буйна, широка, козацка, зъ лицарскими а щироприхильными до польского панства Сагайдачными, зъ „Ляхами Сердечными“ и т. п. або зъ романтичными Косиньскими, Мазепами та Золотаренками — була тôлько рефлексомъ шляхетскихъ буйныхъ мрѣй о неôдрывнôй приналежности тои Украины до Польщѣ, була поетичнымъ выразомъ того самого змаганя, котре подвигнуло польску молодѣжь въ Варшавѣ д. 29 надолиста 1830 р. до повстаня и выразилось численными ухвалами демократичныхъ клюбôвъ варшавскихъ а въ кôнци й воєннымъ походомъ генерала Домбровского, котрый „не мôгъ розумѣти истнованя Польщѣ безъ Волыня, Подôля и Украины“.*) Въ 30 лѣтъ пôзнѣйше образъ снѣванои Украины дуже-дуже вже полинявъ; на тлѣ ей степôвъ показують ся вже такй темнй плямы, якъ „Trzeci sztum do Stawiszcz“ (1656) ославленого „поганого Степана“ Чарнецкого, котрый, по словамъ одного польского историка (Antoniego J.) дужше зруйнувавъ Украину, нѣжь Батый и всѣ Гиреѣ разомъ взятй, — показуєсь надъ далекимъ Днѣпромъ нова, „przesławna mogiła Tarasowa“, вѣщунка новои добы въ житю Украины. А все таки основна тенденція пѣсень Залеского остає однакова: Украина для Польщѣ! Правда, страшна 30-лѣтна исторія не зовсѣмъ безслѣдно промайнула надъ головою поета; козаки и ляхи, дружно вуюючй пôдъ однымъ прапоромъ — щезли; Сагайдачный на „grzeczne skinienie“ королевича и ереставъ „psim węchem“ кидатись на турчина; нове, самостôйне украиньске слово кликнуло могуче Veto противъ такого обношеня малёваной Украины якъ якоись декорації, пригôдной для розбуджуваня польскихъ фантазій; иллюзіѣ почали розвѣватись.... Та не таке було емиграційне житє и окруженє поета, щобъ позволило розвѣятись имъ цѣлковито! Перелякана новымъ „опиремъ наддніпряньскимъ“ фантазія ховає ся въ нову, ще густѣйшу хмару — католицкого аскетизму и мистики, котра, правда, заслоніює передъ нею реальный свѣтъ, але для улекшеня болющôй душѣ дає повноважнй проклятя и безмежнй просторы мглистои надѣ, прибранй въ мглистй слова.

W nieskończonościach wysoko — wysoko
Duch-duchów — Słońce-Słońc — Opatrzne-Oko
Czasy-Rozstrzenie — skinieniem prowadzi.
Przenika niebo i ziemię i morze. —
Dwór swój — i radzi o wielkim swym Dworze,
I radzi o mnie najmniejszym z czeladzi. (I, 39)

Въ тôй „rozstzeni“ (слово, самымъ Залескимъ уковане замѣсць „przestrzeni“ — простору, котрый мабуть выдавався для него чимсь надто ще реальнымъ, грубымъ, ограниченымъ!) розливають ся всѣ єго основнй понятя въ хитрй абстракціѣ.

Mam ja ojczyznę u ojca, u Boga,
W nieskończoności czasu i rozstrzeni;
Piastunko marnych i znikomych cieni,
Czemuś mi ziemska Polsko taka droga?
Polsko! tyś rószczka z po-rajskiej rosady,
Ciśniona ręką Bożą na przestworza — (IV, 115)

Але хочь и якъ „марна та зникома тѣнь“ та Польща,— то все таки поетъ дуже не любить, коли Украина не держить ся тои тѣни, а шукає своєи власнои дороги.

Biada wam, wielkiej naszej sprawy przeniewierce!
Głos wieszczów, to głos piersi potężnych, co leci,
Błyskawicuje ludom wzdłuż, grzmi wskróś stuleci...
W taki głos cisnę klątwę wam, niech pęknie serce.
(II, 227)

Ну, Богу дякувати, ôдъ клятвы такои (а кидано ихъ на насъ зъ рôжныхъ бокôвъ богато!) серце наше не пукло; надѣймось, що не швидко сповнить ся й друга побожна надѣя „украиньского бояна“, адресована „do braci Rusinów“: My was błogosławimy w sercach (ut supra), wy nam kłniecie, Otoż błogosławieństwo nasze was w proch zgniecie!
(II, 221)

Зъ того самого мистичного, але заразомъ польско-шовинистичного погляду судивъ Залескій и всю нову руско-украиньску литературу, вырѣкаючись своихъ власныхъ думъ, перекладеныхъ В. Терлецкимъ на руску мову, для того тôлько, що напечатай гражданкою, а затымъ по „московски:“

W rzeczach moskiewskich wiecznym chcę zostać nieukiem,
Toż wyrzekam się moich dum grażdańskim drukiem.
(IV, 224)

Зъ того самого погляду осудивъ ôнъ и поетичну дѣяльнôсть Шевченка а особливо єго бôльшй поемы, въ приписцѣ до пѣснѣ „Mogiła Tarasowa“: „Шевченко въ примусовыхъ реколлекціяхъ оренбурскихъ опамятувавсь часомъ, жалувавъ за грѣхи, але безъ щирои скрухи. Справдѣ, ему, якъ и Байронови, не стало часу до поправы. Для того то й поемы єго передъ- и по-оренбурскй остануть мабуть на за-

*) Сей проєктъ у насъ звѣстный, и бувъ также печатаный кôлька разôвъ; мѣжь прочимъ гл. „Widok przemocy“ Бродовича, ч. II., стр. 95. Цѣкавый конець єго, де ясно высказана цѣль цѣлого проєкту: „Odbierzemy najprzód Moskalom nadzieję jej (Rusi) odzyskania, potem ściśle z nami złączoną uczynimy Moskwie nieprzyjazną. Co daj Boże, amen.“ А що „abecadło“ було вводжене Поляками въ часѣ „gorliwego usiłowania rozprzestrzenienia unji na Rusi“ — сконстатували мы уже высше словами Шашкевича; (звертаємо при случаю увагу на оригинальный польскій языкъ и стиль Шашкевича, зъ котрого ясно выходить, що пишучи по польски— ôнъ зовсѣмъ по руски мысливъ)

*) Гл. Maurycy Mochnacki, Powstanie narodu polskiego w r. 1830—31, 3. t. str. 17, i passim.

всѣгды потерчатами, дѣтьми безъ кресту на широкôмъ украиньскôмъ степу“ (IV, 103). Справдѣ, — скажемо мы й ôдъ себе, — зъ тыхъ слôвъ чуємо радше голосъ монаха-аскета нѣжь „бояна“, той самый голосъ аскета религійного, котрый спѣвавъ:

Zaskorupiały od klęczeń kolana;
Modlę się, ale w przeczuciu złowrogiem.
Co łask i natchnień wypłaczę od Pana,
Wnet je zmarnuję za kościelnym progiem;
Jak na libijskich tam piaskach podróżni,
Srodzem utrudzon, szamocąc się w próżni
(IV, 156)

Отъ тй то двѣ струны: Богъ, а радше католицка мистика — и Украина, а радше єи неôдрывна приналежнôсть до Польщѣ — були тою живою силою, укрытою въ криштальовôмъ словѣ Богдана Залеского, и побуджуючою довгій часъ польску суспôльнôсть до звѣстныхъ рухôвъ. Та сама мистика, котра заставила єго кидатись въ Римѣ до стôпъ папы, вôтхненыма строфами витати „навертанє Болгаръ“ — не Болгаръ-поганцѣвъ на христіянство, але Болгаръ-христіянъ на католицизмъ, и кликати имъ „adora, quod incendisti, incende, quod adorasti“ (т. є. православіє — IV, 119), — заставила такожь другôвъ єго: Семененка, Кайсевича, Терлецкого, Яньского и др. заснувати законъ Змартвыхвстанцѣвъ и нести католицку пропаганду на схôдъ, не до Турціи анѣ Азіи, але до православнои Болгаріи та Альбаніи, а то й до уніятскои Галичины. Хрусталь передразнює сонце; та тôлько сонце своимъ живымъ промѣнємъ будить живый, свобôдный рухъ, — а хрусталь своимъ позыченымъ блескомъ може збудити що найбôльше рухи гипнотичнй, полягаючй на цѣлковитôмъ приспаню волѣ и свѣдомости людскои. Чи не такй самй гипнотичнй рухи могла будити й хрусталева поезія Залеского?

Католицка мистика, котра выроджуєсь пôдъ вплывомъ розбитыхъ мрѣй о ôдбудованю Польщѣ въ р. 1831, и политична мистика, котра хоче въ Украинѣ бачити пôдвалину историчнои Польщѣ и такимъ способомъ являєсь продовженємъ шляхетскихъ традицій ще ôдъ часу люблинъскои уніи, — отсе тй силы, котрыми Залескій порушувавъ польску суспôльнôсть. Чи се були живй силы украиньского грунту? Нѣ. Украина сама собою, народъ украиньскій—въ єго свѣтоглядѣ не були нѣчимъ самостôйнымъ, живымъ, власновольнымъ; они мусѣли зôйти на просту, гарно перетыкану декорацію. Выключаючи пильно зъ украиньскои традиціи все, що нагадувало таку власновôльну, самостôйну, протестуючу Украину — Залескій мусѣвъ дôйти до вытвореня Украины фикційнои, малёванои. Чимъ красше малёвана була та фикція, тымъ гôрше для польскои суспôльности, бо тымъ сильнѣйше скрѣплювалась въ єи умѣ и серцѣ одна велика иллюзія. И коли польскій критикъ называє поезію Залеского „естетичною аннексією Украины, котра затвердила поетичну и литературну неôдрывнôсть єи ôдъ Польщѣ“ (Czas, N. 97), то мы зъ спокôйнымъ сумлѣнємъ можемо тоту, Залескимъ аннектовану Украину ôтступити полякамъ, добре знаючи, що она — зъ картону. Годить ся ту пôднести ще слова того самого критика: „побороти поезію Залеского може тôлько поезія малоруска, нѣколи россійска“, — бо въ тыхъ словахъ мы бачимо именно того нового, тверезѣйшого духа, котрый не въ пышно-мережаныхъ иллюзіяхъ, а въ докладнôмъ пôзнаню грунту, въ пôдношеню интересôвъ мѣсцевыхъ бачить задатокъ зросту и розвою народа. Тôлько така литература, котра переймесь тою думкою, щобъ служити мѣсцевому народови, боронити єго интересôвъ, розвивати єго мову, пôдносити єго освѣту, — тôлько така литература, —отже на Руси-Украинѣ тôлько руско-украиньска народна— переможе всѣ тй фата-морганы, котрй передъ очи зфанатизованыхъ поколѣнь чарувала поезія такихъ боянôвъ, якъ Залескій. „Украиньска школа“ въ якôй небудь чужôй литературѣ теперь уже не можлива; „украиньска школа“ въ польскôй литературѣ по своимъ провôднымъ думкамъ була и осталась бôльше чужою украиньскому народови, нѣжь н. пр. школа литовска. Литературный, посередный вплывъ єи на интелигенцію въ деякихъ зглядахъ бувъ значнѣйшій, але й то бôльшь негативно, нѣжь позитивно: примѣръ поетôвъ польскихъ тои школы бôльше вказувавъ на те, якъ не треба писати для украиньского народа, нѣжь якъ треба.

Иванъ Франко.

КОРОТКІЙ ПЕРЕГЛЯДЪ УКРАИНЬСКИХЪ КНИЖОКЪ ЗА 1885 РôКЪ.

II.

Збірникъ Творівъ М. Л. Кропивніцького, виправленый и доповненый. Видання друге зъ нотами до куплетівъ. Харьківъ. Коштомъ книгарні Бирюковихъ 1885 р. 231 ст. ц. 1 рб. 50 кр.

Друге виданє драматичныхъ творôвъ М. Кропивницкого повинно було выйти въ двохъ томахъ, зъ котрыхъ першій мавъ мѣстити чотыри пєсы, надрукованй спершу въ кіёвскому выданю 1883 року (Дай серцю волю, Невольникъ, Глитай и Помирились), а другій — новй чотыри пєсы: драму „Доки сонце зôйде, роса очи выѣсть“, оперетку „Пошились въ дурнѣ“ и два етюды: „По ревизіѣ“ и „Лихо не кожному лихо, инчому й таланъ“. Тымъ часомъ, якъ бачимо, выйшовъ тôлькы одинъ томъ, котрый мѣстить въ собѣ три пєсы зъ першого выданя, безъ драмы „Глитай“, а зъ новыхъ пєсъ тôлькы двѣ: оперетку „Пошились въ дурнѣ“ та етюдъ „Лихо не кожному лихо“. Найкрасшй пєсы Кропивницкого: драма „Глитай“, драма „Доки сонце зôйде“ и етюдъ „По ревизіѣ“ заборонень цензурою, не вважаючи навѣть на те, що драма „Глитай“ була вже надрукована, а всѣ они давно дозволень театральною цензурою и грають ся на театрѣ скрôзь, де украиньскій театръ дозволеный. Театральна цензура, маючи на увазѣ далеко ширшу публику, нѣжь литературна, звычайно пильнѣйше розглядає драматичнй пєсы, призначенй для театру, то й не дивно, коли инша друкована пєса буває часомъ заборонена театральною цензурою, якъ се було наприкладъ зъ драмою п. Старицкого „Не судилось“; але-жь, здаєть ся, нѣколи ще не було, щобъ цензура заказала друкованя пєсы, котра давно дозволена театральною цензурою. Трудно й спогадати навѣть, черезъ що заборонень сй пєсы. Драма „Глитай“ добре вѣдома и въ Галичинѣ, де она не разъ була грана на театрѣ и розôбрана въ часописяхъ (дивись напр. Зоря 1883 р. 13 ч., Дѣло 1885 р. 115—120), ч., то кождый може бачити, що въ нѣй не маєнѣчого шкодливого, нѣчого антицензурного, такъ само, якъ и въ останнѣхъ двохъ пєсахъ, якъ се можна бачити хочь бы й зъ того, що газета „Стень“, котра выдаєть ся въ Катеринославѣ и маєокрему цензуру, не вважаючи на заборону кіёвскои цензуры, надрукувала одну зъ сихъ пєсъ „По ревизіѣ“, такъ само цѣлкомъ, якъ она граєть ся на театрѣ (Дивись „Стень“ 1885 р. Н. 13 и 14-й). Розôбрати ся въ сёму розгардіяши, коли разъ дозволяють, въ друге — нѣ, одна цензура дозволяє, а друга заказує, — мы не беремось; нехай поки що се буде крыхôткою до того матеріялу, зъ котрого колись выробить ся гôрка исторія нашого письменства.

Обертаючись теперь до перегляду творôвъ М. Кропивницкого, мы не будемо зупиняти ся на тыхъ пєсахъ, що були надрукованй въ першому выданѣ и вѣдомй вже и Галичинѣ. Въ торѣшнёму выданѣ вбачають ся, правда, де-якй одмѣны, зробленй авторомъ за-для бôльшои сценичности, але такй не значнй, що нема що про нихъ говорити.

Зъ новыхъ надрукованыхъ пєсъ Кропивницкого безперечно найкрасшою єсть маленькій етюдъ „По ревизіѣ“, малюючій передъ нами порядки сѣльского суда и дѣяльнôсть найголовнѣйшихъ сѣльскихъ урядникôвъ — старшины и писаря. Законъ 19. лютого 1861. року, котрымъ Великій Царь-Батько вызволивъ зъ паньскои неволѣ 20 миліонôвъ крепакôвъ, признаєту думку, що „громада — великій чоловѣкъ“ и настановляє такій порядокъ, щобъ у селахъ и въ волостяхъ всѣми важнѣйшими справами орудували самй громадяне або сѣльскй громады черезъ своихъ выборныхъ. Волостный старшина єсть заступникъ цѣлои волости и выбираєть ся вôльно сѣльскими громадами, зъ котрыхъ складаєть ся волость; ôнъ у всѣхъ справахъ повиненъ допомагати громадамъ, а самостôйно одбуває тôлькы административно-полицейскй обовязки, не втручаючись нѣ въ господарскй справы, нѣ въ судовй, котрй дорученй закономъ окремымъ выборнымъ. Писарь же просто наймаєть ся громадами и повиненъ тôлькы доглядати письмоводства. Тымъ часомъ на дѣлѣ мы бачимо, що старшина и писарь часомъ орудують всѣми справами и все роблять по своёй волѣ, не вважаючи нѣ на громаду, нѣ на законъ; се найбôльше буває тамъ, де повѣтовй урядники, бажаючи захопити собѣ бôльше силы, втручають ся въ сѣльскй выборы и тодѣ сѣльскй громады, присилуванй зъ верху, мусять выбирати того, кого имъ звелено.

Оттакихъ-то сѣльскихъ урядникôвъ выводить намъ п. Кропивницкій въ своёму гарному етюдѣ. Волостный старшина вже бôльше тыжня лагодить ся ѣхати по ревизіѣ по хуторамъ та селамъ, та нѣякъ не збереть ся, бо трохи не що-дня одбуває таку напôйку, що другого дня чмелѣ гудуть въ головѣ и знову треба похмеляти ся. Теперь ôнъ приходить у волость и посылає сторожа за кôньми, бо безпремѣнно треба ѣхати по ревизіѣ. Зъ монолога єго видко, що ôнъ не тôльки гультяй, а ще й джигунъ чималый: згадує ôнъ про те, якъ цѣлувавъ ся зъ матушкою та зъ письмоводительшою. Гарнй молодицѣ, не ма що й казати! та далеко имъ до Приськи Московки*). Шкода тôльки, що она не така, що она на се не пôде. Отъ якъ бы она засудила ся зъ кимъ, тодѣ инше дѣло, тодѣ, значить, можна и приневолити, звѣсно, яко „начальникъ“. Не вспѣвъ ще старшина насмакувати ся во своихъ мрѣяхъ, якъ приходить стара баба Риндачка зъ своимъ пяненькимъ свѣдкомъ Гараськомъ скаржитись на Приську Старшинѣ байдуже, що се не єго дѣло, а волосного суда, въ котрому ôнъ навѣть не має права голосувати; ôнъ заразъ же посылає свѣдка по Приську, а самъ починає розпытувати Риндачку. Бой-баба, жвава цокотуха, знаючи добре звычаѣ старшины, Риндачка перше всёго становить на стôлъ фляшку горѣлки и починаєть ся таке частованє, що поки свѣдокъ привѣвъ Приську, старшина зъ Риндачкою трохи не цѣлу фляшку вычастували. Старшина ласкаво выслухує скаргу Риндачки, але якъ побачивъ Приську, заразъ же починає пôдсыпатись до неи, а Риндачку зъ свѣдкомъ выгоняє геть. Тымъ часомъ приходить писарь; ôнъ те-жь на пôднитку, бо цѣлый тыждень пивъ-гулявъ по хуторахъ, де, звычайно, всѣ єму знаёмѣ. Побачивши кумпанію, писарь посылає ще за горѣлкою и починаєть ся гульня. Саме въ той часъ, коли вся кумпанія розвеселила ся и починає пѣснѣ спѣвати, знову входить Риндачка зъ своимъ свѣдкомъ. Бачучи такій судъ, она протестує, але старшина, якъ велике начальство, гримає на неѣ, велить мирити ся зъ Приською; писарь, якъ политичный чоловѣкъ, ласкою вмовляє єѣ и врештѣ Риндачка вгамовуєть ся и мирить ся зъ Приською. Вся кумпанія запиває мирову и починає спѣвати; старшинажь зовсѣмъ розкисъ и схилившись на стôлъ, засыпає. Въ сю саме пору зъявляеть ся сторожь и голосно выгукує, що, мовь, конѣ готовй. Еге! шкода ѣхати по ревизіѣ, коли ревизоръ захрôпъ! Для жарту писарь бере дзвоникъ и дзвонить надъ головою старшины, а тому снить ся, нѣбы-то ôнъ ѣде по ревизіѣ, и выгукує „поганяй, поганяй!“ Всѣ смѣють ся и мирно розходять ся. Отъ и весь невыгадливый змѣстъ сеи пєсы. Тымъ часомъ авторъ зъумѣвъ и въ сихъ тѣсныхъ рямкахъ уявити намъ справдѣ реальну картину, выхоплену прямо зъ житя народнёго. Всѣ дѣєвй особы, починаючи ôдъ головнѣйшои и кôнчаючи самою найменшою, змалёванѣ авторомъ такъ реально, мовь передъ вами живѣсенькй люде. Зъ найбôльшою умѣлостю обмалювавъ авторъ образъ старои бабы Риндачки, гострои цокотухи, повнои жизненныхъ силъ и жвавости, але разомъ зъ тымъ людины доброи, мягкосердои, котра такъ само легко може помирити ся, якъ и посварити ся, и въ тôмъ и другôмъ разѣ однаково щиро и жваво выявлятиме себе. Майстерно переказана авторомъ скарга Риндачки зъ такъ звычайными разуразнѣми ухилками про сторонній речѣ, бабскими забобонами та повѣрями, згадками про свою молодôсть и т. д. Не менше майстерно змалёваный поворотъ Риндачки ôдъ сварки и дорѣкань до жалю надъ Приською: она своимъ добрымъ серцемъ, до того ще роздобренымъ живущою водицею, чує гôрку долю молодицѣ московки и обертаєть ся до неи: „ты-жь тоя сирôточка, нѣкому тебе и оборонити, нѣкому и приголубити; приходь до мене, я тобѣ и бурячкôвъ, я тобѣ и картопельки“.... Въ противнôсть шаблонному образу молодицѣ-московки, безжурнои, гулящои, навѣть безсоромѣтнои, Кропивницкій малює намъ симпатичный образъ Приськи, котра, не маючи за собою нѣчого лихого, смѣло дивить ся людямъ во очи, терпить свою гôрку долю, але може доля и усмѣхнеть ся єй, коли чоловѣкъ вернеть ся зъ службы, и она шануе, бережо свою честь и добре имя. Такій новый типъ молодицѣ-московки мôгъ зъявити ся тôльки въ недавнй часы, коли вôйскова служба не на вѣки вже одрываєе чоловѣка ôдъ семьѣ, якъ було колись, и авторъ спостерѣгъ сей новый образъ зъ тымъ артистичнымъ чутємъ, яке не разъ выявляє ôнъ въ змальованю теперѣшнёго житя народнёго. Знову те-жь образъ свѣдка Гараська; се то-жь здобутокъ новѣйшихъ часôвъ, але зовсѣмъ иншого розбору. Можна тôльки дивувати ся умѣню автора — двома, трёма рисками такъ повно обмалювати образъ ледащички, попсованого салдатскою чи городяньскою цивилизацією. Гараська вже говорить до старшины не инакше, якъ „Ваше благородіе“, одмовляє єму „такъ тошно, верно“, ластить ся до начальства и за чарку горѣлки готовъ навѣть свѣдчити въ такôй справѣ, про яку нѣчочôсѣнько не знає. Старшина и писарь, яко „начальство“, звѣстно, тулять ся бôльше до „псаломщикôвъ, матушокъ, письмоводителѣвъ“ тощо, писарь удає зъ себе зовсѣмъ „образованого“ чоловѣка, свою мову пересыпає чужоземными слôвцями, котрй кумедно перекручує на свôй ладъ, про те обыдва не цурають ся простого люду, найпаче, коли въ перспективѣ гульня; тодѣ навѣть и писарь забуває своє „культурное состояніе“ и починає говорити народнёю мовою. Старшина, якъ видно, зовсѣмъ таки розласивъ ся своимъ „начальствомъ“, бо кожному пôдъ нôсъ зъ нимъ пхаєть ся и кожного лякає „холодною“ и замкомъ, писарь же выдаєть ся бôльше добродушнымъ чоловѣчкомъ. Обыдва они зовсѣмъ байдужй до своихъ урядовыхъ обовязкôвъ и дарма, що налагодились ѣхати „по ревизіѣ“, про те самй, якъ видно, нѣякои на свѣтѣ ревизіи не боять ся. Певно, що живуть они въ добрôй злагодѣ зъ „посередникомъ“, то и нема чого бояти ся. Вся дѣя сеи пєсы ведеть ся жваво, весело, комичне выдаєть ся зъ справжнѣмъ, не пересоленымъ комизмомъ, въ розмовѣ жарты веселй та меткй прикладки, якъ оно звычайно ведеть ся при такôй оказіѣ, а про все те всѣ тй веселощѣ не затуляють ôдъ насъ безпораднои долѣ народнёи пôдъ пановањемъ такихъ „начальникôвъ“ и такихъ порядкôвъ. Правдива та влучна обмалёвка дѣєвыхъ осôбъ, правдива постановка ихъ, жвавôсть самои дѣѣ, помѣрнôсть комизму и умѣнє выкликати тй саме вражѣня, якй були на думцѣ автора, — все се выказуе въ авторѣ не тôльки доброго знавця народнёго житя и сцены, а и вельми талановитого и вмѣлого драматурга.

Друга зъ новыхъ надрукованыхъ пєсъ Кропивницкого, оперетка „Пошились у дурні“, на превеликій жаль не маєе въ собѣ анѣ трôшечки тіеи ваги, яку мы спостерѣгаємо въ першôй пєсѣ. Просто не вѣрить ся, щобъ авторомъ сеи пєсы бувъ п. Кропивницкій! Се просто неначе яка переробка зъ якоись французкои оперетки або водевиля, та ще къ тому переробка зовсѣмъ невмѣла и невдатна. Въ останнй часы навѣть въ россійскому драматичному письменствѣ, котре маєе незмѣрно бôльше силъ, нѣжь наше, и розвиваєть ся при тому безъ тыхъ перешкодъ, якихъ мы мусимо зазнавати, мы бачимо не тôльки переклады, а часто и переробки або позычки зъ иншихъ драматичныхъ литературъ. Сёго вымагаєе сцена и публика, котрôй треба постачати яко мога бôльше новинокъ. Але-жь така переробка тôльки тодѣ и матиме вагу, коли характеры дѣєвыхъ осôбъ и въ загалѣ вся пєса принатурений до житя и звычаѣвъ того люду, на чию мову переробленa пєса. Въ оперетцѣ-жь Кропивницкого мы навѣть и сёго не бачимо. Выводить ôнъ передъ нами чимало дѣєвыхъ осôбъ, але-жь нѣхто не скаже, щобъ хочь одна зъ нихъ такъ чи сякъ нагадувала собою украинця або украинку, коли не лѣчить того, що по волѣ автора имъ надано украиньскй прозвища и украиньску мову, котрй зовсѣмъ не личуть до сихъ манекенôвъ; сама фабула пєсы грубо-роблена и не тôльки не можлива въ нашому народному житю, а просто таки не маєе въ нёму анѣчогôсѣнько подôбного. Намъ здаєть ся навѣть, що така дѣя, такй люде, такй вчинки сихъ людей, якй выводить авторъ въ сёй пєсѣ, нѣгде нѣ въ якôй сторонѣ не можливй и скрôзь здаватимуть ся чимсь чуднымъ, роблeнымъ. Доволѣ буде коротенько переказати змѣстъ сіеи пєсы, щобъ упевнитись въ правдивости нашихъ слôвъ. Два мѣщане: мѣрошникъ Кукса и коваль Дранко, обыдва богатй вдôвцѣ, обыдва мають богато дочокъ: Кукса — пять, а Дранко ажь сѣмъ. Звычайно, обыдва хочуть швидче засватати дочокъ, та ще за богатыхъ женихôвъ, а такихъ, якъ на лихо, нема. У Куксы наймитъ Антôнъ, а у Дранка те-жь наймитъ Василь, обыдва молодй парубки и обыдва кохають ся зъ старшими дочками своихъ господарѣвъ, але-жь знаючи добре, що батьки не згодять ся на ихъ шлюбъ, они пускають ся на хитрощѣ и пôдмовляють на пôдмогу писаря. Писарь пише Куксѣ и Дранку однаковй листы ôдъ якогось знаёмого горо-

*) Московка — жѣнка, котрои чоловѣка взяли въ Москалѣ, т. є. до вôйсковои службы. *Ред.*

дянина, що буцѣмъ той знайшовъ имъ жениха, дуже богатого, и що ôнъ прибуде того-жь дня або завтра, тôльки нехай не дивують ся, коли ôнъ буде бѣдно одягненый або чудный якій, бо ôнъ часомъ удає зъ себе такого. Кукса и Дранко дуже радѝ сёму, заразъ же готують ся лагодити весѣле, и ховаючись одинъ передъ другимъ, чекають того жениха. Тымъ часомъ наймиты пôдмовляють якогось захожого пяненького чоловѣчка Нечипора, а самѝ оповѣщають хозяѣвъ, що нѣбы той женихъ вже прибувъ. Кукса и Дранко, побачивши на улицѣ Нечипора, чомусь вважають ёго за того жениха и зъ початку одинъ, а потôмъ другій закликають ёго въ свою хату, але-жь Нечипôръ удає зъ себе чудодѣя, выпиває ôдъ нихъ на улицѣ могорычь, а про сватанє анѣчогôсѣнько путнёго, и врештѣ объявляє, що ôнъ вже жонатый. Тутъ знову выходить писарь и выявляє имъ, що тѝ листы фальшивѝ, що ôнъ самъ написавъ. Тымъ часомъ Кукса и Дранко вже втратились, бо все вже заготовили на весѣле, и музикъ и пѣвчихъ наняли, тай передъ людьми, бачь, соромъ, бо и людей на весѣле закликали и попа поєднали вѣнчати. Що-жь тутъ робити? Бôльше нѣчого, якъ ôддати дочокъ за наймитôвъ. Такъ они и зробили. Молодѝ и гостѣ веселѝ, дружки спѣвають весѣльну пѣсню, а Кукса и Дранко, радѣючи обоє, показують одинъ одному на пальцяхъ, що вже не пять, а чотыри, не сѣмъ, — а шѣсть.

Вже не кажучи про те, що вся пєса строить ся на такихъ засновахъ, якъ каверза, пôдмовлянє, фальшивѝ листы, выпадкова поява якогось захожого чоловѣка и т. д., що въ цѣлôй пєсѣ не має жадного живого образа, але, скажѣть на милость, чи годить ся-жь такъ нѣвечити людске житє, якъ се робить п. Кропивницкій? Де-жь таки видано не тôльки у насъ, де весѣльный обрядъ дуже поважаєть ся, а хочь бы и де небудь мѣжь людьми, щобъ батько, якій бы ôнъ не бувъ, єднавъ дочку за якогось невѣдомого чоловѣка, ôдъ котрого ôнъ не чувъ нѣ слова, котрого въ очи навѣть не бачивъ нѣколи, та ще и чекавъ бы єго просто на весѣле? Може де-хто скаже, що ôдъ комичнои оперетки не слѣдъ вымагати правдивыхъ образôвъ житя людского, абы она давала намъ утѣху, забаву, абы дѣя велась жваво и весело? Нехай и такъ буде, та то-то-жь бо й є, що и того тутъ нема. Не вже-жь п. Кропивницкому здаєть ся втѣшнымъ, якъ ôнъ скôльки разôвъ зводить Куксу и Дранка и тѝ починають скаржитись одинъ передъ другимъ, що мовь богато дочокъ. „Та що вамъ, у васъ тôльки пять! — Але-жь пять..... — Але-жь не сѣмъ.. — Алежь пять, кажу!.... — Але-жь не сѣмъ, кажу!“ И починають кожный вылѣчувати своихъ дочокъ: Гашка, Приська, Горпина и т. д. и се скôлька разôвъ. Або може втѣшно кому те, якъ Нечипôръ хоче дивити ся дѣвчатамъ въ зубы, щобъ дознати ся — скôльки имъ лѣтъ, а батьки, бажаючи вгодити уявленому женихови, силують дочокъ вышкôряти зубы? Та чого тôльки не має въ сѣй чудернацькôй пєсѣ? Тутъ и молодѝ закоханѝ, змовившись зôйтись на зобаченє, перегукують ся котячимъ нявканємъ. Може не вѣрите? Розгорнѣть лишень книжку та подивѣть ся хочь бы на ст. 180, 204 або 159, 191 и др., то й побачите, що такихъ перлôвъ комедіянства розкидано западто доволѣ у всёй пєсѣ, а справжнёго комизму, веселого жарту — хочь и не шукайте. При всёму тому дѣя ведеть ся якось вяло, нудно, спѣвомовки якѝсь незграбнѝ — нѣ ладу, нѣ складу въ нихъ не має. Все се ясно показує, що задумавши пересадити жартливо-комичну французку оперетку и не знайшовши ôдповѣдного грунту въ нашому народному житю, авторъ на сей разъ збувъ ся и свого таланту и того умѣня, яке мы постерегаємо въ єго драматичныхъ утворахъ иншого розбору.

Звычайно, що въ оперетцѣ найголовнѣйше становить музика. Мы про се нѣчого не можемо сказати ôдъ себе, бо не довелось намъ бачити сеи пєсы на театрѣ, але-жь не думаємо, щобъ музика могла закрасити всю пєсу, тымъ бôльше, що музику скомпонувавъ самъ п. Кропивницкій, котрый яко композиторъ доси нѣчимъ себе не заявивъ. Тай по газетнымъ звѣсткамъ ся пєса на театрѣ нѣкому не подобалась. Далеко высше ôдъ неи маленькій жартъ-стюдъ „Лихо не кожному лихо, иншому й таланъ“. Сюжетъ взятый зъ народнёго житя. Молода дѣвчина Приська закохана въ молодого, жвавого и гарного на вроду паламаря, але-жь она боить ся свого коханя, бо всѣ хлощѣ и дѣвчата смѣють ся зъ неи, тай сама она бачить, що якось нѣяково бути жёнкою такого чоловѣка, котрый въ своёму довгополому каптанѣ, зъ борôдкою и миршавою косичкою наче и на чоловѣка не похожій: „зъ переду жидъ-не жидъ, цапъ-не цапъ, а щось не людске, а зъ заду — шолудива дѣвка!“ каже она. Приходить она на вечерницѣ до своєи тѣтки и выказує свôй жаль; збирають ся хлощѣ и дѣвчата — они смѣють ся зъ неи и дошкуляють тымъ паламаремъ, ажь тутъ и паламарь въ хату. Ôнъ засмученый и зъ великимъ жалемъ розказує, що по новому закону дяки и паламарѣ скасованѝ, а замѣсто ихъ будуть вже псаломщики и наймиты, котрѝ будуть ходити якъ мирскѝ люде и въ мирскôй одежѣ. Ôнъ тутъ же обрѣзує свою косичку, скидає свôй каптанъ и перебираєть ся парубкомъ. Найбôльше ôнъ журить ся тымъ, що, єму здаєть ся, Приська вже не пôде за него, коли ôнъ збувъ ся паламарства, а Приська, побачивши єго зовсѣмъ иншимъ парубкомъ, теперь раднѣйша пôти за него. Такимъ побытомъ лихо, якимъ оно зъ початку здавалось паламареви, та єму-жь и поталанило. Пєса кôнчаєть ся спѣвами и метелицею. Вся пєса ведеть ся жваво, пересыпана жартливыми выгадками та прикладками и дивить ся на театрѣ дуже весело. Здаєть ся, нѣчого бôльшого и не можна вымагати (*?Ред.*) ôдъ такои пєсы, якъ жартъ-водевиль, коли до того ще въ нѣй не має нѣчого такого, що-бъ вражало насъ противъ народнёго житя.

На сёму мы и покôнчаємо переглядъ новѣйшихъ творôвъ Кропивницкого, сподѣваючись коли небудь иншимъ часомъ побалакати ще про новѣйшу и, якъ кажуть, найкрасшу драму єго „Доки сонце зôйде — роса очи выѣсть“, коли тôлько справдѣ те, „сонце“ зôйде коли небудь.

М. Комарь.

ДРÔБНѢ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

До біографіи Ст. Руданьского Окрôмъ письменника Ст. Руданьскій бувъ ще й талановитымъ рисовникомъ. Я бачивъ єго: 1) Маленькій визерунокъ рисованый однымъ оловцемъ: Плугатырь на полѣ, рôля, въ оддалѣ село зъ церковцею и вѣтряками, въ небѣ журавлѣ. 2) На аркушѣ цѣлôмъ, цвѣтными пастелями: Молодиця йдуча зъ ярмарку, розтрѣпана, зъ брыкаючимъ поросямъ въ рукахъ, и надписъ: „не мала баба клопоту, та купила порося.“ 3) Такои-жь мѣры, те-жь пастелями цвѣтными нарисовано: Дѣвка зъ вѣдрами по-биля криницѣ одбиваєть ся ôдъ парубка, що обхвативъ єѣ руками и пнеть ся поцѣлувати; дѣвка одною рукою за чуба одтягає ôдъ себе голову хлощя. Два послѣдніи визерунки теперь повинніи бути у д. Антоновича. Письменныхъ творôвъ Руданьского треба шукати въ Кіевѣ. *Борисъ П-скій.*

До біографіи Каспра Ценглевича. Въ „Зорѣ“ 1884 року въ статіѣ про польске повстанє 1846 р. згадавъ я такожь про агитаторску дѣяльнôсть Каспра Ценглевича середъ рускои молодѣжи гимназіяльнои въ Самборѣ (1834—36) и середъ руского люду въ золочôвскôмъ, терноπольскôмъ, бродскôмъ и др. округахъ. Тамъ же напечатана була прислана о. Жарскимъ одна незвѣстна доси пѣсня Ценглевича. Нынѣ подаємо другу єго пѣсню, доси такожь незвѣстну, зложену въ 1838 р., якъ твердить п. Брониславъ Заморскій, редакторъ „Ogniska Domowego“ у Львовѣ, у котрого хоронить ся єи оригиналъ, писаный рукою Ценглевича зъ єго звычайнымъ пôдписомъ „Wasyl“ (нагадую, що деякѝ єго вѣршѣ 1848 р. печатанѝ були въ львôвскôмъ „Dzienniku mód paryskich“ такожь пôдъ псевдонимомъ „Pielgrzym Bazyli“). Вѣршь сей написаный тодѣ, коли Ценглевичь, уйшовши зъ полиційнои вязницѣ у Львовѣ, гоненый всюды и улягаючи намовамъ приятелѣвъ, носивъ ся зъ думкою втѣкати за границю. Але схоронивши ся до села Наквашѣ до тамошного священика Билиньского, залюбивъ ся въ єго доньцѣ, и рѣшивъ ся остатись въ краю. Ставъ за челядника у коваля и вѣвъ дальше свою революційну пропаганду, поки єго не зловлено и не осаджено въ вязници. Такожь властитель Наквашѣ, Губицкій зъ цѣлою своєю родиною служивъ справѣ повстаня и робивъ що мôгъ для охороны не тôльки одного Ценглевича, але и всѣхъ численныхъ тодѣ агитаторôвъ. Звѣстно, що й Теофиль Вишнєвскій по катастрофѣ 1846 р. тамъ шукавъ ратунку и въ сусѣднôмъ Манаєвѣ въ насѣцѣ зôставъ зловленый. Пѣсня Ценглевича, котру ту подаємо, звернена до згаданои высше попадянки рускои и має надпись

„Bud' zdorowa!“ Подаємо текстъ єи зовсѣмъ вѣрно за оригиналомъ. *И. Ф.*

BUD' ZDOROWA!

Wtikaj widcy, duj konyku czteryma witramy;
Tiażkoż meni tutkaj żyty, tiażko z worohamy.
Tiażko żyty i baczyty mych bratej newolu,
Pidu, zhybnu, szukajuczy po wsich lipszu dolu.
Duj konyku hde chocz, ino id' czerez Nakwaszu,
Nechaj stuplu do diwczyny na mołocznu kaszu.
Ohoń kładit', ne sczornit' sia luboi ruczky biły;
Bo budete mia w dorohu szcze błohosławyły.
Czym ty lubko to mołoczko tak zasołodyła?
Cukrom sercia, cukrom duszi kaszu zaprawyła,
Na sto litok kozaczeńka swoho zakropyła.
Zakropyła jeho tuhu, oczkom hołubyła,
Jeho ślozy nad narodom z swojemy łuczyła!
Uże wsiłem na konyka, lubko, bud' zdorowa!
Kiń że meni chrest na hrudy, ne riczy ni słowa.
Toj chrest meni na kaminy pszenyczeńku zrodyt',
Toj chrest meni iz worohiw anhełońkiw spłodyt'.
Toj chrest meni pid zemloju błysne hromnyciamy,
Toj chrest meni bude kluczom na nebesni bramy.
Duj konyku w cztyry witry, ne hlań, de i kuda;
Z totym chrestom de załetysz, doma budesz wsiuda.
Z totym chrestom jak łebed' sia morem peretoczysz,
Z totym chrestom w koło zemlu jak witer obskoczysz.

До біографіи Митра Олельковича. М. Олельковичь, се псевдонимъ Митрофана Олександровича Александровича. Въ 60-ыхъ рокахъ живъ ôнъ въ мѣстечку Калитѣ, Остерского повѣту, Черниговскои губерніи. Служивъ вôйсково, здаєть ся бувъ офицеромъ саперôвъ По чомусь ôнъ менѣ здававъ ся тымъ юнкромъ, що описаный въ єго оповѣданю „Пяница“, напечатанôмъ въ „Основѣ.“ Въ 1862 р. ôнъ приѣздивъ до мене зъ П. А. Кулѣшемъ. Имя Кулѣша стояло тодѣ дуже высоко въ цѣнѣ, то нѣчого й казати, що оба гостѣ були менѣ дуже милѣ. Опôсля я чувъ, що Митр. Олекс. дуже пияствує, и по пяному попавъ въ якусь дуже нехорошу исторію. Де ôнъ теперь — не знаю. *Борисъ И-скій.*

Изъ старыхъ записокъ. На однôй церковнôй книжцѣ (тріоди) въ селѣ Добрôвлянахъ, пов. Дрогобыцкого находять ся на маргинесахъ численнѣ записки, зъ котрыхъ найдавнѣйшій сягає початку 18 вѣку и звучить: „Anno milesimo septuacentesimo (sic!) Powietrze było w Samborze, że od zielonych świąt do nowego lata umarło więc (sic! зам. więcej) ludzi jak 12 tysięcy, w tymże roku i w Drohobyczy i we Lwowie. Roku czwartego i piątego tak zmarło, że mało co i zostało“. Пôдъ рокомъ 1750 записана ось яка сентенція: „Działo się w Dobrowlanach roku 1750. Ja niżej na podpisie wyrażony zeznam: Gdybyś to było niebo papierzem (sic!), morze kałamarzem, gwiazdy pioramy, anieli pisaramy, to by bożey mądrości nie wypisali“. Изъ рускихъ записокъ одна походить зъ р. 1761. д. 5. цвѣтня и єсть копією листу довжного „єрея Тимофея“ изъ Волѣ Якубовои, що у пароха добрôвляньского Ивана Мокрянки позычивъ 100 злп.; жаль, що записка ся при пôзнѣйшôй оправѣ книжки (въ р. 1810) въ найбôльшôй части зôстала ушкоджена. Двѣ другѣ рускѣ записки зъ XVIII. вѣку близше дотыкають литературы: одна зъ нихъ — вѣршь побожный, котрый ту per extensum и зъ захованѣмъ правописи печатаємо: „Терпяй за ни многи рани Исусе распятий; Ти над нами Грѣшниками рач ся змиловати, зол не памятати. Претерпѣвий крестъ зелживий со разбойниками, Христе пане на смерть дане, Змилуй ся над нами. Претерпѣвий и умрѣвий за ни изволивий, Божий сину за всю вину Будь намъ милостивий Агнче незлобивий“. Другій вѣршь, се звычайна, жартоблива пересторога:

Хто сію книгу має украсти,
Тому сѣм лѣт свинѣ пасти. *И. Ф*

До библіографіи творôвъ Ст. В. Руданьского П. Ôдъ Вп. Василя Лукича дôстали мы слѣдуюче доповненє до библіографіи творôвъ Руд-ого, котре ту зъ подякою помѣщаємо: „Въ редагованôмъ мною илюстрованôмъ календарѣ „Просвѣты“ на р. 1884 замѣщенѣ отсѣ вѣршѣ Руданьского: Спôлка, Обдуреный Москаль, Мазуръ въ болотѣ, и доси нѣде ще не друкована поезія „Могила“, передана менѣ тодѣ моимъ швагромъ Володимиромъ Гузаромъ, у котрого она задержалась ôдъ часу, коли бувъ помôчнымъ при редакціѣ „Правды“ въ початкахъ 70-ыхъ рокôвъ. Що до перекладу Иліяды, то я бачивъ єго у пок. Вол. Барвѣньского, колишнѣго редактора „Правды“; бувъ у него перекладъ 12-ти пѣсень, списаныхъ кожда ôддѣльно на зошитахъ аркушевыхъ, выразнымъ почеркомъ. Въ 1880-ôмъ роцѣ перекладъ сей передано до Кіева“.

Василь Лукичъ.

„Библіотеки музикальнои“, гарного выдавництва нашихъ ученикôвъ гимназіяльныхъ, появило ся доси вже 6 выпускôвъ, а именно: 1. „Гуляли“, хоръ мужескій Ост. Нижанковского, 2. „Наша жизнь“, хоръ мужескій Н. Вахнянина, 3. „Молитва“, имнъ Н. Лисенка, 4. „Зъ окрушкôвъ Ю. Федьковича“, хоръ мужескій Ост. Нижанковского, 5. „Закувала та сива зазуля“, хоръ мужескій П. Нѣщиньского, 6. „Не чужого мы бажаємъ“, дуетъ М. Вербицкого, доси нѣде ще не печатаный. Що выдавництво се ôдповѣдає потребѣ публики, найлѣпшимъ доказомъ те, що рôвночасно зъ 6. выпускомъ прийшлось выдати 1. выпускъ другимъ выданємъ. Въ слѣдуючôмъ выпуску появить ся гарна композиція Н. Лисенка на хоръ мужескій: „Quodlibet изъ народныхъ пѣсень“. Цѣна выпуска пересѣчно 20 кр.

Запросины до предплаты. Заохочени великою прихильностею, зъ якою П. Т. Земляки приняли нашь збôрникъ рускихъ квартетôвъ зъ року 1885 „Кобзарь“, и загрѣтѣ до дѣла нашими славно-звѣстными композиторами Вп. п. А. Вахняниномъ и Впр. о. П. Бажаньскимъ, котрѣ зъ правдивымъ пожертвованємъ свого часу и труду подали намъ провôдъ и помôчь до веденя сего выдавництва, постановили мы выдати сего року другій выпускъ „Кобзаря“. Въ сегорôчный выпускъ ввôйдуть не печатанѣ ще доси творы найзнатнѣйшихъ рускихъ композиторôвъ, якъ такожь що найкрасшѣ композиціѣ нашихъ молодыхъ музикôвъ. Сей выпускъ буде такого-жь объему, що и попередный, лише що печатаный буде на велиновôмъ паперѣ; цѣна въ дорозѣ пренумераты выносить лише 1 зр. а. в. Надѣючись, що заявленє наше найде щирый привѣтъ у нашихъ П. Т. любителѣвъ спѣву, просимо о скоре надсыланє предплаты на руки п. М. Мосоры, питомця III. року, або черезъ редакціѣ рускихъ часописей. Черезъ п. М. Мосору можна дôстати ще першій выпускъ нашого „Кобзаря“ по цѣнѣ 1 зр. а. в. вразъ зъ почтовою пересылкою. — Львôвъ дня 7. лат. марта 1886. — Северинъ Грицина, Михайло Сапрунъ, Михайло Мосора, Сидôръ Зельскій, Зенонъ Копертыньскій, Дмитро Андрейко, Михайло Шумило.

Рускои Историчнои Библіотеки Т. I. и II. можна ще набути по цѣнѣ передплатнôй у п. Ол. Барвѣньского въ Тернополи лише до выходу III. и IV. т., а именно по 1 зр. 25 кр. зъ пересылкою franco, 1 зр. 35 кр. рекомандовано. Т. III-ій появить ся передъ Великоднемъ.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІИ.

Въ Адм. „Зорѣ“ можна дôстати **лосôвъ** вел. Лотеріи фантовои на дохôдъ руск. дѣвоч. воспитал. въ Перемышли по 1 зр. ôдъ штуки и 15 кр. за пересылку, — **образы „Гуцулъ и Гуцулка на конёхъ“** по 1 зр. 20 кр. зъ пересылкою почтовою, а для цѣлорôчныхъ Абонентôвъ нашихъ по 80 кр. за пару. Також можна дôстати **„Зорю“ зъ року мин.** зъ библіотекою за 5 зр. а безъ библіотеки за 3 зр. 50 кр. вже зброшуровану.

Черезъ Администрацію „Зорѣ“ прислали въ лютôмъ и мартѣ:

Для Тов. Просвѣта: Всч. о Н. Ивановскій зъ Новосѣлець 2 зр., Вп. К. Геникъ зъ Яблонова, 1 зр.
Для Общ. им. Качковского: Всч. о Н. Ивановскій 1 зр.
Для руск. товариства педагогичного: Вп п. п. Якôвъ Цапъ зъ Козары 1 зр., К. Геникъ 50 кр.
Для Школьнои Помочи: Вп Геникъ 50 кр.
Для „Дѣла“: Вп. Литыньскій зъ Телячого 3 зр, Вп. п-нѣ О. Бачиньска изъ Стрыя 2 зр.
Для „Батькôвщины“: Вп. А. Харченко зъ Кіева 2 зр.
На „Часоп. Школьну“: Вп Я. Цапъ 4 зр. 50 кр.
На „Науку“: Всч. о. Н. Ивановскій 5 зр.
На „Зеркало“: Вп. Геникъ 1 зр 50 кр.
На „Руско-Укр. Библьотеку“: Всч. о. Ив. Радецкій 1 зр., Вп. М. Гушалевичь. 1 зр

☛ П. Т. Читателѣвъ, у котрыхъ є злишне 1. число сегорôчнои „Зорѣ“, просимо, щобъ були ласкавѣ намъ єго прислати.

Ôдповѣдає за редакцію: **Д-ръ Омелянъ Калитовскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского

Рôкъ VII. Львôвъ дня 1. (13.) Мая 1886. **Число 9.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ОСТАННЯ ЛЕКЦІЯ.

(Оповѣданє Альфонса Доде.)

Сёгоднѣ у ранцѣ я спôзнивъ ся у школу и дуже боявсь, щобъ мене не лаяли, бо учитель сказавъ намъ, що пытатиме урокъ зъ граматики, а я не знавъ навѣть першого слова. Миттю зъявляѣть ся у мене въ головѣ думка не йти въ школу, а побѣгати у полѣ.

Погода була така тепла, день такій ясный! Дрозды свистѣли на возлѣсю, а на Рипертскôй луцѣ за лѣсопильнымъ заводомъ (тартакомъ) муштровано прускихъ салдатôвъ. Усе те спокушало мене далеко бôльшь, нѣжь граматичнѣ правила, але я мавъ мужнôсть встояти противъ сеи спокусы и швиденько побѣгъ у школу.

Проходячи поузъ громадску „канцелярію“ я бачу стóвпище передъ решѣткою зъ оповѣстками. Ось, уже два роки зъ сёго мѣсця доходили до насъ усякѣ поганѣ звѣстки, телеграмы про прóграннѣ боѣ, кáрности, наказы; и я подумавъ не зупиняючись:

— Що тамъ ще таке?

Бачучи, що я бѣгцемъ перехожу майданъ, коваль Вахтеръ, що бувъ тамъ зъ своимъ хлопцемъ и читавъ оповѣстку, гукнувъ менѣ:

— Не поспѣшайсь такъ, хлопче, бо однакъ спôзнишь ся у свою школу.

Я подумавъ, що ôнъ кепкуѣ зъ мене, и, зовсѣмъ задыхавшись, увôйшовъ у маленькій учителѣвъ двôръ.

Звычайно бувало, що зъ початку лекціи зчинявъ ся такій великій рóзрухъ, що чути ёго було навѣть на улицю; шуфляды то одсувано, то знову засувано; уроки повтóрювано дуже гóлосно, одразу усѣми школярами; и при сёму уха затулювано, щобъ красше зрозумѣти и запамятати те, що чúтано, а велика учителева ленѣйка стукала по столахъ:

— Тихше!

Я сподѣвавъ ся, що весь сей гармидеръ поможе менѣ непримѣтно пройти до своѣи лавки; але-жь сёгоднѣ було все такъ тихо, якъ у недѣлю. Крôзь одчинене ôкно я побачивъ моихъ товаришѣвъ, котрѣ вже сидѣли на своихъ мѣсцяхъ, и вчителя, що прохожувавсь зъ страшною зелѣзною ленѣйкою у руцѣ. Довелось одчинити дверѣ и увôйти середъ сеи повнои тишѣ. Вы зрозумѣѣте, якъ я злякавъ ся и почервонѣвъ. Але вчитель подививъ ся на мене безъ гнѣву и сказавъ дуже ласкаво:

— Иди швидче на своѣ мѣсце, мôй маленькій Франце; мы могли-бъ почати безъ тебе.

Я вылѣзъ на ослôнъ и мерщѣй сѣвъ за лавку. Тôльки тодѣ, трошки заспокоившись пôсля переляку, я помѣтивъ, що нашь учитель бувъ у гарному зеленому сѣртуцѣ, у твердо выпрасованôмъ жабó и у вышиванôй чорнôй шовковôй шапочцѣ, котрѣ ôнъ одягавъ тôльки въ часѣ приѣзду инспекціи, та тодѣ, якъ роздавали надгороды. Нарештѣ и вся кляса мала якійсь надзвычайный и урочистый выглядъ. Але найбôльшь мене здивувало те, що на звычайно порожнѣхъ ослонахъ сидѣли нашѣ селяне и сидѣли такъ само мовчки, якъ и мы; тутъ я помѣтивъ дѣда Гозé и ѣго бриль зъ широкими крысами, старого мера (начальника громадского), старого фабриканта и ще богато другихъ людей. Усѣ они здавались смутными; а Гозé принѣсъ стару азбуку зъ пообгрызуваными краями и державъ ѣ розгорнену на колѣнахъ, а на нѣй, у поперекъ рядкôвъ лежали величезнѣ окуляры.

У той часъ, якъ я дивувавъ ся усёму сёму, учитель зôйшовъ на кафедру и тымъ самымъ ласкавымъ и серіознымъ голосомъ, якимъ стрѣвъ мене, промовивъ:

— Дѣти мои, се въ останнѣй разъ я вчу васъ. Зъ Берлину прийшовъ наказъ, щобъ по школахъ у Альзаціѣ и Лотарингіѣ вчити тôльки на нѣмецкôй мовѣ. Новый учитель приѣде завтра. Сёгоднѣ-жь се остання вамъ лекція по французки. Я прошу васъ, будьте яко мога уважнѣйшими.

Тѣ кôлька слôвъ завдали менѣ жалю. О, падлюки, такъ ось що оповѣщали они на стѣнахъ громадскои канцеляріи!

Моя остання лекція по французки!

И се для мене, що ледви вмѣвъ писати! Значить, я нѣколи не вывчусь! Такъ се й мусить зостатись!

Якъ я теперь нарѣкавъ на себе за згаянѣ часы, за лекціѣ, котрѣ пробѣгавъ, шукаючи гнѣздъ та ховзаючись по Саарѣ! Книжки мои, що недавно ще були для мене такими нудными й важкими, моя граматика, моя свята исторія здавались менѣ теперь старыми другами, зъ котрыми дуже тяжко було розлучатись! Такъ саме й зъ учителемъ. Думка, що ôнъ поѣде, щó я бôльше не побачу ѣго, примушувала мене забувати кáрности, битя ленѣйкою.

Бѣдна людина!

Се, щобъ вшанувати останню лекцію, ôнъ одягъ свою гарну празникову одежу, и теперь я розумѣю, чого се старѣ селяне прийшли посидѣти у кутку въ школѣ. Се немовь выявляло ихъ жаль, що они не приходили частѣйше сюды, у сю школу. Симъ такожь они немовь дякували нашому вчителеви за ѣго сороклѣтню корыстну працю и за сповненѣ обовязкôвъ передъ утраченою ôтчиною.

Такъ мѣркувавъ я, якъ отъ почувъ, що мене выкликають. Се була моя черга казати урокъ. Чого-бъ не давъ я, щобъ зъумѣти проказати одъ слова до слова всѣ тѣ граматичнѣ правила голосно, выразно, безъ помылки. Але

зъ першихъ же слôвъ я заплутавъ ся и стоявъ нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ за своєю лавкою зъ неспокôйнымъ серцемъ, не смѣючи пôдвести голову. Я почувъ, якъ учитель казавъ менѣ:

— Я не сваритимусь на тебе, мôй маленькій Франце: ты й безъ того досыть самъ себе покаравъ. Ось що се значить. Що дня думаєшь собѣ: „Е, дурниця, у мене ще богато часу! Вывчу завтра!“ И ось бачишь, що стало ся. Ехъ!... У сёму саме й єсть велике нещастє нашои Альзаціи, що усе одсувала своє вчѣнє на завтра. Теперь отсѣ люде мають право сказати намъ: Якъ! Вы вважаєте себе Французами, а не вмѣєте нѣ читати, нѣ писати на своѣй власнôй мовѣ! Але у всёму сёму я не виновачу тебе бôльше, нѣжь инчихъ. Мы всѣ мусимо скарати себе за се тяжкимъ докоромъ. Вашѣ батьки й матерѣ мало дбали про ваше выхованє. Имъ бôльше подобалось посылати васъ на роботу у лѣсъ або на заводы за для кôлькохъ злишнѣхъ су.*) А я самъ хиба не заслугую на докôръ? Хиба я не посылавъ васъ часто поливати мôй садокъ замѣсць того, щобъ вчити ся? А якъ збиравъ ся йти ловити пструги, хиба я вагавъ ся пускати васъ до дому?...

Потôмъ слово по слову, вчитель почавъ балакати зъ нами про французку мову, кажучи, що се найкраща мова у свѣтѣ, найчистѣйша, найдокладнѣйша, що єѣ треба берегти, бо коли поневоленый народъ береже самостôйнôсть своєи мовы, се все одно, наче ôнъ держить у рукахъ ключь одъ своєи тюрмы. Потôмъ ôнъ узявъ граматику и прочитавъ нашь урокъ. Я дивувавъ ся, якъ се я все теперь гарно розумѣвъ. Усе, що ôнъ казавъ, здалось менѣ легкимъ, легкимъ! Я навѣть думаю, що я нѣколи такъ гарно не слухавъ, и що ôнъ нѣколи ранѣйше не выявлявъ стôлько терпиливости у своихъ выясненяхъ. Неначе передъ розстанємъ зъ нами бѣдолаха хотѣвъ передати намъ усе своє знанє, хотѣвъ, щобъ оно ôдъ разу перейшло въ нашѣ головы.

Читанє скôнчилось, узяли ся до писаня. Для сёго дня вчитель приготувавъ намъ зовсѣмъ новѣ взôрцѣ: Альзація, Франція — Франція, Альзація. Неначе маленькѣ хоругвки маяли сѣ написы по всѣй клясѣ, висячи на прилавкахъ. И зъ якимъ старанємъ и пильностю коженъ выписувавъ сѣ слова, яка тиша панувала въ клясѣ. Тôльки й чути було, якъ дряпали пера по паперѣ. Разъ у хату улетѣвъ хрущь, але нѣхто не звернувъ на него уваги, назѣть найменчѣ, котрѣ щиро выводили свои палички, — бо се бувъ ще французкій урокъ!... На шкôльному дасѣ тихо гулѣ голубы, и я казавъ самъ собѣ слухаючи ихъ:

— Чи не примусять и ихъ спѣвати по нѣмецки?

Часомъ, пôдводячи очи ôдъ зшитку, я бачивъ вчителя, котрый нерухомо стоявъ за своєю кафедрою и пильно розглядавъ усе, що було округъ нёго, немовь хотѣвъ понести ôдъ насъ у своєму поглядѣ увесь свôй маленькій шкôльный будынокъ. Але-жь зрозумѣйте бо! Сорокъ лѣтъ ôнъ бувъ тутъ, на сёму самому мѣсцѣ зъ симъ по двôрємъ просто передъ очима, и зъ тою-жь незмѣнною клясою. Тôльки лавки були свѣжо полякированѣ, повытиранѣ якъ треба; орѣховѣ дерева на подвôрю повыростали ще бôльшѣ; а хмѣль, що ôнъ самъ посадивъ, теперь звивъ ся по-биля ôконъ до самого даху. Яка страшна мука для сёго бѣдолахи покидати усе те и чути, якъ єго сестра, тамъ на горѣ, ходить туды й сюды по хатѣ, складаючи шматє, замыкаючи скрынѣ! Бо они мусять ѣхати завтра, мусять покинути сей край на вѣки!

Але усе-жь ôнъ мавъ силу дотягти до кôнця годины. Пôсля писаня у насъ була лекція зъ исторіи; потôмъ маленькѣ зъ протягомъ выводили: б-а... б-е... б-и... б-о... б-у... Тамъ у глыбинѣ клясы дѣдъ Гозé надѣвъ окуляры, и держучи свою азбуку обома руками, складавъ литеры у купѣ зъ ними. Видко було, що ôнъ те-жь старавъсе я; єго голосъ тремтѣвъ ôдъ зворушеня, и було такъ чудно слухати єго, що намъ хотѣлось и плакати и смѣятись. Охъ!... Я нѣколи не забуду сеи останнёи лекціи...

Наразъ церковный годинникъ вдаривъ пôвдень, потôмъ молитву Пресвятôй Богородицѣ. У ту-жь хвилину Прусаки, що вертались зъ муштры, вдарили въ сурмы пôдъ нашими ôкнами... Вчитель уставъ весь блѣдый на своѣй кафедрѣ. Нѣколи ôнъ не здававъ ся менѣ такимъ величнымъ.

— Дрýзѣ мои, — промовивъ ôнъ, — дрýзѣ мои, я... я...

Щось давило ёго. Ôнъ не мôгъ скôнчити своихъ слôвъ.

Тодѣ повернувшись до таблицѣ ôнъ узявъ крейду и натискаючи зъ усіеи силы написавъ найбôльшими литерами, якими змôгъ:

Нехай жиє и панує Франція!

Потôмъ ôдступивъ на бôкъ, прихиливши голову до стѣны, и не кажучи нѣ слова махнувъ тôльки намъ рукою, немовь хотѣвъ сказати:

— Усёму кôнець... выходьте!

Переклала М. Чайченко.

*) Дрôбна французка монета, сантимъ, т. є. сота часть франка, менше якъ нашого ½ кр. — *Ред.*

НА СПОМИНЪ.

Я кохавъ тебе безъ краю,
Але знавъ єдину мить,
Бо твоє святеє серце
Вже въ землѣ холоднôй спить.

Знавъ тебе я лишь хвилину,
Та забути я не змôгъ
Нѣ твогó коханя, мила,
Нѣ великихъ мукъ твойхъ.

Александрія 1885 р. *В. Чайченко.*

ЛЮБОРАДСКЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

VII.

Ишли роки за роками. Минуло ихъ ажь пять, а на щастє сиротамъ и не заснѣтилось. Правда, не бѣднѣли они: мали и хлѣба шматокъ, и голѣ не ходили нѣ босѣ; все мали, якъ ведеть ся; та таланъ не въ ѣжѣ, не въ грошахъ, не въ одежи: въ семьѣ не було супокою. Ще батько на столѣ лежавъ, якъ Мася почала верховодити, и въ самъ передъ загадала жалобу шити.

У нашихъ Русинôвъ въ тôй сторонѣ ось яка жалоба:

по жѣнцѣ та по дитинѣ чоловѣкъ безъ шапки ходить скôлька день; дѣвчата на знакъ жалобы не заплѣтають кôсъ, а тôльки звязують волосѥ зъ заду, щобъ въ очи не падало; хлопцѣ (и дѣвчата) тамъ скôльки треба не спѣвають и не танцюють. Мася-жь прийняла жалобу католицку: казала пошить чорну сукню, обшила ѥѣ бѣлою стёжкою зъ-на цаль ширины. Се була перва додѣльна одежина въ Масѣ. И хто примѣчавъ, приказували, що она не матиме талану зъ свого дѣвованя. Сестрамъ Мася такожь жалобу посправляла: навѣть Антосьови понашивала стёжечки по сѣртуцѣ.

— Що-бъ отсе выгадувати, почала мати, то волѣла-бъ дати тй грошѣ на молитвы.

— Етъ! що вы знаѥте! — гримнула Мася, — ось идѣть тамъ до печи.

— Ще се ты доню? то такъ до матери?

— А хиба вы себе не пôзнаѥте? Коли вы моя мати, то я такъ до матери.

— Опамятай ся! Що тобѣ таке? — казала мати. — Чи ты сповна розуму?

— Коли-бъ ще и въ васъ такій бувъ, — ôдказала доня, — то чого-бъ вы хотѣли! А коли не знаѥте свѣтови ладу, то не мѣшайтесь.

— Богъ зъ тобою, доню! нѣчого я тобѣ не скажу бôльше.

— И добре зробите!

Зъ тымъ и розôйшли ся. Мася зробила по своѥму. Зъ сего часу и пôшла своимъ Богомъ коло всего. Все зъ Ляхами водила ся; все ѣздила по костьолахъ та по кляшторахъ; до своѥи-жь церкви и носа не показувала — хиба на рôздво та на великдень и то зъ польскою книжкою въ рукахъ, и не молитись, а показатись. Вбиралась якъ павичь. Тягла зъ матери, та все садила на крамы. Що було-бъ на чотырохъ, то на одну йшло. И ходила погойдуючись та пôдкôвками поцокуючи. А нѣколи й за холодну воду не бралась. Зъ матери останнй поты ллють ся, а доня каже: — на те вы попадя.

— Чимъ-то ты будешь, що смѣешь ся зъ попадѣ?

— Волѣю бути шинкаркою, а попадею нѣ за що.

— Ей доню! будешь плакати на свôй дурный розумъ!

— Абы вы не плакали, а за мене не журѣть ся! Якъ вы не бачили бôльшь печи та коцюбы, то думаѥте, що тôлько й свѣта, що въ ôкнѣ! Я вже выросла зъ сихъ.

— Дай тобѣ, Боже, щобъ ты добрá дôйшла.

— О! яка-жь богомôльна! подумала Мася. А мати пôшла згадуючи свого татуня, якъ то покôйнй розказували, що якъ зближить ся анцихристъ, то встане мати на дочку, а дочка на матѣрь свою. — Отсе-жь, каже, и моя доня такъ.

Верховодила Мася надъ матѣрю, тай сестрамъ дôставалось: они були ѣй за наймичокъ; всюды ними попыхалась, а сама, якъ панѣ, тôлько погукуѥ: а се подай, а те принеси, а то зроби, а туды пôди. — Чому-жь сама не пôде? не смѣй и ротъ роззявити: такъ зъ разу и зацабанить, або ще й побѥ добре, абы лишь подужала. Кому-кому, а Текли дôставалось. Та й пôде плачучи: — мамуню, — скаржить ся, — а Мася бѥть ся! — То мати й прийде: — чого ты, дочко, бѥшь ся? тôлько й чуѥшь, що скарги на тебе.

— Нехай теля знаѥ своѥ стôйло, — ôдкаже Мася.

— Що-жь ты таке? чи ты въ мене не така дочка?

— Нѣ, не така, — каже Мася.

— Ей доню! ну-ну! догуляѥшь ся ты зъ своимъ розумомъ!

И пôде. А Мася думаѥ: чого-бъ точитись отсѣй попадѣ? отамъ корпалась бы, коли маѥ въ чôмъ. Такъ нѣтъ же! Всюды ѥѣ треба! То-то вылаю колись, ажь чорты смѣятимуть ся. — Она все по польски балакала.

Не можна сказати, щобъ она й зла була. Нѣтъ, тôлько така горда та пышна, и себе такъ высоко ставила, що всѣ проти неи, якъ горошина проти скалы якои. Тымъ она й верховодила, тымъ и не слухала нѣкого, що себе мала за найрозумнѣйшу. Одна тôлько Печержиньска де-въ-чôмъ була розумнѣйша за Масю, та й то, якъ роздумаѥть ся, то й она нѣ-по-чому: дурна, каже й Печержиньска! и всѣ дурнй! Ось оно якъ повинно бути, а не онъ якъ! И губу Мася мала выправлену! що якй вже вытресованй отй скарбовй пôдпанки, що якъ бы не вмѣвъ брехати та ще й гладко, то не мавъ бы й рубця на плечахъ, не то сорочки; и тыхъ Мася въ шуршу заганяла: не смѣй и ротъ роззявити, бо напечешь ракôвъ на день и три ночи. Справна була! нѣхто зъ нею не справлявъ ся — тай не думавъ, бо не почувавъ ся въ силѣ. Чи осмѣять кого, чи розказати що — тôлько подай, то всѣ ажь за боки беруть ся. И загордѣла она; не знала небога, що не туды до щастя дорога, куды люде справляють, а куды доля поведе.

Разъ сидѣла Мася у себе въ хатѣ, сама втѣшалась и другихъ потѣшала; два Ляхи цѣлували ѥѣ въ руки, третій вертѣвъ ся передъ нею. А була половина курсу и саме жнива. Може кому не вѣдомо, щó то половина курсу? Ось що: въ духовныхъ школахъ въ кождôй клясѣ треба сидѣти два роки, то якъ рôкъ пройшовъ уже, а ще рôкъ оставъ ся, то й выйде, що була половина курсу. Богословы, значить, ще мали рôкъ вчитись, закимъ матимуть право на попôвъ святить ся. Богословы о-пôвъ курса, хто заможнѣйшого батька сынъ, вже ѣздять, чи не натрафить де на суджену. А бувъ въ поблизю ôдъ Солодькôвъ панотець Собальскій, и мавъ сына Ивана въ богословіѣ. То сей и шатнувъ по селахъ и заѣхавъ до Люборадскихъ. Сказано, семинариста, анѣ сѣсти не вмѣѥ, нѣ вклонитись, нѣ слова до ладу сказати, нѣчого: всё вымучать, всё выдушать. Якъ побачить панянку, то ажь óстрахъ ёго вôзьме — и сказавъ бы, и боить ся, приступивъ бы и не смѣѥ. Поѣхать такому мѣжь дѣвчата, то рôвно зъ головою. И Собальщенко не поѣхавъ бы, та ѥго батько бувъ скôлькось лѣтъ благочинникомъ, то всѣ сусѣдскй панотцѣ були ѥму знакомй, а въ Люборадскихъ ôнъ таки не разъ бувъ — ще за житя покôйного о. Гервасія. Отъ и приѣхавъ панъ богословъ. Добре ѥму знакомй були сй пороги, та переступавъ ôнъ ихъ ще пимперломъ; а теперь — Иванъ уже, якъ думавъ ôнъ, голова на всю околицю, чоловѣкъ на всю губу, молодець, хочь куды, де-жь бакъ! богословъ! а богословъ... буде й того що вже богословъ, тай годѣ! Зъ за такого сына и матери честь; „богослова родшую“ якъ не поважати? Ото-жь входить ôнъ до хаты, шарнувъ ногою якъ умѣвъ, и щиро поцѣлувавъ панну Марію въ руку, бо ажь ляснуло. Тодѣ обернувъ ся до Ляшкôвъ и рекомендуѥсь, що такъ и такъ: ученикъ богословіи — прошу любить и жалувать — Иванъ Іоановичь Собальскій.

— Ученикъ богословіи! — пôдхопивъ одинъ Ляшокъ, — га! ученикъ богословіи! дуже радй-сьмо! — А другій: — просимо сѣдати! просимо! будьте ласкавй! ге!... Тай до третёго: — проси нехай садовлять ся! —

*

Кинувсь и третій: — та сѣдайте, будьте ласкавѝ! ощасливте нашу компанію, проше!

И щобъ вамъ котрый вусомъ моргнувъ, або що, мовь бы й насправжки они такъ радѝ, що зуздрѣли богослова. А Собальскій ходить по хатѣ, ôдкашлюється ся; выкашлявъ ся и сѣвъ — та де-жь? коло самѣсѣнького порога, — и почавъ придивлятись на образы, хочь бачивъ ихъ и придивлявъ ся не десять и не двадцять разôвъ, а пиши: сто або й бôльше.

Всѣ мовчали, дивились, мовь бы ждуть якого змилуваня Божого. Отъ богословъ и почавъ: — а у васъ чудо, не образы, панно Маріе?

— Нѣчеґо собѣ, — ôдказала Мася.

А Ляшки й собѣ кинулись дивитись на образы и одинъ одного торкають: — бачь, кажуть, бачь! ге! що то богословъ! заразъ и завважавъ! не мы, слѣпота! И на богослова повытрѣщали очи, що-то ôнъ ще скаже. Отъ ôнъ и почавъ: — я нѣде такои живописи не бачивъ.

— А ты бачивъ? — спытавъ одинъ Ляшокъ у другого.

— Нѣ, каже сей, не бачивъ.

— А ты? — пытають третёго.

— И я нѣтъ, — каже той.

— Бачь! а намъ и въ голову се не приходило! — заговоривъ первый, — що́-то богословъ!

Мася нѣчого не ôдповѣла на слова п. богослова.

Отъ и пôшовъ далѣ, таки довгенько помовчавши: — а се, панно Маріе, Богородиця, — показавъ, — точка въ точку вашь портретъ!

— Еге-жь! озвались Ляшки. — Що́ то око! богословске око — тай годѣ.

Мася мовчала, тôлько дивилась.

А богословъ пôдôйшовъ до того образа, подививсь тай каже: — позвольте свѣчкою присвѣтить! — И протягъ руку до свѣчки. Та якійсь Ляшокъ вже й присвѣчувавъ. И всѣ очи повытрѣщали. Дивились всѣ, тôлько Мася нѣтъ, довго дивились мовчки, ажь одинъ Ляшокъ каже: — красавиця!

— Совершенная красавиця, — озвавсь богословъ.

— Бачь, — почали Ляшки промѣжь себе, — красавиця! га! бачь! що́ то богословъ! а мы й не завважали.

Богословъ ôдступивсь, и свѣчку на столѣ поставили, та не сѣдали, бо Иванъ Іоанновичь стоявъ; далѣ ôнъ сѣвъ и всѣ сѣли. Се-бъ то такъ шануютъ ёго, що якъ ôнъ не сѣдає, то нѣхто не смѣє. — То Иванъ Іоанновичь задумавъ комплиментъ сказать панянцѣ и такъ прибиравъ ся. Озвеличивши панянку тымъ, що она походить на богородицю, ôнъ богородицю назвавъ красавицею, тодѣ каже:

— Ей-ей! отъ якъ дивлюсь на васъ, панно Маріе, то наче на той образъ; а якъ на образъ дивлюсь, то наче на васъ — ѣй Богу! Точка въ точку. — И осмѣхнувъ ся, тай почавъ ôдкашлюватись и люльку набивати.

А Ляшки кажуть: — И мы такъ: якъ дивимось на панну Марію, то наче бачимо богородицю... ей... ей...

— Еге-жь такъ? — пытає одинъ у одного.

— Таже такъ.

— Якъ бы не такъ, — каже третій, — то панъ богословъ не казавъ бы.

— Та що ты! — перебивъ той, — ты не такъ величаєшь, кажи: ёго богословство.

Мася чуть тôлько гамує смѣхъ, а Ляхи щобъ котрый вусомъ моргнувъ, то нѣтъ. А Иванъ Іоанновичь уже набивъ люльку; уже Ляшокъ и прислуживъ ся: выйнявъ зъ кишенѣ папѣрцю шматокъ, запаливъ и принѣсъ: — прошу, каже, покôрно, ваше богословство! пыхкайте! Иванъ Іоанновичь хотѣвъ щось сказати та тôлько ротъ роззявивъ, а Ляшокъ и каже: — та пыхкайте бо, ваше богословство, а то припече й кину.

Иванъ Іоанновичь и ставъ пыхкати: пыхъ-пыхъ, и каже: — такого титулу — и все: пыхъ-пыхъ, — нема и въ свѣтѣ — а все пыхкає.

— О? — почавъ Ляшокъ, — нема? то якъ же васъ величать, ваше богословство?

— Якъ буду священникомъ, то ваше благословеніе або ваше преподобіе або превелебіе; а теперь ще я не маю величанія.

Принесли чай. Ставъ оденъ Ляшокъ мѣшати ёго ложкою й пытає: — Ваше богословство! чи бакъ — ваше будуче благословенство, а теперь ще нѣякъ! Вы вчились богословію; чого-то, скажѣть, сахаръ скорѣйше розтає, якъ ёго не мѣшати ложечкою, а якъ мѣшати, то не такъ скоро?

— Ге! — сказавъ богословъ, — ге! хиба се до богословіи належить? ге?

— Бачь ёго! — озвавсь той, — а я думавъ, що до богословіи.

Поки туть що дѣялось, менші сестры, що сидѣли десь-тамъ у закутку, пôдослали наймичку розпытать Фѣрмана: хто приѣхавъ. Якъ довѣдались, що богословъ, то такъ и розôгнали курей на сѣдалѣ. Вже дѣвчина, здавалось, и добре за головку стискала, а все таки чути було „кирь-кирь“. Въ печи загоготѣло; якъ и панѣматка выйшла. Зъ старою Иванъ повѣвъ розмову якъ и треба. Все розказувавъ: и скôлько кôпъ ёго батько вже поставивъ, и скôлько ще буде, и коли обжинкôвъ сподѣють ся, и скôлько пнѣвъ пасѣки, и скôлько роѣвъ, и все що треба въ хозяйствѣ, говоривъ, розказувавъ, якъ зъ книжки вычитувавъ. И жартувавъ и все; та тôльки зъ старою, а Мася и Орися сидѣли нишкомъ у тôй кôмнатѣ. Поки же ще Ляхи були, то й имъ було зъ кимъ розмовляти; та сѝ не довго гаялись, панѣматка не любила Ляхôвъ и они се добре знали, то не пройшло и годины часу, якъ утрясли.

Панѣматцѣ хочь и до дня просидѣти-бъ, прогомонѣти зъ Собальскимъ, — та не здужала, то й пôшла собѣ. Якъ не той ставъ хлопець, оставшись зъ панянками: замнявъ ся заразъ, закахикавъ ся.

— Давно вже я тутъ бувъ, — каже. — Ще вы ось якѝ були, — показавъ зъ на аршинъ ôдъ землѣ, — а я, каже, качавсь якъ гарбузъ.

Засмѣялась Мася, и ôнъ засмѣявсь, та й змовкли. Стара гукнула на Орисю; Орися й выйшла. Богословъ и зновъ почавъ: — Покôйный о. Гервасій, памятаю, горѣхôвъ дававъ.

Мася мовчала; а ôнъ додавъ: — вамъ, думаю, жаль за о. Гервасіемъ?

— Мнѣ? — озвалась Мася, — нѣ мяла-бымъ за кімъ уболѣваць!

— То-жь вашь отець.

— Та цо-жь зъ теґо?

— Та й не жаль?

— А нѣ.

— Якъ таки можна, подумавъ богословъ, щобъ дочцѣ та не жаль було за татомъ! И каже: — То може хочь коли жаль було?

— Нѣґды.

Не сказавъ ôнъ нѣчого на сю штуку, а почавъ люльку набивати.

Довго такъ то мовчали они, то розпочинали розмову и на двохъ-трохъ словахъ кôнчали; и зновъ мовчали.

Богословъ куривъ тай куривъ, ажь языкъ ёму затерпъ; вже й не хотѣлось, а все куривъ, абы дурно не сидѣти. Далѣй завваживши, що Мася й не заикнеть ся на рôдну мову, каже: — Чи вы смѣетесь зъ мене, чи що, — то тодѣ ôнъ-якъ балакали, а теперь ось-якъ? И не пôзнати, що не кателичка, що панотцева дочка.

— Быламь ґлупя, — ôдказала Мася.

— То се нѣбы и я дурень, коли такъ, — заговоривъ богословъ.

— Я нє мувє, — озвалась Мася, — а пану вольно мыслѣць, цо сє подоба.

Скипѣвъ паничь, ажь побѣлѣвъ, и выйшовъ та й гука́:

— Герасиме!

— Говъ! — озвавсь той.

— Давай конѣ. — И вернувсь до хаты. Масѣ вже не було; тôлько Собальскій ступивъ за порôгъ, — она и пôшла въ валькиръ.

Хто не знає, що кому щó, а курцѣ просо? Такъ и фѣрманъ: абы конямъ добре, то й сидѣвъ бы и не ру́нтавъ ся. А въ Люборадскои конямъ богослова и мѣстечко знайшлось въ стайнѣ, и пашѣ, оброку*) до-звалу; то й почавъ Герасимъ ворчати щось пôдъ нôсъ собѣ, якъ паничь сказавъ конѣ подавати.

Почула стара єго приказъ и выйшла зновъ, хочь слаба була. — Куды вы проти ночи? каже. Та переночували-бъ любенько, побавились; и вже завтра по видному й поѣхали-бъ. А теперь чого спѣшати?

— Спасибôгъ, — каже, — а ночи теперь видни́й, и до дому не далеко. Поѣду.

Не вблагала панѣматка навѣть закуски пôдождати: — поѣду тай поѣду. Тôльки чарку горѣлки выпивъ.

— Нехай же хочь фѣрманъ повечеряє!

— Хиба ôнъ голоденъ? и дома повечеряє, спасибôгъ, не турбуйте ся.

И поѣхавъ.

— То черезъ тебе, — почала мати Масѣ вымовляти. То ты ёму щось зробила, згрызото ты моя!

— Що-жь вамъ таке до него? а поѣхавъ, нехай ѣде на зламану голову!

— Дочко! чого ты проклинаєшь? що ôнъ тобѣ виненъ?

— Та нехай ёму сѣмъ чортôвъ и все лихо; чи я-жь проклинаю? И чого вы вчепились?

— Чого ты людей розгонишь? чому розуму не маєшь? — почала мати.

— Коло якого-небудь хапôкныша я запобѣгла-бъ! Ге! бачь, чого забагаєть ся!

— Ей дочко! схамени ся! Що тобѣ такого, що такъ цензоруєшь людскихъ дѣтей? хиба-жь ты дѣдичка сама? Хиба твôй батько не пôпъ бувъ?

— Та що зъ того?

— Чого-жь ты така думна́? погорджаєшь поповичами? кого ты ждешь, кого сподѣешь ся? чи не зъ отыхъ голодрабцѣвъ кого, що такъ звиваютъ ся коло тебе?

— Я нѣкого не жду, але й за поповича не пôду: нѣ стати, нѣ сѣсти, нѣ слова сказати не вмѣє, а я-бъ пôшла.

— Ей дочко! ей дочко! побачишь — побачишь!

— Добре, добре, побачу! идѣть лишь собѣ, лягайте отамъ, то менѣ лекше буде.

— Осу́да ты моя, нещастє ты моє, не дочка, — сказала мати й выйшла въ пекарню дати пораду тымъ курамъ, що порѣзали. Орися тамъ уже була; и Текля коло неи щось шупорталась.

Зôставшись сама, Мася взяла польску книжечку, оклякнула и почала вычитувати молитвы.

Оттакъ не одинъ богословъ зъ облизнемъ поѣхавъ. Лучилось и до Орисѣ, та старый звычай на завадѣ стоявъ: въ мене всѣ дочки рôвни́й, ôдказувала стара, на выбôръ ихъ не маю; коли хочете, берѣть старшу. Та старшои нѣхто не хотѣвъ и она нѣ за кого не хотѣла; та зъ за неи и Орися сидѣла. Людскій дочки вже дѣточками батькамъ своимъ кланялись; а сироты сидять, тай сидять, нѣхто й не крюкне.

Ще поки Мася молодча була, то хочь вередлива була, — та не осудлива; а якъ стукнуло уже за двадцять, то ту осудила, ту очернила, ту обговорила. У людей сусѣды бувають добри́й, добрымъ чоловѣкомъ прислужать ся; а тутъ всѣ ôдцурались, всѣ ôдстрахались. Мало що терномъ не вросла колись битая дорôженька до о. Гервасія. Одинъ однымъ о. Антоній ихъ не цуравъ ся и дорôженьку протиравъ. Сей було приѣде тугу розважити.

— А що панѣ-матко, а вамъ лихо, и въ мене не тихо; притопчѣмъ-же бѣду кляту черевиками. Бо й я въ черевикахъ-же ходжу.

— Та що вамъ за бѣда, — озветь ся панѣ-матка: вы вже далѣй-далѣй онучатъ дружитимете, а въ мене ще й дѣти мои сирôточки на вязахъ висять!

— Не журѣть, панѣ-маточко — якось-то оно буде

— Коли-бъ менѣ хочь тыхъ безщасныхъ притулити; а Антосьо и самъ собѣ дорогу пробє.

— Надъ сиротою Богъ зъ калитою, приказують люде, — озвавсь о. Антоній. Не журѣть!

— Коли-бъ Ôнъ милосердный хочь нашого викарого пôднявъ, що лежить недужь; а якъ вкоротить ёму вѣку, то я тодѣ зовсѣмъ пропаща.

— Не журѣть! молѣть ся, може дасть Богъ, що й куца вывезе.

Се тодѣ вже дѣялось, якъ въ селѣ таки добре громада загула. Викарый бувъ немошный, то мало не за кожною требою мусѣли вдаватись до сусѣдскихъ попôвъ. А чужій панотець, якъ чужій панъ, якъ дерне, то ажь пальцѣ знати. Отъ и загула громада: що оно таке є? хиба мы не такі люде якъ и всѣ? Хиба въ насъ церква не гарна, щобъ свого панотця не мати? Подаваймо суплѣку до архіерея, щобъ прислявъ намъ попа хочь сякого-такого! хочь такого, що й пôдъ носомъ ёму не свитає. Доки-жь намъ бѣдувати?

И частувала панѣ-матка и просила; нѣчого не помоглось. Якъ и благочинникъ заѣхавъ, ставъ вговоряти. — Якъ бы мы бачили, ôдказали ёму, що хочь яка надѣя є, то що инчого, а такъ... доки намъ ждати!

— Та може якôй сиротѣ Богъ долю пôшле, — каже благочинникъ.

— Ге! хиба се сироты якъ у людей? Ось — придивѣть ся, що выробляють — не всѣ, а старша. Чи мало до нихъ людей трафлялось? а коли не хоче за попа,

*) Овесъ помѣшаный зъ сѣчкою або зъ пшеничною половою. — *Прим. авт.*

то нехай же не заважає, нехай зъ дороги вступаєть ся, бо выкидаємо.

— Та майте Бога въ серцѣ! згадайте о. Гервасія! Якій ôнъ добрый бувъ для васъ, а вы для єго сирôтъ такй нелюдянй! та єго кости здрыгнуть ся.

— Мы вже, паноченьку, пошанували память покôйного батюшки. Дивѣть ся самй: пять лѣтъ терпимо. То доки-жь намъ не мати головы въ селѣ? Подамо суплѣку, нехай дають намъ панотця.

— Пождѣть ще зъ мѣсяць; може дасть Богъ и сиротамъ и вамъ.

— Ну! ще мѣсяць пождемо, однакъ теперь роботы надходять; а тамъ — о! Богъ свѣдокъ, що подамо суплѣку до архієрея, таки до самого архієрея. А до жнивъ ôнъ, кажуть, и въ насъ буде?

— Та буде-жь.

— Отъ намъ и на руку.

Благочинникъ добре знавъ, що жениха не знайдеть ся, бо всѣ знали Масю, а мавъ надѣю, що архієрей своєю властію скаже кому женитись, то хто-небудь и втопить свою голову. А справившись тамъ, пôшовъ панѣматку вговоряти, щобъ не зважала на старшу, а якъ лучать ся люде до меншои, нехай зъ рукъ не зпускає. Тымъ часомъ написали до архієрея просьбу, щобъ жениха прислав.

Дивне се дѣло! дѣвчата просять: пришлѣть намъ жениха; а вдиви ся, то нѣчого дивного нема; хто топить ся, й за бритву вхопить ся. А попôвнамъ сто-разъ лучше втопитись, а нѣжь зôстать ся дѣвочити при матерѣ вдовицѣ: и мати пропаща й дѣти зведуть ся нѣна-що. Безнадѣя и розумъ одôйме и серце, и выйдуть зъ нихъ не дѣвчата, а клоччя, — не людина, а пшикъ — безъ волѣ, безъ всёго: только й знає, що на Бога звертати: чи грѣхъ, чи соромъ — все Божа воля. Свою недолю они дуже добре знають, и не одна безщасниця-мати просила и просить жениха для свого дитяти, бо ѣсти нѣчого; не одна безщасниця-попôвна за тымъ-же для себе зъявлялась до архієрея, та не одна и буде зъявлятись, закимъ здогадають ся, що и они люде, закимъ подивлють ся й на нихъ людянымъ окомъ. Она плаче, що соромъ, а архієрей каже: слезно просила — и посылає якого бѣдолаху, що нѣ кола, нѣ двора, нѣ роду, нѣ плоду. То й встрягне, де й покажуть, а тамъ пє-пє! ажь ухами ллять ся. Або трафить ся якій урвиголова, що знущатиметь ся цѣлый вѣкъ; найбôльшь посылають тыхъ, кого нѣхто не хоче, а сирота мусить, бо воля владыки.

У Люборадскои бувъ братъ панотець — людина добра и на розумѣ єму не збувало. Отъ ôнъ и каже: що-то сестро! не штука выпросити въ архієрея богослова; та силою колодязь копавши, не пить воды зъ нёго. Чи не лучше було-бъ ось якъ долѣ попытати: я однакъ бездѣтный, жѣнку маю добру, спасибôгъ ѣй, то ось-якъ чи не зробити-бъ? Поѣду я до Камянця та подамь въ перевôдъ на вашу парафію. Оно все на одно выйде: зразъ дадуть бумагу въ семинарію, чи „не согласенъ“ хто женитись зъ такими то сиротами, бо на ихъ приходъ подасть ся такій то панотець? Якъ що судилась доля, то озветь ся; а якъ нѣ, то честь ваша при васъ: нѣхто не скаже, що докучило дѣвувати, ажь просять ся за-мужь, та не беруть. Ты-жь, сестро, знаєшь мене; я тобѣ не стану въ кривду. А коли дасть Богъ жениха послѣ, то вступлюсь. Такъ и просьбу подамь. Выгода, каже, зъ сёго тá, що не сяде хто чужій, якъ не знайде ся охочого.

Подумали — подумали, та й написали прошенiє, и о. Якимъ поѣхавъ до Камянця.

Не день, не два телѣживъ ся о. Якимъ, нѣмъ забринѣло передъ нимъ Камянецке кладьбище, що стоить верствы за пôвтора передъ польскими фôльварками. Теперь они, тй фôльварки, подôбнй до людей, а тодѣ десьне-десь домокъ стоявъ, а то порожнй мѣсця були и заѣхати нѣ-де було.

То о. Якимъ потягъ прямо въ городъ и остановивсь коло самои вѣтрянои брамы; зъ ôдсѣль почавъ и дѣло робити. Зъ недѣлѣ вже й Петра. Теперь мали жати паны богословы, що сѣяли тай сѣяли: наступивъ останнiй екзаменъ и вѣнець або конець. Богословія вже не ревла, не скакала, якъ другимъ часомъ, а коженъ поважно ступавъ, якъ индикъ, натягаючи волося, що на пôдгарнѣ поôдпускали и якъ джмѣлѣ гули: все баса говорили, хто говоривъ, а хто и мовчки дыбавъ вздовжь и поперекъ. Були й такй, що по куткахъ товкли свои „пензы“ — тôлько й чути: вуръ-вуръ-вуръ. Въ другихъ клясахъ (философiѣ та реторицѣ) кричали, скакали; а тутъ якъ въ казанѣ кипѣло, тôлько крику не було, и чутко було, якъ чобôтьми цокають, та ще й чоботы робились тодѣ на рыпахъ. Се все женихи, и доходжували свои сѣртуки тó-що, щобъ по жнивахъ надѣти рясу и пôдрясникъ. Якъ входить письмоводитель — поповичь и семинариста — не бував въ клясѣ, а пише въ правленiи, — за то має хату, харчь и скôлька карбованцѣвъ грôшми. Все письмоводителѣ выбирає самъ урядъ, зважаючи, хто добре пише, и хто въ письмоводителѣ попавъ, то конче попомъ буде, хиба самъ не схоче. Они, якъ нѣколи въ клясѣ не бувають, то й выходять на попа безъ всякои науки! Въ семинарiяхъ они чепурно зъодягають ся и народъ все обтертый.

Оттакій-то панъ письмоводитель прийшовъ въ богословію зъ паперомъ въ руцѣ и давъ число, щобъ мовчали.

— Цсъ! засычали, хто завважившъ; а письмоводитель сказавъ: панове! хапатня! И давъ папѣръ. Богословы самй добре знали, що зъ тымъ папером робити и письмоводитель тôлько попрохавъ, щобъ не покапали, тай пôшовъ собѣ.

Якъ всюды по школахъ, такъ и въ духовныхъ, и въ самôй богословiѣ коженъ має своє прôзвище; и бувъ тамъ одинъ, що ёго прозывали Малпою, швидкій та верткій, що й зъ пôдъ ступѣря выкрутить ся. Ся Малпа схопила той папѣрець у зубы та брыкъ-брыкъ поклясу, и выскочила на стôлъ.

Кругъ стола стовпила ся богословія и почали: ну! читай! Малпа й почала вычитувати, що тамъ-то й тамъто, въ такôмъ-то повѣтѣ, такого-то класа парафія Солодьки, єсть три дѣвчины: одна Марія, лѣтъ двадцять два.

— Шшь! — почали слухачѣ, — заматерѣвша во днехъ своихъ! — Малпа пôшла далѣй: друга Орина, ôсѣмнадцять лѣтъ.

— Шшь, шь! — почали зновъ.

— Та чого вы шикаєте? ще-жь молода! хтось гукнувъ зъ гурту.

— Шшь, шшь! — розôйшлось по клясѣ ще гôрше.— А що має? що має? читай! Малпа: третя, третя, одинадцять лѣтъ.

— Шшь! А що мають? почали. А Малпа: все хозяйство и грошей въ приказѣ тысяча карбованцѣвъ.

— Якъ бы всѣ за одною! можна-бъ руки погрѣти. Давай лишь папѣръ! — кричать зô всѣхъ бокôвъ. А Малпа

пôшла выхилясомъ по класѣ. Пôднявсь такій стукъ, наче сто коней бѣжить, смѣхъ, нявкъ, регôтъ, бѣготня; бо знайшлись и хорты и мысливцѣ, и шпанцѣ и всяка птиця и звѣрина; а цыганъ зануздавъ кобылу и нёкає, тамъ ведмѣдь реве — всёго було.

И таки Малпу спôймали, почали мняти а она княвчить. Другій тымъ часомъ, взяли той папѣръ ôдъ неи и пôшли до стола тай почали гукать: хто тамъ близько, ходѣмъ сюды! Обôзвавсь Собальскій: Я! я близько! Я навѣть бувавъ у нихъ.

— А! мелнику-голубчику! ходи-жь сюды!

— Ще й ситникъ знає, — озвавсь Собальскій.

— Ситнику! ситнику! — почали кричати; де ситникъ!

— А чого ты, бузьку, хочешь? — озвавсь той, що ситникомъ прозывали.

— Чи не маєшь пôдситка доброго? продай!

— Проси Струцкого! — озвавсь ôнъ. Струцкого прозывали решѣтникомъ.

— Та нѣ! — озвавсь решѣтникъ, — то треба справки навести! ходи сюды!

Такъ зôбрались всѣ, и почавъ въ самъ перѣдъ самъ Собальскій: богатенькій, каже, нѣчого сказать; мати добра, менша Орися то-жь нѣчого; а Марія така Ляшка, що нѣ слова по нашому не скаже.

— Ну, валяй єѣ пó боку? — заговоривъ Кобылка.

— Та она таки й не пôде за нашого брата. Насватувавсь якійсь кіѣвскій, та она, кажуть, такою чимерицею попоштувала, що чхатиме, доки не вмре: кнышомъ назвала, розказують люде, а до самого й говорити не хотѣла.

— Та ся на бôкъ; а Ориня?

— Була нѣчого, а теперь, кажу вамъ, не знаю, — а Текля ще недолѣтокъ.

— На-жь тобѣ, пиши, а мы за тобою, — кажуть Собальскому. Собальскій взявъ папѣръ, крикнувъ на Нѣмця, щобъ давъ каламарь и думає: я-жь вамъ теперь бддячу: було не смѣятись! Тай черкнувъ первый: согласенъ безъ взятія. Се значить, що згоджуєть ся взяти парафію безъ панянки. Черкнувъ и бдступивъ ся бдъ стола. Тодѣ по колѣ пôдходили и другій, и коженъ розписувавсь, да жаденъ не написавъ: согласенъ со взятіємъ, а всѣ — або согласенъ безъ взятія, або просто не согласенъ.

Покивавъ о. Якимъ головою, прочитавши сю штуку, и ставъ платить въ консисторіѣ то столоначальнику, то писарю, то регистраторови — и мало кому не давъ, щобъ скоро дѣло робити. Плативъ — плативъ та ще й обѣцявъ у „попôвску дѣру“ повести кого-не-кого.

Посередъ города єтоять въ Камянци домы — одинъ до другого поприлипали; улиця мѣжь ними йде навхрестъ. Въ сѣмъ мѣсцѣ тандита, тютюнъ продаєть ся и горѣлочка зъ закускою. Якъ дивитись зъ боку, то пантотцѣ такъ и чмигають сюды зъ дикастерскими, якъ зайцѣ въ горохъ. Ото-жь и прозвали сей кутокъ „попôвскою дѣрою“. Сюды-то обѣцявъ о. Якимъ кого-не-кого повести на „консоляцію“, се-бъ-то по просту на могоричь. То сякъ, то такъ, а дôйшовъ кôнця; взявъ указъ на руки и закуривъ зъ Камянця вже парафіяльнымъ попомъ въ Солодьки. (Дальше буде).

КОРОТКА
ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

Безталаннôй Руси лишалась тôлько одна заступниця въ злидняхъ — церковь. И дѣйстно въ рускôй церквѣ довго зберегались останки колишнього вѣчевого, громадского ладу. Епископа выбирали не тôлько ієрархи (старшина церковна), але й князѣ, бояре, священики и цѣле „людство“ тои епархіѣ, для котрои выбирано архипастыря. Тои самои системы выбôру уживано такожь при обсадѣ другихъ ступенѣвъ церковныхъ, до низшихъ клирикôвъ включно. Основными бо признаками народного строю суспôльного въ Руси бувъ напрямъ до рôвноправности и принципъ выбôрный. Свѣтскій люде входили иногдѣ въ складъ духовныхъ судôвъ и брали участь въ такихъ дѣлахъ, що ôдносились до управы церковнои; ба, они мáли голосъ такожь въ соборахъ церковныхъ. И такъ коли въ начатку вѣку XV. въ литовскôй Руси Витовтъ хотѣвъ мати окремого митрополита, тогдѣ ôнъ *сгбра вси князи литовскыхъ и рускыхъ земель, и бояръ и вельможь, архимандриты же и игумены и благоговѣйныя иноκы и попы. и сихъ всѣхъ съвѣтомъ и волею и избранiемъ и хотѣнiемъ* [1]) оконечно рѣшилось пытанє о ôддѣленю митрополіѣ Кіѣвскои ôдъ Московскои и о выборѣ Григорія Цамблака митрополитомъ (1414). Але такій способбъ выбору митрополитôвъ, епископôвъ и прочои старшины церковнои занапастивъ ся вже въ вѣцѣ XVI. Се бо литовскій великій князѣ стали заводити въ рускôй церквѣ свои феодальнй порядки, хôснуючись правомъ „подаваня столиць духовныхъ и хлѣбôвъ духовныхъ“, с. є. правомъ подаваня архіерейскихъ катедръ, монастырѣвъ и церквей. Ôдъ литовскихъ же князѣвъ переймили се право королѣ польскій.

Сеся нова установа була причиною упадку церкви рускои, бо церковнй достоинства одержували часто люде свѣтскій, що вели жизнь гулящу. Ихъ приманювали богатй добрá церковнй, про-те бувало таке, що єще за житя старенького владыки шляхтичѣ, хотячи захопити церковне майно, били чоломъ королеви, молили сенаторôвъ, ба, давали имъ и грошѣ, щобъ лише по смерти епископа могли займити єго мѣсце въ епархіи. Иногдѣ одержували право на епископію два кандидаты наразъ, и въ такôмъ случаю спôръ мѣжь епископами-номинатами не ограничавъ ся тôлько процесами, але часто кôнчивъ ся наѣздною баталіею.

Коли-жь свѣтскій патріоты рускій побачили, що въ церквѣ нема ладу, по-за-якъ ієрархія своимъ житємъ давала лишь соблазнь паствѣ духовнôй, то бажали они взяти починъ въ ôдродженю религійнôмъ и моральнôмъ. Именно руске мѣщанство стало при церквахъ засновувати б р а ц т в а, котрй спершý займались дѣлами милосердія и любови христіяньскои; але небавомъ розширили они кругъ своєи дѣяльности. Члены братства бажали привернути давный выбôрный ладъ въ церквѣ и доглядати духовенства въ єго дѣлахъ. Опôсля брацтва

[1]) „Кіевская старина, ежемѣсячный историческій журналъ“. Томъ IX, 1884; стор. 630.

стались забороломъ рускои церкви въ тяжкихъ злиднях̀ъ того часу.

Найдавнѣйшимъ було брацтво Льво̀вске при церквѣ Успенія Пресв. Богородицѣ, по-за-якъ грамота польского короля Казимира IV. зъ р. 1439. згадує вже про єго истнованє. Царгородскій патріярхъ Єремія, корыстуючись тогдѣшньою прихильностію короля Степана Баторія до Русино̀въ, выславъ о̀дъ себе въ Русь Антіохійского патріярха Іоакима, поручаючи єму, займитись уладженємъ дѣлъ церкви православнои. Коли Іоакимъ пробувавъ у Львовѣ (1585), мѣщане просили єго, щобы благословивъ и затвердивъ новый уставъ брацкій. Патріярхъ выдавъ 1. сѣчня 1586. р. грамоту, котрою затвердивъ той уставъ. До брацтва Льво̀вского могли вписуватись не то̀лько мѣщане, але такожь шляхтичѣ и люде „посполитѣ“ (простѣ). Брацтво ма́ло дбати не лише про свою церковь и шпиталь, але й служити справѣ цѣлои церкви рускои. О̀дтакъ удержувало оно школу и друкарню и зо̀ всѣми церковными брацтвами въ Руси-Украинѣ сполучилось въ оденъ союзъ, щобы спо̀льно обороняти вѣру и церковь о̀дъ напастей противнико̀въ.[1]) Тогдѣ-то патріярхъ Іоакимъ надавъ Льво̀вскому брацтву прово̀дъ межи всѣми брацтвами и сподѣвавъ ся, що брацтвами двигне ся духовенство о̀дъ морального упадку и о̀дродить ся руска церковь. Въ 1588. р. приѣхавъ до Львова Царгородскій патріярхъ Єремія и грамотою потвердивъ а подекуды й розширивъ права брацтва; о̀дтакъ въ 1593. р. уво̀льнивъ о̀нъ брацтво зъ-по̀дъ власти епископа Льво̀вского и митрополита Кіѣвского, изъ-за чого оно залежало то̀лько о̀дъ Царгородского патріярха и стало зватись Ставропигією.[2]) Важнѣйшими були єще брацтва въ Вильнѣ (1589), Кіевѣ, Луцку, Могилевѣ, Рогатынѣ й иншихъ городахъ.

Брацтва стались справдѣ забороломъ церкви рускои, именно въ ко̀нци XVI. вѣку. Се бо грозило ѣй велике небезпеченство не то̀лько о̀дъ Кальвиніянъ але й о̀дъ Антитринитаріѣвъ або Социніянъ. Науку антитринитарску (се-бъ-то противну христіяньско̀й науцѣ о пресв. Тройци) основавъ въ першѐй половинѣ вѣку XVI. испаньскій лѣкарь Михайло Серветъ и ширивъ єѣ въ Швайцаріи, Нѣмеччинѣ, Франціи та Италіи. Опо̀сля перейминъ сю науку Лелій Социнъ, патриційизъ Сіенны, и проповѣдавъ єѣ въ Польщи (1551. и 1558. року). Центромъ антитринитаріѣвъ були тутъ городы Пинчо̀въ и Рако̀въ. Тогдѣ багато Поляко̀въ покинуло науку Кальвина и приняло проповѣдь Социна. О̀дтакъ братаничь Лелія, Фавстъ Социнъ (1539—1604) зреформувавъ секту антитринитарску и давъ ѣй своє имя. Въ 1579. р. прийшовъ о̀нъ въ Польщу и не покидавъ єѣ до своєи смерти. Прихильники науки Фавста Социна звались Социніянами або й Аріянами. Наука тая ширилась не то̀лько въ Коронѣ польско̀й, але й въ Руси литовско̀й. Зъ Социніянами симпатизували такожь паны рускѣ, що́ придержувались православія, примѣромъ Константинъ князь Острожскій, котрому се вподобалось, що у Социніянъ були школы, друкарнѣ и добрѣ проповѣдники слова божого. По причинѣ отже, що наука Социна захвативши всю Литву и заhòдну Русь, наносила православію чимало шкоды, мо̀гъ чернець Иванъ Вишеньскій справедливо сказати: *„Повретичьли вси обитальници Малой-Россіи и отъ Бога далече устранишася...“* [1])

Коли церковь православна побивалась напастями всѣлякихъ противнико̀въ, задумали деякѣ іерархи рускѣ приняти церковну у н і ю зъ Римомъ. Про тую унію говорено на Руси вже давнѣйше. И такъ Данило Романовичь, не маючи по̀льги о̀дъ Татаръ, по̀славъ свого архіепископа Петра на вселеньскій соборъ въ Люгдунѣ (1245) и не бувъ противнымъ принятію унiѣ зъ римскимъ престоломъ. Якъ опо̀сля о̀дбувавъ ся церковный соборъ въ Констанціи (1414—1418) по̀славъ тамъ Витовтъ Кіевского митрополита Цамвлака. О̀нъ приѣхавъ въ Констанцію, щобы по̀дняти „прю (диспуту) о догматы съ папою“,[2]) и бувъ прово̀дникомъ девятнайцяти епископо̀въ грецкихъ. Папа Мартинъ V. принявъ Цамвлака вельми ласкаво, але епископы грецкѣ не хотѣли покоритись римско̀й церквѣ и о̀дъѣхали домо̀вь. О̀дтакъ Исидоръ, митрополитъ Кіевскій и всеи Руси, бажавъ зъєдинити церковь руску зъ престоломъ римскимъ. Великій князь московскій Василь II., позволивъ єму ѣхати на вселеньскій соборъ, котрый навпередъ у Ферарѣ, а пото̀мъ у Флоренціи о̀дбувавъ ся (1438). Митрополитъ Исидоръ удавъ ся до Италіи вразъ зъ епископомъ Суздальскимъ Аврааміємъ въ супроводѣ сотнѣ осо̀бъ духовныхъ и свѣтскихъ. О̀нъ по̀дписавъ актъ унiѣ, а папа Евгеній IV. именувавъ єго своимъ легатомъ на Литву, Прусы и Польщу. Коли-жь о̀нъ приѣхавъ до Москвы, то великій князь Василь и владыки приняли дуже нерадо вѣсть про унію. Исидора усунено изъ столицѣ митрополичои и поставлено на єго мѣсци Іону. О̀дтакъ удавъ ся о̀нъ до Риму, де папа именувавъ єго кардиналомъ; пото̀мъ бувъ въ Царгородѣ папскимъ легатомъ, але въ часѣ облоги Царгорода черезъ Турко̀въ утѣкъ на островъ Самосъ и вернувъ до Риму, почо̀мъ папа Пій II. поставивъ єго патріярхомъ Царгородскимъ. Исидоръ умеръ въ Римѣ 1463. р.

Минуло сто пятьдесять лѣтъ о̀дъ того часу, якъ митрополитъ Исидоръ намагавъ ся заключити унію рускои церкви зъ Римомъ, ажь ось въ 1594. р. сею справою займились запопадливо два рускѣ владыки, Ипатій Потѣй, епископъ Володимирскій и Берестійскій та й Кирило Терлецкій, епископъ Луцкій и Острожскій. Зъ намѣромъ сихъ владыкъ погодивъ ся такожь Михайло Рагоза, митрополитъ Кіевскій и всеи Руси, о̀дъ котрого Царгородскій патріярхъ, Єремѣя II., домагавъ ся заплаты 10.000 золотыхъ за те, що єго посвятивъ на митрополита. Потѣй ставъ зъ Василемъ Константиномъ, княземъ Острожскимъ, переписуватись про унію; але сей патріотъ рускій понимавъ дѣло унiѣ вельми широко. О̀нъ радивъ удатись до Москвы и до Волохо̀въ, щобы порозумѣтись въ справѣ сполученя церковъ. Впрочо̀мъ замѣтивъ Острожскій, що треба дещо змѣнити въ церковныхъ обрядахъ и тайнахъ и о̀ддѣлити о̀дъ вѣры выдумки людскѣ. Не вспѣвши склонити князя на свою сторону, оба тѣ владыки порозумѣлись зъ ко̀лькома иншими епископами и 2. грудня 1594. ухвалили приняти унію. Тую ухвалу по̀дписало 8 владыкъ рускихъ. Опо̀сля на соборѣ въ Берестю уложено письмо до папы Климентія VIII., котре по̀дписало 10 владыкъ, мѣжь котрыми були Гедеонъ Болобанъ, епископъ Льво̀вскій, и Михайло Копестыньскій, епископъ Перемыскій; о̀дтакъ выбрано въ сѣй справѣ

---

[1]) Олекс. Барвѣньскій, „Ставропигійске Брацтво церковне у Львовѣ, єго заснованє, дѣяльно̀сть и значенє церковно-народне“. (Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“). У Львовѣ 1886; стор. 26.

[2]) Ставропигія, слово грецке: *σταυρός*—хрестъ и *πήγνυμι* —застромити, утвердити. Хрестъ патріяршій утверджували брацтва ставропигійскѣ надъ царскими вратами въ иконостасѣ.

[1]) „Кіевская старина“, т. II., 1882; стор. 52.

[2]) Исидоръ Шараневичь, „Исторія галицко-володимирскои Руси“. Въ Львовѣ 1863; стор. 335.

двохъ послôвъ до Риму, Ипатія Потѣя и Кирила Терлецкого. Акту унiѣ довершено въ Римѣ 23. грудня 1595. р., а 16. жовтня 1596. р. на соборѣ въ Берестю оповѣщено тую-жь унію въ присутствѣ латиньскихъ архiєрeѣвъ, панôвъ литовскихъ и двохъ єзуитôвъ, Петра Скарги и Юста Рабе. Въ рускôй церквѣ св. Николая выголосивъ Скарга проповѣдь: „O jedności kościoła bożego“.

По принятію унiѣ на Руси почались сейчасъ споры религiйнi мѣжь унитами и православными. Вся Русь розгорѣлась домашньою усобицею. Впрочôмъ не тôлько православнi Русины, але й тi, щó приняли унію зъ Римомъ, дôзнавали занапащеня своихъ правъ народныхъ. Тому-то самъ папа Климентiй VIII. просивъ сенаторôвъ польскихъ, щобы для Русинôвъ, зъєдиненыхъ зъ Римомъ, були справедливыми и рускихъ владыкъ приняли въ сенатъ. Однакже на просьбы папы сенаторы и паны польскi мало звертали уваги.[1]) Такъ отже Русины въ загалѣ не найшли милости у польского уряду. Унію уважано лишь помостомъ для переходу до обряду латиньского. Противъ такого пониженя унiѣ повставъ митрополитъ Кiєвскiй, Веляминъ Рутскiй, котрого папа Урбанъ VIII. назвавъ стовпомъ церкви и Атанасiємъ Руси. Въ письмѣ до курiѣ римскои (1622) жалувавъ ся ôнъ вельми на самоволю польского уряду и латиньского духовенства супротивъ Русинôвъ, зъєдиненыхъ зъ престоломъ римскимъ.[2]) Мѣжь-тымъ повелось православнымъ Русинамъ заходами брацтвъ церковныхъ скрѣпити свои силы въ боротьбѣ зъ латинянами и унитами. Ôдъ р. 1596. до 1620. у православныхъ не було митрополита, не стало й епископôвъ; ажь ось 1620. р. ôдбулась важна подѣя, щó повздержала церковь православну въ Польщи ôдъ упадку. Тогдѣ бо перeѣзджавъ черезъ Кiєвъ въ Москву Єрусалимскiй патрiярхъ, Теофанъ. Козацкiй гетьманъ Петро Конашевичь Сагайдачный и рускi паны упросили єго, посвятити имъ православного митрополита и кôлькохъ епископôвъ. И дѣйстно Теофанъ вволивъ ихъ волю та й посвятивъ на Кiєвского митрополита Iова Борецкого, игумена Золотоверхо-Михайлôвского монастыря. Якъ же въ церквѣ православнôй були свои владыки, то противники стали зъ бôльшимъ ще завзятємъ єѣ поборювати.

А вже жь православныхъ Русинôвъ уважали паны польскi такими людьми, щó не гôднi стояти пôдъ охороною законôвъ. Ôдтакъ въ оборонѣ занапащеныхъ правъ народности рускои станули **козаки**. Они творили на Украинѣ рôдъ республики надъ Днѣпромъ и задумали воювати именно зъ Татарами та Турками. Зачатокъ козачины сягає до другои половины XV. вѣку. До козакôвъ приставали часто хлопы, щó втѣкли зъ тяжкои неволѣ, и въ загалѣ люде, котрi невдоволенi були управою польскои шляхетчины. Про-те мѣжь козаками опинились неразъ й паны рускi, щó не могли погодитись зъ польскими порядками, а якъ у кого зъ нихъ було найбôльше поваги и мужности, то выбирано єго гетьманомъ. Однакже гетьманомъ мôгъ бути й посполитый чоловѣкъ, коли тôлько заслуживъ собѣ бути проводыромъ товариства лицарского. Вже въ вѣцѣ XVI. плыли козаки на легкихъ човнахъ Днѣпромъ до Чорного моря и являлись близь Царгорода, а иногдѣ й пустошили побережя Турцiѣ азiйскои. По причинѣ же, що козаки вважались пôддаными державы польскои, Турцiя часто жалувалась Польщи на тыхъ смѣливыхъ напастникôвъ. Про-те король Степанъ Баторый бувъ першимъ, що бачне око звернувъ на воєнну републику козацку, задумуючи єѣ для своихъ цѣлей зреформувати. Вправдѣ призволивъ ôнъ козакамъ выбирати собѣ гетьмана по своєй воли, однако хотѣвъ, щобы король мавъ право выбôръ гетьмана затвéрджувати. Впрочôмъ призначивъ для кождого козака малу плату и велѣвъ приняти въ реєстръ лишь 6.000 козакôвъ. Симъ способомъ гадавъ ôнъ ôдвернути хлопôвъ ôдъ козацтва, ба, въ 1590. р. постановлено, щобы тi козаки, котрыхъ не вписано въ реєстръ, уважались закрѣпощеными або невôльниками.

Але козакамъ не вподобалось, що треба имъ було слухати польского уряду. Томý-то невдоволенi товаришѣ стали збиратись надъ долѣшнимъ Днѣпромъ за порогами, изъ-за чого они звались Запорожцями. Тутъ выбирали собѣ кошевыхъ атаманôвъ не зважаючи на власть польску, и займались безъ впину дѣломъ воєннымъ. Першимъ захистомъ Запорожцѣвъ була Сѣчь на островѣ Хортицѣ. Тутъ обрубались они палисадомъ, обсыпались валомъ, поставили собѣ деревянi куренѣ и жили самi безъ жѣнокъ.

Козаки бажали сповнити высоку миссію своимъ богатырскимъ завзятємъ; се бо боронили они своихъ земляковôвъ ôдъ всякого угнету и воювали зъ ворогами христiянства. Не диво отже, що на тыхъ славныхъ рицарѣвъ звернувъ увагу нѣмецкiй цѣсарь Рудольфъ II., коли Турки напали на Угорщину. Именно зносивъ ся сей цѣсарь зъ Запорожцями, спонукуючи ихъ, взяти участь въ вôйнѣ угорско-турецкôй (1594. и 1595. р.). Ôдтакъ пôдъ проводомъ Наливайка и Лободы служили Запорожцѣ цѣсареви, котрый жадавъ, щобъ черезъ Волощину дôстались надъ Дунай и за тою рѣкою напали на краѣ турецкi. Своими походами оба тi проводырѣ козакôвъ побудили обохъ господарѣвъ, волоского и молдавского, ôдступити ôдъ султана. Господарѣ тi и князь семигородскiй були тогдѣ вразъ зъ козаками єдиными союзниками Рудольфа II., и ôдъ того часу, якъ они станули по єго сторонѣ, наступивъ зворôтъ въ вôйнѣ зъ Турками.[1])

Коли опôсля настала унія церковна, то Василь Константинъ, князь Острожскiй, вговорювавъ православныхъ обывателѣвъ королѣвства польского, пôднести противъ неи протестъ. Якъ про таке слово славного князя дôзнались козаки, то пôдъ проводомъ Наливайка выступили противъ епископôвъ и панôвъ свѣтскихъ, щó сприяли уніи. Въ зимѣ 1595—1596 р. Наливайко злучивъ ся зъ Лободою, и повстанє стало прибирати грôзный розмѣръ. Хочь оно опôсля не повелось козакамъ, то таки на згарищи усобицѣ домашньои тлѣла искра, щó легко могла запалахкотѣти пополамъ на острахъ ворогамъ Руси.

Хоча лихолѣтє татарске поволи минало, то однако рускi грамотѣѣ довшiй часъ не могли розвинути литературнои дѣяльности, рôвно, якъ чоловѣкъ, щó живе

[1]) Dr. Julian Pelesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart“. Wien 1880; II. Band, S. 14.

[2]) „Informatio data ab episcopis ruthenis sub metropolita Rutski Romam s. Congregationi praepositae negotiis Ruthenorum in materia religionis et unionis propagandae“ (Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaele Harasiewicz. Leopoli, 1862; pag. 254—293).

[1]) Корн. Заклиньскiй, „Зношеня цѣсаря Рудольфа II. зъ козаками и ихъ участь въ вôйнѣ угорско-турецкôй въ р. 1594. и 1595“. (Справозданє дирекцiѣ ц. к. гимназiѣ академичноі во Львовѣ на рôкъ шкôльный 1881/2. Львôвъ, 1882; стор. 1—38).

въ недоли, по тяжкôмъ неспокôйнôмъ снѣ не може рано взятись до щоденнои роботы. Въ загальнôй апатіи до тогдѣшнього ладу политичного и суспôльного годѣ було ôдъ письменныхъ людей домагатись самостôйного почину до змагань словесныхъ. Вже-жь бо й культура польска не могла примиритись зъ просвѣтою рускою, ба, она не призволила старшôй своѣй сестрицѣ, зберегати батькôвскій заповѣтъ въ тяжкихъ злидняхъ. Томý-то й руска молодѣжь выховувала ся въ школахъ по высшимъ плянамъ политичнымъ, щобы зъ годомъ-перегодомъ въ Польщи не пахло й духу рускаго. Вже королева Ядвига засновала (1379) своимъ коштомъ при университетѣ Пражскôмъ осôбный интернатъ для студентôвъ Литовцѣвъ и Русинôвъ, а въ 1409. р. отворено такій интернатъ (contubernium pauperum) при академіи Краковскôй.[1]) Коли-жь по принятю унії зъ Римомъ Єзуиты занялись выхованьмъ сынôвъ шляхты, то по свѣдоцтву митрополита Велямина Рутского въ короткôмъ часѣ около 200 рускихъ паничѣвъ въ латиньскихъ школахъ перейшли на обрядъ латиньскій. Про-те въ письмѣ до курії римскои замѣтивъ митрополитъ, що при такôмъ поступованю польскихъ политикôвъ за десять рокôвъ остануть ся при уніи тôлько хлопы, и що ôдтакъ унія упаде, по-заякъ хлопы не здужають єѣ боронити противъ схизматикôвъ.[2])

При такихъ обставинахъ, неприхильныхъ розвоєви просвѣтнои и народнои жизни на Руси не могло появитись багато памятникôвъ литературныхъ. А вже-жь заходами брацтвъ и патріотôвъ рускихъ засновувались школы и друкарнѣ. Такъ въ 1580. р. Константинъ, князь Острожскій, засновавъ у себе высшу школу для науки грецкого и латиньского языка, и поставивъ въ нѣй ректоромъ ученого Грека Кирила Лукариса, щó опôсля бувъ патріярхомъ Царгородскимъ. Славнѣйшою ôдъ школы въ Острозѣ була школа Львôвска, котру брацтво при церквѣ Успеньскôй ôдъ р. 1586. удержувало. Въ нѣй були три клясы, въ котрыхъ крôмъ наукъ елементарныхъ учитель („дидаскалъ“) учивъ такожь тогдѣшньои мудрости, се-бъ-то сѣмохъ свобôдныхъ штукъ: граматики (грецкои, латиньскои и церковно-славяньскои), діялектики, реторики, музики, аритметики, геометріѣ и астрономіѣ. И дѣйстно ученики („спудеи“) сеи школы вправлялись добре въ языкахъ грецкôмъ и церковно-славяньскôмъ, коли пôдъ проводомъ свого учителя Арсенія зладили (1591) *„Грамматику доброглаголиваго еллино-словенскаго языка“*. Въ „порядку школьнôмъ“ сказано мѣжь иншимъ, що богатѣ дѣти надъ убогими въ школѣ нѣчимъ высшѣ не мали бути, якъ тôлько наукою. Учитель мавъ въ суботу учити дѣтей страху божого и „обычаѣвъ встыдливыхъ младенческихъ“, а ôдтакъ не боронивъ имъ „памятного по чаши школьнôй“.[3])

Школа Ставропигійска була найлучшою изъ тогдѣшнихъ шкôлъ рускихъ, изъ за-чого не тôлько изъ воєводства рускаго, але й зъ Украины приѣзджали сюды талантливѣ „спудеи“ для науки высшои, якои не могли набути й въ самôмъ Кіевѣ. Въ сѣмъ городѣ заведено школу на Подолѣ мабуть въ 1615. р. Тогдѣ бо Гальшка, зъ роду Гулевичь, жена Мозырского маршалка, Степана Лозки, подарувала своє обôйстє зъ будôвлями и майданомъ, щобы тутъ основано брацкій монастырь зô школою. Ôдтакъ багато осôбъ духовныхъ и свѣтскихъ вписалось въ члены брацтва, котре звало ся Богоявленьскимъ ôдъ церкви, поставленои на обôйстю, щó подарувала Гальшка.[1]) Въ 1620. р. патріярхъ Єрусалимскій, Теофанъ, потвердивъ уставъ брацкій, надавши брацтву зъ церквою назву Ставропигіѣ патріяршои. Въ школѣ Кіевскôй були три клясы, якъ и въ школѣ Львôвскôй, и она звалась „школою наукъ еллино-словенскаго и латино-польскаго письма“. Кіевскій митрополитъ Петро Могила перетворивъ опôсля тую школу въ колегію.

Крôмъ высшихъ шкôлъ въ Острозѣ, Львовѣ и Кіевѣ находились ще школы при брацтвахъ въ цѣлôй полуднево-захôднôй Руси. Важнѣйшою зъ нихъ була школа въ Луцку; уставъ єи потвердивъ Кирило Лукарисъ, патріярхъ Царгородскій. Впрочôмъ були ще приватнѣ школы при монастыряхъ и церквахъ. Хоча же въ сихъ школахъ подавалась наука въ мовѣ мертвôй, с. є. церковнославянькôй, хоча дѣти вчились тутъ тôлько букваря и псалтыри: все-жь таки волѣли Русины вчитись въ тыхъ школахъ брацкихъ и церковныхъ, де переймались любовю до свого обряду, нѣжь у школахъ єзуитскихъ, де молодцѣ набували неохоты до святощій рôдныхъ. А було вже тогдѣ на Руси чи-мало шкôлъ єзуитскихъ. Въ Вильнѣ завели Єзуиты академію ще за короля Степана Баторого; троха пôзнѣйше засновали они колегію въ Полоцку, въ Ярославѣ галицкôмъ и вô Львовѣ. Въ першôй половинѣ вѣку XVII. повстали єзуитскѣ колегіѣ въ Луцку, Барѣ, Перемышли и въ декотрыхъ городахъ Бѣлои Руси, ôдтакъ въ Кіевѣ и Острозѣ. Родичѣ ôддавали радо Єзуитамъ свои дѣти на науку, томý-що въ Польщи уважано ихъ добрыми педагогами и славными учителями языка латиньского, котрый тогдѣ бувъ признакомъ науки высокои. А вже-жь Єзуиты въ починахъ унії не оказувались противниками языка рускаго, и ôдтакъ Петро Скарга радивъ Полякамъ заводити школы рускѣ, щобы всѣхъ Русинôвъ тымъ скорше перевести на католицизмъ. Коли-бъ отже всѣ навчились по-руски, тогдѣ, по думцѣ Скарги, лекше було-бъ Полякамъ наглядати письменну дѣяльнôсть Русинôвъ.[2]) Тай швыдко осягнули Єзуиты своєи цѣли: руска молодѣжь шляхоцка покидала вѣру батькôвъ, и зъ годомъ-перегодомъ унія була долею мѣщанъ та люду простого.

Такъ отже супротивъ колегій єзуитскихъ Русины зô своими обрядовыми школами не могли довго устоятись: имъ треба було зреформувати бодай высшѣ свои школы, щобъ выйшли зъ нихъ дѣячѣ такѣ, якѣ могли-бъ станути до словеснои боротьбы зъ противникомъ умнымъ та сильнымъ. Такои реформы пôднявъ ся Кіевскій митрополитъ Петро Могила, щó устроивъ свою колегію

---

[1]) „Кіевская Старина“, т. II, 1882; стор. 27.

[2]) Annales ecclesiae ruthenae; p. 274.

[3]) Чашою школьною або березовою кашою звались тогочаснѣ наказуваня, котрѣ для бôльшои памяти затверджувано рôзгами або кіями. — Про „порядокъ школьный“ порôвн. „Галичанинъ. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Ѳ. Головацкимъ и Богданомъ А. Дѣдицкимъ“. Львовъ, 1863. Книга I.; стор. 72—78.

[1]) Давнѣйше думали, що школу Богоявленьского брацтва въ Кіевѣ засновано въ 1589. р., та що, коли она (1614) згорѣла, переведено єѣ (1615) въ двôръ, подарованый Гальшкою Гулевичôвною, женою Степана Лозки, маршалка Мозырского. (Порôвн. „Кіевскую Старину“, т. XI., 1885; стор. 85—116).

[2]) Порôвн. слѣдуючѣ слова Єзуита Петра Скарги: „Byśmy byli czujni, mogliśmy dawno szkoły ruskie mieć, a wszystkie pisma ruskie przejźrzeć, i w słowieńskim ich języku mieć swoje katoliki ćwiczone. Trzeba było i na polski abo ruski język przekładać ruskim narodom rzeczy ku temu służące, żeby rychlej prawdę obaczyli. („Kazania przygodne z innemi drobniejszemi pracami“. W Krakowie, 1610; str. 373).

по взôрци академіѣ Кракôвскои. И справдѣ Могиляньска колегія въ Кіевѣ выховала багато талановитыхъ мужѣвъ, щó поважились иногдѣ выступати въ диспуту зъ тыми словутными схолястиками латиньскими, котрѝ въ діялектицѣ вважались непобѣдными. Ôдтакъ деякѝ изъ тыхъ ученыхъ Украинцѣвъ въ вѣцѣ XVII. несли свѣтло науки изъ колегіѣ Кіѣвскои въ Москву, де тьма тьмуща обгорнула людей, приголомшеныхъ ôдъ своихъ князѣвъ тяжкою недолею.

Зъ-по-мѣжь народôвъ славяньскихъ тôлько одниѝ Москвичѣ не заявляли нѣ найменшои дѣяльности литературнои. Въ вѣцѣ Ивана Грозного супротивъ самоволѣ царскои поникли всѣ признаки житя чоловѣка-невольника. Оденъ-однѣсѣнькій грамотѣй Максимъ Грекъ (1480—1556) не здужавъ оживити мертвоты во всѣхъ напрямахъ жизни народнои, суспôльнои и просвѣтнои. Та-жь мѣжь Москвичами були такѝ люде, котрѝ ôдклоняли молодѣжь ôдъ науки, мабуть то наука веде до ересей и робить чоловѣка божевôльнымъ. Коли-жь въ Москвѣ про свободу и волю людямъ и не снилось, то въ Сербіи и Болгаріи укôнчилась драма народна сумною катастрофою въ боротьбѣ зъ Турками про самостôйнôсть народну. Сербôвъ побороли бисурманы 15. червня 1389. р. на Косовôмъ поли, а Болгаре втратили волю 1393. р. Коли-жь словесна жизнь у Болгаръ зовсѣмъ знидѣла, то Сербове жили ще якійсь часъ згадкою колишньои славы, а въ сербско-хорватскôмъ краю, Дальматиньскôмъ приморю, именно же въ Дубровнику, процвитала литература гарно. Сей бо край стоявъ пôдъ управою Венеціянôвъ и корыстувавъ ся свободою, изъ-за чого Дубровницка република справедлнво могла называтись полудневo-славяньскими Атенами. Мѣжь прочими народами славяньскими найвысше въ просвѣтѣ станули тогдѣ Чехи та Поляки; оба тѝ народы зовуть вѣкъ XVI. з о л о т ы м ъ вѣкомъ своѥи литературы. У Чехôвъ словеснôсть процвитала ôдъ 1526. до 1620. р. (до нещаснои боротьбы на Бѣлôй Горѣ), а у Полякôвъ змоглась велична жизнь литературна ôдъ 1548. до 1606. р. Такожь Словѣнцѣ або Хорутане почали розвивати свою литературу ôдъ часôвъ реформаціѣ Лютеровои. Именно Юрій Дальматинъ переложивъ (1584) цѣлу Библію на мову рôдну, мѣжь-тымъ коли Адамъ Богоричь, ученикъ Меланхтона, въ Виттенбéргу (1584) першу граматику словѣньску выдавъ. — Порôвнавши отже литературну дѣяльнôсть въ тогдѣшнѣй Руси зъ просвѣтными змаганями другихъ народôвъ славяньскихъ зможемо дôйти до сего выслѣду, що хоча въ нашôй батькôвщинѣ не ширилась ще просвѣта своя рôдна въ словѣ живôмъ, то все-таки заходами брацтвъ церковныхъ посѣяно багато здорового зерна, зъ котрого при сприяючихъ обставинахъ часу могло-бъ було вырости буйне колосѥ ядренисте.

Литература церковна.

Творы писателѣвъ церковныхъ въ першôй половинѣ сего періода не мають литературнои стôйности, бо деякѝ грамотѣ були чужинцями, щó не знали вдачѣ и свѣтогляду народу руского. Впрочôмъ вѣки XIV. и XV. суть темнымъ періодомъ въ руско-украиньскôй исторіи, поза-якъ стародавный побутъ рускій нападомъ татарскимъ розрушивъ ся, а ôдтакъ проявивъ ся справдѣшній заколотъ въ розвою національнôмъ и суспôльнôмъ, поки не повстала козачина зъ своими змаганями до дѣяльного житя народного. А вже-жь просвѣту на Руси двигнули именно три важнѝ чинники: вынахôдъ штуки друкарскои, Реформація и унія церковна. Першѝ друкованѝ книги церковнѝ явились въ Краковѣ (1491), а ôдтакъ Францъ Скорина печатавъ въ Празѣ Библію руску (1517—1519), а въ Вильнѣ Апостолъ (1525) и „Малую подорожную книжку“; опôсля Иванъ Федорôвъ друковавъ книги церковнѝ въ Заблудовѣ недалеко Вильны, у Львовѣ и въ Острозѣ.[1]) Що-до книгъ, доси невыдрукованыхъ, годить ся спôмнути про Новый Завѣтъ, переложеный на мову малоруску В а л е н т и н о м ъ Н е г а л е в с к и м ъ (1581) въ селѣ Хорошовѣ, нынѣшнього Острожского повѣту, губернiѣ Волыньскои. Сей перекладъ зладивъ Негалевскій пôсля тексту польского, выданого въ Раковѣ (1577) для Социніянъ Мартиномъ Чеховичемъ. Въ переднѣмъ словѣ до *„ласкавого чителника“* Негалевскій замѣчає, що ôнъ *„не самъ зъ своеи власнои хути... отважился съ польского языка на речь рускую письма нового тестаменту переложити, а учинилъ то за намовою и напоминанемъ многихъ ученыхъ, богобойныхъ а слово Божее милуючихъ людей, которыѥ писма польского читати не умеютъ, а языка словенского, читаючи писмомъ рускимъ, выкладу з словъ его не розумѣютъ“.*[2]) Зъ сего видно, що Негалевскій, котрый бувъ вѣдай рускимъ шляхтичемъ, перекладъ Нового Завѣта зладивъ въ мовѣ малорускôй для тыхъ своихъ одновѣрцѣвъ, котрѝ не розумѣли нѣ польского, нѣ церковно-славяньского языка. Противъ змагань Социніянъ и католикôвъ въ Руси полудневo-захôднôй повставъ горячій прихильникъ православія, князь А н д р ѣ й М и х а й л о в и ч ь К у р б с к і й. Се бувъ емигрантъ московскій, колишній воєвода и своякъ царя Ивана Василевича Грозного. Не могучи погодитись зъ деспотичною самоволею царскою, Курбскій пôддавъ ся польскому королеви Жигимонтови Августови (1563) и живъ на Литвѣ, а опôсля на Волыни, та й переписувавъ ся зъ панами литовскими и рускими, особливо-жь зъ княземъ Василемъ Константиномъ Острожскимъ. Сего мецената руского бажавъ Курбскій ôдвернути ôдъ приязни зъ Социніянами и утвердити въ вѣрѣ православнôй. Ôнъ упоминавъ такожь князѣвъ Чарторыйскихъ, придержуватись вѣры батькôвъ и не дружитись зъ Єзуитами. Въ цѣли пропаганды религійнои писавъ ôнъ листы до знаменитыхъ панôвъ и пань рускихъ, примѣромъ до князя Острожского, до княгинѣ Анны Деспотовны Збаражскои, старостины Кременецкои и до иншихъ.

Коли-жь настала унія церковна, то провôдники унитôвъ и православныхъ списали багато книгъ, щобы боронити вѣру свою ôдъ напастей противникôвъ. По-мѣжь грамотѣями того часу ôдзначавъ ся особливо И в а н ъ В и ш е н ь с к і й, щó бувъ черцемъ на горѣ Атоньскôй и неначе пророкъ старозавѣтный станувъ на розпутьѣ, покликуючи до трупôвъ, щобы встали и очи розкрыли. Єго голосъ гремѣвъ громомъ, ôдъ котрого тремтѣли всякѝ супостаты Руси. Ôнъ не жахавъ ся, высказати своимъ землякамъ гôркѝ слова правды, спонукуючи ихъ до реформы въ житю религійнôмъ и суспôльнôмъ. И слухала Русь смирно смѣливои проповѣди сего черця-аскеты, однако не здужала таки ôджити давнымъ житѥмъ, бо не доставало ѣй свободы пôдъ управою брата-Славянина.

(Дальше буде.)

---

[1]) Про першѝ друки церковнѝ и про выданя Библіѣ подасть ся въ дальшôмъ уступѣ сеи главы одвѣтна вѣдомôсть.

[2]) „Кіевская Старина“, т. II., 1882; стор. 200.

ОЧЕРКИ ИЗЪ ИСТОРІИ МЫСЛИ ЛЮДСКОИ.

(Проф. Фрица Шульце.)

I. Йоньскй физіологи и Питагорейцѣ.

Всяка спеціяльна наука сю тôлько одну маѥ мету: пôзнати причиновый звязокъ явищь, припадаючихъ въ ѥи обрубъ, або, кажучи те саме иншими словами, зрозумѣти тѣ явища въ ихъ взаѥминахъ яко причины и наслѣдки. Всяке збиранѥ матеріялу, всякй описы и досвѣды (експеримеаты) служать до тои цѣли; всяка клясификація и системизація ѥсть тôлько видимымъ выразомъ сповненя тои задачѣ, тай то неразъ тôлько мнимого ѥи сповненя. Всѣ науки остаточно працюють затымъ надъ розвязанѥмъ однои и тои самои загадки: звязку причинъ и наслѣдкôвъ або причиновости (кавзальности). Духъ и характеръ, напрямъ и метода всякои науки залежать цѣлковито ôдъ того, въ якôмъ значѣню понимаѥ она сю причиновôсть, якъ уявляѥ собѣ ѥи истоту. Чи та все выконуюча причиновôсть ѥсть силою надприродною, чи природною? Чи она — тôлько матерія, чи якійсь творчій принципъ? Чи се якась вѣчно незмѣнна истота, чи може черезъ вѣчнй змѣны въ розвою поступаючій процесъ? Чи ѥсть она механичне дѣло, чи свѣдоме своѥи цѣли творенѥ? Чи ѥсть она одноцѣлый, монистичный процесъ, чи мусить бути понимана дуалистично? и т. д. Въ мѣру того, якъ яка поодинока наука, або наука въ загалѣ ôдносить ся до сихъ и многихъ подôбныхъ пытань о причинивости явищь, — въ мѣру того й кровь ѥи буде ясна або темна, мысль ѥи буде быстра або оспала, такъ що пытаня тѣ прямо дотыкають основного характеру науки, ôдъ котрого въ повнѣ залежить ѥи поступованѥ у всякихъ подрôбныхъ, спеціяльныхъ разахъ. Слова поета:

Коли пôзнаю я ядро людскои вдачѣ,
То знатиму въ-одно людскй дѣлá и волю —

зъ повнымъ правомъ можна приложити й до науки.

Въ загадцѣ причиновости, въ тôй коренньôй загадцѣ науковôй, мѣстять ся затымъ безпосередно, яко ѥи частины, всѣ тѣ загадки, що вѣчно напирають на нашь умъ своимъ важкимъ и запутанымъ змѣстомъ въ формѣ понять: матеріялизму — спиритуализму, реализму — идеализму, монизму — дуализму, механизму — телеологіи, матеріи — формы, постôйного истнованя — змѣнного розвою и т. п. Для всякои науки мусить затымъ бути дуже важнымъ дѣломъ — розглянути, якъ тѣ понятя першій разъ въ философичнôй мысли вытворились и розвивались. Не тôлько що такою дорогою ще лѣпше уяснимо собѣ самй тѣ понятя, але, що найважнѣйше, прослѣджуючи ихъ починъ и уясняючи собѣ процесъ ихъ вытворюваня, мы будемо могли ôдъ разу доглянути й ихъ основнй хибы, подати ихъ грунтовну критику, котра *прецѣнь все и всюды тôлько на основѣ* генетичнôй, на основѣ пôзнаня розвою даного явища може бути основною и всесторонною.

Де можемо дошукати ся першого завязку выображеня о причиновости? Коли вôзьмемо на увагу людску бесѣду, навѣть бесѣду найдикѣйшихъ племенъ, то побачимо, що она всюды навѣяна выображенями о причиновости. Всѣ ôдмѣны граматичнй, въ склоненю, спряженю и порôвнаню, до того прислôвники и союзы, хочь и якъ мало въ деякихъ мовахъ розвиненй, все таки суть не чимъ иншимъ, якъ тôлько означенѥмъ рôжнородныхъ ôдносинъ причиновыхъ, языковымъ выразомъ выображеня причиновости. Що бôльше: коли грозичи собацѣ пôдведемо противъ неи палицю, то она въ переляку втѣкаѥ, значить ся, и собака знаѥ причиновый звязокъ мѣжь палицею, ударомъ, болемъ и т. и. — и поступаѥ ôдповѣдно. Она робить заключеня, такъ само, якъ и чоловѣкъ въ подôбнôмъ разѣ: коли сей чоловѣкъ сю палицю въ той способôъ противъ мене пôдносить, то за симъ слѣдуѥ для мене болючій ударъ, — значить, утѣкаймо, щобъ не запопасти удару Бачимо ту выображенѥ причинового звязку навѣть въ свѣдомости безсловеснои звѣрины. Мы кажемо на сёму мѣсцѣ тôлько те, що оно такъ ѥсть, але не кажемо, що таке ѥсть причиновôсть и ôдки она бересь въ свѣдомости. Досыть намъ сконстатувати выхôдный фактъ: що навѣть звѣрячôй свѣдомости не можна ôдказати певнои причиновости.

Бачимо дальше, що мѣжь людьми, якъ далеко тôлько можемо вглянути въ исторію, понятѥ причиновости выражало ся въ двоякій способôъ. Чоловѣкъ выпускаѥ стрѣлу зъ лука, стрѣла попадаѥ въ птицю, птиця паде вбита до долу; чоловѣкъ ударить другого чоловѣка, той попадаѥ въ лютôсть и ударивъ ѥго, и т. и. Ту и найдикѣйшій дикарь ясно бачить причиновый звязокъ. Але декуды ôнъ не може такъ ясно бачити ѥго. Ранкомъ погода, сонце сходить въ чудовôмъ блеску. Ôдки оно сходить? куды йде? якъ двигаѥсь? Опôсля надходять чорнй хмары, вѣтеръ, громы, дожджь, блыскавки. Ôдки се все бересь? Ось и ôдповѣдаѥ дикарь на тѣ пытаня: се богъ сонця, се богъ вѣтру, се богъ грому и т. д. Неяснй, незрозумѣлй для него причины стають ся надприродными, надзмысловыми. Такимъ робомъ ôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ причиновôсть являѥсь двояка: природна и надприродна. Якимъ способомъ повстала и розвилось зъ природнои причиновости выображенѥ о надприроднôй причиновости, про се мы на иншôмъ мѣсцѣ поговоримо.*) Ту тôлько замѣтимо, що розвôй людскои мысли доводить до того, що выображенѥ надприроднои причиновости чимъ разъ бôльше упадаѥ, ажь поки наука не признаеть одну тôлько природну причиновôсть.

Сей хôдь розвитку, котрый до певнои мѣры подôбный бувъ и у иншихъ цивилизованыхъ народôвъ, якъ н. пр. Китайцѣвъ та Индусôвъ, найяснѣйше выявляѥ ся у народôвъ европейскихъ, двигателѣвъ сучаснои культуры и науки. Хочь и якъ собѣ могуча та культура и наука, то все таки она тôлько новый будынокъ на старыхъ пôдвалинахъ. Вся наша освѣта, нашь свѣтоглядъ въ религіѣ, штуцѣ и науцѣ розпавсь бы, коли-бъ мы выкинули зъ него те, що завдячуѥмо грецкому геройѥви. Коли затымъ хочемо зрозумѣти свôй власный свѣтоглядъ, то мусимо прослѣдити самй ѥго зароды, вытворенй въ Греціѣ.

Уже въ старôмъ грецкôмъ многобожію *бачимо, якъ* выображенѥ надприроднои причиновости по змозѣ придавлюѥ думку о причиновости природнôй. Але потреба причиновости природнои починаѥ вже розбуджувати ся въ тôй хвили, коли люде зовсѣмъ наивно завдають собѣ пытанѥ: Що се таке боги и ôдки они взялись? Хочь и якъ дитинною, на взôръ людского ôтцѣвства и свояцтва уложеною могла бути ôдповѣдь на се пытанѥ, н. пр. въ поемахъ Гомера, то все таки для надприроднои причиновости найбôльшимъ небезпеченствомъ було те,

*) Гл. Fr. Schultze, Die Entwickelung der Vorstellung „Seele“ Kosmos.

що таке пытанє въ загалѣ зôстало пôднесенє. Бо пытанє домагаєсь вдоволяючои ôдповѣди, а коли ôдповѣди нема, то родять ся дуже важкѝ сумнѣвы. Хто починає пытатись, то й починає сумнѣватись. А теогоничнѝ поясненя Гомеровѝ не могли зацытькати всѣхъ сумнѣвôвъ; отъ и починаєсь шуканє зъ новыми поясненоми. Богôвъ починають уважати не надприродными силами; найважнѣйшѝ мѣжь ними, се властиво тôлько уособленѝ (персонификованѝ) явища природы. Затымъ розслѣджуванє истоты богôвъ не тôлько не выключає, але противно домагаєсь роздивлюваня и розслѣджуваня явищь природы, хочь поясненє ихъ покищо має ще на собѣ многобожеску (политеистичну) окраску. Такимъ робомъ изъ пытаня: Що таке боги и ôдки взялись? — вывязуєсь друге пытанє: Що се таке боги и свѣтъ, и ôдки все те взялось? На се друге пытанє стараютъ ся по свойому ôдповѣсти космогонiѣ (поемы о початку свѣта) Гезiода, Ферекида и т. зв. орфейска, котрѝ мы мусимо вважати на скрôзь уже вытворами розбуджаючого ся сумнѣву противъ давныхъ народныхъ переказôвъ. И чимъ бôльше люде задля богôвъ розслѣджують природу, тымъ бôльше ôдкрываютъ природныхъ звязкôвъ, тымъ бôльше задля природы ôдсуваютъ богôвъ на бôкъ: въ жерелѣ дошукують ся нимфы, а находять лишь — воду. Доходить до того, що въ тôмъ другôмъ пытаню „боги“ зовсѣмъ ôдпадаютъ, а остаєсь тôлько пытанє: Що се таке свѣтъ, природа, безъ згляду на богôвъ? Зъ розбудженємъ свѣдомо почуванои потребы природнои причиновости розбуджаєсь и духъ философичный, выступаютъ въ вѣкахъ 7—5 передъ Христомъ грецкѝ философы природы, занимаючѝ ся розвязкою того пытаня. Значѣнє ихъ для розвою мысли людскои єсть справдѣ неоцѣнене, хочь и якъ деякѝ вченѝ, особливо метафизики, старались ихъ и зовсѣмъ не оцѣнювати. (Дальше буде.)

ЖИДЫ ВЪ ЖИТЮ И ЛИТЕРАТУРѢ.

II.

Жидôвска литература гебрейска и жаргонова.

Реформацiйнѝ змаганя Мозеса Мендельзона и єго наслѣдникôвъ зробили могучiй и тривкiй вплывъ на всѣхъ жидôвъ цѣлои Европы. Зъ самои природы дѣла выходило, що вплывъ той попередъ всего мусѣвъ показати ся на жидахъ нѣмецкихъ, найблизшихъ до реформатора. Тому то бачимо ще ôдъ кôнця минувшого столѣтя въ Нѣмеччинѣ богато жидôвъ, котрѝ заходять ся будити своихъ братôвъ зъ довговѣкового сну. Щобъ приспособити жидôвъ до участи въ публичнôмъ житю, старавъ ся Мендельзонъ вытворити мову, на котрôй бы можна було народови легко и зрозумѣло выкладати всяку науку, здобутѝ тысячлѣтною величезною працею всѣхъ народôвъ. Ôнъ переклавъ затымъ библiю на чисту нѣмецку мову, а щобъ зробити єѣ ще приступнѣйшою для жидôвъ, велѣвъ додати до сего перекладу ще легкопонятный гебрейскiй коментарь. Черезъ те осягнувъ цѣль подвôйну, бо навчивъ жидôвъ не тôлько чистои нѣмецкои мовы, котрои доси не вмѣли, але такожь старогебрейскои, котру майже зовсѣмъ були забули. Нѣмецкѝ жиды говорили тодѣ дiялектомъ, подôбнымъ до жаргону польскихъ и рускихъ жидôвъ; дiялектъ той вытворивъ ся мабуть на тлѣ старои нижно-саксоньскои мовы, до котрои въ протягу лѣтъ подомѣшувано многѝ слова гебрейскѝ, французскѝ, испаньскѝ, ба навѣть славяньскѝ, якъ се выказавъ славный жидôвскiй языкознавець Гаркави въ Петербурзѣ. За те старогебрейска мова зъ часомъ зовсѣмъ попала була въ занедбанє, бо жиды ôддавали ся выключно выучуваню литературы тальмудичнои, котра написана єсть ôдмѣнною ôдъ старогебрейскои мовою, вытвореною зъ мовы вавилоньскои и арамейскои. Доперва черезъ докладный перекладъ и поясненє библiи звернувъ Мозесъ Мендельзонъ своихъ землякôвъ до мовы гебрейскои зъ одного, а новои нѣмецкои зъ другого боку.

Мендельзонъ давъ такожь починъ — уживати гебрейскихъ буквъ до писаня, т. є. властиво не вынайшовъ, а управильнивъ жидôвску скоропись. Правда, вже й передъ нимъ писано скорописею въ жидôвскôмъ жаргонѣ, але не було ще ясного понятя о тôмъ, якѝ буквы маютъ ôтповѣдати якимъ звукамъ. Особливо клопôтъ бувъ зъ самогласными, бо гебрейска правопись, якъ звѣстно, не має жадныхъ самогласныхъ, а заступає ихъ такъ само якъ и арабска пунктами и штрихами по надъ и по пôдъ словами (ôдси самогласнѝ й звуть ся „Nekudos“, т. є. пункты). И такъ самъ я бачивъ одинъ документъ жидôвскiй, написаный передъ звышь 200 роками и пôдписаный многими славными польскими рабинами (єсть се прокляте, кинене на всѣхъ, котрѝ при выборѣ рабина осмѣлять ся давати або приймати перекупство), и ще деякѝ многѝ давнѝ документы, котрыхъ за-для неодностайнои и неправильнои правописи навѣть найвправнѣйшому теперь ôдчитати годѣ.

Ôдъ часу Мендельзона мусѣла гебрейска мова ще разъ пережити свого рода дитинячiй вѣкъ, и хочь мѣжь товаришами та учениками реформатора стрѣчають ся писателѣ далеко не бездарнѝ, якъ н. пр. Герцъ Весели, авторъ величезного еноса „Schire-Tiferes“, звеличуючого Мойсея на взôръ Клопштоковои Мессiяды — въ шести томахъ; Изакъ Ейхель, Герцъ Гомбергъ и др., — то все таки въ заложенôмъ тодѣ въ Берлинѣ мѣсячнику „Ham' asef“ (збирачь) стрѣчаємо самѝ майже дитиннѝ статiѣ, котрѝ тôлько для того друкувались, бо були писанѝ по гебрейски.

Изъ Нѣмеччины рухъ реформовый розходивъ ся и по иншихъ краяхъ Европы. Найшвидше дôйшовъ ôнъ до польскихъ жидôвъ, котрѝ мовою дуже зближались до своихъ нѣмецкихъ одновѣрцѣвъ, а по части були зъ ними (ôдъ роздѣлу Польщѣ) звязанѝ й звязками политичными, державными. Се й було головною причиною германизацiя галицкихъ и польскихъ жидôвъ.*) Бо по короткôмъ часѣ Мендельзонôвъ перекладъ библiи знаходивъ ся въ кождôмъ заможнѣйшôмъ домѣ, а зъ нимъ разомъ мова гебрейска и мова нѣмецка здобували собѣ чимъ разъ ширше поле.

Властивый рухъ поступовый розпочавъ ся середъ славяньского жидôвства доперва зъ початкомъ XIX-го столѣтя, а властиво ажь по укôнченю Наполеоньскихъ вôйнъ. Славяньскѝ жиды незалежно ôдъ своихъ нѣмецкихъ одновѣрцѣвъ перебули такожь свого рода реформу, котрои характерною признакою єсть той идеальный настрôй, якiй проявили они въ выучуваню литературы тальмудичнои. Коли бо нѣмецкѝ жиды все мали на оцѣ якусь практичну цѣль и старали ся зъ усякого свого

*) Швидко по переходѣ Галичины пôдъ Австрiю перейшла була велика часть властивои Польщѣ зъ Варшавою пôдъ Пруссiю та Саксонiю (1794—1805). Про онѣмеченє польскихъ жидôвъ гляди книжку Nussbaum-a „Szkice historyczne z życia żydów“, Warszawa.

знаня добути для себе пожитокъ, то польскй и рускй жиды заглубляли ся въ студіѣ тальмуду безъ всякого выгляду на яке небудь практичне приложенє здобутого знаня. При такôмъ напрямѣ легко зрозумѣємо, для чого славяньскй жиды ажь до недавного часу не почували потребы присвоювати собѣ мовы рôдного краю, бо нѣмецка и тальмудична выстарчали имъ цѣлковито для ихъ безцѣльныхъ студій. Не диво затымъ, коли ще й нынѣ въ Галичинѣ, Польщѣ и Россіѣ стрѣчаємо жидôвъ, котрй своимъ зверхнымъ выглядомъ а навѣть мовою зовсѣмъ не рôжнять ся ôдъ темнои и фанатичнои товпы, а мѣжь тымъ своимъ знанємъ и своими поглядами стоять ôдъ неи далеко высше.

Сю идеальну окраску стрѣчаємо вже у всѣхъ реформаторôвъ славяньского жидôвства. Попередъ всего у Салямона Маймуна зъ Польщѣ (пробувавъ пôзнѣйше въ Вроцлавѣ и Берлинѣ, де й померъ въ великôй бѣдности); нѣмецкй жиды, не розумѣючи єго змагань, обкидали єго всякими пôдозрѣнями и враждою; допервa мѣжь новѣйшими польскими писателями найшовъ ôнъ горячихъ защитникôвъ.*) То само бачимо и у Нахмана Крохмаля, що родивсь 1785. р. въ Жовквѣ коло Львова и написавъ важну книжку „More Nebuche haseman“ (Провôдникъ сучасныхъ заблуканцѣвъ), котра пôсля однодушного суду всѣхъ жидôвскихъ историкôвъ здобула єму почесне мѣсце мѣжь жидôвскими мыслителями черезъ те, що въ нѣй ôнъ першій поважив ся дослѣджувати духа жидôвскои вѣры на пôставѣ свобôднои критики святого письма. Той самъ идеальный напрямъ замѣчаємо и у єго ученикôвъ та прихильникôвъ: Изака Ертера, смѣлого критика жидôвскихъ ôносинъ въ Галичинѣ; Салямона Лейбы Раппапорта зô Львова, рабина-философа, що зъ разу бувъ рабиномъ въ Тернополѣ, а ôдтакъ въ Празѣ; Изака Берля Лебензона, реформатора жидôвъ російскихъ, и т. п. Всѣ они старались розбудити у жидôвъ любовь до знаня, але не старали ся хочь о оденъ крокъ на передъ повести ихъ въ житю суспôльнôмъ. У польско-рускихъ реформаторôвъ дѣло йшло тôлько про духа, але не про тѣло, не про суспôльнôсть. Тому напрямови маємо завдячити тй живй мумiѣ мѣжь рускими та польскими жидами, котрй помимо своєи освѣты (звычайно здобутои самоуцтвомъ) и великои неразъ начитаности, не мають нѣякого благодатного вплыву на своихъ фанатичныхъ одновѣрцѣвъ, ба навѣть не можуть брати жаднои пожиточнои участи въ житю суспôльнôмъ и громадскôмъ.

Коли отже нѣмецка мова втислась навѣть въ домашне житє польскихъ и рускихъ жидôвъ и вытворила ту навѣть деякихъ писателѣвъ зовсѣмъ непослѣднои стôйности, якъ н. пр. дръ Морицъ Раппапортъ, дръ Максъ Леттерисъ, К. Е. Францосъ и др., то тутъ же зъявилась на ново й гебрейска мова и дôйшла до теперѣшного розцвѣту. Найбôльшй гебрейскй писателѣ новѣйшихъ часôвъ усѣ походять зъ славяньскихъ жидôвъ. Ихъ працею введена гебрейска мова у всѣ галузи людского знаня и сталась подекуды на ново живою мовою. Найперше мѣсце займають ту жиды литовскй, котрй гебрейскою мовою корыстують ся, якъ справдѣ живою и мѣжь котрыми навѣть найшлось кôлька женщинъ пишучихъ по гебрейски. Мѣжь найважнѣйшими гебрейскими писателями новѣйшихъ часôвъ, крôмъ названыхъ высше ученикôвъ Крохмаля ôдзначають ся ще: повѣстеписателѣ Мапу и Петро Смоленьскій, астрономы и заразомъ журналисты: Хаимъ Зелигъ Слонимскій, редакторъ часописи „Hazefirah“ въ Варшавѣ, С. И. Абрагамовичь, переводчикъ исторіи природнои Ленца на гебрейске, Рабиновичь, авторъ оригинальнои физики и механики въ кôлькохъ томахъ, поеты Лебензоны (батько и сынъ), И. Л. Гордонъ, дръ Каминеръ, медикъ-писатель дръ Порйесъ зô Львова (теперь въ Одессѣ) и богато другихъ. За далеко бъ насъ завело, вычислювати имена всѣхъ важнѣйшихъ гебрейскихъ писателѣвъ новочасныхъ; доволѣ буде запримѣтити, що гебрейскôй мовѣ не достає теперь тôлько ще введеня въ житє товариске, а щобъ стала ся зовсѣмъ живучою мовою. Та тôлько введенє єи въ товариске житє — рѣчь майже неможлива за для того поетичного полету и незлѣчимыхъ параболичныхъ зворотôвъ, якй сёй мовѣ властивй, а нашому сучасному житю зовсѣмъ невластивй.

Изидоръ Бернфельдъ.

(Конець буде.)

*) Гл. Antoni Rembieliński, Salomon Majmon, przy czynek do historyi filozofii w Polsce. Warszawa, 1881.

О становищи женщины въ старинномъ законодательствѣ рускôмъ.

I.

Безперечно питанє жѣноче въ нынѣшныхъ часахъ въ Европѣ належить до першихъ задачь, якй добре устроена суспôльнôсть розвязати мусить. Но намъ ту не буде ходити анѣ о розвязанє того питаня, анѣ о объясненє нынѣшнёго становища правного женщины, а тôлько о се, яке мѣсце занимала женщина въ давнôмъ товариствѣ рускôмъ и якими правами тѣшила ся. Симъ способомъ дôзнаємо ся про старинну культуру и цивилизацію такъ въ Руси ще самостôйнôй, якъ и пôдчиненôй Литвѣ и Польщи. Тымъ дѣломъ зробимо починъ до выхôсновуваня зъ становища филологичного нашихъ давныхъ правничихъ памятникôвъ, щó тôлько въ собѣ важныхъ рѣчей для пôзнаня рускои старины мѣстять, а котрыхъ прецѣнь знаємости де хто заперечує.

Тй найважнѣйшй законодавчй рускй памятники, на котрыхъ наша студія опираєсь, суть: Правда русьская, с. є. збôрникъ давныхъ звычаєвыхъ правъ, грамотъ и уставôвъ, котрй по всякôй правдоподôбности мусѣли истнувати вже въ X. вѣцѣ на письмѣ;[1]) о такихъ законахъ писаныхъ згадує недвозначно Договоръ Игоря зъ Греками зъ року 945. въ 5. арт.[2]) Правомъ звычаєвымъ руководились Русины при заключуваню договорôвъ зъ Греками; право звычаєве, питоме, суспôльными потребами на Руси выроблене, єсть и основою Правды Рускои, котру князь Ярославъ Володимировичь 1016. р. пôсля лѣтописи Новгородскои давъ яко привилей для города Новгорода, запоручаючи тымъ способомъ давнй грамоты и свободы усталенй звычаємъ, а выречень на письмѣ.[3]) Само собою розумѣєсь, що Правда Руска, якъ

[1]) Пор. Карамзинъ, Исторія Государства Россійскаго, I., 481. 1819.

[2]) Находить ся въ лѣтописи Несторовôй „по древнѣйшему списку Мниха Лаврентія; изданіе проф. Тимковскаго“, Москва, 1824; гл. такожь Христоматія Стороруска для высшихъ кляс гимназіяльныхъ. Текстъ зъ поясненями, додаткомъ граматичнымъ и словаремъ. Выдавъ дръ Омелянъ Огоновскій. У Львовѣ, 1881 Н. пр. стор. 20.: Яцє оударитъ мечемъ, или копіємъ... Роусинъ Гречина или Гречинъ Рѣсина, да того дѣлъ грѣха заплатитъ срєбра литръ є̃ по законѣ рѣскомѣ.

[3]) Пор. Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей, изданное по Величайшему повелѣнію археографическою коммисіею. СПБ. 1846—1853. Томъ II., 91.

єсть зôбранємъ давного карного а по части и цивильного права звычаєвого, котрымъ всѣ городы и землѣ рускій рядились, такъ и сталась мѣродайною и обовязуючою на цѣлôй Руси, а ôдтакъ сталась основою законодательства литовского и московского.

Коли я повысше сказавъ, що древне законодательство руске може намъ дати образъ питомои культуры рускои, то я на тôмъ оперъ ся, що Правда Руска мѣстить своє рôдне право звычаєве, руске, а не занесене черезъ Скандинавцѣвъ або забране ôдъ Нѣмцѣвъ.

Противнй гадки, якъ Шлецера, Болтина и Еверса, не повинн зовсѣмъ мѣшати. Шлецеръ въ своѣмъ дѣлѣ „Несторъ, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt“, (Göttingen, 1802. Перевѣвъ на языкъ великорускій Дмитро Языковъ 1805 р.), мѣстячôмъ въ собѣ критичнй примѣтки до Несторовои лѣтописи, каже, що права на Русь принесенй зôстали Скандинавцями до Швеціи, подôбно якъ нынѣ де-хто добачує за много слѣдôвъ скандинавскои вѣры въ Словѣ о полку Игоровѣ. Еверсъ же въ своѣмъ дѣлѣ о найстаршôмъ рускôмъ правѣ[1]) и Болтинъ въ выданю Правды Рускои (1792. въ Петербурзѣ) добачають въ Правдѣ Рускôй елементы права нѣмецкого. Сихъ думокъ не можна такъ само похвалити, якъ не похваливъ жаденъ ученый, нѣ Лелевель,[2]) нѣ Мацѣевскій[3]) конъектуры Чацкого,[4]) що Статутъ литовскій и въ загалѣ право польске маѣ свôй початокъ въ правахъ нôвнôчныхъ народôвъ — Германôвъ. Противно они и Буржиньскій[5]) находять въ правѣ рускôмъ тôлько жерела родимй або иншихъ братныхъ словяньскихъ народôвъ, доказуючи, що институціѣ правнй въ Германіѣ, подôбнй до славяньскихъ, були славяньскй. Заперечуване отже своєрôдности Правды Рускои належить уважати за гипотезу ученыхъ, котрй навыкли шупочатковъ рѣчей тамъ, де не дасть ся нѣчо добре опредѣлити. Забуває ся часто на се, що народы, посѣдаючй тй самй потребы и услôвя житя, посѣдають тй самй пôдставы до розвою и ту саму можнôсть до установлюваня правъ. Вправдѣ Варяги могли зъ собою принести деякй звычаѣ, (якъ свѣдчить слово „вира“); но черезъ те ще не можна уважати Правды Рускои правомъ скандинавскимъ, коли знаємо, що Славяне передъ приходомъ Варягôвъ мали свои выробленй законы,[6]) и що ся горстка Руссôвъ, що прийшла панувати, зовсѣмъ була зôславянщилась, якъ и пôзнѣйше витязѣ-Литовцѣ приняли культуру и устрôй Руси. Впрочѣмъ установы, спôльнй Правдѣ Рускôй и Праву Скандинавскому[7]) (пр. о мести своякôвъ, смерти злодѣя) суть того рода, що ôдповѣдають всѣмъ первѣстнымъ праводавствомъ, щó мають на оцѣ охоронити личне безпеченьство и майно кождого. Сего рода постановы згадують ся вже у Гомера (Одиссея 3) и знанй були давнымъ Германамъ (Тацитъ: Germania).

Наконець додамъ, що своєрôднôсть Правды Рускои доказавъ бувъ вже Филипъ Кругъ[8]) въ розправѣ, предложенôй петербурскôй Академіѣ Наукъ. Правда Руска занимає ся лишь правомъ карнымъ, поступованємъ судовымъ, становостею, невôльниками, спадщинами, оплатами судовыми, правомъ наслѣдства, а нѣчо не згадує про справы житя подружнёго, ôдносины мужа до жены, про вѣно, про можнôсть и условины розводу и про подôбнй дѣла. Такого рода справы, яко стоячй въ звязи зъ законами церковными, ôддавало инше право пôдъ судъ духовный. Симъ правомъ, выпереджаючимъ Правду Руску, бувъ Уставъ Св. князя Володимира, крестившаго Русьскую землю, о церковныхъ судѣхъ.[1]) Законъ же, котрымъ духовники руководились, була Кормчая книга, або Номоканонъ, зложеный Иваномъ Схоластикомъ при устроюваню Іерархіи и уставôвъ церковныхъ для народа, тôлько що наверненого на вѣру христіяньску, а ôдтакъ довершеный патріярхомъ Фотіємъ и єго преємниками, що основали Всхôдну Іерархію въ Болгаріѣ. Именно же одна часть сего Номоканона, котра найбôльше дотыкала справъ свѣтскихъ, бувъ Законъ Судный й.[2]) Ôнъ єсть вытягомъ зъ грецкихъ законôвъ, якъ: зъ Теодозієвого и Юстиніянового закона, зъ царскихъ книгъ, зъ двохъ прохиронôвъ императорôвъ Василя и Льва зъ деякими додатками зъ правилъ Святыхъ Отцѣвъ.[3]) Розумѣє ся, що по впровадженю на Руси вѣры христіяньскои зъ Греціи, сей законъ и на Руси ставъ обовязувати и такимъ способомъ доповнявъ ôнъ враво карне Правды Рускои. Менше важною, но все-жь цѣнною для пôзнаня культурныхъ ôдносинъ на Руси єсть Безсудная Грамота, с. є. Трактатъ, заключеный Мстиславомъ Давидовячемъ, княземъ Смоленьскимъ, зъ городомъ Ригою р. 1328.[4])

Сй всѣ законы розширились по цѣлôй Руси; коли же въ 14. вѣцѣ Литва завоювала всѣ рускй землѣ ажь по Чорне море, тодѣ руске законодательство розôйшлось и по Литвѣ. Що о Греціи зглядомъ Риму, то можна сказати и о Руси зглядомъ Литвы, що victa Russia ferum victorem cepit, позаякъ Литва приняла ôдъ побореной Руси высоку на той часъ руску культуру и просвѣту; приняла руску вѣру, рускій языкъ въ княжихъ дворахъ и судахъ и руске законодательство. Законодательство руске демократичне перейшло готове на Литву и тамъ змѣшавшись зъ деякими корѣнными литовскими звычаями и приноровившись до внутрѣшныхъ змаганъ Литвы, по полученю ся зъ аристократичною Польщею, дало основу до многихъ законодательствъ литовскихъ. Зъ тыхъ менѣ ту належить пôднести зъ порядку Судебникъ Казимира и Статутъ Литовскій.

Судебникъ Казимира єсть то збôрникъ правъ, выданыхъ Казимиромъ Ягайлоньчикомъ въ корысть именно Литвы, для забезпеченя приватноі власности противъ наѣздôвъ. Ôдкрывъ єго Гнатъ Даниловичь, проф. харкôвскій въ музею гр. Румянцова въ Петербурзѣ и выдавъ 1826 р.[5])

Статутъ Литовскій єсть плодомъ многолѣтныхъ старань королѣвъ польскихъ зрôвнати шляхту литовску зъ шляхтою польскою и надати цѣлôй державѣ литовско-рускопольскôй одній права. Въ тôмъ дусѣ и замѣрѣ дѣлали и выдавали ôдповѣдній привилеѣ Ягайло (1413. въ Городлѣ), Ка-

---

[1]) J. Ph. Evers, Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwickelung dargestellt. Dorpat und Hamburg, 1826.

[2]) Polska wieków średnich, III, 6.

[3]) Historya prawodawstw sławiańskich, I, 368.

[4]) O litewskich i polskich prawach, I, 18.

[5]) Prawo polskie prywatne, I, 129.

[6]) Лѣтопись Лаврентіевска т. I, стор. 6.: Имѧхоу ко окъличан свои, и законъ отець своихъ и преданыя, кождо свои нравъ. Пор. лѣтопись Никоновска IX., стор. 5.

[7]) Stiernhsok, do jure Sueonum et Gothorum antiquo p. 349.

[8]) Uiber die Prawda Russkaja, mit besonderer Rücksickt auf eine der Akademie von Herrn Prof. Neumann vorgelegte Abhandlung. 1814. (I. CCXII.: Eigentliche Quelle der P. R. ist das slavische Recht).

[1]) Напечатаный въ „Древней Россійской Вивліоѳикѣ“, томъ VI., стор. 2.

[2]) Напечатаный въ дѣлѣ: „Софійскій Временникъ, или Русская лѣтопись съ 862. по 1534. годъ“. Издалъ Павелъ Строевъ. Ч. I. и II. Москва, 1821. и въ „Русскихъ Достопамятностяхъ“, II., стор. 138. Москва, 1843.

[3]) Гл. Розенкампфъ, Обозрѣніе Кормчей книги, I., стор. 144.

[4]) Трактатъ сей, вынайденый гр. Румянцовымъ въ Архивѣ Ригскôмъ, єсть ôдпечатаный въ „Ссбранію Государственныхъ грамотъ и договоровъ“. Москва, 1812—1819, II, 1—5. и въ „Русскихъ Достопамятностяхъ“ Дубеньского, II, 275.

[5]) Выдавъ єго такожь Leon Rogalski, Wilno, 1826.

зимиръ Ягайлоньчикъ (1417), Александеръ Ягайлоньчикъ (1432). Такъ и Жигмонтъ I. оголосивъ на соймѣ въ Вильнѣ 1522. р. одинъ Статутъ, всѣхъ обовязуючій. Въ протягу 7 лѣтъ бувъ сей Статутъ въ рускôмъ языцѣ зредагованый и р. 1530.[1]) потвердженый. Позаякъ для дуже строгихъ каръ станамъ литовскимъ не подобавъ ся, зôставъ змодифікованый и р. 1566. въ другôй р у с к ô й[2]) редакціѣ выданый. По заключеню уніи политичнои люблиньскои 1569. р. потреба наказувала зновъ єго змѣнити въ дусѣ уніи. Сею третёю редакцією (такожь въ рускôмъ языцѣ) занявъ ся Левъ Сапѣга, а Жигмонтъ III. 1588. р. въ Краковѣ узнавъ єѣ правомъ обовязуючимъ.[3])

Иншій, менше для нынѣшнёи студіи потрѣбній грамоты и законы, якъ грамота псковская, охороняюча индивидуальну и „с п ô л ь н у“ власнôсть, Уставъ князя Новгор. Николая о десятинахъ, и такій иншій поминаю.

Ілія Кокорудзъ.

(Конець буде.)

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЬ.

(Д о д а т о к ъ.)

(Дальше.)

Не входимо вже въ а в т е н т и ч н ô с т ь сего проєкту; о скôлько знаємо — нѣхто зъ польскои стороны сеи автентичности не перечивъ, (близшу вѣдомôсть о тôмъ гл. H e l f e r t, Russland und die katholische Kirche in Polen,*) Wien 1867, 154 s.; М а л и н о в с к і й въ передмовѣ до „Annales ecclesiae ruthenae“ Гарасевича, стор. IV-та, нотка; К а ч а л а, Polityka Polaków względem Rusi). Впрочѣмъ одна точка сего проєкту (8-а) сталась справдѣ у х в а л о ю: 1764-ого р. постановлено, що сыны рускихъ духовныхъ не-шляхты (православній и униты!), котрій не будуть также духовными и не впишуть ся до нѣякого цеху мѣйского, вертають въ пôддайство; „dopiero w r. 1792. zniesiono tę brzydką ustawę“— додає ôдъ себе Змартвыхвстанець о. Калинка (Sprawa ruska na sejmie czteroletnim, we Lwowie 1884, стор. 33, нотка 2-а). Але се певне, що проєктъ сей є продуктомъ XVIII-ого ст., та що основаный ôнъ, якъ се майже зъ кождого слова єго пôзнати, на щоденнôй дѣйстнôй п р а к т и ц ѣ єсли не всеи, то бодай далеко переважнои части польскои шляхты, осѣвшои на роздарованыхъ ѣй, а нѣ, то й силою взятыхъ рускихъ земляхъ. Яко такій, характеризує ôнъ дуже добре не тôлько погляды тогдашныхъ польско-католицкихъ политикôвъ, але кидає такожь свѣтло на т е р р е н ъ, на котрôмъ сй политики бажали заходитись Вже самъ заголовокъ єго важный: projekt na zniszczenie Rusi z j e d n o c z o n e j — а въ точцѣ другôй читаємо: „szlachta ruskiego o b r z ą d k u, chociaż zostająca w unii, a t é m b a r d z i e j schyzmatycy...“; бачимо отже, що въ практицѣ не розрôжнювано такъ надто уніи ôдъ схизмы, та що по не зовсѣмъ вдалыхъ пробахъ зъ унією, при що разъ то бôльшѣючôй могучости православнои Москвы — хоплено ся по-просту нищеня „obrządku *ruskiego*“ (не „грецкого“), щобы вже разъ осягнути розповсюдненє потрѣбнои для „zobopólnej miłości i jedności“ „religii rzymsko-katolickiej“. А н ѣ о д н о и суспôльнои верствы на Руси не обминає сей проєктъ, але попередъ всего радить (точка 1-а), жити зъ М о с к в о ю въ згодѣ,*) бо тодѣ: Moskwa będąc nam przyjazną... naszych kroków uważać nie będzie; ...że zaś lud ukraiński, podolski i wołyński, przy swojej obstając wierze, g o t ó w p o d j ą ć r e b e l l i ą, w takowych przypadkach, jeżeli łatwo wyzabijać nie będzie można... odżałować powinna rzeczpospolita tej szkody — w s z y s t k i c h t a k o w y c h z e l a n t ó w Tatarom o d d a ć na u s ł u g i. prędko ich jak swoich schwytają, a kraj p o z o s t a ł y l u d e m p o l s k i m i m a z o w i e c k i m osadzić (1717!); ani tu sądzić należy, żeby M o s k w a za R u s n a k a m i, k i e d y j u ż u n i t a m i z o s t a n ą, m i a ł a s i ę i n t e r e s o w a ć;**) wiedzieć bowiem potrzeba, że u n i t ó w w w i ę k s z e j mają jak nas nienawiści, i radzi by ich za odstąpienie schyzmy w największem widzieć nieszczęściu“. Мабуть дуже дивній думки мусѣли родитись въ души згаданого повыше Склепкевича, коли переписувавъ собѣ сей проєктъ... Поминаємо вже заборону (точка 10.) „chłopskim synom“ „uczyć się po szkołach przy cerkwiach będących“, — утримуване попôвъ въ у б о ж е с т в ѣ и „arcy nam potrzebnej c i e m n o ś c i“ и пр. Чижь треба було „москвофильскихъ“ агентôвъ? чижь могло наше духовенство шанувати таку унію?

Свою статю „о югозападной Россіи“ писавъ Орлай що-йно 1826-ого р., але супротивъ высше наведеного не потребуємо мабуть додавати, що слова єго можемо смѣло ôднести и до кôнця XVIII. ст., та що мабуть не богато ôдмѣннымъ духомъ проникнута була и єго статя зъ 1804-ого р. „о Карпато-Россахъ“; єсли-жь 1826-ого р. Орлай звернувъ увагу на потребу „н е п о с р е д с т в е н н ы х ъ сношеній съ высше означенными мѣстами“ — то вже 1835-ого р. бачимо П о г о д и н а у Львовѣ, — бачимо єго въ монастыри св. Онуфрія.

Але можна бы сказати, що Орлай писавъ свою статю бôльше зъ наслуху, або що-йно переймившись въ Р о с с і ѣ такимъ духомъ. Для того покличемось ще на одного класичного свѣдка, Теодозія Бродовича, котрого з а п и с к и и з. „Widok przemocy na słabą niewinność srodze wywartej roku 1789“ выпечатавъ Я. Головацкій, у Львовѣ, ч. I 1861, ч. II 1862, пôсля рукописи зъ архиву гр. кат. львôвскои митрополичои капитулы; ч. I-а подає текстъ, въ ч. II-ôй мѣстять ся акты. Авторъ сихъ дуже цѣкавыхъ и важныхъ записокъ бувъ архипресвитеромъ л у ц к о и капитулы (унитскои), а се, що описавъ, бачивъ власными очима; впрочѣмъ каже Головацкій въ „предисловію“, що ще и за єго часу „наши отцы и дѣды изъ пограничія Волыня и Подоля повѣствовали намъ многія даныя изъ тѣхъ произшествій“. Правда, Галичина належала вже ôдъ 1772-ого р. до Австріи — але се, щó дѣялось въ безпосередно граничачихъ зъ нею земляхъ рускихъ (належавшихъ ажь до 1793, зглядно — 1795-ого р. до Польщѣ), характеризує заразомъ и галицкй ôднесины, бо хочь въ Галичинѣ рѣчь-посполита не мала вже давнои с и л ы, за то лишилась була по нѣй в о л я — та ще и силу Австрія не ôдразу нагнула; впрочѣмъ належали галицкй епископства тодѣ ще до кіевскои мытрополіи, а моральне и матеріяльне положенє галицкого чи волынского або й подôльского духовенства не богато рôжнилось, не говорячи вже о ôднесинахъ сего духовенства до бутнои польскои шляхты. Записки свои призначивъ Бродовичь для „W. JX. Harasiewicza, oficyała we Lwowie“; доручивъ сй записки Гарасевичовн по смерти брата (1803) Семенъ Бродовичь.

---

[1]) Выдавъ єго Дзялыньскій: Zbiór praw litewskich, Poznań, 1841.

[2]) Maciejowski. Hist. Praw. słow., I. 206.

[3]) Въ тôмъ Статутѣ розд. IV., арт. I., положено на писаря земского обовязокъ, що має по руски — буквами и словами рускими — всѣ листы, выписы и позвы писати.

*) H e l f e r t пише вправдѣ зъ католицкого становиска, але ôнъ зарôвно, якъ и К а ч а л а увзглядняють по при тôмъ пытаня національний, политичнй и соціяльнй; бôльше на ц е р к о в н й справы звертає увагу П е л е ш ь, Gesch. der Union. Иншій монографіѣ и жерела, дотычачій исторіи нашои церкви, поданій въ наведеныхъ монографіяхъ; дуже жаль, що доси все ще за мало увзгляднено с о ц і я л ь н й и политичнй мотивы, руководившій всѣми сими рôжными чинниками, щó коло уніи на Руси заходились: х т о и д л я ч о г о выступавъ при тôмъ? Новѣйшій розслѣды историкôвъ працюючихъ надъ исторіею р е ф о р м а ц і и въ Польщи доказують, що по при всѣй завзятôй полемицѣ ч и с т о - р е л и г і й н ô й, ходило властиво о дуже глубоко вкорѣненй справы политичнй и суспôльнй.

*) Тои самои „згôдливои“ политики трималась шляхта польска также въ ôдношеняхъ зъ Т у р ц і є ю, и разъ-вразъ з о б о в я з у в а л а с ь трактатами карати к о з а к ô в ъ за ихъ „незгôдливй“ напады на Татаръ (на пр. 1617), хочь се зовсѣмъ не здержує польскихъ историкôвъ плести передъ Европою нѣсенѣтницѣ о „przedmurzu Chrześćjaństwa“; „нашй предки“, пише гетманъ Жолкевскій до короля (1620), „дуже стереглись вôйны зъ Турками, и *я также* бувъ и є тои самои думки“ (*Liske*, Der türkisch-polnische Feldzug im Jahre 1620. стор. 12). Продуктомъ сеи згôдливои политики бувъ а н д р у с ô в с к і й договоръ (1667), котрымъ роздерто южну Русь на два, а потôмъ на три куснѣ (для красшои цивилизаціи): одинъ кусень дôставсь Польщи, другій Россіѣ, третій Турціѣ, а въ серединѣ ще й полишено неутральный пасъ, п р и з н а ч е н ы й н а в ѣ к о в ѣ ч н у п у с т ы н ю...

**) За с х и з м а т и к а м и Москва упоминалась, и то д у ж е у с п ѣ ш н о; такъ на пр. царь Петро В., царица Елисавета (Пелешь, l. c. II; 491 ss.), а заходы Москвы попирали мѣжь прочимъ князѣ Чарторыйскй, „Anhänger der russischen Politik“. А хто-жь мавъ за унитами упôмнутись?

Було се небавомъ по усмиреню кровавого бунту Желѣзняка и Гонты (1768—70), при чѣмъ „do schwytania hersztów i sami Moskale dopomogli“; доля духовенства була вже трохи поправилась, — „już się zdawało, że kler ruski pewnym jest swych prerogatyw, już miłość i szacunek w obywatelstwie znajdował“. Ажь ту, 1789-ого р. починаєсь вôйна Россіи зъ Турцією, при чôмъ прийшло до непорозумѣнь мѣжь доставниками збôжа для російского вôйска а волынскою шляхтою. Посыпались всякі поголоски на тему неприязни Польщѣ зъ Москвою. До поголосокъ долучилась отъ-яка обставина: „Od dawnych czasów markietani rossyjscy (których wiele osiadło i w tutejszych krajach pod imieniem Piliponów) z różnemi towarami w kraj polski przyjeżdżali“; продавали они по мѣстахъ и селахъ, дворахъ, приходахъ и корчмахъ — всяку всячину. „Położywszy to za fundament, że Moskwa zacznie swą zemstę do zamieszania kraju, dalszy uformowano wniosek, że do tej czynności swoich używa markietanów“. Почато сихъ „маркетанôвъ“ слѣдити: щó продають, дé бувають, дé ночують, а коли мѣжь товарами найдено и ножѣ господарскій, покладено се за доказъ, що приготовуєсь нова уманска рѣзня, така, яка власне була передъ двадцяти лѣтами. „A że ciż markietani najczęściej u kapłanów noclegi mieli dla lepszego bezpieczeństwa swoich towarów, przeto wniesiono, że oni popów, a popi chłopów do podniesienia buntu namawiają“. Переполохана шляхта зъѣхалась въ Луцку; почались нарады и приготованя. Наразъ прийшла вѣсть, що о 12 миль ôдъ Луцка, въ селѣ Невѣрковѣ, замордували двôрскій слуги дѣдича Вылежинского, єго жѣнку, и кôлька служниць. Помимо, що громада Невѣркôвска не мала въ сѣмъ дѣлѣ нѣякои участи, привидѣвсь шляхтѣ заразъ хлопскій бунтъ. Напередъ звернено ся до маркетанôвъ: почато ихъ ловити и вязнити, а небавомъ почались розслѣды й мѣжь мужиками и священиками; „gdziekolwiek markietan jaki u kapłana lub chłopa nocował — gdziekolwiek kto z Rusinów słowo jakie z przechwałką, trzeźwy czy pijany, wymówił, gdziekolwiek kto komu jaką przestrogę czynił, — porywano ich i osadzano jednych w Łucku, drugich w Dubnie... pod ścisłą strażą wojskową, dybami obciążonych; szukano podejrzenia, gdzie go nie było, wyciągano na słowa osobliwie kapłanów nieuczonych, i przeciwnie tłumacząc donoszono za buntowników“. „Komissya... pięciu nieszczęśliwych więźniów w ciągu dwu niedziel na szubienicę wskazała tu w Łucku, a zaś w Dubnie trzynastu, oprócz co w więzieniach z głodu, zimna i okropnego chłostania poginęli; dalej nastąpiły sądy kryminalne... szły pod miecz głowy sług ołtarza...“

Не можемо ту входити въ розбôръ цѣлои сеи справы, та й не въ сѣмъ дѣло, чи, и о скôлько були засуджений винний, чи нѣ; були невинній — то се доказъ, якъ крѣпко шляхта рѣзнѣ и „Москвы“ боялась, якъ мало цѣнила рускихъ духовныхъ, — єсли одній поголоски выстарчили до такихъ засудôвъ; а були обжалуваній винній, (хочь бы тôлько тымъ провинились, що высказували свои симпатіѣ до Москвы, свою неприязнь до шляхты и т. и.) — тодѣ мали бы мы новый доказъ въ рукахъ, що гнетъ выкликувавъ зовсѣмъ природній наслѣдки. Будь що будь, антагонизмъ мѣжь шляхтою а рускимъ духовенствомъ и народомъ бувъ дуже заостреный, а въ долученыхъ актахъ (въ ч. II-ôй) находимо на се численній доказы. На стор. 23-ôй подана „kopia manifestu chłopskiego“ зъ р. 1768-ого: „Zgromadziwszy się oczywiście wojenni Kozacy z dóbr województwa bracławskiego i kijowskiego, ten solenny manifest zanoszą w niżej opisany sposób, i oto... (слѣдують вычисленій кривды, поношенй ôдъ конфедератôвъ барскихъ и ôдъ помагаючихъ конфедератамъ Туркôвъ и Татаръ). „Na to tedy my z niewypowiedzianem umartwieniem patrząc, musieliśmy łączyć się z wojskiem Najjaś. Imperatorowej Jej Mości całej Rossyi, jedynie dla własnych osób naszych ocalenia, by też w przyszłych naszczadkach (!) naszych współbraci i krewnych zaszczycać się (защищать ся!) и пр.*) Сей „манифестъ“ пôдписаный кôльканадцятьми „сотниками“, „атаманами“, „ассувалами“ и „козаками“, и подаємо єго яко примѣръ, що „козаки“ въ разѣ потребы ще й 1768-ого р. добре знали, з ъ к и м ъ имъ противъ конфедератôвъ лучитись. Яко примѣръ п о л ь с к о и к о н т р - а г и т а ц і и подаємо слѣдуюче порôвнане стану мужицтва „w Polsce“ — а „w Moskwie“ (въ двохъ стовпцяхъ обôчь себе, стор. 173—4): „1°. Chłopi w Polszcze mają opisanie, co swoim panom odrabiać, a co odbywać powinni, a dla Króla nic nie odbywają“. „Ad 1-um. W Moskwie chłopi żadnych nie mają dni odrobnych, bo oprócz pańskich są dnie osudarskie, czyli imperatorskie, które nie mają nigdy swego zamiaru, tylko jak każą i wiele, tyle odrabiają“. „2°. W Polszcze podatek jeden tylko chłopom nakazany, to jest kominowe...“ „Ad 2-um. W Moskwie zaś od każdego chłopa, dziecka i czeladzi po rublowi do skarbu imperatorowej opłacać powinni“. „3-o. W Polszcze werbunek żołnierzy tylko w dobrach królewskich jest ustanowiony...“ „Ad 3-um. W Moskwie zaś jak i gdzie chcą, gwałtownie biorą, przez co wszędzie tym sposobem jest nieustanny werbunek, jak w państwie cesarskim (Rzymskim; с. є. въ Австріи и Нѣмеччинѣ) z najwyższym przymuszeniem i gwałtownem braniem ludzi“. „4°. Różna jest cena g o r z a ł e k w Polszcze, przy różnej drogości lub taniości zboża“. „Ad 4-um. W Moskwie zaś dlatego, że tylko jest gorzałka do szynku, nazywająca się osudarska, przeto w najobfitszych urodzajach zboża, najtaniej po złotych 4 garniec sprzedają*)“. Ще наводимо примѣръ тогдашныхъ п о г о л о с о к ъ (151—6): „J. X. Instygator (унитскій) na Iwaniu mówił, że wszyscy Polacy będą schyzmatykami, gdyż już Konstantynopol odbierze od Turczyna Moskal, a Polska nic nie zrobi“.

Поминаємо вже другій „проектъ“ противъ Руси (стор. 103 ss.; для „jak najprędszego zjednoczenia się o b r z ą d k u ruskiego z rzymskim“), поминаємо и всѣ прочій акты дотычачій переслѣдувань рускаго унитскаго клира. Єсли-жь мы высше сказали, що у насъ о Россіѣ не могли тодѣ нѣчого не знати**), та що очи гнетеныхъ зовсѣмъ природно звертались „на пôвнôчь и на всхôдъ“, то здаєсь намъ, що вже одній высше наведенй урывки ажь надто се доказують. Якъ разъ въ тôмъ самôмъ часѣ, коли въ Луцку и Дубнѣ таке дѣялось, выдававъ у насъ дръ И. Л о д і й („народный въ р о с с і й с к о м ъ языцѣ профессоръ“) свôй перекладъ зъ Баумайстера та свôй „Ономастиконъ“ (1790—1). — Не можемо не навести (для характеристики тогдашныхъ антагонизмôвъ) ще слѣдуючихъ, завзятемъ проникнутыхъ слôвъ Бродовича („Zakończenie): „Na utłumienie tej burzy (повстаня пôдъ Косціюшкомъ) sypią się zewsząd rossyjskie, austryackie... pruskie wojska. Krwi niewinna! nie długoś z pod ołtarza o pomstę wołała! Rozbite wojska polskie pod Maciejowicami, wzięty naczelnik w areszt, i do Petersburga zaprowadzony.

*) До поясненя пытаня, чи и яка була ингеренція Россіи на рухи украинского мужицтва, може послужити письмо царицѣ Катерины II. до кн. Потемкина, зъ дня 16 (28) мая 1791-ого р. (см. K a l i n k a, Polityka dworu austryackiego w sprawie konstytucyi 3. maja; w Krakowie 1873): „Къ числу таковыхъ с и л ь н ы х ъ мѣръ принадлежитъ исполненье с е к р е т н а г о Вашего п л а н а о в о е в о д с т в а х ъ к і е в с к о м ъ, б р а ц л а в с к о м ъ и П о д о л і и. Усердіе извергнуть (? — помылка) единовѣрныхъ и единоплеменныхъ намъ тамошнихъ обывателей, привязанность ихъ къ Россіи и надежда, что едино съ ея помощью могутъ они избавится отъ угнетеній имъ причиняемыхъ, удостовѣряютъ насъ, что при первомъ появленіи войскъ нашихъ въ томъ краѣ, они съ нами соединятся, а возобновивъ въ памяти храбрость предковъ своихъ, общею силою предупѣютъ выгнать изъ края тамошняго непріятеля. Данное отъ Насъ Вамъ и м е н о в а н і е в е л и к а г о г е т м а н а войскъ Нашихъ козацкихъ екатеринославскихъ и черноморскихъ послужитъ п о б у ж д е н і е м ъ и самымъ н а д е ж д н ы м ъ с р е д с т в о м ъ (!!) для в с ѣ х ъ в ѣ р ы и п р о и с х о ж д е н і я р о с с і й с к и х ъ о б ы т а ю щ и х ъ въ Польщѣ, с о б р а т ь с я п о д ъ г л а в н ы м ъ р у к о в о д с т в о м ъ В а ш и м ъ (!) на дѣйствія тамъ предлежащія“.

*) Такежь порôвнане переведене на стор. 172—3 що до стану духовенства (ruskiego), де мѣжь прочимъ сказано, що „w Moskwie praporczyk obić kapłana pałkami może, a po obiciu w ręce na satysfakcyę bolu pocałuje i rzecze: *proszczaj batiuszka*!“ Отсй п е ч а т а н й порôвнаня ширивъ въ Луцку „X. Jan minister trynitarski ...z okładem lat sześćdziesiąt maiący... p r z e z n i e n a w i ś ć j a k ą ś p r z e c i w R u s i p o w z i ę t ą“ (II, 42).

**) Знали и въ Луцку дещо о австрійскихъ унитахъ, а доказомъ сего не тôлько те, що Бродовичь близше знавсь зъ Гарасневичемъ („Wielkie przymioty Wgo Pana Dobrodzieja, które wielbi odgłos powszechny, o r a z t e d o w o d y ł a s k, jakie w prożbach moich skutecznie okazywać raczyłeś“ пише Б. въ листѣ до Г-а), — але и те, що читаємо II. 48: „Czegoż unici z swoimi biskupami nie cierpią w W ę g r z e c h? jaką na dniu szesnastym m. września 1769 biskup unit m u n k a c z y ń s k i Jan Bradacz poniósł obelgę od biskupa ritus latini agrieńskiego Karola Esterhazego, — jaką p o p r z e d n i c y j e g o na katedrze tejże ponosili krzywdę?“ (Въ примѣтцѣ росказує Б. отсю „obelg-y“ подрôбно, 48—50).

Zagnani tamże po większej części oficerowie i żołnierze, Praga pod Warszawą wyrznięta, kraj cały rozebrany: *nie masz imienia, nie masz exystencyi Polaka!*“ Чи у насъ въ Галичинѣ менше було завзятє — годѣ бы сказати.

В. Коцовскій.

(Дальше буде.)

БИБЛОГРАФИЧНЫЙ ПОКАЗЧИКЪ
за рôкъ 1885.

(*Зладивъ Иронимъ Калитовскій*).

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украиньскôй.

(Дальше.)

Антоневичь Н. — Исторія перемышльской церкви. Лекція на музыкально-декляматорскомъ вечерѣ, устроеномъ въ день благословенія Перем. Собора. Нов. Прол. (фейл.), ч. 287.

Белей Иванъ. — Глытай, народный образъ въ 5. актахъ Марка Кропивницкого (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 116, 117, 120.

Буква Спондей. — Мошонка. Нов. Прол. (фейл.), ч. 219.

* **В. Антонина.** — Зъ староі памъяти Подолянина, (споминки) въ Нывѣ.

Вахнянинъ Наталь. — Учебникъ географіѣ для шкôлъ середныхъ. Львôвъ 1885, ст. 424 (8^0 в.) Ц. 1 зр. 80 кр. Накладомъ фонду краєвого. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— Панславизмъ. Дѣло (фейл.), чч. 4—9, 11, 13, 14.

— Олегъ Святославичь, трагедія К. Н. Устіяновича (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 126, 127.

— Гальшка Острожска, трагедія въ 5. актахъ дра Ом. Огоновского (рецензія). Дѣло (фейл.), чч. 131—133.

— Наша жизнь, хоръ мужескій; слова И. Гушалевича. Выдавн. Библ. музикальноі. Вып. II. Львôвъ 1885. Ц. 20 кр. Въ 500 прим.

— Гл. такожь Кобзарь.

Витошиньскій Левъ. — Антошко Ревизорчукъ, споминки зъ недавноі бувальщины. Зоря, чч. 21, 22.

— Образки зъ житя господарского. Госп. и Пром., чч. 18—20, 23.

Володимиръ зъ Деревнѣ. — Наверненый сынъ, оповѣданє. Выдав. Narodne у Львовѣ. Рôкъ IV. Кн. 2. Львôвъ 1885. Ц. 8 кр. Зъ печатнѣ А. Вайдовичь.

Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1886. Годъ изд. XXIII. Львовъ. Изъ типографіи Ставр. Инст. Ст. LXXII+124. Ц. 50 кр. Мѣстить окрôмъ статей нôдписаныхъ, покладеныхъ тутки нарôзно, ще біографію Дениса Зубрицкого и звѣстку про Ставропигійскій Институтъ.

Врецьона Григорій, ред. Шкôльноі Часописи. — Отець Диптеръ о силѣ и вплывѣ учительства, тамъ-же, ч. 1.

— Перепросины въ выхованю, ч. 2.

— Забобонъ, єго жерело и средства до єго усуненя, ч. 3.

— Патріотичне народне учительство — скалою школы, ч. 4.

— О скôлько и въ якій спосôбъ може учитель и повиненъ вплывати на дальше образованє мѣсцевои молодѣжи въ поза-шкôльныхъ годинахъ и по скôнченю приписаныхъ лѣтъ для школьноі науки, ч. 17 и 18.

— Черезъ школу и церковь до житя, ч. 19.

— Педагогична ощадность учителя въ школѣ, ч. 21.

— Шкôльнй занедбаня и ихъ усуненє, чч. 22, 23, 24.

— Важнй педагогичнй примѣтки, ч. 22.

— Ренъ — нôсля Брема, чч. 1, 2.

— Верблюдъ — нôсля Брема, чч. 3—6.

— Журавель — нôсля Брема, чч. 13, 14.

— О язычнôй або сычачôй согласнôй **з**, ч. 17.

— О язычнôй або сычачôй согласнôй **ц**, ч. 18.

— О нôднебѣнныхъ або шипячихъ согласныхъ **ш, щ,** ч. 19.

— Сирія и Палестина, чч. 1—7, 11, 12.

— Топографичный описъ Запорожа Д. Н. Еварницкого въ Кіев. Старинѣ, чч. 3—7, 10, 13—16.

— Афганистанъ, єго географія и статистика, чч. 9—12, 14.

— Руско-польска археологична выстава и зъѣздъ археологôвъ вô Львовѣ, ч. 18.

— Подорожнй описы Подôля К. М. въ Кіев. Старинѣ зъ 1884 року, чч. 22—24.

— Провѣтруймо комнаты, ч. 1.

— Якъ основувати школу въ громадѣ, ч. 3.

— Платня народныхъ учителѣвъ въ Галичинѣ, чч. 5, 6.

— Радôсть буковиньского учительства по поводу санкціонованя нового краєвого закона шкôльного зъ 22 сѣчня 1885 р., ч. 7.

— Чи оцѣняють ся труды учителя, якъ бы належало, ч. 8.

— Важнôсть учительскихъ товариствъ въ теперѣшнôмъ часѣ, чч. 9, 10.

— Кривды учителѣвъ народныхъ шкôлъ, ч. 14.

Въ родиннôмъ кружку — шкицъ, Миръ, чч. 98—100.

Въ сельскôй глуши — шкицъ, Миръ, ч. 81.

Вуйко Влодзьо. — Въ Зеркалѣ 1885, помѣщенй слѣдующй єго вѣршѣ: Соловейко, ч. 11; 3 стишки (послѣдный перек. зъ Конопницкои), ч. 12; Дѣвочй забаги (нôсля Гете.)— Три дороги (перекл. зъ Конопницкои), ч. 13; Поетъ. — Въ лѣсѣ (перекл. зъ Конопницкои). — Оженивъ ся, ч. 14 и 15; Шумка, ч. 17.

Вѣнцковскій Дим. — Статистика середныхъ школъ въ Галиціи въ г. 1885. Слово, ч. 9.

— Вѣршѣ и Анекдоты въ Врем. Инст. Ст. на г. 1886.

— Русская пѣснь, вѣршъ — въ Календ. Общ. им. Качков. на г. 1886.

Галицко-руска Матиця выдала въ 1885 р. три выпуски Литературного Сборника, що перерваный бувъ ще ôдъ р. 1873. Статѣ тамъ замѣщенй розписанй нарôзно.

Галичанинъ Л. Л. — Старому другу (Вл. Терлецкому). Слово (статя), ч. 9.

Галичанинъ О. О. — Фонтанъ слезъ. Изъ записокъ туриста. Нов. Прол. (фейл.), ч. 211.

Галичанинъ русскій. — Въ 25-лѣтну годовщину издательства Слова, вѣршь. Слово, ч. 9.

Галька И. М. — Простонародная притча, слышанная мною еще передъ 40. годами. Слово, ч. 9.

— Герой, оповѣданє. Миръ, ч. 75.

Гетьманець. — Въ „Зорѣ“ замѣщенй єго слѣдующй вѣршѣ: Нива, ч. 18; Чудова нôчь, ч. 21; Боротьба, ч. 24.

Г-й Єлена. — На могилѣ мужа, вѣршь. Зоря, ч. 7. Привѣтствія. — Братови, — До моихъ пѣсень, — вѣршѣ въ Науцѣ, ч. 10; Завѣщаніе, вѣршь въ Ил. Кал. Общ. им. Качковского на г. 1886.

Гоголь Микола. — Украиньска выгадка (перекладъ зъ великорус.). Батькôвщина, чч. 1—13.

— Вечерницѣ, (оповѣданя). Перекладъ Мих. Обачного й Лесі Украинки. Підъ редакцією Олени Пчілки. Заходомъ М. Ткаченка. Львівъ 1885, ст. 40 (8^0 в). Ц. 15 коп. або 17 кр. а. в. Зъ друкарні тов. им. Шевченка.

Головацкій Я. Ѳ. — Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Ив. Вагилевичѣ; Изданіе „Вѣнка“ и брошюры „Zustände der Russinen“ — въ Лит. Сборн. Гал.-рус. Мат. Вып. I.

— Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ. Лит. Сбор. Гал.-рус. Мат. Вып. II. и III.

— Литературные отзывы. Слово (фейл.) ч. 69.

— Историческая правда о Польщѣ и Полякахъ. Слово, (фейл.), ч. 70.

— Къ предстоящему празднованію 300-лѣтной годовщины Ставр. Института. Слово, (фейл.), чч. 100 и 101.

— О шематизмѣ на рôкъ 1885 и схиматізмѣ на годъ 1885. Слово, (фейл.), ч. 102.

— Историческія разслѣдованія о нашихъ церковныхъ дѣлахъ. Слово, (фейл.), чч. 102—104.

— О языческомъ кладбищѣ въ Беремянахъ Залѣщицкаго уѣзда. Слово, (фейл.), чч. 134 и 135.

Городеньскій Максимъ. — О потребѣ бурсы для нашихъ дѣвчатъ. Шкôльна Часоп., ч. 13.

— Мѣшанй школы. Шкôльна Часоп., ч. 14.

Городыскій І. — О воздусѣ. Замѣтки изъ физики. Госп. и Пром., ч. 1.

— Войтѣхъ Геръ и Юстинъ Либигъ. Госп. и Пром., ч. 3.

— Необходимй вѣдомости изъ хеміи и єи ужитокъ въ господарствѣ. Госп. и Пром., ч. 1.

— Подôлье, его нынѣшне состояніе и будучнôсть. Госп и Пр.ч.4.

— Допись изъ Станиславова для 30 лат. цвѣтня. Госп. и Пром., ч. 9.
Горсть земли. Поема о чорногорской войнѣ 1876 г. Нов. Прол., (фейл.), ч. 245.
* **Грабина Ал.** — Старосвитськи казки. Кіевъ 1885. Ц. 10 коп.
* — Новосвитськи казки. Кіевъ 1885. Ц. 20 коп.
Гребѣнка Ев. — Човенъ, вѣршь. Зоря, ч. 4.
Григоріевичь Григорій гл. **Цеглиньскій.**
Григоріевичь Мих. — Древне-русскій памятникъ изъящнаго искуства въ сельской глуши и кое-что про святителя Петра съ надъ Раты. Слово, (фейл.), ч. 56.
Грушкевичь Зенонъ. — Дружнє посланіе, поема Т. Шевченка, провôдна мысль пôдъ взглядомъ педагогичнымъ. Шкôльна Часоп., чч. 19, 20, 21.
Гушалевичь Ив. — Въ память 500-лѣтнаго юбилея Львовской Ставропигіи 1 (13) января 1886 г. Нов. Прол., ч. 299.
Гюи de Мопассанъ. — Брилліанты (разсказъ), (перекл.). Слово, (фейл.), чч. 71, 72.
— Отецъ Симона — перекл. зъ франц. Слово, (фейл.), чч. 95—97. (Дальше буде.)

ДРôБНЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

Причинки до исторіи рускои литературы XVIII. вѣку. I. *Дрогобыцкій збôрникъ рукоп. апокрифичныхъ оповѣдань.* Пôдъ апокрифичными писанями розумѣють ся, якъ звѣстно, такй письма и повѣсти о предметахъ библійнои исторіи, котрыхъ нема въ книгахъ, признаныхъ церквою за каноничнй. Такй оповѣданя вже дуже давно почали складати ся на тлѣ оповѣдань библійныхъ. Першу згадку о нихъ находимо въ каноничнôй книзѣ Ездры (3 кн. 14 гл. 47—48 ст.), де при оповѣданю о ôдновленю св. книгъ пôсля вавилоньскои неволѣ говорить ся, що 24 давныхъ книгъ Ездра ôддавъ до читаня цѣлому народови, а 70 новыхъ и послѣдныхъ скрывъ для ужитку самыхъ наймудрѣйшихъ. Ôдси й пôшла назва подôбныхъ писань: книги скрытй, утаєнй (βιβλία ἀπόκρυφα). Писань такихъ зъ часомъ набрало ся дуже богато; задля свого фантастичного, а не рѣдко й высоко поетичного змѣсту они ширили ся дуже сильно мѣжь письменными людьми всѣхъ народôвъ. Церковь христіяньска вчасно наложила свою руку на тй книги; вже въ IV. вѣцѣ по Хр. появляє ся т. зв. Индексъ книгъ ложныхъ и єретицкихъ Помимо того творы тй ширились и проникали не тôлько въ уста и поезію простого народа, але навѣть въ пѣснѣ и писаня церковнй.

И для нашои руско-украинськои литературы, якъ письменнои, такъ и устнои (народнои), пôзнанє апокрифичнои литературы єсть безмѣрно важне. Не кажучи вже о тôмъ, що наша Русь-Украина була етаномъ, черезъ котрый тй творы переходили зъ полудня и зъ заходу на пôвнôчь, и що на великôй ихъ частинѣ лежить доси нестерте знамя нашои мовы, а по части й нашого народного свѣтогляду (о кôлько они въ нашôмъ краю переписувались и перероблювались), — досыть буде згадати, що многй нашй чôльнй писателѣ (почавши ôдъ Нестора) богато черпали зъ тыхъ творôвъ и що письменнй люде нашй довгй вѣки въ значнôй мѣрѣ ними кормили свого духа, що въ кôнци й народъ нашъ дуже богато попереймавъ апокрифичныхъ переказôвъ и обснувавъ ихъ своєю фантазією, передає ихъ и доси зъ устъ до устъ въ формѣ пѣсень, казокъ, заклинань, примôвъ, шептôвъ и т. и. Деякй апокрифы, якъ т. зв. „листъ небесный“ зъ долученымъ до него „словомъ о дванадцяти пятницяхъ“ и доси ще переписують ся нашими сѣльскими дяками и зъ великою пошановою хованють ся навѣть неписьменными людьми. Загаломъ въ религійно-моральнôмъ складѣ понять нашого народа хто зна' чи не бôльше мѣсця займають елементы апокрифичнй, нѣжь каноничнй, — и вже для того одного прослѣдженє тыхъ елементôвъ являє ся одною зъ найважнѣйшихъ и найцѣкавѣйшихъ задачь для кождого народолюбця, а тымъ паче для кождого знатока нашои исторіи, литературы и культуры.

Наша „Зоря“ зробила вже одинъ крокъ на тôмъ полѣ, подавши въ однôмъ томику своєи „Библіотеки“ тексты деякихъ оповѣдань, зладженыхъ на пôставѣ апокрифичнои литературы въ XVIII. вѣцѣ *). Теперь мы позволимо собѣ звернути увагу на другій збôрникъ апокрифичныхъ писань, такожь XVIII. вѣка, выготовленый въ м. Дрогобычи въ р. 1843 для тамошного мѣщанина Петра Чорневича, якъ о тôмъ свѣдчить приписка, котру далѣ наведемо. Жаль великій, що збôрникъ той дôйшовъ до нашихъ рукъ тôлько въ малôй частинѣ; найшовъ єго о. Михайло Зубрицкій, тодѣ ще ученикъ гимназіяльный, въ однôй мѣщаньскôй хатѣ. Єсть се рукопись въ чвертку звычайного сѣрого паперу, писана рускимъ скорописомъ зъ титлами и дуже ушкоджена. Той фрагментъ, котрый доховавъ ся до насъ, складає ся зъ 8 цѣлыхъ, а трехъ дуже обшарпаныхъ и збутнѣлыхъ ненумерованыхъ картокъ; наводячи зъ него деякй цѣкавѣйшй уступы, задержуємо у всѣмъ правопись оригиналу, а тôлько зô взглядôвъ типографичныхъ позволяємо собѣ порозвязувати титлы и помѣстити въ стрôчкахъ буквы, высаджены въ рукописи по надъ стрôчки.

Фрагментъ повѣсти о тôмъ, якъ царь Давидъ писавъ псальмы. **„Наперкѣ и жаби кричаци єгда Царъ Писаше, и повѣлъ штроком И забихом жаки Сосаждами де** (sic! мабуть замѣсць да) **не кричат во єдинѣ ноцъ кидѣ єдинѣ Давидъ жабѣ великѣ, Расти на тон єго** (sic! очевидно хибно переписано; въ текстѣ тои самои повѣсти, напечатанôмъ И. Порфирьевымъ*) се мѣсце звучить „распаляющися на писаніе его“) **шнже штвергсѧ и паки видѣ второє, Писанне и покажи ємѣ и почѣди сѧ Давидъ и паки третіе шкрѣте ко писаннии и рече (:) проганаю тя дияволе того тако Пасти твориши** (у Порфирьева: „упражняю тя дьяволе, и что ми пакости твориши“) **тогда проглагола жаба, Недам азъ тебѣ Писати И Бога хвалити, такоже и ти мѣнѣ недаваешъ, тогда Повелѣ царъ штрокомъ штити Такожъ давидъ рече всако дыханіе дахвалит Господа, и писа Давидъ ѱалтиръ всѣхъ ѱалмовъ рйг и залиша воломъ** (sic! зам. оловомъ) **и верже ихъ воморе и рече аще єстъ Слово Се право да изидет измори И пробист ѱалтиръ шседмъ десатъ лѣтъ и по смерти Давидовои** (опущено: Соломонъ) **вокерже воморе вомрежѣ и Звлече шлово и шкрѣте вошлокѣ ѱалмовъ рй Ітое повѣда мироки и наполнисѧ миръ ѱалтиръ и ѱалмовъ такъ И Господъ Богъ нашъ вопослѣдняѧ врема вотомъже Мѣстѣ Повелѣ вокрепи Мрежа И шкъ Рече, шкже Соломонъ Полнїи Псалтири тако и Господъ наполниша Миръ Божества и приймѣ вкрѣ Завѣтъ и крещеніе Христѣ Богѣ нашемѣ Слава вокѣки кѣком аминъ“.** Конець повѣсти очевидно попсованый; у Порфирьева ôнъ звучить ось якъ: **„Тако и Господь нашъ Іисѣсъ Христосъ въ послѣдняѧ лѣта преже Сихъ временъ в томже мѣстѣ въ морѣ покели вокрепи мрежѣ своимъ апостоламъ. И яша рыбы рйг. И шкоже Давидъ и Соломонъ наполниша весь мїръ псалтирнымъ оученіемъ, тако и апостолы исполниша мїръ божества и правыя вкры; рыбы бахѣ новый завѣтъ и крещенїе Господне“.** Окрôмъ деякихъ пропускôвъ, текстъ дрогобыцкій и текстъ Порфирьева, вынятый изъ рукописного збôрника апокрифôвъ Соловецкого Монастыря на далекôй пôвночи, зладженого въ XVII. и XVIII. вѣцѣ — сходять ся дуже близько. Пôдъ тымъ текстомъ слѣдуючій пôдпись: „Pisał Stanisław Mi (дальше вышкробано имя). Писало ся 1743 anno. *Pysało sia pry petri Czorniwiczowi Mieszczanin Drohobycki.*

На тôй же сторонѣ зачинає ся: **„Житїє шѧдамѣ їєвѣ їшѣ согрѣшенїй йхъ и изгнанїю израѧ й ако бист по согрѣшенїю“.** Єсть се апокрифична повѣсть, схожа доволѣ близько зъ напечатаною у Тихонравова**) п. з. „Слово о Адаме начало и до конца“ и обнимає въ нашôй рукописи конець першои картки, дальше цѣлу другу и третю и першу сторону четвертои. При кôнци першои стороны четвертои картки слѣдує: **„шѣ древѣ тамже йже изросте шт кѣнца Ядамова“,** а при кôнци

*) На рукописный збôрникъ, зъ котрого теперѣшный редакторъ „Зорѣ“, дръ О Калитовскій, выдавъ згаданй творы, першій звернувъ увагу ученого свѣта В. Макушевъ въ Журналѣ Министерства народнаго просвѣщенія 1881 р., (см. его статю „Южнорусскія сказанія по рукописи библіотеки Оссолинскихъ“, де й напечатанй доволѣ обширнй выемки зъ текстôвъ, опôсля опубликованыхъ въ библіотецѣ „Зорѣ“).

*) Н. Порфирьевъ, Апокрифическія сказанія о ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ. Казань, 1873, стор. 98—94.

**) Н. Тихонравовъ, Памятники отреченной русской литературы. С.-Петербургъ 1863. Т. I, стор. 1—6.

другои стороны четвертои картки зачинає ся: „ѡ трєтом древѣ На немже Распыса Разбонникъ невѣрникъ Списа сѧ Рокъ Б. аѱ-иг“. Оба тї коротенькї „слова“ майже зовсѣмъ схожї зъ початкомъ напечатаного у Тихонравова (l. c. т. I, стор. 305—306) „Слова о древѣ крестномъ“, тôлько що въ нашôй рукописи конець затраченый.

Слѣдуючій пôваркушикъ єсть зновъ урывокъ безъ початку и кôнця. Хочь почеркъ єго той самъ, але мова ôдмѣнна и бôльше зближена до народнои, особливо на першôй сторонѣ, що мѣстить слѣдуючій урывокъ апокрифичнои повѣсти о Самсонѣ:.... Телми (?) моими и оутратъ Монх ѡчей и людій твоих Израилскиx и Рече до хлопате штийди от Мене и диви, цо бѣдет адди дитѧ штишло, а Самсон взявши Глѣпи ѡнии єдинъ правою дрѣгий лѣвою и Рекъ Нехаи же положъ живот Свои З филистинами За людъ Ізраилский и Страсши ѡними Глѣпами, ѡбвалив ѡнии оувесъ палацъ и Спанами филистинами, и позабивал оувесъ люд котории там близко били ѡнаго палаца, а ѕди валилса мѳр, и Самсона оубивъ. Пишѣтъ ѡ Самсонѣ иСторикове так же такѣю Силъ макъ. ѕдиби такое коло великое же би затримала Земля оуправленно, и Самсон би оузял рѣкама За тое коло то би оусего Свѣта Землю повернѣл, такии то билъ той Самсонъ Силний, Самсонъ Славний Мѣжъ, и воинъ валечний, и ѡнаѧ злаѧ жена иЗвела и Силъ емъ отнѧла, и ѡчи емъ выкрала, бо жена єсть всемъ зломъ початокъ и приводца злих дѣлъ и тако преставися ѡнии Славнии Самсонъ Мѣж вмѣстѣ..... (два або три слова зовсѣмъ поблекли, такъ що годѣ розобрати) Сородними его вземше и положиша его тѣло вгровѣ отца его Сѣдивъ Ізраилский люд Лѣтъ К. и шт апостола шписаний же ѡн ѣсть междъ правединими праштци, но иншии Люде повѣдаютъ же ѕди волоси виросли и сила емъ къ волосах пришла конемъ, якаѧ бѣла, бо ѕди ѡн зоставал оуневоли филистинокъ и прилѣжно Молилса Богъ ѡлюд Ізраилский, жеби незоставали оуневоли, бо бивши Самсон Сѣдиа шт Бога даний аби визволил их из рѣки филистинскои, а ѕди оузятии бил, оу неволю зновъ филистинове оуставали на Израилитовъ, и вислѣхал Богъ Самсона и дав знова емъ Силъ, жеби ѡборонил люд божїи шт непришателей, и тамто Самсон обвалив Мѣри оусѣ филистинские звоєводами, и преможних панов, и всѣх, которие там бѣли и оупокоив Люд Ізраилский, Котроици единомъ Богъ честь и Слава во вѣки вѣком Ямин“. Не маючи пôдъ рукою нѣякого другого варіянту сего апокрифа, анѣ не находячи у Порфирьева нѣякои згадки про подôбный твôръ, мы не можемо догадуватись анѣ того, до якои цѣлости належавъ сей фрагментъ, анѣ — ôдки и якими дорогами ôнъ до насъ зайшовъ. Замѣтно тôлько, що оповѣданє досыть близько держить ся письма св., а тôлько пôдкрашене декуды фантазіею и пôдлите звычайною середновѣковою морализаціею про „злу жену“.

На другôй, третôй и четвертôй сторонѣ сего пôваркуша находимо початокъ т. зв. „Листу небесного“, найпопулярнѣйшого доси у насъ апокрифичного твору, котрый для того мабуть и найбôльшимъ улягъ переробкамъ на нашôй земли. Нашому листови небесному ôдповѣдає въ збôрнику апокрифôвъ пр. Тихонравова „Епистолья о недѣли“ (l. c. т. II, стор. 314—322), але галицкій варіянтъ значно рôжнить ся ôдъ великоруского (вынятого зъ рукописного збôрника XVI. в., що бувъ власностею Волоколамского монастыря). Ось єго текстъ.

„Во имѧ штца и сина и сватаго Дѣха амин, Тиє слова сватиє зосланиє на сей свѣт шт самаго Господа Бога сватѣишомъ патриарсѣ божиа Града иерѳсалимъ и всеи палестини, иж сѧ той лист наишол в церкви Столечнои, воскресенна Господа Бога испаса нашего Іисѣса Христа на престолѣ, и изнаймили патриарсѣ, а патриарха посла єго доримъ, до папи..... апапѣжъ посла єго дополцин докорола єго милости жидмѣнъта, аби єго казал послати повъсем свѣтъ, и панствъ Своємъ, и розних Краєв Где би сѧ колвекъ знаходило Христианство, и той лист Наишол сѧ Єземли британскои нагорѣ ѡливнои вохрамѣ Сватаго архистратига Михаила пред ѡбразом єго, иж жаден Человѣкъ немогл єго видѣти начом той лист висѣл, ахто єго хотѣлъ читати або переписовати, то Сам сѧ емъ штворил, и написан бил золотими лѣтерами.

„Ѧ Правдивий Іисѣс Христос Синъ Божий той листъ написал, а тот лист такѣю моцъ маєт ѕди єго кто читаєт або Спилностию слѣхаєт томъ Человѣкъ сто днии штпѹщение Грѣхов бѣдет, и котораѧ невѣста веремѣннаѧ атот лист прї собѣ носити бѣдет толегко штроча породит, аккотором домъ той лист бѣдет втом домъ нѣчо злого шкодити небѣдет, анѣ ѡгнъ анѣ чари анѣ иншиє речи шкодити не можѣт, ахто колвекъ въ поцтивости тиє Слока Сватиє Мѣти бѣдет, то всѣхъ непрителен Звитажит, и шт всѣхъ непрителен и людей приазн мѣти бѣдет, Іисѣс Христос сомною и ѡборонцем моим Іисѣс Христос Стережет мене водни и въноци и навсякии час, якос ѡсватил тиє Слова такъ имене ѡсвати Раба Своєго шт всего злаго диаволскаго наваждения прошъ тебе Господи през мѣкъ твою Сватѣю и кров, которѣюс проливал из бокъ твоєго Сватаго, Глаголет Іисѣс Христос, приказѣю вам и ѡбкажу, моцию Боства своєго, абисте денъ неделний Сватили и жадних робот неробили анѣ корѣна вгородах своих некопали и напожитокъ свои нешкертали, тое вам приказѣю жебисте зжидами доброволне неили инепили иж ѣ правдивии Синъ Божии той листъ написал, а бистеса добре Справовали натом Свѣтѣ и томъ листъ вѣрили. шест днии далем вам Робити, а седмии Собѣ зоставилем и постановилем его на добрии ѹчинки аненазлии, не сотвориши всякаго дѣла, и Синъ твои и штрокъ твои и штроковица твоа вол твои и ѡсла твое и кес Скот твои и пришелецъ ѡбитаѧ оу тебе, Приказѣю в ѧ вовечер Сѣботнии поперестати шт всяких робот, даа поцтивости матки моеи, бо ѕдиби матка моа до Бога штца моего не молила сѧ давнобисте погинѣли прото къ неделю каждий человѣкъ маєт ити до церкви намолитвъ Старии и молодии З офѣрами Розмишлаючи ѡ грѣсех своих, а если то даа поцтивости матки моей чинити небѣдете, бѣдъ вас карати Голодом и войною Стродою, напѹщъ навас прѣзи поганиє, коториє працю ваш пождат, же єдин вас поженет тисящъ а два тмъ, и котории бистеса Зостали потом моим караню, а нехотѣли бистеса покаати, то болшим каранѣмъ бѣдъ вас карати, Повѣжъ короля на короля мѣсто на мѣсто пана на пана єдин на дрѣгого, штца на сина брата на брата дцер наматер свою Невѣстъ насвекрохъ Свою и кровопитиє бѣдет и ненависть Меже вами бѣдет, а если и потом караню не покаетеса, То сам так Богъ мовил неко и Земла Мимонде, асловеса мои немогѣт мимонити, иесли еще не поправитеса, то перепѹщъ на вас птахи чорниє Громливиє, коториє прилѣтаючи бѣдѣт вас кѣсати, же и єдин шт вас нескриетса, и шт тих Птахов Злоє повѣтра почнетса, а ѕди не покаетеса еще бѣдъ вас карати Голодом и нестерпливим моромъ и блискавицею Градом ѡгненним и иними карностами незмѣрними а ѕди поправитеса и полѣпшѣете все то оускромлю и пихъ ваш штверг а то, далем вам абисте знали Гнѣв мой и Справедливост мою оупоминаю вас Давною ласкою Моею абисте престали всяких злих оучинковъ чинити, абисте до церкви божои ходили и Заказаниє чтили Сватa и воседмий денъ жадних робот не робѣтъ ѡ грѣсѣхъ“... Ту рукопись урывае ся. На иншôмъ пôваркушику того фрагменту находимо урывки изъ апокрифичныхъ оповѣдань о Соломонѣ (стор. перша), а затымъ починає ся: „Слово Стаго Василиа како їзгони Бѣси из человѣка Писалосѧ в 1743“. Єсть се такожь апокрифична легенда про те, якъ св. Василій Великій выгнавъ бѣса изъ Евладія. Конець тои легенды дуже пошарпаный. По нѣй слѣдує на двохъ шматочкахъ урывокъ легенды про житє „Преподобнаго штца нашего Алеѯа человѣка Божїа“, але ся послѣдна легенда ледви до половины дасть ся ôдчитати.

(Вмѣсто „ѡ“ — даваний въ рукописи дрогобыцкôй два штрихи надъ попередною буквою).

Иванъ Франко.

Ôдповѣдає за редакцію: Д-ръ Омелянъ Калитовекій.

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VII. Львôвъ дня 15 (27.) Мая 1886. **Число 10.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объємѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациi „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

НА БѢЛКИ!

Образокъ сибирскiй — Григорiя Цеглиньского.

I.

Лѣтъ тому пятьдесять цѣла Малта збѣглась дивитись на збуя-очайдуху Агунова. Вели душегубця Господь-зна' зъ ôдки въ Иркуцкъ. Въ Малтѣ приостали дати воды напитись. Ôнъ усмѣхавъ ся до всѣхъ наче до знакомыхъ. И мабуть сподобалась єму Малта. Бо перебувши одну десятку въ Иркуцкôй солеварни, де лишь тôлько Божого сонця бачивъ, що зъ кôтла, опôсля ще одну десятку въ Нерчиньскôй каторзѣ, дôставъ волю поселитись и поселивъ ся въ Малтѣ. И не дивились Малтяне на него лихимъ окомъ. Бо и чого-жь дивитись? Они лучшi може? И ихъ поприводили сюда зъ далекихъ украинъ имперiи за душегубства-кроволитя. Всѣ они однакî, тому и не згадують за минувше а жиють чимъ Богъ давъ.

Що то значить добра людска опѣка! Де инде злапають, убють и слѣдъ загибъ. Ту вывезуть далеко, дадуть ѣсти, а зможешь ѣсти — роби! Вытримаєшь роботу, вôльно поселитись и жити якъ самъ хочь! И землѣ дадуть до волѣ и воды и воздуха, жий, ще й другому дай. Правда, до житя суспôльного, людского, крôмъ землѣ, воды и воздуха ще чогось треба. А чогожь треба? Якъ мало того, маєшь руки, маєшь голову, давай собѣ раду! И дають собѣ раду. Зайдешь до нихъ, урадують ся тобою, якъ батькомъ. Звеселять, почестують, погостять. Прощаєшь ся — не пускають. Вырвешь ся на силу, ажь плачуть. Однакъ выйдешь за порôгъ, добре озирай ся. Бо ты маєшь душу, а при душѣ тѣло, на тѣлѣ кафтанъ а въ кафтанѣ карманъ. На тѣло твоє они не лакомî, на грѣшне тѣло нѣ, але на то, що на тѣлѣ — дуже. Ты може-бъ и самъ ôддавъ, коли-бъ попросили, але они просити не люблять. А брати зновъ безъ душѣ — небезпечно. Бо ану-жь жива душа выйде и зайде до станового. Заразъ исторiя. А такъ вытащуть душу, и — все имъ попаде, тихо, мирно, супокôйно! Щó опôсля зъ тобою станесь — не жури ся! Душу, сли не грѣшна, прийме Господь Богъ, а тѣло... що тобѣ по тѣлѣ? Тихенько вынесуть въ лѣсъ, за якiй тыждень въ ледôвню, а за якiй рôкъ — въ могилу! И амѣнь.

II.

Грѣхъ однакъ казати, не всѣ они такî. Отъ Агунôвъ сынъ Борисъ Ивановичь. Бо я забувъ сказати, що старый Агунôвъ подружився на старôсть. Такъ, подружився. Якiйсь старый Бурятъ не вытримавъ єго палицѣ, лишивъ молоду жѣнку, а Агуновъ змилувавъ ся и оженився. Доховавъ ся сына и нынѣ сынъ першiй богатырь въ Малтѣ. Має хозяйство, але хозяйствомъ завѣдує жѣнка. А хозяйка зъ Марiи Наумовнои! Що заробить, то пропє. Але Борисови се байдуже. Ôнъ мало коли въ дома. То въ Иркуцкъ, то въ Красноярскъ, то въ Кiяхту, а все зъ кожушками. Мысливый бо изъ него, самъ батько учивъ. Чи медвѣдь, чи острозôръ, чи лосунь, чи вовкъ — не злякаєсь нѣчого. Лишь побачить, вже єго. А нема великои штуки, то полює на меншî, отъ — на бѣлки!

Бѣлка — пôдла звѣрина, звычайна вывѣрочка. Шкôрка вартъ двадцять копѣёкъ, якъ трафишь въ око; а якъ де инде, нѣхто не купить. Хиба якiй дурный Китаєць дасть пять копѣёкъ. А набôй самъ коштує пять копѣёкъ! Треба отже справнои руки, такои якъ Борисова, щобъ бувъ заробокъ.

А що-жь робити, жити треба зъ чогось.

Отъ и нынѣ Борисъ выбираєсь.

— Збирайсь, — гукнувъ батько на сына.

— А де? — спытавъ той позѣхаючи.

— На бѣлки!

Сынови засвѣтились очи. Ôнъ любить польованє, впрочѣмъ нехай заправляєсь на малôмъ, колись и зъ вовкомъ, медведемъ зустрѣне ся.

Борисъ взявъ наливки въ боклачокъ, закинувъ стрѣльбу и выйшли.

Малта лежить въ чудовôй долинѣ Саяньскихъ гôръ. Довкола горы наче крѣпостнî валы, але веселî, рôжновидî, рôжнобарвнî. По тыхъ горахъ чи въ лѣтѣ, чи въ зимѣ зелено, бо вкрытî соснами, ялицями, кедрами. Въ зимѣ ще красше, бо якъ посыпле снѣгомъ, вкриваютъ ся дерева бѣлою крышою и миготять, блыстять до сонця наче крыштальнî палаты Саяновыхъ духôвъ. Але Малтяне не люблять вдивлятись въ тî палаты. Що имъ по нихъ?

Такъ и Борисъ ступавъ не розглядаючись. Що тôлько блысло весняне сонце, по вершкахъ далекихъ блыскотѣвъ ще снѣгъ, по долахъ повысыхало, буркотѣли лишь потоки наче сварились зъ розкиненими по нихъ скалами-камѣнями, що ихъ по дорозѣ спиняли. По тыхъ скалахъ переходивъ Борисъ потоки, не роззуваючись.

Де сынъ не мôгъ переступити, Борисъ перекинувъ. Перейшли одну гору, другу, чимъ разъ высшî они и высшî, дерева чимъ разъ густѣйшî; сонце не встигло ще продертись до землѣ и просушити, земля ховзка, сынъ що хвиля хапаєсь батька. Стали наразъ надъ глубочезнымъ яромъ, въ якiй ледво коли спускаєсь нога людска. Спускаєсь въ ню хиба голодный орелъ за жиромъ а выринає хиба вовкъ або лисъ або або й... бѣлка яка.

Борисъ ставъ и добувъ буклачка. Проковтнувъ разъ два и подавъ сынови. Покрѣпивъ ся и сынъ. Почали спускатись въ долину, батько хватавсь за колючу корчовину, а сынъ за батька.

За пôвъ годины стали въ долинѣ. Сынъ зирнувъ въ гору, ѳму здалось, що ôнъ въ глубокôй кирници, свѣта тôлько, що надъ головою. На днѣ яруги багно, моклякъ. Борисъ явъ оглядатись, але не за стежкою, знаѳ ôнъ ѳѣ добре, а за слѣдомъ дичины. Щось-щось нѣбы показуѳ краёмъ, земля трохи розбуркана, поусувалась, щось ховзалось по нѣй, але що? Дальше моклякомъ слѣдъ глубокій, великій, може кабана, може медведя, а може и бѣлки!

Зашевелѣло щось надъ головами, сынъ кинувъ головою въ гору. Жовтенька вывѣрочка показала свôй бѣлый животикъ и стрибнула стрѣлою въ гору межи гиля.

— Бѣлка, бѣлка! — шепнувъ до батька, порываючи стрѣльбу.

Старый усмѣхнувъ ся. — Тамъ будуть бôльшй, — ôдповѣвъ сынови, показуючи на слѣдъ.

И яли зновъ спинатись наче по цимриню въ гору. Одвѣчнй старй кедры вкрывали ѳѣ, старый пôдпираѳсь стрѣльбою, чѣпаѳсь пнѣвъ, далѣй руками, ногами чѣпаѳсь, мчить. Сынови здалось, що по гилякахъ лекше спинатись, якъ по сѣй земли. За двѣ годины выйшли на верхъ. Ту снѣгъ, але снѣгомъ лекше ити, ѳсть хочь вô що ноги заперти. За хвилю старый вхопивъ сына за рамя и положивъ палець на уста. Сынъ зупинивъ ся, старый пустивъ ся тихцемъ въ долину. Сынъ пильно призиравъ ся слѣдови, куды поповзавъ батько. За хвилю отець крикнувъ якъ бѣлка, сынъ поповзавъ ѳго слѣдомъ. Выдрапавъ ся на уровище, на якôмъ хиба лишь орлови присѣсти. Глубока дебра роззявилась передъ ними и мрѣѳ въ очехъ, крутить ся свѣтъ, сынъ судорожно вхопивъ ся батька.

— Онъ пôдъ ялицею! — шепнувъ батько.

Сынъ прочунявъ. Пôдъ ялицею, що ѳѣ выхоръ въ половинѣ зломавъ, рухаѳсь щось, вертить ся, чорне, велике, ба не одно а двоѳ. Одно причякнуло и зарылось въ купку хворосту, друге наче на лапы знялось, чорне, заховстане....

— Медве....! — не домовивъ сынъ.

— Я правого, ты лѣвого! Розумѣешь? — засычавъ старый и пôдвѣвъ курки. Сынъ знавъ, що зъ медведемъ не маѳ жарту, треба мѣрити добре. Зложились оба.

Гукнули два выстрѣлы и наче громы заревѣли въ долинѣ. Загомонѣли горы разъ и другій разъ, ожививъ ся Саянъ. Тôлько ѳго житя, що ôдгомонювати людску штуку.

Розвѣявъ ся дымъ, оба медведѣ лежали на земли, оденъ при другôмъ. Разъ стрѣльцѣ! Сынъ мало зъ радости не скочивъ у безвѣсть. Ôнъ чувъ про медведѣ, знавъ, щó то за звѣрюки, якъ ревуть, знимають ся на лапы, якъ кидають ся на стрѣльцѣвъ, а ту — упали за однымъ стрѣломъ. Буде чимъ похвалитись. Ажь пеклó ѳго побачити.

Отець не пускавъ. — Они причаились, — думавъ сынъ. За добру хвилю Борисъ пôднявъ ся и повѣвъ сына въ долину. Молодый не стерпѣвъ и побѣгъ на передъ. Тихо, обережно пôдходить близше, близше.

— То люде! — скрикнувъ наразъ не своимъ голосомъ.

— Бѣлки, дурню! — ôдповѣвъ отець зареготавшись. — Гляди, чи въ око трафивъ!

Сынъ ставъ якъ скаменѣлый. Отець явъ пильно призиратись обомъ. По чôмъ ôдложивъ стрѣльбу и почавъ стягати чоботы, кожухи, кафтаны, сорочки и все дрантиве платѣ, яке мали на собѣ. Постягавши, явъ перетрясати. Въ кафтанѣ одного знайшовъ брудну платинку завязану. Розвязавъ: двадцять копѣёкъ! Скрививъ ся и сховавъ въ кишеню. Почавъ трясти другого. Выпало щось нѣбы мошонка. Отворивъ: сорокъ копѣёкъ!

— Худй бѣлки! — сказавъ усмѣхаючись до сына. Звязавъ платѣ, закинувъ на себе и звернувъ ся домôвь.

III.

И нѣчого особливого не стало ся! По кôлькохъ тыжняхъ дали знати становому. Казавъ притащити трупы въ село. Подививъ ся: — Бѣлки! сказавъ усмѣхаючись. — А, каторжники, кобы я знавъ, котрый то! — Занесѣть въ ледôвню! — И занесли въ ледôвню, поклали на ледѣ. Тамъ переховають ся до осени, въ осени зъѣде лѣкарь, сконстатуѳ урядово смерть и скаже поховати.

Хто-жь се були — тй бѣлки?

Отъ каторжнй якйсь утѣкали зъ Нерчиньска. Боялись найбôльше монгольскихъ степôвъ, бо тамъ гѣны въ людскôй шкôрѣ слѣдять найбôльше за втѣкачами. Тымчасомъ свои сполювали. Нѣчого впрочѣмъ не стало ся. Поховають и аминь!

ВЕРХОВИНА.

(Пôсля Goethe.)

Чи знаѳшь край, де тихій шумъ березы
Твôй коить жаль, твои солодить слезы,
Де быстрый Прутъ дно кремѣнне полоче,
Де цвѣтъ гôрскій до себе надить очи,
Де до спочинку тѣнь ялиць взываѳ —
Тамъ пышный свѣтъ и море думъ безкраѳ.

Чи знаѳшь сю велйчную будóву,
Де голосъ твôй змѣняѳсь въ громôвъ мову,
Де рядъ верхôвъ десь неба досягаѳ
И свôй привѣтъ на дóлы посылаѳ,
Орлы тебе пôдъ небо провожають
Розвалы скель грудь путника стискають —
Чи знаѳшь край? отъ-тамъ, моя ты мила,
Намъ бувъ бы рай и жизнь бы щастѳмъ цвила.

Чи знаѳшь край, де тихо стали скелѣ —
Вѣкôвъ свѣдки, мовь скаменѣлй филѣ,
По нихъ журчать хрустальнй чистй вóды,
Тамъ людъ — краса, дѣвчата — чудо вроды —
Чи знаѳшь край? ахъ тамъ, моя ты мила,
Намъ бувъ бы рай и жизнь бы щастѳмъ цвила.

В. И. Маслякъ.

ВСЕ ТВОЄ!

Поки искра мысли тлѣѳ,
Поки жизнь изъ ока бѣ,
Поки грудь не зстуденѣѳ —
Ще, молодче, все твоѳ!

Хоть почуѳшь силъ утому
И туманъ заступить путь,
Хоть зморозить молодому
Серце жаль, ненависть, лють —

Въ груди тепла кровь промовить
И поверне волѣ власть,
Хоре серце уздоровить
Молода къ любови страсть.

Май, 1886. *Корженко.*

ЛЮБОРАДСКЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

VIII.

Щасливои-жь єму дороги, а мы подивимось, де то Антосьо обертає ся; вже-жь пять лѣтъ, якъ мы бачили єго. Пять лѣтъ! легко сказати, а скôлько всякихъ перемѣнъ на свѣтѣ лучає ся за тыхъ пять лѣтъ! та ще въ молодôмъ вѣку. Пять лѣтъ, якъ зъ батога тряснувъ, пролѣтає; та чоловѣка й не пôзнаєшь: дѣвчина зъ десятилѣтнёи дитины стає ôдданицею; хлопець парубкомъ стає, и вуса голить; а хто вôддавъ ся, женивъ ся назадъ тому пять лѣтъ, того дѣти обсядуть, або й злиднѣ... Чого не лучаєть ся за пять лѣтъ! и скалы перекидають ся; то де-жь людинѣ не перемѣнить ся!

Тéкли вже одинадцять стукнуло; вже соромилась, якъ назвать єѣ дитиною — панянкою себе звала, тôльки малою. Люборадска за пять лѣтъ зъ гожои молодицѣ, повновидои, румянои — такою шкорбою стала, що якъ бы не шкура, то й кôстки розсыпались бы; и вже сивиною косы полыскувались, тôлько не видно було, бо въ хустку завязувалась. А Крутй стоять, якъ стояли, и стоятимуть, якъ стоять все на однôмъ мѣсцѣ. Все тамъ-же класы и такою-жь старою гонтою вбитй, ажь чорнй, и той-же розбитый дзвôнокъ на стовпѣ высить, и тою-жь дорогою до смотрителя ходять, и такъ-же колачѣ та вино носять, и такъ-же боять ся йдучи — все такъ-же, якъ колись було. — Та й ту-жь не безъ перемѣны: спогляньте на дѣтвору. Хто щебетавъ якъ дѣвчина, ставъ баса говорити; кому ноту привязували, — теперь другимъ привязує; хто для всѣхъ бувъ попыхачемъ, теперь ставъ другими попыхати; а давнй, хто попыхавъ ся другими — и слѣдъ загубили, тôлько слава ходила, що були тай загули.

И Антосьо вже бувъ у четвертôмъ класѣ, вже ôнъ орудувавъ и малыми, а неразъ и хозяйкою; и вже не живъ у Волоськои, а знайшовъ собѣ стацію на тôй магалѣ — за мѣстомъ та за яромъ на крутôй горѣ. Тамъ жила шляхтичка Пйотрова. У тіои Пйотровои поставили Антося на стацію, якъ отъ батько єму вмеръ а ôнъ поѣхавъ изъ о. духовникомъ. Зъ того часу и живъ тутеньки. Батьки въ поповичѣвъ — народъ все скупенькій, що душать копѣйчину: та, правду сказать, таки нѣзъ-ôдкôль имъ сыпати грôшми: то школá й на папѣръ частенько не має шага, и въ хозяйки зажичаєть ся, а про ласощѣ й думать не гадай. А ласощѣвъ кому зъ малку не забагаєть ся? И такъ званй старшй мѣжь дѣтворою, хотяй бы й не повинній вже малить ся, бо вуса мали, хочь сокирою теши, про те не ôдрôжнялись ôдъ дѣтей: и шалѣли, якъ дѣти, тôльки гôрше, и ласощѣвъ забагали, и все. Та пошалѣть мали зъ кимъ, бо бувъ ихъ гуртъ, а ласощѣвъ де взяти? треба промышляти. То вже и вышукують собѣ такихъ малюкôвъ ручихъ, щобъ вкравъ и втѣкъ, а прейма *) выкрутивсь, якъ зловлять, або хочь не выдавъ. Отъ якъ нагледять такого, то вже й приходять до него въ суботу. Въ суботу „познёго класа“ не було — пôсля обѣдъ нѣбы до школы не ходили; то бувъ часъ на всё.

Зъ Антося-жь бувъ хлопець на всѣ штуки, та ще й прудко бѣгавъ, и нѣ рôвъ, анѣ тынъ єго не спиняли, та бувъ хитрый якъ лисиця. Такого й треба було старшимъ. Отъ Антосьо сидѣвъ собѣ на призьбѣ та ногами грюкавъ, якъ приходять ажь три чвертокласники, — все продаусы та голибороды. Одного зъ нихъ, що бувъ дуже брехливый, прозывали Карманъ Ивановичь: карманъ — нѣбы собака, якъ бровко; другого прозывали Гава, бо ротъ мавъ, якъ у голого вороняти, ôдъ вуха до вуха, хочь кулакъ всади; третёго — Папушею, бо вкравъ десь папушу тютюну и єго зловили и били. Такъ и прийшли они до Антося, перечувши, що ôнъ такій митець.

— А що, козо, — кажуть, — ты, мы чули, добре бѣгаєшь?

— Добре! — крикнувъ Антосьо.

— А ну, хлопцѣ, на выпередки!

Въ духовныхъ школахъ старшй — а ще въ давнину — мали велику власть, навѣть мали право рôзками дати; то ихъ тѣни боялась дѣтвора и сидѣла нишкомъ, нѣ чичиркъ. А се самъ старшій вызыває побѣгати, то й сыпнули на двôръ, та на выпередки.

Передъ Пйотровою пляцъ куды здоровый! всёго розгону туды й назадъ буде мало не зъ верству: було де силы попробовати. Куды-жь було справить ся кому зъ Антосьомъ! Жаденъ заяць не зоставлявъ такъ простого бровка, якъ ôнъ своихъ камбратôвъ зоставивъ.

— А добре бѣгає, — каже Карманъ Ивановичь.

— Та добре-жь, — каже Гава.

— Що треба выпробовати, чи довго може бѣгати, чи далеко втече, — каже Папуша.

— Ну, Гаво, — каже Карманъ Ивановичь, — ты бѣгаєшь, якъ жаденъ молдаванъ не побѣжить; попробуй ся!

Прибѣгъ Антосьо, тôлько чуть-чуть засапавъ ся.

— А ну! — каже Гава, — зо мною чи справишь ся?

— А ну! — каже Антосьо.

— Пожди-жь, — каже Гава, — станьмо на рôвнѣ, та по командѣ.

Стали на рôвнѣ, и Карманъ Ивановичь почавъ: разъ-два-три! За симъ словомъ и рушили. Та Гава ще й туды не добѣгъ, а Антосьо вже назадъ добиравсь до меты.

— Добре, — кажуть чвертокласники, — добре бѣгаєшь!

И оденъ подарувавъ єму якусь картинку, що ôдôбравъ у малого на другôй стацiѣ, щобъ той не гравъ ся.

Пройшло скôлько часу ôдъ сеи пробы, якъ въ суботу зновъ прийшли тй-жь старшй. Вже горохъ поспѣвъ бувъ и въ мѣстѣ можна було купити десять стрючкôвъ за шага. Антосьо хлёставъ рôзкою на городѣ.

— Вдягайсь, Люборадскій, та пôдешь зъ нами, — кажуть они. Вбравъ ся Антосьо, взувъ ся и пôшовъ. Чоботы мавъ здоровй, на силу волôкъ за собою. Выйшли на степокъ-цѣлину за селомъ ще передъ дѣльницями. Славне тамъ мѣсце: косогôръ далеко тягнеть ся на схôдъ сонця и на полудень; пôдъ сонце заразъ же долина и друга гора, по горѣ вѣтряки и хатки на узгôрю; а на полудень верстовъ за сѣмъ поперечню гору видно, якъ на столѣ — де птахъ снує по-надъ пашнѣ, и се видно. А все поле въ смугахъ: та зелена, та ще зеленѣйша, та вже сѣра, та половѣє — збôжє видно; а промѣжь пашень зелеными смугами горохи йшли та кукурузы. Кукуруза-жь зъ-жовта-зелена, горохъ зеленый-сѣроватый, и хто очи добрй мавъ, той бачивъ, що наче по йому метелики лѣтали — то цвѣтъ.

Антосьо не знавъ, чого й по що старшй взяли єго

*) Въ крайнôмъ разѣ. — *Ред.*

зъ собою, и йшовъ — отъ якъ лоша за возомъ. Може, думавъ, до криничокъ. Въ ту сторону въ полѣ славнѝ кринички, и школа́ по суботамъ було ходить туды; бо тамъ якось славно було посидѣти: кругомъ пашнѣ, а мѣжь пашнями цѣлина и густа роскôшна трава, не жнеть ся нѣ косить ся. Славно було покачатись въ сѣй травѣ.

На степку старшѝ посѣдали. Гава первый выйнявъ зъ-за халявы люльку, за чимъ и тѝ, и позакурювали.

Якъ ось летить одинъ школярь — невеличкій, обдертый и босака́.

— Ôнъ? — показавъ Карманъ Ивановичь.

— Ôнъ, здаєть ся, — озвавсь Гава.

— Ôнъ, ôнъ, — каже Папуша.

И Антосьо зглянувъ: хто-бъ се такій? — думає.

Ажь прибѣгъ и той. То бувъ паламарчукъ и на все училище убоище; звавсь Ковиньскій; лѣтъ мавъ зъ шѣснадцять.

— А що, Ковиньскій, — почавъ Гава, — отъ тобѣ компанія!

Окинувъ окомъ ôнъ Антося, а сей єго, и мовчать.

— Въ дорогу, чи що? — каже Папуша.

— Хочь и въ дорогу, — озвавсь Ковиньскій.

— Люборадскій! ступай за нимъ! — каже Гава.

— Куды? — пытає Антосьо.

— Ôнъ тебе заведе. А мы ждатимемъ хочь тутъ таки, а коли пôдешь, то до твоєи стаціи.

Рушили хлопцѣ въ долину на сонце.

— Глядѣть же, не опôзняйтесь, — сказавъ Папуша.

— Добре, — ôдказавъ Ковиньскій. — И пôшли.

— Куды се насъ пôслали? — спытавъ Антосьо свого проводыря, якъ вже ôдôйшли.

— Въ горохъ! — ôдказавъ Ковиньскій.

— Въ чий? — пытає Антосьо.

— Та тамъ одного молдована, — ôдказавъ Ковиньскій.

Брили они то пашнями, то межами, то суголовами; якъ набрили купу гною.

— Тутъ, — каже Ковиньскій, — скинь чоботы и заховаєшь, бо они тобѣ заважають.

Роззувсь Антосьо, и запорпали чоботы въ гнôй, примѣту поставили и пôшли далѣй; выйшли на дорогу и пôшли тай пôшли. Понапорювавши гороху повнѝ пазухи, идуть собѣ, горохъ ѣдять, жайворонокъ цвѣрчить: „до Бога молотити“, то зновъ „цѣпъ урвавсь“; тамъ шулякъ здобычѣ шукає, а хлопцѣ и гадки не мають. Ковиньскій розказує, якъ єго второ̂къ посылали яблука красти, вишнѣ, кавуны; смѣють ся, регочуть ся. А зъ заду молдованъ лапъ Антося за комѣрь.

— Ай! — скрикнувъ Антосьо. Та не мôгъ и оглянуть ся, чия-то рука такъ цупко схопила єго за брыжѣ.

Ковиньскій ишовъ по другій бôкъ дороги и зникъ, якъ крôзь землю пôшовъ, що Антосьо не вспѣвъ и слова єму сказати и навѣть не вгледѣвъ.

— А! вы зновъ у горохъ, — почавъ молдаванъ, — якъ у торôкъ! Я-жь тобѣ дамь горохъ! поведу до смотрителя.

— Дядечку! я ще вперве, — почавъ Антосьо, — и то я бувъ бы не пôшовъ, якъ бы знавъ, що се вашь горохъ. Оттой, що втѣкъ, казавъ, що горохъ єго хозяина.

— Не выбрешешь ся, — почавъ молдованъ, — знаю я вашихъ!

И ще гуторили; Антосьо тремтѣвъ зъ початку, якъ хортъ на дворѣ въ осени, а далѣ душа й на мѣрѣ стала. Ôнъ и почавъ роздумувать, якъ бы, думає, єму выкрутитись? Поведе чортъ до смотрителя, то битимуть, щобы не кравъ гороху. — И почавъ: — А до кого, дядечку, поведете мене?

— Кажу-жь, що до самого смотрителя, — озвавсь молдованъ.

— Ведѣть мене до инспектора, — почавъ Антосьо, — смотрителя нема дома.

Инспекторъ бувъ людяный чоловѣкъ, хочь и ôнъ бивъ, бо тамъ коженъ бє и се не йде за зле въ людины; та мавъ серце въ грудяхъ: не катувавъ, а найбôльше десять дававъ; смотритель же, то й по сорокъ и по сто лѣпивъ. Тымъ-то Антосьо и просивъ, щобъ до инспектора єго ôдвѣвъ.

— До инспектара? — озвавсь молдованъ. — Нѣ! до инспектара не поведу, а до смотрителя поведу; не кради гороху!

Вже мѣсто видно було якъ на долонѣ, и класы за мѣстомъ; Антосьови все холоднѣло тай холоднѣло въ души! А тутъ переярки почались, що вода повымулювала.

Вели Антося тією дорогою, що ôдъ Балты; дорогою пылу було по самѝ кôстки. На другôй горѣ, що за мѣстомъ, ходили тѝ старшѝ, що єго пôслали въ горохъ, нѣ живѝ нѣ мертвѝ. Ковиньскій давъ имъ знати, що молдованъ спôймавъ Антося и повѣвъ; то всѣ знали куды, и тремтѣли за свою шкуру. Побачивъ ихъ Антосьо, и они єго пôзнали. Якъ бы де въ яру, та близше, то помôчь дали-бъ, а то далеко, и на такому видному мѣсцѣ, що й не думай.

Иде Антосьо якъ на зарѣзъ; а шулякъ лѣтає вôльный, и бокомъ переярки снують ся въ праву руку ôдъ дороги, а въ лѣву пашнѣ, ажь высше головы тому молдованови; а вже дѣльницѣ такъ зъ-на гоны ôдъ нихъ. Якъ введе въ дѣльницѣ, подумавъ Антосьо, то пропавъ я! хочь и выдерусь або що, то нѣде сховатись. Треба выкрутитись тутъ! — думає собѣ йдучи и горохъ ѣсть; тай розсыпавъ жменю.

— Ей! дядьку! — почавъ, — дайте позбираю. — И ставъ.

— Хиба въ тебе мало за пазухою? — каже молдованъ.

— Хочь не мало, тай сёго шкода: будуть же бити, то за коженъ стрючокъ ôдболить.

— Ну збирай, — каже молдованъ. — А все держить єго за брыжѣ, ажь єму вязи затерпли.

Нагнувсь Антосьо; такъ збирає, — такъ збирає. И молдованъ нагнувъ ся. Вызбиравъ и рушили далѣй.

— То, дядечку, вы мене не пустите? — почавъ Антосьо.

— А на що-бъ я тебе пускавъ, — озвавсь молдованъ, — стôльки часу згаѣвъ, тай пускавъ бы. Не пущу!

— Такъ нѣ?

— Та вже-жь нѣ!

— То нате-жь вамъ? — каже Антосьо.

И зъ симъ словомъ сыпнувъ єму въ очи пыломъ, що набравъ у жменю, горохъ збираючи.

— Овва! — крикнувъ молдованъ, схопившись обѣручь за очи, и присѣвъ.

Антосьови того й треба було, щобъ брыжѣ тôлько вызволить, то й чкурнувъ у пашнѣ ажь засвистѣло, тôлько полы мають.

Поки протеръ молдованъ очи, то школярь вже другѝ гоны минавъ.

— Бачь, цуциня! тôлько слѣды знати! — почавъ молдованъ, позираючи на дорогу, то на рукавы, що

ôдъ слѣзъ ажь мокрй були. — Бачь! яке хитре! Вдруге-жь вже не отуманишь такъ. Постôй! хиба ты ще не попадешь ся. — И поплѣвсь собѣ дорогою та вже не до смотрителя, а до дому.

— А чого то молдованъ присѣвъ, якъ выпустивъ тебе? — запытали старшй Антося, якъ ôнъ вже прибѣгъ. — чого ты такъ удиравъ, коли ôнъ самъ тебе пустивъ?

— Еге пустивъ! еге самъ! — озвавсь Антосьо, — добре пустивъ! — И оповѣстивъ все, якъ дѣялось.

— Молодець! молодець! — почали хвалити. — Давай же горохъ!

Сыпле Антосьо горохъ, а они пытають ся: — Та чого ты по колѣна въ грязи? Теперь же сухо.

— То я черезъ рѣчку скакавъ, коло винницѣ собаки нагнали.

Высыпавъ горохъ, якъ слѣдъ, до стрючка, старшй ще й самй пошукали ѳму по за пазухою тай розôбрали коженъ по хусточкахъ, то по кишеняхъ.

— Дайте-жь и менѣ, — каже Антосьо.

— Ось на! — Гава каже, и давъ дулю. Тай пôшли.

— Бачь якй вы, — заговоривъ Антосьо, зоставившись тôльки зъ Ковиньскимъ.

— А ты думавъ що якй? е! Тутъ такъ. Та ходѣмъ; я розумнѣйшій бувъ, — каже Ковиньскій.

Пôшли степкомъ, далѣй межами, тамъ звернули на суголовы, и Ковиньскій показавъ велику купу гороху въ травѣ.

— А се зъ ôдкиль? — пытаѳ Антосьо.

— Е! зъ ôдкиль? то я свôй тутъ высыпавъ. Я, бачь, думавъ, що коли тебе ôдведуть до смотрителя, та выбють, — бо таки гараздъ були-бъ и выбили, — то щобъ дать тобѣ заѣсти. А коли такъ сталось, то ще й лучше, ѣжь! — каже. Почали и ѣсти! Попоѣвши мовчки, Ковиньскій каже: — та й молодець же зъ тебе! Я-бъ сёго не выдумавъ.

Антосьо усмѣхнувсь и пытаѳ: — А що вы казали старшимъ, якъ прийшли безъ гороху?

— Старшимъ що казавъ? Казавъ, що розсыпавъ втѣкаючи.

— Такъ треба-жь було й менѣ зробити.

— И можна було. Бо якъ бы такъ безъ жаднои пригоды, то били-бъ: чому, сказали-бъ, не принѣсъ? Та ще и въ журналъ записали-бъ, що „неизвѣсно куда одлучавъ ся“; то й инспекторъ ще выбивъ бы поверхъ всёго.

— То сказати, куды одлучавъ ся.

— Кому сказати?

— А инспекторови.

— Боже тебе сохрани! и думки такои не май! Та просто и въ класъ тодѣ не показуй ся, и дома не сиди.

— Чого-жь се такъ? — спытавъ Антосьо.

— Ты думаѳшь, що тутъ, якъ и дома: сказавъ татови, чи мамѣ, то вже твоѳ зверхи. Тутъ не такъ: тутъ заѣдять и свои соучасники и зъ другихъ класôвъ.

— То зновъ жалуватись, — сказавъ Антосьо.

— То ще гôрше буде, — каже Ковиньскій.

— То якъ же?

— А такъ: мовчи та дышь; скажуть: отъ молодець! И всѣ полюблять, и въ карточцѣ*) нѣколи не будешь; и якъ буде за що выбити, то змигати-муть. Онъ-то якъ! Хочь бы й двадцять и тридцять и бôльше ôдлѣчили, то лежати-мешь, якъ на печи, тôльки въ пузо холодно. Спекуляторъ по сёртуку бити-ме, чи по кожусѣ, а ты тôлько кричишь. Якъ же завôзьмуть ся, то вже нѣ однои не змигне, и якъ дадуть двѣ, то ôдлежишь, бо до кости розсѣче.

Антосьо бачивъ рôзки и не дивувавъ ся; а Ковиньскій додавъ: — Вже на кого завôзьмуть ся, то й рôзки осôбнй плетуть на того: выберуть самй лучшй прутики, попарять, сплетуть, якъ батôгъ, и якъ увôрве, то наче въ ката вчивъ ся. Другій ще й волосени приплете. Бувъ такій, що й дрôтъ уплѣтавъ; та ѳго склюючили „по великовозрастію“.

— Якъ вы все се знаѳте? — спытавъ Антосьо.

— Хиба я третій рôкъ тутъ, якъ ты? Та я вже ось шѣсть лѣтъ якъ тутъ: не дарма въ третѣмъ класѣ. (Того то ѳму Антосьо каже „вы“ а ôнъ Антосьови „ты“; тамъ по старшинѣ все йде).

— Бѣда! — каже Антосьо.

— Та не велика, — озвавсь Ковиньскій, — тôлько не будь хитрый та доносчикъ, все добре буде.

— А що оно хитрый? — пытаѳ Антосьо.

— Та такъ звуть тыхъ, що або старшого не послухаѳ, або скаже „ты“ кому зъ высшого класа. Такого вже гладять, та все проти шерсти.

— Оттакъ-о? — показавъ Антосьо, погладивши себе рукою ôдъ носа до бороды.

— Куды вже такъ, — сказавъ Ковиньскій. — Се „до дому“ — а то якъ „зъ дому“ почнуть, то тôльки держись!

Антосьо й почавъ: до дому, — и гладить себе въ низъ по виду; — зъ дому, — и гладить насупротивъ.

Сонечко вже надъ вечѣръ зближалось, и задзвонили на вечерню.

— Бѣжѣмо! — каже Антосьо, и схопивсь на ноги.

— Чого ты? — заговоривъ Ковиньскій. — Говори! вже-жь принѣсъ гороху, то нѣчого не бôй ся.

— Ходѣмъ же хочь чобôтъ пошукаѳмо, — каже Антосьо втихомирившись.

— Се що иншого — ôдказавъ Ковиньскій. Знялись и пôшли. Що зосталось гороху, забрали по кишенямъ.

Шукали-шукали того гною, шукали-шукали; нема. На другій день Антосьо и въ церкву не ходивъ, бо чоботы однй мавъ, и тй въ гною пропадали. Пôсля обѣдъ прийшовъ Ковиньскій, и зновъ пôшли шукати; и все таки не знайшли.

— Що тутъ робити? — зажуривъ ся Антосьо. — И въ класу завтра йти, и уроки вчити! — Тай ажь заплакавъ.

— Чого ты? — каже Ковиньскій.

— Еге чого? а въ чôмъ до класа пôду?

— Не йди до класа, то ще й завтра будешь шукати.

— Чи можна-жь?

— Скажуть: безъ сапоговъ.

Успокоивсь Антосьо и почали базѣкати. Ковиньскій все вычитувавъ ѳму рôжнй ораціѣ. Антосьо слухавъ, и собѣ щось розказувавъ. Такъ и день минувъ.

Въ понедѣлокъ пôшли всѣ зъ квартиры въ класъ, а Антосьо зоставъ ся — та такій радый-радый. Незабаромъ прийшовъ Ковиньскій босака и пôшли чобôтъ шукати.

— Вы чого босй? — пытаѳ Антосьо дорогою.

— Нема чобôтъ.

*) Карточкою звуть цидулку, що записують, хто шалѣвъ въ класѣ чи въ церквѣ. — *Прим. авт.*

— То й вы безъ сапоговъ?

— Да! — И потягли полемъ — та вже не гною шукати, а до криничокъ.

— Куда мы йдемо? — заговоривъ Антосьо.

— До криничокъ, — озвався Ковиньскій.

— А чоботъ шукати?

— Якъ вернемось одъ криничокъ. — И потягли. Та де-то не вернулись! тамъ и просидѣли до самѣсѣнького обѣду: говорили, розки плели, хлѣстали, плели вершѣ зъ брунёкъ, — то часъ промайнувъ, що й не оглянулись. Пошли до дому, якъ сонце стало середъ неба, то Антосьо потягъ дорогою, а Ковиньскій пашнями: напростець, каже, піду.

Дыбавъ собѣ Антосьо, выхлёстуючи розкою зъ жита; далѣй ставъ, оглянувъ ся; Ковиньскій, чуть видно, пішовъ долиною и щось нѣсъ. Та Антосьо подумавъ, мабуть горохъ.

Ковиньскій, притягши до дому, перелѣзъ черезъ тынъ въ садокъ, пішовъ на токъ, постоявъ, подививъ ся на всѣ боки, и щось запорпавъ въ ожередъ, тай каже собѣ йдучи до хаты: ты поповичъ, ты справишь собѣ, а менѣ де взяти? Та ще по вакаціяхъ треба въ Камянець за мѣсцемъ, то не йти на босака! А тебе ще не сключать сихъ вакацій, хиба матошники вычистять. Та выбють же добре! щобъ зъ Ковиньскимъ не сходивъ ся. — И поскакавъ на однôй нозѣ черезъ подворє.

— А що казавъ учитель? — пытавъ Антосьо, якъ прийшли въ класу.

— Навѣть не пытавъ ся, — одказали єму.

Такъ пройшовъ тыждень.

Антосьо що дня слухавъ добрй орацiѣ одъ Ковиньского, и радъ бувъ, що познакомивсь; а то у тіеи Волоськои всѣ прилѣжнй були, то й єму страху завдавали. Про чоботы вже й думать забувъ; якъ самъ Ковиньскій каже: — ходѣмъ, чуєшь, та пошукаємъ чоботъ.

— Ходѣмъ! — каже Антосьо. И пошли.

Зъ разу на той гнôй выйшли; а въ долинѣ салгáнъ.

— О! каже Ковиньскій, мы й забули, що гнôй коло салгану.

— Еге-жь! — озвався Антосьо. — Слава Богу, — додавъ, — завтра піду вже въ класъ. — Та подивились, примѣты стоять, а де були чоботы, только ямка. Затуживъ Антосьо, аж заплакавъ. Ковиньскій почавъ єго вговорювати. А тутъ заразъ и выполочь и заповѣдь*) цвите.

— Ходѣмъ, — каже Ковиньскій, — заповѣди шукати! — И пошли вытягати корѣнцѣ, та такй розки поплели, що ну!

— Отсею якъ бы урвавъ! — каже Ковиньскій, простягаючи свою розку.

— А сею? — каже Антосьо.

— Та й твоя добра, але моя все лучша! И почали хлёстати. Тамъ почали суниць шукати; и чоботы зновъ вылетѣли зъ головы, и класы й ученє. Такъ и тыждень минувъ, настала субота, прийшли старшй и зновъ послали по горохъ. На сей разъ пошовъ Антосьо зъ выскокомъ и вже не спôймавъ ся.

Вже й черешнѣ постигли, а Антосьо все „безъ сапоговъ“, и все старшй посылають єго на промыслы. Вже й звыкъ ся онъ, що въ класъ не ходить, и не вчить ся, и вже не втѣкає въ поле, а сидить дома. И Ковиньскій прийде тай грають въ косточки, ажь поки зъ класа не повыходить.

Такъ разъ сидѣли они та грались, якъ уходять ажь три второкласники.

— Иди, Любрадскій, въ класъ! приславъ учитель.

— Въ мене чоботъ нема, — каже Антосьо.

— Казавъ, щобъ босого привести.

— Чи йти? — пытає Антосьо Ковиньского.

— Та не йди, — каже той, — будемъ лучше въ косточки грати. А тамъ що? не чувъ, якъ бють?

— То й не піду.

— Иди, дурный, — почали тй. — Що ты зъ собою думаєшь?

— А не будуть же бити?

— Нѣ! — кажуть тй, — а якъ выбють, то дадуть двѣ три розки тай годѣ. Якъ же втечешь отсе, то якъ смотритель приведе, такъ на собранію выбють. Тодѣ вже не обôйде ся, якъ тридцятьма.

— Чортъ знає що! — говоривъ Ковиньскій, — не йди, не слухай!

— Иди — иди, — кажуть сй, — бо будешь каятись.

Не послухавъ Антосьо Ковиньского, пошовъ до класы. Чимъ довше йшовъ, тымъ все бѣлѣйшій робивъ ся, а якъ увôйшовъ у сѣнцѣ, то якъ крейда ставъ, и не йде.

— Ну ходѣмъ! — кажуть тй, що привели єго.

Перехрестивсь Антосьо и пошовъ у класы.

— Ты пачему въ класъ не ходішъ? — спытавъ учитель.

— Нєту сапоговъ, — одказавъ Антосьо тоненько.

— А уроки знаєшь?

Антосьо мовчить.

— Знаєшь? говори! — гукнувъ учитель.

— Не знаю, — одказавъ Антосьо, чуть только чутно.

— Ты же пачему не выучілъ? Высєчь!

— Господінъ учітель! — закричавъ Антосьо, — я вже буду! ѣй Богу буду! — Та єго не слухали.

Одбувъ своє. Учитель и каже: стой тамъ на колѣняхъ?

Ставъ Антосьо ще й на колѣна, тай думає собѣ: — Щобъ бувъ знавъ, не прийшовъ бы, нехай бы сключали. Ковиньскій же не боить ся, що сключать.

Якъ подходить учитель: — Любрадскій! гукає. Вставъ Антосьо.

— Пачему ты не учішь ся?

Антосьо мовчить.

— Ты-жь сірата?

— Сирота, — одказавъ Антосьо.

— Сірата, и не учішь ся! на каво же ты надѣешь ся?

— Онъ съ Ковінскимъ въ косточки ігралъ, кагда мы пришлі къ нєму у квартіру, — сказали тй, що привели Антося.

— Ты съ Ковінскимъ сашолъ ся? Ты знаєшь, что такоє Ковінскій? Зараза!

Якъ почавъ, якъ почавъ вговорювати, то Антосьо те згадавъ и заплакавъ, А въ сѣняхъ чути: — гу! гу! — То бють.

— Ковиньского! Ковиньского! — почали ученики.

— Слышишь! — каже учитель.

— Слышу, — одказавъ Антосьо.

— То и тєбє будєтъ. — Считай! — Налѣчили и сорокъ, и пятьдесять, и шестьдесять.

— Давольна! — хтось крикнувъ. И все стихло, только чути: о-го-го-го! о-го-го-го!

*) Таке зелó. Оно жовтенько цвите и мае довге та мôцне корѣнє. — *Прим. авт.*

— Счіталъ? — пытає учитель.

— Шестьдесять, — каже Антосьо.

— То и тебе будетъ, єслі не будешь учіть ся!

— Буду, — каже Антосьо.

— Сматрі же! ступай на место!

Антосьо сѣкнувъ ся до первои парты, де попереду сидѣвъ, бо бувъ пятымъ въ розрядѣ.

— Куды? Куды? — заговорили ученики. — Твоє мѣсто на Кавказѣ! — Кавказомъ звуть остальнй парты, де сидить гебесня. Поки Антосьо чобôтъ шукавъ, написали новй списки, и єго знесли въ третій розрядъ.

Пôшовъ Антосьо понурившись, и сѣвъ тай думає: не буду-жь я вчить ся, коли мене тутъ засадили межи гебесы.

Якъ выходили зъ класа, учитель наказавъ, хто по близу живе коло Антося, щобъ єго мавъ на оцѣ и конче привѣвъ у класъ; то Антосьо прийшовъ и на другій день. Спросивъ єго учитель, а ôнъ нѣ слова не знає; нѣ слова єму не сказали, тôлько выбили.

Якъ сёго тутъ натягали, Ковиньскій приходивъ до єго стації: — дуракъ, каже, — пôшовъ у класъ, коли ще не сховавъ ся. На третій день Антося зновъ выбили, на четвертый изновъ. Такъ и щодень били до суботы. До суботы не бачивъ ся ôнъ и зъ Ковиньскимъ, а тодѣ старшй зновъ звели ихъ, — по черешнѣ пôслали.

— А що? — каже Ковиньскій, — якъ тобѣ здає ся, добре ходити въ класъ?

— Та нехай єму сто чортôвъ!

— Ото було мене слухати, а не „прилєжныхъ“.

— Вже не пôду бôльше.

— И добре зробишь!

— А якъ сключать?

— То що? паламаремъ будешь, опôсля выйдешь на дяка, тамъ въ стихарь посвятять, тамъ въ діяконы, а тамъ и попомъ зроблять.

— А вашь тато чому такъ не зробивъ? — поспытавъ Антосьо.

— Мôй тато? ге! ôнъ одно, що неграмотный таки: чуть тôлько читає, — а друге, що овдовѣвъ. Здурѣвъ та зъ молоду оженивъ ся, та ще й старшу за себе взявъ, та не злюбивъ, що скоро постарѣлась, и почавъ бити, щобъ умерла. Теперь вже й кає ся, що молоду взявъ; та ба! старои зъ гробу не пôдойме, а молода молодшихъ шукає. Якъ бы не се, то й тато давно вже попувавъ бы. Та ты думаешь, паламаремъ зле бути? Выкинь собѣ зъ головы! Мôй тато зубы зъѣвъ на паламарствѣ, а на долю не нарѣкає.

— Все-жь таки лучше бути попомъ, або хочь дякомъ, анѣжь паламаремъ.

— А хиба ты думаешь, що такъ и скôнчишь? Не теперь, то опôсля сключать, а все буде тобѣ; та ще й набють попереду. То не лучше-жь безъ клопоту обôйтись? Я собѣ подамъ на „изъученіе“ до якого дяка, або таки й до дому, та буду по парастасахъ ходити, та по весѣляхъ, та на вечерницѣ! И голова не заболить! А прилєжнй все тремтѣти-муть, щобъ не выбили. Що й казать! — зъ радôстью крикнувъ Ковиньскій ажь пôдскочивши, и пôшовъ выбрикомъ, лишь закурилось.

Въ понедѣлокъ Антосьо вже й не пôшовъ у класъ: втёкъ до Ковиньского, ще всѣ спали. Якъ пôшли въ класъ, Антосьо зъ Ковиньскимъ пôшли по садкахъ.

— По „лєности“ тебе записали, — сказали Антосьови ученики прийшовши на обѣдъ.

— Овва! нехай пишуть! —ôдказавъ ôнъ, сйдя на кровати и ногами гойдаючи.

— А бити-муть!

— Овва! нехай бють! чи то менѣ первина! Нехай бы були спершу не били, якъ я ще боявсь рôзки; а теперь менѣ байдуже. (Дальше буде.)

УКРАИНЬСКА МОВА.

(Памяти Т. Шевченка.)

Діамантъ дорогій
При дорозѣ лежавъ, —
Тымъ великимъ шляхóмъ
Людъ усякій минавъ;
И нѣхто не пôзнавъ
Діамáнта того́,
Йшло багато людей
И топтали ёго.
Але разъ тымъ шляхóмъ
Хтось чудовный ишовъ
И въ пылу́ на шляху
Діамáнтъ ôнъ найшовъ.
Ôнъ ôдрáзу пôзнавъ
Діамантъ дорогій
И до дому принѣсъ,
И якъ знавъ обробивъ,
И оправивъ гараздъ
Дивный той камѣнець,
И уставивъ ёго
У коштовный вѣнець.
Сталось диво тодѣ:
Камѣнець засіявъ
И промѣнємъ яснымъ
Всѣхъ людей здивувавъ.
И палючимъ огнемъ
Колёристо блыщить,
И промѣнє єго
Усѣмъ очи слѣпить.

Такъ въ пилу́ на шляху
Наша мова була,
И мыслива рука
Єѣ зъ пылу взяла.
Полюбила єѣ,
Обробила єѣ,
Положила на ню
Усѣ силы свои.
И въ народный вѣнець
Якъ въ оправу ввела,
И якъ зорю ясну́
Высше хмаръ пôднесла.
И на злôсть ворогамъ
Засіяла вона
Якъ альмазъ дорогій,
Якъ та зóря ясна́.
И сіятиме вѣкъ,
Поки сонце стоить,
И лихимъ ворога́мъ
Буде очи слѣпить.
Най же тй ворогй
Понѣмѣють скорѣшь,
Наша-жь мова сія'
Що-годины яснѣшь!

*

Най коштовнымъ добромъ
Она буде у насъ,
Щобъ и самъ здивувавсь
У могилѣ Тарасъ.
Щобъ поглянувши самъ
На створѣнє своє
Онъ побожно сказавъ:
„Одколя намъ сіе!“

Кіевъ, 1885 року 12 листопада. *В. Сивенькій.*

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

а) Писателѣ.

1. Фотій, митрополитъ Кіевскій и всеи Руси (1408—1431) бувъ родомъ Грекъ и зовсѣмъ не дбавъ про просвѣтнй справы своеи епархіѣ. Царгородскій патріярхъ Антоній посвятивъ єго на митрополита ще за житя Кипріяна, однако литовскій великій князь Витовтъ бувъ єму противный и по смерти Кипріяна домагавъ ся одъ него, щобы изъ Москвы часто до Кіева приѣзджавъ и церковными дѣлами полуднево-заходнои Руси щиро займавъ ся. Але хоча Фотій присягъ Витовтови, що вволить єго волю, то сидѣвъ собѣ таки въ Москвѣ и приѣзджавъ въ Русь-Украину только тогдѣ, коли одбиравъ данины одъ епископовъ и богатй доходы митрополіѣ Кіевскои. Въ загалѣ сей чужинець бувъ великій хапуга, що на Руси займавъ часто богату займанщину. Зъ такимъ митрополитомъ не могъ Витовтъ погодитись; впрочомъ онъ бажавъ позбутись всякои звязи зъ Москвою и про-те въ 1414. р. зобравъ въ Новгородку іерарховъ и делегатовъ изъ людей свѣтскихъ та духовныхъ для выбору митрополита нового. На томъ соборѣ выбрано отже литовско-рускимъ митрополитомъ ученого Болгарина, Григорія Цамблака (Самвлака), що бувъ своякомъ покойного митрополита Кипріяна, а коли патріярхъ Царгородскій не хотѣвъ єго посвятити, то сего церковного акту довершили въ Новгородку самй епископы (16. падолиста 1416. р.). Одтакъ Фотій кинувъ клятву на Цамблака и на всѣхъ тыхъ, котрй поставили єго митрополитомъ. Але той проклонъ пристрастного митрополита Московского не налякавъ нѣкого на Руси, и про-те Цамблакъ корыстувавъ ся всѣми правами самостойного архипастыря до своєи смерти (1419).

Опосля-жь Витовтъ примиривъ ся зъ Фотіємъ и узнавъ єго митрополитомъ Кіевскимъ и всеи Литвы. Видячи, що такому могучому князеви годѣ противитись, Фотій дбавъ уже больше про митрополію Кіевску, ба, онъ навѣстивъ Галичь и Львовъ (1421) и ажь по смерти Витовта (27. жовтня 1430. р.) осѣвъ постойно въ Москвѣ, де й умеръ 1. липня 1431. р.

Фотій писавъ *Поученія* князямъ, боярамъ и духовенству въ языцѣ церковно-славяньскомъ. Въ Новгородскій Софійскій библіотецѣ находить ся въ рукописи 16 такихъ поученій вразъ зъ *Духовнымъ Завѣщаніемъ*, въ котромъ Фотій описавъ и жизнь свою.[1]) Въ однимъ „поученію“ повстає онъ противъ выбору Цамблака въ митрополиты и зове поганцями („язычниками“) тыхъ епископовъ, що були на звѣстномъ соборѣ въ Новгородку. „Поученія“ Фотія не мають стойности литературнои, але важнй суть изъ-за того, що малюють образъ тогдѣшнього суспольного житя, особливо въ великомъ князѣвствѣ московскомъ. Изъ нихъ довѣдуємо ся, що духовники займались торговлею и лихвою („рѣзоимствомъ“), що тогдѣ одбувались судовй поєдинки, и т. и.

2. Григорій Цамблакъ. Про жизнь сего книжника, котрого зовуть такожь Самвлакомъ (Семивлакомъ), мало-що намъ звѣстно. Кажуть, що онъ бувъ игуменомъ монастыря сербского въ Дечанахъ и пресвитеромъ молдавскои церкви въ Сочавѣ. Опосля Кіевскій митрополитъ Кипріянъ призвавъ єго въ Русь, але Цамблакъ не познавъ свѣтогляду народу руского, ба й не навчивъ ся добре того языка церковно-славяньского, котрымъ хоснувались грамотѣ рускй. Видно, що онъ не довго живъ на Руси, закимъ поставлено єго митрополитомъ (1414). А вже-жь бувъ онъ ученымъ мужемъ, коли лѣтописи зовуть єго „*книжнымъ зѣло, изученымъ книжней мудрости всяцѣй изъ дѣтства*“[1]) Въ Московскій патріаршій библіотецѣ зберегають ся мѣжь рукописями 27 *поучительныхъ и похвальныхъ словъ* єго на празники Господскй и святыхъ. Мѣжь ними єсть такожь єго *надгробное слово* въ память митрополита Кипріяна.[2]) — Письма Цамблака одзначують ся глубиною мыслій, только языкъ єго являє багато грецизмовъ, и про-те стиль єго єсть замотаный и тяжкій.

Цамблакъ написавъ єще *Житіе св. Параскевы Терновской* — памятникъ, що належить до литературы болгарскои, а одтакъ зладивъ єще оденъ творъ, що относить ся до литературы сербскои с. є. *Житіе Стефана царя сербскаго иже въ Дечахъ*. Такъ отже Цамблакъ своєю дѣяльностію письменною причисляє ся ко исторіи литературы трохъ народовъ — Русиновъ, Болгаръ и Сербовъ.

3. Симеонъ Будный. Про него пишуть, що бувъ Русиномъ литовскимъ и вчивъ ся въ академіи Краковскій. Коли Николай Радивилъ Чорный въ Клєцку[3]) заснувавъ зборъ кальвиньскои конфессіѣ, то покликавъ онъ туды Будного на пастора. Въ Несвѣжи[4]) выдавъ сей ученый мужь (1562) *Катихисісъ* для простого народу руского и для христіяньскихъ дѣтокъ рускихъ. Повный титулъ сеи рѣдкои книжки находить ся на послѣднѣмъ листѣ: „Доконана єсть сія книга, зовемая греческимъ языкомъ Катихисісъ, а по словенски Оглашеніе Богу ко чти и посполитымъ людемъ языка руского къ наказанью и доброму наученью, накладомъ боголюбивыхъ мужей, пана Матѳія Кавечинского, намѣстника Несвижского, Сімона Будного, Лаврентія Крышковского, въ городѣ Несвижкимъ подъ лѣты отъ воплощенія Спасова тысеча пятисотъ шестьдесять второго, месеца іюнія 10.“

Будный присвятивъ Катихизисъ свой сынамъ князя Николая Радивила, що бувъ воєводою Виленьскимъ, найвысшимъ маршалкомъ и канцлеромъ великого князѣвства литовского. Присвятивъ же свою книжку дѣтямъ

[1]) Поученія Фотія напечатано въ I. томѣ Актовъ Историч. СПб. 1841, а Духовное Завѣщаніе або прощальну грамоту замѣщено въ VI. томѣ Полн. собр русск. лѣтоп.. стор. 144—148.

[1]) „Словарь историческій о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина греко-россійской церкви.“ Томъ I. Изданіе II. С.-Петербургъ 1827; стор. 103.

[2]) Порѣвн. Историч. Христом. Буслаєва, стор. 923—926.

[3]) Клєцко, мѣсто, давнѣйше въ воєводствѣ Гнезненьскомъ, теперь въ вел. князѣвствѣ Познаньскомъ

[4]) Несвѣжь, городъ въ губерніи Миньскій.

того мецената кальвиньского по тôй причинѣ, щобы они „не только въ чужоземскихъ языцѣхъ кохали ся, але бы ся тежь и того з давна славного языка словенъского розмиловати и онымъ ся бавити рачили.“ Призначаючи свôй твôръ для исповѣдникôвъ вѣры кальвиньскои, выступаѥ ôнъ ворожо противъ обрядôвъ церковныхъ. Сей Катихизисъ выдано опôсля у-друге въ Вильнѣ въ 1584. р. Авторъ написавъ ѥго въ тогдѣшнѣй мовѣ рускôй, щó уважалась урядовою въ Руси литовскôй; тôлько прикрасивъ ѥѣ подекуды словами и формами церковно-славяньскими. — Въ 1562. роцѣ выдавъ Будный ѥще й другій твôръ по-руски п. з. „*Оправданіе грѣшнаго человѣка предъ Богомъ*“, и посвятивъ ѥго Евстафію Воловичови, маршалкови и писареви великого князѣвства литовского. Въ сѣй книзѣ заявивъ ôнъ уже деякй тенденціѣ аріяньскй. И справдѣ не довго остававъ ся Будный при кальвинизмѣ. Принявши вѣру социніяньску або аріяньску, ставъ ôнъ ѥѣ по Литвѣ ширити, а коли князь Радивилъ уже не заявлявъ ѥму своѥи ласки, то перенѣсъ ся до Лоска,[1]) замку Яна Кишки зъ Цѣханôвця, старосты жмудского, котрый ставши ся провôдни комъ тамошнихъ Социніянъ, именувавъ Будного министромъ. Ôдъ того часу уважано Будного въ Литвѣ творцемъ новои секты, котру звано пôвъ-жидôвскою або ебіоницко-литовскою. — Для Социніянъ переложивъ Будный цѣлу Библію на мову польску и выдавъ ѥѣ въ Несвѣжи у-перве 1570. р., а въ-друге 1572. р.

4. Христофоръ Броньскій. Сему прихильникови вѣры кальвиньскои приписують важный письменный твôръ, котрый маѥ ось-такій заголовокъ: „*Апокрисисъ, албо отповѣдь на книжкы о сборѣ Берестейскомъ, именемъ людій старожитной релиі (религіи) греческой, через Христофора Филялета*[2]) *в рускій даны.*“ Сей свôй твôръ выпечатавъ Броньскій въ Вильнѣ 1597. р., и присвятивъ ѥго Янови Замойскому, канцлерови и гетьманови великому коронному. Пана сего похваливъ ôнъ изъ-за симпатіѣ до Русинôвъ, замѣтивши въ присвященю своѥи книги отъ-се: „Разъ зъ устъ Вашои Милости тая вышла сентенція, же в вѣрѣ никому не треба кгвалту чинити. — Зганилъ то Ваша Милость разъ, же мы грецкого набоженства люде въ набоженстве нашимъ преслѣдовани бываѥмъ“... Книгу сю подѣливъ авторъ на чотыри части. Въ першôй части пише про соборъ Берестійскій, „о выкроченю митрополита Кіевского и епископовъ“, щó приняли унію: замѣчаѥ, що именемъ православныхъ выдано книжку п. з. „*Екѳезисъ, албо короткоѥ зобраніе справъ, которіи ся дѣяли на помѣстномъ синодѣ въ Берестю литовскомъ*“. Въ части другôй розказуѥ авторъ про дѣѣ церкви православнои на Руси въ часѣ собора Берестійского; въ части третѣй пише: „О монархіи, албо ѥдиновластіи костелномъ папежовъ римскихъ;“ наконець въ части четвертôй боронить патріярха Царгородского.

Апокризисъ Филалета написана языкомъ макароничнымъ, с. ѥ. языкомъ малорускимъ примѣшанымъ зô словами польскими. А вже-жь змѣстомъ своимъ ѥсть она творомъ вельми важнымъ, по-за-якъ малуѥ живый образъ сучасного житя церковного и суспôльного. Однакже Мелетій Смотрицкій, принявши унію, не злюбивъ автора сеи книги и въ Апологіи своѣй назвавъ ѥго кальвинистомъ, щó не знавъ нѣ вѣры грецкои, нѣ письма рускаго.

5. Мелетій Смотрицкій. Ôнъ родивъ ся въ Смотричи на Подôлю. Ѥго отець, Герасимъ Даниловичь Смотрицкій, бувъ пôдстаростою Каменецкимъ и ректоромъ высшои школы въ Острозѣ.. Першимъ учителемъ Мелетія бувъ Кирило Лукарисъ, щó вчивъ языкôвъ грецкого и латиньского въ школѣ Острожскôй. Коли-жь молодый Смотрицкій заявивъ великій талантъ въ науцѣ, то Василь Конетантинъ, князь Острожскій, пôславъ ѥго въ ѥзуитску колегію въ Вильнѣ. Ще за житя Острожского написавъ ôнъ статю противъ нового римского календаря и „*Вирши на отступниковъ*“, печатанй въ Острозѣ 1598. р. По смерти сего свого добродѣя Мелетій поѣхавъ зъ дѣтьми рускаго князя Соломирецкого за границю, посѣтивъ деякй университеты нѣмецкй и пôзнавъ просвѣту захôднои Европы. Повернувши домôвь выдавъ въ 1610. р. въ Вильнѣ книгу пôдъ заголовкомъ „Θρῆνος, to jest Lament jedynej, świętej, powszechnej, apostolskiej, wschodniej Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary; pierwej z greckiego na słowieński, a teraz z słowieńskiego na polski przełożony przez Teofila Ortologa.“ Въ сѣмъ творѣ Смотрицкій представивъ въ живыхъ, сильныхъ и поетичныхъ образахъ упадокъ рôднои вѣры, жалкуючись именно изъ-за того, що знатнй роды шляхоцкй оденъ за другимъ ôдъ неи ôдступаютъ. По причинѣ сего твору униты и латиняне заворушились вельми противъ православныхъ, тай появилась литература полемична. Именно ѥзуитъ Петро Скарга выдавъ (1610) въ Краковѣ письмо п. з. „Na Treny i Lament Teofila Ortologa do Rusi greckiego nabożeństwa przestroga“.

Опôсля ставъ Смотрицкій учителемъ въ Ѥвю недалеко Вильны (1615) и въ тамошнѣмъ монастырѣ постригъ ся въ черцѣ. Въ 1620. р. духовенство и народъ выбрали ѥго архимандритомъ Дерманьскимъ и такожь архіепископомъ Полоцкимъ. Теофанъ, патріярхъ Єрусалимскій, установляючи на ново руску ієрархію, посвятивъ Смотрицкого на архіепископа. Въ 1621. р. написавъ ôнъ по-польски „Оправданѥ невинности“ (Verificatia niewinności), де ôдправъ поговôръ, щó на него звертали, мабуть то ôнъ хоче зрадити Польщу и передати ся Туркамъ; такожь доказувавъ ôнъ тутъ право народу руского, зреформувати церковну старшину. Коли-жь 1623. року убито унитского архіепископа Полоцкого, Іосафата Кунцевича, то противники православія приписували Смотрицкому головну вину сего убійства. Про-те втѣкъ ôнъ зъ Витебска на Украину, а ôдтакъ поѣхавъ ажь въ Царгородъ, де пробувавъ три роки; ôдтôль ôдправивъ ся въ Римъ и тамъ принявъ унію. Въ 1628. р. выдавъ по польски свою „Апологію“ въ котрôй оправдувавъ своѥ ôдступленѥ ôдъ православія и старавъ ся доказати, що въ церквѣ православнôй суть єреси.[1]) Митрополитъ Іовъ Борецкій написавъ противъ Апологіѣ ôдпôръ пôдъ назвою „Аполлія“ (погибель), а протоієрей Слуцкій, Андрѣй Мужиловскій, выдавъ (1629) брошуру въ мовѣ польскôй п. з. „Antidotum“.

Папа Урбанъ VIII., хотячи Смотрицкого при уніи удержати, именувавъ ѥго архіепископомъ Ієрополитаньскимъ и въ письмѣ своѣмъ похваливъ ѥго изъ-за правои вѣры; зъ ласки-жь Полякôвъ одержавъ Мелетій богату архимандрію въ Дерманьскôмъ монастырѣ на

[1]) Лоскъ, теперь мѣсточко губернiѣ Виленьскои.

[2]) *Φιλαλήθης*, слово грецке, знач. „приятель правды.“

[1]) „Apologia peregrinatiej do krajów wschodnich, przez mię Meletiusza Smotrzyskiego, M. D. Archiepiskopa Połockiego, Episkopa Witepskiego, Mścisławskiego, Archimandrytę Wileńskiego i Dermańskiego roku 1623. i 24. obchodzonej, przez fałszywą bracią słownie i na pismie spotwarzonej, do przezacnego narodu ruskiego obojego stanu duchownego i świeckiego sporządzona i podana A. 1628 Augusti die 25. w monasteru Dermaniu.“

Волыни. Тому же, що ôнъ неразъ змѣнявъ вѣру, були на Руси такі люде, котрі думали, що ôнъ не єсть нѣ унитомъ, нѣ православнымъ, и що якусь нову вѣру ввести бажає. Про-те брацтво св. Духа въ Вильнѣ просило єго въ письмѣ, щобъ ôнъ Руси не роздиравъ ще на часть третю. Смотрицкій ôдписавъ брацтву, що оно безъ причины пôдсуває єму таку нéчесть, по-за-якъ ôнъ запопадливо старає ся зъединити Русь роздвоєну; впрочôмъ радить ôнъ землякамъ, щобъ выбрали собѣ патріярха окремого. Се письмо Мелетія зове ся „Упôмненємъ“ (Paraenesis) и єго выдавъ ôнъ по-польски въ Краковѣ (1629).

Смотрицкій умеръ 1633. р. въ монастырѣ Дерманьскôмъ. Кажуть, що неприятелѣ дали єму напитись отруты. Єго біографъ Яковъ Суша, епископъ Холмскій и Белзкій, оповѣдає, що по єго воли похоронено єго вразъ зъ похвальнымъ письмомъ папы. Той листъ вложено єму въ руки.

Мелетій Смотрицкій бувъ грамотѣємъ вельми ученымъ и въ діялектицѣ мôгъ рôвнатись зô всякимъ єзуитомъ. Ôнъ написавъ багато творôвъ переважно въ мовѣ польскôй; а вже-жь изъ всѣхъ єго богословскихъ письмъ найважнѣйшимъ єсть Θρῆνος (Lament), про котре высше де-що сказано. Въ нашôй литературѣ займає Смотрицкій вельми поважне мѣсце изъ-за того, що выдавъ въ Євю (1619) граматику языка церковно-славяньского. (Гляди главу слѣдуючу: „Литература свѣтска.“)

5. Иванъ Вишеньскій.[1]) У кождого народа, що́ побиває ся довгою недолею, выступає въ рѣшучôй добѣ лихолѣтя такій мужь, що́ силою волѣ та громомъ слова потрясає землякôвъ, запомороченыхъ своимъ нерозумомъ и чужою кормигою, — що́ кличе-покликує землякôвъ до житя нового, до реформы житя суспôльного и народного. Такимъ мужемъ на Руси бувъ аскетъ-чернець Атоньскои горы Иванъ Вишеньскій. Ôнъ родивъ ся въ Галичинѣ, въ мѣсточку Вишнѣ, бувъ отже землякомъ гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, що́ бувъ сыномъ Самбôрского шляхтича Конона або Конаша Сагайдачного. Де ôнъ учивъ ся и де постригъ ся въ черцѣ, годѣ дôзнатись. Мабуть въ кôнци вѣку XVI. найшовъ ôнъ захистъ противъ невзгодинъ часу на горѣ Атоньскôй въ Болгаріи. Ôдси посылавъ ôнъ южноруському народови, панамъ и епископамъ свои славнѣ посланія, що́ уважають ся справдѣ перлами въ тогдѣшнѣй литературѣ церковнôй. Иногдѣ вертавъ зъ Атона на Украину, щобы живымъ словомъ спонукати землякôвъ до житя нового.

Иванъ Вишеньскій бувавъ у свого приятеля Іова Княгиницкого, що́ заснувавъ въ Галичинѣ Скитъ Манявскій, але Атонъ приманювавъ єго опять до себе, де чернець-патріотъ моливъ ся за нещасну Русь и въ єи хосенъ списувавъ свои „посланія.“ А вже-жь присутнôсть єго на Руси була неразъ вельми пожадана; про-те на соборѣ Кіѣвскôмъ (1621) рѣшено, пôслати на гору Атоньску и прикликати ôдтамъ въ рôдну землю кôлькохъ черцѣвъ, а мѣжь ними именно Ивана зъ Вишнѣ. Тôлько-жь не звѣстно, чи Вишеньскій на той зазывъ отцѣвъ собору прийшовъ опять въ родину; такожь не можь дôзнатись, де ôнъ умеръ, чи на Руси, чи въ чужинѣ на горѣ Атоньскôй.

До насъ дôйшли чотыри творы сего знаменитого черця, писанѣ по поводу принятія унѣ церковнои въ Руси-Украинѣ:

1) „Посланіе ко князю Василію Острожскому и ко всѣмъ православнымъ христіянамъ въ Малой Россіи.“

2) „Посланіе Аѳонскаго монаха Іоанна Вишенскаго ко всѣмъ православнымъ жителямъ юго-западной Руси и польско-литовскаго королевства.“

3) „Посланіе Аѳонскаго монаха Іоанна Вишенскаго къ митрополиту и епископамъ юго-западной Руси, принявшимъ унію.“

4) „Сочиненіе монаха Аѳонскаго о заблужденіяхъ римской вѣры“[1])

Крôмъ сихъ „посланій“ Вишеньскій написавъ мабуть єще *„Зачанку мудрого латинника съ глупымъ Русиномъ въ диспутацію.“* Хоча бо авторомъ сего твору зове ся атоньскій чернець Христофоръ, то по мнѣню ученого професора Н. Ѳ. Сумцова имя се уважає ся псевдонимомъ, пôдъ котрымъ скрыває ся Иванъ зъ Вишнѣ.[2]) Про деякі иншій письма меншои ваги трудно рѣшучо сказати, чи авторомъ ихъ єсть дѣйстно сей славный чернець-грамотѣй.

Иванъ Вишеньскій ôдзначує ся въ творахъ своихъ горячимъ патріотизмомъ. Гôркими словами правды хотѣвъ ôнъ панôвъ и епископôвъ вгамувати въ ихъ роскôшнôмъ житю. И ось смирный сей чернець, що́ носивъ *каптуръ или страшило на головѣ*, що́ въ просте одѣнє *яко въ мѣхъ оболокся* и узувъ ся *въ чоботища невытертіи*, явивъ ся панамъ збыточникамъ строгимъ проповѣдникомъ покаяня, котрый звѣщавъ имъ загибель, єсли не поправлять свого житя. А вже-жь годѣ єго назвати лишь сухимъ аскетомъ: се бувъ справдѣ типъ Украинця, що́ смѣє ся крôзь сльозы; про-те въ єго пророчихъ упôмненяхъ проявляє ся иногдѣ сердечный гуморъ, супротивъ котрого ачейже не могли остатись байдужными знорovленѣ сыны Руси-Украины.

Вишеньскій любить народнѣ святощѣ и радить духовенству проповѣдати слово боже въ мовѣ живôй; однакже не позволяє грамотѣямъ, Євангелію и Апостолъ перекладати на мову народну, по-за-якъ языкъ церковно-славяньскій ôдъ всѣхъ языкôвъ єсть Богу наймилѣйшій, *„понеже безъ поганскихъ хитростей и руководствъ, се єсть, граматикъ, риторикъ, діалектикъ — простымъ прильжнымъ читаніемъ — къ Богу приводить.“*[3])

Видячи въ языцѣ церковно-славяньскôмъ засновокъ всеи поваги обряду грецкого, Вишеньскій не любить Аристотеля и Платона, думаючи, що сучасна наука схоластична має своє жерело въ науцѣ тыхъ философôвъ грецкихъ. Сюды ôдносять ся отъ-сѣ єго слова: *„Єгда есте на латинскую и мірскую мудрость ся полакомили, тогда есте и благочестіе стратили, въ вѣрѣ онемощьли и поболѣли, и єреси породили... Чи не лѣпше тобѣ изучити часословецъ, псалтырь, охтоихъ, апостолъ и евангеліе... и быти простымъ богоугодникомъ и жизнь вѣчную получити, нежели постигнути Аристотеля и Платона и философомъ мудрымъ ся въ жизни сей звати и въ геєну*[4])

---

[1]) Цѣнну монографію про Ивана Вишеньского написавъ талановитый професоръ Харкôвского университета Н. Ѳ. Сумцовъ („Кіевская Старина;“ томъ XI. 1885; стор. 649—677).

[1]) „Акты относящіе ся къ исторіи южной и западной Россіи, собранные и изданные археографическою коммиссіею.“ Томъ II. С.-Петербургъ; стор. 205—270.

[2]) Іоаннъ Вишенскій („Кіевская Старина“, томъ XI, 1885; стор. 651.)

[3]) Акты..., стор. 210.

[4]) Геєна — gehenna=пекло; властиво: долина при Єрусалимѣ, де дѣти жертвувались божищу Молохови.

отъити? Разсуди! Мнѣ ся видитъ, лѣпше єсть ани аза[1]) *знати, толко бы до Христа ся дотиснути, которій блаженную простоту любитъ*"...[2])

Тому-що атоньскій чернець вѣрно придержує ся науки Христовои, не любить ôнъ народныхъ звычаѣвъ и обычаѣвъ зъ прикметами поганьскими; ôдтакъ покликує до земляκôвъ, щобы позбулись колядъ, щедрôвокъ та й иншихъ народныхъ обрядôвъ и забавъ.[3]) А вже-жь любить ôнъ людъ и вступає ся у панôвъ-епископôвъ за хлопами, котрй не маючи за-щó соли купити *„изъ одного мисочки поливку або борщикъ хлебчютъ — и сами себѣ панове и слуги суть."*[4])

Въ загалѣ упоминає ôнъ всѣхъ земляκôвъ, щобы жили мѣрно и не любувались въ ласощахъ та вытребенькахъ. Вже-жь и мѣжь черцями не всѣ поборюють приману свѣта; *„тому не дивуйся"*, каже ôнъ дальше, *„абовѣмъ подвигъ и борба єсть жизнь тая, которое ты не знаєшь; бо еще єси на войну не выбрався, еще єси доматуръ, еще єси кровопъдъ, мясопъдъ, волопъдъ, скотопъдъ, звѣропъдъ, свинопъдъ, куропъдъ, гускопъдъ, птахопъдъ, сытопъдъ, сластопъдъ, маслопъдъ, пирогопъдъ, еще єси перинопалъ, мягкопалъ, подушкопалъ; еще єси тѣлу угодникъ, еще єси тѣлолюбитель, еще єси кровопрагнитель, еще єси перцолюбецъ, шафранолюбецъ, имберолюбецъ, кгвоздиколюбецъ, кминолюбецъ, цукролюбецъ и другихъ брѣдень горко- и сладколюбецъ; еще єси конфактолюбецъ, еще єси чревобѣсникъ, еще єси гортановстекъ, — еще єси гортаномудрецъ, еще єси дѣтина, еще єси младенецъ, еще єси млекопій. Якъ же ты хочешъ быть воєнника, бючогося и боручогося, у цицки матернє дома сидячи, розознати, розсудити?"*[5])

Такъ отже сей чернець „въ чоботищахъ невытертыхъ" бувъ незвычайнымъ зъявищемъ въ тогдѣшнѣй жизни суспôльнôй. Хочь ôнъ не знавъ науки схоластичнои, то силою вѣры и природнымъ умомъ взрôсъ справдѣ въ велита, супротивъ котрого сучаснй книжники явились покотигорошкомъ.

6. Кирило Транквиліонъ-Ставровецкій. Ôнъ бувъ черцемъ и проповѣдникомъ въ монастырѣ печерскôмъ въ Кіевѣ; опôсля поставлено єго учителемъ у Львôвскôй брацкôй школѣ Ставропигійскôй, а наконець архимандритомъ въ Черниговѣ. Ставровецкій написавъ *„Зерцало Богословіи"* и выпечатавъ єго въ монастырѣ Почаѣвскôмъ въ 1618. р. У-друге друковано сю книгу такожь въ сѣмъ монастырѣ 1679. р., а въ-третє въ Кіевѣ 1696. р. Головный матеріялъ для уложеня важного сего твору давали єму письма богословôвъ, особливо Василія Великого и Іоанна Дамаскина. Але къ выбору изъ богословскихъ книгъ прилучивъ ôнъ такожь розправы свѣтскихъ философôвъ и вѣдомости физіологичнй, щó показують замѣтки самого автора: „такъ толкуютъ наши богословцы и свѣтскіе философы", „такъ повѣдаютъ физелоицы" (физіологи або натуралисты). Въ „Зерцалѣ Богословіи" маємо двѣ части: перша часть розправляє о существѣ божôмъ, ôдтакъ о четвероякôмъ свѣтѣ: невидимôмъ (о ангелахъ), видимôмъ (о чотырохъ елементахъ), чоловѣчôмъ або малôмъ (мікрокосмѣ), и злосливôмъ, де панує дияволъ; друга же часть говорить про два мѣсця: про темный Вавилонъ и пресвѣтлый Сіонъ, а ôдтакъ про блажену жизнь будущого вѣка. — Вельми любопытнй суть именно статьѣ про елементы неодушевленого свѣта; они бо выказують середньовѣковй погляды на творене свѣта и на зъявища природнй. — Языкъ Зерцала Богословіи єсть переважно (мало)рускій, та являє лишь не богато слôвъ и формъ церковно-славяньскихъ и польскихъ.

Ставровецкій выдавъ еще *„Евангеліе Учительное"*, с. є. *„Поученія на дни воскресные и праздники всего года"*, напечатавши сю книгу въ Рахмановѣ 1608., 1619. р. и въ Могилевѣ 1619. р. Але по указу царя Михайла Федоровича и патріярха Филарета (зъ д. 1. грудня 1627. р.) приказано було сю книгу и такожь другй творы сего автора спалити.

Ôдтакъ написавъ ôнъ въ 1646. р. *„Перло многоцѣнное"*, котре выпечатано въ Могилевѣ 1690. р. Тутъ находимо статьѣ богословскй, писанй то прозою, то вѣршами. За прозаичнымъ вступомъ (о видимыхъ и невидимыхъ дарахъ божихъ) слѣдують вѣршѣ духовного змѣсту, роздѣленй на двѣ части: въ першôй части находить ся похвала Богу, Богородицѣ, ангеламъ, апостоламъ и святымъ, ôдтакъ похвала на рôздво, воскресенє Христове и т. и.; — друга часть починає ся похвалою на страсти Христовй, по чôмъ слѣдують: плачь Богородицѣ въ прозѣ, молитва ко Спасителю въ вѣршахъ, морализуючй стихотворы пôдъ назвою „лѣкарства", и наконець „казанья."

7. Захаръ Копыстеньскій, чернець, опôсля архимандритъ печерского монастыря въ Кіевѣ. Ôнъ исправлявъ давный церковно-славяньскій перекладъ *Бесѣдъ св. Іоанна Златоустого на Посланія св. апостола Павла* и выдавъ єго въ Кіевѣ 1623. р., ôдтакъ вразъ зъ Єлисеємъ Плетенецкимъ, архимандритомъ печерского монастыря, и зъ иншими учеными грамотѣями исправлявъ ôнъ пôсля тексту грецкого перекладъ *Бесѣдъ Златоустовыхъ на Дѣянія святыхъ Апостолъ* и зъ переднимъ своимъ словомъ выдавъ сю книгу въ Кіевѣ 1624. р. Въ 1624. р. выдавъ ôнъ еще *„Номоканонъ сирѣчъ Законоправильникъ"*. Сю вельми важну книгу напечатано въ Кіевѣ у-друге въ 1629, а ôдтакъ у Львовѣ 1646. р. и въ Москвѣ 1639. р. Тутъ зустрѣчаємо цѣкавй вѣсти про всякй забобоны тогочаснй, розширенй въ народѣ. Такъ довѣдуємо ся изъ сего Номоканона, що чарôвницѣ при своихъ шептахъ уживали слова зъ псальмôвъ, имена мученикôвъ и написавши ихъ давали носити на шіи, — що они ховали змію за пазухою а потôмъ здирали шкôру и прикладали до очей и зубôвъ за-для здоровля. Иншй пророкували будущину, вѣщували долю або недолю, толкували щасливй або нещасливй днѣ породу. Забобонній люде прикликували до себе циганокъ и ворожокъ; ворожили зъ воску, зъ олова, зъ бобу. Були й такій, щó чванились тымъ, що розганяють облаки, щó зачарóвували бурѣ, вгадували, де находить ся вкрадена рѣчь и т. и. Номоканонъ ганить святки русалокъ, щó ôдбували ся зъ танцями на улицяхъ, — ганить розкладанє огнѣвъ, щó дѣяло ся тогдѣ не тôлько на Купала, але й въ вечеръ передъ иншими празниками, а особливо въ день Вознесеня, зъ чимъ сполучалась окрема ворожба про долю и т. и.[1])

Въ 1625. р. архимандритъ Захаръ Копыстеньскій напечатавъ рѣчь, выголошену въ день поминокъ свого попередника Плетенецкого. Тутъ доказувавъ ôнъ потребу,

---

[1]) Азъ — перша буква въ Азбуцѣ.

[2]) Акты.., стор. 210. — [3]) ibid. стор. 223. — [4]) ibid. стор. 242. [5]) ibid. стор. 220.

[1]) Н. Костомаровъ. „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей." II. отдѣлъ. С.-Петербургъ 1874; стор. 69.

поминати покôйникôвъ и ôдправъ тыхъ вôльнодумцѣвъ, щó идучи за протестантскою наукою не признавали хôсна молитовъ за мерцями. Копыстеньскій выступає такожь противъ чистилища католицкого и доказує, що наука св. отцѣвъ про „мытарства“ зовсѣмъ не тая, щó наука про чистилище. „Мытарства“, учить ôнъ, „се тôлько рôжнî перепоны и неспокоѣ, якî причиняють розлученôй ôдъ тѣла души воздушнî духи, подôбно якъ цловî урядники непокоять проѣздного свобôдного чоловѣка на коморахъ и заставахъ.“[1])

Въ тôмъ-же 1625. р. выдавъ ôнъ *Толкованіе на Апокалипсисъ* Андрѣя Кесарійского. Сю книгу присвятивъ ôнъ панови Григорієви Далматови, щó бувъ ôдступивъ уже ôдъ православія. Се бувъ внукъ Константина Далмата, котрому авторъ присвячувавъ попереднî свои переклады. Захаръ уговорює Григорія, щобы вернувъ до вѣры батькôвъ своихъ, и каже, що дѣдъ єго зрадѣвъ бы зъ такого єго повороту...

Важнымъ єсть єще твôръ Копыстеньского, написаный п. з. „*Палинодія*“[2]) противъ книги „*Оборона уніи*“, щó єѣ выдавъ Виленьскій игуменъ Левъ Кревза (1618). Книги сеи доси не выпечатано; именно первѣстна рукопись автора находить ся въ печерскôй Лаврѣ, а копіе єи розкинены по рôжныхъ библіотекахъ. Въ сѣмъ творѣ єсть багато записокъ историчныхъ про ієрархію Кіевску, про причины и початокъ унiе и т. и. — ôдтакъ высказує ся рôжниця мѣжь наукою церкви православнои а римскои. Десять главъ изъ сеи книги напечатано въ книзѣ „*О вѣрѣ*“ выданôй 1648. р. въ Москвѣ. Опôсля св. Дмитро, митрополитъ Ростовскій, пишучи свôй *Каталогъ* митрополитôвъ Кіевскихъ, корыстувавъ ся чи-мало Палинодією Копыстеньского.

8. **Лаврентій Зизаній Тустановскій** родивъ ся въ Вильнѣ, походячи изъ шляхты рускои гербу Пилява. Довшій часъ живъ ôнъ на Волыни, корыстуючись ласкою князѣвъ Острожскихъ; ôдтакъ бувъ учителемъ и проповѣдникомъ въ Ярославѣ (въ Руси галицкôй) тай учителемъ у Львôвскôй брацкôй школѣ. Опôсля-жь переселивъ ся опять на Волынь, въ городъ Корець, де бувъ проповѣдникомъ и протоієреємъ. Ôнъ написавъ великій катихизисъ п. з. *Оглашеніе* въ тогдѣшнѣй книжнôй мовѣ рускôй и переложивши єго на языкъ церковно-славяньскій поѣхавъ въ Москву та просивъ патріярха Филарета, щобы сю книгу затвердивъ. Патріярхъ ставъ рукопись читати и велѣвъ поговорити зъ Зизаніємъ Богоявленьскому игуменови Иліи та справщикови[3]) Гришцѣ. Оба тî книжники говорили Зизанієви мѣжь иншимъ отъ-се: „У тебе въ книзѣ написано про круги небеснî, про планеты, про затьмѣнє сонця, про грôмъ и блискавицѣ, про кометы, — але сî статьѣ взявъ ты изъ книги Астрологіѣ, а сеся книга уложена чарôвниками поганьскими и не схожа зъ нашимъ православіємъ“. На те ôдповѣвъ Зизаній: „Чому не схожа? я-жь не написавъ колеса щастя и породу чоловѣка, не говоривъ, що звѣзды управляють нашимъ житємъ; я написавъ теє тôлько для вѣдомости, нехай чоловѣкъ знає, що се всьо твôръ божій“. Ôдтакъ сказали оба тî критики: „Ба, а хиба-жь се правда, шó ты кажешь? облаки надувшись сходять ся и ударяють ся, и ôдъ того буває грôмъ; огонь и звѣзды зовешь звѣрями, щó на небосклонѣ!“ И запытавъ ся Зизаній: „А якъ-же по вашому писати про звѣзды?“ На се ôдповѣли Илія и Гришка: „Мы пишемо и вѣруємо такъ, якъ Мойсей написавъ.“ Лаврентій пригорнувъ свою книгу до груди и поцѣлувавши передавъ єѣ власти церковнôй для исправленя. Сей твôръ Зизанія выпечатано 1627. р. въ Москвѣ п. з. „*Катихизисъ, по литовски Оглашеніе, рускимъ же языкомъ нарицается Бесѣдословіе*“... Раскольники россійскî выпечатали сю книгу у-другe въ Гроднѣ 1788. р.

Братъ Лаврентія Зизанія, Стефанъ, щó бувъ въ Вильнѣ учителемъ, выдавъ въ сѣмъ городѣ (1596) въ языцѣ церковно-славяньскôмъ и польскôмъ „*Поученіе св. Кирилла, патріарха Іерусалимскаго о Антихристѣ.*“ присвячуючи сю книгу Василеви Константинови, князю Острожскому. Стефанъ Зизаній написавъ такожь маленькій катихизисъ п. з. „*Изложеніе о православной вѣрѣ короткимъ пытаньемъ и отповѣданьемъ для латвѣйшаго выразумѣя христіанскимъ отцемъ*“. Сей катихизисъ выпечатано на 6 карткахъ въ додатку до Лексикона Лаврентія Зизанія.

9. Исаія Борисовичь Копиньскій. Ôнъ учивъ ся въ Ставропигійскôй брацкôй школѣ у Львовѣ и постригъ ся въ черцѣ въ печерскôй Лаврѣ въ Кіевѣ. Въ 1615. р. бувъ Копиньскій старшимъ черцемъ въ брацтвѣ Кіевского Богоявленьского монастыря и учителемъ новои школы при сѣмъ монастырѣ; ôдтакъ поставлено єго игуменомъ Кіевско-Межигôрского та Густиньского монастыря. Єго поважали паны литовско-рускî, а княгиня Вишневецка повѣрила єму выхованє свого сына Єремiѣ. Коли Єрусалимскій патріярхъ Теофанъ повертаючи зъ Москвы приѣхавъ до Кіева, то на просьбу гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного посвятивъ ôнъ (1620) Копиньского на православного епископа въ Перемышли; однако король польскій Жигимонтъ III. не хотѣвъ узнати єго епископомъ, по-за-якъ по воли королѣвскôй поставлено (1610) въ Перемышли Атаназія Крупецкого епископомъ унитскимъ. А вже-жь Русины православнî повитали радо свого архипастыря и про-те Копиньскій сидѣвъ въ Перемышли, мѣжь-тымъ коли Крупецкій живъ въ монастырѣ св. Спаса за Старымъ Самборомъ. Коли-жь Копиньскому забаглось займити всѣ добра епископскî, то наѣхавъ ôнъ зъ людьми своими на монастырь св. Спаса, взявъ єго силою и выгнавъ зъ-ôдтамъ свого соперника. При тôмъ нападѣ запропастилось багато важныхъ письмъ и грамотъ.

Копиньскій бувъ ворогемъ всякои реформы церковнои и не допускавъ примиреня православныхъ зъ унитами. Ôнъ бувъ першимъ, щó митрополита Іова Борецкого оповѣстивъ про „Апологію“ Смотрицкого, закидуючи сему творови багато похибокъ въ вѣрѣ. Изъ за сеи ревности для православія поставлено єго (1628) архіепископомъ Смоленьскимъ и Чернигôвскимъ та й архимандритомъ монастырѣвъ заднѣпровскихъ. Ôдтакъ въ 1631. р. по смерти Іова Борецкого выбрано старенького Копиньского митрополитомъ Кіевскимъ, Галицкимъ и всеи Руси. Въ рôкъ опôсля (1632) архимандритъ печерского монастыря, Петро Могила, одержавши ôдъ польского короля Владислава IV. грамоту на митрополію Кіевску, поѣхавъ до Львова, запросивъ сюды митрополита зъ Волощины и кôлькохъ владыкъ, котрî єго въ церквѣ Успеньскôй посвятили на митрополита. Повернувши до Кіева Могила велѣвъ Копиньского выволôчи зъ Золотоверхо-Михайлôвского монастыря. Недужого старця схопили въ однôй волосяницѣ, положили на коня и ôдвезли въ монастырь печерскій, де ôнъ умеръ (1634).

[1]) ibid. стор. 68. — [2]) *Παλινοδία* — поворотъ.

[3]) Справщикомъ звавъ ся той грамотѣй, щó исправлявъ книги и займавъ ся ихъ печатанємъ.

Копиньскій написавъ *Посланіе* ко князю Єреміи Корыбутови Вишневецкому, уговорюючи єго вернутись до вѣры православнои, въ котрôй жили й вмерли єго предки та родителѣ. Посланіе се зъ р. 1631. выпечатано въ „Вѣстнику юго-западной и западной Россіи“ (іюль, 1862. стор. 54.) Мѣжь рукописями Московскои патріаршои библіотеки находять ся отъ-сй два творы Копиньского: *1) „Алфавитъ духовный“*, *2) „Лѣствица духовнаго въ Бозѣ иноческаго жительства“*... Алфавитомъ духовнымъ зовуть ся короткй правила житя морального, уложенй въ порядку алфавита славяньского. Лѣствиця же дѣлить ся на 33 ступнѣ або главы по числу лѣтъ земскои жизни Спасителя. Авторъ сего аскетично-морального твору думаѥ, що якъ бы Адамъ не бувъ согрѣшивъ, то люде не родились бы дѣтьми, и родились бы не такъ, якъ теперь родять ся. „Чоловѣкъ“, говорить Копиньскій, „родить ся ôдъ жѣнки и стремить сполучити ся зъ нею, але тымъ самымъ умираѥ душею: такъ якъ сôль, хоча родить ся зъ воды, получившись зъ водою, зновъ щезаѥ.“ Авторъ не може вправдѣ ôдкинути вѣнчаня, але лишаѥ єго тôлько людямъ низшого ряду, мѣжь тымъ коли люде высшй, черцѣ, мають наблюдати чистоту безженну.[1])

Справдѣ, така мудрôсть чернеча не могла просвѣтити тогдѣшньои Руси, що потребувала иншого лѣку для реформы житя религійного и суспôльного. А вже-жь Иванъ Вишеньскій доказазъ своими письмами, що можна бути черцемъ-аскетомъ, а при-тôмъ бôльше практично задивлюватись на свѣтъ та зберегати святощѣ свого народу.

(Дальше буде).

ОЧЕРКИ ИЗЪ ИСТОРІИ МЫСЛИ ЛЮДСКОИ.

(Проф. Фрица Шульце.)

I. Йоньскй физіологи и Питагорейцѣ.

(Дальше.)

Ся перша философія ôдносить ся затымъ переважно до розслѣдженя истоты природы — она єсть початкомъ науки природничои, а властиво тôлько першимъ єи нащадкомъ. Не достаѥ ѣй ще всѣхъ тыхъ методичныхъ и експериментальныхъ пôдмогъ, котрыми сучасна природнича наука вмѣѥ проникати въ тайники природы. Всяке пôзнаванѥ зовсѣмъ природно йде зъ поверхности внутрь, зъ краю въ глубь. Коли затымъ се перше слѣдженѥ мусѣло зупинятись на поверхности, то тымъ бôльше дивуватись намъ треба, що оно все таки розвивало вже мысли, котрй мы й нынѣ ще повторяємо, — ставляло теорій, котрй стоять ще й доси, хочь далеко ширше розвитй и глубше мотивованй, — однымъ словомъ, що ся перша философія, якъ се заразъ покажемо, ôдъ разу поставила всѣ основнй понятя, котрй доси ще суть пôдвалинами науки.

У всѣхъ поодинокихъ моментахъ и у всѣхъ хочь и якъ мѣжь собою незгôдныхъ представникôвъ тои философіи природы розходить ся все таки тôлько о одно и те саме пытанѥ: Яка єсть первѣстна, природна, спôльна причина всѣхъ рѣчей? Не вдаючи ся въ те, въ якій способъ тй философы пояснювали се або те поодиноке явище природы, якй окремй причины припускали для сего або того злучаю, мы постараймось тôлько дôйти, що они розумѣли пôдъ спôльною причиною всѣхъ рѣчей, пôдъ причиною всѣхъ причинъ, т. є. що они вважали абсолютною причиновостью и якъ єѣ понимали? Не будемо ту затымъ оцѣнювати, якій пожитокъ принесли они для однои або другои спеціяльнои науки, а тôлько те, що они зробили для людского пониманя самои причиновости. Отъ мы й побачимо, що на повысше основне пытанѥ дають они рядъ ôдповѣдей, чимъ разъ докладнѣйшихъ и глубшихъ въ мѣру того, якъ ôдъ чисто змысловои обсерваціи явищь доходять до чимъ разъ бôльшои абстракціи. Всѣ тй ôдповѣди були конечнй и справедливй, бо кожда зъ нихъ пôдносить оденъ основный складникъ истоты всѣхъ рѣчей въ природѣ, а затымъ о оденъ крокъ дальше посуваѥ пôзнанѥ тои истоты. Але всѣ тй ôдповѣди рôвночасно й хибнй, бо кожда зъ нихъ односторонно перецѣнюѥ именно тôлько свôй оденъ складникъ, забуваѥ про многосложнôсть природы, а затымъ попадаѥ въ догматичнй конструкцій. Побачимо дальше, якъ пôсля одностороннього пôднесеня всѣхъ головныхъ и основныхъ складникôвъ природы проявляѥсь змаганѥ — всѣ тй складники звязати до купы, вывести однй зъ другихъ и звести въ якусь высшу єднôсть. Розумѣѥсь само зъ себе, що такимъ робомъ доходжено до чимъ разъ загальнѣйшого пониманя причиновости, що сама суть єи чимъ разъ бôльше вылущувалась изъ ослонюючихъ єѣ оболôчокъ, пôзнавалась чимъ разъ глубше. Тôлько такій розвôй мôгъ уможливити щé глубшй погляды сучаснои науки, и такій же розвôй мусить кождый зъ насъ самъ въ собѣ перейти и пережити, закимъ дôйде до повнои ясности мысли. Тому то не сама любовь до историчнои старовины спонукуѥ насъ до прослѣджуваня ходу мыслей у тыхъ старыхъ философôвъ, але переконанѥ, що т. зв. основный законъ біогенетичный*) маѥ рôвно сильне значѣнѥ не тôлько на полѣ біологичнôмъ, але такожь на полѣ психологичнôмъ и въ науцѣ про самъ процесъ людского пôзнаваня.

Щобъ ôдкрыти спôльну основну причину всѣхъ рѣчей, треба очевидно попередъ всего порôвнати тй рѣчи помѣжь собою и вынайти, що въ нихъ є спôльного. Хочь и якъ рôжнй бувають рѣчи на свѣтѣ, то все таки въ тôмъ всѣ сходять ся, що зложенй зъ матеріи и що мають яку небудь форму.

Матерія и форма, се затымъ найзагальнѣйшй основнй прикметы всякои рѣчи. Але початкуючому философови, не оцѣнюючому ще всѣхъ складникôвъ явища, матерія легко може выдатись чимсь важнѣйшимъ ôдъ фор-

---

[1]) Н. Костомаровъ, „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей.“ II. отдѣлъ. С.-Петербургъ 1874, стор 73. 74.

*) Основный законъ біогенетичный на пôдставѣ праць Вольфа, Пандера, Бера, Шлейдена, Шванна, Ремака и др. о розвою зародôвъ звѣрячихъ, а такожь на пôдставѣ праць Дарвина и тов. о розвою гатункôвъ сформулованый зôставъ найдокладнѣйше єнайскимъ професоромъ Ернстомъ Геккелемъ въ єго книжкахъ „Generelle Morphologie“, „Natürliche Schöpfungsgeschichte“ и „Anthropogenie“. Наводимо дословный текстъ: „Исторія розвою организмôвъ розпадаѥ ся на двѣ дуже близько спорôднень и тѣсно зъ собою звязань галузи: онтогенію, або розвôй кождого поодинокого органичного осôбника, и филогенію, т. є. розвôй кождого роду, племене органичныхъ истотъ. Онтогенія, се коротке и скоре повторенѥ филогеніи, основане на физіологичныхъ дѣйствахъ унаслѣджуваня (розплодку) и пристосованя (поживы). Кождый органичный осôбникъ пôдчасъ скорого и короткого процесу свого индивидуального розвою переходить всѣ тй найважнѣйшй перемѣны, якй переходили єго предки въ часѣ повôльного и довгого ходу свого племенного розвою ôдъ найнизшихъ формъ органичныхъ, пôсля законôвъ унаслѣджуваня и пристосованя“. (Generelle Morphologie, 1866; гл. такожь Anthropogenie, стор. 6—7).

мы, бо форма пôдлягає знищеню и змѣнамъ, а матерія остаєсь тривка и незнищима. Основна суть рѣчей лежить затымъ не въ хиткôй формѣ, але въ вѣчно тривкôй матерію, зъ котрои доперва повстає, котрою выповняє ся форма. Матерія затымъ, се властива основа всего. Ба, але-жь матерій усякихъ є безъ числа богато; они переходять однѝ въ другѝ, якъ н. пр. дерево въ дымъ и попѣлъ; се именно показує, що въ основѣ своєй всѣ они тôлько рôжнѝ формы одного первѣстнои матеріи. Такимъ робомъ зовсѣмъ природно въ самôмъ починѣ философичного мысленя дѣйствуючою причиною всѣхъ рѣчей являєсь матерія, такъ що початкомъ философіи можна бъ назвати матеріялизмъ. Але не зовсѣмъ справедливо; сему матеріялизмови не достає ще єго непримиримого брата — нематеріялизму; ôнъ не почуває ще противенства мѣжь матерією и житємъ, мѣжь тѣломъ и нематеріяльнымъ духомъ; доперва рѣзке выявленє сего противенства надає матеріялизмови єго характернѝ очерты. Наивнымъ способомъ сама матерія вважаєсь ту чимсь живымъ, чувствуючимъ и мыслячимъ; про величезнѝ трудности, якѝ крыють ся въ такôмъ пониманю рѣчи, ту ще й гадки нема. Сю науку про матерію, основу всего и одностайно надѣлену житємъ, чутємъ и мысленємъ, называємо гилозоизмомъ (наукою про живу матерію); властивый матеріялизмъ такъ якъ и єго противники мѣстять ся въ нѣй ще не розпôзнанѝ и не роздѣленѝ, такъ що она розвиваючись мусѣла бъ сама розбѣгти ся въ двѣ противнѝ стороны, коли бъ матеріялистичный елементъ въ нѣй все таки не бувъ переважаючій и не чинивъ єи попередъ всего вступомъ до властивого матеріялизму.

Представниками того гилозоизму являють ся т. зв. йоньскѝ физіологи: Талесъ, Аниксимандеръ и Анаксименесъ, всѣ три зъ Милету въ Малôй Азіѣ Талесъ (640 передъ Хр.) первѣстною матерією, зъ котрои все повстало, уважає воду, запевно задля оживляючои и зрощаючои силы мокроты и задля того, що пожива и насѣня, зъ котрыхъ повстають и ôдновляють ся всѣ животворы, такожь мусять бути вохкѝ. Анаксимандеръ (ок. 611 передъ Хр.) бачить первѣстну причину всего въ якôйсь неозначенôй що до якости а безконечно розширенôй матерію (ἄπειρον), зъ котрои доперва выдѣлюєсь тепло и холодъ, сухôсть и вохкôсть. Анаксименесъ (молодшій ôдъ Анаксимандра) бачить основу всего въ воздусѣ, черезъ котрого розрѣдженє або згущенє повстає огонь, вѣтеръ, хмары, вода и земля.

Хочь и якъ ще наивными можуть выдавати ся тѝ поясненя, то все таки въ нихъ уже лежать зароды до найважнѣйшихъ науковыхъ помыслôвъ. По перше: Се вже великій крокъ, коли супротивъ многобожного пониманя природы, пôсля котрого всяка рѣчь выплыває зъ волѣ якогось ѣй тôлько властивого божества, т. зн. кожда рѣчь має въ собѣ иншій первѣстокъ, а затымъ и мовы не може бути про якійсь одноцѣлый звязокъ въ природѣ, безъ котрого зновъ не можлива жадна правдива наука природнича, — ту першій разъ починає ся пошукуванє за якоюсь спôльною природною причиною всѣхъ рѣчей, за чимсь такъ загальнымъ, щó бы остаточно звязувало всѣ подрôбнѝ явища природы въ одну одностайну цѣлôсть. А єсть оно, те спôльне въ рôжнородныхъ явищахъ; въ науковôй мовѣ се спôльне зове ся законъ природы; ажь тодѣ, коли усвоєно ту мысль, починаєсь шуканє за тыми законами, — и се єсть заслуга йоньскихъ физіологôвъ, що они першій разъ ту мысль ясно поняли и высказали. По друге: Всѣ рѣчи, се згущена або розрѣджена вода, згущеный або розрѣдженый воздухъ, — всѣ рѣчи суть затымъ тôлько рôжными станами скупленя однои и тои самои основнои матеріи. Ся теза єсть основною пôдвалиною всеи нашои хеміи и физики, и єѣ также тѝ давнѝ физіологи першій разъ внесли въ мысленє людске. По третє: Коли вся природа становить єднôсть, а затымъ мѣжь органичными и неорганичными истотами нема сущнои, непроходимои бездны, то выходить прямо, що всѣ неорганичнѝ тѣла вытворились звôльна зъ первѣстнои матеріи, а всѣ организмы такожь звôльна розвились зъ тѣлъ неорганичныхъ — чи то безпосередно зъ первѣстнои матеріи, чи посередно зъ єи дальшихъ перетворôвъ; теза ся внять таки єсть основною пôдвалиною сучаснои науки о розвою природы. Анаксименесъ навчає, що черезъ згущенє зъ воздуха вытворились вода и земля; Анаксимандеръ навчає, що при помочи вѣчныхъ вировыхъ рухôвъ изъ згущеного воздуха вытворились безчисленнѝ свѣты и що земля первѣстно находилась въ станѣ плынномъ. Порôвнаймо тѝ помыслы зъ основною думкою теоріи Канта и Ляпласа про повставанє свѣта, а побачимо потвержденє сказаного высше, що вже ту, въ первопóчинахъ философіи поставлено такѝ теоріѣ, котрѝ й доси остались незрушенѝ, тôльки що зôстали ширше понятѝ и глубше умотивованѝ. Але й сучасна наука о розвою организмôвъ має ту свого першого предтечу — Анаксимандра. Ôнъ навчає, що всѣ живучѝ истоты повстали въ водѣ пôдъ вплывомъ сонѣшного тепла, и були подôбнѝ до рыбъ, оброслѝ шпильковатою покрывою; тôлько згодомъ они выйшли на сушу и перетворили ся въ земнѝ животины.

(Конець буде.)

ЖИДЫ ВЪ ЖИТЮ И ЛИТЕРАТУРѢ.

II.

Жидôвска литература гебрейска и жаргонова.

(Конець.)

Чого не достає мовѣ гебрейскôй, щобъ була мовою товарискою и для народа зрозумѣлого, — се має инша мова, котра вправдѣ инколи й мовою настоящою не вважає ся и часто въ погорду подає ся, та про те живе въ устахъ звышь пôвпята миліона жидôвъ, т. є. двохъ третинъ цѣлого жидôвского племене. Се єсть т. зв. жидôвско-нѣмецкій жаргонъ, котрымъ говорять всѣ жиды въ Россіѣ, Польщѣ и Галичинѣ, майже всѣ въ Румунію зъ выємкомъ т. зв. шпаніолôвъ, т. є. испаньскихъ жидôвъ, що говорять испаньскимъ жаргономъ, — и жиды въ тыхъ частяхъ Угорщины, що притыкають до Галичины. Жаргонъ жидôвско-нѣмецкій, се властиво не що инше, якъ тôлько попсованый нѣмецкій діялектъ, перемѣшаный словами и зворотами иншихъ бесѣдъ, а особливо гебрейскои, польскои и рускои, безъ огляду на якѝ небудь правила граматичнѝ. Про єго складъ и походженє було богато писано, але се ту не належить до рѣчи. Для того тôлько коротенько ту нагадаємо, що лексикальный складъ жаргону буває дуже рôжнородный ôдповѣдно до мѣсцевости; и такъ н. пр. найнизшѝ верствы жидôвскѝ въ Россіѣ и Румунію домѣшують до свого жаргону майже третину россійскихъ, зглядно румуньскихъ слôвъ, мѣжь тымъ коли бесѣда освѣченѣйшихъ жидôвъ въ Галичинѣ и пôвночнôй Угорщинѣ майже чисто нѣмецка, тôлько зъ жаргоновымъ выголосомъ. Хочь

и якъ мало така неправильна и перепутана мова сама для себе могла-бъ заслугувати на увагу, то все таки зъ нею мусить числити ся всякій дѣячь, дбалый о освѣту того народа, котрый нею говорить и єѣ въ повнѣ розумѣє. Хто хоче вести тѣснѣйшѣ зносины зъ низшими верствами россійскихъ, польскихъ або румуньскихъ жидôвъ, той нѣякимъ свѣтомъ безъ знаня жаргону не обôйде ся. Розширеню жаргону мѣжь жидами допомагало богато й те, що, якъ мы высше сказали, Мендельзонъ впровадивъ певный ладъ въ уживанє гебрейскихъ литеръ для нѣмецкои мовы, а читати по гебрейски мусить умѣти кождый жидъ и кожда жидôвка, хочь бы й якъ впрочѣмъ були неосвѣченѣ, бо безъ того не могли-бъ ôдправляти своихъ щоденныхъ молитвъ, гебрейскими буквами написаныхъ. Ôдси то й пôшло, що жаргонъ не тôлько въ гебрейскôй скорописи почавъ уживати ся до всякихъ приватныхъ кореспонденцій мѣжь жидами, але швидко одержавъ и свою осôбну литературу, про котру ту хочемо подати коротенькій загальный очеркъ.

Давно вже старались деякѣ рабины толкувати и поясняти неосвѣченому народови, а особливо жѣнкамъ, несвѣдущимъ гебрейскои мовы, молитвы и выклады библійнѣ ихъ розговорною мовою. Ôдси пôшли першѣ книжки писанѣ жаргономъ: дѣла религійного змѣсту, мѣжь котрыми вызначуєсь цѣкава книжка „Zênah-uzênah“ або „Teutsch-chumisch“: єсть се популярне поясненє пяти книгъ Мойсеєвыхъ, переплѣтане побожными легендами и морализуючими приказками; сю книжку и доси побожнѣ жидôвки звыкли що суботы читати. Жидôвска мова въ тôй книжцѣ доволѣ чиста и выявляє писателя начитаного въ Тальмудѣ и логично мыслячого, щó корыстно вырôжнює сю книжку ôдъ бôльшости попутаныхъ писань тальмудичнои литературы послѣднѣхъ часôвъ. Не такъ уже чиста и ясна єсть каббалистична пôзнѣйшого походженя книжечка „Nachlas-Zewi“, котра мала на метѣ вчинити для жидôвского жѣноцтва доступными тайники Каббалы. За сими творы пôшли переклады всякихъ религійныхъ дѣлъ, цѣлои библіи и всѣхъ молитовникôвъ. Ба навѣть богато молитвъ особливо для жѣнокъ и попаписувано въ жаргонѣ: се були т. зв. „Techinos“, котрѣ жѣноцтво зъ бôльшою вподобою читало, нѣжь незрозумѣлѣ молитвы гебрейскѣ. Въ найновѣйшихъ часахъ зъ тыми „Techinos“ пороблено богато надужить, черезъ що они втеряли велику частину свого давного кредиту.

Коли-жь появились реформаторы и почавъ ся новый поступовый рухъ, то й на занедбуваный доси жаргонъ звернено пильнѣйшу увагу. Особливо въ Россіѣ и въ россійскôй Польщѣ повстала звôльна богата литература жаргонова, котра забирає въ свôй обсягъ чимъ разъ бôльше галузей людского знаня. Правда, годѣ ту шукати якои небудь хочь трохи мѣродайнои литературы фаховои, бо маса всякого народа, а надто ще жидôвского, котрый такъ довгѣ столѣтя живъ зовсѣмъ ôдчуженый ôдъ усякого свѣтского знаня, мало проявляє похопу до такои литературы. Тому то жаргонова литература выходить якась дуже дѣтска, незрѣла, початкуюча. И такъ н. пр. по части языкознавства крôмъ гебрейскихъ граматикъ мають ся тôлько ще певного рода словницѣ, въ котрыхъ безъ ладу и складу поставлено обôчь себе слова зъ кôлькохъ рôжныхъ языкôвъ. Поворотъ до лѣпшого становить хиба послѣдными часами (1878 р.) въ Варшавѣ кандидатомъ философіи и исторіи Б. Цацкинымъ уложеный прекрасный учебникъ великорускои мовы въ трехъ частяхъ методою Оллендорфа, п. з. „Практическое руководство для основательнаго изученія русскаго языка въ теченіе полугода“. Тою самою методою послугувавсь и я при укладаню першои части свого учебника польскои мовы п. з. „Nauka języka polskiego dla Izraelitów, Lwów, 1885.“ Учебники рахункôвъ мѣстять по бôльшôй части тôлько 4 дѣланя и що найбôльше ще правило трехъ. Историчныхъ дѣлъ маєть ся доволѣ, рôжного змѣсту и рôжнои стôйности, переважно менше якъ середнои; найбôльша часть ихъ говорить про дивнѣ дѣла и пригоды, якъ н. пр. исторія Александра Великого, зовсѣмъ розбавлена дивоглядными казками, и т. и. Въ р. 1885 появилась у Еренпрейса у Львовѣ исторія Наполеона I-го и III-го.

Але найбôльше зроблено на поли надобнои литературы (беллетристики) и сѣй именно литературѣ судилось сильно напередъ повести дѣло освѣты жидôвства. Въ часѣ моєи проѣздки по Россіѣ въ р. 1879 стрѣчавъ я въ многихъ жидôвскихъ домахъ великѣ збôрники жаргоновыхъ творôвъ, що зовсѣмъ показно презентували ся. Натомѣсць у галицкихъ и румуньскихъ жидôвъ, де ся литература не дôйшла ще до такого значѣня, бачимо все таки вкорѣненый звычай, що кождый жидъ на суботу, коли перестає всяка праця и всяке занятє, запасуєсь маленькимъ жаргоновымъ оповѣданємъ, исторійкою, „Maasos“. Коли затымъ въ Россіѣ и россійскôй Польщѣ друкують ея переважно бôльшѣ оповѣданя, романы, збôрки поезій и драматы, то Галичина продукує переважно тôлько коротенькѣ, найбôльше 2 листы малого формату обнимаючѣ брошурки, котрѣ по мѣсточкахъ и селахъ розносять вандруючѣ рознощики (Packenträger) и продають по дуже низесенькôй цѣнѣ (1—5 кр.) Загаломъ галицка литература жаргонова поки що являєсь тôлько партацкою роботою, котра зъ россійскою нѣякого порôвнаня не выдержує. За то галицкѣ накладцѣ присвоили собѣ некрасный звычай перепечатувати неохоронены нѣякою уставою прасовою творы россійскихъ авторôвъ и то въ скороченôмъ та попсованôмъ видѣ, на поганôмъ паперѣ и зъ безлѣкомъ блудôвъ друкарскихъ. Тымъ они причиняють ся богато до збудженя погорды для жаргоновои литературы у людей освѣченыхъ, ба навѣть, що гôрше, и у неосвѣченыхъ.

Въ Россіѣ и россійскôй Польщѣ зроблено справдѣ найбôльше для розвою жаргоновои литературы, мѣжь тымъ коли участь Галичины и Румуніи являєсь дуже малою и вбогою. Въ Россіѣ навѣть найчôльнѣйшѣ гебрейскѣ писателѣ не цурають ся входити въ звязокъ зъ простымъ народомъ при помочи сеи, для него одиноко зрозумѣли мовы, и такимъ робомъ причинюватись до єго освѣченя и пôднесеня.

Переходячи до огляду беллетристичныхъ творôвъ жаргоновыхъ, звернемо передовсѣмъ увагу на поезію. Ту попередъ всего стрѣчаємо богатый збôръ пѣсень (Volkslieder) укладаныхъ и спѣваныхъ поодинокими авторами, а переходячихъ по части и въ уста широкои масы народа. Въ укладаню такихъ пѣсень ôдзначились особливо: Гольдфаденъ зъ Россіѣ, котрого пѣсня „Judełe“ може вважати ся взôрцемъ характеристики; дальше галичанинъ Вольфъ Еренкранцъ, у жидôвъ загально звѣстный пôдъ назвою Wölfil Zbarażer, котрому мы въ слѣдующôмъ н-рѣ посвятимо осôбну статейку. Богато пѣсень єго появилось въ рôжныхъ збôр-

никахъ, а въ кôнци разомъ въ тритомовôмъ збôрнику „Makel Noam“ (палиця ласки). Они ôдзначають ся богацтвомъ гумору и правдивою характеристикою жидôвского житя и мысленя. Они появились рôвночасно въ гебрейскôй и жаргоновôй мовѣ и ôдъ разу стрѣтили велику симпатію у всѣхъ жидôвъ. Навѣть славный, недавно помершій критикъ гебрейскій Петро Смоленьскій, котрого остре перо не пощадило анѣ одного гебрейского автора, дуже похваливъ Еренкранцовй пѣснѣ и говоривъ о нихъ, що деякихъ мѣсць въ єго поезіѣ навѣть Гете и Шиллеръ не мусѣли-бъ встыдатись. Крôмъ збôрника „Makel Noam“ выдавъ Еренкранцъ ще другій маленькій збôрничокъ „Makel Chowlim“ (палиця строгости), въ котрôмъ звычайнымъ своимъ сатиричнымъ способомъ оспѣвує справу выкрещеного цадика (рабина-чудодѣя) зъ Садагуры.

За починомъ Еренкранца, корыстуючись тою прихильностью публики, яку здобули собѣ єго пѣснѣ, пôшла цѣла громада „людовыхъ спѣвакôвъ“ въ Галичинѣ, наслѣдуючи збаразкого спѣвака зъ бôльшою або меншою вдачею. Найзначнѣйшй мѣжь ними: Озеръ Рогатинеръ зô Львова, Берль изъ Бродôвъ, Бейрахъ Шафиръ изъ Перемышля и др. Можна сказати, що кожде значнѣйше мѣсточко въ Галичинѣ маѣ свого „Volksinger“-а, котрый при всякихъ народныхъ праздникахъ не тôлько чужй, знанй и улюбленй, але й свои ново уложенй пѣснѣ продукує.

На особливу увагу заслугує жаргонова литература драматична. При загальнôмъ гумористично-сатиричнôмъ настрою тои литературы зовсѣмъ природно выйшло, що розвилась ту одна тôлько комедія. Правда, и ту Галичина майже нѣчого ôдъ себе не внесла, коли не згадувати про деякй невдалй наслѣдуваня европейскихъ писателѣвъ. Высше згаданый Гольдфаденъ зôбравъ навѣть гарну трупу театральну, котра зъ найкрасшимъ успѣхомъ выступала зъ разу въ Букарештѣ, опôсля въ Одессѣ и въ многихъ иншихъ мѣстахъ. Репертоаръ тои трупы складавсь майже зъ самыхъ тôлько комедій оригинальныхъ, характеризуючихъ житє жидôвске въ подôбный способъ и въ подôбнôмъ дусѣ, якъ и пѣснѣ. Въ часѣ мого побуту въ Одессѣ въ р. 1879 давала ся трупа представленя въ тамошнôмъ Маріиньскôмъ театрѣ при величезнôмъ натовпѣ зрителѣвъ, мѣжь котрыми було богато й христіянъ. Одинъ изъ акторôвъ тои трупы, Горовицъ, родомъ изъ Станиславова, зôбравъ опôсля власну трупу и объѣздивъ зъ нею зъ добрымъ успѣхомъ усю Галичину, послугуючись Гольфаденовымъ репертоаромъ, хочь трупа єго далеко не дорôвнувала трупѣ Гольдфадена.

На полѣ новелистики и романистики початокъ зроблено перекладами дивовижныхъ оповѣдань. Творы такй, акъ „Тысяча ночей и одна“, „Ринальдо Ринальдини“ выдержали по кôлька выдань. Пôзнѣйше писано богато оригинального, змѣсту бôльшь або меншь навчаючого. И ту переважаѣ тонъ гумористичный, а деякй творы мають непослѣдню вартôсть литературну. Галицкй жиды и на сѣмъ полѣ стоять найнизше, не тôлько низше ôдъ своихъ россійскихъ, але й ôдъ румуньскихъ одновѣрцѣвъ.

Въ першôмъ рядѣ треба намъ ту згадати про книжечку, котра мѣжь жидами зробила величезне вражѣнє и выкликала могучій рухъ поступовый. Зовесь она „Das Polnische Jüngel, eine Selbstbiographie“, написана Изакомъ Еліясомъ Линецкимъ въ Одессѣ при кôнци 60-тыхъ рокôвъ. Представляѣсь тамъ т. зв. хуситъ, т. є. побожный жидъ, вѣруючій въ рабиньскй чудодѣйства, котрый оповѣдаѣ цѣле своє житє ôдъ самого вродженя ажь до смерти. Книжка ся справедливо може бути поставлена на ряду зъ славною повѣстью Смоленьского „Hatse bedarke hachaim“ (Зблуканый на дорозѣ житя). Зъ быстрымъ дотепомъ, нерѣдко зъ пекучою иронією малюе тутъ авторъ станъ жидôвъ хуситôвъ, але не менше остро ôдносить ся й до т. зв. поступовцѣвъ, котрй своєю розпустою и недостачею глубшои моральнои основы житя тôлько ôдстрашують своихъ фанатичныхъ одновѣрцѣвъ ôдъ усякого поступу.

„Nicht mit Spotten, nicht mit Lachen
Kann man einen Menschen übermachen —

оттакій написъ даѣ ôнъ одному роздѣлови своєи книжки зверненому до освѣченыхъ жидôвъ; я радо подавъ бы єго ту въ перекладѣ, колибъ тѣснй рамы сего письма на се дозволяли. Гуморъ и стиль Линецкого зближуєсь дуже до великого россійского сатирика, Николы Гоголя.

Дальше стóить згадати про жаргоновй оповѣданя зъ россійско-жидôвского житя, пôдписуванй буквами: J. H. L., пôдъ котрыми крыє ся звѣстный гебрейскій писатель Ш. И. Рабиновичь, про котрого я давнѣйше вже згадувавъ; особливо повѣсти „Pawel Sidorowicz“, Die erste Liebe“ и др. тѣшать ся великою любвою у публики. Тойже Рабиновичь выдаѣ що року „Календарь для россійскихъ жидôвъ“, въ котрôмъ мѣстить ся богато пожиточныхъ популярныхъ розправъ зъ усякихъ галузей людского знаня. Дальше назвý ще жаргоновыхъ новелистôвъ: М. А. Чачкеса, Н. Длугача, Шумира и т. и.

Въ загалѣ зъ похвалою треба ту пôднести, що крôмъ немногихъ дрôбныхъ, головно въ Галичинѣ продукованыхъ фабрикатôвъ книгарскихъ вся литература жаргонова стараѣ ся ширити любовь до освѣты и науки мѣжь темною жидôвскою масою.

Що тыкаѣсь газетъ выдаваныхъ въ жидôвскôмъ жаргонѣ, то ось списъ тыхъ, котрй менѣ звѣстнй: 1) „Hajoetz“, заснована 1874 р. въ Букарештѣ, пôдчасъ россійско-турецкои вôйны выходила 4 разы, а теперь 2 разы въ тыждень; 2) „Das jüdische Volksblatt“, тыждневникъ выдаваный въ С. Петербурзѣ А. Цедербаумомъ, выдавцемъ гебрейскои часописи „Hametiz“; 3) „Die jüdische Gazetten“ въ Ню-Йорку, тыждневникъ, котрый передъ двома року зробивъ бувъ невдалу пробу выходити що день; 4) „Der Judel“, тыждневникъ, выдаваный Е. В. Рабиновичемъ въ Лондонѣ, 5) „Jüdische Zeitung“, тыждневникъ выдаваный у Львовѣ Х. Рогатиномъ а основаный ще въ 60-тыхъ рокахъ талановитымъ М. Моромъ; 6) „Drohobyczer Zeitung“ Г. А. Жупника въ Дрогобычи; 7) „Der wiener Israelit“, выходить два разы въ тыждень у Вѣднѣ; 8) „Pester jüdische Zeitung“, три разы въ тыждень у Пештѣ; послѣднй чотыри газеты выходять въ языцѣ дуже зближенôмъ до чистои нѣмецкои мовы.

Изидоръ Бернфельдъ.

О становищи женщины въ старинноôмъ законодательствѣ рускôмъ.

(Конець.)

II.

Навѣвши отсй найважнѣйшй законы, пригожй для дослѣдôвъ нашихъ, приступаю до рѣчи.

1. Вартôсть женщины. Яку вартôсть приписувало руске законодательство женщинѣ, можемо довѣдати ся зъ о

платъ, якій постановлювала Правда Руска за убійство женщины, а якій за убійство мужчины. Ту треба мимоходомъ примѣтити, що Правда Руска и иншій древній рускій законодательства припадають на той часъ, коли за убійство ще не карано смертію, а тôлько плачено призначену закономъ цѣну. Вѣдомо, що въ первѣстнôмъ, дитиннôмъ вѣку кождого народа була лична месть: жена и дѣти мстили убійство мужа иôтця; братъ мстивъ убійство брата и т. д. О такôй личнôй мести, голова за голову, поучають насъ пѣснѣ Гомеровй, денекотрй черты зъ исторіи римскои (н. пр. оповѣданє про Горацієвъ и Куріяцієвъ), доносять намъ пѣснѣ Оссіяновй. Лична месть була и у пôвнôчныхъ народôвъ, о чôмъ найлучше учить Saxo Grammaticus[1]) въ Исторіѣ Даніи кн. 5. пишучи о законодательствѣ Фронтона: Ôнъ ухваливъ, що всякій спôръ маѣ рѣшатись мечемъ и що всюды радше силою, якъ словами належить свого права доходити. Така месть кровава була приписана и въ рускôмъ **„Оустав҃ѣ о всѣцѣхъ пошлинахъ и ѡ оубоицѣхъ“**[2]) (оплатахъ): **Проливаи бо кровь чл҃вѣцькоу, за кровь ôного да прольется кровь;** такъ само въ договорѣ Игоря зъ Греками:[3]) **„аще оубѣѥть Хрестьанинъ Рѕина, или Рѕинъ Хрестьанина, да держимъ вѣдеть створивый оубинство отъ ближнихъ оубѣѥнаго,— да оубѣють й“.** Таку постанову о мести спорôдненыхъ приняла такожь первѣстна Правда Руска заразъ зъ самого початку.

Однакъ въ поступѣ культурнôмъ суспôльности замѣнилась первѣстна партикулярна месть на взаимне порозумѣнє и угоду; а щобы угода була бôльшь умѣркована, перенесено залагоджуванє справъ на третю особу с. є. на урядъ. Такимъ робомъ перемѣнилась приватна месть на публичне чиненє справедливости. Наставъ тодѣ образъ ôдношеня кары до вины, а нагороды до здѣланои кривды. Винный плативъ сторонѣ покривдженôй, а ся залишила приватну крôваву месть. Такъ уже въ часахъ героичныхъ Греціи давано грошѣ за голову[4]); такій угоды убезпечили: Кароль Великій въ значнôй части Европы и Альфредъ въ Англіѣ; була така угода въ Даніѣ, Швеціѣ, Ишаніѣ и Уграхъ. Такожь въ Польщѣ установивъ Казимиръ В. въ Статутѣ зъ р. 1347. въ мѣру стану обиджоного и пôсля якости вины заплату за убитй головы шляхотскій, вôйсковй и мужичій.[5]) Такій самій оплаты грошевй за убійство людей, званй „вирами“, запроваджено вже давнѣйше на Руси и поодинокій цѣны унормовано въ додатковôй[6]) Правдѣ Рускôй.

Коли поступъ науковый и просвѣтный пôднѣсъ значѣнє чоловѣка, то природно, що оплаты за убійство не могли подобатись тямущимъ и розумнымъ людямъ. Такъ вже Володимира В. спонукували епископы грецкій, щобъ згôдно зъ христіяньскими грецкими правами и зъ правомъ римскимъ знѣсъ давну приватну месть або виры, а запровадивъ кару смерти. Володимиръ згодивъ ся и зачавъ убійцѣвъ карати смертію. Однакъ въ коротцѣ явились знову передъ нимъ епископы и старцѣ, якъ доносить лѣтопись Несторова, и сказали: **„Рать многа, wже вира, то на wроужьи и на коних҃ъ боуди“.**[7]) Володимиръ сказавъ: **„Тако боуди. И живаше Володимиръ по оустроѥнїю Отьню и Дѣдню“,** т. є. запровадивъ назадъ приватну месть и виры. Розумѣ ся, що пôзнѣйше, коли Русь и Литва зъ Польщею уживаѣ спôльнои культуры и установляѣ законы, и въ Польщѣ явились люде, котрй не могли погодитись зъ оплатами за житѣ людске. И такъ польскій правникъ Янъ Остророгъ въ дѣлѣ „Monumentum... sub rege Casimiro pro reipublicae ordinatione congestum“[1]) предкладаѣ Казимирови Ягайлоньчикови, щобъ убійця бувъ горломъ караный, пытаючись: an pecunia redimet peccatum? Vita vel libertas adimenda homicidae. И дѣйстно Матвѣй Корвинъ р. 1486. установивъ кару смерти[2]) на убійцю шляхтича. За хлопа плачено и дальше оплату, звану „головщина“. Такій самъ станъ и въ Статутѣ Литовскôмъ 1. редакціи.

Такій подѣлъ пôдъ зглядомъ вартости житя не мôгъ ученымъ людямъ подобатись. И такъ вже за Жигмонта I. р. 1511. писавъ Леонардъ Кокусъ въ дѣлѣ „De Homicidiis Plebeiorum“, що рôвна кара маѣ бути за убитого хлопа и шляхтича. Коли ôдтакъ реформа религійна Лютра розбудила бôльшу бачнôсть на поодинокій клясы людей, почато застановлятись надъ ôдвѣчными и рôвными правами кождого чоловѣка. Ся людска справа найшла въ Польщѣ найбôльше приклонникôвъ у диссидентôвъ. И такъ Фричь Моджевскій[3]) говорить за карою смерти такъ за убійство хлопа, якъ и шляхтича. Такъ само Прилускій[4]) въ своихъ Статутахъ. Но не такъ скоро запроваджено въ Польщѣ загальну кару смерти. Бо коли для Литвы и Волынѣ впроваджено кару смерти за убійство хлопа вже въ Статутѣ Литовскôмъ 3. редакціи, то въ Польщѣ впроваджено ажь въ р. 1726[5]), взявши за правило 12 розд. Статута Литовского 3. редакціи. Якъ видимо, Статутъ Литовскій выпередивъ въ либеральныхъ идеяхъ законодательство польске.

Я умысно представивъ коротко поступъ думокъ, щô ôдбувъ ся къ нашôмъ рускôмъ законодательствѣ о вартости житя чоловѣка, щобъ тымъ лекше можна поняти, зъ якои причины запроваджено и яке значѣнє мали оплаты за убійство людей, въ Правдѣ Рускôй названй „вирами“[6]), а въ Статутѣ Литовскôмъ „головщиною“.

Въ Правдѣ Рускôй (§. 3. и 4.) вызначена оплата за голову убитого княжого мужа 80 гривенъ, котрй побиравъ, розумѣ ся, князь, противно ôдъ Статута Литовского, де головщину побирала покривджена сторона. За убійство низшои касты вôльныхъ людей, — а належали ту: тивунъ боярскій, мечникъ, княжій отрокъ, конюхъ, поваръ — плачено 40 гривенъ, с. є. поєдинчу виру. За убійство-жь кождои женщины вольноі установлена законна кара 20 гривенъ. Видимо зъ того, що вартôсть женщины узнало давне руске законодательство о половину меншою ôдъ вартости мужчины вольного. Выємокъ въ Правдѣ Рускôй (§. 13.) и Статутѣ Литовскôмъ (I. ред. X. арт. §. 2.) становить невôльница (роба), котра въ обохъ законодавствахъ высше оцѣнена ôдъ не-

[1]) Saxonis Grammatici Danorum historiae libri XVI. trecentis ab hinc annis conscriptae. Basileae 1804.

[2]) Въ „Русскихъ Достопамятностяхъ“ Дубеньского, II. стор. 1.

[3]) Выданя Тимковского, стор. 24.

[4]) Feith, Antiqu. Homericae, II. ст. 8.

[5]) Volumia Legum I. pag. 15. de percussionibus militum, nobilium et kmethonum.

[6]) Розширенôй черезъ наслѣдникôвъ Ярослава Мудрого, т. є. Изяслава, Святослава и Всеволода.

[7]) Якъ видно, виры уживано на удержанє вôйска и коней.

[1]) Выдавъ Ковнаскій, 1818.

[2]) Vol. Leg. I. p. 371.

[3]) Въ дѣлѣ: Commentariorum de Republica emendanda libri quinque, Basileae 1554.

[4]) Leges seu Statuta ac privilegia regni Poloniae. Cracoviae 1553.

[5]) Vol. Leg. VI. p. 781.

[6]) Вира ѥсть правдоподôбно слово норманьске, занесене на Русь зô Скандинавіи и ôдповѣдаѥ пôсля Шлецера (Правда Русьская, Птбр. 1767) германьскому Wehrgeld = плата за голову убитого чоловѣка. Раковецкій же (Prawda Ruska — Warszawa 1820 2 томы) думаѥ, що вира ѥсть спôльного походженя зъ польскимъ wiardunek = нѣмецке Vierdung. с. є. $^1/_4$ часть гривны римскои, або 3 унціи. О тôмъ свѣдчить Schiller in Thesauro antiquitatum Teutonicarum, Ulm 1728 s. v. ferdon. Ся вира рôвналась 40 гривнамъ кунъ въ Правдѣ Рускôй, а 10 гривнамъ срѣбла въ Грамотѣ Мстислава.

вôльника. Въ Правдѣ Рускôй за „холопа“ плачено 5 гривенъ, а за „робу“ 6 гривенъ. Причина сего безъ сумнѣву лежить въ тôмъ, що при оцѣнюваню невôльницѣ не брано згляду на єи свойства яко чоловѣка, але яко силы робучои; а треба знати, що невôльница могла бути до рôжноднѣйшихъ занять ужита, якъ невôльникъ.

2. Хочь руске законодательство оцѣнило вѣрно духови часу чоловѣчу гôднôсть женщины низше, якъ гôднôсть мужчины, то все-жь таки пôдъ многими зглядами взяло женщину въ опѣку и надѣлило великими привилеями. Именно беременна женщина зôстала оточена опѣкою Статута Литовского. И такъ въ А.[1]) VII. 22. сказано, що беременну невѣсту засуджену можна стратити ажь по ôдбутôмъ полозѣ, а навѣть выроку смерти не можна засудженôй вчаснѣйше прочитати, якъ ажь тодѣ, коли має бути выконанымъ. Право се єсть повне гуманности, позаякъ боязнь смерти єсть страшнѣйша, якъ смерть сама, а за тымъ мала бы некорыстный вплывъ на здоровлє дитяти. Дальше въ хосенъ слабои женщины постановивъ Статутъ С. XI. §. 15.[2]), що хто-будь, чи то зô своєволѣ, чи то зъ пянства або умысно невѣсту беременну, будьто зô шляхоцкого, будьто зъ простого стану потрутивъ такъ, що зъ того потрученя женщина та поронила-бъ, тодѣ виновникъ має пôсля стану женщины заплатити кару, чверть року сидѣти въ вежи (тюрмѣ), въ протягу одного року черезъ чотыри важнѣйшй свята при дверяхъ церковныхъ на пôдвышшенôмъ мѣсцѣ стояти, грѣхъ вызнавати и поправу обѣцювати. Сли бы же мати и дитина умерли зъ такого потрученя, тодѣ се переступленє має уважатись за убійство двохъ людей.

3. Наслѣдство женщины. Що до наслѣдства, то женщина въ литовско-рускôмъ законодательствѣ не була на рôвнѣ поставлена зъ мужескимъ поколѣнємъ. Передовсѣмъ вѣдомо, що слушнôсть и розумъ вымагали въ славяньскôмъ правѣ, щобъ наймолодшій сынъ, яко найслабше физично розвиненый, наслѣдувавъ найлучшу часть спадщины[3]). Тому то наймолодшій сынъ зôстає на мѣсци, дôстає хату зъ хозяйскими будôвлями и волы (Пр. Р. §. 64.).

Пôсля Статута (С. V. 14.) недвижиме батькôвске майно наслѣдують, рôвно якъ въ правѣ франконьскôмъ, тôлько сыны, або въ недостатку ихъ мужескй близькй по батькови. Дочки дôставали тôлько сплату въ вартости $^1/_4$ части, сли выходили замужь, яко „посагъ“. (Ст. Л. IV. 7.) Лише Правда Руска надала дочкамъ боярскимъ привилей, що они, наколи не було братôвъ, самй цѣлу землю по батькови наслѣдували (Пр. Р. §. 86.). Инакше дѣялось зъ майномъ матери. Ту примѣтити належить, що женщина въ законодавствѣ рускôмъ въ загалѣ могла розпоряджати своимъ, ѣй записанымъ або дарованымъ майномъ пôсля вподобы. Такъ ото мати могла передъ смертю записати свою часть майна, кому хотѣла; сли однакъ нѣкому не записала, то дѣти, сыны и дочки, разомъ помѣжь себе на рôвнй части дѣлили. (Ст. Л. А. IV. 2. и Пр. Р. §. 96. и 98.). Такъ само дѣти зъ рôжныхъ матерей а зъ одного ôтця беруть спадщину тôлько по своихъ матеряхъ, коли противно майно ôтця зарôвно помѣжь всѣхъ сынôвъ зъ рôжныхъ матерей дѣлить ся. (Ст. Л. А. IV. 25. и V. 15.; Пр. Р. §. 88.).

Не менше опредѣливъ Статутъ Л. право наслѣдства и для вдовы. И такъ С. IV. 2. постановлено, що вдова, котра має свôй приданый „посагъ“ и записане ôдъ мужа „вѣно“, має обоє по смерти мужа задержати, а проче переходить на сыны, а зглядно на дочки. Коли-жь бы вѣна за житя мужа не мала записаного, то до смерти або до евентуального выходу замужь має побирати рôвну часть зô спадщины разомъ зъ сынами. (Пор. Пр. Р. §. 88.). Єсли-жь бы була бездѣтна вдова, тодѣ належить ся ѣй $^1/_3$ часть цѣлого майна мужа, а прочй $^2/_3$ ôдходять до близькихъ мужа. (Ст. Л. А. IV. 3.). Зъ того всего выходить, що права Статута забезпечили женщинѣ бôльшу участь въ спадщинѣ, якъ н. пр. право франконьске.

4. Въ звязи зъ наслѣдствомъ пôднести належить, що женщина такъ въ Правдѣ, якъ и въ Статутѣ могла обняти самостôйну опѣку надъ осиротѣлыми своими дѣтьми. Въ такôмъ разѣ она сама ôдповѣдала за всякй страты въ майнѣ, призначенôмъ дѣтямъ (Стат. А. IV. 5. и Пр. Р. §. 93., 95. и Законъ Судный стор. 99.). Сли бы мати, яко опѣкунка, майно дѣтей своихъ марнувала або зле дѣтей провадила, тодѣ близькй кревнй, або и судъ могли ѣй право опѣкунства ôдобрати.

5. Що-жь тыкає ся житя женщины за мужемъ, то ту мали женщины бôльшу волю и независимôсть, якъ у иншихъ народôвъ. Мартинъ Зайлеръ (въ збôрнику Мізлера де Кольофъ, т. II., стор. 11.) пише: Matrimonia haud difficulter divelluntur; uxoribus licet concubinos suos tanquam adjutores conjugales habere, sed viris vitio vertitur alienos permolere uxores. Великй свободы въ подружнôмъ житю надавъ женщинамъ Статутъ першои редакціи. Сй пôльги були причиною цѣлковитого упадку морального женщинъ на Литвѣ и Руси въ XVI. вѣцѣ. Тому Статутъ 3. редакціи впровадивъ для запобѣженя тому своєвôльному житю женщинъ острѣйшй постановы и кары. Михальонъ въ дѣлѣ „de moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum“, (Basileae, 1615) жалує ся, що обычаѣ женщинъ змѣнили ся на гôрше, ôдъ коли зôставъ выданый Статутъ Литовскій. Сей бо имъ забезпечивъ вольну волю черезъ признанє имъ вѣна зô стороны мужа, запевненє удержаня до кôнця житя, узнанє правного посѣданя певнои части майна зô стороны власныхъ родичѣвъ и своихъ мужѣвъ. (А. IV., §. 2., 3., 4, 7.). Черезъ се стались женщины ôдъ того часу не тôлько менше скромными, но и родичамъ, опѣкунамъ и мужамъ менше послушными, а були навѣть и такй, що для скоршого обнятя дôбръ спадковыхъ смерть мужамъ приспѣшували.

Щобъ ще лучше зрозумѣти, чому такъ остро выступивъ Статутъ 3. ред. противъ неморальнымъ поступкамъ женщинъ, наведу ще характеристику житя женщинъ литовскихъ и рускихъ въ тыхъ часахъ, яку подає Андрѣй Болянъ въ дѣлѣ: „de libertate politica seu civili“ (Cracoviae 1572): „Нынѣ, коли мѣсто ревности о чесноты убѣгаємо ся о саму тôлько выставнôсть и нерозумну оказалôсть въ богацтвахъ, витаємо и принимаємо на найпершихъ сходинахъ и забавахъ самй тôлько нехтолицѣ (adulterae). Однакъ у сучасныхъ женщинъ єсть ще се властивымъ, що такъ въ строяхъ суть залюбленй, що радо у нихъ по всѣхъ заулкахъ мѣста швиндають ся, одна другу ôдвѣдує, а навѣть разомъ напиваютъ ся“.

Згаданй острй постановы Статута 3. ред. дотыкають, якъ сподѣвати ся можемъ зъ повышшихъ характеристикъ, передовсѣмъ похвачуваня женщинъ, розводу, многоженьства и женитьбы зъ сукрôвными. Въ Правдѣ Рускôй подôбныхъ постановъ нема, позаякъ всѣ подôбнй права, дотыкаючй супружества, були ôдданй пôдъ судъ духовный, якъ высше було сказано, и судились пôсля законôвъ церковныхъ и правилъ Св. Отцѣвъ, зôбраныхъ въ „Кормчôй Книзѣ“. Тому аналогіи постановъ Статутовыхъ належить шукати въ Корм-

[1]) Черезъ А зазначую I. редакцію Статута, а черезъ С III. редакцію.

[2]) Порôвн. Законъ Судный въ Русск. Достопам., стор. 185.

[3]) Въ Франціѣ, Нормандіѣ, Англіѣ и въ Нѣмеччинѣ наслѣдувавъ найстаршій сынъ. И въ Польщѣ запроваджено майоратъ року 1470. зъ такъ званою ординацією Тарновского.

чôй Книзѣ, а именно въ свѣтскôй ея части, с. є. въ Законѣ Судномъ.

6. Передовсѣмъ належить нôднести постановы противъ тыхъ, що порываютъ и уносятъ женщины. И такъ Законъ Судный (стор. 155.) постановляє: **„иже оуноситъ дѣвицю, то да тепѣтъ сѧ оуносци въ триста“** (с. є. триста палиць). Острѣйшу кару постановляє Статутъ на порываючихъ дѣвицѣ або вдовы безъ волѣ ôтця и матери. Тамъ постановлено (С. XI. 13.), що женщина, котру бы хто пôрвавъ и унѣсъ безъ волѣ ôтця, матери або опѣкунôвъ, має бути ôддана пôдъ дозôръ чесныхъ невѣстъ. Коли покаже ся, що тая пôрвана невѣста не позволила на унесенє, тодѣ уносячій має бути караный горломъ. Крôмъ того спадає $^1/_3$ часть майна уносячого на унесену невѣсту. Коли бы однакъ увезена дѣвица позволила була на увезенє, то тодѣ така женщина тратить цѣлый ôтцѣвскій и материньскій спадокъ, а увозячій житя не тратить.

7. Теперь зъ порядку застановимось надъ приписами Статута Лит. взглядомъ розводу. Въ засадѣ постановляє Статутъ (С. V. 13.), що подружє повинно ажь до смерти бути въ чеснотѣ заховане; навѣть по смерти мужа не смѣє вдова передъ 6 мѣсяцями выйти замужь за иншого. Томý то засуджує Статутъ тую вдову, що по смерти мужа передъ 6 мѣсяцями выйшла замужь, на втрату записаного ѣй мужемъ вѣна[1]).

Не мôгъ однакъ Статутъ поминути приписôвъ для розводôвъ, котрí тодѣ именно мѣжь шляхтою такъ були частí. Тôлько-жь такí справы мѣжь супружествомъ, що дотыкали розводу, ôддавъ Статутъ, зарôвно якъ и попередне законодательство руске пôдъ судъ духовный. Именно такí справы мають бути суджені властями духовными тои религіи, котрои суть особы, бажаючí розвôдъ дôстати. Статутъ Л. тôлько додає, що сли мужь завинить на пôдставѣ дослѣдôвъ духовного суду, то тодѣ жена дôстає ôдъ мужа „оправу“, ôдъ него записану, се-бъ то третю часть майна мужа (А. IV. 1.). Коли-жь жена покаже ся винною, то тодѣ она тратить весь свôй внесеный посагъ. Коли бы розвôдъ бувъ опертый на правдивыхъ, не зъ вины мужа або жены походячихъ поводахъ, то мужь бере привѣнокъ, а жена свôй посагъ. Судъ повиненъ бувъ списати вѣрно причины розводу и акты ôдослати до суду того повѣту, въ котрôмъ лежить майно розводячихъ ся. Судъ той мавъ судити пôсля давныхъ уставъ. Питає єсть, щó належить розумѣти пôдъ тыми „давными“ уставами, чи часомъ не уставы рускí о судахъ духовныхъ, котрí перейшли вразъ зъ культурою рускою на Литву. Въ такôмъ разѣ були бы такí справы супружескí суджені пôсля правъ каноничныхъ грецкихъ, що находять ся въ Кормчôй Книзѣ. Зъ принятємъ католицизму певно мусѣли уступити сí права рускí передъ уставами, походячими зъ захôднои церкви, усталеными на тридентскôмъ Соборѣ, а принятыми въ загалѣ въ Польщѣ.

8. Остро карано многоженьство. И такъ С. V. 22. установлено, що хто бы, маючи одну жену, взявъ другу, має бути караный яко головный виновникъ, утратою чести и житя; и жена така, котра бы знаючи о другôй живучôй женѣ выйшла замужь, має пôдлягати такôй самôй карѣ. Не такъ острый законъ на се єсть въ Кормчôй Книзѣ (Достоп. П. 156.): **„Имѣѧ двѣ женѣ, да сѧ иженетъ меншица съ своими дѣтми, и да тепетсѧ твердъ“**; (меншица ôдповѣдає въ Юстиніяновôмъ законѣ: **„ѧже послѣ снимъ поѥмшиа сѧ“**). Такí острí постановы закону въ Статутѣ Л. споводованí були, якъ замѣчено высше, частымъ умысным многоженьствомъ, якъ засвѣдчає Лука Горницкій въ дѣлѣ „Dzieje w Koronie Polskiej“ (выд. 1828. стор. 53.): „do tego przyszło, że impune (безкарно) teraz bracia, siostry, synowcy, stryje i insze powinne (спорôдненí) powinni pojmują; są i ci, co po dwóch żon mają, są i ci, którzy z cudzymi żonami ślub biorą“.

9. Не ôдъ рѣчи буде навести постановы противъ заключуваня супружествъ зъ кревными и похрестными. Сí постановы, уложенí въ дусѣ христіяньскôмъ, суть спôльнí Статутови и Кормчôй Книзѣ. И такъ Статутъ А. V. 22. заказує супружество мѣжь тыми, мѣжь котрыми заходить спорôдненє природне (cognatio naturalis), або правне (legalis), або посвоячене (affinitas), згôдно зъ правомъ каноничнымъ. Сей §. звучить такъ: Нѣхто не повиненъ пôймати въ супружество сукрôвнои до четвертои степенѣ, не вчисляючи ôтця и матери. Зарôвно не вôльно брати жѣнокъ братôвъ своихъ, не тôлько рôдныхъ, але и стрыйныхъ, — дальше жѣнокъ стрыкôвъ и вуйкôвъ (cognatio legalis), ажь бы минули 3 поколѣня по собѣ йдучí[1]). Сли бы же хто свѣдомо понявъ сукрôвну за жену, тодѣ такій, завôзваный до суду земского, тратить пôвъ майна нерухомого, а въ недостатку такого, пôвъ майна рухомого на скарбъ пануючого. Жена-жь, котра бы, знаючи о спокревненю, выйшла замужь, тратить свôй посагъ, а коли бы мала власнí добра, то и тыхъ половину на скарбъ пануючого. Супружество таке має бути розлучене, а дѣти зъ такого противзаконного супружества мають уважати ся неправными. Томý не можуть они наслѣдувати майна. Мужь, въ такій способѣ розлученый, не буде до жадныхъ урядôвъ припущеный. А хто бы зъ одною жѣнкою мавъ дѣти, а ôдтакъ оженивъ ся зъ спорôдненою, тодѣ такій, пôзваный до суду, тратить власть розказуючого въ своихъ добрахъ; єго добра мають бути ôддани сынамъ зъ першои жѣнки або внукамъ; лише поживу и одѣнє дôстає такій отець або мати ôдъ своихъ дѣтей. Коли бы однакъ сукрôвнí безъ свѣдомости о спокревненю побрались и на се присягли, то вправдѣ майна не тратять и дѣти уважають ся за правí, однакъ они самí мусять бути розлучені (С. V. 20.).

Заказу однакъ супружества на пôдставѣ cognatio spiritualis, якій є въ Кормчôй Книзѣ, нема въ Статутѣ. Въ Кормчôй Книзѣ звучать сí §§., заказуючí супружество зъ похрестными, такъ: **„Иже поимеши кѫмѫ свою женѣ, по законѫ людскомѫ носа обѣнима оурѣзати, и разлѫчити ѧ“**. А другій заказъ такій: **„Иже дїерь свою поиметъ отъ святого крещенѧ, сѣдъ тотъ же по людьскомѫ законѫ, ꙗкоже и кѫмомъ, ꙗкоже преже рѣхомъ, тако же и казнь“**.

10. На закôнченє належить ще згадати про заказъ супружества мѣжь нерôвными станами. Въ цѣлôмъ давнôмъ рускôмъ законодательствѣ, ôдповѣдно до тодѣшнѣхъ понятí и поглядôвъ на значѣнє чоловѣка, зависяче ôдъ єго стану шляхотского, вольного чи невольного, подѣлъ людей на касты ôдграває велику ролю, о чôмъ могли мы вже передше переконати ся, коли була бесѣда о убійствѣ. Такъ ото и на заключуванє супружествъ мѣжь неоднаковыми кастами мусѣли бути певнí постановы.

И такъ въ Статутѣ (С. V. 12.) выразно сказано, що сли бы вдова шляхотска, посѣдаюча майно ôтцѣвске, безъ дозволу спорôдненыхъ пôшла замужь за чоловѣка простого, така вдова має бути ôдъ майна ôдсуджена. Ту належить додати, що въ загалѣ и дѣвицямъ (А. IV. 11.) не вôльно було

[1]) Право се, думає Чацкій (П. 45.), взяте зôстало зъ шведского законодательства. Называлось оно „вдовичимъ стôльцемъ“; а коли Статутъ ставъ ся р. 1659, по уніѣ люблинській, мѣродайнымъ и на Волынѣ, названо се право „стôльцемъ вдовичимъ волыньскимъ“.

[1]) Соборъ тридентскій ограничивъ лише на 1. поколѣне.

безъ волѣ родичѣвъ за кого-будь выйти замужъ, хиба зъ утратою посагу. Въ тôмъ зглядѣ законы рускй не давали женщинѣ, хоть бы самостôйнôй вдовѣ, нѣякои волѣ.

П. Кокорудзъ.

Констянтинъ Францовичь Ухачь-Охоровичь.

(ПОСМЕРТНА ЗГАДКА).

Тяжко сумну звѣстку одôбравъ я 31. Марця сёго року: талановитый и щирый патріотъ украиньскій К. Ф. Ухачь-Охоровичь, чоловѣкъ зовсѣмъ ще молодый, умеръ несподѣваною смертю. Покôйный бувъ родомъ зъ Подôльскои губерніи и походивъ зъ заможнёи украино-польскои шляхты, але зъ-малку ще, не вважаючи на шляхетске выховане, всѣ симпатіѣ єго горнули ся до простого украиньского люду. Сй симпатіѣ що-дальше ставали все дужчими; врештѣ ôнъ всею душею пригорнувъ ся до Украины, и мусивъ навѣть черезъ се ôдкаснути ся ôдъ своихъ родичѣвъ, котрй не зрозумѣли правдивыхъ єго бажань.

Покôйный вчивъ ся въ гимназіѣ, а потôмъ два чи три роки бувъ студентомъ высшои агрономичнои школы (Петровско-Розумовскои хлѣборобнои Академіи въ Москвѣ), ôдкôля выйшовъ въ 1880. роцѣ, не мавши достатку добути курсу. Зъ того часу ôнъ зновъ оселивъ ся на Украинѣ и працювавъ тутъ до смерти. Спершу ôнъ бувъ секретаремъ „Кіевскои Старины“ и запомагавъ редакцію не тôлько яко секретарь, а й працями своими по исторіи и етнографіи Украины, зъ котрыхъ я памятаю двѣ: Про судъ надъ Гайдамаками въ Коднѣ и про кобзаря Остапа Вересая; остання була надрукована тежь по украиньски въ „Дѣлѣ“ за 1883. рôкъ. Тамъ же въ „Дѣлѣ“ и за той-же рôкъ (ч. 78) надруковано єго допись зъ Украины „Про исторію могилы Т. Шевченка“. Потôмъ ôнъ бувъ управителемъ украиньскои драматичнои трупы п. Старицкого, а останнй два роки працювавъ надъ статистикою и вкупѣ зъ иншими земскими статистиками описавъ Сумскій и Богодуховскій повѣты Харькôвскои губ., и Александрôвскій повѣтъ Херсонскои губ. Покôнчивши тутъ, ôнъ поѣхавъ для такои-жь самои роботы въ Тираспôль; по дорозѣ завитавъ до свого брата, и того-жь самого дня, якъ прибувъ до него, зъ невѣдомои досѣ причины, несподѣвано вмеръ бѣдолаха. Покôйный бувъ доволѣ освѣтный чоловѣкъ, знавъ добре исторію и литературу Украины и до того бувъ вдатный до поезіи и малярства. Зъ єго малюнкôвъ вѣдома „Могила Т. Шевченка“, надрукована въ журналѣ „Историческій Вѣстникъ“ за 1885 рôкъ, кн. 5, вкупѣ зъ єго-жь таки статєю пôдъ тою самою назвою. Зъ поезій єго надруковано сѣмъ въ украиньскому збôрнику „Нива“ на 1885. рôкъ, але писавъ ôнъ чимало; знаю тежь, що ôнъ написавъ гарну повѣсть „Казало лихо — добра не буде“, зъ котрои мавъ переробити драму. Сподѣваємось, що єго товаришѣ статистики, зъ котрыми ôнъ завждѣ бувъ у добрôй злагодѣ и дружбѣ, зроблять все, чого вымагає ôдъ нихъ и спôльне дѣло и дружба: зберуть и збережуть всѣ литературнй и малярскй працѣ свого товариша, щобъ, коли-тамъ можна буде, выявити ихъ на свѣтъ Божій и помянути покôйного. Такихъ людей, якъ бувъ покôйный, що всю душу свою прихиляють до рôдного дѣла, у насъ не багато, и тымъ бôльше намъ годить ся шанувати ихъ память.

Миръ праху твоєму, добрый козаче! Нехай згадка про тебе живить и змѣцняє всѣхъ, кому дорога доля нашои Украины.

М. Комарь.

21. Квѣтня, 1885. р.

ДРôБНЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

До біографіи Митрофана Александровича (Митра Олельковича). Митрофанъ Александровичь родивъ ся въ селѣ Калитѣ Остерского повѣту Черниговскои губерніи. Выховане отримавъ въ артилерійскому кадетскому корпусѣ въ Петербурзѣ, ôдки выйшовъ зъ рангою офицера. Але-жь у воєннôй службѣ остававъ ся не довго; незабаромъ, покинувши єѣ, ôнъ осѣвъ на батькôвскôй оселѣ въ Калитѣ, де займавъ ся господарствомъ и литературою. Ще бувши въ Петербурзѣ молодымъ офицеромъ ôнъ познакомивъ ся зъ украиньскою громадою, що скуплялась тамъ биля редакціи „Основы“ и почавъ друкувати въ сьому журналѣ свои талановитй повѣсти: „Антôнъ Михайловичь Таньскій*), „Три паны“, „Проскурка“, „Пяница“, „Пожежа“ и т. д. Живучи въ селѣ ôнъ склавъ собѣ чи-малу библіотеку, и залишивши беллетристику взявъ ся до историчнои працѣ. — Ôнъ зложивъ дуже докладно, простудіювавши всѣ вѣдомй тодѣ жерела и освѣтивши ихъ здоровою историчною критикою, „Гетьманство Дорошенка“ (властиве 4 перший роки сёго гетьманства) и надрюкувавъ сю працю въ журналѣ „Вѣстникъ Западной Россіи“, що выдававъ ся тодѣ въ Вильнѣ. Тымъ часомъ особистй дѣла М. Александровича зложились такъ, що ôнъ на довго покинувъ мусѣвъ литературу и занявъ ся урядовою службою. Ôнъ принявъ мѣсце мирового посередника въ Миньскôй губернiѣ и багато потрудивъ ся надъ урегульованємъ выкупу селянскихъ грунтôвъ, дуже щиро боронючи интересôвъ селянскихъ. Вернувшись лѣтъ черезъ шѣсть до дому, Александровичь заставъ нову реформу: вводилось тодѣ въ Черниговщинѣ земство (се-бъ то автономичный зарядъ мѣсцевыми господарскими ôдносинами) — ôнъ узявъ горячій удѣлъ въ организаціѣ земства, и депутатами ôдъ селянъ та козакôвъ выбраный бувъ головою Остерского земства. — Урядъ сей ôнъ повнивъ рокôвъ 6 чи 7. — Публична дѣяльнôсть не завше обходилась єму спокôйно и не завше удавалось єму здержатись на грунтѣ зовсѣмъ легальнôмъ; поволѣ загальна чутка про єго дѣяльнôсть ставала все бôльше и бôльше не выгôдною для него. Самъ Александровичь мабуть почувавъ, що не всякй дѣла свои може оправдити передъ судомъ своихъ давнѣхъ знайомыхъ и поволѣ ставъ осторонятись ôдъ колишнѣхъ своихъ приятелѣвъ. Накôнець въ 1880 роцѣ въ наслѣдку ревизіи сенатора Половцева въ Остерскому земствѣ найшлись якйсь чималй непорядки и Александровичь мусѣвъ залишити свôй урядъ. Ôнъ звернувъ ся зновъ до литературнои працѣ и выдавъ дуже опрацьовану монографію „Остерскій уѣздъ — частина І. — исторія Остерщины до 1669 року“ въ Кіевѣ 1881. — Другои частины сіеи працѣ єму не довелось вже докôнчити. Нервовый розстрôй ôдъ служебнои неудачѣ и соромъ передъ опинією бôльше интелигентнои частины товариства не давали єму спокою — годѣ вже було заспокоитись литературною або науковою працею. Ôнъ то кидавъ ся сердито, то входивъ въ апатію, то збиравъ ся ѣхати до Гишпаніи шукати смерти въ ворохобнѣ. Найшовъ ôнъ єѣ скорше якъ думавъ. Прибхавши въ Кіевъ пôдъ вплывомъ суму и жалю, ôнъ выскочивъ въ ночи зъ ôкна свого нумера зъ другого поверха и знайденый бувъ на другій день вже безъ душѣ. Такъ сумно закôнчивъ житє чоловѣкъ дуже талановитый и вôйшовшій въ житє зъ великимъ запасомъ морального ночутя. — Въ иншому часѣ, при иншихъ обставинахъ суспôльныхъ ôнъ-бы ставъ красою своєи литературы и науки — теперь-же приходить ся спогадать про Митра Олельковича якъ про змарновану велику силу, що не мала простору, щобы розвинутись и запоневѣрялась въ мизерному щоденному житю.

Александровичь владѣвъ немалымъ запасомъ знаня: ôнъ дуже добре знавъ литературы: россійску, польску и французку, богато читавъ и мавъ чимало спеціяльныхъ вѣдомостей; правда, трохи раптовно кидавъ ся ôнъ ôдъ природничихъ наукъ до исторіи, ôдъ исторіи до беллетристики и т. д. Найбôльше часу посвятивъ ôнъ студіямъ надъ исторією французкои революціи: сей епизодъ сучаснои исторіи знавъ ôнъ такъ докладно, що неразъ дивувавъ своихъ приятелѣвъ памятю подробиць. Такъ ôнъ мôгъ розказати протоколы всѣхъ засѣдань народового зôбраня и конвенту и перелѣчити всѣ мовы зъ ихъ змѣстомъ на кожному засѣданю, мôгъ дати докладнй біографіѣ всѣхъ дѣячѣвъ французкихъ 1780—1799 рокôвъ и т. д. — *В.*

*) Александровичь по матери бувъ правнукомъ кіевского козацкого полковника Антона Таньского и єго жёнки Параски Семеновны, доньки звѣстного Семена Палѣя.

Ôдповѣдає за редакцію: **Д-ръ Омелянъ Калитовскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VII. Львôвъ дня 1. (13.) Червня 1886. **Число 11.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объємѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Зъ житя на селахъ.

(Фотографія.)

II.

Наче снѣгъ на голову, несподѣвано приѣхавъ зъ Петербурга до мене на хутôръ мôй колишній приятель Олекса, зъ дѣда и батька Шумко, а теперь Шумкôвъ.

— Якъ ты собѣ хочь, каже, а поможи, порадь, напуть мене, де бъ я не далеко одъ твого хутора знайшовъ собѣ въ селѣ на лѣто дôмъ, да такъ щобъ и село було невелике, и дôмъ на кôнцѣ, и щобъ при домѣ бувъ лѣсъ або садокъ, и щобъ було де купать ся.

— Мовлявъ, щобъ „и ставокъ, и млынокъ и вишневенькій садокъ“, — перебивъ я всмѣхаючись.

— Млынокъ — байдуже, а садокъ и ставокъ щобъ бувъ; хочу перелѣтувáть непремѣнно въ Полтавщинѣ, надыхатись рôднымъ повѣтрємъ, напить ся и самому и дѣтямъ рôдного народнёго духу.

— Щожь се тобѣ такъ приспичило?

— Е! бодай бы не казати. Лѣкарѣ мовь затялись, щобъ и самъ и дѣти перелѣтували на пôвднѣ; а жѣнка пристала — „нѣде инде не хочу, якъ въ Полтавщинѣ“. И самъ я бачу, що Полтавщина якъ разъ пôдходить: пора дѣтямъ спôзнати народъ, свôй рôдный народъ; пора имъ побачити село и народъ и єго звычаѣ и житє. Одно слово: пора имъ вступити до школы народнёи педагогіи.

— Отъ якъ! а великí у тебе дѣти?

— Старшому сынови 9, а молодшому 6 лѣтъ, та мѣжь ними дѣвчинка.

— То може-бъ чи не рано задля нихъ буде йти „до школы народнёи педагогіи?“ може-бъ нехай пôдросли, поббльшали, порозумнѣйшали?

— Нѣ, нѣ, нѣ! чимъ ранѣй, тымъ лѣпше! въ молоду душу попаде добре зерно, все одно, що на свѣжу рôлю; не засхне, а зôйде и выросте.

— Та добре-жь, якъ добре; а якъ часомъ и зле попаде?

— На те мои очи и жѣнчини. Що не кажи, а мôй поглядъ на выхованє такій, що коли хочь, щобъ дѣти выйшли народниками, такъ нехай же й ростуть помѣжь народомъ. Мѣжь дѣтьми народу они не бачитимуть тíєи деморализаціи, що разъ-по-разъ въ городахъ панує.

— Ты живъ коли въ селѣ?

— Зъ роду нѣ, але добре знаю чистоту народнёи моральности; знаю, що дѣти селянъ — чистí якъ сама природа, знаю, що...

— Зъ книжокъ се все знаєшь? — не втерпѣвъ я.

— Зъ книжокъ, зъ бесѣды зъ людьми... Та про се ще наспоримось и наговоримось; теперь — головна рѣчь, знайди таке мѣсто, якого хочу я.

Я справдѣ бачивъ, що спорити про „народню педагогію“ и нема на що и не теперь. Помôгъ Шумкови знайти дôмъ, хочь не такій, якого ôнъ бажавъ, але близько того.

Першого Мая Шумко зъ жѣнкою и дѣтьми вже вдыхавъ въ себе „чисте повѣтрє и народный духъ благодатнои Полтавщины“.

Шумкôвъ батько бувъ таки настоящій Украинець и родомъ и душею; доля закинула єго спершу на Кавказъ, а далѣ въ Петербургъ; тутъ ôнъ одруживъ ся зъ донькою свого товариша по службѣ, вельми гарною зъ себе, але убогою дѣвчиною. Дѣтей у нихъ було щось чи не семеро, але вырôсъ зъ нихъ одинъ Олекса. Батько й мати Олексини повмирали ще якъ ôнъ бувъ першій рôкъ на университетѣ; тымъ ôнъ и залишивъ науку, а примостивъ ся десь урядникомъ въ департаментѣ. Згодя ôнъ одруживъ ся зъ дочкою якогось заможного крамаря и взявъ добре вѣно; жѣнка єго выйшла нѣ се, нѣ те; бôльшь що якась недопечена пампушка.

Не скажу вже, хто и якъ розбудивъ у Шумка украиньскій патріотизмъ; знаю тôлько, що ôнъ выдававъ себе Украинцемъ и зъ книжокъ знавъ Украину, єи народъ и єи мову; коли и якъ я спôзнавъ ся зъ Шумкомъ — про се не варто розказувати.

Дакъ ото й переѣхавъ Шумко лѣтувати въ село Криничку; а тыжднѣвъ зо два пôсля переѣзду бѣжить до мене верховець зъ листомъ одъ Шумка: такъ и такъ, пише, чимъ швидче приѣзди да поможи вызволити ся зъ каторги!

— Яка єго тамъ каторга постигла? — думаю собѣ и не придумаю; та другого дня, якъ розвиднялось, взявъ пару надежныхъ коненятъ, посадивъ на передокъ за фурмана малого пôдпасача, и ньо въ Криничку до Шумка, ратувати єго „зъ каторги“.

Въѣзджу въ двôръ — очамъ не вѣрю: на дровôтнѣ самъ Шумко рубає дрова! — Е, думаю собѣ, справдѣ така робота здасть ся каторгою тому, хто привыкъ у Петербурзѣ тôлько черниломъ папѣръ мазати да розчѣсувати свои баки!

— Здоровъ бувъ Олексо! Поможи тобѣ Боже! — гукнувъ я. — Що се ты?

— Отакъ якъ бачишь, — одповѣвъ Шумко кидаючи на землю сокиру: отсе спасибôгъ тобѣ! Се ты менѣ такъ утелющивъ; се ты менѣ нараявъ отаке село!

— Яке-таке? чимъ же оно не до ладу: и ставокъ и садокъ єсть.

— Провалити ся имъ, отому и ставку и садку! Дровъ нѣкому врубать! Бачишь, самъ рубаю. Народъ тутъ якійсь клятый; не зговоришь зъ нимъ. И почавъ и почавъ ублажати народъ!

— Гаспидъ тутъ, а не народъ! — говоривъ менѣ

Шумко: нема въ него нѣ щирости, нѣ отвертости! Ты до него зъ чистымъ серцемъ, а ôнъ на тебе звѣрюкою дивить ся; да такъ тôлько на те й верне, якъ бы тебе ошукати, якъ бы зъ твоєи кишенѣ вытягти бôльшь грошей! Ты тôлько послухай, що они зо мною вытворюють! Купивъ дровъ, та не дровъ, а чортъ зна' чого — хмизу вôзъ; зову чоловѣка перерубать, — що вôзьмешь? — пытаю.

— А якъ, каже, чи по-денно, чи оптомъ? Коли по-денно — дакъ по пôвъ рубля въ день, а коли оптомъ, трохи спущу: за рубля зъ четвертакомъ порубаю.

Попробувавъ я торгувати ся; самъ бачу, що тутъ и на день нѣчого робить... Не хоче, не спускаєе... Позвавъ другого, ще гôрше. Ну, кажу: рубай оптомъ. Що-жь ты думаєшь? довго ôнъ рубавъ? цюкъ-цюкъ! за двѣ годины перерубавъ! Хиба се не розбôйництво! не ошуканьство? Присягавъ ся, що на два днѣ роботы; на два днѣ правивъ платнѣ, а за двѣ годины зробивъ!

— Та, бачь, менѣ здаєть ся...

— Цыть, цыть! се ще на все: выйшли отй дрова, купивъ у друге: зову зновъ рубать. „Тодѣ, каже, я трохи помиливъ ся, продешевивъ, теперь треба бôльшь взять!“ Та се-жь вже зъочевидячки насмѣшка! Мене такъ розбôбрало, такъ закрутило коло серця, що я выгнавъ єго зъ двору, та отсе другій день самъ и рубаю...

— И рубай на здоровлє! красше ѣсти-мешь.

— Тобѣ смѣшки, а въ мене печѣнки болять... та и се ще не все! Нѣ до чого не можна докупить ся! беруть наче за батька! за качку, за курча, за глечикъ молока, за питунчикъ сметаны беруть бôльшь, нѣжь въ Петербурзѣ! а ще всего досадливѣй те, що жидюзѣ за половилу цѣны оддають. Хиба се не деморализація?... Де-жь та хвалена моральнôсть въ народѣ, щирôсть, де та чеснôсть? де они? въ книжкахъ?

— Єсть и въ народѣ, але въ книжкахъ справдѣ бôльше. Тôлько-жь скажу тобѣ чоловѣче, що нѣ розбишацтва, нѣ оманы, нѣ деморализаціи нема въ усему тому, що ты менѣ наговоривъ...

— Якъ нема? якъ нема? а що-жь се все по твоєму?

— По моєму сама простѣйша рѣчь: люде побачили, що приѣхавъ на село лѣтувати чужій панъ, чоловѣкъ грошовитый...

— Хто имъ се сказавъ?

— Самй бачуть! хиба не видно, що ты приѣхавъ жити зъ готовика; значить готовикъ є у тебе. Бачуть они, що у тебе нѣчого нема свого, все треба купить; бачуть, що ты чоловѣкъ новый тутъ, цѣнъ не знаєшь, а купить тобѣ треба, отъ они й розумѣють, що зъ тебе можна поживити ся и правлять высокй цѣны...

— Та се-жь и єсть деморализація?

— Така, коли ще не въ десятеро меншь, якъ и въ кождого крамаря. Ажь якъ ты прийдешь до якои крамницѣ въ Петербурзѣ купити яку цяцьку, крамарь заправить зъ тебе въ десятеро, нѣжь та цяцька єму коштуєе, а ты заплатишь не торгуючись, бо у него скрôзь написано „prix-fix“; а въ селѣ люде по просту, безъ прификса, силкують ся продать свои злиднѣ чимъ дорогше тымъ лѣпше. Бачь! цѣлкомъ звычайна рѣчь...

— Ну, нѣ! не звычайна, се здирство! А то отъ ще тобѣ: договоривъ наймита, за два днѣ приходить, каже: „прибавте плату, я помиливъ ся, дешево выпросивъ; а не прибавите — покину“. Я не прибавивъ, а ôнъ взявъ и покинувъ... Яка-жь отсе святôсть договору?

— Бога бôй ся чоловѣче! зъ ôдкôль народу довѣдатись про святôсть договору? Хто єго вчивъ сему? Хиба ты не бачишь, яка тутъ страшенна темнота?

— Школы єсть!...

— Цыть бо! зъ тыхъ шкôлъ, якъ зъ цапа вовны: одна переводня громадского кошту...

— Зновъ же таке недовѣрє до кожного, хто не въ свитцѣ. Своёму брату не йме вѣры...

— Кого знаєе, дакъ тому вѣрить...

— Але жиду вѣрить!... Жиду, не Христу вѣрить! горячивсь Шумко.

— Вѣрить по не волѣ, бо не маєе биля себе такои с в о є и, христіяньскои душѣ, котрôй бы вѣривъ... Панъ сертучникъ одъ народа ще дальшь, нѣжь жидъ: панъ одчахнувъ ся одъ народа, одрѣкъ ся одъ него, промѣнявъ свôй народъ на жида, а бо що... Де ты бачивъ, де знаєпь у насъ украиньску національну интелигенцію? чи єсть она? а коли єсть, дакъ чи она зъ народомъ? чи она пѣклуєть ся про народъ? чи веде єго до освѣты и добра?... Веде єго полиція, начальство... Становй єго просвѣщають, урядники морализують... Була-бъ національна интелигенція, народъ бы и не цуравъ ся єи и вѣривъ бы ѣй. Поживи ты зъ народомъ, пôзнай єго, да зъѣжь зъ нимъ сѣмъ мѣрокъ гороху, а тодѣ инча рѣчь...

— Дакъ по твоєму отсй всѣ факты, що я вказую — байдуже?

— Сего я не кажу: я противъ фактôвъ нѣ слова; я тôлько показую тобѣ п р и ч и н ы, корѣнє фактôвъ. Я самъ говоривъ тобѣ, що въ народѣ богато єсть брыдкого, неморального, що та „народня педагогія“, котру ты...

— Цс! цс! ось я тобѣ заразъ покажу „народню педагогію“. Онъ, бачишь, иде табунець дѣтворы: ото они идуть сюды на игрище... тутъ, бачь, имъ справдѣ добре грати ся: и холодокъ и мурôжокъ... Якъ приѣхали мы, дакъ они день другій боялись приходити, думали, що я закажу; а третёго дня приходять, стоять пôдъ ворôтьми. — Чого вы? — пытаю. — Грать ся, — кажуть, — поприходили, тутъ наше игрище, чи пустите, чи можна? — Идѣть, — кажу. Отъ они що дня теперь тутъ...

— То й добре! твои дѣти пôзнають народнѣхъ дѣтей...

Шумко ажь пôдскочивъ. — Бога бôй ся! ты придивись спершу на ихнй игрушки, да тодѣ й скажешь, чи можна припустити туды менѣ своихъ дѣтей...

— Хиба що? се-жь настояща „народня педагогія?

— Она, она сама... да тымъ то я й не пускаю до неи своихъ дѣтей. Ось придивись!...

Мы сѣли собѣ зъ боку. Дѣтворы прийшло чимало — хлопцѣ й дѣвчата.

— А въ що будемо грати сегоднѣ? — пытаєе одно.

— У пяницю!

— Нѣ! учора у пяницю грали: сегоднѣ въ „злодѣя“ будемо.

— Ну єго, того „злодѣя“ — лучче въ „гусей“ — пищала дѣвчинка.

— У „пяницю!“

— У „злодѣя!“

— У „ката!“ у „ката!“

Довго ще йшла спôрка, у що грати. Рѣшили у „злодѣя“.

— Примѣчай! уважай! — торкавъ мене пôдъ бôкъ Шумко. Менѣ нѣчого було вважати, бо я кôлька разôвъ бачивъ отсй д ѣ т с к й игрушки, бачивъ и „пяницю“ и „злодѣя“ и „ката...“ Бачивъ подôбнй игрушки въ „судъ“ и мѣжь дѣтьми интелигенціи. Одначе я послухавъ Шумка и ставъ „примѣчати“.

— А хто буде за злодѣя?

— Я!

— Я!

— Нѣ, я! ты, Петре, не годишь ся.

— Ну, я!

— Ты ще гôрше; ты не вмѣєшь корить ся, не вмѣєшь просить ся... Нехай Кузьма буде за злодѣя... Хочешь Кузьма? Кузьма охочо выйшовъ напередъ.

— А за судью хто?

— Судьєю Харита сегоднѣ.

— Она не вмѣє нѣ сердить ся, нѣ кричать, нѣ лаять ся... Отъ якъ бы Игнатъ бувъ судьєю.

— Нехай и Игнатъ буде...

Ролѣ пороздавали усѣмъ. Началось игрище.

„Злодѣй“ присѣвъ биля дерева и давай стукати по нёму, нѣбы то рубає, краде!... Два сторожѣ — дѣвчата зъ дручками въ рукахъ, нѣбы то зъ рушницями, пôдкрались до него, да хапъ за плечѣ!

— Здоровъ, чоловѣче! а що се ты робишь?

— Хиба не бачите: рубаю...

— А въ чиёму-жь ты рубаєшь? не въ своёму певно?

— У божому...

— Хто-жь тобѣ стежку сюды показавъ?

— Гетьте собѣ! — огрызнувъ ся злодѣй: не въ вашому рубаю... ну и не лѣзьте!...

— Не въ нашому, а въ паньскому, а мы паньска сторожа... Сего не знаєшь? дакъ мы тобѣ розкажемо!... Вяжи єго!...

— Простѣть, люде добрй! пустѣть! ѣй Богу, зъ роду въ перше! и до вѣку и до суду не буду бôльше... Пустѣть!

— Вяжи єго! вяжи!

— Не рушь! я й не вязаный пôду, куды треба! — скрикнувъ „злодѣй“ и замахнувшись сокирою, пустивъ ся на втѣкача. Єго догнали.

— Еге! дакъ ты такій!... ты душегубъ, сокирою замѣряєшь ся!... чуже крадешь, да ще и втѣкаєшь... вязать єго!

Сторожа зкрутила налигачемъ назадъ руки злодѣю и повела въ другій кôнець лѣсу „до двора“.

Выйшла „панѣ“ — властителька покраденого дерева. „Злодѣй“ стоявъ посупившись.

— Дакъ ты се мôй лѣсъ крадешь! — гукнула „панѣ“. — Ахъ ты злодюго, ахъ ты разорителю! якъ ты смѣвъ красти? — И не дожидаючи одповѣди „панѣ“ зацѣдила „злодѣя“ усiєю пятернею по лицю. „Злодѣй“ подавъ ся на бôкъ и промовивъ: „А она справдѣ каторжна бѣть ся крѣпко! не вмѣє, діяволъ, играть ся, а береть ся; ты-бъ тôлько для виду вдарила, а то зацѣдила, ажь искры зъ очей посыпались... дурна!“

— Дарма, Кузьма! дарма, — вговорювали усѣ разомъ „злодѣя“; оно переболить и слѣду не буде... Ну, дальше, дальше грати! Не сердь ся на неѣ, Кузьмо!... Такъ гарно почали гру...

— Ну, нехай же! Я послѣ гры и ѣй утелющу, я ѣй оддячу по своєму! — одповѣвъ Кузьма и зновъ стоявъ „злодѣємъ“.

— До судьѣ ведѣть єго! — скомандувала „панѣ“.

Злодѣя повели до судьѣ. „Злодѣй“ ишовъ зъ звязаными руками, ишовъ повагомъ; сторожа пôдгоняла єго, ôддаючи зъ заду штовханикôвъ. Судъ розпочавъ ся пôдъ дубомъ. На пнѣ сѣвъ „судья“, передъ нимъ стоявъ „злодѣй“, а за нимъ сторожа и „свѣдки“.

— Дакъ се ты, вражій сыну, крадешь паньскій лѣсъ? — закричавъ „судья!“ — Ты?! Чого мовчишь? кажи, признавай ся!

— Нѣ въ чому менѣ признавать ся!

— Въ злодѣйствѣ! Ты кравъ?

— Нѣ! не кравъ.

— Люде бачили! свѣдки єсть!

— Нехай имъ повылазить, тымъ хто бачивъ.

— Дакъ ты отъ якій! — Судья почавъ лаять ся недруковаными словами. — Я-жь тебе провчу!... Я тобѣ покажу, якъ красти паньскій лѣсъ та ще й не признавать ся... Кажи: кравъ?

— Хотѣвъ украсти! — одповѣвъ „злодѣй“, показуючи видъ, що ôнъ перелякавъ ся.

— На що ты кравъ?

— На ôсь! ôсь у возѣ зломалась...

— Дакъ ты купить не хочешь, а крадешь?

— Купивъ бы, дакъ нема купила...

— Выпроси, панѣ такъ дасть...

— Выпросишь у неи! така она! торѣшнёго снѣгу не дасть...

— Вже якъ хочь, а красти не можна! Ведѣть єго до станового, — скажѣть, що я присудивъ єму хлосту...

— Велику? — пытає сторожа.

— Пôвсотнѣ!

„Злодѣй“ падає судьѣ въ ноги, цѣлує ихъ, упрошує: змилосердѣть ся, помилуйте! присягає, що бôльше зъ роду зъ вѣку не буде...

— Ведѣть, ведѣть! — одповѣвъ судья.

„Злодѣя“ повели до станового.

— Десятники! — гукнувъ становый, — привели голодного чоловѣка, треба нагодувати єго; швидче давайте кашѣ! — Десятники метнулись и принесли рôзокъ.

— Ну, чоловѣче! лягай самъ, коли не хочешь, щобъ положили силою, — сказавъ „становый“ до „злодѣя“.

— Лягай, Кузьма! — вговорювали „злодѣя“ дѣти.

— Не хочу, розвяжѣть руки менѣ, руки одеревенѣли...

— Ну бо, Кузьма! якій ты чудный! грали, грали, а ôнъ на самому кôнцѣ зупинивсь и псує гру!... Лягай! тодѣ й розвяжемо...

— Не хочу, не хочу! стоявъ на свойому Кузьма.

— Та треба-жь до кôнця довести!

— Сказавъ: не хочу! вы ще справдѣ выбєте, якъ ляжу!

— Нѣ, нѣ! ѣй Богу нѣ!... Мы не по тобѣ, а по землѣ; а ты тôлько кричи да просись...

— Ну, глядѣть же; а коли збрешете, дакъ я вамъ головы попроломлюю.

Кузьма лѣгъ. Миттю два хлопцѣ кинулись єму на голову, два на ноги, а два стали зъ рôзками по бокахъ и почали бити по землѣ. — Кузьма реготавъ.

— Такъ не можна, Кузьмо! треба, щобъ ты плакавъ, кричавъ, просивъ ся... Кричи!...

Кузьма наче не чувъ, реготавъ собѣ.

— Лучче єго! лучче! крѣпче! щобъ памятувавъ, коли кравъ паньскій лѣсъ, — приговорювавъ „становый“.

— Кричи бо, Кузьма! гаспидъ, не хоче кричати.

— Коли-жь такъ, — озвавъ ся судья, — не хоче граючись кричати, дакъ закричить справдѣ.

— А ну, хлопцѣ, годѣ вамъ по землѣ бить, — валяй єго!

— Ай! ай! ай! що силы було закричавъ „злодѣй“.

Шумко не выдержавъ: звѣремъ кинувъ ся на дѣтей

*

и ослобонивъ „злодѣя“, розвязавши єму руки. Налигачь залишивъ на рукахъ синѝ слѣды... „Злодѣй“ плакавъ и втиравъ слёзы, потѝмъ шулѣкою налетѣвъ на „судью“, вчепивъ ся єму обома руками въ волосє и поваливъ на землю... Уся дѣтвора кинулась въ ростѣчь, тѝлько „судья“ и „злодѣй“ тягали по землѣ одинъ другого за волосє. Шумко розвѣвъ и ихъ.

— Бачивъ, яка „народня педагогія“ — спытавъ ѝнъ у мене, дивлячись такимъ лютымъ поглядомъ, наче въ тѝй „педагогіѣ“ була якась моя вина! — Чи можна-жь припустити сюды моихъ дѣтей .. Хиба се не школа деморализаціи!...

— Нѣ! се „игрaшки...“ се дѣеть ся по за школою вже; школа де-инде; тутъ не видно було вчителѣвъ.

— А де-жь по твоёму сама школа?

— Тамъ, де ота дѣтвора бачила отаку паню, отакого злодѣя, отакого судью, отакого станового...

— Бачила десь — певне! бо не бачивши оригиналу, нѣ зъ чого-бъ було й передражнювати...

— Бачила въ житю... значить школа — само житє...

Шумко довго нарѣкавъ на народъ, котрый такъ по рабски переносить одъ панѣ пощочины, котрый покѝрливо слухає, якъ судья не судить єго, а лає.

— Яке-жь тутъ самоповажанє, яка шаноба може розвиватись въ людяхъ, коли у дѣтей найлѣпша гра въ злодѣя, та гра, де они учать ся самѝ зъ себе кепкувати, самѝ себе зневажати, самѝ себе лають, бють!... Тутъ и слѣду нема нѣякого морального почутя, почутя волѣ, шанобы чоловѣка!... Тутъ повно почутя морального розпутства, неволѣ...

— Одначе зновъ пытаю у тебе: кому розвивати въ народѣ почутє волѣ, шанобы людей, почутє моральне? Интелигенціѣ? А я вже казавъ тобѣ, що єи у насъ нема. Третє столѣтє розвивають въ народѣ деморализацію, почутє повнои зневаги до чоловѣка, всѣ тѝ чувства, котрѝ истнують у невольникѝвъ и котрыми держить ся неволя...

— Выправдити можна всякій фактъ, але ты подумай, якъ тяжко жити въ повѣтрѣ, котре зъ горы до низу повне такихъ фактѝвъ!... Тутъ свѣжому чоловѣкови можна або задушити ся, або збожеволѣти...

— Ба! свѣжому, кажешь ты! то-то й горе, що мѣжь нами й досѣ нема свѣжихъ людей!... усѣ мы, бѝльше чи менше, покалѣченѝ морально „нашою“ цивилизацією; усѣ мы, бѝльше чи менше, прогнили духомъ лакейства, заздрости и всякои такои поганѣ...

— Що хочь говори, а я бѝльшь не здолѣю тутъ жити. Лучче вернусь назадъ въ Петербургъ.

— Швидко-жь тобѣ надопекло!... а ты-жь и десятои частки не бачивъ ще народнёго житя такимъ, якимъ оно есть.

— Доволѣ зъ мене й того, що бачивъ, доволѣ! бѝльшь не хочу! Поѣду...

— Але лѣто тѝлько що починаєть ся; ты мѝгъ бы прожити въ селѣ до половины вересня... Переѣзди до мене въ хутѝръ...

— У тебе тѣсно...

— Нема такого будынку якъ тутъ, за те народъ тебе не „грабувати-ме“, не „ошукувати-ме“, и такои „педагогіи“ не побачишь; за се вже я ручу ся...

Шумко переѣхавъ до мене...

Семенъ Жукъ.

НОВѝ СПѢВОМОВКИ.

Ст. В. Руданьского.*)

1. Понизивъ.

Пѐ, гуляє у недѣлю
У коршмоньцѣ Гарасимъ,
Зъ Гарасимомъ пѐ, гуляє
И сусѣдъ єго Трохимъ.
А обыдва стрѣльцѣ жвавѝ, —
Отъ перечка и пѝшла;
Далѣ Трохимъ розходивъ ся,
Пѝдѝйнявъ ся зъ за стола.
— То ты кажешь, що ты лучшій,
Що ты гаспидный стрѣлець?
Зѝий у мене зъ чуба шапку,
Тодѣ будешь молодець!
— Кажешь може, що не зѝбю?
— А ты кажешь, що зѝбєшь?
— А ѣй Богу, що изѝбю!
— А ѣй Богу, не зѝбєшь!
— Та отъ тобѣ и рушниця!
— Ану-ну, давай, давай!
— Ставай лишень край порога!
— Та я стану, — ты ставай!
Цѣлить оденъ одъ порога,
Другій стоить за столомъ
Та що силы натягає
Сиву шапку на чоло.
Бахъ! рушниця, — стало дымно,
Йде до столу Гарасимъ,
А за столомъ въ сивѝй шапцѣ
Якъ баранъ лежить Трохимъ.
Єму куля пролетѣла
Черезъ шапку и чоло!
Пѝдѝймає ѝнъ Трохима,
Пѝдпирає за столомъ,
Самъ ѝдходить до порога,
Зновъ рушницю въ руки взявъ,
Прицѣливъ ся разѝвъ кѝлька
Й головою похитавъ.
— Выбачай менѣ, Трохиме, —
Гарасимъ проговоривъ, —
На два цалѣ лишь понизивъ
Тай и шапки не избивъ!

2. Добра натура.

Грає скрипка, грає кобза
И бандура грає,
Чумакъ лѣтомъ у кожусѣ
Гопки вытинає.
Вытинає чумакъ гопки,
Ажь пѝтомъ заллявъ ся.
— Та скинь бо ты кожухъ, брате! —
Якійсь обѝзвавъ ся.
— Нѣ, не скину, — чумакъ каже, —
Бо натуру маю:
Щѝ-йно тѝлько зъ себе скину,
То все пропиваю.

3. Пекельна смола.

Разъ на мовѣ ксьондзъ казавъ:
— Не впивайтесь люде!

*) Гл. „Дрѝбнѝ вѣсти“.

На тôмъ свѣтѣ вамъ смола
Замѣсць вина буде! —
Ото якійсь и захтѣвъ
Смолы скоштувати,
Каже собѣ два кубки
За денежку дати.
Выпивъ одинъ — не бѣда,
Другій выпиває,
Посмакувавъ неборакъ,
Далѣ промовляє:
— Та гôрка она, гôрка,
А все-жь не тужити,
Якъ втягнеть ся чоловѣкъ,
То й то буде пити.

4. Чи далеко до Кієва.

Пытають ся якось хлопця
Подорожнй люде:
— Чи багато верстовъ, сыну,
До Кієва буде?
— А, не знаю, — хлопець каже, —
Було ôсѣмнадцять,
Теперь меньше либонь стало,
Здаєть ся, сѣмнадцять.
— Що-жь то, сыну, за пригода
Така прилучилась?
— Та пригода — не пригода:
Верства повалилась.

5. Невинный Мошко.

— Куда Мошку такъ идешь?
— На вôйну выхожу.
— А чого-жь то пôзно такъ?
— Ще два-три положу.
— А якъ тебе часомъ хто
Схоче положити?
— А кому-жь я виненъ що?
За що-жь мене бити?

ЛЮБОРАДСКЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

IX.

Такъ пройшовъ часъ до самого екзамену. Антосьо все втѣкавъ, все ховавъ ся; и Ковиньскій все єму торкотавъ своє. На екзаменъ Антосьо позычивъ чоботы и пôйшовъ.

— Па чему ты въ классъ нє ходилъ? — поспытавъ смотритель на екзаменѣ.

— Нє было сапоговъ, — ôдказавъ Антосьо.

— А па чему нє училъ ся? — поспытавъ той.

Антосьо мовчавъ, то учитель каже смѣючись: — Нє было ахоты.

— Такъ вотъ мы паддадімъ єму ахоты. Взять єво! — гукнувъ смотритель.

Розтягли сироту и вчистили мало не копу. А ôнъ неборакъ щобъ пикнувъ. Останній празникъ сёго року. Ковиньского сключили, а Антося оставили на другій курсъ, ще на два роки. Якъ приѣхавъ Антосьо до дому, Мася й не подивилась на него, все однакова була, та ôнъ перемѣнивъ ся: вже не побѣгъ выгукуючи, якъ торôкъ; а наче боявъ ся, наче соромивъ ся, наче одурѣвъ. Ставъ собѣ коло порога, тай стоить, обдертый, обшарпаный, лишь чухаєть ся.

— Чого ты наче чужій? — каже мати.

Лупнувъ неборакъ очима и мовчить.

— Антосю! чи чуєшь? — заговорила Текля, веселенька та здоровенька, ласкаючись коло матерѣ.

Антосьо лишь очима лупнувъ и почухавъ ся. — Чого ты мовчишь? — допытуєть ся Текля. А ôнъ все мовчить, лишь очима поведе. — А въ насъ баштанъ є! — заговорила мала въ мамы зъ пôдъ руки та и зъ міною. Антосьо усмѣхнувъ ся, та не тымъ дитячимъ щирымъ усмѣхомъ, що ôдъ него ажь искры скачуть, а якось наче зъ-нé-хочу.

— Га, вільчиско! — заговорила Мася йдучи зъ хаты и погладила єго черезъ видъ, якъ зближалась. Що, якъ бы се вторôкъ? А теперь и не поглянувъ: — буду, — каже собѣ, — паламаремъ, а се є попôвна; треба привыкать.

Ще до него заговорювали, и вже ажь силою посадовили, а ôнъ мовчить, тай мовчить. Найбôльше Текля чѣплялась, та жибонѣла-жибонѣла и ôдступилась — тай почала плакать: — Загордѣвъ, — каже, — якъ Мася, що вже й говорить не хоче!

А Антосьови й не въ думцѣ: выйшовъ собѣ на двôръ и сѣвъ на призьбѣ, тай грюкає ногами и думає: — оттутъ я торôкъ татка бачивъ; оттамъ балакавъ зъ ними; а ось корогва стояла, якъ они на столѣ лежали; онъ той кôлъ, що они забивали, а я державъ. — Все згадавъ сиротина и отъ-отъ заплакати! Вже и слёзы навертались, и въ горлѣ заболѣло, якъ передъ плачемъ, и самй лиця кривились и бровы моргали; та побачивъ хворостъ на купѣ и наче не ôнъ сидѣвъ на призьбѣ, кинувсь до хворосту и почавъ прутє вытягати. Веселый навыбиравъ повну жменю, звязавъ ихъ у рôзку и ставъ бити по призьбѣ, та все приговорює: „а будєшь учіться? а будєшь? ото тєбє, учісь!“ И другимъ голосомъ, наче плаче: „буду, гаспадінъ учітєль! єй-Богу, буду!“ И зновъ першимъ голосомъ: „я знаю, что будєшь! сєкі єво! лучше, лучше, лучше, лучше, лучше, лучше!“ И тымъ другимъ: „ой-ой-ой! ой-ой-ой! гаспадінъ учітєль! памілуйтє! ой-ой-ой!“ Якъ набєть ся вдоволь, то й крикне: „давольна! слєдующій!“ И почавъ, наче-бъ то той просить ся: гаспадінъ учітєль! я вже буду учіться. Та таки не помилувавъ: почавъ сѣкти та приговорювати: тамъ „слєдующаго“ позвавъ, и бивъ тай бивъ. Зъ призьбы шматками глина летить, а ôнъ примовляє: „ото тєбє, знай! ото учісь! А то вы ужь разабралі сєбє!“ И на сей ладъ балакаючи, зновъ звяже рôзку, и зновъ те-жь починаєть ся.

Зъ початку ёму минало, а далѣй почали и сваритись, не такъ хто, якъ Орися: чипуруха була, то й сердилась, що призьбы пооббивавъ, а ѣй треба мазать. Згодомъ и штовхать таки почали; а хлопець, що той чорный вôлъ, лишь боками поведе, якъ єго штовхнуть. Такъ шукаючи прутя на рôзки, ажь хворостъ розвернувъ. А що вже тыхъ цурпалкôвъ, що ôдлѣтали, то неразъ и въ борщи було. Тôлько й роботы мавъ Антосьо за всѣ вакаціѣ, що хлёставъ тай хлёставъ. Було инодѣ и выйде зъ подвôря. Ну, думають, на баштанъ потягъ. Вышлють, чи вычеряти, чи обѣдати, а єго тамъ не було: якъ не въ лозахъ рôзки плете, то де не будь зарыєть ся въ солому и пухне.

— Чому ты не пôдешь, не побавишь ся, якъ торôкъ? — каже мати.

— Не хочу я, — озветь ся Антосьо, — зъ мужиками заходити, — и пôде на тôкъ, щобъ зъ очей зôйти, або й на баштанъ потягне на яку годину. Та й тамъ хлёстає, ажь ямы въ землѣ повыбивавъ. Здúчавѣвъ хлопець, думали въ дома. А стара не забула спогадать свого покôйного татуня; зôтхне и каже: не даремно покôйнй було розказують, що то будуть не учителѣ, а мучителѣ! Отже такъ вымучили всю жвавôсть зъ дитины! А яка хороша була! та жива яка!

Такъ и зрôсъ ôнъ нѣ-до-чого. Що въ ёму кипѣло, заразъ выявилось, якъ тôлько попромували ёго въ четвертый класъ. Та до сёго ще далеко було. Не було другого Ковиньского, щобъ стати высше Антося, то на друге лѣто вже ôнъ передъ водивъ; нѣ горохъ, нѣ садокъ ôдъ него не выховались, бо мавъ вже цѣлу компанію; а самъ бувъ хлопець ручій и на всѣ выгадки митець. Давъ Богъ дарованє, та лиха доля лиху дорогу показала; то и пропадало оно надъ рôжными штуками. Ще торôкъ ôнъ показавъ себе, якъ вели зъ горохомъ до смотрителя, а на сей рôкъ новыхъ штукъ наплатавъ, що й не нарозказувать ся. Чого вже молдованы не придумували? а спôймать ёго жаднымъ способомъ не могли. Та разъ таки застукали на деревѣ — ще и не самого, а зъ компанiєю.

— А вы сякй, такй! — закричавъ молдованъ и вчечивъ ся до одного.

— Ось-де я, дядечку! — заговоривъ Антосьо зъ яблунѣ. Єму абы тыхъ вымотати, а самъ выкрутить ся.

Всѣ вже знали Антося и напосѣдались на него; то молдованъ пустивши того, кинувсь сюды: — Отъ я тобѣ, — каже, — ты думаєшь, що и мене здуришь, якъ другихъ! Злазь, — каже, — злазь!

— Здôймѣть мене, то злѣзу, — озвавъ ся Антосьо.

— Злазь! тобѣ кажу! — гукнувъ молдованъ.

— Здôймѣть, то злѣзу; а самъ не можу, бо дуже объѣвъ ся вашихъ яблукъ. Та славнй-жь они у васъ!

Погукавъ той, погукавъ, тай лѣзе на дерево; а Антосьо все высше. Якъ побачивъ, що молдованъ вже не скочить, бо высоко вылѣзъ и въ гиля вбравъ ся, тодѣ самъ по гиляцѣ та до сливы, вчепивъ ся за верхъ и зъѣхавъ на землю.

— Бувайте здоровй дядьку! — каже. И лишь закурилось.

— Бачь! га! отакъ одурити старого! — заговоривъ молдаванъ на яблунѣ. — Се чортъ не дитина! Духъ святый зо мною! Кому-бъ отсе въ голову прийшло?

Такъ чоловѣкъ кметувавъ, поглядаючи, а Антосьо ровомъ по за садками та въ пашнѣ; свиснувъ на братію и пôшли гуртомъ выспѣвуючи.

Любили старшй Антося за ёго штуки, пôддавали ёму духа, а ôнъ и пôшовъ тай пôшовъ по слизькому: все тôлько штуки вытворявъ, а въ книжку и не дививъ ся. Про те таки перейшовъ у третій класъ. Бувъ бы ôнъ попасъ, та ось що втрапилось: прислали нового учителя. На первый же класъ ôнъ спросивъ Антося, а сей нѣ въ зубъ.

— Ажь менѣ стыдно! — каже учитель. — Сѣдай та й не кажи нѣкому, що тебе спрашували.

Колупнуло Антося за серце, ажь заплакавъ. Зъ сего и почавъ учить ся, и яблука занехаявъ, и все. Тымъ-то и попромували ёго въ третій класъ.

Тутъ були вже два учителѣ и наче одинъ одного хотѣли перейти въ жестокости: той бє, а той ще лучше. Та пройшовъ мѣсяць, Антося не выбили; проходить и другій, а ёго не бють. И вчить ся ôнъ, ажь всѣ дивують ся. Та нема такого, щобъ не битымъ выйшовъ зъ духовныхъ шкôлъ — не за одно, то за друге, або просто за те, що не битый, розтягнуть и дадуть, ажь не присядешь.

Въ духовныхъ школахъ пôсля обѣдъ, поки ще ходили, пишуть було „упражненія“: або зъ латиньского чи зъ грецкого на московске перекладають, або зъ московского на латиньске та грецке. И Боже сохрани не помолитись въ той день, якъ пôсля обѣдъ писати! Якъ роздавати-муть тетрадѣ, наберешь якъ убогій въ торбу. Латиньскимъ учителемъ бувъ вже не молодый чоловѣкъ, Заторскій звавъ ся: ходивъ зъ „бакенами“ и сѣкъ, доки теплый. Ёго духу боялись ученики. Отъ и принесли въ понедѣлокъ латиньскй „упражненія“, та не роздавали а поставили на столѣ, щобъ-то судъ выдати. Опрôчь „упражненій“ тамъ завдають на недѣлѣшній день писати *окупацiю*: що́-небудь зъ книжки на одну недѣлю по грецки, чи по латиньски, а въ другу те-жь саме по московски пишеть ся. Хто не бачивъ „окупацій“, той не знає, що́ они за штука; а се отъ-що: зъ бѣлого паперу зшиваєть ся тетрадь въ листъ и обрѣзують ся „кантички“, се-бъ-то спôдный край зъ на два цалѣ, щобъ тетрадь выйшла трохи-що не квадратна; линiюєть ся нѣ, и пишуть. Для окупацій осôбне й чорнило роблять: „лыснёнце“, якъ тамъ звуть, се-бъ-то лыскуче якъ зеркало. И вже не пишешь а печатуєшь: и всѣхъ святыхъ спросишь до помочи и самого Бога, и кого знаєшь на небѣ, щобъ тôлько добре написать. Бо якъ зле напишешь, або хочь и гарно, та помилишь ся або жида змалюєшь, то вже прощайсь: въ суботу якъ не заяць, то конѣ такъ и приснять ся. То отъ и дадуть — та якъ зайця, то ще нѣчого; а вже якъ до коней дôйшло, то й Богъ забувъ. Нещастє отй сны! кому приснить ся таке диво, то вже й плаче. — Чого ты плачешь? — пытають.

— Еге чого! конѣ снились! — ôдказує.

И нѣхто не подивує, що того плачешь, бо коженъ знає, що́ вѣщує такій сонъ; бо й самому неразъ таке снилось. Кажуть: не вѣрь въ сонъ! Нѣтъ! въ сонъ треба вѣрити, — скаже кождый школярь. Я вже, скаже, самъ перевѣривъ ся, що якъ снять ся мѣднй грошѣ, або що яйце ѣси, або яблока, вишнѣ, — то мабуть будуть бити. Ще се инодѣ вѣщує тôлько слёзы, що въ пáлю дадуть, або на колѣна поставлять; а вже якъ приснить ся заяць, або весѣлє, або конѣ, то такихъ дадуть горячихъ! И вже заразъ знати, кому таке снилось: якъ звареный иде въ класъ. Другій бѣдняка не выдержить и втѣче зъ класу; то дивись, приведуть, и збудеть ся сонъ.

Найчастѣйше снить ся отсе передъ суботою, бо тодѣ, мовлявъ, окупацiѣ було роздають; або въ понедѣлокъ, бо тодѣ упражненія приносять, а въ недѣлю учитель має часъ перечитати.

Лучилось такъ, що въ суботу окупацiѣ Заторского роздавали и выбили Антося, що погано написавъ: боявъ ся, трясъ ся — то й не вдалось. Въ понедѣлокъ принесли окупацiѣ подавати. Якъ перезвонили „на мѣста“, понесли ихъ до учителя, якъ въ звычаю буває. Та незабаромъ и окупацiѣ назадъ. Теперь бы подивитись на дѣтвору! На жадному не було свого образа; всѣ були ажь зеленй. Заразъ кинулись до книжокъ, а найбôльше кому конѣ, то-що снилось. Въ класѣ тихо, що чути, якъ муха летить.

Въ таку тишу въ сѣняхъ, чути, иде хтось. Одинъ, кому близше було, подивившись у дверѣ крізь дѣрочку, и вже лишь пальцемъ махнувъ тай сѣвъ. Отъ дверѣ хлопнули и показавсь Заторскій у своѣй сѣрій шинелѣ зъ плисовымъ комѣромъ. Загрукотало, що всѣ на ноги схопились, и одинъ якъ дзвінокъ прочитавъ: Царю небесный. Хто, кажуть, не бувъ на морѣ, той не моливъ ся. Нѣтъ! мабуть и моряки не молять ся такъ щиро, якъ отся бѣдна дѣтвора. Єсть и такій, що ввійшовши въ класъ, бють поклоны, щобъ Господь помилувавъ. А вже якъ читають „Царю небесный“, то и передъ смертію щирѣйше не помолять ся.

Прочитали молитву, учитель тілько кивнувъ. Се вже мали за знакъ, що сердитый, и примѣчали. Якъ же скаже онъ: „садітєсь“, то зъ душѣ якъ вѣтеръ повѣє; якъ скаже „сядьтє“, то трохи ідійде, а не зовсѣмъ; якъ же тілько махне рукою, або головою кивне, то всѣ позавмирають. И отсе лишь головою кивнувъ.

— Горе-жь намъ! подумавъ коженъ третёкласникъ, та жаденъ жадною міною сего не показавъ; всѣ повнурювались въ книжку и нѣ чичиркъ, щобъ котрый або плечемъ здвигнувъ, або що: якъ статуѣ сидять. А учитель походивъ по класѣ и до „цензора“ (спекулатора):

— Єсть розги?

— Єсть, — ідказавъ той.

Въ спекулаторы назначає самъ учитель кого ледачого та здорового. Сей вже не боить ся, що бити-муть, бо ихъ нѣколи й не спрошують; и тілько й зна' онъ, що різокъ наготовити. Они въ класѣ старшинують и имъ нѣхто нѣчого, бо коженъ боить ся; ану-жь, думає, розсердю, то ідъ разу до самого серця добере! На різки тамъ складали ся: коженъ по шагу; а давали й по більше, щобъ придобритись цензорови. Се звалось: „кубана дать“.

Та кубанъ все одно що й хабарь; то єго й перейменували: замѣсць кубана стали давать „пріѣзднаго“, то „ідъѣзднаго“. И рѣдко такій знайдеть ся, щобъ не давъ, а ще рѣдше такій, щобъ не старавсь підлизатись до цензора. И они тамъ голова въ класѣ. Якъ зійдуть ся писати, то цензоръ ходить по підъ парты: ану менѣ перця, ану менѣ! И другій самъ не має чимъ писати, а єму ідасть. Або чорнила просить. Навѣть „диктурою“ не ідмовишь ся. Щобъ не розливалось чорнило, дѣтвора напыхає бавовны въ каламарь и вже робить перомъ, що выдушить, наче-бъ и вмочивъ. Отсе й єсть „диктура“. То, кажу, й она не спасе.

— А ты, — каже цензоръ, — не даси?

— Та я давъ бы, тілько бачишь, диктура въ мене. То онъ возьме, вытягне, и выдушуть диктуру. А ідкажешь, то заразъ пізнаєшь, зъ кимъ дѣло маєшь: хиба-жь ты, каже, въ мои руки не попадешь ся? — Для такихъ цензоры осібній різки плетуть, що якъ урве, то заразъ крівю сплывешь. А на кого добрый, то такожь осібній: зъ кінця дерево повыймає, що тільло лыко зостанеть ся, и тымъ бє. То якъ таки цуратись такого чоловѣка? а ще коли тамъ якъ смерть тебе не мине, такъ не минешь спекулаторскихъ рукъ. И спекулаторы за коженъ разъ, якъ учитель пытає, чи єсть різки? вже такъ и ждуть свого ворога, и конче мигне ёму: ось я тобѣ! бо вже, значить, не до жартівъ иде, коли ажь пытаєть ся. И на сей разъ ідказавъ онъ: єсть! И мигнувъ то одному, то другому, а до Люборадского ажь кулакъ зцѣпивъ. Сей не давъ єму яблука, та ще якъ той ставъ ідхвалюватись, злаявъ катомъ та гицлемъ (таке въ нихъ прозвище). Та дарма: Антосьо вже починавъ боять ся різки, и вчивъ ся, ажь не тямивъ ся. — Чиє упражненіе погане, те стоить зъ самого верху, тамъ все лучшій тай лучшій. Учитель перебирає тій упражненія и іддає по ряду, та якъ іддає? Кого бити, то упражненіе летить підъ порігъ, а за нимъ иде й той, чиє оно. А тамъ вѣдомо, що розтягнуть неборака. Отъ бють тай бють, — рѣдко кому въ палю зъ десятокъ. Отъ и до Антося дійшло.

— Люборадскій! — гукнувъ учитель.

Антосьо піднявсь на ноги и стоить нѣ живый нѣ мертвый, цензоръ вже поморгує, а учитель мовчки переглянувъ и кинувъ въ очи: — Лучше старай ся! — каже, а самъ гукнувъ на другого и обернувсь очима въ другу сторону.

Антосьо схопивъ тетрадь на лету, поклонивъ ся учителеви и якъ сей обернувсь, давъ дулю цензору.

— Гаспадінъ учітєль! — заговоривъ цензоръ, — Люборадскій дулі даётъ.

— Что ты дєлаєшь, Люборадскій? — гукнувъ учитель.

— Нєтъ, гаспадінъ учітєль, онъ врётъ! Спрасітє учениковъ!

— Врётъ, врётъ, — заговоривъ увесь класъ, а найбільшь тій, що вже мали упражненія на рукахъ. Сій вже на сей разъ різки не боялись: якъ упражненія роздають, то такъ и класъ пройде, — то й загули. Цензоръ щось почавъ балакати, та учитель не зважавъ, то онъ замовчавъ, тілько головою похитавъ.

Не помстившись теперь, онъ не хотівъ свого дарувати и почавъ, якъ тамъ кажуть, гонити: ставъ рыти якъ мога, абы таки выбити.

Третій класъ выходить ікнами въ садокъ, то учитель було й перегнеть ся за ікно. Тутъ то й лахва для школы: одинъ по другому встають и коженъ читає зъ книжки; дочитає одинъ, то встає другій и читає. А учитель тамъ собѣ, за ікномъ. Якъ же другій читають, то нѣчого, а Антосьо хочь и безъ книжки говорить, то цензоръ гукає: Люборадскій, чого ты чітаєшь? — То учитель почує и собѣ озветь ся: — Ты зачємъ чітаєшь?

— Нєтъ, гаспадінъ учітєль, то онъ врётъ. Вотъ выслушайтє мєня!

Учитель выслухає и нѣчого.

Ся гонитва богато помогла Антосьови; бо онъ хочь и не дуже боявсь різки, та постановивъ таки на своёму поставити, щобъ не выбили! И вчивъ ся зъ нѣмочи!

(Дальше буде).

ПРОЛОГЪ и ЕПИЛОГЪ

до моихъ ненадрукованыхъ поезій.

Давно любилось — тай писалось
Стихи любовніи отсій,
Ідтакъ любити переставалось,
Тай заснѣтили ся усѣ,
Усѣ сій кованій „глаголы“,
Котрыми тѣшивъ ся колись
Неначе золотомъ. — Поволи
Изъ Музою мы розвелись:
Вдівцемъ на волю ідпустила
Мене ся панѣ ще торбкъ,
Та не самого! Ось лишила
Сихъ пару небожатъ-калѣкъ,

*

Такихъ, нѣвроку, що нѣ въ школу,
Нѣ до гусей, нѣ въ ремесло
Не приймуть люде... Отъ вся доля
И слава, о котрôй було
Такъ чудно снивъ я! Тôлько всёго,
Уся „прислуга ôтчинѣ!“
А що-жь изъ вѣршуваня того
Прийшло бѣлявцѣ дѣвчинѣ?
Якось нѣ крыхты не змѣнилась
Ôдъ того „божого огню“,
И тая „чудотворна сила“
Не повліяла щось на ню.
Яка була, така остала!
Я изъ любви трохи не вмеръ,
Я ѣй читавъ — вна позѣвала
Тай позѣвае до теперь.

А. Б.

АКРОСТИХЪ.

У мене є одно коханя,
Котре не зраджу я во вѣкъ;
Росло оно не день, не рôкъ,
А изо мною выростало
И квѣткою рясною стало...
Не одцвите моє коханя,
А буде въ серцѣ до сконаня.

В. Сивенькій.

КОРОТКА
ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

б) Першй типографы. Выданя Библіѣ и книгъ церковныхъ. Рукописи.

I. 1. Швайпольтъ Фѣоль[1]). Першу друкарню для печатаня книгъ церковныхъ кирилицею засновано въ Краковѣ около р. 1491., а два роки опôсля печатано такй-жь книги въ Венеціи и Цетиніи (въ Чорногорѣ) въ хосенъ Славянъ полудневыхъ. Въ Краковѣ занявъ ся симъ дѣломъ Швайпольтъ Фѣоль (Sweipolt Viol), щó бувъ роду нѣмецко-франконьского, и родивъ ся мабуть въ Люблинѣ[2]). Тамъ стоявъ ôнъ вѣдай въ близькихъ ôдносинахъ до Русинôвъ и мôгъ навчитись языка церковнославяньского. Кажуть[3]), що Фѣоль первѣстно не бувъ типографомъ зъ професіѣ, але гафтяромъ (Seidenhafter), та що печатаню книгъ мôгъ придивитись въ Нѣмеччинѣ. Въ 1489. р. одержавъ ôнъ ôдъ короля Казимира Ягайловича привилегію, на основѣ котрои построивъ въ Олькуши[4]) новй якйсь машины до черпаня воды и до иншихъ робôтъ въ копальняхъ олова. Зъ сего видно, що Фѣоль бувъ знатокомъ механики. Мѣжь-тымъ заключивъ ôнъ тайну умову зъ Рудольфомъ Борсдорфомъ изъ Брунштвику, котрый вырѣзувавъ для него черенки славяньскй, и ôдтакъ въ 1491. р. той умный и вельми дѣяльный типографъ выпечатавъ въ Краковѣ двѣ книги церковнй, Октоихъ и Часословъ; але вже 21. падолиста того року Кракôвскій епископъ вôзвавъ его передъ свôй судъ за-для того, що ôнъ поважився друкувати кирилицею книги церковнй. Хоча же два Кракôвскй мѣщане и райцѣ, зложивши 1000 золотыхъ угорскихъ, за Фѣоля заручили, що ôнъ города не опустить, поки процесъ его не скôнчить ся, то однако всаджено его въ тюрму, и ажь 8. червця 1492. р. выпущено зъ вязницѣ пôдъ тою вымѣнкою, щобы ôдцуравъ ся ôдъ всякои ереси и придержувавъ ся вѣры церкви римско-католицкои. Свою обѣтницю скрѣпивъ Фѣоль присягою и гадавъ, що вже спокôйно жити-ме въ Краковѣ. Але засудомъ власти духовнои конфисковано ему книги, бо его пôдозрѣвано о наклôнъ до церкви православнои, котрôй мали служити его друки. По тôй причинѣ друки Фѣоля суть рѣдкостію библіографичною. Ôдтакъ покинувъ ôнъ Кракôвъ и переселивъ ся въ Угорщину. Тутъ живъ ôнъ въ Левочи (Leutschau) въ горахъ межи Нѣмцями, де й вмеръ 1525. р.

Въ Краковѣ выпечатано отже 1491. р. *Октоихъ* або *Осмогласникъ* и *Часословецъ*, а крôмъ сихъ двохъ книгъ приписують ся трудамъ Фѣоля ще двѣ книги: *Тріодь постная* и *Тріодь цвѣтная*, хоча на нихъ не означено нѣ мѣсця, нѣ року печатаня[1]). Повный ексемпляръ Октоиха находить ся тôлько въ Вроцлавѣ въ библіотецѣ Редигерскôй. Замѣсць заголовка читаемо на першôмъ листѣ сеи книги слѣдуючй слова: **„Съ Богомъ почінаемъ Ôсмогласникъ, творенїе преподобнаго ôтца нашего Їѡана Дамаскына“** и т. д. На останнôй же картцѣ находить ся отъ-ся приписка въ тогдѣшнѣй урядовôй мовѣ рускôй: **„Докончана бысть сиа книга в великомъ градѣ ѹ Краковѣ при державѣ великаго короля полскаго Казимира, и докончана бысть мѣщаниномъ краковьскымъ Швайполтомъ Фѣоль из Нѣмець, немецкого родꙋ Франкъ, и скончашася по божиемъ нарожениемъ. Ѧ҃ї сътъ деватьдесат и а҃ лѣто“**[2]). Вѣдай почавъ Фѣоль велике свое дѣло кôлька рокôвъ передше, а довершивъ его въ 1491. р., бо въ однôмъ роцѣ не мôгъ бы бувъ выпечатати чотырохъ книгъ; а впрочôмъ по роцѣ 1491. не друковано въ Краковѣ нѣ однои книги церковнои.

Про Кракôвскій Октоихъ подавъ першу вѣсть Кіѣвскій архимандритъ Захаръ Копыстеньскій, котрый у своѣй „Палинодіи“, писанôй около 1620. р., згадуе про *Октоихъ* або *Октай Краковскаго друку* (кн. III., разд. 1., арт. 2.). Присвячуючи же князеви Святополкови Четвертыньскому свое выданѣ Бесѣдъ св. Іоанна Златоустого пише сей архимандритъ отъ-се: *„Королева Ядвига читовала Біблію словенскую, а до вырозуменя ей мыла выклады отцевъ святыхъ словенским языком, который з Бібліею читала. — За Казимира кроля в Краковѣ друковано по словенску книги вѣры и набожества такового, яковое мы по сіи дни ведлугъ чину церкве всходней заховуемо“*. („Бесѣды Іоанна Златоустаго на посланія апостола Павла“. Кіевъ, 1623[3]).

[1]) Сесю статью про Швайпольта Фѣоля написано переважно на основѣ розправы ученого Я. Головацкого п. з. „Sweipolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerei in Krakau vom Jahre 1491“. (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Dreiundachtzigster Band. Wien 1876. S. 425—448.)

[2]) Wiszniewski, Historya literatury polskiéj, III., p. 81.

[3]) ibid.

[4]) Олькушь, гôродъ въ губерніи Кѣлецкôй.

[1]) По мнѣню А. Петрушевича Швайпольтъ Фѣоль выпечатавъ въ 1491. р. такожь *„Псалтырь съ возслѣдованіемъ“*. (Временникъ Ставр. Института съ мѣсяцословомъ на годъ 1884., въ статьѣ: „О началѣ книгопечатанія на Руси вообще а въ городѣ Львовѣ въ особенности“; стор. 113.).

[2]) Розправа Головацкого: „Sweipolt Fiol...“, стор. 432.

[3]) ibid. стор. 427.

Фѣоль печатавъ свои книги въ тôмъ языцѣ церковно-славяньскôмъ, котрый основуючись на языцѣ апостолôвъ славяньскихъ Кирила и Методія, се-бъ-то на языцѣ старо-словѣньскôмъ[1]), приноровивъ ся не тôлько до выговору, але подекуды й до формъ мовы рускои.

Въ тôмъ часѣ, коли живъ Фѣоль, въ языцѣ церковно-славяньскôмъ зустрѣчались ще болгаризмы и деякѝ сербизмы; и такъ до болгаризмôвъ належало уживанє знакôвъ ѧ и ѫ замѣсць ꙗ и оу; н. пр. мѧзѣ зам. мязя, сѫбота зам. соубота, хоча въ бôльшôй части знакъ ѫ заступає ся у Скорины самогласною оу. Пôсля л и р, щó стоить межи согласными, въ книгахъ Фѣоля находимо глуху самогласну ъ въ тыхъ словахъ, въ котрыхъ мова руска кладе самогласну о, е передъ л, р або по л, р; н. пр. длъгъ, плътъ, кръвь, смъртъ, кръстъ замѣсць долгъ, плотъ, кровь, смертъ, крестъ; подекуды-жь стоить таке р безъ ъ, — отже уважає ся самогласною; н. пр. въскрсенїє зам. въскресенїє; та й въ загалѣ стоить въ сихъ книгахъ неразъ ъ, ь зам. є: чѣстныи, въсѣчьскаꙗ зам. честный, высическыя и т. и. Иногдѣ кладе ся ѣ зам. ꙗ: раздѣлѣша зам. раздѣлиша. Суть и деякѝ сербизмы въ друкахъ Скорины, именно же на кôнци слова по согласнôй стоить ь зам. ъ: градь, недоугь, славимь зам. градъ, недоугъ, славимъ, и т. д. Такѝ болгаризмы и сербизмы усунено зъ языка церковно-славяньского ôдъ того часу, якъ Мелетій Смотрицкій, выдавши въ Євю (1619) граматику церковно-славяньску, сей языкъ уладивъ одвѣтно до основныхъ прикметъ мовы рускои.

2. Францискъ Скорина[2]). За границею полудневозахôднои Руси печатались книги церковнѝ до 1569. р. Першимъ Русиномъ, щó за границею занявъ ся печатанємъ книгъ, бувъ Францискъ Скорина. Ôнъ родивъ ся въ Полоцку и вчивъ ся въ академіи Кракôвскôй. Томý-же, що въ сѣй академіи тôлько католики могли вчитись, можна догадуватись, що й Скорина придержувавъ ся вѣры католицкои. Петрушевичь же думає[3]), що Скорина хрестне своє имя „Георгій“ скрывъ пôдъ неправославною назвою „Францискъ“, щобы мôгъ учитись въ тôй академіи, до котрои православнымъ не було приступу. Щó же Скорину въ хрещеню названо Георгіємъ, дôзнавъ ся ученый сей мужь изъ пôдпису на портретѣ Скорины, замѣщенôмъ въ „Крестнôмъ Календарѣ“ (Москва 1873), а знятôмъ зъ рисунку 1517. р. А вже-жь въ Руси литовскôй були католики, котрѝ ôдъ часôвъ Ягайла корыстувались тамъ окремѣшними привилегіями, и про-те вѣроятною єсть догадка проф. Вахнянина, що Скорина мôгъ для тыхъ привилегіѣвъ статись католикомъ, по-за-якъ бувъ чоловѣкомъ богатымъ, котрый своимъ коштомъ покрывавъ всѣ наклады своихъ книгъ. Щó Скорина бувъ справдѣ Русиномъ, можь изъ сего дôзнатись, що языкъ рускій зове ôнъ своимъ языкомъ *прирожоным*ъ[4]).

Около р. 1506. Скорина одержавъ степень бакаляра въ академіи Кракôвскôй, а по мнѣню А. Петрушевича[1]) доступивъ тамъ такожь степени доктора медицины. Однако Вахнянинъ доказує[2]), що Скорина не мôгъ старати ся въ Краковѣ о степень доктора медицины, томý-що въ академіи сего города черезъ весь вѣкъ XV. и въ вѣцѣ XVI. ажь до 18. лютого 1527. р. не подавано степени докторского на факультетѣ медичнôмъ, що отже студенты сеи академіѣ удавались въ тôй цѣли найчастѣйше до Бононіѣ, а може й куды инде. Такъ отже не знати, на котрôмъ университетѣ Скорина получивъ дипломъ докторскій; мабуть сталось се на университетѣ Пражскôмъ. Вѣдай посѣтивъ ôнъ такожь деякѝ нѣмецкѝ городы, ба, кажуть[3]), що ôнъ познакомивъ ся въ Витенбергу зъ нѣмецкимъ реформаторомъ Мартиномъ Лютеромъ и зъ єго приятелемъ Меланхтономъ.

Скорина, „докторъ въ лекарстве“, живъ въ Вильнѣ, де мôгъ приготовляти перекладъ Библіѣ изъ латиньскои Вульґаты на языкъ рускій. А вже-жь въ 1517. р. осѣвъ въ Празѣ, и ставъ тамъ печатати *Библію старого завѣта* пôдъ такимъ заголовкомъ: „*Библия руска, выложена докторомъ Францискомъ Скориною из славнаго града Полоцька, Богу ко чти и людемъ посполитымъ к доброму наученію*“. *1517., 1518. и 1519. р. накладомъ Богдана Онькова сына, радцы места Виленьского*[4]). Изъ сего заголовку видно, що Скорина выдавъ Библію въ хосенъ простого люду.

Вахнянинъ наводить гадку Добровского[5]), мабуть Скорина для того переселивъ ся до Праги, щобы тутъ мати пôдъ рукою ческѝ переклады библійнѝ, и мабуть-то ôнъ въ Венеціи казавъ собѣ повырѣзувати матрицѣ, поза-якъ черенки въ єго выданяхъ бôльше схожѝ суть зъ черенками друкôвъ Венецкихъ, нѣжь зъ кирилицею тою, щó уживалась на Руси въ книгахъ рукописныхъ[6]).

Хоча Скорина зладивъ свôй перекладъ пôсля латиньскои Вульґаты, то все-таки языкъ грецкій бувъ єму добре звѣстный. Въ кôнци канона Пресвятои Богородицѣ читаємо отъ-те: „*Доконанъ єстъ канонъ пречистои Богородицѣ*

---

[1]) Деякѝ ученѝ мужѣ зовуть сей языкъ старо-болгарскимъ.

[2]) Важнѣйша литература: Mich. Wiszniewski, Historya literatury polskiéj. Tom VIII. W Krakowie 1851; str. 460—480. — Яковъ Ѳ. Головацкій, „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія, обрѣтающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ“. (Науковый Сборникъ, издаваемый литературн. обществомъ галицко-русской Матицы. 1865. Во Львовѣ; стор. 225—256. — А. Петрушевичь, „Отвѣты и вопросы. Письмо III. Францискъ Скорина, издатель русской Виблии въ Празѣ чешской въ 1517., 1518. и 1519. г.“. (Слово, 1875, ч. 130). — Анатоль Вахнянинъ, „О докторѣ Франциску Скоринѣ и єго литературнôй дѣяльности“. (Справозданє дирекціѣ ц. к. гимназіѣ академ. во Львовѣ на рôкъ шкôльный 1878/9). — „Кілька уваг над росправою проф. А. Вахнянина“: О докторѣ Франциску Скоринѣ... (Правда, міесячник для словесности науки и політики. Рочник XII. У Львові, 1879; стор. 640—645).

[3]) „Слово“ 1875., ч. 130.

[4]) Въ переднѣмъ словѣ до книги Естеръ каже Скорина, що въ перекладѣ своѣмъ наслѣдувавъ св. Іеронима — „Богу въ Тройци єдиному ко чти а свому прирожоному рускому языку к науце всего добраго“.

[1]) „Слово“ 1875, ч. 130.

[2]) „О докторѣ Ф. Скоринѣ...“, стор. XVI.

[3]) Kopitar, Hesychii glossographi discipulus. Vindobonae 1839, p. 33.

[4]) Друки Скорины суть теперь вельми рѣдкѝ. Повный єксемплярь Библіѣ єго находить ся въ императорскôй публичнôй библіотецѣ въ Петербурзѣ. Въ 1517. р. выданѝ Скориною: 1. Книга Іовъ; 2. Притчи Саломона царя; 3. книга Іисуса Сына Сирахова.— Въ 1518. р.: 1. книга Екклесіастесъ царя Саломона; 2. книга пѣснь пѣснямъ царя Саломона; 3. книга Премудрости Божиѣи; 4. четыре книги Царствъ; 5. книга Іисуса сына Навина. — Въ 1519. р.: 1. книга Бытья; 2. кн. Исходъ; 3. кн. Левитъ; 4. кн. Чисъла; 5. кн. вторый Законъ; 6. кн. Іудиѳъ; 7. кн. Руѳъ (рôкъ неозначеный); 8. кн. Судей Ізраилевыхъ; 9. кн. Есѳѳръ; 10. книга Плачу Єремии; 11. книга Даниила пророка. (Порôвн. „Описаніе славяно-русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами 1491—1730“. Составилъ И. Каратаевъ. С.-Петербургъ, 1878.; стор. 38. 39. — На сторонѣ 41. замѣчає Каратаєвъ, що въ 1517. р. Скорина выдавъ Псалтырь). Пôсля кождои книги находить ся приписка слѣдуюча: „Доконаны суть книги — з божиєю помощию и пречистоѳ матери Девице Марии, всехъ небескихъ силъ святыхъ и святицъ божиихъ. Працею и пилностию ученаго мужа въ лекарскихъ наукахъ доктора Франциска Скоринина сына из' славнаго града Полоцка, во великомъ месте Празскомъ, людемъ посполитымъ к доброму наученію, по летехъ воплощения Слова божия тысещного пятсотного седмь (восемь, девять) на г.

[5]) Slovanka, Prag 1815.; p. 151.

[6]) Статья Вахнянина, стор. XVIII.

родици выложеныи из грѣческого на руски языкъ докторомъ Франциском с Полоцька“[1]).

Крôмъ книгъ старого завѣта напечатавъ Скорина въ Вильнѣ *Апостолъ* черенками зъ Праги въ 1525—1528. року. Изъ переднього слова ко мѣсяцослову, помѣщеному въ тôмъ Апостолѣ, належало-бъ заключати, що Скорина переложивъ цѣлу Библію. Тамъ бо говорить ôнъ „*о всѣхъ книгахъ Библии ветхаго и новаго закона на руски языкъ выложеныхъ*“. Однако до сего дня нѣгде не найдено повного ексемпляра Библіѣ Скорининои, нѣ напечатаного, нѣ рукописного.

Въ Вильнѣ напечатавъ Скорина ще „*Малую подорожную книжицу*“, котра мѣстить въ собѣ: „псалтырь, часословець, акаѳісты, каноны, шестодневець, святцы краткіѥ и пасхалію“[2]). Сю книжку выдрукувавъ ôнъ въ Вильнѣ безъ означеня року.

Жиючи въ Вильнѣ хôснувавъ ся Скорина ласкою Жигимонта I. Сей король увôльнивъ ѥго (1532) привилегіѥю ôдъ поискôвъ судовыхъ за довги рôдного брата, Ивана, мѣщанина Виленьского, и ôдтакъ звôльнивъ ѥго ôдъ судôвъ воєводскихъ и каштеляньскихъ, задержуючи судъ надъ нимъ собѣ самому.

Языкъ перекладôвъ Скорины ѥсть переважно бѣлорускій; денекуды находять ся однако такожь формы и конструкціѥ церковно-славяньскій, ба, являють ся иногдѣ польонизмы и чехизмы.

Въ уживаню *самогласныхъ* завважає ся, що церковно-славяньскому **ѣ** ôдповѣдає звычайно **ѥ** (**є**): **мѣстѥ** зам. **мѣстѣ**; тее-жь **ѥ** (**є**) стоить часто такожь замѣсць **ꙗ**, котре ôдповѣдає не тôлько старо-словѣньскому **ѧ** (ę), **ѩ** (ję), але такожь первѣстному **ꙗ**; н. пр. **мѣсѧць**, ст.-слов. **мѣсѧць**; **десѧть**, ст.-слов. **десѧть** (але **десѧтыи**); **свѧтыи**, ст.-слов. **свѧтъ**; **пріѧтель**, ст.-слов. **пріятель**. Впрочôмъ знакъ носового звука **ѧ** служить къ означеню чистои самогласнои **ꙗ**, именно стоить **ѧ** въ серединѣ и на кôнци слова при означеню всякого звука **ꙗ**: **врѣмѧ**, **всѣкѧм трѣба**. Зустрѣчають ся декуды повногласнѣ формы, якъ **полонъ**, ст.-слов. **плънъ**; ôдтакъ замѣчає ся приставка **и** у формѣ **и-рци**, ст.-слов. **рьци**; порôвн. **и-вчинили** зам. **вчинили** изъ **оучинили**. — Въ деклинаціи именъ находимо такѣ формы: **вѣри облачьное** (над. II. ч. ед.); **млины пресные** (над. I. ч. мн.). У флєксіи глаголôвъ замѣчаємо часто въ 3. особѣ ч. ед. окôнченѥ **-ть**, а въ 3. ос. ч. мн. **-(н)ть**: **вѣдѣть**, **оставѣть**; 1. ос. ч. мн. кôнчить ся иногдѣ на **о**: **єсмо**.

Хоча перекладъ Библіѣ Скорины не бувъ зовсѣмъ зрозумѣлый людямъ „посполитымъ“, по-за-якъ въ нѣмъ находились такожь формы и конструкціѣ церковно-славяньскій, то все-таки переломавъ ôнъ пересуды вѣковѣчнѣ, мабуть-то за-для святости не годить ся перекладати Библіѣ церковнои на живущѣ мовы славяньскѣ. Ôнъ видѣвъ въ Нѣмеччинѣ перекладъ Библіѣ Лютеровои, бачивъ мѣжь Славянами Библію въ мовѣ ческôй[3]), то й не диво, що забагъ въ хосенъ простого люду зладити Библію руску.

3. Иванъ Федорôвъ[4]). **Выданѥ Библіѣ Острожскои.** Дивнымъ дивомъ засновавъ у Львовѣ першу друкарню славяньско-руску вельми трудящій мужь, щó прийшовъ до сего города по довгôй вандрôвцѣ изъ далекои пôвночи, изъ Москвы, де саме тогдѣ тяжка неволя морочила людей, жиючихъ безъ свѣтла науки.

Довѣдуємо ся зъ исторіѣ, що нѣмецкій цѣсарь Кароль VI. черезъ Саксонця Іоанна Шлитта обѣцявъ (1548) доставити цареви московскому Иванови Грозному зъ иншими майстрами такожь „типографчикôвъ“ пôдъ тою вымѣнкою, щобы царь помагавъ нѣмецкому цѣсареви въ вôйнѣ турецкôй и зъединивъ церковь свою зъ римскою. Однакже сеся справа не дôйшла до-путя, бо ливоньскій орденъ не допустивъ друкарѣвъ въ Москву, и царь Иванъ Грозный по диспутѣ зъ римскими богословами не принявъ ихъ науки[1]). А вже-жь царь видѣвъ потребу заснованя друкарнѣ именно изъ-за того, що въ рукописныхъ книгахъ церковныхъ зустрѣчались дуже часто похибки, якѣ заподѣяли були неуки-переписувачѣ. По причинѣ же, що соборъ церковный въ Москвѣ (1551) не мôгъ зарадити неладови въ списуваню книгъ церковныхъ, то царь удавъ ся до даньского короля Христіяна III. зъ просьбою, прислати въ Москву знатокôвъ въ штуцѣ друкарскôй. Тогдѣ король пôславъ въ Москву Ганса Миссенгейма 1552. р. и при тôй нагодѣ заохочувавъ царя приняти вѣру протестантску. Миссенгеймъ привѣзъ зъ собою Библію та иншѣ книги, въ котрыхъ находилась наука новои вѣры. Ôнъ обѣцювавъ, що, якъ бы царь схотѣвъ приняти лютеранизмъ, переложивъ бы тѣ книги на языкъ славяньско-рускій и мôгъ бы ихъ выпечатати. Хоча же царь тôй реформаторскôй пропаґандѣ не притакнувъ, то все-таки сей мистець давъ починъ до заснованя друкарнѣ въ Москвѣ. Першими помôчниками ѥго були два Москвичѣ, Иванъ Федорôвъ и Петро Тимоѳеѣвъ Мстиславець, котрѣ вже передше намагались дещо нескладно печатати. Федорôвъ родивъ ся въ селѣ „Никола-Гостуни“ въ губерніи Калужскôй и бувъ діякономъ церкви св. Николы въ Кремли. Вразъ зъ товаришемъ своимъ Петромъ Мстиславцемъ устроивъ ôнъ друкарню пôдъ управою Миссенгейма и за благословенѣмъ митрополита Макарія, щó выдававъ великѣ „Четіи-Минеи“[2]).

Царь велѣвъ збудувати дôмъ для друкарнѣ и бережливо займавъ ся долею Ивана Федорова та Петра Мстиславця. По десяти рокахъ приготовленя до великого дѣла оба товаришѣ выпечатали въ Москвѣ *Апостолъ* 1564. р. и *Часовникъ* 1565. р. Але небавомъ опôсля оба тѣ мужѣ були приневоленѣ втѣкати зъ Москвы, тому́-що деякѣ люде изъ старшины духовнои и такожь учителѣ изъ зависти и ненависти обвинили ихъ о ѥресь, по чôмъ юрба темного люду друкарню спалила и до тла зруйнувала.

Ôдтакъ оба товаришѣ найшли собѣ захистъ на Литвѣ въ Заблудовѣ у Григорія Александровича Ходкевича, воєводы Виленьского, гетьмана великого князѣвства литовского, старосты Гродненьского и Могилевского. Ходкевичь подарувавъ Иванови Федорову „весь не малу“ близько Заблудова, де сей Москвичь при помочи свого добродѣя устроивъ друкарню, одержавши потрѣбну привилегію ôдъ короля Жигимонта Августа. Такъ отже въ Заблудовѣ выпечатавъ ôнъ *Евангеліѣ учительное* (1569) и *Псалтырь* (1570). На Псалтыри пôдписавъ себе самъ

---

[1]) Правда, XII., 644.

[2]) Каратаєвъ, „Описаніѥ славяно-русскихъ книгъ“, стор. 53.

[3]) До того часу явились чотыри выданя Библіѣ ческои зъ р. 1475., 1488., 1489, и 1506. („Slovanka“, Prag 1814., p. 137).

[4]) Литература: А. С. Петрушевичь, „О началѣ книгопечатанія на Руси вообще а въ городѣ Львовѣ въ особенности.“ (Временникъ Ставропигійского Института съ мѣсяцословомъ на годъ 1884. стор. 111—150). — „Iwan Fedorowicz, drukarz ruski we Lwowie z końca XVI. wieku.“ Ustęp z dziejów drukarstwa w Polsce. Przez Stanisława Ptaszyckiego. W Krakowie 1884. (Odbitka z XI. tomu Rozpraw wydz. filolog. Akad. Umiej.).

[1]) Статья Петрушевича „О началѣ книгопечатанія на Руси..“ стор. 114. 127.

[2]) „Четія Минея,“ грец. *μηναῖον*, означає книгу ко читаню (кор. чьт), розложену по дванайцяти мѣсяцамъ (грец. *μήν*).

тôлько Федорôвъ. Мстиславець же перенѣсъ ся до Вильны, де вже 1575. р. у двохъ братôвъ Мамоничѣвъ выдрукувавъ *Евангеліе напрестольное* а въ слѣдуючôмъ роцѣ такожь *Псалтырь*. Ôдтакъ Федорôвъ не довго корыстувавъ ся ласкою свого добродѣя. Хоча Ходкевичь задумавъ бувъ выконати широкй пляны выдавництва, то однако нездужаючи тѣломъ не мôгъ ихъ осущити и велѣвъ Федорову залишити печатанѣ книгъ. Такъ отже трудящій и честный сей Москвичь покинувъ супокôйне мѣсце свого захисту на Литвѣ и переселивъ ся въ Русь галицку, та й у Львовѣ на Пôдзамчу заложивъ друкарню мабуть близько монастыря св. Онуфрія.

У Львовѣ выпечатавъ ôнъ *Апостолъ* (1574). Въ „послѣсловю“ до сеи книги описавъ ôнъ трудящу свою жизнь та й розказавъ дещо про заснованѣ друкарнѣ въ сѣмъ гóродѣ.[1]) Федорôвъ розказуѣ тутъ, що ôдъ іѣрархôвъ не одержавъ нѣякои помочи для заснованя друкарнѣ, хоча *плакался прегорькими слезами, що не точію в рускомъ народѣ, но ниже въ Грекахъ милости обрѣте, но мали нѣцыи въ іѣрейскомъ чину, инїи же неславнїи въ мирѣ обрѣтошася, помощь подающе*.[2]) Такъ отже въ тôмъ дѣлѣ подали Федорову помôчь тôлько бѣднй священики и деякй свѣтскй люде.

У Львовѣ живъ Федорôвъ зъ сыномъ своимъ Иваномъ въ великôй нуждѣ. Коли-жь 1579. р. тяжко занедужавъ и печатанѣмъ книгъ не мôгъ займатись, то друкарню свою и такожь 140 книгъ заставивъ у жида Израиля Якубовича за 411 золотыхъ польскихъ. Сего свого майна не мôгъ вже нѣколи выкупити. Подужавши Федорôвъ покинувъ Львôвъ и лишивъ тутъ свого сына зъ варстатами друкарскими. До помочи взявъ собѣ Гриня Ивановича, родомъ зъ Заблудова, котрого, жиючи ще у Львовѣ, ôддавъ бувъ на науку маляреви Лаврови Филиповичеви[3]). Ôдтакъ пôйшовъ зъ Гринемъ на Волынь и живъ въ Острозѣ, въ гóродѣ князя Василя Константина Острожского, щó бувъ воєводою Кіѣвскимъ, маршалкомъ землѣ Волыньскои и старостою Володимирскимъ. Тамъ выпечатавъ ôнъ въ 1580. р. *Псалтырь* и *Новый Завѣтъ*, а въ слѣдуючôмъ роцѣ (1581) славну *Библію Острожску*.

Выданѣмъ Библіѣ Острожскои занявъ ся запопадливо самъ князь, и написавъ передне слово до неи поясняючи цѣль, трудности и способы выданя. Ôнъ замѣчаѣ, що заходомъ Михайла Гарабурды, писаря вел. князѣвства литовского, одержавъ бувъ ексемплярь повнои (рукописнои) Библіѣ ôдъ великого князя московского Ивана Василевича, котру переложено зъ языка грецкого на мову старо-словѣньску ще за Володимира В., хрестившого землю руску. Крôмъ того придбавъ бувъ такожь багато иншихъ Библій та й пôславъ тямущихъ людей зъ листами въ Римъ, на островъ Кандію и до всѣхъ знатныхъ монастырѣвъ грецкихъ, сербскихъ и болгарскихъ, а ôдтакъ и до царгородского патріарха Єремія, щобы збирати справленй рукописи библійнй. Патріахъ пôславъ єму кôлькохъ мужѣвъ, знаючихъ добре мову грецку, и тй привезли зъ собою оденъ ексемплярь писма св., списаный ще за короля египецкого Птоломея сѣмдесять двома перекладчиками въ мовѣ грецкôй. Такъ отже принялось за выданѣ Библіѣ цѣле товариство ученыхъ книжникôвъ, щó мáло пôдъ рукою ексемплярѣ св. письма въ мовахъ єврейскôй, грецкôй, латиньскôй, старо-словѣньскôй, болгарскôй, сербскôй, ческôй, польскôй и нѣмецкôй. Коли-жь они дôзнались, що текстъ грецкій найлучше сходить ся зъ текстомъ єврейскимъ и зъ перекладомъ старо-словѣньскимъ, щó єго прислявъ князеви Иванъ Василевичь, то рѣшено покласти єго основою до нового перекладу Библіѣ церковно-славяньскои. — За першимъ переднимъ словомъ, щó написавъ самъ князь, слѣдуѣ друге слово Герасима Даниловича Смотрицкого, пôдскарбника князя Острожского. Смотрицкій згадуѣ про хосенъ и святôсть библійныхъ книгъ. Ученый сей мужь описавъ такожь гербъ князя Острожского римоваными силябичными вѣршами, котрй ôнъ назвавъ „двострочнымъ согласіемъ“[1]). Такими-жь вѣршами написавъ єще окремѣшне „предсловіе“, въ котрôмъ прославляѣ князя Острожского.

Се єсть перша повна печатана Библія[2]). Языкъ єи єсть церковно-славяньскій; лише денекуды находять ся формы и конструкціѣ рускй.

Зъ Острога Иванъ Федорôвъ вернувъ ся до Львова и живъ знову на Пôдзамчу зъ сыномъ своимъ, щó звавъ ся *интролигаторомъ*. Въ сѣмъ городѣ умеръ ôнъ въ великôй бѣдѣ 1583. р. Тѣло єго похоронено при монастырѣ св. Онуфрія Въ притворѣ церкви сего монастыря близько головныхъ дверей зъ правои стороны пôдъ стѣною находивъ ся до 1881. р. надгробный єго камѣнь, щó бувъ закрытый лавками. На краяхъ єго можна було ôдчитати сй слова: „*...друкарь москвитинъ, который своємъ тщанїемъ друкованїе занедбалое обновилъ, преставися въ Львовѣ року* ,ѧфпг *декембрія...*“ На серединѣ же каменя замѣтнй були слова: „*Положенъ... въскресенія з мертвыхъ чаю. Друкарь книгъ предъ тымъ не виданыхъ*“[3]). Сей камѣнь усунено зъ церкви (1881), коли кладено помôстъ новый.

По смерти Федорова жидъ Израиль Якубовичь просивъ суду, щобы заставъ, невыкупленый Федоровымъ, признано єго майномъ. Судъ вволивъ єго волю. Опôсля жидъ старавъ ся вынайти купця, щó мôгъ бы набути заставлену друкарню зъ книгами. И дѣйстно брацтво Ставропигійске у Львовѣ хотячи закупити друкарню Федорова згодилось зъ жидомъ о высоку цѣну 1500 зол. поль. Однакже не маючи стôлько готового гроша, выплачувало єму ратами. Въ 1585. р. брацтво просило епископа Львôвского, Гедеона Болобана, щобъ запомôгъ єго грôшми. Епископъ не мôгъ нѣчого дати, але приступивъ до товариства, щó завязалось въ справѣ заснованя рускои друкарнѣ у Львовѣ. Выдавъ ôдтакъ двѣ грамоты (вôдозвы), першу (1585) до духовенъства, а другу (1586) до духовникôвъ и до свѣтскихъ людей, заохочу-

---

[1]) Се важне „послѣсловіе“ выпечатавъ А. Петрушевичь у згаданôй своѣй статьѣ Подôбну, але далеко коротшу оповѣстку про заснованѣ першои друкарнѣ въ Москвѣ замѣстили Иванъ Федорôвъ и Петро Мстиславець въ „послѣсловію“ до Апостола, выпечатаного въ Москвѣ 1564. р.

[2]) Статья Петрушевича, стор. 121. 122.

[3]) Stan. Ptaszycki, Iwan Fedorowicz, str. 11.

[1]) Описанѣ гербу князя Василя Константина Острожского починаѣ ся отъ-сею строфою:

„Зри сія знаменія княжате славнаго,
ихже съдръжитъ домъ єго отъ вѣка давнаго,
И разумѣй, яко не туне, и не безъ причины,
о чомъ властнѣй и ширѣй повѣсть ти кто иный.
Но яко достоинъ дѣлатель своєя заплаты,
не щадяще здравія никоєя утраты,
Крѣпко побѣждалъ различныхъ съпостатъ полки,
и разгонялъ с короны драпѣжныя волки,
И єще можетъ,
аще Богъ поможетъ“

[2]) Повный ексемплярь сеи Библіѣ находить ся въ библіотецѣ университета Львôвского.

[3]) Статья Петрушевича, стор. 137. 138.

ючи до складокъ на заплачене друкарнѣ. Зъ тыми грамотами носили ся черцѣ, именно зъ першою выслано черця Мину, котрый вѣдай збиравъ такожь грошѣ. Якъ же небавомъ опбсля брацтво посперечалось зъ епископомъ, то заспокоило жида-хапугу тымъ, що розписало складку межи своими членами и заходилось вызыскати доходы зъ друкарнѣ. Въ своѣй друкарни брацтво печатало книги бдъ 1586. р. Зубрицкій догадувавъ ся, що того року выпечатано тутъ книжку Герасима Смотрицкого *Календарь римски новы*[1]), але Петрушевичь заявивъ, що той календарь надруковано въ Острозѣ[2]). Ученый сей мужь замѣчае[3]), що нова друкарня брацтва Ставропигійского въ починахъ свого истнованя малу заявила дѣяльнбсть изъ-за того, що не доставало ѣй грошей, та й не було тогдѣ на Руси багато такихъ грамотѣвъ, щó свои творы могли бы печатати. Такъ отже въ послѣднихъ десяткахъ XVI. вѣку друковано тутъ тблько двѣ грамоты Гедеона Болобана (зъ 1585. и 1586. р.) въ справѣ заснованя печатнѣ, граматику єллино-славенского языка (1591) и невеличкій твбръ Мелетія патріарха *о христіанскомъ благочестіи отвѣтъ къ Іудеямъ*, въ перекладѣ Ман. Мацапата, напечатанбмъ въ старо-словѣньскбмъ и грецкбмъ языкахъ у Львовѣ 1593. р. Ббльшу дѣяльнбсть розвинула друкарня брацка бдъ начатку вѣку XVII.

4. **Михайло Сльозка**[4]). Се бувъ православный Русинъ литовскій, щó вже въ молодбмъ вѣцѣ заявивъ велику вправу въ штуцѣ друкарскбй. Коли отже прийшовъ до Львова, то брацтво Ставропигійске приняло єго радо въ свою друкарню. По кблькохъ рокахъ ставъ бнъ (1633) членомъ брацтва и завѣдателемъ друкарнѣ. Тогдѣ печатавъ бнъ мѣжь иншими книгами *Псалтырь* (1634), *Евангеліе* (1636) и деякій иншій книги церковнй. Хоча же Сльозку за печатане кождои книти добре оплачувано, то однако позволено єму, за платою 200 зол. поль. выпечатати въ свбй хосенъ 600 ексемплярѣвъ *Часослова*. Доробившись значного майна Сльозка ставъ думати про заведене своєи печатнѣ, и справдѣ небавомъ купивъ друкарню польску по покбйнбмъ Янѣ Шелѣзѣ, та й зъумѣвъ собѣ придбати прихильнбсть латиньского архіепископа Львбвского, Станислава Гроховского, котрый єму дня 5. серпня 1638. р. выдавъ дипльомъ на печаганє книгъ латиньскихъ и польскихъ, бдтакъ назвавъ єго своимъ типографомъ и выєднавъ єму у короля Володислава IV. (30. грудня 1538) привилегію, друковати такожь книги славяньско-рускй. Мѣжь-тымъ удержувавъ Сльозка дружнй взаимины зъ брацтвомъ Ставропигійскимъ и богатѣвъ зб шкодою своихъ добродѣвъ. Коли-жь брацтво дбзналось, що бнъ дбставъ привилегію королѣвску, то внесло на него жалобу до суду, по чбмъ король Володиславъ IV. (20. падолиста 1639) не зважаючи на привилегію, дану Сльозцѣ, не тблько права Ставропигійского брацтва въ загалѣ потвердивъ, але й сему брацтву надавъ выключне право, печатати книги славяньско-рускй.

Въ 1543. р. брацтво примирилось зб Сльозкою, коли бнъ зрѣкъ ся набутого права, друковати книги кирилицею. Бдтакъ брацтво заявило, що бнъ всякй великй книги (in folio и in quarto) тблько въ корысть Ставропигіѣ за нагородою печатати виненъ; книжки же малй вбльно було Сльозцѣ черенками брацтва въ хосенъ свбй друкувати, однакже на своѣмъ паперѣ. Та й зъ такого выданя мавъ бнъ для Ставропигіѣ на паперѣ брацтва по 200 ексемплярѣвъ выпечатати. Зазначено такожь, щобы всякй книги носили фірму печатнѣ Ставропигіѣ, а не друкарнѣ Сльозки. Такъ отже друкувавъ бнъ книги въ Ставропигіи ажь до р. 1651. Выпечатано въ тбмъ часѣ багато книгъ зъ великимъ хбсномъ для брацтва; Кіѣвска бо типографія по причинѣ вбйнъ козацкихъ меншу заявляла дѣяльнбсть. Але Сльозка не додержавъ умовы зъ брацтвомъ и тайкомъ робивъ для себе бдбитки такожь зъ великихъ книгъ, котрй були майномъ Ставропигіѣ, изъ-за чого усунено єго зъ друкарнѣ. Тогдѣ-жь богатый Сльозка не дбавъ уже про службу въ Ставропигіи; набравши бдтамъ чи-мало черенокъ кирилицкихъ, ставъ бнъ въ польскбй своѣй друкарни печатати книги славяньско-рускй. Та не тблько права Ставропигіѣ захоплювавъ бнъ въ корысть свою: бнъ поважився навѣть славному митрополитови Кіѣвскому, Петрови Могилѣ, заявити свою самоволю. Коли бнъ отже 1646. р. перепечатавъ одну книгу, щó була друкована въ типографіи печерскбй, то митрополитъ кинувъ на него клятву, въ котрбй бнъ оставався до смерти[1]).

Коли отже Сльозка явивъ ся супротивъ Ставропигіѣ задиракою не-абы-якимъ, то брацтво гадало внести свою справедливу справу передъ судъ, але изъ-за вбйнъ козацкихъ, шведскихъ и московскихъ, та по причинѣ голоду и мору втратило оно охоту до процесу зъ богатымъ типографомъ, щó мѣжь членами брацтва мавъ своихъ прихильникбвъ. Про-те оставъ ся Сльозка ажь до смерти своєи (1667) въ посѣданю друкарнѣ славяньско-рускои. Та й єго наслѣдники друкували дальше книги кирилицею. Однако король Михайло Вишневецкій выдавъ декретъ, силою котрого нѣхто крбмъ брацтва Ставропигійского не мавъ права, друкувати книгъ руско-славяньскихъ[2]).

II. Рукописнй переклады Библіѣ.

1) Пересопницкое Евангеліе, або *Пересопницкая рукопись*[1]) есть перекладъ Евангелія (Четверо-евангелія). *изъ языка блъгарскаго на мову рускую*, щó єго зладивъ Михайло Василевичь, сынъ протопопа Сяноцкого. Въ тбмъ трудѣ помагавъ єму Григорій, архимандритъ Пересоп-

[1]) D. Zubrzycki, Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi. Lwów 1836, p. 15.

[2]) Статья Петрушевича, стор. 135, замѣтка.

[3]) ibid. стор. 149.

[4]) D. Zubrzycki, Historyczne badania o drukarniach.. p. 20—26; 38—40.)

[1]) Wiszniewski, Historya literatury polskiéj. VIII. p. 422.

[2]) Крбмъ Ставропигійскои печатнѣ у Львовѣ були тогдѣ въ Руси галицкбй важнѣйшй друкарнѣ въ Крилосѣ, Стратынѣ и Угерцяхъ. Въ Крилосѣ (селѣ теперѣшн. повѣта Станиславского) печатано 1606. р. „Евангеліе оучительное на всякъ недѣлю и на Господскіа празники и нарочитыхъ святыхъ...“ Въ Стратынѣ (мѣсточку повѣта Рогатыньского) друковано „Молитвенникъ или Требникъ изъ греческаго языка на словенскій переведеный изъ друкарнѣ пана Теодора Юріевича Болобана стратынское выданый р. 1606“. — Въ Угерцяхъ (селѣ пов. Самббрского) друковано въ печатни іеромонаха Павла Лютковича книгу п. з. „Апостолы и Евангеліе“, р. 1620.

[3]) Пересопница, нынѣ село въ Луцкбмъ повѣтѣ Волыньскои губернiѣ, було колись удѣльнымъ городомъ, щó належавъ спершу до Кіѣвскихъ, потбмъ до Суздальскихъ, а наконець до Галицкихъ князѣвъ Коли Русь полуднева увбйшла въ складъ князѣвства литовского, Пересопница дбсталась потомкамъ Константина Коригайла Ольгердовича, котрй прозвали ся князями Черторыйскими, по имени головного города ихъ дббръ въ земли Волыньскбй — Черторыйска. Мабуть першій изъ роду князѣвъ Черторыйскихъ одержавши Пересопницю, Федбръ Михайловичь Черторыйскій, построивъ въ тбмъ городѣ монастырь, въ котрбмъ написано було Евангеліе Пересопницке.

ницкій, и ôдтакъ въ пяти рокахъ и кôлькохъ дняхъ (въ 1556—1561. р.) опорали ся оба сй мужѣ зъ важнымъ симъ дѣломъ, по чôмъ переложене Евангеліе Михайло Василевичь переписавъ гарнымъ уставомъ (с. е. бôльшою кирилицею), накладомъ княгинѣ Настасѣ Юрѣвны Гольшаньскои, жены князя Козьмы Ивановича Жеславского.

Цѣль перекладу Евангелія изъ языка болгарского (се-бъ-то старо-словѣньского) на зрозумѣлу мову руску высказана перекладчиками въ сихъ словахъ: „*А иже єсть прекладана тая то святая Евагтеліа изъ языка блъгарского на мову рускую, то для лепшого выразумлея люду хрістіанского посполитого*“. Тогды бо бувъ вѣкъ Лютеровои реформы, вѣкъ Социніяньскои пропаганды въ самôй Польщи, про-те й у насъ найшлись мужѣ, котрй хотѣли переложити Библію на мову зрозумѣлу.

Пересопницке Евангеліе находилось сперша въ Пересопници, именно въ тôмъ монастырѣ, щó въ сѣмъ городѣ построивъ Федôръ Черторыйскій. Коли правнукъ сего князя, Никола Черторыйскій, монастырь ôддавъ єзуитамъ, то православнй Русины вывезли сю рукопись, и ôдтакъ по 150 рокахъ пôсля свого появленя дôсталась она гетьманови Мазепѣ, котрый єѣ принѣсъ въ даръ катедральнôй церквѣ Переяславскôй. Тогдѣ Пересопницке Евангеліе ôддано було въ библіотеку семинаріѣ Переяславскои[1]).

Михайло Василевичь зъ архимандритомъ Григоріємъ хотѣвъ переложити Евангеліе на зрозумѣлый языкъ малорускій; про-те въ рукописи Пересопницкôй зустрѣчаютъ ся важнй проявы сучаснои рускои фонетики. Такожь формы граматичнй и синтаксисъ суть переважно рускй, особливо-жь въ Евангелію Луки. А все-жь таки не могли перекладчики устеречись ôдъ даныхъ взôрцѣвъ языка церковно-славяньского. По тôй причинѣ находять ся въ перекладѣ такожь конструкціе старо-словѣньскй, ба, въ звукословснôй части сеи рукописи завважаємо такожь деякй болгаризмы и сербизмы.

Въ уживаню звукôвъ заслугуе на увагу самогласна *у, ю* замѣстець *о, е*, наколи силяба кôнчить ся согласною; н. пр, *фарисеувъ, въ краснумъ, по туй сторонъ, твуй, стуй! — юй* (зам. *єй*), *сюй* (*сей*), *злодѣювъ, женцюмъ, июслъ* (*еслъ*), и т. и. Рѣдко стоить *і, и* зам. *о*: *кривавымъ, видповѣдаю*. Тамтй формы находять ся въ памятникахъ рускихъ уже въ XIV. вѣцѣ.

Часть одну рукописи Пересопницкои выдавъ проф. П. Житецкій въ Кіевѣ 1876. р. именно: текстъ Евангелія Луки и кôлька взôрцѣвъ зъ другихъ евангелистôвъ. Коли отже церковно-славяньску Библію выдано въ 1581. роцѣ заходомъ князя Василя Константина Острожского. то черезъ три вѣки не найшовъ ся нѣ оденъ меценатъ письменности рускои, щó схотѣвъ бы занятись выпечатанѣмъ малоруского перекладу Евангелія.

2) Рукопись Дмитра изъ Зинкова. Она находить ся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія у Львовѣ и обôймаѣ декотрй книги старого завѣта[2]). На кôнци книгъ Мойсеєвыхъ до звычайныхъ оконечныхъ слôвъ (*„Доконаны суть пятыи книги Моисеови...“*) додано єще: *„Божіею помощію по въплощеніи Слова Божіа с пречистои Дѣвици Маріи лѣтъ тысяща пятсотъ седмьдесять пятого, мѣсяца Новембр. 6ї дня. Дмитро изъ Sинкова писар'чикъ*“. Ôдтакъ замѣчаѣ Я. Головацкій[1]), що Дмитро изъ Зинкова[2]) переписувавъ тôлько рукопись (1575), а не перекладавъ єѣ на мову руску; та й справдѣ частй похибки, спиняючй зрозумѣнѣ тексту, суть доказомъ малои науки нашого писарчика. Мабуть єсть сеся рукопись лише частію библійного перекладу Франциска Скорины[3]), а не перекладомъ самостôйнымъ, бо пôсля выданя Библіѣ сего „доктора въ лекарстве“ не було вже потребы въ тôмъ самôмъ вѣцѣ заходитись коло перекладу нового. И въ рукописи Дмитра изъ Зинкова єсть багато чехизмôвъ, ба подекуды появляѣ ся такожь акцентуація ческа.

3) Рукопись Луки зъ Тернополя. Такожь сеся рукопись єсть вѣдай копіею друкованыхъ а въ части може й рукописныхъ книгъ Библіѣ Скорины, по-за-якъ языкъ єи єсть вельми подôбный языкови сеи Библіѣ[4]). На кôнци пяти книгъ Мойсея находить ся отъ-ся приписка, щó пояснюѣ мѣсце и часъ зложеня рукописи: *„Божею помощью, повелѣньемъ же и пильностію худого человька на имя Луки въ неславномъ градѣ Тернополѣ, лѣта 1596*“.[5]) Сй слова натякають справдѣ на близькйôдносины мѣжь рукописію Луки а Библією Скорины. Коли бо въ сѣй Библіи читаємо, щó *„Библія руска выложена докторомъ Франциском Скориною из славнаго града Полоцька*“, то Лука замѣчаѣ, що свою рукопись зладивъ *„въ неславномъ градѣ Тернополѣ*“. Очевидно хотѣвъ собѣ Лука лишь зашутити изъ шумного заголовку Скорины.

Сеся рукопись находить ся въ библіотецѣ университета Варшавского.

Суть єще деякй иншй рукописнй переклады частей Библіѣ та й пѣсней церковныхъ. Такъ въ московскôй Синодальнôй библіотецѣ зберегаѣ ся перекладъ *Пѣсни пѣсней* „съ послѣсловіями о любви“. Рукопись сю изъ вѣку XVI. найшовъ въ сѣй библіотецѣ Никола Костомарôвъ[6]). Языкъ сего парекладу єсть (мало)рускій зъ прикметами нарѣчія бѣлоруского: впрочѣмъ зустрѣчаютъ ся въ рукописи такожь деякй чехизмы[7]).

Прихильники вѣры лютераньскои на Руси постарались въ вѣцѣ XVI. о перекладъ нѣмецкихъ *пѣсень набожныхъ* на мову руску. У покôйного І. Лукашевича, библіотекаря публичнои библіотеки Рачиньскихъ въ По-

---

[1]) Семинарія Переяславска въ кôнци вѣку минувшого стала зватись „seminarium parvo-ruthenum“.

[2]) Въ рукописи сѣй, щó числить 367 листôвъ (in folio), находять ся: 1. книга Бытія (главы першои и початку другои нема; не достаѣ такожь главъ 15—21.), 2. книга Исходъ, 3. кн. Левитъ, 4. кн. Числъ и 5. Вторый Законъ; 6. кн. Іисуса Навина, 7. кн. Судій, 8. кн Руѳъ, 9 кн. Царствъ, 10. кн. Паралипомены, наконецъ молитва Манасіѣ, царя іудейского (недокôнчена).

[1]) „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія“ (Науковый Сборникъ, издав. литер. обществ. галицко-русской Матицы“ 1865, стор. 237.).

[2]) Зинковъ, мѣсточко въ нынѣшн. Подôльскôй губернiи.

[3]) Головацкій, ibid. стор. 256. — [4]) ibid стор. 234.

[5]) Въ сѣй рукописи находять ся книги слѣдуючй: 1. пять книгъ Мойсея, 2. книга Іисуса Навина, 3. кн Судей, 4. кн. Руѳь, 5. четыри книги Царствъ, 6. двѣ книги Паралипоменъ; 7. четыри книги Есдры, 8 кн. Товіи, 9 кн. Іудиѳъ, 10. кн. Есѳеръ, 11. кн. Іова, 12 Псалтырь, 13. Притчи Соломона, 14. Екклесіастъ, 15. кн. Премудрости, 16. кн. Іисуса Сирахова. (Кôнця рукописи нема). Такъ отже въ рукописи Луки зъ Тернополя находимо деякй книги, якихъ нема въ Библіи Скорины; н пр. єсть тутъ двѣ книги Паралипоменъ, чотыри книги Есдры и книга Товіѣ, — навпаки же у Скорины єсть книга Пѣснь пѣснямъ, плачь Іереміѣ и книга пророка Даніила, — сй-жь книги не зустрѣчають ся въ перекладѣ Луки зъ Тернополя.

[6]) „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ, 1861, декабрь, стор. 49.

[7]) Я. Головацкій, ibid., стор. 235.

знани, находилась рукопись зъ 50 пѣснями въ перекладѣ рускôмъ. Одну таку пѣсню выпечатавъ Я. Головацкій въ згаданôй статьѣ, щó єѣ замѣстивъ въ „Науковôмъ Сборнику.[1])

(Дальше буде.)

ОЧЕРКИ ИЗЪ ИСТОРІИ МЫСЛИ ЛЮДСКОИ.

(Проф. Фрица Шульце.)

I. Йоньскй физіологи и Питагорейцѣ.

(Конець.)

Высше мы сказали, що найзагальнѣйшй основнй прикметы всякои рѣчи, се матерія и форма. Ото-жь коли йоньскй физіологи вбачають абсолютну причиновôсть въ самôй матеріѣ, то Питагорейцѣ (Питагорасъ род. ок. 582 р. передъ Хр.) на ôдворôть уважають форму основою всѣхъ рѣчей. Кôлька заключень въ дусѣ тыхъ давныхъ философôвъ заразъ покажуть, якъ они дôйшли до того. Ось примѣромъ маємо передъ собою статую Шиллера и кулю гарматню, обѣ зъ зелѣза. Матерія въ нихъ обохъ зовсѣмъ однакова; чимъ же-жь они такъ дуже рôжнять ся мѣжь собою? Щó робить оденъ кусень зелѣза кулею а другій статуєю? Щó надає имъ окремй, индивидуальнй очерты? Ихъ форма. Форма затымъ, а не матерія, становить властиву суть рѣчей. Але коли высше було сказано, що форма змѣняє ся, а матерія вѣчно треває, — то можемо й на ôдворôть пôднести, що помимо всякихъ змѣнъ и знищень все и всюды зъ однои формы выходить друга форма, що при кождôй перемѣнѣ властиво тôлько пересуають ся частки матеріи, а форма нѣколи не затрачуєсь, що затымъ форма справдѣ опановує матерію. Отъ и выходить, що форма єсть основою всѣхъ рѣчей.

Сей натискъ, положеный на форму, становить важный и богатый въ наслѣдки крокъ людскои мысли. Се-жь першій починъ до пôзнаня слабости некритичного и наивного матеріялизму; слабôсть та въ тôмъ именно й лежить, що той матеріялизмъ не вмѣє выяснити, ôдки взялись гармонійнй и до певныхъ цѣлей приспособленй формы всѣхъ рѣчей, бо щобъ тôлько простымъ злучаємъ матерія позлѣплювалась въ такй формы, се було-бъ зовсѣмъ пусте твердженє, а радше признанє власнои невѣдомости о причинѣ всѣхъ рѣчей.

Уважаючи форму рѣчей ихъ существенною прикметою, покладено ту заразомъ першу пôдвалину пôдъ будову идеализму. Бо-жь форма гармонійна, суцѣльна, розмѣрна, а затымъ не могла повстати злучайно, але мусѣла бути выплывомъ порядкуючои мысли. Значить ся: або сама форма єсть мыслячою истотою (идеєю въ змыслѣ Платона, якъ се дальше побачимо), або єсть якась мысляча, по надъ матерією стояча, ôдъ матеріи зовсѣмъ незалежна, затымъ остаточно нематеріяльна истота, первѣстный творчій духъ, котрый упорядкувавъ матерію въ такй чи иншй формы пôсля своихъ власныхъ идей и для своихъ цѣлей. Скоро затымъ форма односторонно пôдносить ся якъ истота всѣхъ рѣчей, то тымъ самымъ творить ся зарôдъ идеализму, телеологіи (науки о цѣльности, ôдъ грецкого слова τέλος — цѣль), теологіи, нематеріялизму и т. д. Такъ отже заразъ въ первопочатку философіи выступають обôчь себе и противъ себе: змаганє до матеріялизму у йоньскихъ физіологôвъ, и змаганє до идеализму у Питагорейцѣвъ.

Суть усякои рѣчи — се єи форма. Але формъ бачимо безъ числа богато. Яка-жь є форма всѣхъ тыхъ формъ, основна форма? Ся основна форма, абсолютна причиновôсть всѣхъ рѣчей, первопричина свѣта, — се число. Хочь и якъ дивоглядною на першій поглядъ може здаватись така ôдповѣдь, то все таки станесь она намъ зрозумѣлою, скоро почнемо мѣркувати въ дусѣ Питагорейцѣвъ. Мы показали вже высше, якимъ способомъ являє ся форма основою всѣхъ рѣчей супротивъ матеріи. Иде теперь о те, щобъ безконечно рôжнородни формы рѣчей (звѣрѣвъ, ростинъ, прочихъ тѣлъ природы) звести на найпростѣйшй, загальнй формы, а въ кôнци на саму найзагальнѣйшу. Найзагальнѣйшй формы, повтаряючй ся у всѣхъ формахъ зложеныхъ, се розмѣры математичнй, загаломъ тй фигуры просторовй, якими занимаєсь математика безъ жаднои примѣшки матеріяльнои. Въ безчисленныхъ тѣлахъ природы являєсь н. пр. форма трикутника або чотырокутника або круга. Значить ся, тй тѣла природы, се воплоченя чистого трикутника, чотырокутника або круга; значить ся, тй формы тѣлъ природы суть вытворомъ тыхъ математичныхъ фигуръ. Але чиѣмъ вытворомъ суть самй тй математичнй фигуры? Трикутникъ зложеный зъ трехъ, чотырокутникъ зъ чотырохъ бокôвъ; бôльшій кругъ обведеный промѣнемъ = 3, меншій промѣнемъ = 2. Значить ся, числа вытворили тй математичнй ôдносины, а затымъ числа загаломъ, и попередъ всего одиниця, зъ котрои прецѣнь усѣ прочй числа складають ся, сутъ творцями свѣта. Такимъ робомъ Питагорейцѣ представляють собѣ числа не простыми субйективными вытворами людскои мысли, але справдѣ обйективными, въ природѣ истнуючими, могучими истотами, котрй всѣмъ завѣдують и все формують. И се такожь легко зрозумѣти! Щобъ оцѣнити величезну важнôсть чиселъ для людского житя, подумаймо собѣ тôлько, що числа и все що ôдъ нихъ залежить, наразъ щезло зъ нашого культурного стану. Въ тôй хвили упадає всяке рахованє, мѣряне и цѣнованє, торговля и промыслъ, власнôсть, зносины и порядки, техника и наука, — однымъ словомъ, зъ усуненємъ всемогучого числа, котре такимъ робомъ являє ся двигачемъ усеи культуры и науки, упала бы людскôсть неохибно назадъ въ звѣрячій станъ. Адже звѣстно, що вмѣлôсть рахованя розвилась у людей тôлько дуже помалу; етнологія и доси вказує намъ племена, котрй заледво дôйшли до першихъ початкôвъ тои вмѣлости. Якъ разъ Питагорейцѣ були мѣжь Греками першй, що пильно займали ся рахунками и пôзнали велике значенє чиселъ. Чи-жь диво, коли они, ослѣпленй и уповнй ихъ вседвижучою донеслостью, перецѣнили єѣ односторонно, якъ звычайно кождый ôдкрывець и вынаходчикъ перецѣнює своє ôдкрытє, — и зробили зъ нихъ обйективный, свѣтовый принципъ, зовсѣмъ ще не зважаючи на те, що число є тôлько вытворомъ нашого власного, субйективно-психологичного процесу. Але именно насъ не повинно се дивувати, противно, мы могли-бъ уважати се геніяльною антиципацією, коли зважимо, що й наша природнича наука ôдъ часу Нютона тодѣ тôлько вважає свою задачу вповнѣ довершеною, коли всяку якôсть и скôлькôсть физичну зведе на вымѣръ математичный, т. є. коли зъумѣє сущнôсть якогось явища выразити математичною формулою, т. є. числомъ маючимъ загальну важнôсть.

Значенє Питагорейцѣвъ для науки о людскôмъ пôзнаваню лежить по перше въ тôмъ, що черезъ односторонне пôдношенє формы дали першій товчокъ до роз-

[1]) ibid., стор. 229,

вою идеализму. По друге: на основѣ свого принципу звертаючи увагу попередъ всего на розмѣры и число явищь, стались они въ Европѣ основателями математики, а хочь фантастичнѣ числовѣ спекуляціѣ неразъ выводили ихъ далеко по за границѣ докладнои науки, то все таки завдячуємо имъ такожь многоважнѣ ôдкрытя математичнѣ. Тѣсно зъ симъ сполученѣ й ихъ заслуги около астрономіи. На основѣ своихъ фальшивыхъ на дѣлѣ спекуляцій пôднесли они вже въ певнôй мѣрѣ теорію о розжаренôмъ нутрѣ землѣ, о оборотѣ землѣ кругъ своєи оси (Гикетасъ и Екфантъ изъ Сиракузъ въ першôй половинѣ 4. стол. пер. Хр.) и о оборотѣ землѣ довкола сонця (Аристархъ зъ Самоса, 181 р. пер. Хр. гипотетично, а Селевкъ зъ Вавилона, 150 р. пер. Хр. аподиктично), а Коперникъ не залишивъ самъ покликатись на сихъ своихъ попередникôвъ. Такъ то дають они намъ цѣкавый прикладъ явища на видъ несообразного, але въ исторіѣ наукъ все таки доволѣ частого, що фальшивѣ гипотезы ведуть до правдивыхъ ôдкрыть. И коли вже йоньскѣ физіологи своимъ шуканѣмъ спôльнои основы всего свѣта приготовують думку о єдности всеи природы, то тымъ бôльше ще чинять се Питагорейцѣ своєю наукою про свѣтову гармонію, про одноцѣлый звязокъ и наскрôзь гармонійнѣ ôдносины до себе всѣхъ частей усего свѣта.

Але для исторіи мысли людскои не менше важнымъ ôдъ вычисленя заслугъ Питагорейцѣвъ єсть такожь выявленѣ тыхъ точокъ, въ котрыхъ они можуть уважати ся представниками основныхъ помилокъ наивного людского мысленя. И такъ мы бачили, що числа у нихъ вважають ся коли вже не особами, то все таки чимсь тѣлеснымъ, реальнымъ, чимсь незалежнымъ ôдъ нашого мысленя и обйективно треваючимъ въ природѣ, такъ що н. пр. по ихъ погляду форма крышталю єсть вытвором числа, опановуючого єго матерію. Безмѣрно важна се доба, коли мысль людска добачає субйективнôсть математичныхъ ôдносинъ, а затымъ найзагальнѣйшихъ основныхъ выображень: простору и часу, и опрокидає наивный поглядъ невышколеного ще розуму, — але ся доба ще далеко. А зъ того, що Питагорейцѣ вважають число якоюсь самостôйною истотою, показуєсь дальше, що въ умѣ ихъ не довершилось ще безмѣрно важне логичне розрôжненѣ мѣжь причиною рѣчевою (реальною), а причиною нашого пôзнаня (идеальною). Возьмѣмь такій примѣръ: чоловѣкъ заболѣвъ ôдъ отруты и на єго шкôрѣ повыступали певнѣ, властивѣ плямы. По тыхъ плямахъ лѣкарь пôзнає отруту; значить, для лѣкаря плямы суть причиною пôзнаня отруты, — але тѣ плямы не суть причиною недуги организму, а противно, єи наслѣдкомъ. Причиною недуги єсть отрута. Отрута затымъ єсть рѣчевою, реальною причиною недуги, а плямы суть єи причиною идеальною, причиною пôзнаня людского. Незнанѣ тои простои рôжницѣ, перемѣшуванѣ прьчинъ реальныхъ зъ причинами нашого пôзнаня не тôлько въ звычайнôмъ житю, але и въ науцѣ доводить до незлѣчимыхъ помилокъ. Питагорейцѣ вважають число реальною причиною гармонійныхъ формъ, мѣжь тымъ коли на дѣлѣ оно єсть тôлько причиною нашого пôзнаня тыхъ формъ яко гармонійныхъ, бо-жь мы доходимо до того пôзнаня тôлько тодѣ, коли докладно розмѣримо, почислимо и зъ собою порôвнаємо тѣ формы. Коли затымъ Питагорейцѣ твердять, що свѣтъ устроєный гармонійно, то твердять вправдѣ, що оно такъ єсть: але кажучи заразомъ, що причиною сего єсть гармонія, число, а не знаючи, що ся гармонія єсть не реальною причиною явищь, а тôлько причиною нашого знаня, обминають головне пытанѣ и не вмѣють властиво сказати, чому оно такъ єсть. Коли геометрія твердить, що сума всѣхъ кутôвъ въ трикутнику рôвнаєсь двомъ простымъ кутамъ, то она вправдѣ каже, що се такъ єсть; але, звѣстно, доси ще не удалось ѣй сказати, чому се такъ єсть. Отъ такъ само и Питагорейцѣ показують намъ свѣтъ яко гармонійну цѣлôсть, але не вмѣють пояснити, ôдки взялась ся гармонія; дають логичну або математичну дефиницію сеи гармоніи, але не єи генетичне выясненѣ, такъ само якъ математика про всѣ свои основнѣ аксіомы даѣ тôлько дефиниціѣ, але не генетичнѣ выясненя. И такъ на пытанѣ про первѣстну причиновôсть свѣта не дають они поясняючои ôдповѣди, такъ само, якъ не даѣ єи н. пр. сучасна физика, коли цѣлый рядъ явищь зведе на математичнѣ формулы, — бо тымъ чисто людскимъ выраженѣмъ явищь опише она вправдѣ, якъ той рядъ явищь представляѣ ся людскому пониманю, але не выяснить ще генетично, для чого тѣ явища являють ся якъ разъ такими, якъ мы ихъ понимаємо.

Вже тѣ першѣ початки выявили намъ затымъ слѣдуючѣ важнѣ рôжницѣ въ пониманю причиновости. Одни вважають єѣ чимсь природнымъ, живою матерією (гилозоизмъ — зачаткова форма матеріялизму), а другѣ чимсь надприроднымъ (форма — початокъ идеализму). Причина реальна не повинна перемѣшуватись зъ причиною нашого знаня, описъ (логична дефиниція) не може заступити мѣсце генетичного выясненя.

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЬ.

(Додатокъ.)

(Дальше.)

Якѣ були національнѣ погляды Бродовича? — Свои записки пише ôнъ по польски, хочь и не надто правильною польщиною (зъ слѣдами латиньского, руского и французского языкôвъ). Але по при тôмъ розрôжняє ôнъ дуже докладно Русина ôдъ Поляка, а не менше докладно ôдрôжненѣ: „Rusin“ и „Moskal, Moskwa“, хочь зъ другои стороны зове Польщу и Русь однымъ словяньскимъ народомъ. Для національныхъ поглядôвъ Бродовича характеристичнѣ отъ котрѣ слова (II, 50): „Wiedz o tem zjednoczony Rusinie, że w kraju *twoim* (!) od użycia praw, swobód i prerogatyw na zawsze oddalony, że próżno wysilasz się na okazanie wierności, próżno na dowód statecznego w unii wytrwania oddajesz się w niewolę, i gotów jesteś nie tylko majątek, ale i życie tracić, — nie będziesz wierzonym nigdy. Los twój zawsze jest smutny: *Polak* cię prześladować będzie w tem uprzedzeniu, żeś przychylny *Moskwie*, — *Moskal* toż samo uczyni z tego powodu, żeś unit, a ci sami, którzy cię w roku 1773. (по первôмъ розборѣ Польщѣ) uwięzionego z niewoli podźwignięli, za lada podejrzeniem, jak w dzisiejszym stało się roku, więzić, męczyć cię będą, i życia pozbawią, tę tylko tobie oddając sprawiedliwość, żebyś nie z obcej, lecz z swojej domowej ginął ręki“. Говорить ту о конфликтахъ унитôвъ зъ неунитами въ воєводствахъ кіѣвскôмъ и брацлавскôмъ, та о мордованю унитского „duchowieństwa ruskiego“ (II, 6) гайдамаками; „nieunici na mocy traktatu w roku 1778. między Rossyą a rzeczpospolitą zawartego, parochów obrządku zjednoczonego-ruskiego (унитôвъ) od parafii i funduszów cerkiewnych oddalali, a dobrowolnie ustępować niechcących *mocą komend rossyjskich* rugowali“; „napełnione były więzienia w Berdyczowie, w Połonnem wielkiem, kapłanami pod strażą wojska rossyjskiego ściśle trzymanemi, o czem i świeża

pamięć... (II, 7. 8)“. „Już tedy nic pewniejszego nad to, że między *jednym w Polsce słowackim* (= словянскимъ) narodem wrodzona jakaś trwa nienawiść (II, 51, 45)“. Впрочѣмъ и на се треба памятати, що словянска наука (исторія, филологія, етнографія) тодѣ що-йно починалась; що-йно творы Котляревского и збôрники народныхъ пѣсень, що-йно розслѣды филологичнй — вказали цѣлу рôжницю обохъ рускихъ нарѣчій.

Слѣдячи за „живыми звязями и живыми антагонизмами“ приходить ся намъ вернути ще на хвилю до Галичины. Повысше згадали мы звязи львôвского василіянского монастыря св. Онуфрія зъ емигрувавшими до Россіи Русинами; подôбнй звязи бачимо въ монастыряхъ: скитскôмъ*) и крехôвскôмъ**). Ще за дозволомъ польского короля Собѣского удавались скитскй монахи до Москвы по запомогу, и дôставали мабуть вже ôдъ 1680-ого р. що 5 лѣтъ по 300 рублѣвъ, а крôмъ того церковнй книги и т. и. Зношеня Скита зъ Россіею тревали и по переходѣ Галичины пôдъ Австрію, ажь до знесеня скитского монастыря (1785), и були вѣдомй австрійскому правительству. — Крехôвскій монастырь гостивъ у себе царя Петра В. пôсля єго зъѣзду зъ польскимъ королемъ Августомъ I. въ Равѣ рускôй (1698). Петро В. посылавъ опôсля довгій часъ въ крехôвскій монастырь всякй „подаянія“; царица Катерина присылала также що-року грошѣ и цѣлй возы зъ хлѣбомъ, рыбами, икрою, а Я. Головацкій самъ, якъ каже, бачивъ великй кади, въ котрыхъ привожено сей провіянтъ; возы и волы „зъ борошномъ и всякимъ добромъ“, такъ оповѣдавъ Головацкому старый ключарь монастыря ще 1883. р., „оставились, а фѣрманы вертали назадъ лише зъ батогами“. — Такихъ звязей можна-бъ на певно ôднайти и бôльше. До такихъ звязей треба ще додати и се, що довгій часъ по 3-ôмъ розборѣ Польщѣ и по прилученю Почаєва до Россіи були у насъ уживанй и купованй почаѣвскй выданя церковныхъ книгъ***).

Але такй проявы мѣжь Василіянами були лише выѣмковй; скитскій монастырь бувъ ажь до свого знесеня православный (диснунитскій); монастырь крехôвскій принявъ унію 1721-ого р., и тодѣ мабуть „подаянія“ для него перервались. По переходѣ Галичины пôдъ Австрію бачимо, що Василіяне, попиранй латиньскою іерархією (на пр. львôвскимъ лат. архіепископомъ I. Сѣраковскимъ), стають въ рѣшучôй опозиціи противъ галицко-рускихъ епископôвъ и „бѣлого“ (свѣцкого) клира“; що-йно при помочи австрійского правительства удалось усмирити далекосягаючй претенсіѣ Василіянъ, котрыхъ польско-шляхотска партія хотѣла конечно зробити своимъ орудіемъ, а 1837-ого р. бачимо мѣжь Василіянами такихъ приятелѣвъ Погодина, якъ В. Компаневичь.

(Дальше буде.)

В. Коцовскій.

*) О скитскôмъ монастырѣ см. литературу подану въ „Шематизмѣ“ василіянскôмъ, выданôмъ у Львовѣ 1867, 8°, 352; самъ „шематизмъ“ мѣстить ся тамъ на стор. 1—34; а стор. 34—352 займає „короткій поглядъ на монастыри и монашество руске, ôтъ заведеня на Руси вѣры Христовои ажь по нынѣшное время“; „поглядъ“ сей написаный васил. М. Н. Коссакомъ, и подає множество дуже цѣнныхъ подробиць и сказôвокъ до рукописныхъ монастырскихъ жерелъ. Се-жь, що повысше о скитскôмъ монастырѣ згадуємо, дôзналась мы зъ устъ Вп. дра Ю. Целевича, котрый помѣстить въ сегорôчнôмъ „справозданю“ львôвскои рускои гимназіи о скитскôмъ монастырѣ особну, на рукописныхъ жерелахъ оперту монографію. — Въ приватныхъ рукахъ бачили мы цѣкаве руске письмо скитского монаха (XVIII. ст.), де мѣжь прочимъ приходить *великорусче слово*: „очень“ (дуже); языкъ сего письма въ загалѣ досыть пôдходить до тогдѣшнёго великорускаго.

**) О крехôвскôмъ монастырѣ пор. брошуру Я. Головацкого: „Монастыри югозападной Россіи вообще и креховскій монастырь“ (Спб. 1885); ся брошура въ Галичинѣ конфискована, пор. о нѣй рецензію дра Калитовского въ „Зорѣ“ (1885, ч. 8, стор. 96).

***) Для далекосягаючихъ тодѣшнѣхъ звязей Россіи цѣкавй слѣдуючй слова Helfert-a о Дальматіи въ „Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848“, Prag 1870; т. II, ч. II: die Nationalitätenfrage in Oesterreich, стор. 155: „Aehnliches galt von dem griechischen Clerus, dessen Ritus von Seite Venedigs (Дальматія належала до мира въ Campo-formio 1797 до венецкои республики) schon wegen des Einflusses auf die stammverwandten Nachbarvölker in den türkischen Provinzen wohlbedacht geschont wurde; auch trug man Sorge, dass die für den griechisch-orientalischen Cultus benöthigten Kirchenbücher in Venedig gedruckt wurden. Unter der österreichischen Verwaltung wurde das vernachlässigt, und den griechisch-orientalischen Gemeinden Anlass gegeben *nach Russland um Abhilfe zu blicken*, die ihnen denn auch *von dorther* bei jedem gegebenen Anlasse in freigebiger Weise zutheil wurde“. Россія пробувала навѣть усадовитись въ Котарѣ (зъ йонскихъ островôвъ, 1807), и що-йно по довгихъ дипломатичныхъ торгахъ уступилась ôдтамъ. — Для доповненя сего, що Бродовичь каже о агитаціяхъ „маркетанôвъ“ россійскихъ, цѣкаве ультиматумъ, поставлене Россіѣ Турціею 1787-ого року; Турція домагалась тамъ ôдкликаня россійского консуля зъ Ясъ (въ Молдавіѣ, „задля єго агитацій“, и ôдкликаня россійскихъ консулѣвъ зъ цѣлои Леванты (всходу), бо „порозумѣвають ся зъ бунтôвными беями Египту“. Якъ быстро умѣла тодѣшня россійска дипломатія вызыскувати часъ и людей въ Польщи — се ажь надто вѣдомо. Правда, великорускій ученй и писателѣ „наповняли“ (якъ справедливо замѣчае Орлай) южну Русь часто „болѣе Поляками“, але россійске правительство, та ще за часôвъ Катерины II-ои усе дуже добре вдержувало на оцѣ цѣли своєи политики. Мы вже повысше навели слова сеи царицѣ о „единовѣрныхъ и единоплеменныхъ намъ обывателяхъ“ воєводствъ кіѣвского и брацлавского и Подôля; „Малая Россія, Лифляндія и Курляндія“, писала Катерина II. въ инструкціѣ кн. Вяземскому, „суть провинціи, которыя... надлежитъ легчайшими способами привести къ тому, чтобъ они *обрусѣли*, и перестали бы глядѣтъ какъ волки къ лѣсу“. Цѣкаво, що въ тыхъ словахъ поставлена „Малая Россія“ що до потребы обрусѣня на рôвнѣ зъ Финляндіею и Курляндіею. См. Драгомановъ. „Историческая Польша и великорусская демократія“, „Украина и центры“, „Книжка, грунтъ и препятствія“ („Вольное Слово“ и „Громада“). Манифестъ ген. Тутольмина и пильнй заходы коло „возсоединенія“ унитôвъ мы вже также повысше згадали.

КОНСТЯНТИНЪ ДАНИЛОВИЧЬ ДУМИТРАШКО.

(Посмертна згадка.)*

Дня 25. ст. ст. цвѣтня померъ въ Кіевѣ, на 72-ому роцѣ житя Констянтинъ Даниловичь Думитрашко, котрого имя звѣстне подекуды и въ исторіи украиньскои литературы, черезъ що мы й посвячаємо єму отсю коротеньку згадку. Покôйный родивъ ся на лѣвôмъ березѣ Днѣпра, въ золотоношскôмъ уѣздѣ полтавскои губерніи. Батько єго бувъ священикомъ, але походивъ ôнъ зъ старого козацкого роду, спорôдненого мабуть зъ родомъ Думитрашкôвъ-Райчѣвъ. Вчивъ ся ôнъ спершу въ переяславскôмъ духовнôмъ училищѣ, а опôсля въ кіѣвскôй духовнôй академіѣ, въ котрôй скôнчивъ курсъ въ р. 1839 зъ степенемъ магистра. Першй 25 лѣтъ служобы провѣвъ покôйный яко професоръ словесности при кіѣвскôй духовнôй семинаріѣ, а послѣдній 22 роки зъ разу яко секретарь, а опôсля яко библіотекарь кіѣвскои академіѣ.

Родинній традиціѣ и обставины, дитинній лѣта и школьній часы дали єму змогу добре пôзнати побытъ народа, порозумѣти єго духове житє и въ повнѣ присвоити собѣ народну мову. Ще на школьнôй лавѣ ôнъ записувавъ думы и пѣснѣ народній, котрыхъ частина вôйшла въ збôрникъ М. Максимовича. Дуже вчасно почавъ ôнъ такожь писати власнй стихи украиньскою мовою и деякй зъ нихъ пôдъ псевдонимомъ Копытька помѣщувавъ въ 40-ыхъ рокахъ въ харкôвскихъ альманахахъ и въ петербурскôмъ журналѣ „Маякъ“. Въ р. 1859 выдавъ ôнъ особною брошурою въ перекладѣ на украиньску мову поему Гомера „Вôйна жабъ зъ мышами“, перекладъ зробленый гексаметромъ и, якъ кажуть, дуже подобавъ ся Шевченкови. Крôмъ того пок. Думитрашко въ рôжній часы понаписувавъ ще кôлька оригинальныхъ украиньскихъ поезій и богато дечого перекладавъ на украиньску мову, особливо много нѣмецкихъ легендъ и балядъ, але найбôльша часть тыхъ праць остаєсь доси не выдана.

К. Д. Думитрашко бувъ чоловѣкъ дуже талановитый и многосторонный, пробувавъ своихъ силъ въ музицѣ, малярствѣ и поезіѣ, але въ жаднôй зъ тыхъ умѣлостѣвъ не добивъ ся до якогось значнѣйшого, самостôйного становища. Богато тутъ винна була єго хоровитôсть и обставины службовй, повнй всякихъ прикростей та розчаровань. И въ литературѣ украиньскôй ôнъ не занявъ видного мѣсця; на творахъ єго видній вплывы то Котляревского, то Гулака-Артемовского: той самъ кудрявый стиль, тôлько ще бôльше русицизмôвъ. Для характеристики того стилю доволѣ буде навести заголовокъ єго перекладу Гомеровои поемы: „Жабомышодраківка (βατραχομυομαχία) зъ греческого лиця на козацькій ладъ на живу нитку перештопана“. Та про те „Жабомышодракôвку“ можна вважати найкрасшимъ творомъ Думитрашка; пôсля справедливои уваги п. Петрова**) въ нѣй нема тои безцѣльнои пародіи на обычаѣ и побытъ укр. на-

*) Изъ „Кіевской Старины“, май 1886, стор. 188—191.

**) Н. И. Петровъ. Очерки исторіи украинской литературы XIX. стол., стор. 72—77.

рода, котра такъ разить въ „Енеидѣ“ Котляревского; авторъ стоить на исторично-политичнôмъ грунтѣ, зъображуючи колишнй ôдносины мѣжь украинцями, поляками и москалями и ихъ индивидуальнй прикметы. Ще зъ бôльшою силою проглядує се въ поемѣ „Чуприна и Борода“, де зъ добродушнымъ гумôромъ показано бытовй особности украинця-хлѣбороба и москаля-шинкаря. Поема ся свого часу була дуже популярна и переходила зъ рукъ до рукъ въ численныхъ копіяхъ; ласкавôй памяти Вп. д. П. Г. Житецкого завдячуємо ей повный списокъ, котрый ту першій разъ и печатаємо зъ малесенькимъ пропускомъ.

Загаломъ въ поезіяхъ пок. Думитрашка бачимо великій даръ обсерваційный и велике знане народного побыту и житя. Вѣршъ єго переважно живый и вдатный, а въ деякихъ поезіяхъ, якъ „Молитва Маргариты“ (изъ Гетевого „Фауста“), „Поминки“ и „Змій“ видно проблиски правдивого вôтхненя поетичного. Можна тôлько пожалѣти, що тяжкй обставины житя и службы не дали покôйникови можности розвити вродженый поетичный талантъ, котрый мôгъ бы бувъ здобути єму далеко виднѣйше мѣсце въ рôднôй литературѣ.

Х. Л.

ЧУПРИНА и БОРОДА.

Продавъ чумакъ въ Крыму щуку, тараню й чиханю,
Избувъ рыбку абы яку, продавъ и копчаню.
Набравъ грошей у кишеню самѣсѣнькихъ срѣбныхъ,
Зостало ся таки въ жменѣ либонь зъ копа мѣдныхъ.
— Куды сіи останніи грошѣ дѣти мушу?
Либонь треба пôдживити козацкую душу. —
Оттакъ собѣ чумакъ думавъ, тай побривъ до шинку,
А въ тôмъ шинку мѣря' кацапъ одкупну горѣлку.
Тай погана горѣлуха, и кацапъ пребрыдкій,
Бо тварюка якъ марюка, и глянути гидко.
На головѣ въ ёго кудла, борода якъ стрѣха,
Та ще й тѣмя щось проскубло, наче-бъ то для смѣха.
Лѣто й зиму походжає въ сорочцѣ рябенькôй,
Въ матню єѣ не ховає, бо штаны куценькй.
Не вмываєть ся нѣколи, до церкви не ходить, —
Прийшовъ сюды босый, голый, да ще й верховодить.
Прийшовъ бѣдный и голодный, шматку душа рада,
А теперь мовь благородный, всього треба-нада.
Треба, каже, менѣ чаю, нада и закуски
По дворянскому звычаю... А не хтѣвъ бы дзуски?
Якъ ще бувъ бы ôнъ розумный або хочь письменный, —
А то-жь... ажь слухати сумно, якъ бреше нѣкчемный!
„Прислалі насъ ізъ Рассеѣ — каже бородатый —
„Разказывать вамъ рацеѣ, хохловъ просвѣщати“.
Хохлами насъ нарѣкає борода цапина,
А зовсѣмъ того не знає, яка въ хохлѣ сила.
Ôнъ не знає навѣженый, що въ чупринѣ сила,
Тай гука' мовь оглашеный: Хохолъ ты, чуприна!
Ôнъ не знає, що чуприну ще одъ Святослава
Всѣ батьки нашй носили въ знакъ чести и славы.
И того кацапъ не знає, що краса въ чупринѣ;
Нехай тôльки запытає въ любои дѣвчины.
„Гидкій, брыдкій, одкасни ся, — скаже чорнобрива, —
„Пôди перше, тричи вмый ся, тварюко соплива!
„Тай тодѣ ще не зрôвняю тебе зъ козаками!
„Чи то-жь можно порôвняти чôбôтъ зъ лычаками!“
И говорить якось чудно, и кумедна мова,
И вымовить єму трудно такъ якъ треба слово.
А якъ пôде танцювати, зовсѣмъ не до лáду:
Де-бъ ногами выбивати, а ôнъ крутить задомъ.
Усякого зачѣпає и лаєть ся скверно,
И поганымъ чимсь воняє, ажь изъ душѣ верне.
Мабуть тымъ, що уживає страву зъ тарканами
И вонючимъ запиває квасомъ зъ хробаками.
И табаки ôнъ не нюха' и люльки не курить,
— — — — — — — — — — — — —
Отъ такъ собѣ чумакъ думавъ, поки пивъ горѣлку,
А выпивши трохи сплюнувъ, тай пôшовъ изъ шинку.

К. Д. Думитрашко.

БИБЛІОГРАФИЧНЫЙ ПОКАЗЧИКЪ за рôкъ 1885.

(*Зладивъ Иронимъ Калитовскій*).

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украиньскôй.

(Дальше.)

(Книжки, що выйшли въ Россіѣ, зазначенй на передѣ звѣдкою *).

Давнй попы и дяки на Украинѣ. (Зъ „Кіев. Старины“, 1882. Споминки Н. пôдъ заг.: Украинская деревня второй четверти нынѣшняго столѣтія по воспоминаніямъ дѣтства, перекл. М. Павликъ). Дѣло, (фейл.), чч. 74—82.

Денисъ. — Споминки. Зоря, чч. 6, 7.

— Зъ житя хрущѣвъ на высокôй верховинѣ, пôсля Віясолѣ въ Dornbirn. Зоря, ч. 23.

— Море и єго чудеса. Библ. „Зорѣ“. Львôвъ, 1885; ст. 109 (8° м.). Зъ друкъ тов. им. Шевченка.

— Для туристôвъ. Миръ, (фейл.), чч. 69, 70.

Дмитрôвъ Евг. — Народне воскресенє Лужичанъ. Буковина, ч. 12.

— Пословицѣ (41) въ Бук. кал. на р. 1886.

— Рôдна хатина; Почтарь; Гуцулы; Сварливй котики — вѣршѣ. Повѣстка: Покоти-горошокъ, въ Библ. для молод.

Днѣпрова Чайка. — Висточка; Писня — вѣршѣ; Знахарка, оповѣданє въ Нывѣ.

* — Знахарха, окр. ôдбиткомъ. Одесса, 1885; ст. 13 (8° в) ц. 15 коп.

Драгомановъ М. — Політичні пісні украjінського народу XVIII—XIX. ст. З увагами М. Др-а. Частина перша, розділ другиj. Genéve, 1885; ст. XII+213 (8° м.).

— Письмо Н. И. Костомарова къ издателю „Колокола“ съ предисловіемъ М. Др-а. Изданіе Громады. Женева, типогр. Громады, 1885; ст. IX+15 (8° м.).

— Листъ И. С. Тургенева про галицко-руськй литературнй справы, подавъ и пояснивъ М. Др. Зоря, ч. 21.

Дроздъ. — Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше. Историчне оповѣданє зъ житя рускои емиграціи. Зоря, чч. 8—19; такожь осôбною книжкою. Накладомъ и друкомъ тов. им. Шевченка. Львôвъ, 1885; ст. 165 (8° м.). Ц. 50 кр.

Дроздовскій А. — Ветеринарія гомеопатична. Госп. и Пром., чч. 3—11.

— Хольера, яко слабôсть грибкова и лѣченє ей въ способѣ гомеопатичный. Госп. и Пром., чч. 4—6, 8—12.

Дѣдицкій Богданъ. — Литературный Сборникъ изд. Гал. русс. Матицею. Вып. I. Львовъ, 1885. Въ тип. Ставр. Инст. Ст. 72 (8° в.). Тутъ замѣщенй Дѣдицкого: Библіографія; Галицко-русскіи Общества (обзоръ). Другй статіѣ розписанй нарôзно.

— Литературный Сборникъ изд. Гал. русс. Матицею. Вып. II. и III. Львовъ, 1885; ст. 172 (8° в.). Мѣстить Дѣдицкого: Библіографія; Галицко-русскіи Общества (обзоръ). Другй статіѣ розписанй нарôзно.

— Русская лѣтопись. О выборахъ до рады державной. Изд. Общ. им. Качковского. Чч. 100 и 101; Январь и Февраль, 1885. Львовъ. Въ тип. Ставр. Инст. Ст. 96 (8° м.). Ц. 10 кр.

— Якъ и кого выбрала Русь до Думы державной. Изд. Общ. им. Качковского. Ч. 105; Юній, 1885. Львовъ. Въ тип. Ставр. Инст. Ст. 56 (8° м.). Ц. 10 кр.

— Львовская Ставропигія и 300-лѣтный празникъ еи существованія. Изд. Общ. им. Качковского. Ч. 121; Декабрь, 1885. Львовъ. Въ тип. Ставр. Инст.

— Памяти М. Качковского — вѣршь. Слово, ч. 9.

— Вспоминки о М. Качковскомъ, лекція прочтенная въ день св. Михаила въ засѣданіи выдѣла Общ. им. Качковского. Слово, чч. 123, 124.

Ecclesia Militans на Оріентѣ. Дѣло, (фейл.), ч. 1.

Ж. Ле. О-ій, свящ. — Останки язычества въ пѣсняхъ нашого народа. Н. Прол., (фейл.), ч. 227.

Жукъ Семенъ. — Де и якою смертію вмирали гетьманы Выговскій, Бруховецкій, Многогрѣшный, Самôйловичь и Дорошенко — споряджено пôсля Костомарова въ кал. „Просвѣты“ на рôкъ 1886.

— Нова Громада — поема въ двохъ частяхъ В. Кострицкого, (рецензія). Зоря, ч. 19.

Журковскій І. — Якимъ способомъ стали Русины христіянами? Шк. Час. Чч, 9, 10.

Заволока Мих. — Бехъ аль Джугуръ, фантазія. (Написано въ Тифлисѣ р. 1885). Дѣло, (фейл.), чч. 66—68.

Завѣщаніе М. Качковского (дословно по оригиналу). Слово, (фейл.), ч. 105.

Заг. М. — Папа Левъ XIII. и его минувшость. Нов. Прол., (фейл.), чч. 203, 205.

Залозецкій Василь зъ Горного. — Слово до честныхъ выборцѣвъ округа выборчого Коломыя, Снятынъ, Коссôвъ. Русская Рада, ч. 10 и Нов. Прол., ч. 236.

— Дѣдова скрипка, повѣсть. Наука, чч. 4, 5.

Заклиньскій Романъ. — Про напады татарскій. Выд. тов. „Просвѣта“. Львôвъ, 1885; книж. III., ч. 86. Въ 1500 прим. Ц. 8 кр. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

За чужіи грѣхи, розказъ. Нов. Прол., (фейл.), ч. 245.

Зелье, оповѣданє. Нов. Прол., (фейл.), чч. 241, 242.

Звѣстный. — Дещо до исторіи украинського письменства (по поводу замѣтокъ М. Уманця). Зъ Одессы, дня 6 (18) Цвѣтня 1885. Дѣло, ч. 39.

Зофія и Филипополь — зъ подорожныхъ записокъ Людв. Лежé. Миръ, (фейл.), чч. 82, 83.

З. Т. — Заяць що себе жертвує, казка Н. Щедрина; перекладъ зъ великор. Зоря, ч. 14.

Зъ улицѣ — картинка. Миръ, (фейл.), ч. 103.

Иванъ зъ Берлôгъ. Илько Федорчукъ — оповѣданє. Выдав. Народне у Львовѣ. Рôкъ IV., кн. 3. Львôвъ, 1885. Ц. 8 кр. Зъ печ. А. Вайдовичь.

Ивановичь Ф. — Заздравный тостъ Слову въ день 25-лѣтного ювилея. Слово, ч. 9.

И. И. — Три дни на древныхъ розвалинахъ Галича. Слово, ч. 82.

Ильницкій В. — Кôлька увагъ о выхованю, ôдчитъ въ часѣ загальныхъ зборôвъ „Руск. Тов. Педагогичного“ въ Тернополи. Зоря, чч. 11 и 12; такожь въ Шк. Часоп. чч. 12, 13, 14.

Исаєвичь С. Н. — Згублена грамота, былина М. Гоголя, (перекл.). Зоря, чч. 15—16.

Іеронимъ Анонимъ. — Небоженька лучшая была, оповѣданє; Страшный пацієнтъ, (разказъ) — въ Врем. Ставр. Инст.

— Также Ювилей или почему я рыбы не ѣмъ, (гумореска). Слово, ч. 9.

Казка. Миръ, (фейл.), ч. 93.

Калитовскій Ом. — За силу народнои свѣдомости у Шевченка, (ôдчитъ). Зоря, ч. 5.

— Монастырѣ югозападной Россіи вообще и Креховскій монастырь, (рецензія). Зоря, ч. 8.

— Новй выдавництва, (оцѣнка). Зоря, ч. 11.

— Кієво-могиляньска колегія въ другôй половинѣ XVII. вѣку, розправа зладжена пôсля Н. Сумцова. Зоря, ч. 1—7.

— Ческа Гальшка, зразокъ истор. Зоря, ч. 13.

— Акты городскй и земскй и т. зв. Архивъ Бернардиньскій у Львовѣ. Зоря, ч. 20.

— Дещо про археологичну выставу у Львовѣ. Зоря, чч. 20 и 21.

— Зъ ôдки взялась спѣвочôсть у нашихъ дѣвчатъ (парамитія). Зоря, ч. 12.

— Sind Schillers historische Schriften, vornehmlich seine Geschichte des 30-jährigen Krieges für den Schulunterricht zu empfehlen? — въ Справозданю акад. гим. зд рôкъ шк. 1884/5).

Кардиналъ князь Шварценбергъ. Миръ, (фейл.), ч. 8.

Качала Стефанъ. — Додатокъ до критичного погляду Вол. Антоновича о польско-рускихъ взаєминахъ XVII. вѣку. Дѣло, (фейл.), ч. 70.

Кипріянъ Ив. — Учебникъ початковыхъ вѣдомостей музики и спѣву. Львôвъ, 1885.

Кирчôвъ Б. — Гл. Библ. найзнам. повѣстей.

Кистяковскій Ал., (єго некрологъ). Зоря, ч. 3.

К-ичь М. — Павло Чубиньскій, (посмертна згадка) въ кал. „Просвѣты“ на рôкъ 1886.

Кобзарь, Збôрникъ руско-украинськихъ квартетôвъ, выданый питомцями гр. кат. дух. Сѣменища у Львовѣ пôдъ редакцією А. Вахнянина и П. Бажаньского. Львôвъ, 1885; ст. 108 (8° в). Зъ друк. Пиллера и Спôлки. Збôрникъ сей мѣстить композицій: Андрейка, Бажаньского, Вахнянина, Вербицкого, Воробкевича, Лавровского, Лисенка, Любовича и Рудковского.

Ковалѣвъ Ст. — Пригода въ лѣсѣ — оповѣданє въ Библ. для молод.

Козловскій П. — Пѣсня-чайка. Изъ Пальмина — вѣршь. Зоря, ч. 23.

Кокорудзъ Илія. — „Посланіє“ Шевченка, естетично-критична студія. Зоря, чч. 15—19.

Комаха. — Гессеньска муха, оповѣданє. Зоря, чч. 18, 19.

Коніський Ол. — Чи злочинець чи недужій? Оповѣданє зъ карнои хроники. Зоря, чч. 3—5.

— Драма въ тюрмѣ, оповѣданє. Зоря, ч. 23.

— Микола Костомаровъ, некрологъ. Зоря, ч. 8.

— Зъ моихъ споминокъ: Микола Костомаровъ. Мои згадки про него и єго листы. Дѣло, (фейл.), чч. 49—52.

— Порвалась нитка, комедія на 4. справы. Львôвъ, 1885. Накладомъ И. Белея. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

Конституція нѣмецкого цѣсарства. Миръ, ч. 93.

Корженко. — Mignon Гетого, (перекл.). Зоря, ч. 23.

— Братямъ учителямъ съ 1885 рокомъ, вѣршь. Шк. Часоп., ч. 1.

Коровинъ. — Чудесная сила, (зъ великор.). Изд. Общ. им. Качковского. Ч. 106, Юлій 1885. Львовъ. Въ типогр. Ставр. Инст.

* **Кострицкій В.** — Нова Громада — поема въ двохъ частинахъ, Кіевъ, 1885; ст. 127 (8°). Ц. 65 кр.

* **Коципиньскій.** — Письни, думки и шумки руського народа на Подоли, Украини и въ Малороссіи. Одесса, 1885. Ц. 50 кр.

Коцовскій Вол. — Литер. Сборникъ издав. Гал. рускою Матицею, подъ ред. Богдана Дѣдицкого, (реценз.). Зоря, чч. 11—16.

— Испытъ въ львôвскôмъ рускôмъ Институтѣ дѣвочôмъ сс. Василіянокъ за рôкъ шк. 1884/5. Зоря, чч. 14.

Кралицкій Ан. — Бл. п. Александеръ Духновичь, (воспом.). Слово, ч. 9.

— Матѣей Микита, угро-русскій протоигуменъ чина св. Василія В. Слово, (фейл.), чч. 116 и 117.

— Изъ турецкой жизни. Нов. Прол. (фейл.), ч. 244.

Красюченко. — Юрій Горовенко, хроніка зъ смутного часу. Руск. укр. Библ., выш. 7—10. Львôвъ, 1885; ст. 232 (16°). Ц. 40 кр. Накл. Е. Олесницкого. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

Краткое сказаніе о житіи Святыхъ Кирілла і Меѳодія, просвѣтителей Славянъ. Изъ панонского житія святаго Кирилла, гл. III. Нов. Прол., (фейл.), ч. 226.

* **Кропивницкій М. Л.** — Збирныкъ драматичныхъ творивъ. (Выданє друге). Харкôвъ, 1885. Ц. 1 руб. 15 коп.

Кроподра В. Записки помологичнй. Госп. и Пром., чч. 2, 3, 5, 8, 10, 12, 13, 15 и 16, 17, 18 и 19, 21, 22.

Круть Софронъ. — Гл. Библ. найзнам. повѣстей, томъ XIX.

* **Кулѣшь П.** — Байда, князь Вишневецкій. Украиньска драма въ 5. дѣяхъ. Петербургъ, 1885.

Купчанко Гр. — Боснія и Герцеговина. Наука, ч. 6.

— Мое любимое занятіе, (воспоминаніе, просьба и благожеланіе по поводу 25-лѣтного ювилея Слова). Слово, ч. 9.

Курбасъ Вол. Он. — Въ навечеріе нового года. Изд. Общ. им. Качковского. Ч. 106, Юлій. Львовъ, 1885. Въ типогр. Ставр. Института.

— Къ русской исторіи, (стихот.). Слово, ч. 9.

Куренда пок. митр. Спир. Литвиновича о роли руско-народного языка въ церквѣ и школѣ. Дѣло, чч. 138—140.

Кучинскій Левъ. — (Зъ Ялты въ Крыму) Къ моимъ землякамъ на родинѣ и внѣ ея, (статя). Слово, ч. 9.

— Крымъ или таврическій полустровъ. Слово, (фейл.), чч. 47—49.

(Дальше буде)

ДРÔБНЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

„Спѣвомовки“ Ст. В. Руданьского. Выйшовше мѣсяць тому назадъ у Львовѣ яко 15-тый томикъ „Руско-украиньскои библіотеки“ Олесницкого выданє оригинальныхъ творôвъ Ст. В. Руданьского, о много повнѣйше ôдъ выданя кіѣвского, зладженого К. Волынцемъ, змушує мене сказати кôлька слôвъ про тй выданя. Головнымъ ихъ недостаткомъ треба вважати недостачу хронологичныхъ датъ, котрй бъ показували, коли и де якій твôръ бувъ написаный. Якъ важне се для біогра-

фіи и характеристики поета, пôзнає кождый, коли скажемо, що майже все те, що доси звѣстне зъ оригинальнои творчости Руданьского, готове вже було въ 1859—1860 рокахъ, и що затымъ слѣдуючихъ 13 лѣтъ єго житя (весь побутъ въ Ялтѣ) майже нѣчимъ оригинальнымъ себе не проявили (про поему „Царь-Соловей“ нѣчого не кажу, бо нѣчого докладного про неѣ не мôгъ дôзнати ся). Крôмъ сего недостатку годѣ не выткнути обомъ выданямъ досыть недбалои корректуры. Звѣстно, въ выданю кіѣвскôмъ годѣ й жадати повного збôрника творôвъ Руданьского, бо всяка повнота тамъ въ рукахъ цензуры.

Побувавши на дняхъ у Кіѣвѣ, я дôставъ до выкорыстаня оригинальну рукопись „Спѣвомовокъ“ и подаю ту передъ всего єи описъ и змѣстъ. Єсть се спора книжка малого 8⁰ въ окладцѣ зъ звычайного синёго паперу, зложена зъ 150 нумерованыхъ картокъ тексту, двохъ ненумерованыхъ картокъ титуловыхъ и трехъ не записаныхъ картокъ при кôнцѣ. На першôй картцѣ титулъ: „Спивомовкы Винка Руданьского 1859—1860. Петропиль“. На другôй картцѣ одно тôлько 1859. Вѣршѣвъ зъ р. 1859 є 26 на 18 карткахъ; кождый пôдъ текстомъ маѣ дату написаня. Першій вѣршь „Богдай тебе“ зъ датою 26 сент., зъ того-жь дня и слѣдуючій „Полюби мене“. Третій вѣршь „Гей быки“ зъ дня 13 окт., зъ того-жь дня й слѣдуючій коротенькій вѣршикъ, котрого титулъ и текстъ чиєюсь пôзнѣйшою рукою зовсѣмъ замазаный. Слѣдуючого дня (14 окт.) написанй чотыри вѣршѣ: „Пелепôнъ“ (доси не печатаный), „Храбрый Ляхъ“, оденъ вѣршь зновъ цѣлкомъ замазаный, и „Господь давъ“. Зъ д. 15 окт походять три вѣршѣ: „Заяць“, „Баранъ“ и „Розмова“ (доси не печат.). Зъ д. 16 окт. два вѣршѣ: „Надгорода“ и „До дуба“. Зъ д. 17 окт. три вѣршѣ: „Змыслный Ляхъ“, Господарь хаты“, „Нѣ зле нѣ добре“. Зъ д. 18 окт. ажь пять вѣршѣвъ: „Нѣ — каже“ (доси не друк.), „Крамная сорочка“ (доси не друк.), „Рознятый жидъ“, „Славная конина“ и „Жидъ на чатахъ“. Зъ д. 20 окт. чотыри вѣршѣ: „Правда“ (замазаный), „Циганъ на сповѣдѣ“, ще одинъ вѣршь замазаный и „Смѣхъ“. Въ кôнцѣ послѣдній вѣршь того року „Пѣсня“ (Голе, голе моє поле) написаный д. 20 декабря. Зъ р. 1860 походить проча найбôльша часть збôрника. Ось єи змѣстъ: „Вѣщій Олѣгъ“ зъ датою 15 генваря; за симъ иде „Игôръ Сѣвирскій“, т. є. Слово о полку Игоревѣ зъ датою 10 февраля. Ся поема займаѣ ту цѣлыхъ 68 картокъ густого, дрôбного письма, а именно $14^1/_2$ картокъ обнимаѣ „Пресливля“, котре маѣ пôдъ собою дату 27—29 февраля. За симъ иде старорускій текстъ „Слова“, розбитый на стихи, на однôй, а перекладъ Руданьского рôвнобѣжно на другôй сторонѣ; ся часть обнимаѣ 48 картокъ. Слѣдуѣ за симъ на однôй сторонѣ генеалогична табличка п. з. „Рôдъ князѣвъ, котрыхъ споминаѣ Спѣва“; а далѣ на 5 карткахъ 20 примѣтокъ, — все украиньскою мовою. Дальше йдуть историчнй поемы: „Мазепа, гетьманъ украиньскій“ на 19 карткахъ, зъ датою 17—18 марта; „Иванъ Скоропада“ на 9 карткахъ, зъ датою 6—7 іюня; „Павло Полуботко“ на 5 карткахъ, dtto 8 іюня; „Вельяминъ“ на 4 карткахъ, dtto 9 іюня; „Павло Апостолъ“ на 3 карткахъ, dtto 10 іюня; „Минихъ“ на 9 карткахъ, dtto 12—13 іюня. Кôнчить ся збôрка зновъ дрôбными вѣршами, а именно: „Пѣсня“ („Згадай мене мила“) dtto 15 августа, „Пяниця“ dtto 16 авг., „Казка“ (Дочекавъ ся я“) dtto 16 авг., „Моя смерть“ dtto 17 авг., „Верства“ dtto 17 авг., „Пѣсня“ („Звела мене не бѣда“) dtto 25 авг., „Вѣтеръ и колька“ dtto 3 ноября.

Вже зъ змѣсту сего збôрника може переконатись читатель, яку малу частину оригинальнои творчости Руданьского мы доси знаємо. Мѣжь тымъ ôдъ Вп. д. Павла И. Житецкого дôставъ я нову збôрку спѣвомовокъ Руданьского, походячу такожь зъ 1859 року и мѣстячу въ собѣ цѣлыхъ 60 спѣвомовокъ, доси зъ невеликими выємками нѣде не печатаныхъ. Збôрка та, се книжечка in 8⁰, зшита зъ звычайного паперу, безъ титулу, зложена зъ 32 ненумерованыхъ картокъ и цѣла записана власною рукою Руданьского. На горѣ на чôльнôй картцѣ написано ôдмѣннымъ почеркомъ и чорниломъ „С.-Петербургъ. 5 марта 1869 года“. Слова тѣ написавъ Руданьскій мабуть пôзнѣйше, а число 1869 мусить бути помилка зам. 1859, бо-жь 1869 року Руданьскій бувъ не въ Петербурзѣ, а въ Ялтѣ. На семôй картцѣ находить ся вытиснена якимсь блѣдо-бронзовымъ чорниломъ печать „В. Е. Стрѣльчевскій“.

Думаючи печатати въ „Зорѣ“ весь доси ще не звѣстный читаючôй публицѣ поетичный матеріялъ Руданьского, мы поки що подаємо змѣстъ сего новоôднайденого збôрника. 1) Понизивъ, 2) Добра натура, 3) Пекельна смола, 4) Абы душа чиста, 5) Чи высоко до неба, 6) Скôлько душь, 7) Глухій и губатый, 8) Чи далеко до Кіева, 9) Чи голосна церква, 10) Окуляры, 11) Свиня свинею, 12) Верства (те саме и въ попереднôмъ збôрнику и печатане), 13) Жонатый, 14) Допытались, 15) Балта, 16) Засѣдатель (печат.), 17) Вареники (печат. въ попсованôмъ видѣ), 18) Икра, 19) Полотно, 20) Гусакъ, 21) Гуменный, 22) По чому дурнѣ, 23) Три царѣ, 24) А що теперь буде? 25) Козацка мѣра, 26) Три жиды, 27) Олово не вадить (печат.), 28) Невинный Мошко, 29) Убитый жидъ, 30) Мошкôвъ дахъ, 31) Вовки, 32) Мошко и Сура, 33) Аршинъ, 34) Мошко ассесоръ, 35) Розмова, 36) Хто кого лучше, 37) Горобцѣ, 38) Два рабины, 39) Що робить рабинъ (печат.), 40) Спасибôгъ, 41) По водѣ пôду, 42) Що до кого, 43) Де спôймали, 44) Циганьскій наймитъ, 45) Дудка, 46) Не мои ноги, 47) А не халасуй! 48) Холодно, 49) Рабинова дума, 50) Спôлка (напеч.), 51) Базиляне, 52) Ракъ, 53) Загадка, 54) Добре торгувалось, 55) Пирôгъ, 56) Лошакъ, 57) Що кому годить ся, 58) Запорожцѣ у короля, 59) Льóды, 60) Крамна сорочка (є и въ попереднôмъ збôрнику).

Ив. Франко.

До біографіи А. П. Свидницкого. Зъ Анатолiємъ Свидницкимъ я познакомивъ ся въ 1860 роцѣ. Зайшовши на кватиру до спôльного нашого университетского товарища Михайла М—ка, я першій разъ зустрѣвъ незнакомого менѣ доси Анатолія. Єго блѣде обличе, живй блискучй очи, лагôдный и задуманый выразъ физіономіи и мягкій, спокôйный, простый и привѣтный побытъ зъ разу розбуджували симпатію. Поговоривши зъ пôвъ годины зъ „Наталкою“ (симъ жѣночимъ именемъ товаришѣ прозывали Анатолія за єго нѣжный нѣбы жѣночій норовъ), мы зъ разу заприязнились. Побалакавши то се, то те, Анатолій сѣвъ коло мене, трохи помовчавъ, а далѣ каже: „Коли такъ, то послухай, що я тобѣ заспѣваю“. Тихимъ голосомъ ставъ ôнъ спѣвать менѣ двѣ пѣснѣ, якихъ я доси не чувъ нѣколи, и которй змѣстомъ своимъ зробили на мене таке сильне вражѣнє, що я ушамъ своимъ не вѣрячи, забувъ и мѣсце, де сидѣвъ и людей, зъ которыми балакавъ. — Се були тôльки що зложенй Анатолiємъ двѣ єго пѣснѣ: „Вже бôльше лѣтъ двѣстѣ, якъ козакъ въ неволѣ“ и „Въ полѣ доля стояла, брôвоньками моргала“. Черезъ рôкъ пôсля того приѣхавъ въ Кіѣвъ П. Кулѣшъ, ôдшукуючи сотрудникôвъ для „Основы“. Ôнъ зустрѣвъ ся зъ Ан. Свидницкимъ, спостерѣгъ єго талантъ, оцѣнувавъ єго етнографичнй вѣдомости и залучивъ єго писати для „Основы“. Се мало на Анатолія рѣшучій въ єго житю вплывъ. Ôнъ зъ ентузіязмомъ засѣвъ за працю. — Зъявлялись єго артикулы въ „Основѣ“ и зустрѣчались зъ великою симпатiєю, хочь далеко не всѣ могли бути надрукованй. Такъ огромна єго праця „Злый Духъ, етнографично-философичный поглядъ на народну демонологію“, не могла бути надрюкована и десь пропала въ тецѣ редакціи. „Люборадскй“ залежались такожь и тôльки теперь найшли собѣ мѣсце въ „Зорѣ“. — Тымъ часомъ въ кôнци 1862 году „Основа“ перестала истнувати; разомъ зъ тымъ особистй дѣла Свидницкого ôдвернули єго зъ литературнои дороги. Ôнъ кôнчивъ университетъ и побувши не довгій часъ учителемъ въ повѣтовôй школѣ въ Миргородѣ, перенѣсъ ся на доволѣ добру посаду — въ зарядѣ акцизному въ Чернигôвщинѣ. — Тутъ ôнъ справлявъ свôй урядъ лѣтъ 7 чи 8 — але-жь поету трудно було зъ разу привыкнути и выключно ôддатись спиртометру и мѣряню градусôвъ алкоголя. — Зъ однои стороны не мôгъ ôнъ справитись такъ, щобы не зробити якои небудь неакуратности або помилки, зъ другои-жь стороны доволѣ велика гажа, яку ôнъ отримувавъ, не задержувалась про запасъ. — Зъ урядовою службою прийшлось єму розстати ся, а тымъ часомъ семья у него завелась дуже численна. Приѣхавъ ôнъ жити у Кіѣвъ, де пôсля великихъ клопотôвъ небôжчикови Ал. Кистяковскому удалось выробити для Свидницкого дуже скромне мѣсце у центральному Архивѣ. — Литературою ôнъ почавъ було знову займатись, але-жь силы єго були вже зломанй. За сей часъ окрôмъ невеличкихъ дописей до мѣсцевыхъ газетъ и невеличкои читанки нѣчого вже не удалось єму написати. Пригнѣченый бѣдою ôнъ скоро померъ ôдъ хроничнои хоробы печѣнки. — *В.*

Новости украинскои литературы. Въ бѣжучôмъ 1886 роцѣ выйшли въ Харковѣ слѣдуючй украинськй книжечки; 1) Два товаришѣ, казка. Х. 1886. in 32-⁰, 9 стор., цѣна 3 коп.; 2) Торба, казка. Х. 1886, 32⁰, 10 стор. ц. 3 коп.; 3) Дума про Ганджу Андыбера. Х. 1886. 32⁰, 15 стор. ц. 5 коп.; 4) Н. Сагайдашна, У неволѣ, оповѣдання. Х. 1886. 32⁰, 39 стор. ц. 10 коп.; 5) Т. Онопріенко-Шолковый, Стихотворенія на малороссійскомъ языкѣ. Х. 1886. „Стихотвореній“ сихъ двоє: „Катерина“ и „Гриць“. Въ „Катеринѣ“ авторъ коротенько перебрехавъ Шевченкову „Катерину“ неможливыми, безъ розмѣру й рифмы коротенькими строчками, котрй ôнъ зве „стихами“. „Гриць“ — така-жь переробка вѣдомои народнёи пѣснѣ: „Не ходи Грицю на вечерницѣ“. Читати книжки не можна, нѣ искорки таланту, а мова попсована страшенными руссицизмами. У Харковѣ-жь друкуватиметь ся оповѣданє „Сербска вôйна“ и першій томъ збôрки „Степъ“. До цензуры вже засланый и другій томъ тіеи збôрки, котрый складаєть ся зъ творôвъ писаныхъ украиньскою и россійскою мовою. Россійскою написанй розправы: „Деревня въ драмахъ Кропивницкаго и Старицкаго“ и „Отношенія русской литературы къ украинской“.

В. Чайченко.

До повысщихъ звѣстокъ, присланыхъ намъ Вп. д. Чайченкомъ, додамо ще, що въ Кіевѣ сего року выйшла другимъ выданємъ поема В. Кострицкого „Нова Громада“, котра дуже подобаєсь простому народови по селахъ и мѣсточкахъ украиньскихъ. Приготовують ся до друку дозволенй вже цензурою поезіѣ Гринченка, а на дняхъ появить ся збôрникъ поезій Олены Пчôлки п. з. „Думки мережанки“. Такожь на дняхъ выйшла перша частина зôбраныхъ творôвъ Панаса Мирного п. з. „Збираниця зъ рôдного поля. Приповѣстки, оповѣданя и драматичнй творы“. Ся перша частина мѣстить въ собѣ лишь два оповѣданя: „Лихій попутавъ“ и „Пяниця“, печатанй давнѣйше въ львôвскôй „Правдѣ“, попереджений „Замѣсць передмовы“ глубоко прочутымъ, хочь въ чудну якусь форму вылитымъ вѣршемъ „До музы“. Ось якими, зовсѣмъ вѣрными словами характеризує самъ авторъ свою литературну дѣяльнôсть:

Нашй слезы гôркй перелили мы въ сумнй приповѣстки,
Нашй муки нелюдскй звязали изъ муками миру;
Коли мы й помилялись въ дому — помиляли ся чесно,
За душею не скрыли нѣчого, про що думали й знали.

Творы Панаса Мирного не указались въ повнôмъ выданю; заразъ зъ першого тому выключила цензура оповѣданє „Лихй люде“, а зъ другого тому, въ котрый повинй були увôйти не печатанй ще драматичнй творы Мирного, выключила драму „Лемерôвна“.

И. Ф.

До біографіи Йосифа Левицкого. Пôсля оповѣданя Вп. о. Василя Бѣлиньского въ Нагуєвичахъ подаю ще ось якй данй до біографіи сего нашого писателя. Въ 1848. роцѣ Йосифъ Левицкій перенѣсъ ся зо Шкла до Грушова, замѣнявшись зайсю парохію зъ пôзнѣйшимъ крилошаниномъ Гинилевичемъ. Пробуваючи въ Грушовѣ, ôнъ часто доѣздивъ до Дрогобича, де утворилась була польска гвардія народова. Левицкій дуже досолювавъ Полякамъ жартами и острыми нападами, и они въ кôнци змовились при выѣздѣ зъ Дрогобича побити єго. Левицкій дôзнавши ся о тôмъ, удавъ ся до старосты, котрый давъ єму вôйсковый конвой для безпечного повороту. Въ 1849 роцѣ, коли у всѣхъ школахъ схôдноі Галичины замѣсць нѣмецкого почато заводити рускій языкъ, покликано й Левицкого до перемыскои семинаріи, щобъ преподававъ питомцямъ по руски катехетику. Не радо ѣхавъ Левицкій до Перемышля, знаючи свою натуру, котра не давала єму зъ нѣкимъ зжити ся и згодити ся; на всякій случай, коли бъ єму въ Перемышли не сподобало ся, ôнъ застерѣгъ собѣ парохію въ Грушовѣ на цѣлый рôкъ. Въ Перемышли зъ разу пôшло єму дуже добре; крôмъ преподаванъ въ семинаріѣ ôнъ зôставъ епископскимъ проповѣдникомъ и катехетомъ семинаріѣ и побиравъ зъ першихъ двохъ посадъ по 800, а зъ третои 300 гульд. Але гордôсть єго була безъ границь; ôнъ швидко пересварився ся зъ усѣми канониками, трактуючи ихъ, якъ погоничѣвъ, хочь самъ бувъ простымъ попомъ. Выйшло такъ, що коли разъ завакувало мѣсце каноника, а Левицкій подавъ ся на те мѣсце, и епископъ Яхимовичь, знаючи єго заслуги, хотѣвъ єго именувати, всѣ каноники освѣдчили, що скоро Левицкій буде именованый, то всѣ они зрѣкають ся своихъ достоинствъ. „И такъ теперь намъ при нѣмъ житя нема, — говорили они, — а що-жь тогдѣ буде, якъ ôнъ у всѣмъ зъ нами порôвняє ся!“ Левицкого поминено, що зновъ такъ єго розъярило, що ôнъ и на самого Яхимовича почавъ нападати. Се й погубило єго. Яхимовичь якъ стôй велѣвъ єму подати ся на опорожнену парохію Нагуєвичѣ, а каноники наказали сусѣднымъ священникамъ и деканамъ, щобъ пильно слѣдили за єго поступками и о нѣмъ доносили до консисторіи. Тй доносы, а такожь жалобы Думяка, о котрыхъ я упередъ згадувавъ, були причиною, що Левицкому въ кôнци выточено слѣдство дисциплинарне и засуджено єго на шѣсть недѣль реколлекціи. Богато труду и клопоту стояло Левицкому, поки въ кôнци змôгъ ублагати Яхимовича, щобъ увôльнивъ єго ôдъ тои кары. Увôльненый, але зломаный на дусѣ ôнъ вернувъ до Нагуєвичь, де швидко опôсля вмеръ ôдъ апоплектичного удару.

И. Ф.

До біографіи Володимира Навроцкого. Навроцкій, бувши урядникомъ въ Ряшевѣ, дуже часто выѣзджавъ на комісіѣ до сусѣдныхъ селъ. Въ тôмъ окрузѣ є кôлька селъ, въ котрыхъ жиють и Русины. Они придержують ся сильно свого „рускаго“ обряду, хочь мало коли чують руске слово, хиба ôдъ свого священика. Въ однôмъ зъ тыхъ селъ, въ Близянцѣ, бувъ и я завѣдателемъ парохіи черезъ 7 мѣсяцѣвъ. Розпытуючи ся мѣсцевыхъ людей про ихъ житє, довѣдавъ ся я, що за свого житя бувъ Навроцкій такожь въ тôмъ селѣ на комисіѣ. Ôнъ хотѣвъ почути на чужинѣ своє рôдне слово, и заговоривъ до вôйта та до громадскои рады по руски. Вôйтъ и радній, хочь самй були Русины, дуже здивували ся, бо въ цѣлôмъ своємъ житю не чули, щобъ якій урядникъ говоривъ по руски. Зъ превеликои радости вôйтъ якъ стôй пôславъ десятника и велѣвъ єму скликати всю громаду, щобы всѣ могли послухати, якъ то гарно говорить по руски панъ зъ Ряшова.

Данило Лепкій.

До біографіи Н. Верещиньского. Яковъ Головацкій написавъ въ 1-ôмъ томѣ пересланого Н. Верещиньскому гарно оправленого примѣрника свого збôрника народныхъ пѣсень слѣдуюче присвяченє: „Его Высоко-Преподобію Достоуважаемому Господину Николаю Верещинскому въ знакъ глубочайшого высокопочитанія и благодарной памяти за содѣйствіе и помощь въ собираніи пѣсень жертвуетъ Яковъ Головацкій. Вильно, 19. Февраля 1880“. Дотычный примѣрникъ находить ся теперь мѣжь книжками оставшими по бл. п. проф. Онишкевичу, котрому єго Верещиньскій ôдступивъ.

В. К.

Ôдъ о Михайла Зубрицкого зъ Мшанця дôстали мы слѣдуючу замѣтку въ справѣ напечатаного въ „Зорѣ“ збôрника апокрифôвъ, котру радо помѣщаємо: Въ 9. числѣ „Зорѣ“ въ статейцѣ „Причинокъ до исторіи рускои литературы XVIII. вѣку. Дрогобыцкій збôрникъ рукоп. апокрифичныхъ оповѣдань“ сказано, що я сей збôрникъ найшовъ будучи ще ученикомъ гимназіяльнымъ въ хатѣ одного мѣщанина. Такъ не єсть. Збôрникъ сей найшовъ я въ часѣ моихъ студій богословскихъ въ вакаціѣ р. 1882 въ Зубрици пов. турчаньского, якихъ 4 милѣ ôдъ Дрогобича, въ хатѣ мого тѣтчаника Николая Зубрицкого.

Михайло Зубрицкій.

Ôдъ редакціи.

☛ **Позаякъ ôдповѣдаючій за редакцію дръ Омелянъ Калитовскій выѣзджаєъ въ другôй половинѣ Червня зô Львова на три мѣсяцѣ, упросивъ ôнъ въ порозумѣню зъ Выдѣломъ Товариства имена Шевченка Высокоповажного пана професора Александра Борковского заступити єго на часъ неприсутности въ веденю справъ редакційныхъ. Ôдтакъ пôдпише слѣдуюче число „Зорѣ“ панъ професоръ Борковскій.**

Ôдповѣдає за редакцію: **Д-ръ Омелянъ Калитовскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VII. Львôвъ дня 15. (27.) Червня 1886. **Число 12.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациi „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЯКЪ СТАРА ЯНОВА ѢХАЛА ЗЕЛѢЗНИЦЕЮ ЗЪ КОЛОМЫѢ ДО БУРШТЫНА.

I.

На нашôмъ славнôмъ Покутю є маленьке мѣсточко Пѣстынь. Лежить оно на гористôй рôвнинѣ, такъ, що якъ перескочишь кôлька потокôвъ, то знайдешь ся въ лѣсѣ и не потребуєшь драпати ся по горахъ. Серединою иде мурованый гостинець обсадженый деревами, а по обохъ бокахъ видѣти можна деревлянй зъ цвѣточниками домики помѣшь зъ мужицкими хатами.

Властиве мѣсто, та збита въ одну масу купа жидôвскихъ хатъ и склепôвъ, стоить собѣ на боцѣ ôдъ дороги и можна переѣхати цѣлу мѣсцевôсть, не бачивши правдивого мѣста, т. є. пляцу торгôвъ и жидôвъ. Гôдна уваги въ Пѣстыни є стара церковь надъ высокимъ берегомъ розбиваючого ся о камѣнє гôрского потока, о котрôй ходить народне повѣрє, що она була де инде заложена и сама на се мѣсце перенесла ся.

Друге цѣкаве мѣсце, се гидропатичный закладъ колись п. Бернарчика, котрый теперь майже цѣлкомъ розсыпавъ ся, такъ, що страшно тамъ ити, абы що на голову не упало або не заломило ся пôдъ ногами. Зъ часôвъ, здає ся, процвитаня того закладу вôйшло у деякихъ людей въ звычай проживати лѣто въ Пѣстыни. Такимъ способомъ тамъ буває завсѣгды одна або двѣ львôвскй родины, два або три одинокй мужчины и кôлька осôбъ зъ близшихъ сторôнъ.

Певно не оденъ зъ тыхъ пѣстыньскихъ гостей пригадує собѣ высоку, блѣду, у двоє зôгнену бабку въ полатанôй але чистенько выпранôй сорочцѣ, такôй самôй що до вѣку сцôдници и колись голубôй, зъ заду завязанôй хустцѣ. Она походить зъ косôвскихъ мѣщанъ. Родичѣ єи мали ся колись не зле, мали хату и грунтъ, але батько усе прогайнувавъ, мати зъ журы умерла, дѣти пôшли въ поневѣрку, — то-жь она ще малою дитиною дôстала ся до Коломыѣ, де служила у панôвъ ажь до свого замужя.

Она называла ся Юстина а по чоловѣцѣ кликали єѣ такожь Янова,— хочь ôнъ бувъ собѣ щиро-рускимъ Иваномъ, але що ходивъ въ сурдутѣ и бувъ зъ професiѣ шевцемъ, то переробивъ ся на Яна, и майже до кôнця свого житя носивъ ся зъ гадкою и бажанємъ перейти на латиньскій обрядъ. Звычайна се хороба нашого ремѣсницкого стану. Аристократичнй понятя интелигенцiѣ переробляють ся у низшихъ верстовъ въ формы национально-религійнй.

Иванъ родивъ ся въ Пѣстыни, де єго батько а пôзнѣйше ôнъ самъ занимавъ ся шитємъ простыхъ чобôтъ. Ходячи часто до Коломыѣ, пôзнавъ тамъ Юстину, оженивъ ся и привѣвъ єѣ на батькôвщину. Грунту у нихъ не було, лишь стара хата и кавалокъ города. При ремеслѣ ишло ще яко-тако, але коли Ивана звалила зъ нôгъ довга и тяжка недуга, котра въ кôнци положила єго въ могилу, прийшло ся бѣдноô Юстинѣ неразъ гôрко бѣдувати. Она мала щось дѣточокъ, але померли и лишивъ ся лишь оденъ сынъ. Ôнъ якось не хотѣвъ тримати ся батькôвского хлѣба, кидавъ ся то сюды то туды, выслуживъ у вôйску, оженивъ ся въ Станиславовѣ, тай оперъ ся ажь будникомъ въ Бурштынѣ. Юстина не пôшла за сыномъ, не хотѣла позбути ся своєи хаты и лишила ся въ Пѣстыни. Одно, що бояла ся невѣстки, а друге гадала собѣ, що Богъ знає, якъ тамъ сынови въ свѣтѣ поведе ся, а свôй кутокъ може колись стати и єму въ пригодѣ.

И такъ жила собѣ бабуся, а може ще й теперь жиє, рада, що хочь має де сидѣти. Але стѣны ѣсти не дають, а заробити приходило зъ кождымъ днемъ труднѣйше; старôсть, якъ то кажуть, не радôсть. Ходить она бувало ôдъ хаты до хаты пѣстыньскои интелигенцiѣ: въ одноô позамѣтає, въ другôй обмыє начинє, въ третôй догляне чогось въ печи, а въ зимѣ дре пѣрє, и такъ якось день за днемъ, рôкъ за рокомъ минає. До ходженя по хатахъ спонукувала єѣ такожь одна маленька слабôсть, котру набула на службѣ. Она надзвычайно любила каву, а не будучи въ станѣ єи собѣ купити, готова була и цѣлый день услугувати за той присмакъ. Напивши ся кавы, стара Янова звычайно впадала въ дуже добрый гуморъ и ставала дуже розмôвна. Любила розповѣдати пригоды свого житя, простого и вбогого въ надзвычайнй случаѣ, та за те тымъ бôльше характеризуючого житє цѣлои масы подôбныхъ же простыхъ и звычайныхъ людей. Одно зъ такихъ оповѣдань списала я и подаю ласкавôй увазѣ читателя. Менѣ здаєсь, що зъ за мимовôльного комизму сего образка проглядає дещо й глубше и заслугуюче на увагу мыслячихъ людей, а именно те, якъ то гôрко неразъ простй люде ôдчувають поступы и вынаходы цивилизацiѣ и якъ въ такихъ тяжкихъ хвиляхъ потѣшають ся.

II.

Ôдъ коли мôй сынъ оженивъ ся, я єго не видѣла. А такъ менѣ хотѣло ся єго побачити, подивити ся, якъ єму зъ жѣнкою жиє ся, що тôлько въ мене и думки, що ôнъ. Отъ, думаю собѣ, може и умру та не буду видѣти, якъ дѣти газдують!

Але, якъ то кажуть, рада бы душа до раю, та грѣхи не пускають. Хочь и рада бы я поѣхати, та що зъ того, коли то така далечина, що якъ згадаєшь, то ажь морозъ пôде по тѣлѣ. Кобы то возомъ, то я бы такъ не бояла ся, але то теперь усѣ ѣздять лишь тою якоюсь колѣєю,

а я такъ того бою ся, якъ бы несамовитого. Довго я зъ тою гадкою носила ся та не знала що робити: однои днины ѣду а другои сиджу дома. Може бы була и не поѣхала, якъ бы бувъ мôй сынокъ однои ночи менѣ не приснивъ ся, та такъ любо та мило, що я про все забула та й загадала ѣхати.

— Поѣду, нехай дѣє ся що хоче, — сказала я сама до себе. Ôдъ того часу я не пропустила анѣ одного крейцара, заробляла, якъ могла, складала оденъ до другого, та розпытувала людей про колѣю. Они менѣ казали, що треба мати билетъ та на часъ трафити. Ну, — гадаю собѣ, — се ще може якось и удамь!

Наскладала я пару левôвъ такъ, що могла дорогу заплатити, тай ще якiй даруночокъ для сына и невѣстки постарати. По дорозѣ хотѣла я поступити до Станиславова, одно щобы ôдвѣдати сваху, а по друге порадити ся зъ нею, щó бы купити для дѣтей; звычайно при такôмъ мѣстѣ лѣпше купує ся. Коло Спаса выбралась я въ дорогу. До Коломыѣ заѣхала зъ однымъ пѣстыньскимъ чоловѣкомъ, що вѣзъ на торгъ черешнѣ. Мы выѣхали нôчю тай станули въ Коломыѣ разомъ зó-свѣтомъ. Чоловѣкъ заѣхавъ просто на ринокъ, я встала, подякувала, — заплаты ôнъ не хотѣвъ нѣякои, — взяла свôй узликъ тай пôшла просто на той якiйсь банвохъ. Тамъ я всѣ дороги добре знаю, то й не потребувала нѣкого допытуватись.

Приходжу на банвохъ, а тамъ вже стоять якiєсь двѣ фѣры тай и люде вже ходять то сюды то туды. — Отъ може я за пôзно прийшла, — гадаю собѣ.

— Не за пôзно я прийшла? — пытаю ся одного такъ по шляхоцки убраного.

— А вы куды ѣдете?

— До Станиславова.

— О, то ще собѣ почекаєте!

Я пôшла де середины, щобы де примѣстити ся, абы людямъ не заваджати. Отъ, стану де небудь, — гадаю собѣ, — положу свôй узликъ коло себе тай зачекаю, доки що буде, кобы лишь довѣдати ся ôдъ кого, коли билетъ купувати, та сѣдати ѣхати. Та не було кого такъ запытати ся. Заѣде якiй поѣздъ, выскочить панокъ або панѣ, покрутить ся тамъ та не тамъ, тай пôде собѣ до покою; або притарабанить ся яке жидиско тай и той забере ся не знати куды. Чую я, оденъ колѣйникъ кричить: „каса отворена, каса отворена!“ Выбѣгли панки та купка жидôвъ, тай усѣ збили ся коло якогось ôкна. Я дивлю ся, а они купують билеты. Треба и менѣ йти,— гадаю. Иду я, а навперед мене то зносять то на колѣсцяхъ везуть всѣлякi куфры та куферочки, а оденъ лишь стоить та кляйстромъ картки налѣплює.

— Чи менѣ теперь билетъ купувати? — пытаю єго.

— А вы куды ѣдете?

— До Станиславова.

— Ну, то купуйте, але то поспѣшный поѣздъ, а менѣ видить ся, що такi панѣ якъ вы поспѣшнымъ поѣздомъ не ѣздять.

— Що то за поспѣшный поѣздъ? — пытаю ся. — Я о поспѣшныхъ поѣздахъ нѣколи не чула. — Але закимъ я се выговорила, той панокъ, що дававъ билеты, замкнувъ ôкно, та й все забрало ся, якъ бы замѣвъ, лишь чую, що щось загудѣло та засвистало. Головонько моя бѣдна! поѣздъ ôдôйшовъ, — ажь скрикнула я и вдарилась объ полы руками. Колѣйники въ смѣхъ.

— Люде добрi, — кажу я, — не смѣйте ся, а скажѣть менѣ, чи вже сегоднѣ не буде бôльше ѣхати поѣздъ до Станиславова?

— Буде, буде, — ôдказали менѣ, — то поспѣшный ôдъѣхавъ, а той вашь ще надъѣде.

— Ну, Богу дякувати, що мôй ще надъѣде, а того якогось поспѣшного най лихо возьме!

За часокъ чи за два зачали зновъ люде сходити ся. Сходять ся та сходять, такого ихъ насходило ся — повнi сѣни: и жиды и паны и хлопы и жовняры. Коло мене стала якась жидôвка.

— А вы куды ѣдете? — пытаю ся єи.

— До Станиславова.

— И я до Станиславова! — скрикнула я тай таки такъ нею врадувала ся, якъ рôдною мамою.

— А вы вже ѣхали коли, чи теперь першiй разъ?

— Ой, ой! може вже тôлько ѣздити не буду, що ѣздила! — каже жидôвка.

— То я буду вже васъ тримати ся, бо я не знаю, якъ де рушити ся. Кобы хочь вы сказали менѣ, коли билетъ купувати!

— Добре, добре, — каже жидôвка, — тримайте ся мене! Якъ я буду йти, то й вы йдѣть за мною.

— А довго мы тутъ будемо чекати?

— Нѣ, не довго, може зъ пôвъ годины.

Якъ разъ може такъ за пôвъ годины а може троха бôльше зачали зновъ кричати: „каса отворена, каса отворена!“ Иде моя жидôвка а я за нею, а тамъ такъ пхають ся оденъ передъ другимъ, що Господи! Жидôвка якось дôпхала ся, а мене все ôдтручують та ôдтручують. Дивлю ся, кождый кладе на ôкно грошѣ тай бере билетъ. Беру я й собѣ, вытягаю грошѣ, а знала-мь ôдъ людей, що зъ Коломыѣ до Станиславова платить ся два левы и 20 крейцарѣвъ. Беру я тi грошѣ, пôдсуваю ся якъ мога найблизше тай кладу на ôкно. А панокъ анѣ окомъ не моргнувъ, выдавъ ще решту билетôвъ тай лупъ! замкнувъ ôкно ще й дошкою засунувъ. А я крикнула зо страху: — А мôй билетъ, прошу пана!

Ôнъ пôднѣсъ ôкно. — Де ѣдете? — пытає.

— До Станиславова, прошу пана!

Ôнъ вытягнувъ билетъ и каже: — Два риньскi и двайцять крейцарѣвъ!

Менѣ ажь въ очехъ потемнѣло. — Я заплатила вже, — говорю єму.

А ôнъ якъ не крикне: — Або, бабо, плати, або жандармами кажу тебе взяти!

Я остовпѣла. — Що робити? — гадаю, а ту нема коли и нагадувати ся: хочь давай другi грошѣ, хочь вертай назадъ! Вытягаю хустину зъ грôшми, а руки такъ менѣ трясуть ся, що ледви можу єѣ розвязати та той нещасный билетъ, що менѣ давъ, удержати. Журице моя чорна! Оттаке то моє! Я такъ зажурила ся, що не чула, коли й колѣя надôйшла; якъ бы не жидôвка, то може була бъ я ще лишила ся. Я хотѣла зъ нею разомъ ѣхати, але той, що мѣсця роздає, и слухати не хотѣвъ, тай мене де инде а жидôвку зновъ де инде запхавъ.

Сиджу я та трясу ся якъ въ пропасницѣ: одно те, що бою ся тымъ ѣхати, а друге, що жаль менѣ моихъ грошей! Господи Исусе Христе! — думаю собѣ, — не могло то на кого другого трафити, та на мене таку бѣдну! Не мають люде на що лакомити ся, та на такiй бѣдный грôшь! Добре приповѣдка каже: на бѣдного дригота! Менѣ и разъ тяжко заплатити а не то ще два разы. Не буде вже дѣтямъ за що даруночокъ купити! Та що, нехай вже выбачають! я рада була, коли якесь лихе око позавидувало! Коло мене говорять, смѣють ся,

але де менѣ до того! сиджу тай свою думку думаю. А то жене та жене, якъ шалене, лишь шипить та пару выпускає.

Ажь глипъ, я вже въ Станиславовѣ, и не оглянулась, коли! Отъ, чоловѣкъ журить ся, — гадаю, — а часъ летить. Той, що роздає мѣця, прийшовъ тай отворивъ дверѣ, — видко, що треба вылазити. Вылазять другій, лѣзу й я за ними; идуть усѣ черезъ фѣртку, що стоить коло неи звонокъ, справилась и я туды. Тамъ стоявъ якійсь въ сердацѣ тай одбиравъ билеты. — Билетъ! — каже онъ до мене. Я ему дала билетъ тай пошла. Дивлю ся, нѣхто менѣ нѣчого не каже, видко ся не має жаднои раціѣ. Хиба ити до мѣста, — кажу до себе. Иду, а то якась така довга дорога тягне ся, та тягне, тай все щось такъ менѣ видить ся, нѣбы она не така, якъ тодѣ, коли я ѣхала зъ сыномъ на весѣлє. Ну, що, — гадаю, — може я другою улицею иду? Може Станиславовъ погорѣвъ та инакше побудували?... А все таки кортить мене запытати ся, що то таке.

То була недѣля. Люде йшли до церкви, бо то ще було рано. Якійсь чоловѣкъ йшовъ зъ колачами въ хустцѣ, мабуть на парастасъ. Я приходжу до него тай кажу: — Слава Исусу Христу!

— На вѣки слава!

— Скажѣть менѣ чоловѣчку, чи добре я йду до мѣста?

— Вы вже далѣ и минаєте мѣсто.

Я гадала, що онъ хоче собѣ зъ мене кепкувати. — Та чого-жь бы Станиславовъ такій малый ставъ? — говорю ему. А онъ на мене лишь выдививъ ся.

— За якій вы Станиславовъ говорите? Та то прецѣнь Отинія!

Свѣте мой бѣлый! Господи Боже! Ратуйте мене! Чую, що подомною ноги дрожать та хитають ся, що прийде ся середъ дороги сѣсти, а чоловѣкъ и собѣ ставъ такій дивный, нѣ въ оденъ бокъ нѣ въ другій.

— А я гадала, що то Станиславовъ, — кажу ему.

— Нѣ, то Отинія, — каже онъ.

— Та бо я билетъ заплатила ажь до Станиславова.

— А се Отинія, спытайте ся кого хочете!

— Чоловѣчку добрый, дайте менѣ яку раду, а вамъ того не забуду, поки вѣку мого!

— Що-жь я вамъ пораджу? — говорить.

И якъ не возьму ему розповѣдати, якъ горко я ѣхала, якъ начекала ся въ Коломыѣ, якъ два разы заплатила, тай якъ теперь замѣсць до Станиславова заѣхала до Отиніѣ, та онъ только въ голову почухавъ ся.

— Ну, знаєте що, — каже онъ, — може бы я вамъ и давъ раду...

— Богъ бы зъ васъ говоривъ и Матѣнка свята! — говорю ему.

— Тутъ є оденъ панъ, сидить при дорозѣ, я можу васъ тамъ подвести, — то якъ той вамъ не порадить, то нѣхто вже вамъ не порадить. Звычайно, паны лѣпше знають, якъ зъ тымъ заходити ся, а христіянинъ одъ того далекій.

Я вже не знаю, що ему казати, та лишь прошу, абы мене завѣвъ до того пана.

То не було далеко, отъ такъ колька крокивъ; онъ менѣ показавъ, куды заходить ся, я ему ще разъ подякувала — тай такъ мы розойшли ся. Приходжу я тамъ, а на ганку оброслымъ хмелемъ сидить якійсь войсковый на лавочцѣ подъ стѣнкою. Я не знаю, чи то панъ, чи не панъ, чи до него що говорити, чи нѣ. Ажь онъ самъ зачавъ говорити. Тай такъ зъ бесѣды я довѣдала ся, що онъ такожь має до пана якусь требу тай на него чекає.

— А можу я до него поти? — пытаю ся.

— Онъ ще спить, зачекайте.

По часѣ выйшла служниця, мы пытаємо ся, чи панъ вже встали?

— Нѣ ще, — говорить. Добре тому чекати, хто має часъ, але хто має пильный интересъ, то тому такъ навтямить ся, що година вѣкомъ стає.

— Піду я до него, — кажу до войскового.

— Та кобы-сте лишь що не оборвали, — смѣє ся войсковый.

Але я пошла до сѣнокъ тай одхилила помалу до покою дверѣ. А то щось якъ не гукне: хто тамъ? Я дивлю ся, а онъ ще въ ложку. Я дверѣ чимъ борше замкнула тай вернула назадъ.

— А що? — смѣє ся войсковый, — чи я не казавъ?

Чекаємо мы зновъ, балакаємо де-що, тай слово по словѣ, розказую я тому войсковому, чого я прийшла тай якои менѣ рады треба.

— Кобы я бувъ знавъ, — каже онъ, — я бы бувъ вамъ давно раду давъ. Я войсковый чоловѣкъ, служивъ при драгонахъ дванайцять лѣтъ, не зъ однои печи хлѣбъ ѣвъ тай не одно знаю. А зъ колѣею знаєте такъ: що только стане ся кому, треба замельдувати начальникови. А вы мельдували?

— Нѣ, не мельдувала.

— То йдѣть и замельдуйте! Лѣпшои рады не дасть вамъ нѣ панъ нѣ министеръ нѣ нѣхто на свѣтѣ. Идѣть лишь, замельдуйте начальникови, — не маєте чого чекати та часъ втрачувати. Начальникъ тамъ одъ того й є, абы кождому робивъ порядокъ. Тутъ не скоро дочекаєте ся, — додавъ показуючи головою на дверѣ.

— Може й правду каже войсковый, — думаю собѣ. — Чого зачѣкувати ся та часъ втрачувати? Може бути, що коли начальникъ одъ того, то буде и найлѣпше рядъ тому знати.

— То кажете ити? — пытаю ся ще разъ войскового.

— Идѣть, идѣть и не бойте ся! За тото я буду одповѣдати, якъ не правда.

Зъ тымъ словомъ я и пошла. Приходжу на банвохъ, допытала ся, такъ якъ сказавъ войсковый, до начальника тай кажу, що такъ и такъ, я хотѣла ѣхати до Станиславова, а той, що въ сердацѣ, взявъ одъ мене билетъ.

А начальникъ якъ не фукне ся! — Та на що-сь, дурна бабо, вылазила? — Я вже гадала, що все пропало, але чую, а онъ каже кликати тыхъ, що билеты одбирають. Нарештѣ прийшли они, той въ сердацѣ тай ще два зъ нимъ.

— Котрый одобравъ одъ тои жѣнки билетъ? — А они всѣ якъ оденъ: я нѣ, я нѣ, прошу пана начальника.

— А Богъ бы тебе скаравъ, — кажу до того, що одбиравъ билеты, — а то не ты тамъ стоявъ при фѣртцѣ тай бравъ билеты?

— Щезай бабо! — каже онъ, — чого хочешь одъ мене, я не видѣвъ нѣ тебе нѣ твого билета!

— Ну, ну, оддайте ѣй! — муркнувъ начальникъ, обернувъ ся тай пошовъ. А они въ смѣхъ та давай ще собѣ зъ мене кепкувати.

— Головко моя бѣдна! — журюсь я, — що менѣ робити! Забила ся въ чужину — хочь пропадай. — А то вже зъ полудня бере ся и ѣсти вже хочеть ся, бо я

якъ ще ѣла въ Коломыѣ, то и въ ротѣ нѣчого бôльше не мала. Я гадала, що й не обôздрю ся, коли стану въ Станиславовѣ, а то прийшло ся такъ попасати. Ходжу я, ходжу по пôдъ тотѝ будынки, нарештѣ змучила ся, спати захотѣло ся. Взяла я узликъ пôдъ голову, дрѣмаю, а заснути мôцно бою ся, абы хто узлика не вкравъ. А тотѝ ходять та смѣють ся, що мало не потрѣскають. Машины то надбѣгають, то ôдходять, а менѣ и не рушити ся безъ билета. Матѣнко свята, — думаю собѣ, — хто то таке выгадавъ! Швидко то ѣде, то правда, та добре мусить бути тому, хто знає зъ того ужитькувати, але бѣдному та невченому чоловѣкови на що то здало ся? лишь обôдруть та ще й насмѣють ся. Волѣла бъ я якъ жебрачка зъ палицею въ рукахъ ити за прошенымъ хлѣбомъ, якъ пускати ся тою проклятою колѣею!

Та ба, разъ пустивши ся, треба щось зъ собою радити, а то прийде ся на пни погибати. Давай, думаю, пôду ще разъ до начальника та запытаю: або, або? Ажь тутъ зъ того ôкна, що я пôдъ нимъ сидѣла, дивлю ся, щось летить, якійсь папѣрчикъ, нѣбы билетъ. Я якъ сидѣла, такъ и зôрвала ся, хапаю, дивлю ся, якъ разъ билетъ! А той въ сердацѣ зъ камратами стоять въ ôкнѣ та такій регôтъ справили, гейбы чорты въ пеклѣ. Мене якъ не вôзьме злôсть! Нѣ, сего я вже имъ не дарую, най буде що хоче! Иду до начальника, показую ємy билетъ тай кажу: — А отъ, прошу пана, той въ сердацѣ казавъ, що нѣ мене, нѣ мого билета не видѣвъ, а отсе менѣ кинувъ зъ ôкна, коли тôлько поѣздôвъ пôшло!

— Ну, ну, — каже начальникъ, — вашь поѣздъ ще прийде!

Ажь и справдѣ такъ. Почало темнѣти, надôйшовъ поѣздъ, тай тодѣ вже казали менѣ сѣдати. Такъ я заѣхала до Станиславова, а поки вылѣзла, поки по ночи до свахи дотюпала, то такъ прислабла, що ажь менѣ въ головѣ закрутило ся. Сваха якъ мене побачила, то ажь перехрестила ся.

— Йой, — каже, — свашенько, а вы ôдки ту такъ пôзно взяли ся?

— Е, — кажу я ѣй, — не пытайте, а дайте упередъ що ѣсти, бо я ледви стою.

Кинулась сваха, зварила яѣчницю, я троха покрѣпила ся, та якъ не возьму ѣй свою пригоду розповѣдати, то она не знала, що зо мною тай зъ собою зробити.

Нарештѣ сваха постелила, я зговорила молитвы, подякувала Господу Богу, що мене такъ щасливо допровадивъ, та якъ уснула, то збудила ся, вже сонечко було геть-геть высоко.

Побула я у свахи два дни. Дарункôвъ не купувала, бо не було за що. Третого дня мене сваха ôдпровадила ажь на банвохъ, тамъ мала знакомого, то той вже все поробивъ, що було треба, и билетъ купивъ и сказавъ коли часъ сѣдати. Менѣ припало мѣсце коло ôкна, то въ Бурштынѣ сынъ заразъ мене й побачивъ и взявъ зъ собою.

Дѣти довго не хотѣли мене пускати ôдъ себе. То неразъ якъ такъ сядемо въ слотаву днину, то я й зачну про свою ѣзду нагадувати. Сынъ и каже: А що, мамо, якъ бы я того урядника заскарживъ, ôнъ бы мусѣвъ вамъ вашѝ грошѣ ôддати. Але я не хотѣла. Богъ справедливѣйшій ôдъ людей, ôнъ єго колись покличе передъ свôй судъ.

Наталія Кобринська.

НОВѝ СПѢВОМОВКИ.

Ст. В. Руданьского.

6. Чи высоко до неба?

Що пять верстовъ, то коршомка,
Нѣчого й лѣчити,
Бо пять верстовъ якъ проѣдешь,
Треба й одпочити.
Ото ѣдуть изъ ярмарку
Двоє господарѣвъ,
У кожного вôзъ порядный,
Воликôвъ по парѣ.
Ѣдуть собѣ помаленьку,
Грошенята мають, —
Полягали на соломѣ
Тай думку гадають.
Далѣ одинъ пробудивъ ся
Зъ глибокои думы,
Повернувъ ся на соломѣ —
— Чи спишь — каже — куме?
— Що говоришъ? — другій каже.
— Чи спишь, я пытаю.
— Та не сплю ще, каже, куме,
А такъ щось дрѣмаю.
— Не дрѣмай же на годинку,
Та глянь противъ неба:
Скôлько бъ верстовъ такъ до неба
Проѣхати треба?
— Та Богъ єго святый знає
И добріи люде!
Я думаю, що не бôльше,
Якъ пять верстовъ буде.
— Гуттю, куме! та се баба
Тобѣ набрехала!
Та якъ бы пять верстовъ було,
Коршма бъ тамъ стояла.

7. Абы душа чиста.

Два злодѣѣ въ опôвночи
Костьолъ обкрадають,
Обшарили всѣ скарбоны,
Святыхъ обдирають.
И забрали якѝ були
Грошѣ пôдъ замками,
Далѣ одинъ на олтарикъ
Пнеть ся зъ постолами.
— Та що-жь бо ты, брате, робишь, —
Ставъ другій казати, —
Якъ то можно святе мѣсце
Постоломъ валяти?
А той каже: — Мовчи брате!
Мы ту передъ Богомъ!
Абы душа чиста була,
Постолы нѣчого.

8. Три царѣ.

Циганъ, русинъ, третій ляхъ
Про то говорили,
Якъ бы хто имъ царство давъ,
Що-бъ тогдѣ робили.
Цыганъ каже: Якъ бы такъ
Моє царство було,
То такого бъ вже царя
На свѣтѣ не було.

Я бъ по шию въ салѣ спавъ,
Въ сало-бъ одягавъ ся.
— Ну, не диво такій царь, —
Русинъ промовляє, —
Кому сало въ головѣ,
Той сала й бажає.
А якъ бы я бувъ царомъ
Та мавъ царску волю,
То я знаю, що-бъ зробивъ:
Всѣхъ пустивъ-бъ на волю.
— Етъ, дурнї вы, — каже ляхъ, —
Не вмѣєте жити!
А якъ бы я бувъ царомъ,
Знавъ бы, що зробити.
Я бы тôлько захопивъ
Царску скарбôвницю,
Та въ той же бы самый день
Махнувъ за границю.

9. Скôлько душ?

— Скôлько, куме, въ тѣлѣ душ?
— Одна, я гадаю.
— Може въ тебе и одна,
А я, такъ двѣ маю.
Бо якъ руки на снѣгу
Въ мене заколѣють,
Хухне теплая душа,
И руки теплѣють.
А якъ страва на столѣ
Горячая буде,
То вже друга, бачь, душа
Холодная студить.

10. Мошко и Сура.

— Щобъ ты менѣ Сура
Здоровенька була!
— А ты-жь Мошку якъ?
— Я вже буду й такъ.

ЛЮБОРАДСКЇЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

X.

Тымъ часомъ екзаменъ зближавъ ся. Страху — страху! Боже твоя воля! Не оденъ остатну копѣйку протративъ на свѣчки, та моливъ ся по цѣлыхъ ночахъ, щобъ Богъ помôгъ щасливо. Салдаты, мабуть, смотру такъ не боять ся, якъ тутъ екзамену. И Антосьо щиро моливъ ся. Передъ самымъ екзаменомъ и не снѣдавъ. Та не ôнъ оденъ, а рѣдко хто снѣдає йдучи на екзаменъ, ажь мовь бы се у звычай вôйшло. — Отъ Антося и въ четвертый класъ попромували.

Хто єго знає, де та дѣтвора такои пыхи набирає ся. Абы тôлько въ четвертый класъ перейшовъ, то наче не той хлопець стане: задере носа, що куды! и зъ кимъ вчора горобцѣ деръ, сегодня й поглянути не хоче. И Антосьо такъ: заразъ десь и манижка въ него взялась и така жилетка, що до манижки; и простї чоботы вываксувавъ. А що бѣднымъ шараваркамъ, то найбôльше дôсталось. Були они простї дымовї, та ще й зробленї на славу: якъ Дунай широкї и короткї, чуть низше колѣнъ. Въ свою пору були они й довшї, та Антосьо выгнавъ ся за рôкъ. До сихъ то шараварокъ здумавъ ôнъ стремена вчинити, та не мавъ зъ чого, такъ зъ нитокъ; тôлько выпростувавъ ся, стремена й порвались. Що робити? Понадрѣзувавъ холявы и попришивавъ шкурлаты зъ-на пядь шириною. Та й пришивъ же циганьскою голкою и суччю (дратвою). Тодѣ й натягъ до сподобы. — Оттакъ выштатувавшись, надѣгъ кашкетъ на бакиръ, пôднявъ плечѣ чуть не до ухъ и почавъ ходити стибнôвкою въ задъ и въ передъ по подвôрю, — за подвôрє выйти не хватало смѣливости. А сѣртукъ у бѣдолахи сѣрый, суконный, станъ ажь на плечахъ и кождый гудзикъ инакшій — навѣть бѣлї були мѣжь чорными, той зъ ушкомъ, той зъ дѣрками, на тôмъ якїсь квѣтки, на другôмъ вовча голова, той якъ десятничокъ завбôльшки, а другій бôльшь гривнѣ. До того ще й столы чистї въ хозяйокъ, що якъ пишешь, то по самї лôктѣ такъ заялозишь, наче ковбасы продававъ. Та що кому до того? ось ôнъ чвертокласникъ уже; пусте, що сорочка якъ на чумакови бѣла. Зъ такою миною Антосьо и фѣрмана привитавъ.

— Чого оно ѣжить ся? чого дметь ся, якъ шкурлатъ на жару? — думавъ собѣ фѣрманъ. — Хиба я не знаю, що оно за птиця? Своя-жь сестра рôднесенька на него плюнути не хоче; то чого-бъ я дувъ ся? Що поповичь? Овва! яке-жь невидальце! — Такъ думає собѣ фѣрманъ, а того й не знає, що нѣ Антосьо, нѣ єго камраты й не думали чванить ся родомъ: вся бѣда, що ôнъ чвертокласникъ — отъ що!

Такъ, якъ бачили-сьмо, Антосьо и въ дорогу вырушивъ; и до фѣрмана вже й не говорить, якъ бувало попереду; а що сей пôйде розказувати, то ôнъ тôлько усмѣхнеть ся та „харашо, ладно!“ — Мало того, що ѣхавъ напышившись, а то ще якъ здыбавъ ся зъ кимъ, то вывернеть ся на бричцѣ и гукає: торкай! А любивъ неборакъ и яку кватирку въ горлянку вылляти; то вôйде въ коршму, и наче лишь єму свѣтъ вôльный: ходить, руками розмахує: — „водки!“ — крикне, — и все ходить, ажь луна йде; та все поглядає, чи дивлять ся на него люде, и думає: мабуть пôзнають, що я не що небудь такого, а чвертокласникъ.

Не доѣздячи Солодькôвъ, коршма стоить; тутъ ôнъ вываксувавъ чоботы, надѣвъ другу манижку, обтрѣпавъ жилетку то-що ôдъ пылу; а сѣртука не займавъ — бо ôнъ пôдъ пыломъ выдававъ ся новѣйшій. И шапки не чѣпавъ; бачивъ неборакъ, що почтарѣ ѣздять запыляні такї, то й собѣ такъ: хочь по шапцѣ, каже, подумають, що хутко ѣхавъ.

— А може, — думає, — й зовсѣмъ менѣ не треба-бъ було обтрѣпуватись? Нехай бы може такъ було; сказали-бъ: такій запыляный нашь поповичь приѣхавъ! такій запыляный! сказано, зъ далекои дороги. Та вже минуло ся. Отъ ôнъ и сѣвъ на бричку и тôлько закурилось.

Такъ же пашнѣ половѣли, такъ же коники цвѣрчали, и все такъ же було въ полѣ й теперь, якъ тодѣ, коли Антосьо першій разъ до дому ѣхавъ изъ Крутыхъ; та ôнъ уже не такій бувъ. Змалювавши себе въ своѣй головѣ на почтарскихъ, тôлько погукувавъ: торкай! — Навѣть дзвôнокъ єму причувавъ ся. Здаєть ся, повиненъ бы веселымъ бути, коли такъ; ажь нѣтъ: нахмуривъ ся и на бôкъ щось окомъ моргнувъ. Одна соломина высу-

нулась зъ брички и ôнъ задививсь, якъ она хитає ся, що ажь забувъ ся.

— Стой! — гукнувъ передъ порогомъ, якъ фѣрманъ и самъ ставъ. Та й конѣ добре знали, що тутъ треба стати, и самѝ далѣ не пôшли-бъ, хочь бы ихъ нѣхто не спинявъ.

— Позносишь! — сказавъ Антосьо фѣрманови зъ такою миною, наче тамъ у него казенній грошѣ або що, и пôшовъ выступци, поволôкъ чоботы. Усмѣхнувъ ся фѣрманъ и поѣхавъ на тôкъ, бо въ бричцѣ опрôчь килимка, подушки, та двохъ-трехъ паръ шматя нѣчого не було. Хиба ще книжка яка. Вôйшовъ Антосьо до хаты и важно-преважно поклонивъ ся, наче аршинъ проковтнувъ, и не може головы зôгнути; такъ же важно поклавъ свôй кашкетъ на столику коло дверей и почавъ витатись зъ мамою, зъ сестрами, та все мовчки.

Кинула окомъ мати на єго убранє, та й ôдвернулась, щобъ на первôмъ ступни не засмѣятись, и выйшла заразъ; Мася зареготалась; Орися тôлько губы закусувала; Текля то-жь осмѣшкувалась, бо вже й она выросла за той часъ. А Антосьо выйнявъ хустину зъ кишенѣ, якъ онуча; и ставъ обтирати лице передъ зеркаломъ.

— Ухъ! — каже, — какъ я зашмалился! а пыли сколько!

— Нє такъ пылу, якъ блота, — каже Мася. — Певнє зъ тыдзєнь нє мыти ходзѣшь.

— Сама невмытниця, то й другимъ симъ-же дорѣкає, — огрызнувъ ся Антосьо.

— Кто нє мыти? Я нє мыта? Ану, попатшь, відзішь?

— Ну, єсть на что дивіться, єка нєвідаль!

— Ото ладнє! такъ и быць повінно, — защебатала Мася. — Ото чего сєнъ научилъ!

— Малчать ты, Ляшка тупорылая, — крикнувъ Антосьо, и въ кулакъ наплювавъ, щобъ такъ и тряхнуть; та вôйшла мати.

— Що се ту? Вже заходились воювать ся? — заговорила она.

— А чево-жь ета дрань смєєтъ вазвышать свой нєлєтній голосъ противъ меня?

— Та якъ же зъ тебе не смѣятись, — каже мати. — Та подивись самъ на себе! — И засмѣялась.

— Tu quoque, Brute! — заговоривъ Антосьо и додавъ: — А развє я самъ на сєбя стараюсь? Єслі я смєшной, — то вы зъ сєбя смєйтєся, что такъ мєня убіраєте.

И ставъ ходити по хатѣ та руками розмахувати. А мати думає: що се ôнъ каже? квакай, брусе, чи що?

— Якъ не буде менѣ сѣртука, — почавъ далѣй Антосьо, — то хату рознесу. — И стукнувъ кулакомъ въ стôлъ.

— Не рознось такъ скоро, — заговоривъ о. Якимъ вôйшовши зъ надвору, — бо се хата моя; а я тобѣ що виненъ?

Сироты вже жили на подвôрю, тамъ була стара хата. Та о. Якимъ бувъ якъ и одинокій, то они все въ него сидѣли. Наче єму смолою губы залѣпивъ, такъ Антосьо змовчавъ. Та не перемѣнивъ своєи постановы: щобъ сѣртукъ справили — та ще не абы якій, а суконный.

— Де я тобѣ вôзьму тыхъ грошей? — скузувалась мати.

— А меня гдє взялі? тамъ и дєнєгъ вазьміте.

Плюне мати тай пôде. А Антосьо изновъ: „А кагда мнє сєртукъ справіте?“ Все по московски балакавъ.

— Отсе бѣда мене постигла зъ тыми чужоземцями,— каже собѣ мати. — Та Ляшка вдалась, сей Москалемъ ставъ! Ото понаучувались! Цуръ єму зъ такими школами! Не даремне мои покôйнї татутуньо — нехай имъ царство небесне — було кажуть, що въ однôй хатѣ жити-ме кôтъ, мышь и собака. Отсе-жь такъ оно й є!

Вже недалеко було до первои Пречистои, а сѣртука Антосьови все не було. Далѣй панѣматка зôбралась и поѣхала до мѣста и набрала своєму сынови на сѣртукъ и на все що треба.

Якъ розпрыскаєть ся мôй Антосьо! якъ та вода на лотокахъ бурлить, що нѣ спинку нѣ гаманцю не має...

— Какъ можна? какъ можна? — гукає. — Имъ — нѣбы дѣвчатамъ-сестрамъ — то вонъ что понасправлялі, а мнє и сєртука харошаво не хатітє! Такъ я сєбє самъ...

— Ну и самъ собѣ справляй, — каже мати, — абы-сь тôлько мавъ за що.

— Найдьомъ! — озвавсь Антосьо.

Приѣхали кравцѣ; Антосьо якъ не той, тихій, смирный, що куды. Такъ и до Крутыхъ поѣхавъ, що наче другій розумъ вступивъ єму въ голову.

Ще серпень бувъ, якъ Антосьо забагъ: ѣхати, та й ѣхати до Крутыхъ.

— Що тобѣ такого, сыну? — каже мати, — ты-жь нѣколи такъ не рвавъ ся зъ дому; а було ажь пôсля Пречистои, пôсля другои вже.

— Е! — озвавъ ся Антосьо, — тодѣ то старшихъ боявъ ся, то що, а теперь чого бояти ся, коли самъ старшимъ буду! Якъ спôзню ся та пропущу, то нехай єму цуръ! Лучше вже й не являтись. Въ четвертôмъ класѣ — каже, — не те, що въ другихъ, що хочь пôвъ року пройде, все поповнишь; тутъ все по латиньски та по гречески. То коли єго вывчити? — Отъ такъ ôнъ говорить, а самъ собѣ думає: — Добре передъ жѣнкою и тумана перти, бо не поправить.

— Бѣднї дѣти, — подумала мати. — Добре мои татуньо розказували, що то будуть не ученики, а мученики! И почали въ дорогу лаштувать ся.

Бувъ вересень на початку; сонце пекло, ажь шкварчить; по узгôряхъ всяке зело пожовкло; а изъ-за горы пôдôймались хмары — на дощь збирало ся, кождый знає.

Въ сю саме пору въ Крутыхъ на тôмъ пляцу, що коло Пйотровои, стояло скôлька чвертокласникôвъ, все въ новôмъ убраню, и палочками землю копирсали, и Антосьо мѣжь ними. Сѣртукъ на ёму новый, доксаковый — полы ажь по кôстки, шаравары черкасовї на стременахъ и натягнутї, хочь смычкомъ поводь; кашкетъ новый зъ китицею, жилетка шовкова въ квѣтки и чоботы на рыпахъ ваксованї.

Наче сумували чвертокласники, бо мовчали, а на виду не сумъ видно було: всѣмъ очи свѣтились, якъ каганцѣ.

— Жаль, — каже оденъ, — що мы не въ купѣ живемо!

— Жаль, — каже другій, — а добре було-бъ.

— Та що жаль то жаль, — озвавсь Антосьо. — Ходѣмъ же зъ жалю, та выпємъ!

— Ходѣмъ, — заговорили тї. — И пôйшли въ низъ, у низъ, тай до Пйотровои.

Вже й козы, якъ звали второкласникôвъ, то що познаъѣзджались, та ще класы не починались, не було й журнала въ стацїѣ, то дѣтвора й хаты не держалась — розбрились, хто куды попавъ.

— А де були? — запытає старшій, якъ ще й запытає.

— До мѣста ходили, — ôдкажуть, и покажуть папѣръ чи цизорикъ, що колись купили, абы старшому очи запхати.

То й теперь нѣкого зъ малыхъ не було дома нѣ духу.

— Такъ и треба, — кажуть чвертокласники.

Антосьо заразъ пôшовъ у пекарню и просить хозяйку: чи не можна-бъ, щобъ Мотря пôшла до Кромбера?

— Чого вамъ ажь до Кромбера? — хозяйка каже.

— Вишняку! — зъ пышною миною ôдказавъ Антосьо.

— Та не можна ôдъ якого другого жида, а конче ôдъ Кромбера?

— А хиба-жь мы що? може грошей не маємо? — заговоривъ Антосьо и вынявъ зъ кишенѣ капшукъ повный, грôшми набитый.

— Ось! каже, дивѣть ся! — И давъ ажь пять карбованцѣвъ.

Кромберъ, то бувъ самый богатый купець въ Крутыхъ: винами торгувавъ, а наливокъ и не було въ него нѣколи.

Та Люборадченко не знавъ и хозяйка не знала, щó єсть а чого нема въ него, бо то все голота була, що й не снилось ѣй лучшого, якъ наливка.

Ôдъ Пйотровои треба було черезъ лугъ ити, черезъ два мôстки, а тамъ степкомъ по-за жидôвскими домами, а тамъ уличками та переулочками, доки на мѣсто выйдешь, а Кромберъ ажь за мѣстомъ живъ, въ поперечнôй перiѣ; то Мотря таки гень-гень забарилась.

Чвертокласники тымъ часомъ трощили кавуны.

— Може курку, або гуску? — пытає Антосьо.

— Якъ бы такъ черезъ мѣсяць, то не довго-бъ ѣй заваджати у тебе въ скринцѣ; а теперь ще домашнй птицѣ небесныя въ пузѣ пребывають.

— То й не треба! Може меду? — каже.

— Намъ и такъ солодко, — ôдказали.

Вже третій кавунъ доѣдали; калюжѣ по всѣмъ столѣ; по хатѣ шкарлупъ, якъ на баштанѣ коло курѣня; а що зернятъ усюды, то вже й Богъ забувъ.

— Нема вишняку, — заговорила Мотря, ступивши черезъ порбгъ. — Та що-жь вы наробили! — додала она. — Де вамъ и сй фляшки поскладати, що на столѣ такй калюжѣ?

— Та клади де-небудь, — озвавсь Антосьо, — хочь и на кроватѣ тымъ часомъ.

— А я, — каже Мотря, — взяла рому та вина, може ôднести? я зъ такою умовою й брала, що якъ принесу, то щобъ назадъ прийнявъ.

— Говори! мы єго приймемъ, що й слѣду не знати.

Поклала Мотря фляшки на кроватѣ и взялась прибирати на столѣ; Антосьо склянку вытиравъ, а тй два чвертокласники поглядали оденъ на другого, то на тй фляшки. Черезъ годину въ Пйотровои вже спѣвали.

— Позычь менѣ брате скôлька карбованцѣвъ, — почавъ далѣй оденъ зъ гостей просити Антося.

— А скôлько тобѣ? — Антосьо каже.

— Та такъ зъ пять, або що.

— Нема пяти, — Антосьо каже, — десять, коли хочь, дамь.

— Давай уже й десять, що робити зъ тобою? — каже той.

Полѣзъ Антосьо до капшука, а той другій чвертокласникъ дивить ся и єму ажь очи забѣгали: — Та не давай єму, — каже, — а дай, брате, менѣ лучше!

— Нѣ, нѣ! менѣ дай, а єму не давай, — озвавсь той.

— Не вѣрь! не вѣрь! — каже другій, — менѣ дай, а єму нѣ!

Антосьо все корпавсь у капшуцѣ; далѣй выйнявъ цѣлу паку бумажокъ — все по десять та й по десять — и давъ одну тому, що просивъ. Взявъ той и почавъ чванитись: бачь, — каже другому, — таки моє цвите, а твоє гниє.

— То позычь же й менѣ, — почавъ другій, — коли єму позычивъ; нехай не дражнить ся.

— На й тобѣ десять, — зъ пыхою, якъ якій милiонщикъ, заговоривъ Антосьо.

— Овва! — каже сей, — бачь, и въ мене є! Выпємъ же теперь за здоровлє Антонія Гервасiєвича, що позычивъ намъ грошей.

Зъ симъ словомъ наливъ склянку: — Твоє здоровлє, Антоній!

Антосьо завязувавъ капшукъ и не чувъ, а може до тои поры вже й уха єму позакладало.

— Чуєшь, Люборадскій! — почавъ той.

— Га! — каже Антосьо.

— Дай тобѣ Боже здоровля!

— Дай тобѣ Боже! — озвавсь Антосьо.

И сей хильнувъ тай наливъ и каже до того другого: — А ты чому не пєшь?

Той мовчавъ, немовь на него беднюги надôйшли; спустивъ носа якъ индикъ, губу ôдквасивъ, голову повѣсивъ, тай сидить, лишь сопе.

— Чуєшь бра! — заговоривъ Антосьо, — чому, бра, не пєшь?

— Не хочу!

— Ты вже сердишь ся?

— Серджу ся.

— Та за що-жь?

— Якъ то за що? — каже той нахмуреный, — чимъ я таки рôвня тому, що ты и єму, и менѣ по десять карбованцѣвъ давъ? Хиба ôнъ тобѣ такій приятель, якъ и я?

— Ще бôльшій! ще бôльшій! — пôдхопивъ той и додавъ: — Люборадскій! чуєшь Люборадскій! — каже, — коли хочь, кажи въ огонь лѣзти, полѣзу! ѣй Богу, полѣзу! за тебе братику! и въ огонь и въ воду — ѣй Богу! О! бачь, — почавъ далѣй и полѣзъ по кровати, знявъ образъ, поставивъ на столѣ и почавъ поклоны бити.

Вдаривъ ихъ скôлька и каже: — Заклинаюсь отсимъ святымъ чи святою, що тутъ намальовано, бо щось не добачаю, коли я не бôльшій приятель для Антося, якъ той. Чуєшь? — гукає до того нахмуреного, — чуєшь? ѣй Богу правда. — И поцѣлувавъ образъ.

— Дурный ты, — заговоривъ той, — хиба я тебе не знаю, що ты свѣтовый брехунъ? Отъ коли я не брехунъ, то такъ що нѣтъ! И присягну, що нѣтъ. — И собѣ збирає ся лѣзти, та Антосьо придержавъ єго за полу, каже: — Вѣрю! ѣй Богу вѣрю! Отъ на тобѣ ще десять карбованцѣвъ, бо я тобѣ вѣрю.

Взявъ сей и каже: — А я таки поцѣлую св. Миколая, що зъ мене лучшій для тебе приятель, якъ зъ отътого сучого сына брехуна! — И полѣзъ здôймати св. Миколая та ставити на кровати: — Бачь, — каже до того, що вже клявъ ся, — все таки моє цвите, а твоє гниє — ось уже друга. И зъ симъ словомъ такъ тыкнувъ пôдъ нôсъ бумажкою нѣбы, а замѣсць неи кулакомъ, що той ажь на ногахъ не встоявъ, а мусѣвъ присѣсти. Та не зважавъ на се, а заговоривъ до Антося:

— Такъ! — каже, — то ты... Не братъ же ты менѣ! На тобѣ и сихъ десять, що вже-сь давъ. — И даѥ ѥму позычений грошѣ.

— Не беру я, — каже Антосьо, — я-жь тобѣ позычивъ.

— Я не хочу: возьми собѣ назадъ. О! бачь! — каже далѣй, пôднявши руку надъ головою, — о! бачь! — И зъ симъ словомъ поклавъ бумажку на стôлъ, и разомъ зо всеи силы вдаривъ кулакомъ.

— Та я не беру, и не бачу, — каже Антосьо, — хочь и за ôкно выкинь. Я-жь тобѣ позычивъ! Ты-жь мене просивъ!

— Та я тебе просивъ, щобъ на рôвнѣ стали зъ тымъ сучимъ сыномъ, що ôнъ до образа пнеть ся, та не може зняти.

Той справдѣ топтавсь по подушкахъ, стогнавъ, а св. Миколай все на гвôздочку висить.

Почувши ту мову, Антосьо приступивъ до нього и тыче въ руку ще десять карбованцѣвъ, и торкаѥ, що сховай, абы той не бачивъ. Повеселѣйшавъ неборакъ побачивши, що таки на рôвнѣ стали и почавъ запыхати въ кишеню обыдвѣ бумажки. Антосьо тымъ часомъ наливъ стаканъ вина, выпивъ и почавъ припрошати: — пийте, братя! — хочь тутъ бувъ всього оденъ братъ, а другій все стогнавъ коло образа.

— А ты-жь вѣришь менѣ, що я не брехунъ? — каже той, що присягавъ ся, — якъ вѣришь, то выпю.

— Братику! — почавъ Антосьо, — ш-ш-щобъ мене грôмъ побивъ, якъ не вѣрю. Та щобъ я тобѣ не вѣривъ, моѥму приятелеви? я? тобѣ? та я не знаю що!...

Обнялись и поцѣлувались. А той, що стогнавъ коло образа, мабуть розсердивъ ся — бо разомъ якъ сѣпне, то такъ и давъ сторчака ажь пôдъ стôлъ. Простягнувсь тутъ, поцѣлувавъ образъ и сунувъ ѥго по пôдъ кровать: — Полежь, — каже, — ты тамъ, а я тутъ трохи ôдпочину.

— Пяниця, сучій сынъ! — заговоривъ сей, що клявъ ся, якъ той заснувъ. — Ѥму пити! ѥму... ѥму... — каже — етъ! що й казати? Отъ коли мы, братику, козаки, то такъ! Мы й ще выпѥмъ! А правда?

— Правда, — каже Антосьо, — правда братику! — И наливъ.

— Поцѣлуймось же! — каже той, — поцѣлуймось! Поцѣлувались и выпили.

— А ты, сучій сыну, пянице! — почавъ все одинъ до того, що лежавъ долѣ, — ты вже не пѥшь! га! не пѥшь! — и почавъ штовхати ногою. — Чуѥшь? будешь пити?

— Мбу-ду, — озвавсь той и завѣвъ: — въ безднѣ грѣховной валяяй ся.

— Ты сучій сыну не въ безднѣ, а пôдъ столомъ! — каже сей.

А той все: — неизслѣдимую милосердія...

— Мовчи! — гукнувъ сей.

— Твоѥго, — спѣвавъ той.

— Залиймо ѥго, Антосю, нехай мовчить!

— Заливай! — каже Антосьо.

— Я ромомъ, — каже сей.

— Хиба що? — каже Антосьо.

— Не будешь сердитись?

— На тебе? я? сердитись? братику! Лий, скôльки хочь. И ще пôшлю Мотрю, а ты лий!

Взявъ сей фляшку и почавъ лити тому саме въ губу.

— Бррбръ! — почавъ той, — бррръ! всемирный потопъ! Гвалтъ! — и обернувъ ся потылицею до горы и маца' по-пôдъ кровать: — Святый Миколаю! ратуй! — А той на потылицю ллѥ тай ллѥ.

— Що вы робите! — почала хозяйка, — ото гарно! И образы познимали! А! люде — люде! А поналивали! — ото! А той що робить? вже джмѣлѣвъ слуха'? гарно!

— Малчать! малчать! — почавъ Антосьо, — я тутъ хазяинъ!

— Такій менѣ хазяинъ красный, що хозяйцѣ и чарки выпить не давъ.

— Е! е! ще выпѥте й двѣ.

Черезъ годину и хозяйка пристала до гурту, и всѣ разомъ спѣвали. Та вже не тутъ, а полѣзли на горище, бо почала дѣтвора сходитись.

Не разъ оттакъ пили они та приспѣвували. А стара Люборадска разъ збиралась до мѣста; треба було Орисѣ футро справити, а властиво верхъ набрати, бо бламъ*) бувъ готовый зъ Масиного футра. То вже для Масѣ що иншого — для неи треба було и бламъ купити и накрытѥ, бо она старша; а Орися менча, ще й въ переробленôмъ походить.

Збиралась панѣматка: и конѣ вже запряженй стояли коло порога, вже й пообѣдала на дорогу — зовсѣмъ готово, тôлько сѣсти. Коли до грошей, що въ скринѣ були, а тамъ щобъ хопѣчка.

— Нещастѥ моѥ! — заголосила. — А хто-жь тутъ такъ господарювавъ?

Найперше до Масѣ вчепилась: то ты, каже, взяла? Та ся не далась: заразъ ôдгрызла ся. Потôмъ до Орисѣ; ся плаче, присягаѥ ся: на що менѣ? каже.

— Чи не брала ты, дочко? — пытаѥ Теклѣ.

— Нѣ, мамочко, йй Богу нѣ!

— Не святй-жь злѣзли зъ неба та грошѣ вкрали, — озвалась стара, — хто небудь та взявъ же ихъ!

А плачу було та клопоту! не доведи Господи! На Антося нѣхто й не подумавъ. Далѣй до ворожки вдали ся. Ворожила она, ворожила, та й каже: таки зъ вашихъ хтось; та ѥго нема дома, чорнявый, не высокій, ще молодый.

— То чи не Антосьо, — каже Текля.

— Де-жь бы таки Антосьо кравъ, — каже мати.

Про те подумавши, порадившись, запрягли конѣ тай поѣхала до Крутыхъ.

Пють чвертокласники та кавуны ѣдять, та родзинки, та всякй ласощѣ; а Антосьо лишь погукуѥ на меншихъ: бѣгай до мѣста! та бѣгай! И цибухôвъ накупили и тютюну.

Хозяйка догадувалась, що щось-то оно ѥ, та не смѣла сказати нѣ старшому въ очи, нѣ смотрителеви; бо якъ не правда, то буде йй лиха година. Якъ тутъ Люборадска румъ, якъ пить дало.

— Що мôй сынъ тутъ порабляѥ? — пытаѥ.

— Иѥ та гуляѥ, — ôдказувала хазяйка.

— А де ѥго скриночка?

Показала хозяйка, — скриночка стояла й не замкнена. Коли до неи, а тамъ всього-на-всього пятьдесять карбованцѣвъ.

— Бѣдна-жь моя головонька! — заголосила мати, — ото шатнувъ!

— А скôльки було? — пытаѥ хазяйка. Вже догадалась.

— Та вже! скôльки не було, а назадъ не верне ся.

---

*) Кожухъ.

Якъ прийшовъ и Антосьо зъ класу. Напалась мати на него; лаяла-лаяла, а ôнъ и губы не роззявивъ. Ажь на послѣдку каже: ото, треба було справити менѣ сѣртукъ.

— А ты-жь справивъ собѣ єго?

— Нѣтъ, — ôдказавъ Антосьо, хлопнувъ дверми и выйшовъ.

Такъ мати й поѣхала, що ôнъ и не показавсь ѣй на очи.

Бѣдна мати! выѣзджаючи ще просила хазяйку, щобъ не розглашала: своя праця, своя й дитина. А якъ треба буде Антосьови грошей, то вже будьте ласкавѣ, каже, до пяти карбованцѣвъ не позычайте.

Розсердивъ ся Антосьо, що мати краденѣ грошѣ одняла, и хочь присылали за нимъ пôдводу на Рôздво, не поѣхавъ до дому.

— Що мôй Антосьо тамъ порабляє въ чужинѣ, — згадувала мати на богату кутю за столомъ, — чи має хочь хлѣба доволѣ?

А Антосьо и ухомъ не вѣвъ: пôдцативши грошѣ порозпозычавъ, а опôсля лишь ôдбиравъ та гайнувавъ. — И на Великдень не поѣхавъ. Та на сей разъ мати вже не посылала пôдводы ôдъ себе, а просила о. духовника якъ ѣхавъ за своимъ, та щобъ и Антося привѣзъ. Та дарма, Антосьо й не подумавъ ѣхати, а поѣхавъ тôлько самъ духовниченко. Синъ сердивъ ся, що мати краденѣ грошѣ ôдôбрала, а мати бѣдькалась, побивалась: и сорочечку сынкови, и грошенятъ и маслеця и медку — всього посылала, абы тôлько бравъ духовникъ. А духовникъ бувъ чоловѣкъ, якихъ рѣдко, то й набере для Антося повну бричку, що й сѣсти нѣде було.

— Чому до дому не ѣздишь? — пытають Антося камратя вже передъ другими вакаціями.

— Якъ менѣ ѣздити на чужихъ? або й на своѣй тарадáйцѣ? Якъ пришле мати коляску, то поѣду.

Любóрадска й справдѣ купила крыту бричку на рисорахъ; вже сподѣвалась богослова, бо се курсъ кôнчали, то й готувала придане. Антосьо довѣдавъ ся, то й дувъ на колясу. — Доки не пришле коляски, то сучій синъ, коли поѣду!

— Та поѣдешь ты и верхомъ пѣшки коло палочки, якъ стара мати-ме розумъ та нѣчого не пришле; або й пришле, якъ до другихъ сирôтъ присылають, пôдводу зъ торбинкою на плечахъ, щобъ дорогою не боявсь.

— Та я не Любóрадскій, коли поѣду, якъ не въ колясѣ.

Таку розмову вели чвертокласники вже передъ публичнымъ екзаменомъ, передъ промоцією въ семинарію. Черезъ день и списки прочитали и Антося назначили въ семинарію; кому й похвальный листъ дали — такій розмальованый та золоченый, и Антосьови дали єго.

Идуть собѣ купами — то нѣбы семинаристы, то вже третьокласники, то чвертокласники, гуторять собѣ йдучи: якъ хто зъодягне ся дома, бо вже въ высшôмъ класѣ буде, а семинаристы: якъ то гуляли-бъ, якъ бы не чортôвъ екзаменъ въ Камнянци, що безъ него не пустять въ семинарію. А попереду всѣхъ ѣде вôзъ-литернякъ*) чорными волами.

— То се до тебе коляса? — каже оденъ Антосьови.

— Може до тебе, то такъ; а до мене приѣде четвѣрня „лихихъ“.

*) Такъ Подоляне звуть драбинястѣ возы, що снопы возити; чумацкій вôзъ тамъ зве ся васагъ. — *Прим. авт.*

Такъ смѣючись наздогнали й ту хуру. Ажь она и насправжки до Антося.

— Ворочайсь до дому! — гукнувъ Антосьо, — скажи нехай колясу пришлють.

— Нехай уже завтра, паничу, — озвавсь чоловѣкъ зъ воза, — хочь дайте воламъ ôдпочити.

До вечера та черезъ нôчь Антосьо роздумавъ, що доведе ся пѣшки йти, коли не поѣде волами; то й намовивъ чоловѣка: проси, каже, мене: я буцѣмъ буду не хотѣти, а ты все проси; то я й поѣду, буцѣмъ-то твою волю вчиню. А за се тобѣ дорогою — знаєшь!

Саме якъ зôйшли ся камбратя зô всієи сеи магалы, а хто и зъ тієи, щобъ поглузувати зъ Антосьовои коляски, якъ входить єго фѣрманъ, кланяєть ся чуть не въ ноги, просить, молить: ѣдьте паничу!

— Та ѣдь уже, — кажуть камбратя, — тутъ сорома жадного нема; хто знати-ме дорогою, що то Любóрадскій ѣде, той самый, що на колясу засѣдавъ? А ты ще въ сорочцѣ ѣдь, то кождый подумає, що якій шляхтюга въ поле, або до млына. Ще й соломы наклади въ драбины, то й поѣдешь, якъ въ колясѣ, нѣ стукне, нѣ гуркне.

Трохи посперечавсь Антосьо тай каже: черезъ васъ, братя, тôльки поѣду та черезъ просьбу сего чоловѣка; а безъ сього, сучій синъ, що нѣ ногою зъ мѣсця!

На розпрощанє поставили могоричу — той злотый, той два — и зашумѣло въ головѣ. Почувши хмѣль, хлопцѣ розъятрились — тôлько-бъ гуляти! та де въ бѣса грошей взяти?

Якъ бы до кождого пôдвода була, та ще пôвъ бѣдылиха; а то лишь до Антося; а мати всього тôлько карбованця прислала, щобъ на дорогу було, а довги на случай будуть, то просила духовника поплатити, якъ свого брати-ме зо шкôлъ. Та Антосьо не задумавъ ся. Кинувъ окомъ на свôй похвальный листъ, що лежавъ на столѣ, и каже: ось грошѣ! схопивъ єго въ руки и ажь головою струснувъ тай побѣгъ зъ хаты.

— Куды ты? — гукають.

— Пождѣть минуточку, а я вернусь зъ могоричемъ.

Не могло симъ и въ голову змѣститись, якъ Антосьо черезъ похвальный листъ на грошѣ розжиєть ся; а ôнъ потягъ просто до Кромбера. Поздоровкавшись зъ купцемъ, якъ годить ся, Антосьо почавъ: пане Орунъ! я въ васъ неразъ грôшми сыпавъ, то вы вже знаєте, що я на копѣйку не жадéнъ: маю, слава Богу, не одну тысячу. Та ось що: перевели мене, бачите, въ Камянець, то треба гульнути, а въ мене, якъ на те-жь, ось одинъ карбованець въ кишени. Сего мало й на закуску. Такъ будьте ласкавѣ, дайте менѣ вина на пять карбованцѣвъ та ще й зъ десять карбованцѣвъ грôшми. Не сегодня-завтра пришлють за мною пôдводу, то я вамъ ôддамъ та ще й дамъ вторгувать; бо до мого сусѣда приѣхала пôдвода, то привѣзъ звѣстку, що моя сестра ôддає ся, и на вино менѣ грошѣ пришлють, щобъ до Балты поѣхати. Такъ я и въ васъ Балту знайду.

— Хиба въ Балтѣ лучшій вина, — почавъ купець натягаючи пейса, — коли самѣ балтяньскѣ купцѣ въ мене вина беруть.

— Та я се добре знаю, тымъ и кажу, що въ васъ Балту знайду.

— Ще лучше якъ Балту, бо они беруть, що менѣ не годить ся, — заговоривъ купець.

— То вчинѣть же мою просьбу, — просить.

— Гмъ, — подумавъ купецъ.

— Коли вы може се або те, — бо якихъ людей въ свѣтѣ не буває, — то я вамъ дамъ свôй билетъ въ заставъ. А вы добре знаєте, що менѣ безъ билета зъ Крутыхъ не выѣзджати.

— А покажѣть той билетъ, — каже купець.

Антосьо выйнявъ зъ кишенѣ похвальный листъ, розвернувъ и давъ.

— А якій же ôнъ мальованый! — каже Кромберъ.— Чого въ васъ такій мальованый билетъ?

— Бо се вже билетъ менѣ ажь до Камянця, — озвавсь Антосьо, — зъ нимъ маю явити ся передъ самого архирея, а безъ него и въ Камянець не пустять.

— Ну! нехай вже ôнъ у мене полежить, а мы ходѣмъ до льоху.

— Дайте, — озвавсь Антосьо, — я єго заверну въ що, бо знаєте, передъ архирея зъ нимъ треба являтись, то щобъ чистый бувъ.

— Та хиба я єго дамъ дѣтямъ бавитись?

— Та оно такъ, а все-жь безпечнѣйше.

— И то правда, — озвавсь купець. — И въ двôйзѣ завернули єго въ листъ паперу: Кромберъ заховавъ єго въ комоду и пôшли въ льохъ. Тутъ Антосьо розпечатувавъ одну фляшку вина и розпили, каже: за мною нехай буде.

Черезъ пôвгодины чи що у Пйотровои такій гомôнъ пôднявъ ся, що куды-куды!

Погуляли на прощанє — добре погуляли! И Антосьо, паличкою вымахуючи, поважно пôшовъ зъ компанією черезъ мѣсто, наче-бъ на ту магалу, ще й Кромберови, що на рундуцѣ ходивъ, вклонивъ ся думаючи: Оставай ся здоровъ зъ похвальнымъ листомъ, а я за якусь копѣйку зъ твоихъ карбованчикôвъ ще й на дорозѣ десь выпю за твоє здоровлє! — Серце єму тьохкало, та абы за мѣсто.

Оттакъ ишовъ Антосьо, выштатуваный на останній гудзикъ, а за нимъ тихою ступою чорнй волы въ возѣ набитôмъ соломою въ драбины, и гейкавъ чоловѣкъ.

(Дальше буде).

ÔДЪѢЗДЪ ЗЪ ПАРИЖА.

(Прологъ до поемы Г. Гейне „Deutschland, ein Wintermärchen“.)

Прощай, Парижу любый мôй,
Веселый, вольный краю!
Посередъ радости и втѣхъ
Тебе я днесь лишаю.

Нѣмецке серце въ мене щось
И ныє й болить що годины;
Оденъ лишь лѣкъ є на той бôль,
Се воздухъ моєи родины.

Ôнъ швидко зцѣляє, — не дармо-жь хвалять
Дѣйствó єго блаженне, —
Хочь правду сказать, я боюсь, щобъ не бувъ
За острый ôнъ для мене.

Прощайте, веселй Французы мои!
Любили мене вы, якъ брата....
Безумна мя туга жене зъ помѣжь васъ,
Но я ще поверну на свята.

Отъ чудо, такъ тужно менѣ, що хочь гинь,
За запахомъ торфу гнилого,
За рôднымъ багномъ, буряковымъ борщомъ,
За капустою люду сѣльского,

За дымомъ люльокъ, за гофратами то-жь,
За полицайниками,
За шваркотомъ мовы, книшомъ разовымъ,
И за попадянками.

Тай ще, скажу вамъ правду, радъ
И маму-бъ я узрѣти,
А то я старушки не бачивъ, уже
Минає тринайцяте лѣто.

Прощай и ты жѣнко хороша моя,
Не знаєшь ты мóёго болю!
Ходи, пригорни ся до мене, закимъ
Розстанемось зъ собою!

Мене палить, мене жене
Ôдъ тебе на родину —
Хочь разъ ище воздухомъ рôднымъ дыхнý,
Закимъ въ чужинѣ згину.

Мене вялить, мене палить,
Ажь серце зъ груди рветь ся,
Ажь ноги тремтять: рôдну землю топтать,
Чи скоро то имъ доведеть ся!

Идъ нóвому рокови верну назадъ
Здоровъ якъ орѣхъ, моя рыбко, —
А вже-жь понавожу гостинцѣвъ тобѣ,
Що ажь не буде видко!

Переклавъ Иванъ Франко.

КОРОТКА
ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

Литература свѣтска.

До литературы церковнои навязують ся тй творы словесности свѣтскои, котрй засновують ся на книгахъ церковно-славяньскихъ. Сюды належать именно языкословнй труды Лаврентія Зизанія Тустановского, Мелетія Смотрицкого и Памвы Берынды. Сеся литература була въ-части ôдгомономъ тои кипучои жизни, яка въ Европѣ появилась изъ-за ôдродженя наукъ филологичныхъ. Впрочôмъ до писаня творôвъ граматичныхъ и лексикальныхъ спонукали Русинôвъ ихъ противники національнй и религійнй, котрй свѣтови голосили, що языкъ церковно-славяньскій єсть причиною всякои блуканины и невѣжи мѣжь Русинами. И такъ писавъ єзуитъ Петро Скарга, що вся наука въ свѣтѣ ширить ся тôлько въ двохъ языкахъ, грецкôмъ и латиньскôмъ, та що не було ще нѣгде нѣ академіѣ, нѣ колегіѣ, де учили бы теологіѣ, философіѣ та свобôдныхъ наукъ въ иншôмъ языцѣ; про-те зъ языка церковно-славяньского нѣхто не може бути ученымъ, по-за-якъ въ тôмъ языцѣ нема нѣ граматикъ, нѣ реторикъ; ба й священики рускй, хотячи розумѣти книги церковно-славяньскй, приневоленй суть оглядатись за перекладомъ польскимъ[1]).

[1]) Порôвн. отъ-се мѣсце въ оригиналѣ: „Z słowieńskiego języka nigdy żaden uczonym być nie może. A już go teraz prawie nikt

Щобы отже свѣтови доказати, що языкъ церковно-славяньскій може бути дѣйстно предметомъ науки, та що не такъ трудно его зрозумѣти, рускѣ письменники занялись уложенѣмъ граматики церковно-славяньскои и такого словаря, въ котрѣмъ слова церковно-славяньскѣ пояснювались бы словами мовы (мало)рускои. А вже-жь спудеѣ брацкои школы Ставропигійскои пѣдъ проводомъ свого учителя Арсенія зладили граматику грецко-славяньску, неначе-бъ хотѣли латинянамъ заявити, що языкъ церковно-славяньскій може бути предметомъ науки такъ-само, якъ и языкъ грецкій.

Коли-жь литература языкословна була неначе ростиною, пересадженою зъ теплѣйшого краю въ нашу землю, то лѣтописнѣ змаганя були наслѣдкомъ своѣи питомои жизни словеснои. Тѣлько-жь не дивота, що пѣсля татарского лихолѣтя лѣтописцѣ сего періода не багато заявляли дѣяльности самостѣйнои. Хто зъ нихъ сприявъ интересамъ великихъ князѣвъ литовскихъ, хто придержувавъ ся политики великихъ князѣвъ московскихъ, хто писавъ похвалы королямъ польскимъ, а хто зберегавъ интересы свого народу. Лѣтописцѣ тѣ описували дѣѣ историчнѣ ѣдъ сполученя Руси Литвы зъ Польщею ажь до повстаня Хмельницкого противъ порядкѣвъ польскихъ (1386—1648). Коли-жь лѣтописи рускаго періода княжого простягають ся лише до 1292. р., то очевидно мѣжь ними а лѣтописями періода литовского проявѣ ся перерва трохи-що не столѣтня, котру въ-части заповнюють Лѣтописцѣ Волынѣ и Украины[1]). Ѣдтакъ пѣсля лѣтописцѣвъ литовско-рускихъ слѣдують лѣтописцѣ періода козацкого, се-бъ-то ѣдъ панованя короля польского Володислава IV. до 1750. року, котрымъ кѣнчить ся лѣтопись Чернигѣвска. Лѣтописи періода литовского були-бъ може цѣннѣйшѣ, коли-бъ пѣзнѣйшѣ недовченѣ переписувачѣ не зѣпсували були первѣстного тексту: впрочѣмъ майже всѣ авторы сихъ лѣтописей хѣснувались лѣтописями періода княжого и оказали бѣльшу або меншу вправу въ записуваню сучасныхъ дѣѣ историчныхъ. Именно авторъ лѣтописи литовскои, щѣ єѣ выдавъ Т. Нарбутъ, бувъ грамотѣемъ досыть талановитымъ. Значно высше ѣдъ сихъ литовско-рускихъ хронографѣвъ стоить авторъ лѣтописи Львѣвскои, котра другою половиною належить до періода козацкого.

Крѣмъ граматикъ, словарѣвъ и лѣтописей литература свѣтска выказуѣ въ сѣмъ періодѣ ще два памятники законодательства, се-бъ то *Судебникъ* Казимира и *Статутъ литовскій*. Особливо Статутъ ѣсть вельми важнымъ изъ-за того, що являѣ ся взѣрцемъ тогдѣшньои мовы урядовои и вважаѣ ся зѣрникомъ тыхъ правъ, пѣсля котрыхъ ѣдбувались суды около 200 лѣтъ въ тѣй части Руси, щѣ належала до Польщѣ, а ѣдтакъ и на Украинѣ, щѣ договоромъ Переяславскимъ дѣсталась пѣдъ власть великого князя московского.

А вже-жь фантазія народу руско-украиньского не могла вдоволитись сухими граматичными творами и лѣтописями ученыхъ письменникѣвъ. То не орелъ розмахнувъ ся крылами надъ широкимъ стѣпомъ Украины и намагавъ ся летѣти горѣ до сонця высоко: то поетична вдача нашого народу бажала выдобутись изъ душнои низины тогдѣшнього незавидного побуту національного, — бажала налюбуватись своимъ рѣднымъ свѣтоглядомъ. Коли-жь свои поконвѣчнѣ переказы батькѣвскѣ зъ годомъ-перегодомъ забувались, то ученымъ та й неписьменнымъ предкамъ нашимъ явились вельми принадными тѣ образы поетичнѣ, котрѣ зъ далекого Всходу, особливо-жь изъ Грецiѣ, въ легендахъ и повѣстяхъ до Руси-Украины доходили. Повѣсти и казки про Соломона, про богату Индію, про Александра Великого и иншѣ були звѣстнѣ не тѣлько въ ихъ ѣтчинѣ, але й у полудневыхъ Славянъ, а ѣдъ нихъ займала Русь-Украина тѣ фантастичнѣ переказы давного, чудового свѣта въ тѣмъ часѣ, коли рѣдна словеснѣсть була убога въ творы письменнѣ. Такъ отже церковна литература апокрифична зустрѣнулась зъ тою словесностію свѣтскою, щѣ зачепила за чужѣ творы поетичнѣ, щобъ лише заповнити тую пустырь, яка проявилась изъ-за недостачѣ своѣи рѣднои просвѣты.

1. Граматики и словарѣ.

а) „Спудеи“ (студенты) брацкои школы Ставропигійскои пѣдъ проводомъ свого учителя Арсенія[1]) зладили (1591) граматику грецкого и церковно-славяньского языка пѣдъ заголовкомъ „ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ.[2]) *Грамматіка доброглаголиваго еллинословенскаго языка, совершеннаго искусства осми частей слова. Ко наказанію многоименитому россійскому*[3]) *роду. Во Львовѣ. В друкарни Братской. Року* ,ѧфчл“[4]). На другѣй картцѣ читаѣмо передне слово, въ котрѣмъ говорить ся именно про хосенъ граматики. „Спудеи“ звертають ся въ сѣмъ „извѣщенію“ до „любоучащагося, христоименитаго рода росскаго“, для котрого зложили граматику грецко-славяньскимъ языкомъ. Ѣдтакъ выхвалюѣ ся граматика въ загалѣ, бо она ѣсть „*ключь отверзаяй умъ разумѣти писанія, отъ нея же яко по степенехъ всю лѣствицу, по чину ученій трудолюбивіи достизаютъ: діялектики, риторики, мусики, аріѳметики, геометріи и астрономіи, и сими же седми, якоже нѣкіимъ*

doskonale nie rozumie. — I stąd popi waszy, gdy co w słowieńskim chcą rozumieć, do polskiego się udać po tłumactwo muszą, albo więc tylo usty a w czytaniu doktormi są. I innej szkoły chyba na czytanie nie mają. I to ich wszytkiej nauki na wszycki duchowne stany doskonalstwo. Stąd nieumiejętność i błędy bez końca powstają, gdy ślepi ślepe wodzą“... (O jedności kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu. Z przestrogą i upominanim do narodów ruskich przy Grekach stojących. Rzecz krótka na trzy części rozdzielona. Teraz przez k. Piotra Skargę, zebrania Pana Jezusowego, wydana. W Wilnie 1577; p. 359—362).

[1]) Лѣтописцѣ Волынѣ и Украины збереглись доси въ рукописи библіотеки имени Оссолиньскихъ (ч. 2168).

[1]) Арсеній бувъ митрополитомъ димонитскимъ и еласоньскимъ, щѣ мабуть за-для напастей турецкихъ бувъ приневоленый, покинути свою епархію. Найшовши пристановище у Львовѣ, въ брацкѣй Ставропигійскѣй школѣ учивъ ѣнъ грецкого и славяньского языка два роки.

[2]) Ἀδελφότης, слово грецке, значить „брацтво“.

[3]) Слово ‚россійскій‘ значить те, щѣ „рускій“. Назва землѣ рускои Россiею, народа же рускаго россійскимъ або росскимъ, появилась въ Руси полудневѣй въ першѣй половинѣ XV. вѣку, та й утворилась грамотѣями-чужинцями на Руси ѣдъ грецкого слова Ῥῶς. Супротивъ термину „Россія“ або „Русь“ стояла тогдѣ назва „Москва“.

[4]) На другѣй сторонѣ сеи первои картки выображено гербъ города Львова: левъ стоить въ воротахъ вежѣ зъ трома башнями, а верху герба й долѣ него замѣщено по чотыри изъ сихъ силябичныхъ вѣршѣвъ:

„Знаменіѣ тезоименитаго князя Лва градъ сей маѣтъ,
Єгоже имя по всей Европіи россійскій родъ знаѣтъ,
В митрополіи Кіевогалицкой славно пребываѣтъ,
Єгоже вся окрестная страна обогащаѣтъ“.
(Гербъ Львова).
„Левъ царствуѣтъ безсловеснимъ звѣремъ в начало,
Словеснымъ же образъ, Христово царство намъ ся показало.
Мужайся многоплеменный россійскій народе,
Да Христосъ начало крѣпости в тебѣ буде‘.

сѣсудомъ разсужденія почерпаємъ источникъ философіи, разумѣвающе же и врачества, ко благоискуству превосходимъ всесовершеннаго богословія“. Такъ отже по словамъ середньовѣчнои мудрости ôдъ граматики можь було перейти до науки прочихъ свобôдныхъ штукъ. Опôсля-жь на сѣй основѣ можь було вывчитись философіѣ и медицины, по чôмъ вôльно було книжникамъ познакомитись зъ найвысшою мудростію, зъ богословіемъ. Вже Кассіодоръ, латиньскій писатель V—VI. вѣку, поставивъ граматику на першôмъ мѣсци въ рядѣ сѣмохъ свобôдныхъ штукъ або мудростей. Сеся теорія схоластична вподобала ся грамотѣямъ середньовѣчнои Европы, и ôдтакъ изъ Польщѣ переймила Русь такій поглядъ на граматику, мабуть-то ôдъ неи мовь по ступнямъ можна взôйти ажь до богословія.

Вѣдай Арсеній уложивъ самъ граматику грецку, а ôдтакъ „спудеи“ могли сей твôръ свого учителя переложити на мову церковно славяньску. А вже-жь проф. Онуфрій Лепкій доказавъ[1]), що граматику сю написано на основѣ грецкои граматики Константина Ласкариса, выданои въ Венеціи 1546. р. въ мовѣ латиньскôй. Хоча же авторъ грецко-славяньскои граматики не признає ся до того, що ôнъ хôснувавъ ся граматикою Ласкариса, то все-таки замѣтивъ ôнъ на пятôй картцѣ своєи книжки, що єго „грамматика сложена отъ различныхъ грамматикъ спудеймы иже въ Лвовской школѣ“. Такъ отже крôмъ граматики Ласкариса мôгъ авторъ мати пôдъ рукою ще й иншѣ пôдручники, примѣромъ грецку граматику Геродіяна, Аполлонія, що звавъ ся „дисколосъ“[2]), и и.

Въ сѣй граматицѣ замѣщено текстъ грецкій зъ перекладомъ церковно-славяньскимъ, щобы чужій языкъ клясичный легше зрозумѣти и такожь навчитись головныхъ формъ языка церковного. Про-те текстови грецкому, находячому ся звычайно лѣворучь, ôдповѣдає текстъ славяньскій замѣщеный праворучь на сторонѣ противоположнôй[3]).

Термины техничнѣ граматики Ставропигійскои суть перекладомъ одвѣтныхъ выразôвъ грецкихъ, и въ бôльшôй части принятѣ они изъ славяньского перекладу граматики грецкои „о осми частехъ слова“[4]). Въ граматицѣ Ставропигійскôй ôсѣмь частей мовы вызначують ся ось такъ: 1. различіе (articulus ὁ, ἡ, τό), 2. имя, 3. мѣстоимя, 4. глаголъ, 5. причастіе, 6. предлогъ, 7. нарѣчіе, 8. союзъ. Въ науцѣ „о имени“ поставлено пять родôвъ: „1. мужескій, яко той Григорій; женскій, яко тая добродѣтель; 3. средній, яко тоє тлѣнноє; 4. общій, яко человѣкъ, ὁ καὶ ἡ ἄνθρωπος и 5. преобщій, яко той орелъ и ластовица, иже єдинымъ гласомъ и єдинымъ различіемъ мужескимъ или женскимъ являєтъ два роды“.

Адельфотесъ знає пять падежѣвъ: 1. именовный, 2. родный, 3. дателный, 4. виновный, и 5. звателный. Ôдтакъ въ сѣй граматицѣ вызначує ся пять деклинацій („склоненій“), а тринайцять конъюґацій („супружествъ“). Пôсля главы „о союзѣ“ слѣдує наука о неправильныхъ глаголахъ („о строптивыхъ глаголъ“) въ языцѣ грецкôмъ; ôдтакъ кôнчить ся граматика розправою „о просодіи“ въ мовѣ грецкôй. Опôсля замѣщено ще на однôй сторонѣ „Изложеніе вѣры перваго собора Никейскаго и втораго собора Константинуполя“. На останнôй же сторонѣ находить ся печать, а въ серединѣ єи читає ся имя „Арсень“. Верху печати замѣщено два вѣршѣ грецкѣ, а долѣ печати бачимо отъ-сей перекладъ тыхъ вѣршѣвъ“.

„Богу дающу зависть ничтоже возможе,
И не дающу трудъ успѣєтъ ничтоже“.

Хоча граматика „Адельфотесъ“ подекуды мало єсть зрозумѣла, по-за-якъ єѣ уложено на основѣ середньовѣчныхъ, чужихъ поглядôвъ граматичныхъ, то однако при помочи умного учителя могла справдѣ бути придатною для выученя языка грецкого.

б) Лаврентій Зизаній Тустановскій[1]) выдавъ (1596) граматику церковно-славяньску п. з. „*Грамматіка словенска сверш'шен'наго искуства осми частій слова и иныхъ нуждныхъ. Ново сôставленна Л. Z. В Вилни. В друкарни брат'ской. Року божого* ᾱϡϛ, *а отъ сôзданія міра* ϛῥг, *мѣсяца февраля* ві.“ Пôсля сего заголовку замѣщена „*епіграмма на грамматіку*“,[2]) а ôдтакъ слѣдує „*посланіе сподомъ изряднымъ и всѣмъ любителемъ доброглаголиваго и пространнаго языка словенскаго, еже о Христѣ братіи нашей — о Господѣ радоватися*“.

Въ сѣмъ невеличкôмъ переднѣмъ словѣ пише авторъ про хосенъ граматики, потôмъ слѣдує коротка наука для тыхъ, що́ хотѣли-бъ складати вѣршѣ; опôсля-жь замѣщенѣ суть „стихи“ къ ученикамъ ôдъ автора, а другѣ „стихи“ ôдъ типографа. Ôдтакъ починає ся (на першôй картцѣ нумерованôй) сама *грамматика словенска сôставленна Лаврентіемъ Зизаніемъ*. Она уложена въ пытаняхъ и ôдповѣдяхъ. Въ главѣ першôй єсть наука о Грамматицѣ, а въ другôй о Орѳографіи. Самогласнѣ дѣлить авторъ на довгѣ (и, ѣ, ѡ, ѧ), короткѣ (ε, ο, оу) и двоєвременнѣ (а, ї, ѫ, ѵ). Частей мовы у него ôсѣмь, мѣжь котрыми замѣчає ся различіе (иже, яже, єже), падежѣвъ — шѣсть (предложного або VII. падежа ôнъ ще не знає и причислає єго ко дательному або III. падежеви). Зизаній вызначує десять деклинацій именникôвъ и приложникôвъ, а знає лишь двѣ конъюґацѣ. Ча-

[1]) „О греческо-славянской грамматицѣ, изданной во Львовѣ 1591. г“ (Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею 1871. Во Львовѣ; стор. 35—48.) Проф. Лепкій описавъ вельми бережливо сю „грамматику доброглаголиваго єллино-словенскаго языка“, и охоронивъ память сеи рѣдкои книжки ôдъ загибели. Въ библіотецѣ Ставропигійского Института находить ся ексемплярь неповный, обôймаючій 169 картокъ. Повного ексемпляра въ Галичинѣ теперь вѣдай нема; се єсть мала ôсѣмка о 182 карткахъ ненумерованыхъ.

[2]) Грецке δύσκολος — воркôтливый, невдоволеный.

[3]) Суть и такѣ картки въ граматицѣ, що́ на нихъ читаємо самый текстъ грецкій (зъ кôлькома терминами славяньскими), або самый текстъ славяньскій.

[4]) Тую граматику грецку приписували Іоаннови Дамаскинови; Іоаннъ, ексархъ болгарскій переложивъ єѣ на языкъ старословѣньскій. Коли Русь приняла христіянство, перекладъ ексарха Іоанна дôставъ ся сюды и ôдтакъ довгій часъ сеся книга служила пôдручникомъ для выученя языка церковного.

[1]) Про житє Лаврентія Зизанія Тустановского сказано дещо въ ч. 10. сегорôчнои „Зорѣ“, стор. 168.

[2]) Се стихотворнѣ слова сказаноі епиграмы:

„Грамматика писма всѣхъ научаєтъ:
Четырма частьми латве уразумляєтъ,
Орѳографіею и Просодіею,
Синтаксисомъ и Етимологіею,
А предуреченноє ей опаство
Подаєтъ певноє искуство;
Которіи прагнутъ быти досконали,
Въ письмѣ и словахъ абы не паршали,
Але извѣстно все познавали,
И чего ся учатъ, абы добрѣ знали;
Ключемъ бо єсть, отворяючи всѣмъ умъ
Къ познанію въ преправый разумъ;
По которой власня якъ по всходѣ пойдетъ
Каждый, єстьли хочетъ, всѣхъ наукъ дойдетъ“.

сôвъ у него пять: „время настоящеѥ, мимошедшеѥ, протяженноѥ (совершенноѥ), пресовершенноѥ и будущеѥ". Въ просодіи учить ôнъ писати три роди стихôвъ: „иронческій, елегіаческій и ямбическій". На кôнци додано поясненѥ молитвы „Отче нашь". Цѣла граматика выпечатана на 59 карткахъ въ малôй ôсѣмцѣ.

Зизаній выдавъ въ Вильнѣ (1596) ще другу книжку (12⁰), славяньскую *Азбуку*, пôдъ такимъ заголовкомъ: „*Наука ку читаню и розумыю писма словенского. Ту тыж о святой Тройци и о вчловеченіи Господни*". За симъ заголовкомъ на одинайцяти стрôчкахъ слѣдуѥ азбука, а за нею замѣщено склады ôдъ бѧ до кѧ. Нижше складôвъ на тôй-самôй сторонѣ читаѥмо: „*В Вилни, в друкарни братской. Року божого* ᾱφνѕ, *а отъ созданія міра сьмь тысячного* ϡ ᾱ." Друга сторона першои картки и слѣдуюча картка горѣ заповненî дальшими складами. На оборотнôй сторонѣ другои карткиажь до четвертои картки замѣщено „*Молитвы и исповѣданіѥ православныя вѣры*". Въ другôй части сеи книжки на карткахъ 1—34 выпечатано: „*Лексисъ, сирѣчь реченія въ кратъцѣ събранны, и из словенскаго языка на простый рускій діялектъ истолкованы L. Z.*" Опôсля на карткахъ 34—39 находить ся „*Стефана Зизанія изложеніѥ о православной вѣрѣ*", ôдтакъ на картцѣ 39. (оборот.) и 40. читаѥмо „*о вчловеченіи Господнемъ*", а на оборотнôй сторонѣ картки 40. „*о знаменіи крестномъ*".

Въ сѣй книжочцѣ важнымъ ѥсть именно словарець („Лексисъ"). Въ нѣмъ пояснюють ся слова церковнославяньскî одвѣтными словами и реченями (мало)рускими[1]). Хоча въ такôмъ поясненю находять ся денекуды и польскî слова, однако въ загалѣ корыстувавъ ся Зизаній тогдѣшнѣмъ живымъ языкомъ рускимъ. А по-заякъ ôнъ майже всѣ слова въ словарци своѣмъ осмотривъ акцентами, то можна легко добачити, що тогдѣшнiй наголосъ бувъ такій самый, якій сегодня въ нашôй мовѣ наблюдаѥ ся. Ѥго трудъ послуживъ Памвѣ Берындѣ основою къ уложеню бôльшого словаря.

в) Мелетій Смотрицкій[2]) перестигъ своихъ попередникôвъ своимъ талантомъ и основнымъ знанѥмъ языка церковно-славяньского. Въ 1619. р. выдавъ ôнъ граматику сего языка п. з.: „*Грамматіки славенскія правилноѥ синтагма. Тщаніѥмъ многогрѣшнаго мніха Мелетія Смотрискаго, в' коіновіи Братства церковнаго Виленскаго, при храмѣ сошествія пресвятаго и животворящаго Духа* ꙗ *заданномъ странствующаго снисканноѥ и прижитоѥ. Лѣта отъ воплощенія Бога Слова* ᾱχϡᾱ. *Правящу апостолскій престол великія божія Константінополскія церкве вселенскому Патріарсѣ Г: Отцу Тимоѳею, Виленскому же коіновію предстателствующу Г: Отцу Леонтію Карповичу архімандріту. В' Ѥвю*"[1]).

Въ переднѣмъ словѣ, писанôмъ въ сучаснôй книжнôй мовѣ, авторъ радить учителямъ, щобы, вывчивши дѣтей читати грамоту церковну, велѣли имъ перекладати на языкъ рускій одвѣтнî уступы „*зъ Притчій Соломоновыхъ, албо зъ Премудрости ѥго, любо Сираховы, албо иншеѥ што чистымъ языкомъ славенскимъ зъ грецкого переложеноѥ*"; каже ôдтакъ, що „*при томъ лѣпіеи будетъ традованъ, аргумента даваны, діалектъ въ звыклой школной розмовѣ славенскій межи тщателми*[2]) *подъ карањемъ захованъ*". — „*Дѣткамъ учитися починаючимъ букваръ, звыкле рекше алфавитарь, зъ тоижъ грамматіки вычерпеный, абы склоненіямъ грамматічнымъ зъ лѣтъ дѣтинныхъ зъ мовою заразъ привыкали, до выученя подаванъ нехай будетъ. По Часослова зась и Псалтыри (которыи опусканы быти не маютъ) выученьюся овая грамматіка зъ выкладомъ, то ѥсть, зъ показованьемъ и ужываньемъ ѥи пожитковъ, наступитъ. А где бы ся хто самъ грамматічного худозства не училъ, и той дѣтемъ и младенцемъ, читати южъ по славенску умыючимъ, до выученья подавати ѥи маѣтъ, которая, памяти повѣрена, лацно и скоро за оказією престья ихъ до знаменитшеи школы вырозумьна ими будетъ, и до пожитечного въ худозствѣ ѥи уживанья приведена...."

Граматика Смотрицкого дѣлить ся на чотыри части: на „орѳографію, етумолоґію[3]), сунтаксісъ и просодію". Въ „етумолоґіи" вызначують ся ôсѣмь частей слова: 1. имя, 2. мѣстоименіѥ, 3. глаголъ, 4. причастіѥ, 5. нарѣчіѥ, 6. предлогъ, 7. союзъ, 8. междометіѥ (чувственникъ). Такъ отже Смотрицкій не узнаѥ „различія" частію слова, тому-що иже, ижѥ, ѥжѥ ôдповѣдаѥ грецкому родôвникови ὁ, ἡ, τό. Ôдтакъ вызначуѥ авторъ сѣмь родôвъ именъ: „1. мужескій (той мужь), 2. женскій (тая жена), 3.средній (тоѥ древо), 4. общій (той и тая воѥвода), 5. всякій (той, тая, тоѥ исполнь), 6. недоумѣнный (той или тая неясыть [пеликанъ]), 7. преобщій (иже ѥдинымъ мужескимъ или женскимъ родомъ обой полъ объемлетъ, яко: той орелъ, тая ластовица)". Ôдтакъ въ „етимолоґіи" поставляють ся сѣмь падежѣвъ: 1. именителный, 2. родителный, 3. дателный, 4. винителный, 5. звателный, 6. творителный, 7. сказателный. — Деклинацій („склоненій") ѥсть пять. До першои деклинаціѣ належать именники, окôнченî самогласною ѧ, ѧ, и (їѡнѧ, дѣкѧ, колѧ, сѧтыни), до другои причисляють ся именники, що кôнчать ся на ъ, о, ѧ, ѥ (клекрѣтъ, нѣко, имѧ, сердцѥ); въ третѣй деклинаціи ѥсть окôнченѥ ь для именникôвъ роду женьского (злокѣдь), въ четвертôй деклиниціи вызначуѥ авторъ ажь одинайцять оконечныхъ звукôвъ (ь, ай, ей, ѣй, ий, їй, ой, ый, ый, ѣй, лѧ [древодѣлѧ]). До пятои же деклинаціѣ належать приложники, н. пр. сѧтый, сѧтѧ, сѧтоѥ. Въ науцѣ о глаголѣ Смотрицкій розличаѥ двѣ конъюґаціѣ („спряженія") на основѣ окôнченя 2. особы числа ѥдин. -ѥши або -иши (кїѥши, слышиши). Синтаксисъ ѥго въ великôй части ѥсть переспѣвомъ складнѣ грецкои. Въ „просодіи" самогласнî дѣлять ся

[1]) Ось-якъ зложивъ Зизаній свôй словарець:
„Ваіѥ, розки з квѣтомъ, лоза, багнята".
„Вѣтвь, голь".
„Драчіѥ ѥстъ хоина, которая въ винѣ зварена злѣчуѥтъ уха ропы полны и очи уразовыи, то ѥсть, раненыи албо удареныи".
„Житница, стодола, клуня".
„Мракъ, морокъ .
„Неясыть, по грецку пелеканъ, птахъ ѥстъ въ Ѥгуптѣ, подобный бусюлови, которій в пустыни радъ мешкати, которому зміи ворогуютъ и дѣти ѥго умерщвляютъ, а онъ прилетѣвши клюѥтся в перси и кровь испущаѥтъ на нихъ, и такъ оживаютъ. Арістотель мовитъ в книгахъ, где о животныхъ пишетъ, трой родъ пелеканьскій, ѥдины высоко, другіи середне, третіи низко лѣтаютъ;" и т. д.
(Словарець Зизанія зберегаѥ ся въ бібліотецѣ крилошанина А. Петрушевича; граматики же ѥго мабуть нѣгде нема въ Галичинѣ).

[1]) Про житѥ Мелетія Смотрицкого гляди статю въ 10. числѣ „Зорѣ", (стор. 165).

[1]) Сесю грамитику выпечатано въ малôй ôсѣмцѣ на 251 картках. Она находить ся въ бібліотецѣ имени Оссолиньскихъ у Львовѣ (ч. 15. 910).

[2]) Тщатель — студей, ученикъ.

[3]) Въ „орѳоґрафіи" авторъ учить дещо такожь про самогласнî и согласнî. „Етумолоґія" же значить у него те, щô наука о формахъ.

на довгі (н, ѣ, ѡ), короткі (е, о) и двоєвременні (а, ї, ѵ). Про-те авторъ придержує ся тутъ грецкои теоріе о зложеню стихôвъ.

Граматика Смотрицкого уважалась черезъ два вѣки знаменитымъ учебникомъ не тôлько на Руси и въ великôмъ князѣвствѣ московскôмъ, але такожь въ Сербіи. Томý отже, що въ справленю книгъ церковныхъ и въ перекладахъ творôвъ богословскихъ письменники придержувались правилъ сеи граматики, языкъ церковно-славяньскій ставъ ся одностайнымъ у полуднево-схôдныхъ и пôвнôчныхъ Славянъ, и принявъ сей правильный напрямъ, якій до сего дня въ книгахъ церковныхъ наблюдає ся. Єѣ напечатано у-друге въ Вильнѣ 1629. року, а въ-третє въ Москвѣ 1648. р. зъ деякими дотатками, перемѣнами и пропусками. Мѣжь додатками єсть важною статья Максима Грека „О пользѣ грамматики, реторики и философіи“. Въ 1721. р. по указу царя Петра Великого выпечатано въ Москвѣ четверте выданє сеи граматики; єѣ поправивъ и розширивъ друкарскій коректоръ Федôръ Поликарповъ. Пятый разъ выдано сей твôръ Смотрицкого 1755. р. въ Рымнику на Волощинѣ въ хосенъ Сербôвъ[1]). Сюды ôдносить ся мабуть такожь рѣдка книжка, „Грамматика или писменица языка словенскаго тщателемъ въ кратцѣ издана въ Кремянци 1638. г“. Сей бо твôръ єсть вѣдай переробленою и скороченою граматикою Смотрицкого[2]).

г) Головнымъ авторомъ словаря славяньско-руского єсть Памва Берында. Ôнъ родивъ ся въ Молдавіи, де було багато осéль рускихъ, и де майже до кôнця вѣку XVII. языкъ рускій бувъ языкомъ письменнымъ, судовымъ и придворнымъ у господарѣвъ молдавскихъ, а въ богослуженю удержувавъ ся языкъ церковно славяньскій. Берында учивъ ся у Львовѣ въ брацкôй школѣ Ставропигійскôй, опôсля пôйшовъ въ Палестину и постригъ ся въ черцѣ въ Єрусалимѣ, де живъ кôлька лѣтъ. Львôвскій епископъ, Гедеонъ Балабанъ, завôзвавъ єго до себе, поручаючи єму справленє книгъ и надзôръ надъ друкарнями въ Стратынѣ и Крилосѣ. Живючи въ Стратынѣ у Федора Юрєвича Балабана, щó бувъ братаничемъ Гедеона, думавъ Берында справляти Библію. Въ библіотецѣ того свого добродѣя найшовъ ôнъ Библію, выдану въ Антверпіи въ пяти языкахъ: єврейскôмъ, халдейскôмъ, сирійскôмъ, грецкôмъ и латиньскôмъ, и про-те придбавъ собѣ добрый засновокъ до справленя Библіи церковно-славяньскои. А вже-жь ученый панъ, Федôръ Балабанъ, спонукавъ єго тогдѣ, *речения и имена славенская избирати, аки не у сущу тогда Лексикону*[3]), *развѣ любомудра кýръ Лаврентіа Зизаніи, тогда дідаскала*[4]) *нинѣ же пресвитера*[5]). Коли-жь Федôръ Юрєвичь Балабанъ умеръ (1625), то родина єго продала друкарню, засновану покôйникомъ, Лаврѣ печерскôй въ Кіевѣ, и ôдтакъ архимандритъ Єлисей Плетенецкій вôзвавъ Берынду, приѣхати въ Кіѣвъ и занятись печатанємъ книгъ церковныхъ. Тамъ завѣдувавъ ôнъ друкарнею и заявивъ хосенну дѣяльнôсть, трудячись надъ перекладомъ деякихъ письмъ богословскихъ и порôвнуючи книги церковно-славяньскі зъ грецкими. Въ 1624. р. взявъ участь въ выданю *Бесѣдъ св. Златоуста на Посланія и Дѣянія апостольскія*, а въ 1627. р. выпечатавъ Тріодь постную. Берында звавъ ся тогдѣ „протосингелъ отъ ієрусалимскаго патріаршаго престола[1]) и архитипографъ церкви россскія“. Мѣжь-тымъ довершивъ ôнъ свôй Лексиконъ, якій почавъ бувъ укладати ще тогдѣ, коли живъ въ Стратынѣ у Федора Балабана. Въ своѣмъ „послѣсловію“ каже Берында, що до сего Лексикона выбиравъ слова изъ перекладôвъ Максима Святогорця, Мануила Ритора и иншихъ, и що написавъ єго „въ ползу спудеємъ“ (въ хосенъ ученикôвъ). Такъ отже по довгôмъ трудѣ выдавъ ôнъ въ Кіевѣ 1627. р. книгу пôдъ заголовкомъ: „*Лꙁ҃іконъ славенороссκій и именъ тлъкованіе. Пръвоє тυпомъ изобразися в Кіновіи с. вел. чудотворныа Лавры печерскіа Кіевскіа. — Лѣта бытія міра* ,ѕр҃лє, *отъ рождества же Хрістова* ,ахк҃з. — *Тщаніемъ, въдъхновеніемъ же и иждивеніемъ мальйшаго въ іеромонасехъ Памвы Берынды, протосγγела єрону Іерусалимского*“. (4⁰ въ два стовпцѣ; сторôнъ 8+2, стовпцѣвъ 475)[2]). Лексиконъ кôнчить ся властиво стовпцемъ 328; ôдъ стороны 329. слѣдує доповненє єго, изъ-за чого поставляє ся тутъ такій заголовокъ новый: „*Отъ єврейскаго, греческаго же и латінскаго, и отъ иныхъ языковъ начынающаяся имена свойственная, з' многихъ малаа и отъ различна тлъкованіа малыми назначенася, а инде и без тлъкованіа за случайноє и нуждноє и скоростноє времене пръвоє изобразися. Приданы же сутъ имена преложенія на постряженіи калугерства, знаки калугеромъ або иноком...*“ Въ сѣмъ додатку поясняють ся отже имена власні и слова чужі ажь по стовпець 475, по чôмъ слѣдує на двохъ сторонахъ „послѣсловіе“ пôдъ заголовкомъ „Читателю спасенія“[3]).

Памва Берында умеръ въ Кіевскôй печерскôй Лаврѣ въ 1632. р., 13. липня.

Друге справлене выданє Лексикона Берынды зладивъ Іоиль Трупевичь, игуменъ Кутеинского монастыря „съ братією“. Оно напечатано въ друкарни того-жь Кутеинского монастыря въ 1653. р. (4⁰). Въ сѣмъ выданю находить ся „предисловіе“ Іоиля Трупевича.

Лексиконъ Берынды єсть далеко лучшій ôдъ словарця Лаврентія Зизанія. Въ упорядкованю слôвъ придержувавъ ся авторъ, такъ якъ и Зизаній, азбуки кириловскои, и пояснювавъ слова церковно-славяньскі тогдѣшньою мовою (мало)рускою. Берында старавъ ся надати свому словареви прикмету учености, про-те поклавъ въ одвѣтныхъ мѣсцяхъ часто слова грецкі, ба,

---

[1]) J. Dobrowsky, Institutiones linguae slavicae dialecti veteris. Vindobonae MDCCCXXII: p. LIX.

[2]) Я. Головацкій, „Начало и дѣйствованіе Ставропигійского братства въ Львовѣ по отношенію историко-литературному“. (Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860. Въ Львовѣ; стор. 461).

[3]) „аки не у сущу тогда Лексикону“ = по-за-якъ тогдѣ не було ще Лексикона.

[4]) Грецке *διδάσκαλος* — учитель.

[5]) „Послѣсловіе“ ко читателю, пôдъ заголовкомъ „Читателю спасенія“.

[1]) Слово „протосингелъ“ значить „пръвый совѣтникъ и печатарь“ („Послѣсловіе“ Берынды).

[2]) Лексиконъ Памвы Берынды зберегає ся въ библіотецѣ университета Львôвского.

[3]) Я. Головацкій замѣчає („Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860“, стор. 458), що Берында присвятивъ сынамъ свого добродѣя, Федора Юрєвича Балабана, „православнымъ паномъ Ихъ Милости Димитрію и Данiилу Ѳеодоровичомъ Балабаномъ свой усердный тридцатилѣтній трудъ, Лексиконъ широкого и великославного языка славенского“, — ôдплачуючись за-вдяки не тôлько симъ сынамъ свого добродѣя, але й епископови Львôвскому, Гедеонови Балабану, „стрыю родича“ и „Александру Балабану, старостѣ Рогатинскому и Трембовельскому, ротмистру короля Єго Милости ...“

Сего передного слова въ ексемплярѣ Львôвскôмъ не має; єсть же тутъ „отъ отечьника Скитскаго повѣсть удивителна о діаволѣ, яко прійде къ великому Антонію въ образѣ чловечестѣ, хотя каятися“, (стор. 1—8), — и „отъ Патеріка Алфавітна“ коротка казка про „авву Памва“ (стор. 8).

ôнъ намагавъ ся пояснити декотрѝ слова етимологично; н. пр. „*Рука, ижъ рушаєтся*-названа“. — „*Церков ьесть названа отъ царя, ижъ царскимъ домомъ естъ, а въ грецкомъ языку екклисія, церковь; отсюль называется съборъ отъ зобрания, згромаджьньє отъ зозваня въ купу на громаду*“. Вже изъ сего видно, що етимологичнѝ выслѣды Берынды не мають сегодня нѣякои стôйности.

2. Лѣтописи.

Въ періодѣ литовско-рускôмъ не було на Руси самостôйного змаганя въ довершеню идеалôвъ народныхъ, то й не диво, що письменники рускѝ не дуже займались справами политичными, котрѝ для нихъ були чужими. Не було вже вѣча народного, не було майже нѣякихъ признакôвъ жизни національнои, то й не стало снаги до звеличеня порядкôвъ литовско-польскихъ и московскихъ. Такъ отже лѣтописцѣ сего періода, крôмъ автора лѣтописи Львôвскои, служили интересамъ князѣвъ чужихъ, мѣжь-тымъ, коли лѣтописцѣ руского періода княжого иногдѣ такожь справы народнѝ въ писаняхъ своихъ порушали.

а) Лѣтописець рускій. Лѣтописець великихъ князѣвъ литовскихъ. Оба сѝ лѣтописцѣ находять ся въ збôрнику „*Избранїе лѣтописания изложено в кратцѣ*“. Сей збôрникъ ôдкрывъ пралатъ Сосновскій мѣжь рукописями колишнього Василіяньского монастыря въ Супрасли (губернiѣ Гродненьскои), и ôдтакъ корыстувавъ ся нимъ Игнатій Даниловичь, професоръ университета Харкôвского, та й выдавъ сѝ лѣтописи письмомъ латиньскимъ въ Вильнѣ 1827. р.[1]). Навперед выпечатавъ ôнъ Лѣтописця великихъ князѣвъ литовскихъ (стор. 27—71), а опôсля въ тôй-самôй книзѣ (стор. 76—325) выдавъ Лѣтописця руского (Kronika ruska).

Въ рукописи находить ся на першôмъ мѣсци Лѣтописець рускій. Ôнъ починає ся розказомъ про-тее, якъ Володимиръ Великій построивъ гôродъ Володимиръ надъ рѣкою Клязмою; ôдтакъ згадує лѣтописець про кôлькохъ тамошнихъ князѣвъ и списує коротку хронологію ôдъ Адама ажь до царгородского цѣсаря Михайла, при чôмъ кôлькома словами споминає про хрещенє Болгарôвъ. Розказує коротко про змаганє Варягôвъ мѣжь племенами славяньскими та финьскими и такожь про кормигу Козаръ надъ Полянами, Сѣверянами и Вятичами. Ôдтакъ словами „*а се зачало рускихъ князей*“ (стор. 81) починає оповѣдати про дѣѣ рускѝ, хôснуючись рукописею Лаврентіевскою лѣтописи Несторовои; въ дальшôмъ однакже оповѣданю Лѣтописець рускій єсть подôбный Софійскому Временникови (напечатаному въ Москвѣ 1820. р.). Оповѣдає опôсля (ôдъ стор. 144, се-бъ-то ôдъ 1242. р.) про дѣѣ литовскѝ, о скôлько они стыкають ся зъ дѣями исторіѣ рускои. Пôдъ рокомъ 1427. (стор. 249) лѣтописець вставивъ коротке описанє рѣкъ Руси, котре зложивъ пôсля одвѣтнои статьѣ въ лѣтописи Несторовôй, по чôмъ розказує бôльше про дѣѣ Литвы, нѣжь про дѣѣ Руси (стор. 249—325). Оповѣданє своє доводить до 1537. р.

Лѣтописець рускій єсть творомъ кôлькохъ письменникôвъ. Перша часть (до 1242. р.) писана мабуть въ Суздальщинѣ, друга же часть (ôдъ 1242. до 1427. р. и вѣдай такожь третя часть (1427—1537) єсть творомъ Русина литовского, по-за-якъ авторови лѣтописи дѣѣ князѣвства литовского дуже добре суть звѣстнѝ. Коли-жь въ першôй, и декуды такожь въ другôй части оповѣданє являє ся короткимъ и сухимъ, то въ третѣй части (именно ôдъ 1493. р.) оживляє ся оно пôдъ перомъ самовидця. Авторъ третьои части служить интересамъ великихъ князѣвъ московскихъ, и про-те славного богатыря Константина Ивановича князя Острожского зове „божимъ врагомъ и государскимъ измѣнникомъ“ (стор. 311) за те, що ôнъ поважив ся вразъ зъ польскими вôйсками выступити въ боротьбу зъ Василемъ Ивановичемъ, великимъ княземъ московскимъ. Ба, авторъ сеи части лѣтописи перенявъ ся такъ дуже бажанємъ звеличеня Москвы, що Украину уважає землею „великого государя“ (стор. 312)[1]). Такъ пôдъ рокомъ 1536. розказавъ широко про-тее, якъ Литва приходила на „государеву великого князя Украину, на Стародубскія мѣста“ (стор. 321).

Авторъ сеи части лѣтописи бувъ вѣдай священикомъ, щó добре знавъ письмо святе, однакже не бувъ вôльный ôдъ забобонôвъ, якими тогдѣ запоморочувались не тôлько неуки, але й письменники.

Пôсля оповѣдань про дѣѣ рускѝ и руско-литовскѝ слѣдує Лѣтописець великихъ князѣвъ литовскихъ[2]). Тутъ представляють ся дѣѣ литовскѝ почавши ôдъ вычисленя сынôвъ Гедыминовыхъ ажь до 1446. р. Про автора сего лѣтописця майже нѣчого не звѣстно[3]). Ôнъ розказує, що 1394. р. бувъ ще недолѣткомъ, та не мôгъ дôзнатись того, що, пôсля переказу, чернець Ѳома, намѣстникъ митрополита, давъ напитись отруты великому князеви Скиргайлови. Вже-жь про короля Ягайла и про єго братôвъ оповѣдає неначе самовидець ихъ дѣй.

Въ сѣмъ лѣтописци важною єсть именно похвала Витовтови, великому князеви литовскому (стор. 60—65), котрый постаравъ ся о тее, що въ Луцку зъѣхались володарѣ европейскѝ въ празникъ Богоявленя 1429. року. Сесю похвалу переробивъ мабуть якійсь недовченый письменникъ изъ твору поетичного, списаного книжникомъ, щó бувъ сучаснымъ вѣкови великого князя Витовта.

Сей лѣтописець єсть памятникомъ справдѣ важнымъ для исторіѣ Литвы и Руси литовскои; тôлько-жь текстъ єго єсть дуже попсованый, по-за-якъ переписувачь єго, Григорій Ивановичь (1520), бувъ грамотѣємъ недовченымъ. Именно въ уживаню конструкцій партициніяльныхъ добачаємо похибки чи-малѝ, котрѝ иногдѣ трудно справити. Свою копію зладивъ Ивановичь для Симеона Ивановича Одинцевича, князя Друцкого; на остатнôй же сторонѣ рукописи додавъ сю приписку: „*Какъ заєц' радъ избыгалъ тенета*[4]), *также всякій мистръ радуется своє дельцо искончавъ*“ (стор. 11).

---

[1]) Latopisiec Litwy i Kronika ruska. Z rękopisu sławiańskiego przepisane; wypisami z wremiennika Sofijskiego pomnożone, przypisami i objaśnieniami dla czytelników polskich potrzebnemi, opatrzone. Staraniem i pracą Ignacego Daniłowicza, profesora zwycz. w ces uniwersytecie Charkowskim naprzód w Dzienniku Wileńskim roku 1824. częściami ogłaszane, a teraz w jedno zebrane, dokończone i przedrukowane. W Wilnie, 1827. 8°, p. 1—328.

[1]) Таке писанє може историка навести на тую гадку, що авторъ одвѣтныхъ статей живъ въ другôй половинѣ вѣку XVII., коли Украина стояла вже справдѣ пôдъ властію „великого государя“ московского.

[2]) За дѣями литовскими безъ окремого заголовку займає кôлька картокъ якась розправа схоластична про справедливôсть и суды; она являє ся вступомъ до частины перекладу Статутôвъ Вислицкихъ Казимира Великого. Въ кôнци тои рукописи Супрасльскои находить ся Патерикъ Кіевско-печерскій, се-бъ-то житєпись печерскихъ святыхъ.

[3]) По мнѣню проф. Исидора Шараневича авторъ Лѣтописця великихъ князѣвъ литовскихъ бувъ чоловѣкомъ свѣтскимъ (O latopisach i kronikach ruskich XV. i XVI. wieku. W Krakowie 1882; str. 37.)

[4]) тенето — сѣть, сильце.

Похибки въ текстѣ могли заподѣятись також изъ-за того, що выдавець єго, Игнатій Даниловичь, мало знавъ грамоту старо-руску, и лише при помочи професора Михайла Бобровского рукопись ôдчитувавъ (стор. 327).

„Лѣтописець рускій“ писаный майже такимъ самымъ языкомъ, въ якôмъ проявились лѣтописи руского періода княжого; въ Лѣтописци же великихъ князѣвъ литовскихъ наблюдає ся подекуды той языкъ урядовый, якимъ корыстувалась тогочасна Литва.

(Дальше буде.)

БИБЛІОГРАФИЧНЫЙ ПОКАЗЧИКЪ за рôкъ 1885.

(*Зладивъ Иронимъ Калитовскій*).

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украиньскôй.

(Дальше.)

(Книжки, що выйшли въ Россіѣ, зазначенй на передѣ звѣдкою *).

Ланска П. — Обрусителѣ, повѣсть зъ суспôльного житя полѣскои краины. Зъ великорус. переклала **. Въ двохъ частяхъ. Часть I. Львôвъ 1885 ст. 170 (8⁰м.) Накладомъ Кароля Ткача. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

Левицкій Ив. (Нечуй) — Запорожцѣ, оповѣданє, Руск. Укр. библ. Вып. I. Львôвъ 1884. стор. 42 (16⁰). Ц. 10 кр. Накл. Ев. Олесницкого. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— Въ Карпатахъ, образки зъ подорожи; спершу въ Дѣлѣ (фейл.) чч. 87—96; ôдтакъ осôбн. ôдбиткомъ въ Рус. Укр. библ. вып. 11. Львôвъ 1885. ст. 64 (16⁰) ц. 10 кр. Накладомъ Евгенія Олесницкого. Зъ друк. тов. им. Шев.

— Чортяча спокуса, повѣсть въ Нивѣ: такожь

*— передрукомъ осôбно, въ Одессѣ 1885. ст. 36 (8⁰в.) ц. 20 коп.

Левицкій Ив. Ем — Маруся Татарчукъ, оповѣданє зъ першои половины XVII.вѣка, Миръ (фейл.) чч. 18—20,22—27.

— Чернецъ — оповѣданє зъ другои половины XVII. стол. пôсля народного преданя. Миръ (фейл.) чч. 43—57.

Левицкій Ост. Въ день интронизаціи Преосв. Юл. Пелеша 29 гр. 1885, вѣршъ, Дѣло ч. 141.

Лепкій Дан. — Бозя, оповѣданє. Зоря ч. 8.

— На св. Андрія (статя етн.), Зоря чч. 3, 4.

— Людовй вѣрованя про птахи, Зоря чч. 9—11.

— Дещо про вовкулакôвъ, Зоря ч. 20.

Леся Украинка. — гл. Вечерниці.

Лисенко Ник. — Молитва, имнъ на жѣночй голосы зъ акомп. фортеп. Слова О. Я. Кониського. Библ. Музик. Вып. III. Львôвъ 1885. ц. 15 кр.

— Музика до Кобзаря Т. Шевченка, співи про жіночі та чоловічі голоси, якъ поодинокі такъ і гуртові (дуети, тріо, квартети, хори). Въ тягу 1885 р. появились изъ серіи другоі:

*— N. 21. „Зацвіла въ долині чорвона калина“, дуетъ про сопрана та тенора зъ акомп. форт.

*— N. 22. „Не тополю высокую вітеръ нагинає“, (про сопранъ зъ акомп. форт.)

*— N. 23. „За сонцемъ хмаронька пливе“ (квартетъ, сопр. альтъ, тен., басъ, зъ акомп. форт.)

*— N. 24. „Ой по горі роменъ цвите“ (про тенора зъ акомп. форт.) Власність автора. Кіевъ и Одесса у Болеслава Корейво.

Литературнй замѣтки. Миръ (фейл.) чч. 31, 32.

Лозинській Іосифъ. — Автобіографическія записки. Лит. Сбор. гал. рус. мат. Вып. I.

Лукичь Василь. — Л. В. и Юліянъ Семигинôвскій. — Рускій правотарь домовый, або кождому приступне поясненє, въ якій спосôбъ кождый при грамотахъ правныхъ всякого рода самъ заступатись и потрѣбнй письма, якъ поданя, просьбы и т. и. безъ помочи адвоката зъ повною силою правною споряджати може. Томъ I. Законъ цивільный. Львôвъ 1885. ст. XVI+432 (8⁰в) ц. 4 зол. Накладомъ авторôвъ. Зъ друк. тов. им. Шевченка.

— Календарь „Просвѣты“ на рôкъ звычайный 1886, зложивъ и впорядкувавъ В. Л. Рочникъ IX. Львôвъ 1885. кн. V. Ст. XXXVI+ні+134+анонсы. (8⁰в). Ц. 50 кр. Мѣстить В. Лукича:

— перекладъ опов. П. Свѣнціцкого „Гульнара“.

— Дръ Ом. Огоновскій (житєпись). Писаня инчихъ авторôвъ розписанй нарôзно.

— Передъ новымъ рокомъ, оповѣданє въ Кал. Буков. на р. 1886.

Луцыкъ Вл. — О. Паукъ, картинка изъ автобіографіи. Слово ч. 9.

Лучакôвскій Вол. — Вязанка желаній, стихами для рускои молодѣжи. Выд. Руск. тов. Педаг. Львôвъ 1885 ст. 41 (8⁰м) ц. 10 кр.

Малй причины. Миръ (фейл.) чч. 31, 32.

Мандрôвка Ивана Войтовича по свѣтѣ Божôмъ. Выдав. народне у Львовѣ. Рôкъ IV. кн. 4. Львôвъ 1885. ц. 8 кр. Зъ печатнѣ А. Вайдовичь.

Марія отъ Сіона. — Въ чужинѣ, вѣршь, Н. Прол. (фейл.) ч. 219.

— На могилахъ вѣковыхъ дѣяній, вѣршь, Нов. Прол. (фейл.) ч. 230.

Маслякъ В. И. — Вѣршѣ въ „Зорѣ“: Ой кобы то, ч. 1; На весѣлю, ч. 2; Дни житя, ч. 3; Памяти Ев. Желехôвского, ч. 4; Инакша мода, ч. 6; Співацка доля, ч. 9; Трубка, ч. 10; Я не бажаю, ч. 12; Смѣло въ свѣтъ, ч. 14; Пастушá, ч. 15.

— Зъ новымъ рокомъ, вѣршь; Залюблена (перекл. зъ Уейского — вѣршь) въ Новороч. ôтъ ц. к. Листоноша.

— Незабудька на могилѣ Корнила Сушкевича — вѣршь. Дѣло ч. 65. Зеркало ч. 11.

— Памяти В. Барвѣньского — вѣршь Зерк. ч. 2.

— Константинъ Бобикевичь (посм. згадка) въ кал. Просв.

Мат—въ. — Безвинно пострадавшіе (быль), Слово ч. 78.

Матюкъ В. — Боянъ. Зборникъ малорускихъ квартетôвъ на мужескій хоръ. Вып. I. Липскъ 1885. Въ литогр. Ц. Г. Редера. Ц. 1 зол. 50 кр. Мѣстить творы музичнй: Матюка, Вербицкого, Воробкевича, Лаврôвского и Шашкевича Гр. (всѣхъ квартетôвъ ч. 50).

— Рôздвяна нôчь. Малоруска опера М. Лисенка (реценз.), Зоря ч. 7.

Маячанець Левко. — Про шлюбъ на Руси-Украинѣ въ XVI до XVII. ст. Зоря чч. 13—18.

Меруновичь Т. — О выборѣ послôвъ до вѣденьскои Рады державнои. Выд. народне у Львовѣ. Рôкъ IV. кн. 6. Львôвъ 1885 ц. 6 кр. Зъ печатнѣ А. Вайдовичь.

Метелля Сев. — Не загинемъ; вѣршь въ кал. „Просв.“ на р. 1886.

Меѳодій св. — къ тысячлѣтнему ювилею єго кончины (изъ Странника). Слово чч. 36, 37.

Миролюбъ. Розговоры. Миръ (фейл.) ч. 1.

Миронъ.*** — Марка Твейна, Якъ я выдававъ рôльничу газету (оповѣд. гумор. — перекл.) Зоря ч. 24.

— Вѣршѣ въ „Зорѣ:“ Дрѣмаючій монахъ — вѣршь (перекл. зъ ческого Я. Врхлицкого) ч. 18; Зъ осѣнныхъ думъ — сонетъ, ч. 19; Ново-грецка пѣсня (изъ Г. Байрона), ч. 21; Не надѣй ся нѣчого, вѣршь, ч. 23.

— въ Нов. Зеркалѣ: Славословіе храброму лицарю Юл. Черкавскому за єго непрошену и неплачену оборону Русинôвъ въ вѣденьскôй Радѣ державнôй, вѣршь ч. 6; Pobożne wzdychanie do teki ministerjalnej JWP. Enz. Czerkawskiego, вѣршь, ч. 6.

Михайловскій В. — протоіер. Наука о нечистыхъ словахъ (зъ великорус.) Наука ч. 1.

Млака Данило. — Край дармоѣдôвъ; Найдешь не весели ся — згубишь не смути ся; Ôвчаръ вовкъ и песъ (байка): Добра рецепта; Цѣсарь Іосифъ II. яко кумъ; вѣршѣ въ Библ. дл. молод.

— Бельзацаръ, поет. оповѣданє; Скитъ Манявскій; Верба плакуча; Надъ ставомъ; Здорова будь; — вѣршѣ въ кал. Бук. на р. 1886.

Могильницкій Антôнъ. — Наша святыня, вѣршь, Зоря ч. 20.

— Письма. Библ. „Зорѣ“. Львôвъ 1885. Зъ друкар. тов. им. Шевченка. ст. 214 (8⁰м).

Мончаловскій О. А. — Житье и подвиги Кирилла и Меѳодія, просвѣтителей Славянъ. Изд. Общ. им. Качков. ч. 102. мартъ 1885. Львовъ ст. 64 (8⁰м.) ц. 10 кр. Зъ типогр. Инст. Ставроп.

— Илюстрованый календарь Общ. им. Качковского на годъ простый 1886. составилъ О. М. Изд. Общ. им. Качков. чч. 108, 109. 110, сентябрь, октябрь, ноябрь 1885 ст. 160 (8⁰ м.) ц. 30 кр. Крôмъ части календарскои и информаційнои мѣстить О. А. Мончаловского: Циганскій выхованокъ, повѣсть. Дальше статіѣ непôдписаній: Привѣтъ членамъ Общ. им. Качковского на г. 1886 — вѣршь; Русскому народу — вѣршь; Хрещенє Руси; Преподобный Несторъ; Городъ Москва; Царь колоколъ; Церковь Василія Блаженного; Битва на куликовомъ полѣ; Страданіє за св. вѣру Михаила кн. Черниговского и Ѳеодора боярина отъ нечестивого Батыя; Илія Муромецъ (старинная русская казка) — куснѣ прозовй.

Мордовцѣвъ Данило. — Оповѣданя (зъ короткимъ житєписомъ) Рус. Укр. библ. вып. 6. Львôвъ 1885. ст. 40 (16⁰) ц. 10 кр. Накл. Евг. Олесницкого.

— Оповидання. (Салдатка, Дзвонарь, Сонъ не сонъ, Скажи мѣсяченьку, Изъ устъ младенцивъ (8⁰в.), стор. 95. С. Петербургъ 1885.

М—ей Пôсланець (изъ Гайного), Зоря ч. 22.

Музыка Бодакъ. — Родный край — вѣршь; Чародѣйка, оповѣданє въ Врем. Ставр. Инст.

— Наброски. Нов. Прол, (фейл.) чч. 206, 213, 258, 284, 293.

— Г-жа Яностъ, (перекладъ зъ ческого — Сватоплюка Чеха), Нов. Прол. фейл. 215, 216.

— Счастливый совѣтъ, розсказъ, Нов. Прол. (фейл.) чч. 224, 225, 226, 227, 228, 239, 232. 233.

— Рожденствензкіи наброски, Нов. Прол. (фейл.) ч. 298.

Навроцкій Вол. — Творы (зъ житєписомъ О. Терлецкого и вѣршомъ присвяченыхъ памяти помершого — Ив. Франка). Руск. Биб. Нова серія, томъ першій. Львôвъ 1885. ст. XLVIII+294 (8⁰в) ц. 1 зол. 20 кр. Накладомъ „Академ. Брацтва“. Зъ друк. тов. им. Шевч.

Нагôрный Василь. — Працюймо а Богъ намъ поможе (стаття екон.) Батькôвщина чч. 37, 39, 40, 44, 46, 47, 49, 51.

На коляду! — Выдавництво народне у Львовѣ. Рôкъ IV. кн. I. Львôвъ ч. 1885 ц. 10 кр. Зъ печ. А. Вайдовичь.

Народне воскресенє Лужичанъ. Миръ (фейл.) ч. 58.

Наумовъ. — Житье въ горахъ сибирскихъ (перекл. „Горной Идилліи“ въ „Русскомъ Богатствѣ“ 1880, V.) Дѣло (фейл.) чч. 36—38.

Наумовичь Ив. выдававъ 1885 р. Науку, часопись выходячу разъ въ мѣсяць, де находились єго статіѣ (нôдписаній):

— Письмо къ моимъ читателямъ, ч. 6.

— Замѣтки изъ подорожи, ч. 7.

— Важне для господарей, ч. 8.

Крôмъ того були тамъ замѣщенй слѣдуючй статіѣ непôдписаній:

— Буковинскій ветеранъ Георгій Заяць и єго супруга. Н. ч. 8.

— Выродный сынъ — повѣсть, Н. ч. 1, 2.

— О выставцѣ въ Будапештѣ, Н. ч. 6.

— Гдещо о господарствѣ и пчеловодствѣ. Н. ч. 10.

— Генеральноє собраніе членовъ Общ. им. Качковск. Н. ч. 8.

— О живыхъ плотахъ, Н. ч. 8.

— За що христіянинъ николи не може каятися? Н. ч. 8.

— Здоровье, Н. ч. 9, 10.

— Изреченія изъ св. Писанія до науки молодшимъ на память, Н. ч. 2.

— Іоанъ Раковскій (посм. восп.), Н. ч. 12.

— Къ нашимъ читателямъ (ôдъ ред.), ч. 1.

— Коли глядишь рады, стережи ся здрады, Н. ч. 4.

— Кôлька слôвъ о насѣцѣ. Н. ч. 8.

— Короткое изъясненіе воскресныхъ тропарей, кондаковъ, прокименовъ, Н. чч. 2, 4.

— Короткое изъясненіе недѣльной утрени, Н. чч. 4, 7, 11, 12.

— Крестики при крещенію, Н. ч. 9.

— Лѣсы, Н. ч. 5.

— Мясопустъ, Н. ч. 1.

— Найвѣрнѣйшій приятель, Н. ч. 8.

— На Наума бери ся до ума, Н. ч. 10.

— Народная Торговля (изъ Госп. и Пром.), Н. ч. 6.

— Наука о пасѣцѣ, Н. чч. 1, 2.

— Нашй коляды и колядники, Н. ч. 12.

— Николай Устіяновичь (некр.), Н. ч. 11.

— Ничего, Н. ч. 10.

— Новая газета Русь и напасть ей на Науку Н. ч. 12.

— Новая масельничка, Н. ч. 10.

— Новый свѣтъ, Н. ч. 8.

— Огороды, Н. ч. 2.

— Освященіе памятника на могилѣ бл. п. М. Качковского въ Кронштатѣ дня 1. сент. 1885. Н. ч. 12.

— Осень, Н. ч. 9.

— Панове газды (политична балаканка Струка), Н. чч. 10, 11, 12.

— Первыи христіяне, Н. ч. 2.

— Перекинчикъ, Н. ч. 4.

— Письма о нашомъ церковномъ обрядѣ, Н. чч. 1, 2, 4—12.

— Письмо изъ Кіева (продовж. зъ р. 1884). Н. ч. 1.

— Поясненіе псальмовъ наутренныхъ, Н. ч. 2.

— Прекрасная душа, Н. ч. 8.

— Преподобный Несторъ Лѣтописецъ, Н. ч. 5.

— Притчи: Бузькъ и єго дѣти; Совѣтъ ангеловъ, Н. ч. 6.

— О простонародной литературѣ Н. ч. 12.

— Псалмы св. Ефрема Сирина, Н. чч. 10. 11.

— Псалтырь, Н. ч. 5—9.

— Розговоръ въ читални о исторіи, Н. ч. 6.

— Розговоръ Гриця зъ Николою, Н. чч. 6, 8.

— Розговоръ Михаила и Пилипа о соціялистахъ, Н. ч. 10.

— Ругатели христіянства, Н. ч. 9.

— Русское купечество, Н. ч. 9.

— О русскомъ языцѣ, Н. ч. 5.

— Свѣтло и тьма, Н. чч. 1, 10, 11, 12.

— Священное писаніе, Н. ч. 12.

— О святыхъ вселенскихъ соборахъ, Н. чч. 6. 8.

— Словарь славныхъ людей, Н. чч. 1, 2, 4, 6, 8, 10 12.

— Слово божое, Н. чч. 2, 4.

— Слеза на гробѣ Ник. Устіяновича — вѣршь, Н. ч. 12.

— Святый постъ, Н. ч. 2.

— Тысячелѣтное торжество памяти св. славянскихъ апостоловъ Кирилла и Меѳодія, Н. ч. 3 (цѣле).

— Четыре добродѣтели, Н. ч. 1.

— Чѣмъ буде памятный 1885 г., Н. ч. 12.

— Що то сны и чи маютъ они якое значеніе? Н. ч. 1.

— Єще дещо о исторіи, Н. ч. 1.

Н—евичь Мих. Русь въ епоку св. Кирилла и Меѳодія. Нов. Прол. (фейл.) чч. 252, 253.

***Недоля Д.** — Неспарована пара — драма въ 5. діяхъ. Кіевъ 1885 ц. 50 коп.

Незвисный. — Ой ты мисяцю — писня, въ Нывѣ.

Незнакомець. — Зъ Украины — вѣршѣ. Зоря ч. 10.

***Не—я.** — Попередъ спытай ся а тоди и лай ся, комедія-жартъ у одній дiи. Сюжетъ займованый. Кіевъ 1885 ст. 32. (16⁰) ц. 10 коп.

— Либералъ нашого часу, вѣршь, по Толстому. Зоря ч. 18.

Не Я. — Дѣвоча ôдвага (розказъ), Миръ чч. 9—13.

Н. Гр. — Хто дає, собѣ дає, оповѣданє; казка про бабину и дѣдову доньку, въ Библ. для молод.

Нижанковскій Остапъ. — „Гуляли“ музика на квартетъ мужескій до слôвъ Ю. Федьковича. Выдав. Библ. Музик. Вып. I. Львôвъ 1885. Накладомъ хору ученикôвъ акад. рускои гимн. ц. 20 кр. Зъ литогр. А. Пришляка.

Ничай А. — выдававъ „Господаря и Промышленника“, часопись двотыждневу посвячену сѣльскôй господарцѣ и промыслови. Тутъ замѣщенй численній єго статіѣ о управѣ рôлѣ, огородництвѣ и т. и. якъ такожъ ôдозвы ôдъ „Народнои Торговлѣ“.

Нищыньскій П. — Гомерова Одиссея, писня VI (перекладъ гексаметромъ); Порада — писня зъ нотами въ Нывѣ.

Новая апологія украинофильства (зъ Кіевлянина), Слово (фейл.) чч. 79, 80, 81 и 82.

Новорочникъ ôтъ ц. к. листоноша на рôкъ 1885 ст. 32 (8⁰м.)Накладомъ Торговлѣ К.М. Возняка. Змѣстъ въ розписѣ.

Н.* С.* — Ôдки бере ся азотъ въ рослинѣ и якъ ôнъ по рослинѣ вандрує. Госп. и Промыш. чч. 1—4.

***Ныва,** — украиньскій литературный Збирникъ. Одесса 1885 ст. 207 (8⁰в.) ц. 1 руб. Зъ типолитографіи Е. Фесенка. (Зъ винѣтою). Мѣстить опрôчь творôвъ тутки розписаныхъ по авторамъ ще: Писни, записани въ Одескимъ уізди (13.)

Обачный. — гл. Вечерниці.

Общество им. Качковского, выдало за р. 1885. 12 выпускôвъ книжокъ для народа, що тутки розписанй нарôзно.

Огоновскій Ом. — Бесѣда на загальныхъ Зборахъ „Просвѣты“ дн. 2 лют. 1885. Батькôвщина чч. 7, 8.; Дѣло ч. 11.

О. Григор. „Многй села пробудились, перестали пити“, — вѣршь при доп. Русс. Рада ч. 12.

Ogniem i mieczem — Романъ Г. Сѣнкевича (реценз.) Слово (фейл.) ч. 4.

Одовець Кость. — Исторія Украины зъ часовъ Петра Великого и Катерины II. 1. Павло Полуботокъ, 2. Петро Кальнишевскій. Выд. тов. Просвѣта. Львовъ 1885, книж. VI. ч. 89., ст. 83 (8⁰м.) Въ 2000 прим. ц. 8. кр.

О..ій Я. — Чорнора и Чорногорцѣ (подорожній споминки) Дѣло (фейл.) чч. 134, 135.

О—кій М. — Василь Проданъ (житєпись) въ кал. Просвѣты на рокъ 1886.

Олекса Мотыль. — Листъ до любки, вѣршь Зерк. ч. 3. — — Два сонні усмѣхи, вѣршь, Зерк. ч. 6.

Олексейко. — Единство, вѣршь, Зерк. ч. 6.

Олесницкій Евг. — выдавъ почавши зъ конца 1884. доси 13 выпусковъ Руско-Украиньскои Библіотеки, котрй въ сѣмъ показчику розписанй нарозно.

Оля — шкицъ. Миръ (фейл.) чч. 66, 67.

Омелянъ Олексовъ. — гл. Поповичь Ом.

Опущенй, шкицъ, Миръ (фейл.) чч. 87, 88.

Охъ! вы миліи Туряне (пѣсня народна на пяниць), Русская Рада ч. 2.

Очевидець. — Богослуженє подъ одкрытымъ небомъ (записки) Миръ ч. 85, 86.

— Выправа першои рускои депутаціи до Вѣдня (изъ записокъ) Миръ ч. 78.

— Перше засѣданє комісіи въ дарованыхъ рунахъ, де нынѣ „Народный Домъ“ (изъ записокъ) Миръ ч. 76.

— Святоюрскій вечерки, (изъ записокъ) Миръ ч. 81.

— Положенє краєугольного каменя подъ „Народный Домъ у Львовѣ“, Миръ ч. 106.

(Дальше буде.)

ДРОБНЙ ВѢСТИ ЗЪ ЛИТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

Галицко-рускій орнаментъ на вѣденьской выставѣ. На устроєной въ мартѣ, цвѣтню и маю сего року въ вѣденьскомъ „Ц. к. австр. музеѣ для штуки и промыслу“ спеціяльной выставѣ жѣночихъ ручныхъ роботъ загальну увагу звернувъ на себе богатый зборникъ галицко-рускихъ орнаментовъ, згромаджеиый и впорядкованый панною Єронимою Озаркевичѣвною. Ось що говорить о томъ зборнику п-нѣ Емилія Бахъ въ справозданю зъ выставы (стор. 26—28): „Дуже цѣнный збірникъ оригинальныхъ узоровъ вышивокъ и національныхъ выробовъ жемчужныхъ (гердановъ) завдячує выстава невтомимой пильности интелигентнои молодои дамы, що живучи въ Болеховѣ въ Галичинѣ, одъ колькохъ лѣтъ звернула увагу на роботы рускихъ жѣнокъ и почала збирати, на полотнѣ зоставлювати та вправною рукою на кратковановомъ папері (Carta rigata) змальовувати ихъ ще въ ту пору, коли у насъ загаломъ подобнымъ выробамъ нѣхто ще не признававъ нѣякои стойности. Панна Єронима Озаркевичовна, дочка посла до рады державнои, дуже прислужилась выставѣ присылкою свого богатого збірника, бо зъ него, зъ тыхъ вышивокъ, тканинъ и роботъ жемчужныхъ (пацьорковыхъ) мы бачимо, що рускй жѣнки выконують свои оригинальнй роботы бордюровй зъ правдивымъ артизмомъ (Kunstsinn). Именно-жь давнѣйшй роботы того рода, котрыхъ десенѣ безъ старань панны Озаркевичь теперь уже певно були бъ попали въ забутє, свѣдчать зарівно о добромъ смаку якъ и о великой зручности, и належать до найкрасшихъ выробовъ того рода. Техника вышиваня єсть дуже рожнородна и богата въ перемѣны, хочь переважно неодлучна одъ тканои нитки; черезъ те й узоры выходять выключно геометричнй, простолинійнй, а навѣть богатй мотивы ростиннй являють ся строго стилизованй и розложенй на простй линіѣ, такъ що основну форму ледво й познати можна. Та все таки почутє формы у галицкихъ жѣнокъ такъ розвите, що завсѣгды вмѣють одналти ту форму, котра лежить въ основѣ узору; ихъ звычайнй взорцѣ до вышиваня мають кождый свою назву по части взяту зъ ростинъ, якъ: „дубове листє“, „виноградъ“, „хмѣль“, „ягоды“, а по части зъ иншихъ предметовъ, якъ „звѣзда“, „сокирка“, и т. и. Выробы зъ рожнобарвного жемчугу проявляють такожь густовнй взорцѣ и глубокоумну, стародавну технику. Чи маємо подносити, що герданы походячй зъ повѣтовъ коцманьского и выжницкого на Буковинѣ и выконанй зъ досыть великихъ, круглястыхъ пацьорокъ выходять подобнѣсенькй до тыхъ въ парижскомъ Люврѣ перехованыхъ выробовъ жемчужныхъ, котрыми давнй Египтяне украшували свои мумій? Хто здужає розъяснити загадку сеи схожости и дивнои подобности мѣжь техникою стародавныхъ выробовъ штуки одного зъ найдавнѣйшихъ народовъ культурныхъ, а сучасными выробами домашного промыслу рускихъ дѣвчатъ-селянокъ? Герданы зъ повѣту снятыньского въ Галичинѣ зроблені зъ далеко дробнѣйшихъ жемчужинъ, узоры въ нихъ богатшй и ще красше выконанй, якъ въ попереднѣхъ. Мѣстить ся въ нихъ множество художныхъ мотивовъ, а ихъ уживанє на червоной гарусовой стяжцѣ яко оздоба головы пояснене такожь выставленою пробою“. Наведемо ще о тыхъ же узорахъ слова знатного спеціялиста Якоба Фальке, высказанй въ фелєтонѣ Wiener Zeitung, чч. 68—69, зъ д 24. и 25. марта. П. Фальке порівнує узоры галицко-рускй зъ моравскими и ось до якого выводу приходить: „Въ моравскихъ вышивкахъ переважають рисунки цвѣтовъ, у Русиновъ геометричнй фигуры и простолинійнй взоры. Можна майже сказати, що маємо ту передъ собою оденъ однѣсенькій взоръ зъ простыхъ линій, въ рожныхъ острыхъ кутахъ зъ собою сполученыхъ, якъ се звѣстно и уживано було ще въ середныхъ вѣкахъ, — але сей взоръ являєсь намъ ту въ такой многотѣ перемѣнъ, що справедливо мусить збуджувати подивъ“. На остатокъ згадаємо ще, що такожь зачиномъ панны Озаркевичовны наша народна орнаментика найшла и здобуває собѣ чимъ разъ больше горячихъ прихильниковъ и прихильниць въ Чехіѣ, а такй поважнй органы, якъ „Zlata Praha“ зовсѣмъ серіозно подносять и пропагують тамъ думку — допомагати одродженю народного смаку и житя особливо мѣжь жѣноцтвомъ при помочи нашого народного орнаменту. Недавно бачили мы листъ ческого патріота и писателя Едварда Єлинка, въ котромъ онъ згадує, що богато ческихъ дамъ зъ знатныхъ домовъ рѣшили свои шлюбнй выправы вышивати только по нашимъ, руско-украиньскимъ узорамъ, и що въ той цѣли радй бъ засягнути порады и помочи Русинокъ. Мы дуже були бъ радй, коли бъ ся обмѣна скарбовъ народнои творчости повела за собою мѣжь нашимъ и ческимъ жѣноцтвомъ такожь живѣйшу обмѣну думокъ и загаломъ живѣйшй духовй и товарискй зносины.

Ив. Франко.

Пѣсня про знесенє панщины. Подаємо ту слѣдуючу пѣсню про знесенє панщины, записану п. Стефанчукомъ въ Воскресѣнцехъ коло Коломыѣ, котра далеко рѣзче одъ усѣхъ доси напечатаныхъ пѣсень на сю тему малює антагонизмъ мѣжь мужиками и дѣдичами-панщизняками. Змѣстъ пѣснѣ — объєктивне зъображенє не того, що було на дѣлѣ пославнѣ знесеня панщины, а того, чого народъ въ ту пору надѣявъ ся. Надѣявъ ся-жь онъ, що паны позбавленй дармыхъ робучихъ рукъ, швидко збѣднѣють и зруйнують ся економично.

Ой летѣла зазулечка тай стала кувати,
Якъ зачыла одъ панововъ панщина впадати.
Вѣхавъ панъ та на мѣсто, посыгъ у кишеню,
Та віймає изъ кишенѣ — порожную жменю.
Посыгъ же онъ у другую, вітыгає дудку —
— А за що-жь сѣ ту напити, мой горенькій смутку!
Бричку, конѣ продавати, робити наймати, —
А за що-жь сѣ ту напити тай въ карты заграти?
Ой пити бы намѣстъ кавы борщикъ бураковый, —
Бѣдна-жь моя головонько, животъ не здоровый!
Ой коровы попроданй, дойницѣ вакує, —
То-жь то менѣ безъ сметанки кава не смакує. —
Пошли паны й мандаторѣ цѣсарьи просити:
— Подаруй намъ панщиночку, нема зъ чого жити!
Не вмѣємо молотити, нашй жѣнки жыти,
Не знаємо, цѣсарику, якъ на хлѣбъ робити.
Не можемо мы сапати, нашй жѣнки прысти,
Хиба подемъ по подъ плоты концурычкомъ*) трысти.
Ввошовъ дѣдичь до стодолы, зачывъ молотити,
Та надавивъ мозольита тай ставъ голосити.
Ой пошовъ онъ до покою та взывъ собѣ лою
Та намастивъ мозольита.... Оттакъ, дурный гою!

*) Концурѣ — лахмотє; трясти концурємъ по подъ плоты — жебрати хлѣба. — *Ред.*

Не боитъ сѣ голый дощу анѣ тои бурѣ,
Засунувъ сѣ въ чужій грьидки та мыче цибулѣ.
Та якъ выйшовъ газда зъ хаты та вдаривъ коломъ:
— На що, пане, тото мычешь, коли-съ не половъ?
— Дайте менѣ фустиночки, голову зъйизати!
Поки буду, вже не буду въ грьидки зазирати!
Помолѣтъ сѣ люде добрій до свйитои дѣвы:
Що ходивъ панъ на обцасахъ, теперь на хольивѣ.
Помолѣтъ сѣ люде добрій до тои фигуры:
Вже вамъ цѣсарь подарувавъ мôтки, ейцѣ, куры.
Помолѣтъ сѣ люде добрій до тои каплицѣ:
Утратили паны ласку ой черезъ Кошицѣ!

Послѣдній слова пѣснѣ, натякаючій на удѣлъ Полякôвъ въ угорскôй революціи 1848—1849, були бъ по троха анахронизмомъ, коли бъ ихъ такъ розумѣти, що немовь бы то удѣлъ панôвъ въ революціи угорскôй бувъ причиною знесеня панщины. Але се певна рѣчь, що удѣлъ той бувъ причиною тои реакціи, котра настала въ Галичинѣ по збомбардованю Львова дня 1. падолиста 1848 и тяглась ажь до 1860 року. Реакція та, хочь и якій пагубный вплывъ мала на економичній ôдносины нашого краю, все таки сѣльскому народови безпосередно не долягала, а навѣть противно, притискаючи до стѣны немилыхъ ему панôвъ, лишила по собѣ въ памяти народнôй незаслужено добру славу. „Отъ лишь въ оденъ часъ якось намъ лѣпше було жити, — говоривъ менѣ одинъ господарь въ Нагуєвичахъ, — то тыхъ рокôвъ, якъ уже панщину скасували. Тогды, видите, на панôвъ така стяжь упала, що не дай Боже, то й люде мали ôдъ нихъ спокôй".

Ив. Франко.

До біографіи Осипа Бодяньского. Въ львôвскôй библіотецѣ Оссолиньскихъ пôдъ н-ромъ 2432 хоронить ся приватна и наукова кореспонденція бувшого директора того закладу и знатного польского историка Августа Бѣльовского. Заразъ на початку першого тому тои збôрки находить ся слѣдуючій листъ нашого вченого и писателя Осипа М. Бодяньского, котрый ту яко причинокъ до єго біографіѣ въ дословнôмъ ôдписѣ помѣщаємо. „Милостивый Государь! Письмо Ваше, отъ 9-го апрѣля получено мною исправно 20, текущаго года. Собираясь въ это самое время за границу, для чего со дня на день поджидалъ только разрѣшенія отъ Правительства, я располагался лично дать отвѣтъ Вамъ, такъ какъ путь свой хотѣлъ направить черезъ Львовъ. Но непредвидѣнныя обстоятельства не допустили осуществиться моей поѣздкѣ, и потому, не откладывая далѣе, пишу къ Вамъ сіи строки. Отъ души желалъ бы переслать Вамъ просимое Вами „Житіе Меѳодія" по списку означенному въ моемъ сочиненіи „О времени происхожденія Славянскихъ письменъ", подъ Н. 175/18, но оно теперь услано мною въ Цензуру Духовную, въ Московскую Духовную Академію, находящуюся 60 верстъ отъ Москвы, въ Сергіевой Лаврѣ. Какъ оно, такъ равно и „Житіе Кирилла" непремѣнно будутъ помѣщены въ 1-ой книгѣ „Чтеній въ Обществѣ исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ", которыя положено уже возобновить съ Новаго года подъ моимъ главнымъ завѣдываніемъ. Они войдутъ туда по нѣсколькимъ изводамъ (редакціямъ), съ разномовіями (варіянтами) и разными примѣчаніями, равно какъ и подложныя житія сихъ мужей. Коль скоро будетъ готова 1-ая книга „Чтеній", тотчасъ же поспѣшу переслать Вамъ ее особенно, подъ печатью Общества или черезъ посредство нашего Посольства въ Вѣнѣ. Въ ней найдете Вы все нужное для себя, въ большей мѣрѣ, нежели сколько могъ бы я, при всемъ своемъ желаніи, сообщить Вамъ. Притомъ и время не за горами. Но пока это будетъ, я посылаю Вамъ при семъ вѣрнѣйшій снимокъ того мѣста въ житіи Меѳодія, въ которомъ рѣчь идетъ о „князѣ на Вислѣ", сдѣланный мною самымъ съ подлинника въ самомъ Успенскомъ Соборѣ, за вѣрность котораго я отвѣчаю. Первыя слова составляютъ переносъ съ послѣдней строки предыдущаго столбца и присоединены мною для полности смысла ко второй половинѣ реченія, находящагося уже въ 1-омъ столбцѣ оборота 107-го листа. Что до обязательнаго Вашего предложенія касательно пересылки 2-го изданія „Словаря Польскаго Линде" выпускаемаго въ Львовѣ, то я отъ души благодарю за него и готовъ съ своей стороны отвѣчать за взаимность взаимностью. Самый вѣрный путь для доставки Словаря ко мнѣ, это черезъ Вѣну на имя Протоіерея Русскаго Посольства, Мих. Ѳед. Раевскаго, Stadt, Wallfischgasse N. 1020, 3 Stock, надписавъ на обверткѣ экземпляра только мое имя и фамилію, онъ же вышлетъ мнѣ его въ самоскорѣйшемъ времени. — Поручая себя особенному вниманію Вашему, имѣю честь быть, Милостивый Государь, Вашимъ покорнѣйшимъ слугою — Осипъ Бодянскій. Іюня 25-го дня 1857 года. Москва". До сего листу додамо хиба те, що Бѣльовскій познакомивъ ся особисто зъ Бодяньскимъ въ Москвѣ 1849 року пôдчасъ своєи науковои подорожѣ и що згаданого въ листѣ „житія" потребувавъ для задуманого нимъ въ ту пору выдавництва „Monumenta Poloniae historica". До того-жь выдавництва ôдносить ся й другій цѣкавый листъ Бодяньского, перехованый въ тôмъ же томѣ; мы лишаємо собѣ до одного зъ слѣдуючихъ н-рôвъ опубликованє того листу и докладнѣйше розказанє про знакомство Бѣльовского зъ Бодяньскимъ.

Ив. Франко.

Новоôднайденій творы Т. Шевченка. Въ найновѣйшôй (іюньскôй) книжцѣ „Кіевской Старины" почалось печатанє великорускихъ творôвъ Шевченка, котрій доси ще не були печатанй, а именно въ першôмъ рядѣ помѣщена обширна поема „Слѣпая", написана въ самôмъ початку 40-выхъ рокôвъ. До минувшого року, — говорить редакція, — истнованє сеи поемы звѣстно було тôлько зъ наслуху, а тôлько въ минувшôмъ роцѣ въ Петербурзѣ найшлась єи рукопись, писана рукою самого поета". Змѣстъ поемы нагадує головно пôзнѣйшу украиньску поему Шевченкову „Марина", а деякій мотивы зъ неи, навѣть поодинокій стихи увôйшли въ пôзнѣйшій поемы „Вѣдьма" и „Княжна". Ось той змѣстъ въ короткихъ словахъ: Панъ-крѣпостникъ звѣвъ сѣльску дѣвчину, а опôсля выѣхавъ тайкомъ, покинувши єѣ. Слуги прогнали єѣ зъ покоѣвъ, рôдня въ селѣ не хотѣла приняти єѣ, — она пôшла блудомъ по селахъ. Родилась у неи дѣвчинка Оксана, але бѣдна мати по кôлькохъ лѣтахъ ослѣпла и стала жебрачкою. Поема починаєсь тымъ, що слѣпа жебрачка зъ своєю дорастаючою дочкою сидить пôдъ запустѣлыми паньскими будынками и дожидає повороту батька своєи дитины. Оксанѣ приснивъ ся недобрый сонъ — и ось панъ приѣздить.

Чету страдалицъ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпую
Одѣть велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шатать ся
Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь" такъ думала слѣпая:
„Теперь Оксаночка моя
Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливою". — —

Та не збулась ся, правду кажучи, не зовсѣмъ и правдоподôбна мрѣя. Оксана въ покояхъ тужить; она полюбила козака-гайдамаку, а коли той разъ хотѣвъ пôдкрасти ся пôдъ паньскій двôръ, єго доглянули, пострѣлили и ôдтакъ зловленого заморили въ темницѣ. Сей поступокъ пана бувъ страшнымъ ударомъ для Оксаны, — а надто ще коли одного вечера панъ, батько єи, пôсля ловôвъ прийшовъ до неи пяный зъ поганымъ намѣромъ, Оксана пробила єго гайдамацкимъ ножемъ, запалила будынокъ и сама погибла въ пожарѣ. „Въ сѣй поемѣ, — говорить ред. „Кіевской Старины" — попередъ всего впадає въ очи значна розтяглôсть, особливо въ першôй половинѣ поемы видній слѣды романтизму 30-ыхъ рокôвъ, певна штучнôсть въ розмовахъ дѣйствуючихъ осôбъ и певна пересада красокъ въ картинахъ; але хибы тй надгороджує могуче обурене чутє людске, котре декуды доходить до высокои поетичнои пôднеслости". Редакція „Кіевской Старины" заслужила собѣ на велику вдячнôсть украиньскои громады, печатаючи тй доси нехтованій творы нашого Кобзаря, — а не меншу вдячнôсть заслуживъ и п. В. Л. Береншгамъ, котрый позбиравъ и до ладу позводивъ ихъ рукописѣ.

Ив. Франко.

До исторіи рускои церкви въ XVIII. вѣцѣ. Мѣжь рукописами библіотеки Оссолиньскихъ въ збôрнôмъ томѣ н-ръ 2704 хоронить ся такожь слѣдуючій листъ О. Шумляньского, епископа перемыского до пана Мнишка, старосты сянôцкого зъ р. 1760, котрый ту печатаємо яко маленькій причинокъ до

характеристики стану рускои цеккви въ тôмъ часѣ якъ такожъ поваги польского правосудія передъ самымъ розборомъ Польщѣ. Ось сей листъ въ дословнôй копіи:

„Jaśnie Wielmo..... Dobrodzieju! Jest wiadomo JWM Panu Dobrodziejowi w Dobrach Liskich we wsi Pobidnie zabicie Kapłana, o które oskarżony tameczny Poddany na Konfessatach tak dobrowolnych iakoteż Korporalnych w Sanoku, wydał Zaboycow Arędarza i Żydow tamecznych Pobidynskich, ktorzy się dawno na Zabicie tegoż kapłana odgrazali, y w samey rzeczy zabili; a ze Jmc Pan Ekonom Liski iak mi z Sanoka donoszą, maiąc obligacyię Żydom tegoz Arędarza y Żydow Complices Żabicia Sądowi wydać nie chce. Zaczym przy złożeniu nayniższey weneracyi czynię Rekurs do wielkiey Sprawiedliwosci y Łaski JW-o WM Pana Dobrodzieia iako nayunizeniey upraszaiąc aby JWWM Pan Dobrodzi przez gorliwość Wiary Stey y miłość krwi Chrzescianskiey, a tym bardziey Charakteru Kapłanskiego raczył zlecić Jm. Pana Ekonomowi Liskiemu, zeby tym Żydom Zaboycom na Konfessatach powołanym Protekcyi niegodziwey z hańbą nie tylko Duchowienstwa, ale całego Chrzescianstwa niedawał, y owszem ich sprawiedliwosci Sądu oddał, a powagę JWWM Pana Dobrodz. w tę sprawę nie inwolwował. O którą sprawiedliwosc upraszaiąc Mnie samego nieustaiacey Łasce oddawszy zostaię z nayglębszą Weneracyą Jas. Wiel. WM. Pana Dobrodzieia nayniż. sługa O. Szumlański B. Prz. 1760, 26 Julii. W Przemyślu“.

Якъ бачимо зъ сего листу, протекція „економа“, т. є. управителя дôбръ паньскихъ була тодѣ достаточна, щобъ жидôвъ обвиненыхъ о тяжке злочинъство заслонити передъ реквизиціею суду, и треба було ажь „найуниженѣйшои просьбы“ самого епископа, щобъ выхлопотати не жадну ласку, але простый актъ горожаньскои справедливости для рускаго попа. Тай то ще чи просьба ся принесла пожаданй плоды?...

Ив. Франко.

Новости украиньскои литературы, П. Въ Кіевѣ выйшли накнигарнѣ Панчешникова:

Библіотека украиньскихъ писателивъ, т. I. И. Котляревский. Полное собраніе сочиненій зъ портретомъ поэта. Изданіе иллюстроване въ первый разъ. К. 1886. цѣна 60 коп. Окремыми отисками зъ сего выданя выйшли: Москаль-чарівникъ, ц. 15 коп.; Наталка Полтавка, опера, ц. 15 коп.; Енеида на укр. мову перелицёвана, ц. 40 коп. Се вже шесте повне выданє творôвъ Котляревского на Украинѣ. Шо-жь до окремыхъ выдань, то Енеиды се осьме выданє, Москаля-чарôвника пяте, а Наталки-Полтавки шесте. Коли подивимось потôмъ на роки, въ котрй выдавались творы Котляревского, то побачимо, що выданя єго стають що далѣ, то все частѣйшй; зъ 1862 р. по 1870 выйшло тôлько одно повне выданє и по одному окремому выданю кождого твору (за 8 лѣтъ), а зъ 1871 до 1886 р. (за 15 лѣтъ) повныхъ выдань 4, Енеиды 3, Наталки 3, и Москаля 3. Якъ бачите, интересъ до творôвъ Котляревского збôльшуєть ся. Можна-бъ, звѣстно, бажати, щобъ сей интересъ збôльшувавъ ся красше до якихъ иншихъ творôвъ нашои словесности, але-жь коли вже такъ сталось, то мусимо и зъ тымъ помиритись. Але-жь зауважаючи таку популярнôсть творôвъ Котляревского, тымъ бôльшй вымаганя мусимо мы поставити до выдавцѣвъ. Разъ те, що для такъ швидко розходячои ся у продажу книжки цѣна єи все таки дорога. Повинній бъ знати выдавцѣ, що Суворинъ у Петербурзѣ за россійскій перекладъ Иліяды, котрый не такъ то швидко й купуєть ся, бере тôлько 75 коп., даючи бôльшь 500 стор. щѣльного друку малои ôсѣмки на гарному паперѣ, а у насъ осьме выданє Енеиды, котра розкуповуєть ея далеко бôльше нѣжь Иліяда у великорусôвъ, коштує 40 коп. и маѣ въ собѣ 299 сторôнъ буйного друку въ половину меншого формату и на препоганому паперѣ Друге те, що масса друкарскихъ помилокъ страшенно псує мову и робить иногдѣ неможливымъ розумѣнє читаного. Менѣ поки що не довелось бачити повного выданя творôвъ Котляревского зъ портретомъ и иллюстраціями, але коли сй портреты и иллюстраціѣ такй на поглядъ, якъ и тй въ окремыхъ ôдбиткахъ тексту зъ сёго выданя, що я маю передъ собою, то ихъ можно було й не друкувати. Зъ каталогу книгарнѣ Панчешникова дôзнаємось, що третѣмъ томомъ „Библіотеки укр. писателѣвъ“ мають бути творы Бораковского, и мѣжь ними „Влюбленый жидъ“! Цѣкаво! Не стаѣ тôльки, щобъ четвертымъ томомъ сіеи химернои „Библіотеки“ бувъ Шевченкôвъ „Кобзарь“, а пятымъ казки Наталки Хуторнички! Не вже таки доси нѣкому узятись за докладне и впорядковане выданє творôвъ украиньскихъ писателѣвъ, щобъ хочь не дати стояти поручь батькови новои нашои лутературы и „Влюбленому жидови“. Не треба забувати того, що коли у насъ украинцямъ нѣчого читати зъ рôднои литературы, такъ се по части залежить и ôдъ того, що творы Квѣтки, Макаровского, М. Вовчка и др. зробились библіографичною рѣдкостю, а мы нарѣкаємо на свою литературу и оддаємо выданя своихъ писателѣвъ до такихъ рукъ, котрй для спекуляціѣ постановлять ихъ поручь зъ Бораковскими.

Чути, що Харкôвска Земска управа взялась за выданє творôвъ Квѣтки у Харковѣ. Поможи ѣй Боже! Може хочь она выдасть ихъ, а то спеціяльно зложена для сего комисія 6 рокôвъ збиралась усе выдавати и нѣякъ не могла спромогти ся, — здаєть ся, задля браку корректора...

В. Чайченко.

Новости руско-укр. музики. Сими днями выйшли два новй выпуски „Музикальнои библіотеки“, выдаванои рускою молодѣжью у Львовѣ. Выпускъ VII. мѣстить на 13 карткахъ улюблену композицію Н. В Лисенка „Quodlibet изъ народныхъ пѣсень, хоръ мужескій“, и коштує 30 кр. Выпускъ VIII. мѣстить „Помарнѣла наша доля“, соло баритонове зъ супроводомъ фортепіяну, музика Н. Вахнянина до слôвъ Ив. Федоровича и коштує 10 кр. Рôвночасно выйшла прекраснымъ выданємъ „Думка и 4 коломыйки на фортепіянъ уложивъ и товариству рускихъ Академикôвъ „Союзъ“ въ Чернôвцяхъ присвятивъ Изидоръ Воробкевичъ“, 4 картки нотъ и окладка зъ гарною полихромною винетою, представляючою въ серединѣ гуцула и гуцулку середъ гôрского крайобразу, а повысше старого кобзаря. Выданє зроблене у Вѣдни, въ друкарни музикалій Й Еберле.

Ив. Франко.

Похибки друкарскй. Въ 11. ч. „Зорѣ“ въ звѣстцѣ п. Чайченка зайшла похибка друкарска, котру просимо справити, а именно те, що збôрка „Степъ“ друкувати меть ся не въ Харковѣ, а въ Херсонѣ. Въ статьѣ „Коротка исторія литературы рускои“, ч. 11., на сторонѣ 185. а въ стрôчцѣ 10. и 21. замѣсць „Скорины“ читай „Фѣоля“.

ÔДЪ РЕДАКЦІѢ.

Кôнчачи зъ симъ числомъ першій пôврôкъ сегорôчнои „Зорѣ“, мы щиро дякуємо всѣмъ тымъ Вп. Добродѣямъ, котрй доси запомагали єѣ чи то своими працями, чи матеріяльною пôдмогою, чи доброю радою, — и просимо заразомъ о дальшу ласкаву помôчь. Зъ свого боку редакція доложить всякихъ старань, щобъ „Зоря“ въ другôмъ пôвроцѣ въ бôльшôй мѣрѣ вдовольняла всякй справедливй вымоги, нѣжь се неразъ можна було зробити въ першôмъ пôвроцѣ. Новй творы, котрыхъ печатанє почне ся въ слѣдуючихъ числахъ, дають намъ поруку, що й пôдъ зглядомъ змѣсту другій пôврôкъ нашои часописи не то що не ослабить, але ще й скрѣпить интересъ, якій доси будила „Зоря“ въ широкихъ кругахъ нашои читаючои громады.

За причины надходячихъ вакацій числа 13. и 14. „Зорѣ“ выйдуть разомъ около 20. н. с. липня, а числа 15. и 16. выйдуть знова разомъ около 20. н. с. серпня.

ÔДЪ АДМНИСТРАЦІѢ.

Зъ кôнцемъ першого пôвроку просимо о выровнанє залеглостей, а зглядно оôдновленє предплаты для уникненя перервы въ высылцѣ дальшихъ чиселъ. Залеглôсть выказана на адресахъ. Реклямацій 1-го числа сегорôчнои „Зорѣ“ поки що не можемо узгляднити, бо накладъ того числа цѣлковито вже вычерпаный. Мы постараємось бодай тй статѣ, котрй въ 1-ômъ числѣ були порозпочинанй, ще разъ передрукувати и тодѣ выпшемо сей другій накладъ усѣмъ реклямуючимъ, якъ такожъ новоприступаючимъ Абонентамъ.

Ôдповѣдає за редакцію: **Александеръ Борковскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, цôдъ зарядомъ К. Беднарского.